

શ્રી જ્યોતિષ શિક્ષણાચાર્ય વિશારદ આચાર્ય શ્રી જ્યોતિષ-
મુસીશરણ મંથમાળા

મંથાંક ૩

શ્રી હીરકલશ

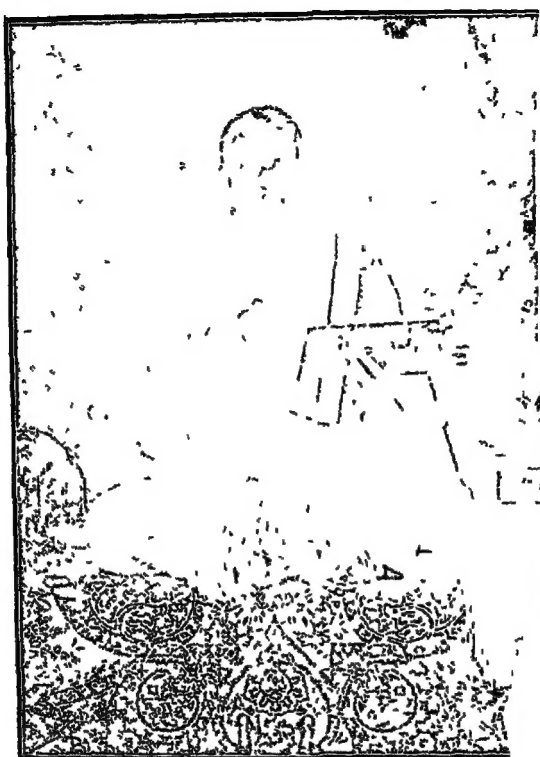
જેન જ્યોતિષ મંથ

સંપાદક તથા સંશોધક
લલિયા ગોવિંદલાલ લક્ષ્મીરામ ત્રવાડી
પાટણ. (ઉત્તર ગુજરાત)

સંપાદક
શાસ્ત્રી હિરમતરામ મહાશંકર જાની
જ્યોતિષાચાર્ય

પ્રાપ્તિસ્થાન
સારાલાઈ મણિલાલ નવાઈ
નામજી બુકરની પોળ, માંડવીની પોળ,
અમદાવાદ

મૂલ્ય. વીસ રૂપિયા



સાહિત્યપ્રેમી મુનીમહારાજશ્રી વલ્લભવિજયજી

સમર્પણ
સાહિત્યપ્રેમી શ્રીમહારાજ
શ્રીમદ્વલ્લભચંદ્ર

વિષય	ગાથાક	પૃષ્ઠાક
સતિકાસ્તાન સુદર્ત	૩૦૮-૩૦૯	૧૪૫
અરમર ઝારની	૩૧૦	૧૪૭
ગંદાત ફલ	૩૧૧	૧૪૮
આપ્તેષા જન્મ વિચાર	૩૧૨-૩૧૫	૧૫૪-૧૫૬
મૂળ જન્મ વિચાર	૩૧૬-૩૨૧	૧૫૬-૧૫૮
કુલસંહાર યોગ	૩૨૨	૧૫૯
મૂલ પુરુષાકાર ચક્ર	૩૨૩-૩૨૫	૧૬૦
મૂલ ચરણ વિચાર	૩૨૬	૧૬૧
મૂલ વૃક્ષાકાર ચક્ર	૩૨૭-૩૩૦	૧૬૧-૧૬૨
મૂલ ભી ચક્ર (ભીયાકાર ચક્ર)	૩૩૧-૩૩૪	૧૬૩
મૂલચરણ વિચાર (ભી)	૩૩૫	૧૬૪
જાદજન્મ યોગ	૩૩૬-૩૩૭	૧૬૪-૧૬૫
પુરુષાકાર ચક્ર	૩૩૮-૩૪૦	૧૬૮
ભીયાકાર ચક્ર	૩૪૧-૩૪૨	૧૬૯
જ્ઞાનચક્ર	૩૪૩-૩૪૭	૧૬૯-૧૭૦
જન્મ કુંડલીના ફળ	૩૪૮-૩૫૬	૧૭૧-૧૭૨
સ્તાનપાન સુદર્ત	૩૬૦	૧૭૨
પાલકારોહણ	૩૬૧	૧૭૨
નામકરણ સુદર્ત	૩૬૨-૩૬૩	૧૭૨
અન્નપ્રાશન	૩૬૪-૩૬૫	૧૭૩
કર્ણવેધ	૩૬૬-૩૬૭	૧૭૩
દંતોત્પત્તિ	૩૬૮-૩૭૧	૧૭૪
મુંડન (ચૌલ)	૩૭૨-૩૭૩	૧૭૫
વિધારંભ	૩૭૪-૩૭૭	૧૭૭-૧૭૮
દીક્ષા	૩૭૮-૩૭૯	૧૭૮
લોચ	૩૮૦-૩૮૧	૧૮૧
જનોર્ધ	૩૮૨-૩૮૪	૧૮૨-૧૮૩
વિવાહ-ભક્ષ	૩૮૫	૧૮૪
શશિમેલાપક	૩૮૬-૩૮૭	૧૮૪
નવપંચક	૩૮૮	૧૮૪
પ્રીતિપદાધક	૩૮૯	૧૮૪

વિષય	ગાથાંક	પૃષ્ઠાંક
વૈર પઠાપટક	૩૯૦	૧૮૫
વચ્ચ ભકુટ	૩૯૬	૧૮૫
વૈર ભકુટ	૩૯૨-૩૯૩	૧૮૫
કન્યા વિચાર	૩૯૪-૩૯૭	૧૮૫
વાગ્દાન સુદર્ત	૩૯૮-૪૦૦	૧૮૫-૧૮૬
વિવાહે ત્યાગ્ય (દોષાદિ)	૪૦૧-૪૦૫	૧૯૦-૧૯૧
વિવાહે આજી (ગુણ્યાદિ)	૪૦૬	૧૯૧
ભયેષ્ઠ માસ વિચાર	૪૦૭-૪૦૮	૧૯૧
પોષાદિ માસ વિચાર	૪૦૯	૧૯૧
અઠબલ વિચાર	૪૧૦	૧૯૧
રવિબલ વિચાર	૪૧૧	૧૯૧
શુક્ર બલ વિચાર	૪૧૨	૧૯૧
ચંદ્ર બલ વિચાર	૪૧૩	૧૯૧
અઠ પૂજા પ્રકાર	૪૧૪-૪૧૫	૧૯૨
વિવાહે તિથ્યાદિ શુદ્ધિ	૪૧૬-૪૧૭	૧૯૫
” નક્ષત્ર ”	૪૧૮-૪૧૯	૧૯૭
વિવાહે પુણ્ય નિવેધ	૪૨૦	૧૯૯
કાલપદ ચક્ર	૪૨૧-૪૨૮	૨૦૦
વિવાહે નિષિદ્ધ ચોથો દશમે રવિચોગ	૪૨૮-૪૩૨	૨૦૩
લક્ષ્મી	૪૩૩-૪૩૬	૨૦૫
લક્ષ્મી ફલ	૪૩૭	૨૦૬
પાત	૪૩૮-૪૪૦	૨૦૭
પાત ફળ	૪૪૧-૪૪૩	૨૦૮
શુતિ	૪૪૪-૪૪૫	૨૦૯
નક્ષત્ર વેધ (પંચશલ્યાકા)	૪૪૬-૪૫૨	૨૦૯-૨૧૦
પાદાન્તર વેધ (પંચશલ્યાકા)	૪૫૩-૪૫૫	૨૧૦-૨૧૧
રવિવામ વેધ	૪૫૬-૪૫૯	૨૧૧
ચંદ્રવામ વેધ	૪૬૦	૨૧૫
શુક્ર વામ વેધ	૪૬૧	૨૧૫
વેધ ફળ	૪૬૨	૨૧૫
ભગિનિ દોષ	૪૬૩-૪૬૬	૨૧૬

વિષય	આશાંક	પૃષ્ઠાંક
જ્ઞતાદિ પાંચે દોષોનું ફલ	૪૬૭	૨૧૬
ખાણુ પંચક	૪૬૮-૪૭૦	૨૧૬
શુધ પંચક	૪૭૧-૪૮૩	૨૧૬-૨૧૮
એકાગ્નિ	૪૮૪-૪૯૪	૨૧૮-૨૧૯
એકાગ્નિ ચક્ર	૪૯૫-૪૯૮	૨૨૦
ઉપગ્રહ	૪૯૯-૫૦૨	૨૨૧
વિવાહે અષ્ટદોષ	૫૦૩-૫૦૪	૨૨૨
અષ્ટદોષ પરિકાર	૫૦૫-૫૦૬	૨૨૨
કાન્તિસામ્ય	૫૦૭-૫૧૦	૨૨૨-૨૨૩
મર્મકંટકશાસ્ત્ર છિદ્રયોગ	૫૧૧-૫૧૨	૨૨૩
મર્મકંટકશાસ્ત્ર છિદ્રયોગોનું ફળ	૫૧૩-૫૧૪	૨૨૩
સમશુદ્ધિ (અર્ધકલ)	૫૧૫-૫૧૭	૨૨૩
દિવારાત્રયં સમ	૫૧૮-૫૨૦	૨૨૩-૨૨૪
કરગ્રહેવર્જિત સમ	૫૨૧-૫૨૨	૨૨૪
વળર્થદશયોગ	૫૨૩-૫૨૬	૨૨૫
વળર્થવાર	૫૨૭-૫૨૮	૨૨૫
રેખગ્રહ	૫૨૯-૫૩૦	૨૨૫
ગ્રહવિશ્વા પ્રમાણ	૫૩૧-૫૩૨	૨૨૭
સમભંગદ ગ્રહ	૫૩૩-૫૩૪	૨૨૮
પંચરેખદ ગ્રહફળ	૫૩૫-૫૩૭	૨૨૮
ગાદુલિક સમ	૫૩૮-૫૩૯	૨૩૩
ગાદુલિકભંગદ ગ્રહ	૫૪૦-૫૪૩	૨૩૩
ગાદુલિક રેખદ ગ્રહ	૫૪૪	૨૩૩
ગ્રીને નૂતન વખાબરણ સુદર્ભ	૫૪૫	૨૩૭
પ્રથમ વધુ પ્રવેશ	૫૪૬-૫૪૭	૨૩૭
શુક્રવિચાર (વધુપ્રવેશ)	૫૪૮-૫૫૭	૨૪૩
શુક્ર અધત્વ વિચાર	૫૫૮	૨૪૩
વેપાર (દુઝન)નું સુદર્ભ	૫૫૯-૫૬૦	૨૪૪
નિધિ કાલવાનું સુદર્ભ	૫૬૧-૫૬૨	૨૪૫-૨૪૬
પશુ ખરીદવાનું ,,	૫૬૩-૫૬૭	૨૪૬
કૃષિ સુદર્ભ	૫૬૮-૫૬૯	૨૪૮
હલચક્ર	૫૭૦-૫૭૩	૨૪૯

વિષય	આશાંક	પૃષ્ઠાંક
દૂપચક્ર	૫૭૪	૨૫૨
વાહીરાપણુ (આરામ ઘાન)	૫૭૫	૨૫૫
ધાન્ય સંગ્રહ	૫૭૬	૨૫૭
પ્રતિષ્ઠા મુદ્દત્	૫૭૭-૫૭૯	૨૫૭-૨૫૮
„ જૈન પ્રતિષ્ઠા મુદ્દત્	૫૮૦-૫૮૧	૨૫૮
આવધ લેવાનું મુદ્દત્	૫૮૨-૫૮૩	૨૫૮
પટ્ટી લગાડવાનું „	૫૮૪	૨૫૯
રાગમુક્તિસ્નાન	૫૮૫-૫૮૬	૨૫૯
નૂતન વસ્ત્ર ધારણ	૫૯૦-૫૯૧	૨૫૯
વાસણ ખરીદવાનું મુદ્દત્	૫૯૨	૨૫૯
પ્રેતક્રિયા	૫૯૩-૫૯૪	૨૬૦
સંગીત શીખવાનું મુદ્દત્	૫૯૫	૨૬૦
નાટારંગ	૫૯૬	૨૬૦
જન્મ નક્ષત્ર વળથું	૫૯૭	૨૬૦
જટા રાખવાનું મુદ્દત્	૫૯૮-૬૦૦	૨૬૦
પ્રથમ મહિરાપાન મુદ્દત્	૬૦૧	૨૬૦
શસ્ત્ર ગ્રહણ „	૬૦૨	૨૬૦
ખડગચક્ર „	૬૦૩-૬૦૪	૨૬૧
હાથી ધોડા લેવાનું „	૬૦૫	૨૬૧
રાજદર્શન „	૬૦૬	૨૬૨
પ્રયાણ વસ્ત્રવિચાર	૬૦૭-૬૧૦	૨૭૩
શુદ્ધવાસ	૬૧૧-૬૧૨	૨૭૩
દિક્ષાશલ	૬૧૩-૬૧૪	૨૭૫
શલ્યપરિહાર	૬૧૫-૬૧૮	૨૭૫-૨૭૬
તિથિવાર નક્ષત્ર પરત્વે શલ્ય	૬૧૯-૬૨૨	૨૭૮
તિથિપરત્વે કાલ અને પાશ	૬૨૩-૬૨૪	૨૮૦
વાર પરત્વે „	૬૨૫-૬૨૬	૨૮૦
યોગિની	૬૨૭-૬૨૯	૨૮૨-૨૮૩
અર્ધપ્રહરી યોગિની	૬૩૦	૨૮૩
ધટિકા યોગિની	૬૩૧-૬૩૨	૨૮૩-૨૮૪
કુંભચક્ર	૬૩૩-૬૩૫	૨૮૫-૨૮૬

વિષય	આશક	પૃષ્ઠક
પ્રયાણ વખતે તિથિ નક્ષત્ર	૬૩૬-૬૪૦	૨૮૬
ઉત્તમ આણ તિથિ વાર નક્ષત્ર ઉત્તમ	૬૪૧-૬૪૨	૨૮૮
મધ્યમ " " "	૬૪૩	૨૮૮
નિપિઠ તિથિ વાર નક્ષત્ર	૬૪૪-૬૪૮	૨૮૮
પ્રસ્થાન	૬૪૯-૬૫૧	૨૯૬-૨૯૭
લાલાટિક દોષ	૬૫૨-૬૫૪	૨૯૮
પંચતરવ	૬૫૫-૬૫૬	૩૦૦
પચ રવર ફલ	૬૫૭-૬૫૯	૩૦૦
શિવચક્ર	૬૬૦-૬૬૫	૩૦૪-૩૦૫
રાહુચક્ર	૬૬૬-૬૬૭	૩૦૭
અર્ધપ્રહરરાહુ	૬૬૮-૬૬૯	૩૦૮
પંચા રાહુચક્ર	૬૭૦-૬૮૩	૩૦૯-૩૧૦
સુધે વિશેષ	૬૮૪-૬૮૫	૩૧૩-૩૧૪
કુલાકુલ નક્ષત્ર અને તેમનું ફલ	૬૮૬-૬૮૯	૩૧૪
સૂર્ય કાલાનલ ચક્ર	૬૯૦-૬૯૭	૩૧૫-૩૧૬
ચંદ્ર કાલાનલ ચક્ર	૬૯૮-૭૦૦	૩૧૬
ચમદંડાચક્ર	૭૦૧-૭૦૩	૩૧૬
નરચક્ર (ખારવાહન)	૭૦૪-૭૦૬	૩૧૭
" (નવવાહન)	૭૦૭-૭૧૪	૩૧૭-૩૧૮
વાસ્તુ પ્રકરણ આમ સાથે લેણુદેણુ	૭૧૫-૭૧૬	૩૨૧
ગામ વાસ ફળ	૭૧૭-૭૨૪	૩૨૧
શત્રુવાસ	૭૨૫-૭૨૬	૩૨૨-૩૨૬
ગૃહારંભ સુહર્ત	૭૨૭-૭૩૧	૩૨૬-૩૨૭
દાર નિષ્કૃય	૭૩૩-૭૩૫	૩૨૭
પૃથ્વી સુતી કે બેડી ?	૭૩૬-૭૩૭	૩૨૭
ગૃહારંભે રાહુચક્ર	૭૩૮-૭૪૦	૩૨૭-૩૪૩
દાર સુહર્ત	૭૪૧-૭૪૩	૩૪૩
ચૂંદ પ્રવેશ	૭૪૪-૭૪૫	૩૪૫
ચૂંદ પ્રવેશે કલશચક્ર	૭૪૬-૭૪૯	૩૪૭-૩૪૮
રવિવાસ વાચાર્ક	૭૫૦-૭૫૪	૩૪૯
ધરમા ચૂંદો કરવાનું સુહર્ત	૭૫૫-૭૫૬	૩૬૪

વિષય	ગાથાક	પૃષ્ઠાક
ધર પાછળ નિષિદ્ધ વસ્તુ	૭૫૭	૩૬૪
ભેલુદેણુ પ્રશ્ન અક્રમચક્ર	૭૫૮-૭૬૪	૩૭૧-૩૭૨
સ્વરોદયગ્ધાન	૭૬૫-૭૬૮અ	૩૭૪
મર્જાગ્ધાન	૭૬૯	૩૭૭
સંતાન સંખ્યા	૭૭૦-૭૭૨	૩૭૭
રોમ પ્રશ્ન	૭૭૩-૭૭૪	૩૭૮
રોમ પ્રશ્ન ઉપક્રમચોમ	૭૭૫-૭૭૬	૩૭૯
,, ત્રિનાદી ચક્ર	૭૭૭-૭૭૯	૩૭૯
ધાત ચક્ર	૭૮૦-૭૮૨	૩૮૦
રોમે ધાત વિચાર	૭૮૩-૭૮૪	૩૮૨
સર્પદંશ વિચાર	૭૮૫-૭૮૬	૩૮૨-૩૮૩
વારકષ્ટાવલી	૭૮૫-૭૮૬	૩૮૬
નક્ષત્રે કષ્ટાવલી	૭૮૭-૮૦૦	૩૮૬-૩૮૭
વાર નક્ષત્ર કષ્ટાવલી	૮૦૧-૮૧૧	૩૮૭-૩૮૮
નષ્ટ પશુલોક	૮૧૨-૮૧૩	૩૮૯
મંકરણુ ૭ મુ' યોગ મંકરણુ	૮૧૪-૮૧૯	૩૯૦-૪૪૦
ગતકલિથી કાલગણના	૮૧૪	૩૯૦
યુગ પ્રમાણુ	૮૧૫	૩૯૦
એક પંચાંગ ઉપરથી ખીણું પંચામ		
ખનાવવાની રીત	૮૧૬-૮૨૦	૩૯૦-૩૯૧
વાર ગ્ધાન	૮૨૧	૩૯૩
નક્ષત્ર ગ્ધાન	૮૨૨	૩૯૪
યોગ ગ્ધાન	૮૨૩-૮૨૪	૩૯૪
અધિક માસ ગ્ધાન	૮૨૫-૮૩૦	૩૯૪-૩૯૫
વર્ષના રાખદિ	૮૩૧-૮૩૩	૩૯૬-૩૯૯
દિનમાન સાધન	૮૩૪-૮૪૪	૪૦૦-૪૦૧
દિનમાન રાત્રીમાનનો વૃદ્ધિક્રમ	૮૪૫-૮૫૦	૪૦૪
લગ્ન પ્રમાણુ	૮૫૧-૮૫૩	૪૦૫
ધટિકા સાધન	૮૫૪-૮૫૮	૪૦૬-૪૦૭
પ્રકારાન્તરે ધટિકાસાધન	૮૫૯-૮૬૧	૪૦૭
મતરાત્રીમાન સાધન	૮૬૨-૮૬૮	૪૦૭-૪૦૮

વિષય	ગાથાક	પૃષ્ઠાક
સંવત્સર નામ	૮૬૬-૮૭૩	૪૧૧
શુર નક્ષત્ર ફળ	૮૭૪-૮૭૬	૪૧૩
સંવત્સર ફળ	૮૭૭-૮૭૮	૪૧૩
મેધના નામ અને ફળ	૮૭૯-૮૮૧	૪૧૪
શોદિથી ચક્ર	૮૮૨-૮૮૬	૪૧૪
વર્ષના સ્તંભ	૮૮૭	૪૧૫
ગ્રહો વિચાર	૮૮૮-૮૯૭	૪૧૬-૪૧૭
અમરચોદય વિચાર	૮૯૮	૪૧૭
વર્ષ કુર્વાક	૮૯૯	૪૧૮
વિશ્વાનયન (વચા)	૯૦૦-૯૦૨	૪૧૮-૪૧૯
આયબ્ય	૯૦૩-૯૦૭	૪૧૯
વર્ષ દિન સંખ્યા વિચાર	૯૦૮	૪૨૧
નક્ષત્રોના આગ્નેયાદિ અંક	૯૦૯-૯૨૭	૪૨૧-૪૨૨
સંક્રાન્તિ ફળ	૯૨૮-૯૩૬	૪૨૩-૪૨૪
સંક્રાન્તિ વખતના અંક	૯૩૭-૯૪૮	૪૨૬-૪૨૭
સંક્રાન્તિના નામ સુદર્શાદિ	૯૪૯-૯૬૦	૪૩૦-૪૩૨
સંક્રાન્તિની ધરો ઉપરથી સુવિજ્ઞાદિ	૯૬૧-૯૬૨	૪૩૩
જ્ઞાન		
આદ્યો પ્રવેશ	૯૬૩	૪૩૫
પાંચ વાર ફળ	૯૬૪-૯૬૫	૪૩૫
શુક્રવાર ઉદયાર્તાદિક	૯૬૬-૯૭૬	૪૩૫-૪૩૬
મેધજ્ઞાન ત્રિનાદી ચક્ર	૯૭૭	૪૩૬
શુર અતિચાર ફળ	૯૭૮	૪૩૭
કેટલાક વર્ષો ગ્રામ	૯૭૯-૯૮૦	૪૩૭
અમાવાસ્યા ગ્રામ	૯૮૧-૯૮૨	૪૩૮
તિથિ ફળ ચૈત્રાદિ માસ પરવે ફળ	૯૮૩-૯૯૭	૪૩૮-૪૩૯
મંથાલંકાર	૯૯૮-૯૯૯	૪૩૯

પ્રસ્તાવના

પ્રસ્તુત અંથ હીરકલ્લશ તેના કર્તા મુનિશ્રી હીરકલ્લશના નામથી હીરકલ્લશ નામે રજુ કરવામાં આવે છે. આમ કરવામાં આશય એ છે, કે અંથનું અંથકારે પોતે આપેલું નામ અમારા જાણવામાં નથી અંથની અંતરંગ બહીરંગ પરીક્ષા કરતાં જ્ઞેતિષહીર નામ ઉપજાવી શકાય છે ખરું, પણ શ્રી હીરવિજયજી મહારાજની કૃતિ જ્ઞેયશહીરના નામે ઉપલબ્ધ થતી હોઈ ભ્રમ ઉત્પન્ન થવાની પણ શક્યતા રહે છે. તેથી જેમ સંસ્કૃત સાહિત્યમાં પરિપાટી છે, તેમ આ અંથ પણ અંથકારના નામથીજ હીરકલ્લશ નામે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે. સંસ્કૃત સાહિત્યમાં માધ કવિના શિશુપાલવધને “માધ કાવ્ય” તેમજ ભટ્ટી કવિના કાવ્યને “ભટ્ટીકાવ્ય” તરીકેજ પ્રસિદ્ધિ મળેલી છે, તેમ આ અંથને પણ હીરકલ્લશ નામથીજ પ્રસિદ્ધિ મળેલી હતી, અને અહીં પણ તેને કાયમ રાખી હીરકલ્લશ નામે જ અંથનું પ્રકાશન કરવામાં આવ્યું છે.

અંથકાર

આ અંથ જુની ગુજરાતી ભાષામાં દ્રહાઓમાં તેના કર્તાએ લખ્યો છે. અને તેમાં અંથકારનું કવિત્વ સ્ફુટ થાય છે. બહુ વખત સંસ્કૃત શ્લોકોમાં પણ જ્યોતિષિક હકીકત રજુ કરવા જતાં કિલ્લતા આવી જાય છે. જ્યારે અહીં અંથકારે કુશળતા બતાવી કિલ્લતાને દૂરજ રાખી છે, અને કવિના નામને સાર્થક કર્યું છે.

આમ તો અંથકાર જુની ગુજરાતી ભાષાના કવિ તરીકે પ્રસિદ્ધ છે જ, તેમની કૃતિઓ પણ તેમને કવિ તરીકે સાબીત કરી શકે છે. આ અંથ જોવાથી આ હકીકત વધુ સ્પષ્ટ થશે.

પ્રસ્તુત અંથના કર્તા મુનિશ્રી હીરકલ્લશ મહારાજ છે. તેઓએ આ અંથમાં પોતાનું નામ ઠેરઠેર મૂકેલું છે. તેઓ પોતે જ્યોતિષી હોવાનું ગૌરવ ધરાવતા હતા. કારણકે જ્યારે ત્યારે તેઓએ “જોહ્યા જ્ઞેતિષહીર” એમ પોતાની જ્યોતિષી તરીકે ગર્વપૂર્વક રજુ-આત કરી છે.

આ અંથમાં તેમની જોળખાણ સંબંધી બીજું કશું મળતું નથી. કારણ અંથ અધૂરો (નહીં જેવો લાગ રહી ગયો છે. કદાચ અંથાલંકાર માત્ર જ બાકી છે.) છે. પરંતુ તેમના બીજા અંથોમાં તેમણે પોતાની પૂરી જોળખાણ આપી છે. ત્યાં તેઓ લખે છે કે:—

(લલ પત્તારી ચઉપધરી છહિસી)

શાસનનાયક વીર જિણેસર, પૂજે જઈ નિતુ ચંદન કેસરિ,
તસ પટિ સોહમ વસિ,
શુભ વરણઈ બહુ કંઈ ન જાણઈ શાખા વચગ કુમરની જાણ,
ખરતરગણિ પ્રશસિ.
શ્રી જિણમાણિકસૂરિ ગુરપાટ, નામ જપતાં હુઈ ગહગાટ,
શ્રી જિણચંદ સૂરિંદ.
જસુ નામિઈ સવિ વાહી લાજઈ કેસરિની પરિ ગુહિર ગાજઈ,
રાજઈ મુણિવર વૃંદ.
શ્રી આગરચંદસૂરિ આચારિજ છએ કીયા મોટા જગી કારિજ,
જિણિ બિયાપિ કુશીલ.
આપિઈ શીલવંત ગણનાયક એ છઈ મહીપતિ મોટાં વાયક,
પાઈ નમઈ જસુ લીલ.
મહિમરાજ વાયક તસુ શીશ પાટિ તાસુ વલિ બાણારીસ,
દયાસાગર તસુ નામ
તાસુ સીસ પદવી બાણારી ન્યાનમંદિર ગુર મહા વિચારી,
પુહવી સારી મામ.
મહીચલિ તાસ પાટિ વિખાય ગુરશ્રી દેવતિલકં ઉવઝાય,
તાસુ સીય સુખદાય.
હર્ષપ્રભુ નામઈ સુનિરાય, હીરકંઠશ તસ સીસ દહાય.
ખામી સુગુર પસાય
સંવત સોલહસઈ ચઉવીસ માહી પૂનિમ બુધ સારીસ,
પુખ્ય નક્ષત્રઈ લેહ.

દેશ સવાલખ નયરી જેહ ધર્મ તણઉ જિહાં વાંચું નેહ,
તિહાં કીધ ચઉપય એહ.

ધતિશ્રી સમકિત કૌમદિ ચરીય મધં સંપેપધં એ ઉદ્ધરિય,
વિસ્તરિ ગુરુગુણિ વાણિ.

ભણધં ગુણધં જે સુણધં અહોનિશિ, ધરિ બધંકાં તસુથાધં સવિવસિ,
રિદ્ધિ વૃદ્ધિ કલ્યાણ.

—સમ્યક્વકોબુદ્ધી રાસ

હાલ ઇકવીસાની

શ્રી ખરતરે ગણુહર ગુરુ ગોચમ સમઉ નિતિ ઉઠીરે

જિણુચંદ સૂરિ પયનમો

તસુ ગચ્છધંરે સંપ્રતિ પાઠક ગુણનિલધં વડગાદી રે

શ્રી વિજયરાજ વસુધા તિલઉ.

૭૬.

વસુધા તિલઉ તસ સીસ ગોલધં સંધનધં આગ્રહ કરી

દિસધં સવાલખ મે(હિ)ઠ નયરા સદા જ્ય આણુદ ભરી

સંવત સોલોસે છત્રીસધં બીજ આસો વદિ કથા

તિહ કહિય સિંહાસણુ બત્રીસી હીરકલસ સુણી ચથા

ઇણી ચરિત્તેરે ફહા ગાહા ચઉપધં સહુ અંકેરે બાવીસ સધં

કંઈ અધિકઉ ઉછઉ જે ભાસિઉ અલી, તે સદગુરુ પાએ

નમિ પાંમઉ વલી.

—સિંહાસણુ બત્રીસી

સોલહસૈ સત્તોતર વાસ કર્ણપુરી નયરી ઉલ્હાસ

જેઠિ પુનિમ ને બુધવારે શ્રી સંવેગિ જોગ અવતાર.

ખરતર ગચ્છ સુવિહત સિણુગાર શ્રી જિનચંદ્રસરિ ગણુધાર

વાદીગંજન સિંધ અપાર જેહનિ કોઈ તસ્યો ચૈમર

ગુરુશ્રી દેવાંતલક ઉવગાય હરખપ્રણુ તસુ સીસ કહવાય

તિણુ સદગુરુનો આચસ લહી હીરકલસ એ ચોપધં કહી.

—કુમતિવિશ્વંસ ચોપધં

અંથકારનો સમય અને ગુરૂપરંપરા

અર્થાત્ તેઓ સત્તરમી સદીના આરંભમાં થયેલા અરતર
ખચના જ્ઞેન સાધુ હતા, અને તેમનો લેખનકાલ સંવત ૧૬૦૭
થી શરૂ થઈ સંવત ૧૬૪૩ સુધી પહોંચે છે. તેમની ગુરૂ પરંપરા
નીચે મુજબ છે.

અરતરખચના શ્રી જિનમાણિકસૂરિની પાઠે

જિનચંદ્રસૂરિ—ગચનાયકે

સાગરચંદ્રસૂરિ—આચાર્ય

માહિમરાજ—વાચક

કયાસાગર— „

જ્ઞાનમંદિર—વાચક

દેવતિલક—ઉપાધ્યાય

કર્ષપ્રભુ—ગણિ

હીરકલશ—મુનિ

આ અંથકારના હાલમાં જેટલા અંથો બાણવા મળે છે,
તેમનાં નામ અને રચનાકાલ નીચે મુજબ છે.

રચના સંવત	અંથનામ	રચના સ્થલ
૧ સંવત ૧૬૦૭	કુમતિ વિધ્વંસ ચોપાઈ કર્ણપુરી (હાલતું નાગોર)	
૨ „ ૧૬૧૩	આરાધના ચોપાઈ	
૩ „ ૧૬૧૬	નાતરાં સંખંધી સંજ્ઞાય	
૪ „ ૧૬૧૮	મુનિપતિ ચરિત્ર ચોપાઈ—વીકાનેર (બીકાનેર)	
૫ „ ૧૬૨૨	સ્વપ્ન સંજ્ઞાય	રાજલહેસર
૬ „ ૧૬૨૪	સમ્યક્ત્વ કૌમુદી રાસ સવાલાખ દેશ (મેવાડ)	
૭ „ ૧૬૩૨	જંબૂ ચોપાઈ—	વાસડે નગર
૮ „ ૧૬૩૬	સિંહાસન ખત્રીસી—સવાલાખ દેશ (મેકતા)	
૯ „ ૧૬૪૩	જીલ કાંત—સંવાહ	વીકાનેર

શ્રીયુત મોહનલાલ દલીચંદ દેશાઈના “જ્ઞેન ગુર્જર કવિઓ”
ના આધારે ઉપર પ્રમાણે અંથકારના બીજા અંથો તથા સાહિત્ય
પ્રવૃત્તિનો ખ્યાલ મળી શકે છે. અંથકારનું લેખનકાર્ય લગભગ

છત્રીસ વર્ષ પર્યંત ચાલ્યું છે. અને તેમનો તે સમયનો વિહાર લગભગ મારવાડની દક્ષિણ સરહદ, મેવાડ તથા બીકાનેર પર્યંત હોય તેમ ઠરે છે. તેમના અંથોમાં તેમણે જણાવેલાં અંથપૂર્તિ સમયનાં સ્થળો (અંથકારે તે તે ગામના સંધને ઉપદેશવા અંથો રચ્યા હોય તેવો ખ્યાલ ઊભો થાય છે. અને અંથાલંકારમાંથી તેને પુષ્ટિ-જનક ઉદ્ભવ પામ્યું મળે છે) આ હકીકતની સાબિતી આપે છે. તેમજ આગળ ગાણિતિક પદ્ધતિથી સાબિત પણ કરવામાં આવ્યું છે.

આમ તેમના સાધુજીવનની હકીકત મળી આવે છે. પરંતુ તેમના પૂર્વાશ્રમનું કંઈ પણ જાણવા મળતું નથી.

શ્રીયુત દેશાર્ધએ પોતાના અંથમાં પ્રસ્તુત અંથને જ્યોતિષ-સાર તરીકે દર્શાવ્યો છે, અને તે હીંદી રૂઢામાં છે, તેમ જણાવ્યું છે.

જોઈશહીર અને જ્યોતિષસાર

જોઈશહીર નામથી જે અંથની ગણના કરવામાં આવે છે, તેને જ જ્યોતિષસાર પણ કહેવામાં આવે છે. આ એક ૨૮૭ ગાથાનું પ્રાકૃત પ્રકરણ છે. પ્રાચીન જ્યોતિષ અંથોમાં કેટલીક જગ્યાએ જ્યોતિષસાર નામથી પ્રમાણ તરીકેનાં ઉદરણો મહુમ પડે છે. તે ઉપરોક્ત જ્યોતિષસારથી બીજા કોઈ અંથનાં છે, અને સંસ્કૃતમાં હોય છે. જ્યારે ઉપરોક્ત પ્રકરણ પ્રાકૃત છે. એટલે પ્રસિદ્ધ ગ્રંથલાઘવકાર ગણેશદેવજીના પિતા અને કેશવી પદ્ધતિના પ્રણેતા કેશવદેવજી શકે ૧૪૨૦ માં લખેલા સુદૂર્તતત્ત્વ ઇત્યાદિની ગણેશદેવજી આદિની ટીકામાં ઉદ્ધૃત થયેલ જ્યોતિષસાર ગુદીજ કૃતિ છે.

પ્રસ્તુત અંથને જો જોઈશહીર કહીએ તો તે ચાલે તેમ છે, અને તેમ કરવામાં આપણને અંથકારનાજ શબ્દો ઉપયોગી થાય છે. પરંતુ ત્યાંના સંદર્ભ જોતાં “જ્યોતિષી હીર જોલ્યા” એ શબ્દાર્થ સાચો છે. એટલે તેને અંથનું નામ ઠરાવી દેવું ઉચિત નથી. જ્યારે અંથમાં આરંભે કે અંતે (અંત તો છેજ નહિ.) કયાંય જ્યોતિષસાર એમ પણ નામ જડતું નથી એટલે શ્રીયુત મોહનલાલ દ. દેશાર્ધએ તેનું જ્યોતિષસાર નામ શાથી આપ્યું ?

તે સમજાતું નથી. કદાચ કોઈ પોથી ઉપર તેનું તેવું નામ લખેલું હશે, અને તેથી તેમણે તેમ કહ્યું હોય તો બનવા ભેગ છે. શ્રીયુત દેશાઈએ અંથરચનાકાલ જણાવ્યો નથી.

આ અંથ તેના કર્તાએ સંવત ૧૯૩૩ માં લખ્યો છે. આને માટે અમારી પાસે ગહીરંગ પ્રમાણ નથી, પણ અંતરંગ પ્રમાણ છે. જો અંથની પુષ્પિકા હોત તો અંથની સમ્પત્તિ ક્યારે થઈ તે જરૂર મળત. પણ કમલાગ્યે અમારી પાસે તે અંશ નથી. એટલે અમારે અંથમાંથીજ શોધી કાઢવાનું રહ્યું છે.

અંથરચના સમય

ન્યોતિ:શાસ્ત્રની ગણિતશાખાના અંથમાં કર્તા અંથરચનાનો કાળ પોતાની મેળેજ દર્શાવે છે. તેના ગણિતનો આરંભ કરતાં તેને તે દર્શાવવો પડે છે. જો આમ ન હોય તો કોઈ પણ જગ્યાએ ઉદાહરણ કે બીજી પ્રક્રિયા અથવા પોતાની વિશેષ યુક્તિ બતાવતાં તેનો વર્તમાનકાળ સંવત શક તે આડકતરી રીતે બતાવી બંધ છે. પ્રસ્તુત અંથ ગણિતની શાખાનો નથી, સુદૂર્તનો છે. છતાં પ્રસંગવશાત્ આ અંથના વિષયમાં પણ તેવુંજ બન્યું છે.

અંથકાર સાતમા પ્રકરણમાં ગાથા ૯૨૦ માં અધિક માસનું જ્ઞાન કરાવતાં લખે છે કે:—

સંવત્ માહિથી ટાલી જો સોલેસો તેત્રીસ

શેષને ભાગ ઊગણીસનો વધતો ધરો સુબળીસ ૯૨૦

ખિહું વધે આસુ વધે પંચે શ્રાવણ દાખ

તેરે ભાદ્રવ ચૈત્ર ત્રિહું ધિજ્યારે વૈશાખ ૯૨૧

આઠે પુરે જેઠ જો સોલે વધે આસાઠ

અધિક માસ તો હીર એ બોલ્યા ન્યોતિષ ગાઠ ૯૨૨

અહીં સંવતમાંથી ૧૬:૩ બાદ કરી શેષને યોગણીસથી

ભાગ દેવાનું કહ્યું છે. તેનું કારણ ન્યોતિષશાસ્ત્રના જ્ઞાતાઓ જાણે છે કે દર યોગણીસ વર્ષ પૂર્વે આવેલા અધિક માસ આવે છે. સંવત ૧૯૩૩ માં અંથકારે અંથ લખ્યો છે. તે વખતે અધિક માસ આવી ગયોલો છે, અને સંવત ૧૯૩૫ માં આશ્વિન અધિક

આવનાર છે. અંથકારે આ યુક્તિનો ઉપરોક્ત ગાથાઓમાં આશ્રય લીધો છે. એટલે અહીં અંથકારનો અંથરચના કાલ સં. ૧૬૩૩ની ઘણીજ નજીકનો છે.

સંવત ૧૬૨૪ માં સમ્યક્ત્વ કૌમુદીરાસ લખ્યા પછી સંવત ૧૬૩૬ માં અંથકાર સિંહાસન ઝત્રીસી લખે છે. આ બે મોટા અંથોના વચ્ચે બાર વર્ષનો ગાળો છે. અંથકાર જ'બૂ ચોપઈ સં. ૧૬૩૨ માં લખે છે. આ અંથતું પ્રમાણ નાતું માલુમ પડે છે. જ્યારે વચ્ચેના બાર વર્ષના ગાળામાં અંથકારની સાહિત્ય પ્રવૃત્તિ એકદમ ખંધ હોય તેવો ભાસ થાય છે. એટલે તે સમયમાં પ્રસ્તુત અંથની રચનામાં ધ્યાન આપ્યું હોય તે શક્ય છે. તેમજ ઉપરોક્ત સં. ૧૬૩૩ ની તદ્દન નજીકની સાલમાં અંથ પુરો કર્યો હોવો જોઈએ. એટલે સં. ૧૬૩૩ માં અંથ રચાયો તેમ માનીએ તો તેમાં કંઈ ખોટા જેવું નથી.

અંથરવરૂપ

અંથકારે સાત પ્રકરણમાં આ અંથ લખ્યો છે. અને જેમ બધા જૈન જ્યોતિષ અંથકારો વિષયને દ્વાર શબ્દથી ઓળખાવે છે, તેમ આ અંથકારે પણ કર્યું છે. તેઓ મંગલાચરણ પછી તરતજ લખે છે કે:—

તિથિ વાર નક્ષત્ર ગ્રહ રાશિ સુદૂર્ત જોગ

એ સાતેઈ દ્વારિઈ જ્યોતિષઈ કહિસું સંક્ષેપઈ જોગ.

આમ કહ્યા પછી તરતજ તિથિપ્રકરણ શરૂ કરે છે. અને ત્યારબાદ અનુક્રમે વાર નક્ષત્ર ઇત્યાદિનાં પ્રકરણો કહે છે.

જોગ પ્રકરણની વિશેષતા

જોગ પ્રકરણમાં અંથકારે વર્ષના યોગાનુયોગ કહ્યા છે. જે ખીજ સુદૂર્તના અંથકારોએ કહ્યા નથી. સામાન્ય રીતે સુદૂર્તસ્કંધ ઉપર અંથ લખનારાઓ પંચાંગનાં પાંચ અંગો તિથિ, વાર, નક્ષત્ર, યોગ અને ઇન્દ્રણી ચર્યા કર્યા બાદ તિથિવાર અને નક્ષત્રના મિશ્રણથી થતા વિશિષ્ટ યોગો ઉપર કહે છે. આ યોગો સિદ્ધિ-યોગાદિના નામથી ઓળખાય છે, અને ત્યારબાદ ગર્ભાધાનથી

લઘુ સમાવર્તન સુધીના સોળ સંસ્કારોનાં મુહૂર્ત કહે છે, અને તેમાં વિવાહ સંસ્કાર ઉપર ઘણાજ વિસ્તાર કરે છે. ત્યાર બાદ યાત્રા (પ્રયાણ) અને વાસ્તુ (ગૃહારંભથી અહ પ્રવેશ) પ્રકરણ કહી અંથની સમાપ્તિ કરે છે. પરંતુ સંહિતાસ્કંધમાં આવતા અહચાર તેમજ ઉદ્યાસ્તાદિથી થતા ફલ સંબંધી કથા કહેતા નથી. જ્યારે આ અંથકારે તેને માટે એક આખું પ્રકરણ રોક્યું છે, અને રૂઢ ગાથાઓ કહી છે. અને તેમાં પણ સામાન્ય રીતે વર્ષના યોગાનુયોગ સૂચવતા મેઘમાસા, કદંબલતા ઇત્યાદિ સ્વતંત્ર અંશે કરતાં પણ વિશેષતા છે આ પ્રકરણ રૂઢ ગાથાઓમાં પુરૂં ન થતાં મોટું હશે એમ અમારું માનવું છે. અને શ્રીમેઘવિજય ઉપાધ્યાયના મેઘમહોદય (વર્ષપ્રબોધ) ની માફક સ્વતંત્ર અંથ જેવું હશે.

અમને જેટલો ભાગ મળ્યો છે, તેટલાથીજ અમે તેને ઇતર વર્ષના યોગાનુયોગ દર્શાવતા મેઘમાસાદિ અંશે કરતાં વિશેષ માનીએ છીએ. અને જે હકીકતો તે અંથકારો નથી આપી શક્યા તે આ અંથકારે આપી પોતાની કુશળતા દર્શાવી છે.

અંથકારની કુશળતા

અંથકારે આ પ્રકરણમાં એક પંચાંગ ઉપરથી બીજા પંચાંગ ગનાવવાની રીતિ, અધિક માસમાં જૈન અને જૈનેતર માન્યતાનો ભેદ, દિનમાન, રાત્રિમાનનું આનયન, લગ્નસાધન, રાત્રીએ નક્ષત્ર ઉપરથી (આકાશમાં દેખાતા નક્ષત્રથી) ઇષ્ટકાલ સાધન, દિવસે છાયા ઉપરથી ઇષ્ટકાલ સાધન ઇત્યાદિ વિષયો ચર્ચ્યા છે. જો કે લગ્નસાધન, નવાંશાનયન ઇત્યાદિ બીજા મુહૂર્તિક અંથકારો વિવાહ પ્રકરણમાં પ્રસંગ આવતાં દર્શાવે છે; તેમ આ અંથકારે પણ દર્શાવ્યું છે. છતાં અહીં આ પ્રકરણમાં ભતકપદ્ધતિ અંથકારો તેમજ પંચાંગરચનાના ગણિતના અંથકારોની જેમ પંચાંગાનયન અને ઇષ્ટકાલ સાધન ઉપર જે લખ્યું છે, તે અંથકારના જ્યોતિષ-શાસ્ત્રના વિશાળ જ્ઞાનને તેમજ કુશળતાને દર્શાવે છે.

આરંભસિદ્ધિ અને હીરકલ્પશ

જેન સમુદાયમાં વર્તમાનમાં આરંભસિદ્ધિ અંથનો સારો પ્રચાર છે. આ અંથની સાથે હીરકલ્પશની સરખામણી રસપ્રદ થઈ પડશે; એમ ધારી અહીં કંઈક તેવો ચત્ન કરીશું.

આરંભસિદ્ધિના કર્તા શ્રીમાન્ ઉદયપ્રભદેવસૂરિ આ અંથ-કારના પૂર્વગામી છે. શ્રીઉદયપ્રભસૂરિજીએ પાંચ વિમર્શમાં અગીઆર દ્વારમાં પોતાના અંથની રચના કરી છે. આ અંથમાં અંથકારે જેન સાધુસમાજને ઉપયોગી થવાય તે દૃષ્ટિગિંદુ રાખીને શક્ય તેટલી બધીજ ચર્ચા કરી છે. અને તેમાં શાસક તરીકે પોતે ઉભા રહ્યા છે. તેઓ તો આરંભમાંજ કહે છે:—

દૈવજ્ઞદીપકલિકાં વ્યવહારચર્યા-
મારમ્મસિદ્ધિમુદયપ્રમદેવ પતામ્ ।

શાસ્તિ ક્રમેણ તિથિવારમયોગરાશિ
ગોચર્યકાર્યગમવાસ્તુવિલમ્પમિઝૈ ॥

અહીં તેઓ શિષ્યોને જ્યોતિષશાસ્ત્ર વિષયક શાસન (ઉપદેશ) કરે છે. અને તેથી શાસ્તિ ક્રિયાપદનો ઉપયોગ કર્યો છે.

અને તેથીજ આગળ જતાં મુદ્દૂર્તો કહેતાં અમુક નક્ષત્રોમાં અમુક કાર્ય કરવું, એમ ન કહેતાં અમુક દિવસે અમુક નક્ષત્રે અમુક કાર્ય ન કરવું એમ શાસન કરે છે બીજી વળી સાધુઓને અનુપયોગી એવું વિવાહપ્રકરણ તેઓ બહુજ સંક્ષેપમાં કહે છે, જ્યારે દેવમંદિર, આચાર્યાભિષેક ઇત્યાદિક કાર્યો જે સાધુસમાજને અવશ્ય જ્ઞાતવ્ય છે, તેના ઉપર વિસ્તાર કરે છે. અર્થાત્ તેમનો અંથ તેમણે સાધુઓને, પ્રયાણ, પ્રતિષ્ઠા, આચાર્ય-અભિષેક ઇત્યાદિ વ્યવહાર કાર્યોનાં મુદ્દૂર્તોનું જ્ઞાન કરાવવાના હેતુથી લખ્યો છે. તેમનો અંથ તેઓ જેન સાધુઓ માટેજ લખે છે, તેમ સ્પષ્ટ દેખાઈ આવે છે. અંથના અંતમાં જતાં પણ તેઓ કહે છે કે:—

શતિ વક્તવ્યતા ચેયં મૂપાલસ્યામિષેષને ।

આચાર્યસ્યામિષેકેડપિ સા સર્વાવ્યનુવર્તતે ॥

હીરકલશમાં તેમ નથી. ઇતર જૈનેતર અંથકારોની માફક તેમણે અમુક યોગાનુયોગમાં અમુક કાર્ય કરવું તેમ જણાવ્યું છે. તેમજ જૈન સાધુસમાજને અનુપયોગી સુદૂતો (ગર્ભાધાન મહિરાપાન, શસ્ત્રધારણ) પણ તેમણે કહ્યાં છે. એટલું જ નહિ, પણ વિવાહ પ્રકરણને અધિકૃત કરી વિસ્તાર કર્યો છે.

અર્થાત્ આ અંથકાર ઉપર આરંભસિદ્ધિની છાપ પડી લાગતી નથી, પણ ખીબા જૈનેતર અંથોના અવગાહનની વિશેષ અસર છે.

અને આથી જે વિષયોનો આરંભસિદ્ધિમાં સમાવેશ નથી, અથવા વિસ્તાર નથી, તે બધું આ અંથમાં છે. જો કે આરંભ-સિદ્ધિકારે તેમજ તેમના ભાષ્યકારે ખનતા સુધી બધાજ વિષયોનો સંનિવેશ કર્યો છે, છતાં વિસ્તાર થઈ શક્યો નથી, એટલે તે અંથમાં સામાન્ય જનસમુદાયને વિશેષની અપેક્ષા રહી જાય છે. જ્યારે આ અંથમાં તેમ ખનતું નથી.

આરંભસિદ્ધિકારનું પાંડિત્ય હીરકલશકાર કરતાં વિશેષ હોય તે સ્વાભાવિકજ છે, અને તેમનું સ્થાન પણ મોટું છે. તેમનો અંથ સંસ્કૃતમાં છે. જ્યારે હીરકલશ ગુજરાતીમાં છે, એટલે તેટલા પૂરતી તે એની સમતુલા તો નજ થઈ શકે પરંતુ હીર-કલશનું જ્યોતિષશાસ્ત્રવિષયકજ્ઞાન જૈનેતર અંથોના અવગાહનથી વધેલું અને વિપુલ હતું, એમ કહેવામાં કંઈજ ખોટું નથી.

અંથકારના આધારભૂત અંથો.

અંથકારે વિષયનો વિમર્શ કરતાં ઇતર અંથકારોની ચર્ચા બહુજ ઓછી કરી છે કેટલીક જગ્યાએ પાકાંતર તરીકે અથવા રીત્યંતર તરીકે કહ્યું છે. ત્યાં માલુમ પડે છે કે તે ખીબાના મતની ચર્ચા કરે છે, પણ ત્યાં વિવાદચોક્કિ જોવામાં આવતી નથી. તેમજ તે અંથકારનું નામ પણ આવતું નથી. એટલે હીરકલશે કયા કયા અંથો નજર સમક્ષ રાખી આ અંથની રચના કરી છે, તે કહેવું હર્ષંટ થઈ પડ્યું છે છતાં પણ ક્ષીપતિભટ્ટ કૃત 'રત્નમાલા' તેની સમક્ષ છે, એમ કહેવામાં જશ પણ ખમચાવા જેવું નથી.

નિશિ પ્રમાણુ ઘડી આધી કરી માંહે અઉદય મેલી
પળો તીસે કવિ કરી ઘડી તે પણુ તેણુ ઈમ લેલી
ખાકી પણુ વીતી ઘડી લાગઈ વાર તી વાર
રતનમાલા એ હીર કહે બાણી કરો વિચાર.

વાર પ્રકરણના આરંભમાં જ ગાથા. ૪૬-૪૭ માં અંતકાર પોતેજ વાર ક્યારે એસે તે વિષયમાં રતનમાલાના પ્રકારને અનુદિત ન કરતાં તદુત્પન્ન સિદ્ધ અંકને ઉપયોગમાં લઈ પોતે જે સ્થાનમાં છે, ત્યાંની વાર પ્રવૃત્તિ કહે છે અને “રતનમાલા” કહે છે, એમ વિધાન કરે છે.

અહીં અંતકારને રતનમાલાનું પ્રમાણુ આપવાની જરૂર પડી છે. પોતે શુભરાતની ઉત્તર સરહદ ઉપર છે. એટલે ત્યાં વારપ્રવૃત્તિ ક્યારે થાય તે ગણિતથી કરાવી નિષ્પન્ન અંક કહે છે, એટલે જે અંકનિષ્પત્તિ થઈ તે કેવી રીતે આવી તેને માટે તેમને રતનમાલાનો હવાલો આપવો પડ્યો છે, અહીં આરંભસિદ્ધિકાર કરતાં પણુ અંતકાર પોતાની વિશેષ ન્યોતિષિક કુશલતાનો પરિચય આપે છે.

ત્રીપતિનો પ્રકાર નીચે સુજગ છે:—

વારપ્રવૃત્તિ મુનયો વદન્તિ સૂર્યોદયાદ્રાવણરાજધાન્યામ્ ।
દુર્ધ્વ તથાધોઽપરઞ્ચ તસ્માચ્ચરાર્ધદેશાન્તરનાહિકામિઃ ।
ચરાર્ધદેશાન્તરયોર્વિયોગો યોગોઽથ પાનીયપલેઞ્ચ સમ્યક્
સૂર્યોદયાદુર્ધ્વમૃણે ઘનેઽધો વારપ્રવૃત્તિ મુનયો વદન્તિ ॥

અર્થાત્ લંકા (વિષુવવૃત્તનો પ્રદેશ) માં સૂર્યોદય થાય, ત્યાંથી વારપ્રવૃત્તિ થાય, (વાર એસે) એમ મુનિયો કહે છે, અને તેથી પોતાના ઈષ્ઠસ્થલનાં ચરાર્ધ તથા દેશાન્તરવટિકાના યોગાન્તર તુલ્ય પલોએ સૂર્યોદયથી પહેલાં અથવા પછી પોતાના ઈષ્ઠ સ્થાનમાં વાર પ્રવૃત્તિ થાય છે.

ચરસાધન કરવામાં સૂર્ય સ્પષ્ટિકરણ તેમજ સ્પર્શશીલ પલલા ઉપરથી ચરખંડાદિ જ્ઞાન કરવું જરૂરી છે. અને ત્યાર બાદ ચર

આવે. આમ ચરસાધન કરવામાં ગણિતનો આશ્રય લેવો પડે છે. તેથી તેને બાબુ ઉપર મૂકી અંધકારે પોતાના સ્થાનમાં મેષારંભે (સાયન) એટલે કે શૂન્ય ચરપલ વખતે માત્ર જે દેશાંતર સંસ્કાર રહે તેને લઈ તેટલી પગો પછી પોતાના સ્થાનમાં લંકાના સૂર્યોદય પછી સૂર્યોદય થનાર હોઈ પોતાના ત્યાંના સૂર્યોદય પહેલાં લંકામાં સૂર્યોદયે વાર પ્રવૃત્તિ થએલી હોઈ ત્યાંથી વાર પ્રવૃત્તિ બતાવી છે.

અંધકાર કહે છે કે રાત્રિમાનના અર્ધમાં ૧૪૧૧ ઘડી ઉમેરો એટલે વારપ્રવૃત્તિ થશે.

હવે સાયનમેષારંભે સર્વત્ર ૩૦ ઘડીનો દિવસ અને ૩૦ ઘડીની રાત્રિ હોય છે. તે દિવસે સર્વત્ર ચરાલાવ હોય છે. એટલે કેવલ દેશાંતર તુલ્ય અંતરે લંકાથી પોતાના ઇષ્ટ સ્થાનમાં સૂર્યોદય થાય છે. અને લંકાના સૂર્યોદય વખતેજ ઉલ્લગ્નિનીની મધ્યરેખાના દરેક નજરામાં સમાન સૂર્યોદય રહે, આથી મધ્યરેખાથી પૂર્વના દેશોમાં પહેલાં અને પશ્ચિમના પ્રદેશમાં પછીથી સૂર્યોદય થાય.

મધ્યરેખા અને સ્થાનીયરેખાના અંતરને દેશાંતર કહે છે, તેમજ મધ્યરેખાના સૂર્યોદયથી વાર પ્રવૃત્તિ થાય છે.

જો ઇષ્ટ સ્થાન મધ્યરેખાથી પૂર્વમાં હોય તો સૂર્યોદય થયા પછી વાર પ્રવૃત્તિ થાય, અને પશ્ચિમમાં હોય તો સૂર્યોદય પહેલાં થાય.

ત્રીસ ઘડીની રાત્રિ તથા ત્રીસ ઘડીનો દિવસ હોઈ મધ્ય રાત્રિ પછી પંદર ઘડીએ સૂર્યોદય થાય.

પરંતુ ઇષ્ટસ્થાન અને મધ્યરેખામાં સૂર્યોદય આગળ કે પાછળ થનાર હોઈ વારપ્રવૃત્તિ એટલે મધ્યરેખાના સૂર્યોદયમાં અને સ્થાનીય સૂર્યોદયમાં અંતર રહેજ. આ અંતર જેટલું હોય તેટલી પગો પંદરમાં ઓછી વતી થાય.

અમદાવાદ અને મધ્યરેખા વચ્ચે ૩૨ પહોતું ગણિત સિદ્ધ અંતર છે. એટલે અમદાવાદમાં ૧૪ ઘડી ૨૮ પહે વાર પ્રવૃત્તિ થાય.

આપણા અંધકાર ૧૪ ઘડી ૩૦ પહે મધ્યરાત્રિ પછી વાર

પ્રવૃત્તિ થાય તેમ બતાવે છે, માટે તેઓ અમદાવાદના રેખાંશની બહુજ નજીકના પૂર્વ તરફના રેખાંશનો આશ્રય લે છે.

અંકકારના ઇતરૂપથીની રચનાનાં સ્થાનો જોતાં તેઓ તે સ્થાનના પ્રદેશનો જ ઉદ્દેશ કરી રહ્યા છે, એમ સ્પષ્ટ સમજાય તેમ છે.

આમ ગાણિતિક કુશળતા દર્શાવી પોતે જે પ્રકારથી આ અંક-નિષ્પત્તિ કરી શક્યા છે, તે દર્શાવી દે છે. અર્થાત્ અંકકારે શ્રીપતિ ભટ્ટની “રત્નમાલા” નો આશ્રય લીધો છે, અને તેનું સાડું અવગાહન કર્યું છે, તે સ્પષ્ટ થાય છે. અને પ્રસ્તુત અંક રચવામાં તેનો ઉપયોગ કર્યો છે, એ નિર્વિવાદ છે.

વાર પ્રવૃત્તિના સંબંધમાં આવું જ પ્રસિદ્ધ સુદર્ભાદીપકકાર મહાદેવ ભટ્ટે પણ કર્યું છે. મહાદેવભટ્ટ ભૂજ (કચ્છ) માં સંવત ૧૭૧૮ ની લગભગ થઈ ગયા છે. તેઓ કહે છે કે:—

રાગ્યર્ધં છુયુતં સપાદમનુયુક્ત વારમ્ભૂતિ તતો
હોરા સાર્ધષ્ટીઘ્રયાવિનપતેઃ વચ્ચસ્ય વચ્ચસ્તયા ॥

અહીં તેઓ રાગ્યર્ધમાં સવાચોઠ ઘડી ઉમેરવાનું કહે છે. અર્થાત્ તેઓ મધ્યરેખાથી ૪૫ પગ જેટલા અંતરે પશ્ચિમમાં છે. ભૂજની રેખાન્તર પણ ગણિતસિદ્ધ ૪૫ છે. અર્થાત્ તેઓ ભૂજમાં હતા તે સ્પષ્ટ થઈ શકે છે.

મૂળ અંક.

આ અંક કેવડો મોટો છે, તેનું વાસ્તવિક પ્રમાણ અમારી પાસે નથી, પરંતુ અમને જે મળ્યું છે, તે ઉપરથી અંક લગભગ ૧૦૦૦ ફૂટ (અથવા ગાથા) માં લખાયેલો છે. અહીં અમે ૬૬૦ ગાથાઓ લીધી છે, અને ત્યાંથી પછી થોડામાંજ સમાપ્તિ થઈ હશે એમ અનુમાન થાય છે. કારણ અંકકારને કહેવાનું લગભગ બધુંજ ૬૬૦ ગાથામાં આવી જાય છે. નજીવો લાગ રહી જાય છે. જે અંકાલંકાર પહેલાં ૨૦-૨૨ ગાથામાં સમાપ્ત જાય

તેમ છે. અને ત્યાર બાદ ૨૦ જેટલી ગાથાઓમાં અંથાલંકાર માનીએ તો ૧૦૦૦ ગાથાનો અંથ રહેશે થઈ જાય છે.

પ્રત્યોદયન અને ગાથાસંગ્રહ.

આ અંથની પ્રતો ત્રુટક મળે છે. જેનશુર્જશ્કવિઓના કૃતિને પણ અધુરી પ્રતો મળી છે. બાઈગોરધનદાસે ઘણી મહેનતે બુદ્ધાં બુદ્ધાં સ્થળોના પરિભ્રમણને અંતે ૬૬૦ ગાથાઓનો સંગ્રહ કરી આપ્યો છે. તેમને જે સામગ્રી મળી તે ઉપરથી તેઓ નોંધતા ગયા છે. તેમજ પાઠાંતર પણ આપતા ગયા છે, અને અમુક પ્રતમાં આ છે, અને અમુકમાં નથી તેવી નોંધો પણ કરી છે. તેમની નોંધોમાંથી મહારાજશ્રી જસવિજયજીની પ્રત, હોમોઈની આચાર્ય વિજયજીપૂસ્પરિજીના લંકારની પ્રત અને બાકીની પાટણની પ્રતોનો તેઓએ ઉલ્લેખ કર્યો છે, અને તેમણે જે રીતે ગાથાઓ (જે સ્વરૂપમાં) લખી આપી તે સ્વરૂપમાંજ અહોં રબુ કરવામાં આવી છે. એટલે ભાષાશાસ્ત્રીઓની દૃષ્ટિએ આ ભાષા વિક્રમની સત્તરમી સદીનાં પ્રારંભકાળની ભાષા છે કે કેમ તે વિચારવાતું રહે છે. પરંતુ તેમાં ગોરધનદાસને કંઈ દોષારોપણ જેવું રહેતું નથી તેમણે તો સંગ્રહ માત્ર કર્યો તે જ ધન્યવાદ પાત્ર છે.

ગોરધનદાસનું કાર્ય અને ટીકા.

બાઈશ્રી ગોરધનદાસે ઘણી મહેનતથી આ કાર્ય કર્યું છે. તે તો આ અંથના પ્રકાશક બાઈ સારાલાઈ નવાળના મોઢેથી મુનિરાજશ્રી પુણ્યવિજયજીએ જે કહેલું તે સાંભળ્યું ત્યારે ખાત્રી થઈ કે લગભગ દશ વર્ષ પર્યંત તેઓએ સંગ્રહ કરવાની પાછળ મહેનત કરી છે.

તેમણે આટલુંજ કરી રહેવા હીધું નથી. પરંતુ ત્યાર બાદ તેઓએ ગાથાઓના અર્થ સમજી તે ઉપર ટીકા લખવાતું કામ કર્યું છે તેઓએ યથામતિ ટીકા લખી છે. ટીકામાં તેઓએ અંથકારની ગાથાઓને જ્યોતિર્મયૂષ, જ્યોતિઃસાર, સહદેવના અંથમાંથી કવિતો ઇત્યાદિ દ્વારા પુષ્ટિ આપી છે. તેમજ પ્રધાન

મુહૂર્તના ઉપાંગમાં આવતાં મુહૂર્તો માટે સ્લોકો ટાંક્યા છે. એકો બનાવ્યાં છે. તેમજ સાધુઓ, યતિઓ વગેરેને પૂજપરજ કરી અંથના વિષયનું અર્ચી દ્વારા વિસ્ફોટન કર્યું છે. તેમની આ મહેનત ઉલ્લેખનીય છે. અંથની પૂર્તિ થવા માટે આવશ્યક ગંધુજ કરવા તેમણે મહેનત કરી છે. સુખ્યત્વે તેમણે તેમની પ્રાંતીય પ્રજા-દિકાનો તથા મેવાડ આદિ પ્રાંતોના જ્ઞાન/જ્ઞાનેતર સમાજમાં ઉપયોગમાં લેવાતાં મુહૂર્તાદિ માટે સારા પ્રકાશ પાડ્યો છે. અને લોકીક શબ્દો કે જે વિદ્વાન જ્યોતિષીઓની પણ બાંધ બહારના હોય છે, તે બધાનો આમાં સારામાં સારી રીતે સમાવેશ કરી એક ઉપકારક કાર્ય કર્યું છે.

મારી વાત.

ભાઈશ્રી ગોરધનદાસે પચીસ પ્રકરણોમાં આ અંથને વહેંચી નાખી પોતાની ટીક સાથે મોટા શોકડા રૂપે તૈયાર કર્યો. અને તે તેવા સ્વરૂપમાં શ્રી સારાભાઈ નવાબને છાપવા આપ્યો.

શ્રીયુત નવાબે તેની પ્રેસકોપી કરવા માંડી અને તેની પ્રસ્તાવના લખવાનું મને સોંપ્યું. સમગ્ર વસ્તુને જોઈ જતાં પ્રથમ દૃષ્ટિએજ મને લાગ્યું કે ભાઈ ગોરધનદાસના હાથે આ અંથના અંગ-પ્રત્યંગનો ગ્લાનિજનક વિચ્છેદ થઈ ગયો છે.

અને આથી તેનું મુનઃ સંપાદન કરવા શ્રીયુત સારાભાઈને કહેતાં તેમણે તે કાર્ય મનેજ સોંપ્યું, અમે તેથી મેં વિષય વિમર્શનથી પ્રકરણ વાક્ય ગાથાઓનું સંકલન કર્યું. અને તે ક્રમે ગોરધનદાસની ટીકાઓથી છ પ્રકરણ સુધીની ટીકા ઉપયોગમાં લઈ ગાથાવાર ચોજી લીધી છે. આમ કરવામાં મારે લખી છૂટ લેવી પડી છે. અને કેટલીક જગ્યાએ તો તેમની મતલબ માત્ર ધ્યાનમાં લઈ મેં પોતેજ ટીકા લખી લીધી છે.

આમ હોવા છતાં કેટલીક જગ્યાએ ગોરધનદાસની ટીકા ગાથાઓના અર્થને સ્પષ્ટ ન કરતી હોઈ મેં ભાવાર્થ પણ લખ્યો છે. તેમજ ટીપ્પણીમાં ટીકામાં દર્શાવેલા સ્લોકોનું સ્પષ્ટિકરણ કર્યું.

છે. અને વિસંવાદી વિષયો ઉપર નિઃશ્યાત્મક ટીખપણીઓ કરી છે.

અંથકારની અંથારંભની બીજી ગાથાને ખ્યાલમાં રાખી તે મુજબ સાત પ્રકરણોની ચેંજ યોજના કરી છે, અને વિવાહ, યાત્રા, વાસ્તુ ઇત્યાદિને સુદૂર્ત પ્રકરણમાં અવાંતર પ્રકરણ તરીકે યોજ્યાં છે.

સાતમા ભોગપ્રકરણ ઉપર ગૌરંધનદાસની ટીકા નિરર્થક લાગવાથી તે છોડી દઈ મેં પોતેજ વિવેચન કર્યું છે.

આમ આ અંથ બંને તેટલો શુદ્ધ, સ્પષ્ટ અને સુંદર બનાવવા પ્રયત્ન કર્યો છે. મને કેટલી સફળતા મળી છે, તે તો સંપાદન-કલાના વિદ્વાનો અને આ વિષય (ન્યોતિષ) ના નિષ્ણાતો નક્કી કરશે.

આ અંથનો ઉપયોગ કરનારા વર્ગને થોડી ઘણી પણ સહાય થાય, તેમજ અંથકારની કૃતિનું અંગવિચ્છેદન ન થતાં તે સર્વાંગ સુંદર રહે એટલીજ મેં અભિલાષ રાખી છે, અને ભગવાનની કૃપાથી તેમ બન્યું છે, એમ માફ માનવું છે પછી તો તેની ઇચ્છા !

માગશર વદ ૭ શનિવાર

સંવત ૨૦૦૪

મણિયાસાની ખડકી, ખાડીઆ

અમદાવાદ

હિરમતરામ મહાશંકર ભાની.

ૐ હ્રીં શ્રીં પાર્વનાયાય નમઃ

શ્રી હીરકલરા

તિથિપ્રકરણ ૧

સહગુરુ સામિ શ્રી સરસતિ સુમરી સુવચનસાર
જેઘશના દ્વહા કહીશ બાવબોધ હિતકાર ૧

તિથિ વાર નક્ષત્ર ગ્રહ રાશિ મુદ્ધરત જોગ
એ 'સાતે દ્વારણુ' જ્યોતિષધ કહિસું સંક્ષેપધ જોગ ૨

જ્યોતિષશાસ્ત્રના નામથી જે શાસ્ત્રનું હોતન થાય છે, તે શાસ્ત્રના ત્રણ મુખ્ય અને બીજા ઘણા અવાન્તર હોઈ છે. ત્રણ મુખ્ય વિભાગો (૧) સિદ્ધાન્ત (૨) સંહિતા અને (૩) હોરા એ નામે જોળખાય છે. આ વિભાગોને સ્કંધ કહેવામાં આવે છે. અને એટલા માટે ત્રિસ્કંધ જ્યોતિષશાસ્ત્ર એમ કહેવાનો રીવાજ છે.

જે શંકને લઈ આ વિવરણ લખાય છે, તે સંહિતા સ્કંધના મુદ્ધર્ત વિભાગનો શંક છે. અને સામાન્ય રીતે જ્યોતિષશાસ્ત્રનું પ્રથમ પગથીયું આ મુદ્ધર્તસ્કંધ છે, જેથી તેનો આરંભ સામાન્ય પરિભાષાથી લઈ કરવામાં આવે છે.

સંપૂર્ણ જ્યોતિષશાસ્ત્રના એક ઉદાહરણ રૂપે પંચાંગ નામથી એક પુસ્તક જ્યોતિષીઓ તરફથી હરવર્ષે બહાર પડે છે. આ પંચાંગમાં માસ, પક્ષ, વાર, નક્ષત્ર, યોગ, કરણ ઇત્યાદિ તેમજ અમુક અમુક દિવસોના પ્રાતઃકાલિક અથવા મિશ્રમાન કાલિક રૂપદ શ્રદ્ધા, શ્રદ્ધાનાં રાશિ પરિવર્તન, વક્ર, ઉદય, અસ્તના સમય, સૂર્ય-ચંદ્રનાં શ્રદ્ધ ઇત્યાદિનું સ્પષ્ટિકરણ કરેલું હોય છે.

પંચાંગ એટલે પાંચ અંગ તિથિ, વાર, નક્ષત્ર, યોગ અને કરણ એ મુખ્ય પાંચ અંગોને લઈ તેને પંચાંગ કહે છે. કેટલીક

વખત તેને ટીપણું એમ પણ કહે છે. ટીપણું કહેવામાં ટીપ કરવી અર્થાત નોંધ કરવી, એ સામાન્ય શબ્દાર્થ ઉપરથી તિથિવાર ઇત્યાદિની જેમાં નોંધ હોય તે ટીપણું એમ રૂઠ થઈ ગયું છે. હાલમાં બીજી નોંધાને ટીપણું કહેતા નથી, ખાલી ટીપપણું કહે છે. પરંતુ પંચાંગનો ટીપણું શબ્દ રૂઠ થઈ ગયો છે.

પ્રથમના સમયમાં (તેમજ હાલમાં પણ મારવાડ ઇત્યાદિ કેટલાક પ્રદેશોમાં) જોશીઓ હાથે લખેલાં ટીપણાં વાપરતા. પરંતુ હાલમાં તે છપાએલાં મળે છે. હાથે લખતા ત્યારે પ્રાચીન પદ્ધતિ પ્રમાણે એક કાગળને બીજા ચોઢી મોટું ઓગીયું કરતા. પરંતુ હાલમાં છાપખાનાની સવડને લઈ ચોપડીના આકારમાં પંચાંગો છપાય છે. છતાં કેટલાક વિભાગોમાં હજી પણ હાથે લખેલાં પંચાંગોને વધુ માનની દૃષ્ટિએ જુએ છે. આ રીવાજ જૈન યતિઓમાં દેલવાડા (મેવાડ) વગેરે ગામોમાં હજી ચાલુ છે.

પંચાંગનાં પાંચ અંગોનું એક બીજા સાથે મિશ્રણ થવાથી કેટલાક વિશિષ્ટ યોગો બને છે, અને તે ઉપરથી અમુક નિયમો મુજબ વિશિષ્ટ દિવસ નિશ્ચિત કાર્ય માટે શોધી કાઢે છે, તેને મુહૂર્ત કહે છે. માન્યતા એવી છે કે આ પ્રમાણે જે જુદા જુદા યોગો છે, તે યોગોમાં જુદાં જુદાં કાર્યો કરવાથી લાભ અથવા નુકશાન થાય છે.

આ પાંચે અંગો કઇ કઇ દિશામાં પોતાનો અધિકાર ધરાવે છે, તેની સમજુતી આપતાં સહદેવ જોશી કહે છે કે:—

વાર વાયવ્યે તિથિ ઉત્તરે, નક્ષત્ર દક્ષિણે જાંણ;
યોગ આવે પૂરવ થકી, કુરણ આકાશ વખાણું.
સહદેવ જોશી ઇમ કહે, એહ પંચાંગ પ્રમાણું. ૧

વારનું મહત્વ વાયવ્ય ખૂણામાં, તિથિનું ઉત્તર પૂર્વમાં, નક્ષત્રનું દક્ષિણ પશ્ચિમમાં, યોગનું પૂર્વાદિ ચારે દિશાઓમાં, અને

કરણુ' આકાશ માર્ગે સર્વ દિશાઓમાં પ્રબલતાપણું હોવું જોઈએ.

એક વર્ષના બાર મહીના-માસ હોય છે. કાર્તિક આદિ મહીનાઓનાં નામ-

(૧) કાર્તિક, કાતિ, કતિ અને કારતક. (૨) માર્ગશીર, મિગસર, માર્ગ, મૃગશીર્ષ અને માગશર. (૩) પૌષ, પુસ અને પોસ. (૪) માઘ, મહા અને માહ. (૫) ફાલ્ગુણ, ફગ્ણુ અને ફાગણ. (૬) ચૈત્ર, ચેત, ચેત્ર અને ચૈત્ર. (૭) વૈશાખ, વઈસાખ અને વૈશાખ. (૮) જ્યેષ્ઠ, જ્યેષ્ઠ, જ્યેષ્ઠ અને જેઠ. (૯) અસાઠ, આસાઠ, આખાઠ અને આસાઠ. (૧૦) સરાવણ અને શ્રાવણ. (૧૧) બાદ્રવે, બાદ્રપદ અને બાદરવે. (૧૨) આશ્વિન, અશ્વિન, આસોજ, આસુ અને આસો. એમ જુદા જુદા પ્રાંતોમાં નામના ઉચ્ચાર કરે છે.

બાર માસનાં સંસ્કૃત અને દેશી પર્યાય વાચકે નામ.

(૧) ચૈત્ર=ચેત, ચૈત્રિક અને મધુ. (૨) વૈશાખ=માઘવ, શધ અને વૈસાખ. (૩) જ્યેષ્ઠ=જેઠ, શુક અને તપન. (૪) આષાઢ=શુચિ, અસાઢ અને અહાઢ. (૫) શ્રાવણ=નભ, શ્રાવણિક, સાવન. (૬) બાદ્રપદ=પૌષ્પદ, બાદ્ર, બાદો, બાદવ અને નભસ્ય. (૭) આશ્વિન=અશ્વિન, કવાર અને કુંઆર. (૮) કાર્તિક=કાર્તિકિક, બાહુલ, કાતિક અને ઊજર્જ. (૯) માર્ગશીર્ષ=મગશિર, મિગસિર, અગ્રહણ, અગહન, માર્ગ, આગ્રહાયનિક, સહસ અને નાસારી. (૧૦) પૌષ=સહસ્ય, પૂસ અને તૈષ. (૧૧) માઘ=તપ, માહ. (૧૨) ફાલ્ગુન=ફાલ્ગુનિક અને તપસ્ય. જ્યોતિષસાર નામના ગ્રંથના આધારે દરેક માસનાં તથા તે તે માસના સૂર્યનાં નામો-

ગુજરાતી નામ	સંસ્કૃત નામ	સૂર્યનાં નામ
ચૈત્ર	મધુ:	વેદાંજ
વૈશાખ	માઘવ:	બાલુ
જેઠ	શુક:	હૈંદ્ર

આપાદ	શુચિ:	રવિ
આવણુ	નભ:	ગભસ્તિ
બાહરવો	નભસ્થ:	યમ
આસો	ઈષ:	સુવર્ણરેતા-હિરણ્યરેતા.
કાર્તિક	ઉર્જ:	દિવાકર
માગશર	સહ:	મિત્ર
પોષ	સહસ્થ:	વિષ્ણુ
માહ	તપ:	અરુણ
ફાગણ	તપસ્થ:	સૂર્ય*
	પશુ	

દરેક માસમાં બે પક્ષ હોય છે. શુક્લપક્ષ અને કૃષ્ણપક્ષ. શુક્લપક્ષ એટલે અજવાળીયું, અને કૃષ્ણપક્ષ એટલે અંધારીયું પખવાડીયું. સામાન્ય રીતે પખવાડીયાના પંદર દિવસ ગણાય છે. પરંતુ તિથિના વધવા તથા ઘટવાથી કેટલીક વખત ઓછ અથવા સોલ દિવસનું પણ પખવાડીયું હોય છે, અને કોઈક વખતે તેર દિવસનું પખવાડીયું હોય છે, અને જે વર્ષમાં તેર દિવસનું પખવાડીયું હોય છે તે વર્ષ ભયંકર ગણાય છે.✠

* ઐશ્વર્ય પ્રકાશમાં (હેમપ્રભસૂરિકૃત) દરેક મહીનાના અધિપતિ મહો બતાવ્યા છે. જેમકે આપાદનો સૂર્ય, આવણનો શુક્ર, બાહરવાનો ચંદ્ર, આસો તથા કાર્તિકનો બુધ, માગશર અને પોષનો ગુરુ, મહા તથા ફાગણનો શનિ, મૈત્ર તથા વૈશાખનો અધિપતિ રાહુ છે, તેમજ જેઠનો અધિપતિ મંગળ થાય છે.

હિરેમતરામ.

✠ પખવાડીયામાં બે તિથિ ધટે તો તેર દિવસનું પખવાડીયું થાય. જ્યારે સૂર્યની ગતિ ધીમી અને ચંદ્રની ગતિ વધારે હોય ત્યારે આમ બને છે, અને આનું કોઈક વખત બનતું હોવાથી મહાભારતમાં અનિષ્ટસૂચક બનાવો ગણાવતાં ભિષ્મગ્રંથે તેર દિવસના પક્ષને પણ અનિષ્ટસૂચક ગણાવ્યું છે. જ્યોતિષમાં તે વિષયસં નામથી પ્રખ્યાત છે. અને તેને શુભ કાર્યોમાં વર્જી આનંદુ છે. સહિતા જ્યોતિષમાં તેર દિવસના પક્ષને દુર્લભકરક ગણાવેલું છે, તેથી તેને ભયંકર આનવામાં આવે છે. પણ તેનો અર્થ ધક્કું ભયંકર અથવા અતિ હિતપાતકારક એવો થતો નથી. — હિરેમતરામ.

અજવાળીયા પખવાડીયામાં ચંદ્ર સંધ્યાકાળથીજ દેખાય છે, અને ચૌદશ તથા પૂનમ સિવાય પાછલી રાતે કે સવાર પડતાં દેખાતો નથી; જ્યારે અંધારીયા પખવાડીયામાં સંધ્યાકાળે ચંદ્ર આકાશમાં દેખાતો નથી, પરંતુ સવારમાં પશ્ચિમ દિશામાં તથા મધ્ય આકાશમાં કે પૂર્વ દિશામાં દેખાય છે; અને તિથિઓ પ્રમાણે આઘા પાછો પણ દેખાય છે. અજવાળીયા પખવાડીયાની છેલ્લી તિથિ પુનમ ગણાય છે, અને અંધારીયા પખવાડીયાની છેલ્લી તિથિ અમાવાસ્યા ગણાય છે.

અત્યારે છાપેલા ટીપણમાં અથવા પંચાંગમાં અમાસની તિથિના બદલે ૩૦ નો આંક છાપવામાં આવે છે, પરંતુ પ્રાચીન હસ્તાવેશો અથવા કાગળો વગેરેમાં અમાસની તિથિના બદલે ૦)) આ પ્રમાણે નિશાની કરેલી મળી આવે છે.

પક્ષ એટલે પખવાડીયાનાં પર્યાયવાચક નામો.

કૃષ્ણપક્ષ=વદિ, અસિત, તમ, બહુલ, મેચક, અંધારો અને અંધેરો.

શુકલપક્ષ=ચુદિ, વિસદ, વલક્ષ્, ધવલ, સિત, સ્વેત, ઉજ્જ્વલા, ઉજ્જવલ, ચાંદયજ્ઞો અને ચાંદજ્ઞો.+

તિથિ.

પડવો=એકમ, પ્રતિપદા. બીજ=દ્વિતીયા. ત્રીજ=તૃતીયા. ચોથ=ચતુર્થી. પાંચમ=પંચમી. છઠ=ષષ્ઠી. સાતમ=સપ્તમી આઠમ=અષ્ટમી. નોમ=નવમી. દશમ=દશમી. અગીઆરશ=એકાદશી. બારશ=દ્વાદશી. તેરશ=ત્રયોદશી, વિંધ. ચૌદશ=ચતુર્દશી અને ભૂત. પૂનમ=પૂર્ણિમા અને પોર્ણિમાસી. અમાસ=અમાવાસ્યા, અમા, દશ્યે.

વાર.

રવિ=સૂર્ય, સુરજ, ભાનુ, ભાણ, અર્ક, આદિત્ય, દિવાપતિ અને દિનાધિપ.

સોમ=ચંદ્ર, ઈંદુ, શશી, શશીયર અને રાત્રિપતિ.

+ ભાઈ ગોપનદાસે પ્રાંતીય ઉચ્ચારણોને દર્શાવતાં શુદ્ધ અશુદ્ધ સંસ્કૃત શુભરાત્રી અપમંજ વગેરે નામોને જુદાં જુદાં નામ તરીકે મણ્યાં છે.

—હિમતરામ.

મંગળસોમ, ભૂમિપુત્ર, ભૂમ, ભૂ, ક્ષિતિજ, ભૂમિજ, લોમિ-
પુત્ર, કુજ અને આર.

બુધસીમ્બ, શશિસુત, ચંદ્રપુત્ર અને ન.

શુક્રદેવપતિ, દેવાધિપતિ, બૃહસ્પતિ, સુરશુક્ર, દેવશુક્ર,
શુવ અને ઇન્દ્રવ.

શુક્રશુક્રર, દાનવપતિ, દાનવશુક્ર, અસુરશુક્ર, કવિ અને
કપીધર.

શનિભ્રમંદ, સૂર્યપુત્ર, પંચુ, શનિશર, છનછર અને શનિશ્વર.

ઉપર પ્રમાણે સાત ગ્રહોનાં જુદાં જુદાં નામ છે. સાત ગ્રહો
ઉપરથી સાત વારનાં નામ પડેલાં હોઈ કેટલીક વખત ગ્રહોનાં
બીજાં નામોથી પણ વારનો ઉદ્દેશ કરાય છે. જેમકે:-

રવિવાર=ચંદ્રવાર, આઘતિવાર ઇત્યાદિ સૂર્યવાચી સઘળાં
નામ, આ સિવાય સૂર્યનાં ૬-૧૨ ને કુજ નામો સ્તોત્રો, કવચો
અને સ્તુતિઓમાં મળી આવે છે.

સોમવાર=ચંદ્રવાર, ચંદ્રવાર વગેરે, ચંદ્રનાં ૨૮ નામો છે.

મંગલવાર=અંગારક, લોહિતાંગ ઇત્યાદિ મંગલવાચી નામો,
સ્તોત્રમાં ૨૧ નામો છે.

બુધવાર=ચંદ્રસુત, ચંદ્રજ, જારજ, રોહિણ્ય, વિદ્ય, વિદિય
વગેરે. સ્તોત્રમાં ૨૫ નામો છે.

શુક્રવાર=બૃહસ્પતિ, આંગિરસ, સુરાચાર્ય, ગીષ્પતિ,
ધિષણ્ણ, વાયસ્પતિ. સ્તોત્રમાં ૨૫ નામો છે.

શુક્રવાર=ક્રાવ્ય, દૈત્યશુક્ર, દૈત્યપતિ, ઉશના, ભાર્ગવ, દૈત્યરાજ,
આદિદેવ, શુભશિત્ર, શિખડિન્, ઇન્દ્ર, સ્તોત્રમાં ૨૧ નામો છે.

શનિવાર=મંદ્યાલ, છાયાસુત, સૌરિ, રવિનંદન, આર્કિ,
મંદગ્રહ, સ્તોત્રમાં ૧૦ નામો છે.

આ પ્રમાણે સાત વારનાં જુદાં જુદાં નામો છે,

નવગ્રહ.

નવગ્રહ પૈકી ૧ રવિ. ૨ સોમ, ૩ મંગળ, ૪ બુધ, ૫ શુક્ર,

૬ શુક્ર અને ૭ શનિ. આ સાત ગ્રહોનાં જુદાં જુદાં નામો ઉપર
બારમાં આવી ગયા છે. બાકીના બીજા બે ગ્રહોનાં નામો આ
પ્રમાણે છે.

રાહુ=શિખી, સિંહિકાસુત, અર્ધકાય. રાહુનાં ૨૫ નામો છે.

કેટુ=મહાવીર્ય, ચંદ્રાદિત્યવિમર્દન, સિંહિકાગર્ભ. કેટુનાં
૫૭ ૨૫ નામો છે.

ગ્રહોની શુભ અને પાપસંજ્ઞા.

આ નવગ્રહો પૈકી સોમ, બુધ, શુક્ર અને શુક્ર એ ચાર
ગ્રહો સૌમ્ય (શુભ) ગણાય છે, અને રવિ, મંગલ અને શનિ
એ ત્રણ ગ્રહો ક્રૂર (અશુભ) ગણાય છે; છતાં સીમંતાદિના મુક્ક-
ર્તમાં રવિ-મંગળ મંગલકારી ગણાય છે. રાહુ અને કેટુ આ બંને
ગ્રહો પાપ ગ્રહો કહેવાય છે.

નક્ષત્ર

અંધાં મળી ૨૭ નક્ષત્રો છે અને તેમનાં નામો
નીચે મુજબ છે.

અશ્વિની ૧, ભરણી ૨, કૃતિકા ૩, શકિણી ૪, મૃગશીર્ષ ૫,
આર્દ્રા ૬, પુનર્વસુ ૭, પુષ્ય ૮, આશ્લેષા ૯, મઘા ૧૦, પૂર્વાશ્લેષુની
(પૂ. કા) ૧૧, ઉત્તરાશ્લેષુની (ઉ. કા) ૧૨, હસ્ત ૧૩, ચિત્રા
૧૪, સ્વાતિ ૧૫, વિશાખા ૧૬, અનુરાધા ૧૭, જ્યેષ્ઠા ૧૮, મૂળ
૧૯, પૂર્વાષાઢા (પૂ. પા) ૨૦, ઉત્તરાષાઢા (ઉ. પા) ૨૧, અવળુ
૨૨, ધનિષ્ઠા ૨૩, શતભિષા ૨૪, પૂર્વાભાદ્રપદ (પૂ. ભા) ૨૫,
ઉત્તરાભાદ્રપદ (ઉ. ભા) ૨૬ તથા રેવતિ ૨૭.

મળે ઠેકાણે અભિજીતઅભિચિત્ અને અભિચ નામનું નક્ષત્ર
પણ ગણતાં ૨૮ નક્ષત્રોની ગણતરી હોય છે, અને આ નક્ષત્ર ૨૮
નક્ષત્રો પૈકીનું ૨૨ મું નક્ષત્ર છે.

અભિજીત નક્ષત્રની સમજણ.

અંધાં નક્ષત્રો ૬૦ ઘડીનાં હોય છે, પરંતુ જ્યારે અભિજીત
નક્ષત્ર ગણતરી હોય ત્યારે ઉત્તરાષાઢાનો એથો પાચો (એટલે ૪૬
થી ૬૦ ઘડીનો એથો પાચો) એટલે ઉત્તરાષાઢાની છેલ્લી ૧૫

ઘડી અને શ્રવણની પહેલી ચાર ઘડીઓ મળી કુલ ૧૬ ઘડીઓનું અભિજીત નક્ષત્ર ગણાય છે * આ પ્રમાણે ઉત્તરાષાઢા ૪૫ ઘડીનું અને શ્રવણ ૫૬ ઘડીનું ગણાય છે અને બાકીનાં બીજાં બધાં નક્ષત્રો ૬૦ ઘડીનાં ગણાય છે. દરેક નક્ષત્રનાં ૪ ચરણ=પાદ=પાયા હોય છે. ૬૦ ઘડીવાળાં દરેક નક્ષત્રોના દરેક પાયાની ૧૫ ઘડીઓ ગણાય છે, પરંતુ ૨૧ માં ઉત્તરાષાઢાની ૪૫ ઘડીઓ જ બાકી રહેવાથી આ નક્ષત્રના દરેક પાયામાં ૧૧ ઘડી અને ૧૫ પલો ગણાય છે. બાવીસમા શ્રવણ નક્ષત્રની ૫૬ ઘડીના હિસાબે ૧૪ ઘડીનો એક પાયો ગણાય છે. (કેટલીક વખત ૧૩ ઘડી અને ૪૫ પલનો એક પાયો ગણાય છે.) આ બંને નક્ષત્રોની વચ્ચે આવેલા અભિજીત નક્ષત્રની કુલ ૧૬ ઘડીઓના ચાર પાયા તેમાં એક પાયામાં ૪ ઘડી અને ૪૫ પલ ગણાય છે. (પાકાંતરે ૨૦ ઘડીના હિસાબે પાંચ ઘડી સંપૂર્ણનો પાયો ગણાય છે.)

આ ગણતરી અવકકક ચક્રમાં તથા જન્મેલા બાળકનું નામ પાઠવામાં તથા જ્યાં ૨૮ નક્ષત્રો લેવાતાં હોય, અને તેની રાશિઓ કરવી હોય, તથા ઘડી પલોનાં સુકૂર્તો કાઢવાં હોય, ત્યારે ઉપયોગમાં લેવાય છે.

જ્યારે અભિજીત નક્ષત્રને ગણતરીમાં લેવું હોય, ત્યારે શ્રવણ નક્ષત્રની સંખ્યા ૨૩ મી ગણવી અને તે પછીનાં ૪ નક્ષત્રોનાં નામોમાં પણ એકએક સંખ્યા સ્થાપવાથી કુલ ૨૮ નક્ષત્રો થાય છે. અભિજીત નક્ષત્ર અશ્વિનીથી ૨૨ સુધી થાય છે, અને તેને ઉત્તરાષાઢા પછી અને શ્રવણના પહેલાં ગણવાનું છે.

યોગ

યોગ સત્તાવીશ છે. તેમનાં નામ અનુક્રમે વિષ્ણુજ, પ્રીતિ, આયુષ્યમાન, સૌભાગ્ય, શોભન, અતિગંઢ, સુકર્મા, ધૃતિ, શૂલ,

* પાકાંતરે શ્રવણની પહેલી પાંચ ઘડીઓ મળી કુલ ૨૦ ઘડીનું અભિજીત નક્ષત્ર ગણાય છે, પરંતુ બહુમત ૧૬ ઘડીનો હોવાથી, દીકામરે ૫૫ ૧૬ ઘડીનું જ અભિજીત નક્ષત્ર ગણવામાં લીધેલું છે.

—આશાવાર્ધ નવાજી.

ગંડ, વૃદ્ધિ, ધ્રુવ, વ્યાધાત, હર્ષણ, વજ, સિદ્ધિ, વ્યતિપાત, વરીયાન્, પરિધ, શિવ, સિદ્ધ, સાધ્ય, શુભ, શુક્લ, પ્રદ્ય, ચેન્દ્ર અને વૈધૃતિ એમ છે.

તિથિ, નક્ષત્રો તથા યોગો એ દરેક સાઠ સાઠ ઘડીનાં ગણાય છે. પરંતુ તેમની વૃદ્ધિ અને હ્રાસ થાય છે. અર્થાત્ તે કેટલીક વખત સાઠથી વધારે અને ઓછા પણ હોય છે. તિથિ ઘણું ખરું વૃદ્ધિ પામી પાંસઠ ઘડીની અને હ્રાસ પામી ચોપન ઘડીની થાય છે. (આ નિયમમાં હવે અપવાદ છે) અને નક્ષત્ર તથા યોગોનું હ્રાસ-વૃદ્ધિનું પ્રમાણ તેનાથી પણ વધારે છે. જ્યારે સાઠ ઘડી કરતાં તિથ્યાદિ વધે છે, ત્યારે વૃદ્ધિ તિથિ, વૃદ્ધિ નક્ષત્ર તથા વૃદ્ધિ યોગ આવે છે, અને ઘટે છે, ત્યારે તેને ક્ષયતિથિ ઇત્યાદિ કહે છે. પચાંગમાં કેટલીક વખત તિથિ એ વખત લખેલી હોય છે, ત્યાં બીજી વખત લખાએલી તિથિ વૃદ્ધિ થવાથી લખેલી હોય છે. આવીજ રીતે જે સાઠ ઘડીથી ઓછી હોય છે, તે ક્ષય પામેલી હોઈ લખાએલી નથી હોતી. યોગ તથા નક્ષત્રનું પણ એમજ સમજ લેવાનું છે.

કરણ.

કરણ એટલે તિથિનું અર્ધ, સામાન્ય રીતે તિથિનું અર્ધ એટલે ત્રીસ ઘડીનું કરણ થાય. પચાંગમાં સૂર્યોદય વખતે જે તિથ્યાદિ હોય તે લખાય છે. આથી કરણોનો ક્રમ એકાંતરે આવે છે. શુક્લ અને કૃષ્ણ પક્ષના એકથી અમુક તિથિના પૂર્વાર્ધમાં કયું અને ઉત્તરાર્ધમાં કયું કરણ આવે તે નીચેના કોષ્ટક ઉપરથી સમજાશે.

શુક્લ પક્ષ

કૃષ્ણ પક્ષ

તિ.	પૂર્વાર્ધ	ઉત્તરાર્ધ	તિ.	પૂર્વાર્ધ	ઉત્તરાર્ધ	તિ.	પૂર્વાર્ધ	ઉત્તરાર્ધ	તિ.	પૂર્વાર્ધ	ઉત્તરાર્ધ
૧	કિસ્તુર્ધન	મગ	૬	બાલન	કેલન	૧	બાલન	કેલન	૬	તૈતિલ	મગ
૨	બાલન	કેલન	૭	તૈતિલ	મગ	૨	તૈતિલ	મગ	૭	ચણિજ	વિષ્ટિ
૩	તૈતિલ	મગ	૮	ચણિજ	વિષ્ટિ	૩	ચણિજ	વિષ્ટિ	૮	મગ	બાલન
૪	ચણિજ	વિષ્ટિ	૯	મગ	બાલન	૪	મગ	બાલન	૯	કેલન	તૈતિલ
૫	મગ	બાલન	૧૦	કેલન	તૈતિલ	૫	કેલન	તૈતિલ	૧૦	મગ	ચણિજ
૬	કેલન	તૈતિલ	૧૧	મગ	ચણિજ	૬	મગ	ચણિજ	૧૧	વિષ્ટિ	શકુનિ
૭	મગ	ચણિજ	૧૨	વિષ્ટિ	શકુનિ	૭	વિષ્ટિ	શકુનિ	૧૨	બાલન	કેલન
૮	વિષ્ટિ	શકુનિ	૧૩	બાલન	કેલન	૮	બાલન	કેલન	૧૩	તૈતિલ	મગ

અંધકારે આ પંથોગનાં મુખ્ય પાંચ અંગો તિથિ, વાર, નક્ષત્ર, યોગ, કરણ ઇત્યાદિ ઉપર વિવેચન કરી સમજાવે આપી છે. અહીં તેમનું સામાન્ય જ્ઞાન દર્શાવ્યું છે. જેથી સમજવામાં સરળતા પડશે.

તિથિઓની સંજ્ઞા

પરિવા છઠ અગ્યારસી નંદા નામ કહાઈ
બીયા સાતમી બારસી ભદ્રા નામ મુણુઈ ૩
તૃતીયા અઠમી તેરસી જયા કહાવે નામ
ચિત્રા ચોથ ને નવમી ચઉદશ ત્રીજે ઠામ ૪
પાંચમ દશમ પૂર્ણિમા નામે 'પૂર્ણ' પાંચ
ચોમ કહિયા હીરે તિહાં જિહાં એ નામ ૫ મુસાંચ ૫

તિથિઓની સંજ્ઞાના જે અર્થ થાય છે, તે પ્રમાણે તેમનું ક્ષય પણ હોય છે. શાસ્ત્રમાં તિથિનું મહત્ત્વ વર્ણવેલું જતાવ્યું છે, અને તેની પ્રસંશા કરતાં ત્યાં મુખી કહી દેવામાં આવ્યું છે, કે તિથિ શુદ્ધ હોય તો સર્વ શુદ્ધ જાણવું. જેમકે તિથિ સુદી સચિ સુદં મળિયા વિદુદાદ જોશિય (ભૂતિપિસાર ગાથા ૧૧) અર્થાત્ તિથિશુદ્ધિનું મહત્ત્વ છે. અંધકાર સર્વ પ્રથમ તિથિપ્રકરણ કહે છે.

અંધકારને કહેવાની મતલબ કોણકો દ્વારા વધુ સ્પષ્ટ સમજાશે.

નંદાતિથિ

૧-૧-૧૧	નંદા	શુભ આનંદકારી
૨-૭-૧૨	ભદ્રા	કષ્ટપાણકારી
૩-૮-૧૩	જયા	વિજયકારી
૪-૬-૧૪	ચિત્રા	શુભ કરનારી
૫-૧૦-૧૫	પૂણ	પરિપૂર્ણ કરનારી

શુદ્ધ તિથિ

રિક્તા છઠ્ઠિ અમાવસી અકૃમી ખારસી દગ્ધ
મહાગ્રહ કૂર ઘટતિ વધતિ તથા અવર તિથિ કહી શુદ્ધ. ૬

રિક્તા એટલે ૪-૬-૧૪ તથા છઠ્ઠ, આઠમ, ખારસ, અમાસ
દગ્ધસંઘ્ર તિથિ, ગણગ્રહ તિથિ, કૂર તિથિ તથા ક્ષય અને વૃદ્ધિ
તિથિ સિવાયની બીજી તિથિઓ શુદ્ધ ગણાય છે.

(સૂર્ય) દગ્ધતાથિ

ધન મીન સંક્રાંતિ બિહુ વહતી લીજે બીજ
વૃષભકુંભ સંક્રાંતિ મહી ચૈથી તિથિ ધન બીજ ૭
મેષ કરક છઠી નિરખ કન્યા મિથુને અહિ
વૃશ્ચિક સિંહ ઝાણુ વહે દશમી દ્વાપ એકઠી ૮
તુલ મકર સૂરજ વસે તવ ખારસી નિષેધ
હીર કહે એ દગ્ધતાથિ મહરત ધાત એ વેધ ૯

(ચંદ્ર) દગ્ધતાથિ

શશીહર દગ્ધા આઠતિથિ કુંભ ધને શશી બીય
મેષ મિથુને ચોથ તિથિ વરજે બાણી સદીય ૧૦
તુલ સિંહે છઠી તથા સત્તમિ અલિ સિંહ
મીન મકર કનકૃમી વૃષભ કરક દશમીય ૧૧
તુલ વસહાં ઇગ્યારસી મિથુન ધન અલિ કન
હીર કહઈં તિથિ ખારસી જે વરજઈં તે ધન ૧૨

દગ્ધ તિથિના જે લેહ હોય છે. સૂર્યદગ્ધા અને ચંદ્રદગ્ધા.
આમાંથી ચંદ્રદગ્ધાનો ઉલ્લેખ જવદ્વેજ મળે છે. ભ્યારે સૂર્યદગ્ધા
પ્રસિદ્ધ છે. અને તે વ્યભિચાર ગણાય છે. દગ્ધતાથિ બંને પક્ષની
સમજવી.

૧ વલિ અવરતિથિ શુદ્ધ. ૨ વસહ ૩ અહિ ૪ દાખેકઠી ૫
ગુલીમકર સૂરજ ૬ ધાતવ વેધ. ૭ મિથુનગ્રહ ચક્રથી ૮ કુંભ મકર તુલ
સિંહ છઠી તથા સત્તમિ અલસીવ. ૯ કરક ૧૦ વસહ.

સૂર્યદગ્ધા તિથિ ચંદ્રદગ્ધા તિથિ

તિથિ	સંક્રાંતિ	તિથિ	ચંદ્રની રાશિ
૨	ધન — મીન	૨	કુંભ — ધન
૪	વૃષ — કુંભ	૪	મેષ — મિથુન
૬	મેષ — વૃષ	૬	તુલા — સિંહ
૮	કન્યા — મિથુન	૮	મીન — મકર
૧૦	વૃશ્ચિક — સિંહ	૧૦	વૃષભ — વૃષ
૧૨	મકર — તુલા	૧૨	કન્યા — વૃશ્ચિક

હીરકલ્પશકારના મતમાં ચંદ્રદગ્ધા તિથિ આઠ છે. તેઓ સાતમ અને વૃશ્ચિક કે સિંહનો ચંદ્ર હોય તો તેને દગ્ધ ગણે છે. તેમજ તુલા અને વૃષભમાં અગીઆરસ દગ્ધ ગણે છે. વળી આઠમમાં કન્યાનો ચંદ્ર તથા બારસમાં મિથુન અને ધનનો ચંદ્ર પણ ગણે છે. આવું વિધાન બીજા અંશોમાં મળતું નથી.

કૂરતિથિ

મેષે રવિ પડિવા તજહુ બીજ વસહ સંક્રાંતિ
'તીજ મિથુન ચઉથિ કરક સિંહ છઠી દુઃખાંતિ ૧૩

સતતમી કન્યા પરિહરેા તુલ અકુમો પરિહાર
'વૃશ્ચિક નવમી ધનદગ્ધારસી બારસિમકર નિવાર ૧૪

કુંભ તજઈ તેરસો મીનઈ ચઉદસિ ટાલિ
હીર કલ્પં એ કૂર તિથિ વરજઈ મહરત કાલ ૧૫

પાંચમી દશમી પુનમ ચઉ ચઉ ભાગ કમેણુ
મેષ થકી હીથો મીન લગી પનર પનર ઘડીએણું ૧૬

૧ નિયમિદ્દશાં ૨ અલિ

સંપ્રાન્તિ	મેષ	વૃષભ	મિથુન	કર્ક	સિંહ	કન્યા
તિથિ	૧	૨	૩	૪	૫	૭
પૂર્ણા શામ	પાંચમ પહેલો	પાંચમ બીજો	પાંચમ ત્રીજો	પાંચમ ચોથો	દશમ પહેલો	દશમ બીજો

દુષ્કા	વૃદ્ધિક	ધન	મહર	કુંભ	મીન
૮	૯	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪
દશમ ત્રીજો	દશમ ચોથો	પુનમ પહેલો	પુનમ બીજો	પુનમ ત્રીજો	પુનમ ચોથો

વૃદ્ધિતિથિ

એકજ તિથિ ત્રિહુ વારને ફરસઈ તે સહુ કંબજ
વરને તે તિથિ હીર કહિ વધતી તિથિનો કંબજ ૧૭

ક્ષયતિથિ

અવમ કહી જઈ ઘટતી તિથિ એ તિથિ ત્રિહુ ધમિવાર
ફરસઈ તે તણ હીર કહિ મ ફરસિ અવર વિચાર ૧૮

વાર સાઠ મહીના હોય છે. તેથી ન્યારે તિથિ સાઠ ઘડીથી
વધારે હોય ત્યારે તે બે ત્રણ વારને સ્પર્શ કરે તો તેની વૃદ્ધિ
સંજ્ઞા લાગુ પડે અને તે શુભ કાર્યમાં ત્યાગ્ય છે.

તેવીજ રીતે એક તિથિ સાઠ ઘડીથી ઓછી થઈ એવી રીતે
આવે કે એકજ વારમાં ત્રણ તિથિઓ આવી જાય. ત્યારે વચલી
તિથિ કે જે આદિમાં કે અંતમાં સૂર્યોદયનો સ્પર્શ નથી કરતી
તે ક્ષય સંજ્ઞક થાય છે. ક્ષયને અવમ પણ કહે છે. આ તિથિ
સંજ્ઞા વળતી ગણાય છે.

ગલગ્રહ તિથિ

ચતુર્થિ પહિલૈ પ્રહરભિમિ ગલગ્રહ દોષ વિહાય
સત્તમિ અહમિ નઈ નવમી ઉભય ધરી દુષ્પ થાય. ૧૯
તેરસી આદિ ચ્યાર તિથિ આધે વોચઈ જાણુ
એક ધરી ગલગ્રહ ગ્રહી વરણૈ સવિ કામ ૨૦
હીર કહે ગલગ્રહે ક્ષીર મમણુ વિવાહ
વાણિજ વિદ્યા દીપ વ્રત વરજ્યો શિવ મુખ થાય. ૨૧

ગલગ્રહ તિથિઓમાં શુભકર્મો ન કરવા એમ જણાવેલું છે.
ગલગ્રહ તિથિ કઈ છે, તે સંબંધમાં જણાવેલું છે કે:—

કૃષ્ણાવસે ચતુર્થીતિ સપ્તમ્યાત્રિદિનવ્રયમ્ ।

ત્રયોષશીચતુર્થકં ચ અષ્ટાવેસે ગલગ્રહાઃ ॥

અર્થાત-કૃષ્ણપક્ષની ચોથ, બંને પક્ષની સાતમ, આઠમ,
નામ એમ ત્રણ દિવસ તથા બંને પક્ષની તેરસથી ચાર દિવસ
એમ આઠ તિથિઓ ગલગ્રહ સંગ્રહ છે. આ ગલગ્રહ તિથિઓનો
વિદ્યારંભ, જનોઈ, ક્ષીર એ શુભ કાર્યોમાં ત્યાગ કહેલો છે.

અંધકારે ગલગ્રહમાં અપવાહ જણાવેલો છે. અને અમુક
પ્રહર ત્યાગ કરી બાકીની આખી તિથિ શુદ્ધ ગણી છે. અંધકારના
મત મુજબ નીચેના દોષક પ્રમાણે ગલગ્રહનું ત્યાગ્યત્વ છે.

તિથિ	૪	૭	૮	૯	૧૩	૧૪	૩૦	૧
ત્યાગ્ય	પ્રથમ	પહેલાં બે ધરી			અંધની એક ધરી			
પ્રહર	પ્રહર		"	"		"	"	"
	પરંત							

સામાન્ય રીતે જનોઈ ઇત્યાદિમાં તો સંપૂર્ણ ગલગ્રહ
તિથિઓ ત્યાગ કરવાનો રીવાજ છે.

માસ પરત્વે શૂન્ય તિથિઓ

માસ બંને પક્ષની તિથિઓ ગણતરૂ તિથિઓમાં તજવાની થીઓ.

એત્ર	૮-૬
વૈશાખ	૧૨
જેઠ	શુક્ર ૧૩ વદ ૧૪
આષાઢ	" ૭ " ૬
શ્રાવણ	૨-૩
ભાદરવો	૧-૨
આસો	૧૦-૧૧
કારતક	શુક્ર ૧૪. વદ ૫
માગશર	૭-૮
પૌષ	૪-૫
મહા	શુક્ર ૬ વદ ૫
ફાગણ	શુક્ર ૩ વદ ૪

સં- તિથિ	વદ તિથિ	પહોર	ધરી
૪	૪	૧	૨
૭	૭	૧	૨
૮	૮	૧	૨
૬	૬	૧	૨

અજવાળીયા પખવાડીયાની ૧૩, ૧૪ તથા પૂર્ણિમાના અને અંધારીયા પખવાડીયાની એકમના બીજા પહોરની વચલી એક ધરી એટલે કુલ ચારે દિવસની એકએક ધરી તજવી જોઈએ.

આરે માસની શૂન્ય (નિષેધ) તિથિઓ ઉપર પ્રભાણે જાણવી. જળી નીચે જણાવેલી તિથિના દિવસે નીચે જણાવેલાં નક્ષત્ર હોય તો તે પણ તજવાં જોઈએ, એટલેકે તે દિવસે તે નક્ષત્રમાં કંઈ પણ શુભ કાર્યની શરૂઆત કરવી નહિ, એમ જ્યોતિષ શાસ્ત્રીઓનો મત છે.

—શુદ્ધર્ત ચિંતામણિ.

નિંદ્ય તિથિનક્ષત્રનો યોગ.

આષાઢ વદિ, પોસ સુદી અને માઘ સુદી એકમને ઉત્તરાષાઢા નક્ષત્ર હોય વૈશાખ વદિ, કાર્તિક સુદી અને માગશર સુદી બીજને અનુરાધા નક્ષત્ર હોય. જેઠ વદિ અસાઠ વદિ શ્રાવણ સુદી, તથા વદ, માગશર સુદી, પોષ સુદી, માહ વદ, ફાગણ સુદી તથા વદ ત્રીજને ત્રણે ઉત્તરા નક્ષત્ર હોય. અસાઠ સુદી, માગશર વદ અને

પોસ વદ પાંચમને મધ્ય નક્ષત્ર હોય. ચૈત્ર સુદી, ભાદરવા વદ, આસો વદ અને ફાગણ સુદી છઠને રોહિણી નક્ષત્ર હોય. અસાઠ સુદી, પોષ વદ અને શ્રાવણ સુદી સાતમને હસ્ત નક્ષત્ર હોય. જેઠ વદ, આગશ્વર સુદી અને પોષ વદ આઠમે પૂર્વાભાદ્ર પદ નક્ષત્ર હોય. અસાઠ વદ, માહ સુદી અને શ્રાવણ વદ નોમને કૃત્તિકા નક્ષત્ર હોય. અસાઠ વદ, શ્રાવણ વદ, પોષ સુદી અને માહ સુદી અગીયારસને રોહિણી નક્ષત્ર હોય. ચૈત્ર સુદી, શ્રાવણ વદ, ભાદરવા વદ અને ફાગણ સુદી બારસને અશ્લેષા નક્ષત્ર હોય. વૈશાખ સુદી, જેઠ સુદી અને કારતક વદ તેરથને સ્વાતિ નક્ષત્ર હોય. આ તિથિ યુક્ત નક્ષત્રો હોય તો શુભ કાર્યમાં નિર્દિત છે. ઉપરનાં તિથિ નક્ષત્રો અમુક માત્ર, પક્ષમાંજ હોય છે. પરંતુ અધિક માસ ગયા હોય કે આવતો હોય અથવા તિથિ નક્ષત્રનો વધઘટ આગળ પાછળ તથા પાસે પાસે થવાનો સંભવ હોવાથી ઉપરનું સ્પષ્ટી-કરણ કર્યું છે.

પાંચ પર્વ.

કૃષ્ણ પક્ષની આઠમ, ચોદશ, અમાસ, પૂર્ણિમા અને સૂર્ય-સંક્રાંતિ જેસે તે દિવસ આ પાંચે દિવસો પૂરવકારક પર્વણોના હોવાથી એ પણ સુદૂર્તમાં નિર્દિત છે.

સર્વ કાર્યને વિષે શુભાશુભ તિથિ.

શુક્રલાંતે પ્રતિપદા શ્રંખા,^૧ દ્વિતીયા કાર્યસાધિની ।

તૃતીયા શ્વેતમારોગ્યં, ચતુર્થી^૨ કલહાગમમ્ ॥ ૧ ॥

પંચમી ચ ત્રિથો નિત્યં, ષષ્ઠી ચ કલહપ્રિયા ।

અત્તપાન સમાયુક્તા, સપ્તમી સુખદાયિકા ॥ ૨ ॥

અષ્ટમી વ્યાધિ બહુલા, નવમી મરણં મુખં ।

દશમી ચ જ્યો નિત્યં, એકાદશી હિરણ્યદા ॥ ૩ ॥

દ્વાદશી પ્રાણ સંદેહો, સર્વ સિદ્ધા ત્રયોદશી ।

શુક્લપા ચદિ વા દૃષ્ટ્વા, વર્ષનીયા ચતુર્દશી ॥ ૪ ॥

૧ પૂનમ પછીની પાંચે ઉત્તમ મણવા.

પૂર્ણિમા ચ અમાવાસ્યાં, પ્રસ્થાનં નૈવ કારયેત્ ।

અમાવાસ્યા ન ગંતવ્યં, યદિ કાર્યં શતં ભવેત્ ॥ ૫ ॥

નિષિદ્ધ તિથિઓમાં પરિહાર.

જ્યોતિર્મયૂષ નામના ગ્રંથમાં અશુભ તિથિઓમાં નીચેની ઘડીઓ છોડી દેવાનું જણાવેલું છે. અને પક્ષની નિષિદ્ધ તિથિઓ ૪-૧-૮-૯-૧૨ અને ૧૪ અધારીયા પખવાડીયાની તેરસ ઔદશ્ય, અમાસ અને અજવાળીયા પખવાડીયાની સુદી એકમ સુધી બધી તિથિઓ નિષિદ્ધ તિથિ જાણવી.

ઉપર ગણાવેલી નિષિદ્ધ તિથિઓની અનુક્રમે ૮-૯-૧૪-૨૫-૧૦ અને ૫ ઘડીઓ ત્યાજ્ય છે.

ગમનાગમનમાં સરખા ફળવાળી તિથિઓ તથા દિશાઓ.

ત્રીયા તેરશી સારિખી, ઔદશી ચોથી માંહે;
પંચમ પૂનમ અમાવસી, ગમનાગમન વિવાહે. ૧

પૂર્વ અગનિ એક સમ, નૈરૂત દક્ષણ બાંણ;
પશ્ચિમ વાયવ એક સમ, ઉત્તર સમ ઇશાન. ૨

આ પ્રમાણે તિથિ ગમનાગમન ફલ જાણવું.

કરણ લાવવાની રીત.

વરતમાન તિથિ ધીજે દૂણી કિસને સમો સમ શુકલર્ધઉણી
બાકી તિથિ તે સાતે કરણું હીર કહઈ તે શેષે કરણું ૨૨
કિસનપખે ગિણીયઈ કરણું તિથિ બિમણી કરી જાણું
સાતઈ જાગ દીજતાં વધતો કરણ વખાણું ૨૩
કિસન રચણ અઉદશ શકુન માસવ અઉપદ નામ
સુદિ પડિવા કિસ્તુદન જવ વહૈં સદાએ માગ ૨૪
તિથિ બિમણી કરી સેત પખે તેહમાંહિ એક ટાલિ
બાકી સાતે જાગ છે વધતો કરણ નિકાલિ ૨૫

ચરકરણ

સહુ કરણ હમદસ કહ્યાં ચર સત્તર્થ ચિર ચાર
ઉભય કરણ અહ નિશિ વહધં તેહનો મુણો વિચાર ૨૬
ખવ ખાલવ કૌલવ કરણ તૈતલ મરાં વણિજ
વિષ્ટિ કહી જે સત્તમો એ ચર સદા મિણીજ ૨૭

કરણ શું છે ? તે શરૂઆતમાં કહેવાઈ ગયું છે. અહીં કરણ લાવવાની સામાન્ય રીતિ કહી છે. એક તિથિમાં જે કરણ રહે, માટે શુકલ પક્ષની એકમથી જેટલામી તિથિ હોય તેને ખમણી કરી એક ખાદ કરી સાતનો ભાગ આપવાથી શેષ રહે તેટલામું શુકલ પક્ષમાં કરણ થાય. વહમાં એક જોછો કર્યા વગર સાતે ભાગ આપવાથી શેષ રહે તે કરણ થાય છે.

વહ ચૌદશના ઉત્તરાર્ધમાં શકુનિ, અમાસના પૂર્વાર્ધમાં ચતુષ્પદ ઉત્તરાર્ધમાં નાગ અને શુકલપ્રતિપદના પૂર્વાર્ધમાં કિસ્તુધન નામતું કરણ રહે છે. આ ચાર કરણ સ્થિર છે. જ્યારે ખવ, ખાલવ, કૌલવ, તૈતલ, ગર, વણિજ અને વિષ્ટિ એ ચરકરણ છે.

ચાર સ્થિર અને ચાત ચર મળી કુલ અગીચાર કરણ હોય છે.

કરણ પરવે કાર્ય

કૃષ્ણ ચતુર્દશી અરધથી શકુનિ ચતુષ્પદ નામ
પડવે દિન કિસ્તુધન રહે એ કરણ ચિર માન ૨૮
ગેહારલે ખવ કરણ બ્રહ્મ ક્રિયા કરે ખાલે
મિત્ર કલત્રાં કૌલવે તૈતલ હય ગય ફાલે ૨૯
ગર કરણે કરસણ કરે વણિજે વાંણીજ હોઈ
ભદ્રાએ હણીએ વૈરીયાં શકુનિ ઔષધ જોઈ ૩૦
શાંતિ કર્મ ચતુષ્પદ ફલે નાગે સોહાગ કહાઈ
મંગલ કીજે કિસ્તુધને કહે હીર વિગતાઈ ૩૧

કંથા કામમાં કયું કરણ લઈ શકાય તે બતાવ્યું છે. ગાથા ૩૦ માં જે “શકુનિ ઔષધ ભેષ ” એમ કહ્યું છે, તે અંશકારનો મત છે. તેમજ ગાથા ૩૧ માં ચતુષ્પદ કરણમાં શાંતિકર્મ, નાગમાં સોહાગ અને કિંસ્તુદનમાં મંગલકર્મ કહ્યાં છે, તે ફક્ત આસો વદ ૧૪ તથા દિવાળી અને બેસતા વર્ષ પુરતાં છે. અન્યત્ર ચૌદશ અમાસ આદિ તિથિઓ નિષિદ્ધ હોઈ તેમાંજ શકુનિ આદિ કરણો આવતાં હોઈ શાંતિકર્મ ઇત્યાદિ ન થઈ શકે.

ભદ્રા ક્યારે આવે ?

સુદ્ધિ આઠમી પૂનિમ ધૂરેહિ સોથ અગ્યારસ અંતિ
વદિ સત્તમિ ધુરિ ચૌદશી ત્રીજઈ દશમ ભદ્રંતિ ૩૨

ભદ્રા પરિહાર

રચણી ભદ્રા દિન વહઈ દિન ભદ્રા વહઈ રાત
તે મત વરખે હીર કહઈ કીજઈ સગલી વાત ૩૩

ભદ્રાનાં નામ

ભોમ વાર ભદ્રા વહે પુન્યવતી રવિ જાણી
શનિવારઈ વિષ્ટિ અવરઈ હીર કહે કલ્યાણી ૩૪

ભદ્રામાં કાર્ય

વાદ કરણ વૈરી હરણ વૈદ જુલાવણ કાજ
ભય પૂરીયઈ ભૂપતિ મીલણ ભદ્રા લીજઈ સાજ ૩૫

ભદ્રાના સર્પિણી વૃશ્ચિકી ભેદ

સિત પખે સર્પિણી જાણીઈ વિંછણીઈ તમ પખખી
પાંચ ઘડી સાપિણી મુખઈ વિંછણી પુંછડી રખખી ૩૬

ભદ્રા વાસ

ભદ્રા ત્રીસ ઘડી સખહી આઠ ઘડી સુરમાળ
સોળ ઘડી મહીયલ વસે પદ ઘટિકા પાતાલ ૩૭
ત્રિભુવને ભદ્રા ફલ રહ્યો સરખઈ ફલ મુખકાર
પાતાલઈ ધન આણહી માનવ ફલ મૃતકાર ૩૮

મેષાં વૃષાં કર્કાં ચક્ર લાંઘ્યાં રાશી ચંદ્ર
 તો કલ્યાણી સરગે વહઈ આપે અધિક આણુંડ ૩૯
 કન્યા મિથુન તુલાં ધનાં રાશીયે વસે પિયાલ
 કલ્યાણી વહતી કહે સંપદ કરઈ નિહાલ ૪૦
 સિંહ મીન વૃશ્ચિક ઘટાં ચંદ્ર રહ્યો તે રાશી
 તો નરસેત્રે કલ્યાણીયાં વહતી કરઈ ઉદાસી ૪૧
 બદ્રાએ જે કામ કરઈ તેહ મમાણુ ન થાઈ
 વિષ્ટિ મુખેઈ જે કામ હુવઈ તો તે મહા દુઃખદાઈ ૪૨

સાતસું કરણુ વિદિ છે. તેને બદ્રા પણ કહે છે. અને તેનો આવવાનો કેમ નીચે સુજળ છે.

પક્ષ	શુકલ	શુક્ર	શુકલ	શુકલ	કૃષ્ણ	કૃષ્ણ	કૃષ્ણ	કૃષ્ણ
તિથિ	૪	૮	૧૧	૧૫	૩	૭	૧૦	૧૪
સમય	રાત્રે	દિવસે	રાત્રે	દિવસે	રાત્રે	દિવસે	રાત્રે	દિવસે

અહીં રાત્રી તેમજ દિવસનો અર્થ પૂર્વાર્ધ અને ઉત્તરાર્ધ
 એવો છે. પરંતુ જે તિથિ સૂર્યોદયથી લઈ ધીમા સૂર્યોદય
 પર્યંત હોય તો બદ્રાનો આગળ જણાવેલો પરિહાર થઈ
 શકે નહિ, તેમજ તિથિ કંઈ સૂર્યોદયથી જ શરૂ થતી નથી.
 એટલે રાત્રી દિવસ એમ જે ભેદ પાડેલો છે, તે સાર્થક થાય છે.

જે દિવસની બદ્રા દિવસે અને રાત્રીની બદ્રા રાત્રે આવે
 તો જ તેનો દોષ છે. બાકી દોષ હાગતો નથી.

કરણોના સ્વામી નીચે સુજળ છે.

ખત	આલવ	કૌશલ	તૈતિલ	ઝર	વણિજ	વિષ્ટિ	શકુનિ	ચતુષ્પદ	નામ	કિંસ્તુભ
ઈંદ્ર	ઈંદ્ર	રવિ	અર્યમા	પૃથ્વી	લક્ષ્મી	શક્તિ	કલિ	નંદીશ્વર	સર્પ	વાયુ

વિષ્ટિ વિના ગવાદેષુ કરણેષુ દશબ્ધયિ ।
 અતુર્વર્ગાશ્રિતાઃ સર્વાઃ કરણીયાઃ શુભા ક્રિયાઃ ॥ ૧ ॥
 દિવા ભદ્રા યદ્વા રાત્રી રાત્રીભદ્રા દિવા યદ્દિ ।
 ન તત્ર ભદ્રા દોષઃસ્થાત્ સર્વં કર્માણિ સાધયેત્ ॥ ૨ ॥
 સૌમ્યે સર્વેય કસ્યાણી શનૌ વિષ્ટિ તથૈવય ।
 સ્વૌ પુષ્યવતી પ્રોક્તા ભૌમે ભદ્રા પ્રકીર્તિતા ॥ ૩ ॥

ભદ્રાનો ગમનમાં નિષેધ

વિષ્ટ્યાંચ દારૂણે રોદ્રે યૌવે ગચ્છતિ માનવઃ ।
 ગતસ્થાગમનં નાસ્તિ નદી નામિવ સાગરે ॥ ૧ ॥

ભદ્રા ક્યે ઠેકાણે લેવાથી શ્રેષ્ઠ

શુદ્ધે ભૂપતિ દર્શને ભય વને ઘાતેય પાતે હંતે ।
 વૈદ્યસ્થાગમને જલ પ્રતરણે શત્રોસ્તથોચ્ચાટને ॥
 સિંહાષ્ટ્રે ખરમાહિષૌ ગજભૃગૌ અશ્વેશુરૈ પાતને ।
 સ્ત્રીસેવા રૂતુ મજ્જનેષુ શકટે ભદ્રા સદા ગૃહ્યતે ॥ ૧ ॥

ભદ્રા પુરુષ વિચાર

દિવસસ્થાગ્રમે અર્ધે રાત્રી અર્ધ દ્વિતીય કે ।

સદા ત્રિંશત્ ઘટી મધ્યે પુરુષે ત્રિણિ શુભાવહા ॥ ૨ ॥

જોઈએસારે ગાથા ૨૦૩-૪ પછી અજવાળીયામાં આદિની
 ૧ ઘડી અને અંધારીયામાં અંતની ૩ ઘડી તજવી એમ કહ્યું છે.
 એતું કારણ સાપણી, વિંછણી ભદ્રા હોય છે, તે સમજવું.
 જેવી રીતે અજવાળીયામાં સર્પણી અને અંધારીયામાં વિંછણી છે,
 તેવી રીતે દિવસની ભદ્રા સર્પિણી અને રાત્રિની વિંછણી સમજવી.

શુકલપદ્યે સર્પિણી ભદ્રા અંગ વિલાસ ફલ ચક્રં

અંગ	મુખ	કંઠ	જાતી	પેટ	કુખ	પુંઢ
ફલ	હાનિ	ચતુ	દારિદ્ર	ઉન્નતતા	નાસ	જય
ઘટિત્યાગ	૫	૧	૧૧	૪	૬	૩

કૃષ્ણપદ્મે વિષ્ણુ લક્ષ્મી ભદ્રા અંગ વિભાગ ફેલં ચંક

અંગ	પુસ્તક	કુખ	પેટ	જાતી	કંઠ	મુખ
ફેલ	ચતુર્યુ	હાનિ	દરિદ્રતા	ઉન્નતતા	નાશ	જય
ધટિત્યાગ	૫	૧	૧૧	૪	૬	૩

સંમુખી ભદ્રાના વિચાર

પુન્વે અવહસિ પદમં અહુમિ અગનેય ળીય પુહરન્મિ ।
 દમ્બણિ સત્તમિ તિ પુહર પુન્નિમ ને રધય અઉપુહરં ॥
 અત્થમિણે અઉત્થી પણ્ણ હસમી સઠ પુહર વાઇ કૂણાએ ।
 ઉત્તરિ સગ એગારિસિ તીયા ઇસાણ અહુમયં ॥
 કિસિણિ તિયા અગ્ગીહિ સત્તમી નેરધય હસમિ વાએહિ ।
 ઇસાણે અવહસિયં ભદ્રા હવઇ કૂણ મુહં ॥
 મુકલ અઉત્થી દમ્બણિ અહુમિ પચ્છિમિ ઇગારસી ઉત્તરે ।
 પુન્નિમ પુન્વહસેહિ હવએ ભદ્રા મુહં તિજયં ॥

—જ્યોતિષસાર ગાથા ૨૦૬-૨૧૨

અંથાન્તરમાં:—

કૃષ્ણપદ્મે તૃતીયાયાં મુખમાગ્નેય ગોચરે ।
 સપ્તમ્યાં નેરુતે વિદ્યાત્ હથમો વાયવ્ય ગોચરે ॥ ૧ ॥
 ચતુર્દશ્યાં ભવેત્તસ્યાં મુખં ઇશાન મેવ ચ ।
 ચતુર્થ્યાં શુકલપદ્મેતુ વિષ્ટિવક્રતંતુ દક્ષિણે ॥ ૨ ॥
 અષ્ટમ્યાં પશ્ચિમે વિદ્યાત્ એકાદશ્યાં તથોત્તરે ।
 પૂર્ણિમા પૂર્વતો રેચા વિષ્ટિ મુખંતુ વર્જયેત્ ॥ ૩ ॥
 કૃષ્ણ તૃતીયા પશ્ચિમાર્ધે પૂર્વાર્ધે ચ સપ્તમી ।
 પશ્ચિમાર્ધે હથમીરેચા પૂર્વાર્ધે ચ ચતુર્દશી ॥ ૪ ॥
 શુકલે ચતુર્થી પશ્ચિાર્ધે અષ્ટમી પૂર્વતસ્તથા ।
 પશ્ચાર્ધેત્વેકાદશ્યાં પૂર્વાર્ધેશ્ચ પૂર્ણિમા ॥ ૫ ॥

ભાવાર્થ—વહ ૧૪ ના પહેલા પહોરમાં પૂર્વ દિશાએ, સુદી આઠમના ઘીળ પહોરે અગ્નિખૂણામાં, વહ સાતમના ત્રીજા પહોરે દક્ષિણ દિશામાં, પૂર્ણિમાના દિવસે ચોથા પહોરે નૈઋત્ય ખૂણામાં, સુદી ૪ ના પાંચમા પહોરે પશ્ચિમ દિશામાં, વહ ૧૦ ના છઠા પહોરે વાયવ્ય ખૂણામાં, સુદી ૧૧ ના સાતમા પહોરે ઉત્તર દિશામાં અને વહ ૩ ના આઠમા પહોરે ઇશાન ખૂણામાં ભદ્રા સંક્રુખી છે, અને તે પ્રયાણાદિ કાર્યોમાં વર્જનીય છે.

વહી ૩ ના દિવસે અગ્નિખૂણામાં, સાતમે નૈઋત્ય ખૂણામાં, દશમે વાયવ્ય ખૂણામાં અને ચૌદશે ઇશાન ખૂણામાં ભદ્રાનું સુખ હોય છે. અજવાળી ૪ ને દિવસે દક્ષિણ દિશામાં, આઠમે પશ્ચિમ દિશામાં, અગિયારસે ઉત્તર દિશામાં અને પૂર્ણિમાના દિવસે પૂર્વ દિશામાં ભદ્રાનું સુખ હોય છે. અને તે પ્રયાણાદિમાં વર્જનીય છે. ૨૧૧, ૨૧૨.

૪-૫ સ્લોકમાં પશ્ચિમાર્ધેનો અર્થ રાત્રે અને પૂર્વાર્ધેનો અર્થ દિવસે સમજવાનો છે.

ભદ્રાનું સુખ પક્ષ તિથિએ દિશા વિદિશામાં

ઇશાને સન્ક્રુખી વહિ ૧૪ દિવસે પૂર્વાર્ધે	પૂર્વે સન્ક્રુખી પૂનમે દિને પૂર્વાર્ધે	અગ્નિમાં સન્ક્રુખી વહિ ૩ રાત્રે પશ્ચિમાર્ધે
ઉત્તરે સન્ક્રુખી સુદિ ૧૧ રાત્રે પશ્ચિમાર્ધે	પ્રયાણે સન્ક્રુખી ભદ્રા વર્જવી	દક્ષિણે સન્ક્રુખી સુદિ ૪ રાત્રે પશ્ચિમાર્ધે
વાયવ્યે સન્ક્રુખી વહિ ૧૦ મે રાત્રે પશ્ચિમાર્ધે	પશ્ચિમે સન્ક્રુખી સુદિ ૮ મે દિને પૂર્વાર્ધે	નૈઋત્યે સન્ક્રુખી વહિ ૭ મે દિને પૂર્વાર્ધે

રક્ષાબધે રૂતુસ્નાને કાર્તિકયાં ચ રજોત્સવે ।

દેવીપૂજાસુ સર્વાસુ વિષ્ટિદોષો ન વિદ્યતે ॥ ૧ ॥

અર્થાત્-ખળેવે રાખડી ખાંધતાં, રજસ્વલા સ્ત્રીને સ્નાન કરતી વખતે, કાળી ચૌદશના દિવસે તથા હોળી પૂજન વખતે અને નવરાત્રિમાં દેવીની પૂજા વખતે ભદ્રાનો દોષ લાગતો નથી.

કરણોની સુતાં બેઠાં ઊભાં વગેરે સંજ્ઞા

સુખતસ્ય સંક્રમો નાગે તૈતલે ચ ચતુષ્પદે ।

ગરે વિષ્ણ્યાં વિનિષ્ણથ્ય વહ્નિજે બાલવે બવે ॥

ઉર્ધ્વસ્થિતસ્ય કિંસ્તુદને શકુનો કૌલવે ભવેત ।

કનિષ્ઠ મધ્યેષ્ઠ સફલા ધાન્યાર્ધાવિષ્ટિષુ ક્રમાત્ ॥ ૧ ॥

તૈતલ, નાગ અને ચતુષ્પદ આ ત્રણ સૂતાં છે. કિંસ્તુદન, કૌલવ અને શકુનિ આ ત્રણ ઊભાં છે તથા ગર, વહ્નિજ, વિષ્ટિ, બવ અને બાલવ આ પાંચ કરણુ બેઠાં છે. આ કરણોનો ઉપયોગ સંક્રાન્તિના ક્ષણમાં છે. તેમજ કેટલાંક કાર્યોમાં પણ છે. જેમકે:—

સુતાં સરોવર ખણાવીયે, બેઠાં વસાવીયે ગામ;

ઊભાં કટક ચલાવીએ, કરણુ એહ પ્રમાણુ. ૧

તલાવ સરોવર ખોદાવતાં સુતાં કરણોનો યોગ ભેદ્યએ, ગામ વગેરેનાં વસવાટ માટે બેઠાં કરણોનો યોગ ભેદ્યએ અને યુદ્ધ માટે લશ્કર વગેરે મોકલવા માટે ઊભાં કરણોનો યોગ ભેદ્યએ, વળી ખાર મહિનાની સંક્રાન્તિઓ બેસે તે પણ કરણોમાં બેસતી હોવાથી વસ્તુઓના તેજમંદી ભાવો જાણવા માટે પણ કરણોનો ઉપયોગ થાય છે. જેમકે:—

શીયાળે સુતી ભલી બેઠી વર્ષા કાળ;

ઉનાળે ઊભી ભરી ભેશી ખરૂં નિહાળ.

ઈતિ શ્રી હીરકલ્પશ જ્ઞેન જ્યોતિષ ગ્રંથે

તિથિ પ્રકરણુ સમાપ્ત :

વાર પ્રકરણ ૨

વાર સંજ્ઞા

રવિ શશી મંગલ બુધ ગુરુ શુક્ર શનિશ્વર વાર .

કૂર ત્રિણ રવિ ભૂમ શનિ અવર સૌમ્ય સુવિચાર ૪૩
ન વાર દોષાઃ પ્રસવતિ રાત્રો વિશેષતો ભોમ શનિશ્વરાકર્ષે ।

અથો યથા ભર્તરિ માનુનીનાં કટાક્ષણાણા વિક્ષ્વા ભવતિ ॥

જેવી રીતે સ્ત્રીનાં કટાક્ષણાણા અંધ પતિ પાસે નિષ્કલ નીવડે છે,
તેવી જ રીતે રાત્રિમાં વારનો દોષ લાગતો નથી અને વિશેષ
કરીને મંગલ, શની અને રવીવારે રાત્રિએ વારનો દોષ લાગતો નથી.

વાર પરત્વે કાર્ય

શનિ શાપન રવિ નૃપમિલણ જ્ઞાન બુધ યુદ્ધ ભૌમ
ગમને શુક્ર વિવાહ ગુરુ કામ સહુયે સૌમ્ય ૪૪
શનિ સુતો પરિહરિ કરો મંગલ ભુગતો ભાંણ
સોમાં શુક્રાં સુરગુરાં હાલત મ કરો કાંણ ૪૫
સંથો કીજે વાર બુધ શાવર કીજે ગેહ
આમાંતરિ શુક્રર્ષ કરો રક્ષિ વૃદ્ધિ હૌય દેહ ૪૬

વાર પ્રવૃત્તિ

નિશિ પ્રમાણ ધડી આધી કરી માંહિ ચઉદઈ મેલી
પલ્લઈ ત્રીસઠવિ કરી ધડી તે પિણ નિસદિન મેલી

પાઠાંતર-

પળો તીસે ઠવિ કરી ધડી તે પણ તેમ ઇમ ભેલી ૪૭

ઉદ્ઘાહે ચોત્સવે જીવઃ સૂર્યો ભૂપાલ કથનૈ ।

સંગ્રામે ધરણીપુત્રો વિદ્યાવ્યાસે બુધો બલી ॥

યાત્રાયાં ભાર્ગવઃ પ્રોક્તો દીક્ષાયાંચ શનિશ્વર :

અંદ્રમા સર્વ કાર્યેષુ પ્રથસ્તો ગૃહ્યતો બુધૈઃ ॥

પ્રયાણુર્મા શુક્ર બલવાન, વિદ્યાવ્યાસમાં બુધ બલવાન, રાબ

૧ શનિશ્વર ૨ ભૌમ ૩ સહુને ૪ હુવઈ

આદિની સુલાકાતમાં રવિં બલવાન, વિવાહમાં શુર બલવાન,
દીક્ષામાં શની બલવાન, સુદમાં મંગલ બલવાન અને સર્વ કાર્યમાં
ચંદ્ર બલવાન જોવો જોઈએ.

બાકી પણ વીતી થઈ લાગઈ વાર તી વાર
રતનમાલ એ હીર કહિ જાણી કરો વિચાર ૪૮

સંકાન્તિ પરવે વારના આરંભનો ભેદ

મીન મેષ અલિ કુંભ રવિ વરતે સંધ્યા વાર
તુલ ધન વૃષ કરકે વૃદ્ધિ રચણિ મધ્ય વિચાર ૪૯
મિથુન મકર કન્યા હરિ સૂરિજ ઉગઈ તે વાર
સંકાન્ત્યાંસુ હીર કહે દીજ કારિજ સાર ૫૦

સંકાન્તિમાં વાર બદલવાનો નિયમ

કુંભ, કરક વૃષ સિંહ ચિહ્ન પ્રહ સંક્રમે ભાણ;
મેષ મિથુન તુલ વૃશ્ચિકે સંક્રમણ કરે મધ્યાન.
મીન મકર કન્યા ધને સંધ્યા સંક્રમણ હોઈ;
વાર સંક્રમણ ઇસી પરે હુવે જોતીષ ભાખ્યો જોઈ.

કુંભ, કરક, વૃષભ અને સિંહ=પ્રભાત સમયે
મેષ, મિથુન, તુલા અને વૃશ્ચિક=મધ્યાહ્ન સમયે
મીન, મકર, કન્યા અને ધન=સંધ્યા સમયે

અજ અલિ ઘટ મીને ભારકરેડ્ડતં પ્રયાતે ।

વૃષ ધન કુલીરાખ્યે ચાર્ધ રાત્રી તુલાયામ્ ॥

મિથુન મકર સિંહે કન્યકાયાં પ્રભાતે ।

ઈતિ વિધિ ગણનીયો વાસરઃ સંક્રમેષુ ॥

શુભકર વાર

નિજ રાસૈં ત્રીજે છટ્ટો દશમેા અનઈ ધગ્યાર
જે ગ્રહ હૂવે સો વાર તિણઈ કામ કીયઈ સુખકાર ૫૧

સ્વવારાહગણનીચાસ્તા રવિ શુક બુધેન્દવઃ ।

શનિ જીવ કુજઃસ્રેયા હોરાઃસ્તાવારતઃ ક્રમાત્ ॥

ચંદ્રઃ શુર શુકાણાં હોરાઃ સર્વાર્થસિદ્ધિદાઃ ।

રવિ હોમાર્કપુત્રાણાં કૂરા હોરા ન શોભનાઃ ॥ ૧ ॥

ચંદ્ર, બુધ, શુર અને શુકની હોરા સર્વાર્થસિદ્ધિ કરે, અને બીજી હોરા કૂર છે તે સારી નહિ, જે દિવસે જે વાર હોય તેની હોરા પહેલી ગણવી અને પછી છઠ્ઠા વારની બીજી એમ બધી હોરા છઠ્ઠા છઠ્ઠા વારની ગણવી.

હોરાનાં નામ અને ક્રમ

વાચ ૧ પ્રવૃત્તા ૨ ઘટિકા ૩ ધનગ્રા ૪ કાલાક્ષ ૫ હોરા પતાકા સુરાપ્તા ૬ ।

દાનાધીપાણા ૭ રવિ ૧ શુકર ૨ સોમ્યે ૩ શશાંક ૪ શૌરીય ૫ જ્યેષ્ઠ ૬ કુજ ૭

ક્રમેણુ ॥ ૧ ॥

હોરા નામ	વાર	દિવ
વાચ	રવિ	નેષ
પ્રવૃત્તા	શુક	શ્રેષ્ઠ
ઘટિકા	બુધ	શ્રેષ્ઠ
ધનગ્રા	સોમ	શ્રેષ્ઠ
કાલાક્ષ	શનિ	નેષ
પતાકા સુરાપ્તા	શુર	શ્રેષ્ઠ
દાનાધી પાણા	મંગલ	નેષ

૧ વારની હોરા રા. અઠી ઘડી રહે, પછી બીજો વાર ગણાવ્યો તેની લાગે એ રીતે એક રાત્રિ દિવસમાં ૨૪ ચોવીસ હોરા આવે. રાત્રીએ હોરા પોતાના વારથી પાંચમા વારની આવે છે.

૪૪

હોરા

હોરામાન અઠી ઘડી વહે સદા ચઉવીસ

બાર દિવસ બાર રજની સાતાં વાર સરીસ. પર

દિવસનાં ચોઘડીયાં

રવિ ઉદ્દેગ સોમે અમૃત ભોમે રાગ બુધ લાહ

ગુરુ શુભ ભૃગુ ચલ રાત્રિ કલહ ગિણી છઠી વાહ ૫૩

દિવસનાં ચોઘડીયાં ગણવાનો ક્રમ

ચોઘડીયું અટકળે ડાહા ઘડીયું ગણાય છે. પરંતુ ખરી રીતે દિનમાન કે રાત્રિમાનના આઠમા ભાગનું જ ગણવું; કારણકે શીયાળામાં રાત્રિ મોટી ને દિવસ ટૂંકો હોય છે અને તેનાથી ઉલટું ઉનાળામાં દિવસ મોટો અને રાત્રિ ટૂંકી હોય છે; એટલે તેનો ખરો હિસાબ ડાહા ઘડીથી બેસે જ નહિ. માટે ઘડી પળોનો આઠમા ભાગ ગણવો જોઈએ. ચોઘડીયું જે પહેલું હોય તે જ છેલ્લું આવે એવો નિયમ છે. ચલને કેટલાક અચલ પણ કહે છે.

વાર નામ	રવિ	સોમ	મંગલ	બુધ	ગુરુ	શુક્ર	રાત્રિ
૧	ઉદ્દેગ	અમૃત	રાગ	લાભ	શુભ	ચલ	કલહ
૨	ચલ	કલહ	ઉદ્દેગ	અમૃત	રાગ	લાભ	શુભ
૩	લાભ	શુભ	ચલ	કલહ	ઉદ્દેગ	અમૃત	રાગ
૪	અમૃત	રાગ	લાભ	શુભ	ચલ	કલહ	ઉદ્દેગ
૫	કલહ	ઉદ્દેગ	અમૃત	રાગ	લાભ	શુભ	ચલ
૬	શુભ	ચલ	કલહ	ઉદ્દેગ	અમૃત	રાગ	લાભ
૭	રાગ	લાભ	શુભ	ચલ	કલહ	ઉદ્દેગ	અમૃત
૮	ઉદ્દેગ	અમૃત	રાગ	લાભ	શુભ	ચલ	કલહ

અંથાન્તરે-ઉદ્ગામૃત રોગઃ લાભ શુભ ચલઃ કાલઃ

વારહિષ્ઠિ પદ્મપદ્મયાથ દિવારાત્રી તુ પાંચમાઃ ।

રાત્રિનાં ચોઘડીયાં

વાર નામ	રવિ	સોમ	મંગળ	બુધ	શુક્ર	શનિ
૧	શુભ	ચલ	કાલ	ઉદ્ગેગ	અમૃત	રોગ
૨	અમૃત	રોગ	લાભ	શુભ	ચલ	કાલ
૩	ચલ	કાલ	ઉદ્ગેગ	અમૃત	રોગ	લાભ
૪	રોગ	લાભ	શુભ	ચલ	કાલ	ઉદ્ગેગ
૫	કાલ	ઉદ્ગેગ	અમૃત	રોગ	લાભ	શુભ
૬	લાભ	શુભ	ચલ	કાલ	ઉદ્ગેગ	અમૃત
૭	ઉદ્ગેગ	અમૃત	રોગ	લાભ	શુભ	ચલ
૮	શુભ	ચલ	કાલ	ઉદ્ગેગ	અમૃત	રોગ

જે દીવસે સવારમાં જે ચોઘડીયું હોય તેનાથી આગળ છઠ્ઠા વારનું પહેલું ચોઘડીયું તે સવારના વારનું બીજું આવે તે વારથી છઠ્ઠા વારનું ત્રીજું ચોઘડીયું એમ ગણવાં આઠમું જે સવારમાં હોય તે જ બીજીવાર સાંજે આવે. અથવા છઠ્ઠે આગળ ન ગણે તો પાછલા ત્રીજા વારનું પહેલું તે આ વારનું બીજું. તેનાથી પાછલા ત્રીજા વારનું તે ત્રીજું એમ ગણવું. જેમકે રવીવારે પહેલું ઉદ્ગેગ, બીજું શુક્રનું પહેલું તે રવીનું બીજું, પછી બુધનું પહેલું તે રવીનું ત્રીજું એમ ગણવું. અને રાત્રે પહેલું એટલે રવીથી પાંચમો વાર શુક્ર તેનું પહેલું શુભ, તે રવીની રાત્રે પહેલું આવે. વળી શુક્રથી પાંચમો વાર સોમ તેનું દિવસનું પહેલું અમૃત, તે રવીની રાત્રે બીજું આવે. એમ દરેક પાંચમા વારનું પહેલું એમ ગણવું.

‘શુભ’ ૧ ચલ’ ૨ કાલ’ ૩ ઉદ્ગેગ ૪ મૃત ૫ રોગ ૬ લાભ ૭. આ પ્રમાણે રાત્રિનાં દરેક વારનાં પહેલાં ચોઘડીયાં અનુક્રમે

જાણવાં અને દિવસ માટે ‘ઉદ્દેગ ૧ મૃત ૨ રોગાશ્ર ૩ લાલ ૪ શુભ ૫ ચલાં ૬ તક ૭’ અંતક એટલે કાલ. આ પ્રમાણે દિવસનાં દરેક વારનાં પહેલાં ચોઘડીયાં અનુક્રમે જાણવાં. દિવસનાં લાલ અને અમૃત ચોઘડીયું જોડે આવે અને રાત્રે શુભ અને અમૃત જોડે આવે તેમ દિવસે રોગ અને ઉદ્દેગ જોડે આવે તથા રાત્રે રોગ અને કાલ જોડે આવે.

રાત્રીનાં ચોઘડીયાં

રવિ શુભ શશી ચલ ભોમે કાલ બુધ ઉદ્દેગ
ગુરુ અમૃત ભૃગુ રોગ શનિ લાલ ગિણેહ
ધર્મ ચોઘડીયાં રાત્રીમાં પંચમો પંચમો લાગેહ ૫૪

વાર પરત્વે વર્ણ્ય ચોઘડીયાં

સાતાં વારાં અધ પ્રહર જોઇ ઉત્તમ સંચ
રવિ પહેલો બીજો છઠો શશી આઠમો ધર્મ પંચ ૫૫
લામ અક્રમ સત્તમ ચતુર્થ બુધ ત્રીય છઠ્ઠ અક્ર
ગુરુ બીજો પાણુ સત્તમ ટાલ અવરકુનકુ ૫૬

રવિવારે	ચોઘડીયું	૧-૨ અને ૬
સોમવારે	”	૧-૫ અને ૮
મંગલવારે	”	૪-૭ અને ૮
બુધવારે	”	૩-૬ અને ૮
શુક્રવારે	”	૨-૫ અને ૭
શુક્રવારે	”	૧-૪-૬ અને ૮
શનિવારે	”	૩-૫-૭ અને ૮

આ અર્ધ પ્રહર અશુભ છે માટે ન લેવા અર્થાત્ આ સંખ્યાવાળાં ચોઘડીયાં શુભ કામમાં ન લેવાં.

૧ શશી અક્રમે મમંચ ૨ ભ્રમ ૩ ચવચ્ચ ૪ ત્રીજા છઠ્ઠ અક્ર ૫ શુક્ર ચૌલત

ભૂગુ ઇમ ચક્રિદહ અહુમો તિય પણ સગ અહુ મંદ
એ અધ પહરાં હીર કહે સૂધાં હીર મુણિંદ પ૭

આ ચોઘડીયાં શુભ છે માટે લેવાં

રવિવારે ૬ઠું, સોમવારે પહેલું, મંગળવારે ચોથું, બુધવારે
આઠમું, ગુરુવારે પાંચમું, શુક્રવારે આઠમું અને શનિવારે સાતમું.

શુભ ચોઘડીયાં

મે ઘડીયાં શુભ સૂર છલ બુધ અઠ ચાર ભૂ સત
શનિ સયા શશી ઇમ અહુમો ગુરુ પંચમો પવિત્ર પ૮

છાયા લગ્ન મુદત્

તનુ છાયા મણિ ભૂમિસુ રવિ પાવડાં ઇચાર
બુધ આઠઈ મંગલ નવમી સાતઈ સુર ગુરુવાર પદ
શુકર સોમ શનિસરાં સાઠાં અહુય પાવ
હીર કહે તે જુમતિસુ મુહૂરતિ હુવઈ સુખદાય ૬૦

આ છાયાલગ્ન હોય તો શુભલગ્નના અભાવમાં પણ ગમન,
પ્રવેશ, પ્રતિષ્ઠા, દીક્ષા, વગેરે શુભ કાર્યો કરવાં એવો વિદ્વાનોનો
મત છે.

આરંભસિદ્ધિ આદિ ગ્રંથોમાં કહ્યું છે કે-શુભ ગ્રહ
લગ્નના અભાવમાં વિદ્વદ્ દિવસોમાં આવશ્યકતાએ ગમન, પ્રવેશ
પ્રતિષ્ઠા આદિ શુભ કાર્યો કરવાં. વિદ્વાનોએ કહ્યું છે કે-શુભ શુકન,
નિમિત્ત અને શુભ લગ્નના અભાવમાં આ છાયાલગ્નમાં નિશ્ચયે
કરીને શુભ કાર્ય કરવું જોઈએ.

નરપતિ જયચર્યામાં કહ્યું છે કે-

નક્ષત્રાણિ તિથિ વારા સ્તારાશ્ચંદ્ર ગલં ગ્રહાઃ

દુષ્ટાન્યપિ શુભં ભાવં લબ્ધંતે સિદ્ધ ઇચચા ॥ ૧ ॥

આ બાબતનો વધારે ખુલાસો આરંભસિદ્ધિ વાર્તિકમાં છે.

सर्वसिद्धिकरं सुहृत् तनु छाया लगन (पगलांथी)

रवि	सोम	मंगल	बुध	गुरु	शुक्र	शनि
११	८॥	६	८	७	८॥	८॥

छायापाद सुहृत्—

स्वच्छाया त्रिगुणीकृत्य त्रयोदश समन्विता ।
 अष्टनिस्तु हरेहभागं शेषे चैव शुभाशुभं ॥ १ ॥
 दाक्षिण्येके द्विकेसिद्धिः वृद्धिः पंचम सप्तके
 छानिश्चैव तृतीयेषु चतुर्थे रोग मेव च ॥ २ ॥
 धनधान्यागमः षष्ठे अष्टमे मरणं ध्रुवम् ।
 न तिथिर्न च नक्षत्रं न वारो न च चंद्रमा ।
 सर्वसिद्धिं करं ज्ञानं जिनस्य वचनं यथा ॥ ३ ॥

भीमाना मतमां—

शनेः शुक्रस्य सोमस्य सर्वे षष्ठ प्रमाश्रुतः ।
 बुधोऽप्यष्टौ नवाः क्षोभे सप्तप्राहा भूहस्पतौ ॥ १ ॥
 लानौ षोडशं चैव छाया दशं प्रशस्यते ॥
 न वारो न च नक्षत्रं न तिथिर्न च चंद्रमा ॥
 छायाक्षेत्रं विवाहादौ प्रकुर्यात् शुलकर्मणि ॥ २ ॥

रवि	सोम	मंगल	बुध	गुरु	शुक्र	शनि
११	६	६	८	७	६	६

पाठांतरे—तनु छाया दश—

अष्टौपादा बुधेस्मात् नवधरणीमुते सप्तश्रवे पदानि ।
 द्वादशैकादशार्के शशिशनि बृशु वे सार्धं चत्वारि पादाः ॥
 तस्मिन् काले सुहृत् सफलं शुभमुते सर्वकार्यार्थं सिद्धि-
 नास्ति पंचांग दोषो न च भयं कलं क्षापितं गर्गं सुख्ये ॥ १ ॥

રવિ	સોમ	મંગલ	બુધ	ગુરુ	શુક્ર	શનિ
૧૧	૪૧૧	૯	૮	૭	૪૧૧	૪૧૧

પાઠાંતરે તનુ છાયા લક્ષ્મ—

સાત પાવ શનિ શુકર હીને આઠ પાવ બુધ એકલો લાણીને,
અગીઆર પાવ રવિ મંગલ જાણુ તેર પાવ ચંદ્ર ગુરુ નિર્માણુ ૧
લાગે હાવ તો લરીને પાવ^૧ શુ^૨ કરે તેને ફઠચો રાવ;
સાચો મન કરી આલે સોય તે તરણ^૩ લે તો કંચન હોય. ૨

રવિ	સોમ	મંગલ	બુધ	ગુરુ	શુક્ર	શનિ
૧૧	૧૩	૧૧	૮	૧૩	૭	૭

બીજા કોષ્ટકના મતમાં—

સાઠા નવ શનિ શુક્ર સોમ અગીઆરહ હીને;
અર્ધ આઠ બુધ નવ અંગારે ત્રિણુ સપ્તહીને ગુરુવારે.
રવિ બલ શશીબલ કાલબલ જોગણી બલ મત જોય;
છાયા લક્ષ્મને આલીએ જિમ અજરામર હોય.

રવિ	સોમ	મંગલ	બુધ	ગુરુ	શુક્ર	શનિ
૮	૧૧	૩	૯	૧૩	૯૧૧	૯૧૧

રવિબલ શશીબલ રાહુબલ યોગિની ચક્ર મત જોય
છાયા લક્ષ્મ ચલાવિ પ્રિય જિમ અજરામર હોય ૬૧

અલિખિત છાયા ગુહર્ત

બારહ અંગુલ તુણુ મહી ગિણી અલીયાં છાંહ
વીસ સૂરજ શશી સોલહાં મંગલ પનરસ માંહ ૬૨

૧ આવે પાવ તો લાગે હાવ ૨ સર

અભિજીત યોગ ૧૨ આંગુલના શંકુથી છાયાતું માપ

રવિ	સોમ	મંગલ	બુધ	ગુરુ	શુક્ર	શનિ
૨૦	૧૬	૧૫	૧૪	૧૩	૧૨	૧૨

ખીબા કોઈકે સાત આંગળનો શંકુ લઈ અભિજિત કાળ શોધવાનો પ્રકાર કહ્યો છે. જેમકે:-

રવી વીસે સસી સોળે પનરે મંગળવાર;
બુધ રતન ગુરુ ત્રયોદશ શુક્ર શનિશર બાર,
ઊભાં સમ આંગલાં તરણાં એહ વિચાર ૧

પણ ઘણાખરા બાર આંગળનો શંકુ લેવાતું કહે છે જેમકે:-

રવિ વીસે શશી સોળે પનરે મંગળવાર;
બુધ રતન ગુરુ ત્રયોદશ શુક્ર શનિશર બાર. ૧
તરણું ભરી બાર આંગુલાં તેની છાયા લેત;
સુદૂર્ત અભિજીત નીપજે તતક્ષણ કામ કરેહ. ૨

એ વારે અભિજીત લઈ લાત પાતને કર્કટ જોગ;
ભણે ગર્ગ રૂપિ એ અમૃતસિદ્ધિ જોગ. ૧

બાર આંગળનો શંકુ લઈ 'રવિ વીસે' ઇત્યાદિથી જે આવે છે તેનું નામ અભિજીત સુદૂર્ત છે, તે અને ઉત્તરાષાઢાનો ચોથો પાયો ને શ્રવણની પહેલી ચાર ઘડીથી જે અભિજિત નક્ષત્ર કહેવાય છે, તેમાં ભેદ છે. અભિજીત નક્ષત્ર ૨૭ દિવસે એકવાર આવે છે. અને અભિજીત સુદૂર્ત તો દરરોજ સવારે અને સાંજે એ વખત આવે છે.

બુધ ચવઠાં ગુરુ તેરઠાં બાર બાર ભૃગુ મંદ
ગિણિગિણિ હીજે છાંહડી ખોલે હીર મુણિંદ ૬૩
વિજય સુદૂર્ત

દ્વૌ પ્રહરૌ ઘડીકા ૧ હિનો દ્વૌ પ્રહરૌ ઘટિકા ૧ ધિકૌ ।

વિજય નામ યોગોયં સર્વકાર્ય પ્રસાધકઃ ॥ ૧ ॥

૫૧

વિજય ચુદર્ત

વાસર વિચે જે યે ઘડી વિજય મહુરત તેષ
કાજ કરો સૌ હીર કહે જિમ સુખ આવે દેહી ૬૪

શિવ લિખિત ચુદર્ત

શિવા લિખત છહ માસનાં શ્રાવણ ભાદ્રવ માહ
ફાગુણ ચૈત્ર વૈશાખ દિન સમખારધ શુભગ્રહ ૬૫

સૂ	ચં	મં	બુ	ગુ	શુ	શ
૪	૭	૨	૫	૮	૩	૬
૮	૩	૬	૧	૪	૭	૨

આ વારે આટલામો
અડધો પહોર તજવો.
અર્ધપ્રહરી = પ્રહરાર્ધ
એટલે ૩૥ ઘડી
કાલવેલા = કાલવેલાનું
પ્રમાણ ૩૥ ઘડીનું છે.

કયા વારે કયા ચોઘડીયાં તજવાં યોગ્ય છે, તે બતાવે છે.
આઠી બુધે સૂર્ય સુતે દ્વિતીયા સોમે તૃતીયા ચ જીવે ચતુર્થી ।
પછી કુળે સપ્તમી ભાર્ગવે ચ સૂર્યેષ્ટમી ચૌઘડી વર્જનીયા ॥

અર્થાત-રવીનું ૮ મું ઉદ્દેગ, સોમનું ૩ મું શુભ, મંગલનું
૬ હું કાલ, બુધનું પહેલું લાભ, ગુરૂનું ૪ મું ચલ, શુક્રનું ૭ મું રોગ
અને શનિનું ૨ મું શુભ આટલા ચોઘડીયાં તજવા લાયક છે.

સોલસ બી ઘડીયાં વાર તે રચણિ પણિ તિમ જાણી
તે માંહે અમૃત ઘડી તેહનાં કરે વખાણ ૬૬
રવિદિન શુભ દુગ ચઉ દશમ ઇગ્યારમ સોલસ
રચણિ ઇમ તિમ નવ દહા પનરસ સોલસ દંભ ૬૭
શશિ દિન શુભ દુગ પંચ છહ ચૌહમ પનરમ બાર
રચણિ મહી શુભ કારિયાં ચતુ પણ દહ ઇગ્યાર ૬૮

x અહીં બધે ચોઘડીવાનો અર્થ અર્ધપ્રહર મણવાનો છે, અર્ધપ્રહર
૩૥ ઘડી પર્વત રહે.

ભૌમવાર શુભવાસરે ચતુથો દશમો ખાર
રચણિ પશુરસ ખારમો ચતુદશ અમૃતધાર ૬૯

વાર	સ	ચ	મ	બુ	શુ	શુ	શ	આ વાર ખતાવેલા અર્ધપ્રહર
અર્ધપ્રહર	૭	૬	૫	૪	૩	૨	૧	કુલિક
,,	૫	૪	૩	૨	૧	૭	૬	ઉપકુલિક
,,	૩	૨	૧	૭	૬	૫	૪	કંટક

પાકાંતરનો સ્લોક-ઉપકુલિક, કુલિકને કંટક યોગે અર્ધપ્રહર
અમુક વારે તજવાનો કંમ.

ઉપકુલિકં ગુરોઃસ્થાનાત ભોમ સ્થાનાચ્ચ કંટકં ।
કુલિકં શનિ તો જ્ઞેયં વારાહી ગણયેત બુધઃ ॥

સ	ચ	મ	બુ	શુ	શુ	શ
૮	૩	૬	૧	૪	૭	૨

વારે અર્ધપ્રહર ત્યાજ્ય

બુધદિન શુભ ચૌ અહુમો ૬૬ તેરસ ચતુદેઈ
નિશા તિમ ચતુથો નવમ ૬૬ પનરમ સોલેઈ ૭૦
ગુરુ શુભ ત્રિયનિય અહુમો નવમ અનેઈ પનરેઈ
રચણિ તિમઈદ્વિગ ચતુથો દશમ ઈગ્યારસ ચરમેઈ ૭૧

વાર	સ	ચ	મ	બુ	શુ	શુ	શ
યોગ	મિન્દુલા	ચલ	ગંડ	અતિગંડ	વજૂ	બ્યાધાત	વૈધૃતિ

ઈતિ શ્રી હીરકલશે જૈન જ્યોતિષ ગ્રંથે
વાર પ્રકરણ સમાપ્ત

નક્ષત્ર પ્રકરણ ૩

ભુગુ શુભરસ સમ તેરમો પનરમ કહ્યો ઉદાર
 રચણિ તિબે પાંચમો ધગ્યારસ નઈ ખાર ૭૨
 શનિ દિન ધગસમ વસુ દશમ રુદ્ર તેર સોલેણ
 નિશિ ધગરસ સમ તેરમો પનરમ શુભ હીરેણ ૭૩
 અથ આસુ નઈ કાલિયાં મૃગશિર પોષ ચોમાસ
 સાતે વારાં શુભ થડી કહસુ તહિજ માસ ૭૪
 સૂરિજ બિય તિય વસુ નવમ રુદ્ર ભાર ચૌવેદ (૧૪)
 રચણિ પાણુ સમ તેરમો સોલસમો શુભ લેઈ ૭૫
 શશી છઠો સમ સોલસમો અમૃત હિવઈ નિશભેઈ
 બિય રસ વસુ ધગ્યારમો ખારમ નઈ પનરઈ ૭૬

જે નક્ષત્રના જે તારા કીધા છે. તે આંકની સંખ્યાવાળી
 તિથિ ને તે નક્ષત્રદિનિયુ મળે તો અશુભ બાણવી. દા. ત.
 અશ્વિનીના ૩ તારા છે. તો અશ્વિનીને ત્રીજ અશુભ બાણવી.
 વળી કૃત્તિકાના ૬ તારા છે, તો છઠને કૃત્તિકા આવે તો અશુભ
 બાણવી. શતભિષાના તારા સો છે, તો સો ને પંદરે ભાગતાં શેષ
 દશ વધે તો શતભિષાને દશમ અશુભ છે તેમજ રેવતીના ૩૨ તારા
 તારા છે, તો ૩૨ ને પંદરે ભાગતાં બે શેષ વધે તો બીજ ને
 રેવતી આવે તો અશુભ છે. આ પ્રમાણે દરેક નક્ષત્રે તિથિઓ
 સમજવી નક્ષત્રોના તારાની સંખ્યાથી થતી નિષેધ તિથિ.

નક્ષત્રોના તારાની સંખ્યાથી થતી નિષેધતિથિ.

નક્ષત્રો	અ	ભ	કૃ	શ	મૃ	આ	પુન	પુ	અશ્વે	મ	પૂ.	ફા.	કે	ફા.
તારા	૩	૩	૬	૫	૩	૧	૪	૩	૬	૫	૨		૨	
નિષેધતિથિ	૩	૪	૬	૫	૩	૧	૪	૩	૬	૫	૨		૨	

નક્ષત્ર	હ	ચિ	સ્વા	વિ	અતુ	ભયે	મૂ	પૂ. પા	કિ. પા	અભિ.
તારા	૫	૧	૧	૪	૪	૩	૧૧	૪	૪	૩
તિથિ નિષેધ	૫	૧	૧	૪	૪	૩	૧૧	૪	૪	૩

નક્ષત્ર	મ	ધ	શત	પૂ. ભા	કિ. ભા	રેવતી
તારા	૩	૪	૧૦૦	૨	૨	૩૨
તિથિ નિષેધ	૩	૪	૧૦ દશમ	૨	૨	૨ ખીજ

ભોમ ઇમ દુગ સગ વસુ અમૃત એતા દીહ
 રયણિ રસ સગ ખારમો પનરમ સોલમ લિહ ૭૭
 બુધ ત્રીજો પંચમ નવમ ઇગ્યારમ પનરેઇ
 નિશિ ઇમ દુય ચઉથો હસ ઇગ્યારમ સોલેઇ ૭૮
 ઇમ રસ સગ નવ તેર તિથિ સોલમ સુરગુરુ વાર
 નિશિ દુમ તીજોહિ બલો ઇગ્યારમ નઈ ખાર ૭૯
 શુક્ર ઇમ પણ સત્તમો ચવહમ સોલમ દીહ
 રયણિ તિય ચઉ ખારમો તેરમહિ બલેઇ ૮૦
 થાવરહિન દુમતિય વસુ ચવહમ પનરમ ખાર
 નિશિ ઇમ ચઉથો તેરમો ચઉદશ હીર સંસાર ૮૧
 હિવઈ જેષ્ઠ આષાડદુમ રવિતિનઇ ચઉથો દશવાર
 રયણિય તિય વસુ નવમ ચઉદમ પનરમ સાર ૮૨
 સોમઇ વાસર સત્તવસુ રુદ્ર તેર અભિયાંહ
 રયણિ છઠ્ઠી સત્તમો ખાર તેર શુભમાહ ૮૩

મંગલ દિન શુભ તિય નવમ ઇચ્છારમ હિતકાર
 રચણિ પહિલો બિય વસુ દશમ નઈ ઇચ્છાર ૮૪
 બુધ ઇગ છઠો સાતમો પનરમ સોલમ સાર
 રચણિ પણ રસ બારમો ચઉદમ કહિયો બાર ૮૫
 ગુરુવારે શુભ ઇગ દુગ વસુ ઇચ્છાર ચઉદિઈ (૧૪)
 રચણિ ચઉથો નઈ નવમ દશમો દુગ ચૂરેઈ ૮૬
 શુક્રે શુભ પણ અઠમો નવમ....અથ રાતિ ચૌ
 પણ દશમ ઇચ્છારમો સોલમ સુત્તમ ભોત્તિ ૮૭

અર્ધગ્રહર

રવિ ચઉથો શશી સત્તમો મંગલ બીય બુધ પંચ
 અઠમ ગુરુ ભૃગુ તીયડો શનિ છઠો અધમં ચ ૮૮

કાલવેલા

શનિ દુગ ભૃગુ સગ વેદ ગુરુ પહિલો બુધ નિહાલ
 મંગલ પદ્મ ત્રીજો શશી બાણ અઠમ તજ કાલ ૮૯

કુલિક

ભાનુ સપ્તમ છઠ શશી ભોમ પંચ બુધ ચ્યાર
 ગુરુ ત્રીજો દુગ દાનવપતિ શનિ ઇગ કુલિક નિવાર ૯૦

ઉપકુલિક

શનિ પદ્મ ભગુ સમધગ ગુરુ બુધ બીજો ભૂમિ તીય
 શશી ચઉથો રવિ પંચમો એ ઉપકુલિક સદીય ૯૧

કંટક

સૂર્ય તિય શશી બીયડો ભોમ ઇગ બુધ સત્ત
 ગુરુ રસ ભૃગુ પણ મંદ ચ્યાર એ કંટક તજ ભિત્ત ૯૨
 કુલિકયોગ ધનનાશ હુવઈ ઉપકુલિકાં ભાંજણ
 કુલનો ક્ષય કંટક કરઈ અર્ધગ્રહરાં પરમાણ ૯૩

૫૬

ચમશૂભ

રવિવારે વિષકુંભ તજી શશી શૂભાં ભૂમ મંડ
બુધવારે અતિગંજસું વજ્રયોગ ગુરુ છંડ ૯૪
ભૂગુ વ્યાધાત શનિ વૈધૃત એહ યોગ સગ વાર
હીર કહે વરજી દરી કામ કરો શુભકાર ૯૫

ઉપર બતાવેલાં ૨૮ અઠ્ઠાવીસ નક્ષત્રો અને તેમના ચરણ મુજબના અક્ષરો નામ પાડવા માટે ઉપયોગમાં લેવાય છે. નક્ષત્રના આર ચરણ અથવા પાયા હોય છે. અને તે દરેક (લગભગ) પંદર પંદર ઘડીનો થાય છે. જે પાયામાં જન્મ થાય તે પાયાના અક્ષર ઉપર કે તેની આસપાસના તેજ અક્ષરની ખારાક્ષરીમાંના કોઈ અક્ષર ઉપર નામ પાડવું. જો તેમ અક્ષર ઉપરથી આપણને રૂચે તેવું બંધ બેસતું નામ ન આવે તો નક્ષત્રોના ચરણો ઉપરથી રાશિ કલ્પવામાં આવી છે. તેમાંના કોઈ અક્ષર ઉપરથી નામ પાડવું. અને ત્યાં સુધી નક્ષત્રના ચરણ ઉપરથી જ નામ પાડવું. કારણ શુભ કામમાં જન્મનક્ષત્ર લેવાતું નથી. તેથી જો નામ નક્ષત્ર ઉપરથી હોય તો તરતજ જન્મનક્ષત્રની સમજ પડે. અને ચરણ ઉપર જ નામ પાડવું તેવો આશ્રહ એટલા માટે છે કે નક્ષત્ર ચરણની પણ મહાદશામાં ભૂક્તકાળ ગણતાં અથવા પંચ-શલાકા, સપ્તશલાકા આદિયકોમાં વેધ જોવા માટે જરૂર પડે છે. માટે બનતા સુધી નક્ષત્ર ચરણ ઉપર જ નામ પાડવું.

રાશિ ઉપરથી નામ પાડવા માટે અક્ષરો નીચે મુજબ છે.

આ લા ઇ મેષ, બ વ ઉ વૃષભ, ક છ ઘ મિથુન, ડ હ કર્ક,
મ ટ સિંહ, ય ઠ જી કન્યા, રા તા તુલા, ના યા વૃશ્ચિક, લા ધા
શ ઠા ધન, આ જા મકર, ગો સા કુંભ, દા ચા બા શ્વા મીન.

સવાળે નક્ષત્રની એક રાશિ અને તેથી એક રાશિમાં ચરણ મુજબ નીચે પ્રમાણુ અક્ષર આવે છે.

યુગ્મેશ્વર અશ્વિનિ	લીલુલેલો ભરણી	અ કૃતિકાનો પ્રથમ ચરણુ	મેષ રાશિ
ધૃતિએ કૃતિકા ત્રણ ચરણુ	ગોવાવીવુ રાહિણી	વે વો મૃગશીર્ષનું અર્ધ	વૃષભ રાશિ

પરંતુ આમ બેવા જતાં ઉપર રાશિ ઉપરથી જે અક્ષરો બતાવ્યા તેમાં અને નક્ષત્ર ચરણુ ઉપરથી બનતી રાશિના અક્ષરોમાં મોટો ફરક આવી જાય છે મોટે ભાગે નક્ષત્ર ચરણુ ઉપર જ નામ પાડ્યું હોય, અને તે નક્ષત્ર ચરણુથી છે, એમ ખાતરી હોય તો ખરી જન્મ રાશિ પકડાઈ આવે. તેમજ સુહૃત્તાદિકમાં વધુ શુદ્ધિ જળવાય.

નક્ષત્રોના તારાઓની સંખ્યા

અશ્વિનિ તીય ભરણી તીય ૫૨ તારા કૃત્તીય
રાહિણી પંચ તીય મૃગશીરં આહરા ઇમ રિસીય ૬૬
પુનર્વસુ ચઉ પુષ્ય તીય અશ્લેષા ૫૬ મધ્ય પંચ
પૂ. ફા ઉ. ફા દોય દોય હસ્ત પંચ ચિત્તાઇ ઇગ્ગાર ૬૭
ઇમ સ્વાતિ વિસાહ ચઉ ચતુ તારા અનુરાહ
જેઠા ત્રિણુ રિસિ કહી મૂલ ઇગ્ગાર પૂરાહ ૬૮
પૂ. પા ઉ. પા ચઉ ચઉ તીય અભિજિત સોય
સવણુ ત્રણુ ધનિષ્ઠા ચઉ સતલીષ સો પુરોય ૬૯
પૂ. ભા હુમ ઉ. ભા હુમ રેવઠ વલી બત્તીસ
તારા સંખ્યા જે તિથિ તે વરજે સુજગીસ ૧૦૦

નક્ષત્ર નામો	અશ્વિનિ શતભીષ	હસ્ત સ્વાતિ	રાહિણી મૃગશીર	હિતરાપાદા અભિજિત	ભરણી રેવતી	ધનિષ્ઠા પૂર્વાભાદ્રપદ	ચિત્રા ઉ. ફા. વિશાખા ઉ. ભા
થોનિ	ધોડો	પાડો	સર્પ	નોળીઓ	હાથી	સિંહ	વાવ ગાય

નક્ષત્ર નામો	આદ્રા મૂલ	અનુરામા જ્યેષ્ઠા	કૃતિકા પુષ્ય	અવળ પૂર્વાષાઢા	પૂર્વાફાલ્ગુની મધ્ય	પુનર્વસુ અશ્લેષા
થોનિ	કુતરો	હરણુ	બકરો	વાંદરો	ઉંદર	બિલાડી

નક્ષત્રવર્ણ

ચૂચેચોલા અશ્વિની લીલુલેલો ભરણી
 આઈઉએ કૃત્તિકા ઓવાવીચૂ રોહિણી ૧૦૧
 વેવોકાકી મૃગશિરે વહે કુધહછ આદ્રા કહે
 કેકેહાહી પુનર્વસુ હુહેહોડા પુષ્ય ૧૦૨
 હીડૂડેડો અશલેષમાં મધા મામીમુમ
 મોટાટીટૂ પૂર્વાશ્વિની ટેટાપાપી ઉક્ષ ૧૦૩
 પુષ્યલુક હસ્તમાં પેપોરશી ચિત્રા
 રુરેરોતા સ્વાતીમાં તીતૂતેતો વિશાહ ૧૦૪
 અનુરાધા નાનીનૂને નોયાયીયુ જિહ્વાહ
 ચેચોલાલા મૂલરિસિ ભુધાફાઠા પૂષાઠ ૧૦૫
 ભેભોભજી ઉષાઠમાં અભિજિત બુભેભખ
 ખિખખેખાં સરવણાં આગીગુગ ધનિહ ૧૦૬
 ગોસાસીસુ શતભિષાં પૂભા સેસોદિહ
 ઉભાદ્રા દુશાઝથાં રેવતી દેદોચીચ ૧૦૭

અર્થાત-રેવતી, અશ્વિની, ભરણી, કૃત્તિકા, રોહિણી, મૃગશિર
 આ નક્ષત્રો આઘ ભાગ ચુંબનાં તે સોને ભર્તાર પરમ વલ્લભ હોય.

આદ્રા, પુનર્વસુ, પુષ્ય, અશ્લેષા, મધા, પૂર્વાશ્વિની, ઉત્તરા-
 શ્વિની, હસ્ત, ચિત્રા, સ્વાતિ, વિશાખા અને અનુરાધાએ ૧૨
 નક્ષત્રો મધ્ય ભાગ ચુંબનાં-પરસ્પર પ્રીતિ.

જ્યેષ્ઠા, મૂલ, પૂર્વાષાઠા, ઉત્તરાષાઠા, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, શતભિષા
 પૂર્વાભાદ્રપદ અને ઉત્તરાભાદ્રપદ નક્ષત્રો અંત્ય ભાગ ચુંબનાં
 ભર્તારને સૌ વલ્લભ હોય.

નક્ષત્રોની સંજ્ઞા અને કાર્ય

સ્વાતિ પુનર્વસુ શ્રવણ ત્રય એ પાંચે ચર બાણ
 તિન્ને પૂરવ મધ ભરણી કૂર પંચ પરમાણુ ૧૦૮

તિન્ને ઉત્તરા ને રોહિણી એ ધ્રુવ યોડ્યા ચ્યાર
 તીક્ષણ આદ્ર અશલેશસું જેષ્ઠા મૂલ વિચાર ૧૦૯
 ક્ષિપ્ર અભિયાં અન્વની પુષ્ય નંદ વલી હત્ય
 અનુરાધા મૃગ રેવતી ચિત્રા મિત્રા સત્ય ૧૧૦
 'મિશ્ર વિશાખા કૃત્તિકા અહિ રિસી કહીયઈ કર્મ'
 નામ તિસાં પરિણામ તિમ સવિ જાણીજઈ મર્મ ૧૧૧
 મમળુ કસીજે' ચર લહુ ઉઝાં ચિર હ્રુવઈ હુતિ
 વ્યાધિ છેદે તીક્ષણ રિસી મિત્ર સંહારણ હુતિ ૧૧૨

ઉર્ધ્વમુખ નક્ષત્ર

ઉત્તરાતિય ૨ શ્રવણાદિ તિય અદ્દા રોહિણી વપુષ્મ
 એ નવ ઉરધ ગામીયાં કહે હીર કવિ રિષ્ય ૧૧૩
 ગેહ તોરણ ચેઈય કલશ ઠવણ છત્ર આરામ
 રાજકાજ મંગલ સવિ કીજે ઉત્તમ કામ ૧૧૪

અધોમુખ નક્ષત્ર

અધો તીનઈ પૂરવા મૂલ મધા અશલેશ
 ભરણી કૃત્તિ વિશાહ સું કીજે કૂપ વિશેષ ૧૧૫
 વાપી સરવર ભૂમિ ધર ઠવિયે ભૂમિ નિધાન
 ખાઈ ગઢ મઠનઈ ભુવન કીજ કામ પ્રધાન ૧૧૬

તિર્યગ્મુખ નક્ષત્ર

રેવરસણિ મૃગ પુનર્વસુ અનુરાહા નૈ જીહુ
 હત્યાદિ તિન્ને રિસાં તિરછા મુહાં પઈકુ ૧૧૭
 હય ગય વસહાં ખર મહિષ કરહાં દમણ કરેઈ
 પાલખી વાહણ ઘડણ વણિ કીજે કામ ધરેઈ ૧૧૮

નક્ષત્રોની યોનિ

અસ્સણિ શતભિસ યોનિ હય હૃત્ય સાઈ મહસીહ
 રાહિણી મિમશિર યેઉઅહી નકુલ ઉષાઠ અભિય ૧૧૯
 રેવતી ભરણી યોનિ મજ સિંહ ધનિષ્ઠા પૂલ
 ચિત્ત વિશાખા વાધ યે ગૌખાં ઉકાં હિલ ૧૨૦
 આદ્રા મૂલે શ્વાનયોનિ' મૃગ જિહ્વા અનુરાહ
 શ્રવણ પૂષાઠા વાનરાં કૃતિકા પુષ્ય અભહ ૧૨૧
 પૂર્વાં ગુણિ મધ મુ'સમાં પુનવસુ ને અશલેશ
 યે માંભરી યોનિ યે ભગતો વૈર વિશેષ ૧૨૨

યોનિ વૈર

વૈર નકુલ અહિ હય મહિષ મૂષક ખિલાડી એહ
 મૃગ કુકર વાનર અજ્ઞ આય વાધ મજસિંહ ૧૨૩
 હીર કહે જે જીવને દેખી ધરે મન ચીસ
 વરજો તે વર વિંદણી નૃપ સેવક ગુર શિશ ૧૨૪

ગુંજ

પૂરવ જુંજ રેવતી મધ્ય જુંજ આદ્ર
 અંતિમ જુંજ જેઠથી લેજ્યો તજ પ્રમાદ ૧૨૫
 રેવતીથી છ મૃગશીરા જે જનમેઈ નરનાર
 તો તે પરણી કારિણે વહ્નલ હૂવઈ ભરતાર ૧૨૬
 જે જનમે ભારે રિસી આદ્રાથી અનુરાધ
 તો બિહું પ્રીત વધે સદા સુખ દેહી નિરખાધ ૧૨૭
 જ્યેષ્ઠા હિલ નવરીસાં જે નરનારી જનમંતો
 હીર કહઈ તે નારીયાં વહ્નલ હોવઈ કંથી ૧૨૮

અનુરાધા મૃગ અશ્વિની પુષ્ય પુનર્વસુ સ્વાતિ
 રેવતી શ્રવણ હસ્ત મું એ દેવગણે વિખ્યાતિ ૧૨૯
 ત્રિષ્ઠ ઉત્તરા પૂર્વત્રય સત્તમી ભરણી જોઈ
 આદ્રા ને વલ્કી રોહિણી માનવગણ ધમ હોઈ ૧૩૦
 જોઈ મૂલ ને શતભિષા મધા ધનિષ્ઠ અશ્લેષ
 ચિત્રા વિશાખા કૃત્તિકા રાક્ષસ ગણ યોદ્ધેશ ૧૩૧
 હીર કલ્ક સમગણ સુખી દેવઈ રાક્ષસ વાદ
 મધ્યમ માનવ દેવતા રાક્ષસ મનુષ વિષાદ ૧૩૨

અથગણ વિચાર.

અર્થાત—શ્રવણ, મૃગશિર, અશ્વિની, પુષ્ય, હસ્ત, પુનર્વસુ, રેવતી, સ્વાતિ અને અનુરાધા. આ ૬ નક્ષત્રો દેવગણનાં છે.

રોહિણી, પૂર્વાશ્લેષી, પૂર્વાષાઢા, પૂર્વાભાદ્રપદ, ઉત્તરાશ્લેષી, ઉત્તરાષાઢા, ઉત્તરાભાદ્રપદ, આદ્રા અને ભરણી. આ ૬ નક્ષત્રો માનવ ગણનાં છે.

કૃત્તિકા, મધા, વિશાખા, અશ્લેષા. શતભિષા, ધનિષ્ઠા, ચિત્રા, જ્યેષ્ઠા અને મૂલ, આ નક્ષત્રો રાક્ષસ ગણનાં છે.

કદાચિત્ રાક્ષસો કન્યા વરો ભવતિ માનવઃ ।

ભત્તરિં અષ્ટમે માસે મારં તે ચ વિવાહિતા ॥

અર્થાત—મીન, વૃશ્ચિક, કર્કનો વિપ્રવર્ણ, તુલ, સિંહ, ધનનો ક્ષત્રિયવર્ણ, મકર, કન્યા અને વરળનો શૂદ્રવર્ણ તથા મેષ, મિથુન અને કુંભનો વૈશ્યવર્ણ જાણવો.

પાઠાંતરે—કર્કટ વૃશ્ચિક મીન સો વિપ્રા મેષ સિંહ ધન ક્ષત્રિયવરણ;

વૃષ કન્યા મકરે વૈશ્યા મિથુન તુલ કુંભે શૂદ્રા.

પાઠાંતરે—ઉચ વર્ણો વરં સમ્યગ્ હીન વર્ણો ચ કન્યકા ।

વિપરીતં ભવેત્તસ્ય તસ્ય ભર્તા ન જીવતિ ॥

વિપ્ર વર્ણોતુ ચા નારી શૂદ્રવંશેષુ યઃ પતિ ।

ધ્રુવં ભવતિ વૈધવ્યં શકસ્ય હૃદિતા ચદિ ॥

ઉચ્ચવર્ણી યદા નારી તસ્ય ભર્તા ન જીવતિ ।
 જીવતિ તસ્ય ભરતારં ન્યેષ્ઠ ગર્ભો ન જીવતિ ॥
 કદાપિ પુત્ર જીવતિ તસ્ય ગૃહે કુલેશ કારિણી.
 પાકાંતરે-ઉચ્ચ વર્ણી યદા કન્યા નીચ વર્ણો યદા પતિ ।
 યદિ દેવ કુલે જાતા તસ્ય કન્યા ન જીવતિ ॥
 નીચ વર્ણી યદા કન્યા ઉચ્ચ વર્ણો યદા પતિ ।
 ધન પુત્રવતી કન્યા રૂપ સૌભાગ્ય દાયિની ॥

અમૃતસિદ્ધિ યોગ ૧, સિદ્ધિયોગ ૨, સુયોગ ૩, સામાન્ય યોગ, ૪ અને દુષ્ટયોગ ૫. આ પ્રમાણે યોગના પાંચ ભેદ છે. આ પાંચ યોગોમાં પહેલા ચાર યોગ તે શુભયોગો છે અને દુષ્ટયોગ કુયોગ અર્થાત્ અશુભ યોગ છે.

ખીન બધા યોગ સારા થાય છે, પરંતુ વિષયોગ અમૃતસિદ્ધિ યોગને બગાડે છે. પણ તે રવિયોગથી પ્રબળ થતો નથી. વિષયોગથી વધારે ખરાબ મૃત્યુયોગ છે, પણ તેનો રવિયોગથી નાશ થાય છે.

અહીં જે શુભ યોગો લખ્યા છે, તે દરેક શુભકાર્યમાં લેવાય છે. તો પણ લગ્નમાં રેખાઓના ૧૦ યોગ અને વિદ્યુત્યાદિ ૮ અને મર્માદિ ૪ યોગો અને ખાસ હસ્તમેળાપ વખતે અકેશી ૧૦ દશ યોગ હોય છે. તે ખીન કેઈ સુહૃતોમાં ઉપયોગી નથી. માટે તે અહીં લખ્યા નથી. તે ખાસ યોગો વિવાહ પટલ ગ્રંથમાં આપેલા છે. ચાલુ સુહૃતોમાં જોવાતા બાકીના યોગો અહીં લખેલા છે. સુયોગ તથા કુયોગનાં ફળ અને સુદત.

કુયોગ (દુષ્ટયોગ) નું ફળ=અત્યંત અસિદ્ધિ (કાર્યનાશ).

સામાન્ય યોગનું ફળ=દૈવયોગે સિદ્ધિ
 સુયોગ (શુભયોગ) નું ફળ=વિલંબે સિદ્ધિ

સિદ્ધિયોગનું ફળ=ઈચ્છિત સિદ્ધિ
 અમૃતસિદ્ધિ યોગનું ફળ =ઈચ્છાથી અધિક સિદ્ધિ

આ પ્રમાણેનું ફળ "દીનશુદ્ધિ દીપિકા" ગ્રંથમાં દર્શા-

વેલું છે. 'જ્યોતિષસાર' અંથમાં ગાથા ૧૪૬-૧૫૦ માં અશુભ યોગનાં નામ ૧૬ ગણાવ્યાં છે.

સંવત્ ૧ સૂલ ૨ સંતુ ૩ ભસમો ૪ દંડોય ૫ વજ્ર મુસલાય ૬ ॥ કાલમુહી ૭ ચમઘંટ ૮ ચમદાદં ૯ કાણુ ૧૦ મિચ્છાયાં (મૃત્યુ) ૧૧, ॥ ૧૪૬ ॥ જ્વાલામુહી ૧૨ ચ ખંજો ૧૩ ચમલ ૧૪ ઉત્પાત ૧૫ કક્કડા ૧૬ જોગ ॥ એએહિં જોગ સોડસ સંવે કળજે હિ અમુહાય ॥ ૧૫૦ ॥

ભાવાર્થ—સંવર્તક ૧, સૂલ ૨, શત્રુ ૩, ભસ્મ ૪, દંડ ૫, વજ્રમુસલ ૬, કાલમુખી ૭, ચમઘંટ ૮, ચમદંદ્રા ૯, કાણુ ૧૦, મૃત્યુ ૧૧ જ્વાલામુખી ૧૨, ખંજ ૧૩, ચમલ ૧૪, ઉત્પાત ૧૫ અને કક્કટ ૧૬ એ સોલ યોગ શુભકાર્યોમાં અશુભ મનાયા છે. માટે દરેક શુભ કાર્યમાં વર્જવા જોઈએ.

સાથે સાથે તજવા લાયક બીજા યોગોનું પણ અંશકાર હીરકેલશે વર્ણન કર્યું છે.

યોગ એસે તે વખતની પહેલી ધડીઓ તજવી	વજ્ર	વિષ્કુંભ	જડ	અતિ જડ	બાધાત	શક્ષ પરિધ	વ્યતિપાત	વૈધૃત
	૩	૩	૬	૬	૬	૬ અડધા	બધા	બધા

વાર અને નક્ષત્રના સંયોગથી થતા અશુભ યોગો.

કાણુયોગ

શનિ ચિત્રાં શુક્રાં મધા બુધ ભરણી શુર આર્દ્ર;

ભોમ પૂ ભદ્ર જ્યેષ્ઠા રવી કાંબુયોગ વિખવાદ.

૧૩૮

વાર	શનિ	શુક્ર	બુધ	શુર	મંગલ	રવિ
નક્ષત્ર	ચિત્ર	મધા	ભરણી	આર્દ્રા	પૂર્વભાદ્રપદ	જ્યેષ્ઠા

કાણુયોગની શરૂઆતની નવ ધડીઓ તજવી.

* ત્રિપુષ્કર

મૃત્યુયોગ

મંગલ શતભિષાહ હથ શનિ ગુરૂ મૃગ લૂશુ અસલેશ;
શશી ઉ-પાઠ અનુરાહ રવિ બુધ અસાનિ કલેશ. ૧૩૯

વાર	મંગલ	શનિ	ગુરૂ	શુક્ર	સોમ	રવિ	બુધ
નક્ષત્ર	શતભિષા	હસ્ત	મૃગશિર	અશ્લેષા	ઉત્તરાષાઢા	અનુરાધા	અશ્વિનિ

મૃત્યુયોગની શરૂની બાર ઘડીઓ ત્યાબ્ધ છે.

ગ્રંથાંતરે મૃત્યુયોગ.

બુધે અસ્સણિ મૂલ ગુરૂ પૂસા મૂલ સિતભિસ મિગાથ' ।
સનિહર પૂસા ચઉરો ભિશુ રોહિણિ સાઈ અસલેસા ॥૧૮૩॥
સૂરો મઘ અનુરાહા અંઠા ઉસા વિસાહ પુરૂખે હિં ।
ભૂમે સિતભિસ અદા ભરણી મઘ ભેગ મિચ્ચાઈ ॥૧૮૪॥
બ્યોતિષસારે ગાથા ૧૮૩-૧૮૪.

વાર	બુધ	ગુરૂ	શનિ	શુક્ર	રવિ	સોમ	મંગલ	આ સાત વારમાં આ પ્રમાણે નક્ષત્ર મહાવાથી મૃત્યુયોગ બને છે.
નક્ષત્ર	અ. મૂ.	પૂ. મૂ. શ. મૂ.	પૂ. પા. હિ. રો. સ્વા. ઉ. પા. શ્ર. ધ. અ. શ્લે.	મઘા. અનુ.	ઉ. પા. વિ. પુખ્ય.	શત. આ. ભ. મ.		

ભાવાર્થ-બુધવારે અશ્વિનિ અને મૂલ નક્ષત્ર, ગુરૂવારે પૂર્વા-ષાઢા, મૂલ, શતભિષા અને મૃગશીર નક્ષત્ર, શનિવારે પૂર્વાષાઢા વગેરે ચાર નક્ષત્ર, શુક્રવારે રોહિણી, સ્વાતિ અને અશ્લેષા નક્ષત્ર, રવિવારે મઘા અને અનુરાધા નક્ષત્ર, સોમવારે ઉત્તરાષાઢા, વિશાખા અને પુખ્ય નક્ષત્ર, અને મંગલવારે શતભિષા, આર્દ્રા, ભરણી અને મઘા નક્ષત્ર આવે તો મૃત્યુયોગ બને છે.

ઉત્પાત યોગ.

શશી પૂ. પાઠ ઉ. કા શનિ ગુરૂ રોહિણી લૂશુ પુખ્ય;
રવિ વિશાહ બુધ રેવતી ભૂમિ ધનિષ્ઠા હઃઅ. ૧૪૦

૬૫

નાડી

પહેલી નાડી નવરિસી કૃત્તિકા પુષ્ય અશલેશ
ચિત્રા સ્વાતિ ચૂષા ઉષા ઉભય રેવય કલેશ ૧૩૩
બીજી નાડી રોહિણી પુનર્વસુ અને મઘાહ
કર વિશાહ મૂલાં શ્રવણ પૂર્ણિમા અસ્સણિયાંહ ૧૩૪
મૃગશીર આદ્રા ત્રીજી ચંદ્ર પૂર્ણિમા ઉશાહ
અનુરાધા જિહ્વા ધનિહ શતભીસ ભરણી નિવાહ ૧૩૫
ધનરિસી જ્યાં પ્રીતિ બહુ મિત્ર રાય પુર ગામ
મેટા જ્યો શત્રુ હુવે ઠપતિ ચમપુર ઠામ ૧૩૬
પહેલી નાડી વર મરણ બીજી નાડી નાર
ત્રીજી નાડી હીર કહે કુલનો કરે સંહાર ૧૩૭

નક્ષત્રથી રાશિ

અશ્વિની ભરણી અકૃષ્ણ કૃત્તિકા પહેલો પાય
તે નવ પાયે મેલિયે મેષરાશિ કહેવાય ૧૩૮
કૃત્તિકા બાકી ત્રય પાય રોહિણી આરે પાય
મૃગશીર પહિલા પાય બે વૃષભરાશિ કહેવાય ૧૩૯
મૃગશીર પુઠલા દોય પાય આદ્રાસહુ પુનર્વસુ તિન પાય
તે નવ પાયે મેલિયા મિથુનરાશિ જગભાંય ૧૪૦
પુનર્વસુ ઇગપય પુષ્ય સહુ આરે પાય અસલેશ
કર્ક રાશી તે રીતથી જોતીપનો ઉપદેશ ૧૪૧
આરે પાય મઘા તણા પૂર્વા ફાલગુણી આર
ઉત્તરા ફાલગુણી આદિપય સિંહરાશી સંભાર ૧૪૨
ઉત્તરાફલગુણી ત્રણપય મેઝી હસ્ત વિચાર
ચિત્રા આદિ દોય પય કન્યારાશિ સંભાર ૧૪૩

ચિત્રા દોષ પય પાછલા ચારે પાયા સ્વાતિ
ત્રિશે પાયા વિસાહના તે તુલરાશી વિખ્યાતી ૧૪૪
છેલો પાચો વિસાહનો પય ચારે અનુરાહ
જેઠા ચારે પય મિલી વૃશ્ચિકરાશી સમાય ૧૪૫

ચ્યારે પાયા ચૂલરિસી પૂર્વાષાઢા ચ્યાર
ઉત્તરાષાઢા એક પય ધનરાશિ ઉચ્ચાર ૧૪૬
ત્રણ પાયા ઉત્તરાષાઢના શ્રવણ પુરો મેલી
અરધ ધનિષ્ઠા જોડતાં મકરરાશિ ઈમ મેલી ૧૪૭
અરધ ધનિષ્ઠા પાછલો શતભિષ પુરો ડાય
પૂરવભદ્ર તિહુ પય સહિત કુંભરાશિ કહેવાય ૧૪૮
પૂરવા ભદ્ર ચોથો પય લેઈ ઉભદ રેવતી અંત
મીનરાશી મેલી હવે જોઈશ હીર કહંત ૧૪૯

વર્ગ

અકચરતપયશ વરગ આઠ અનુક્રમે સ્વામિ સદીહ
હીર કહે નિજ બુદ્ધિ ગણી ગરુડ બીલાડી સિંહ ૧૫૦
કુકર અહિ મુષક મરગ માંદો અક્રમ જોઈ
છોકો જ્યાંથી પાંચમો સો તસ વેરી હોઈ ૧૫૧
વરગ વિરોધ લહી સવે વરને વાદ વિવાહ
વાણિજે પણ વરને સવિ જીમ કહાવો શાહ ૧૫૨

રાશિવર્ણ.

વિપ્રમીન વૃશ્ચિક કરક ક્ષત્રી મેષ ધન સિંહ
વૈશ્ય મકર કન્યા વૃષે શૂદ્ર મિથુન તુલ કુંભ ૧૫૩
હીર કહે એક વર્ણ સુખ મધ્યમ ક્ષત્રિ વિપ્ર
અધમ વૈશ્ય ને બાંભણાં શૂદ્ર વિપ્ર તણ ક્ષિપ્ર ૧૫૪

નારી વિપ્ર ને શૂદ્ર પિયુ બે હોય તો દુખ દેઈ
 અથવા ઁષ્ઠા વરણ ત્રય સગપણ સદા સુખ દેઈ ૧૫૫
 વિપ્ર વરણ પરણે સહુ ક્ષત્રિ નવ સંધાતી
 વૈશ્ય પરણે ૫૬ રાશિયાં શૂદ્ર ત્રિરાશિ વિખ્યાતિ ૧૫૬

રાશિ સ્વામી

મેષ વૃશ્ચિક ભૂમપતિ કુંભ મકર પતિ મંદ
 ધનમીનાં ગુરુ સિંહ રવિ કરક રાશિપતિ અંદ ૧૫૭
 તુલસ વરણ દાનવપતિ કન્યા મિથુને બુધ
 રાશિ સ્વામી હિવૈ મિત્ર રિપુ જાંણી વરણે શુક ૧૫૮

અહ મૈત્રી

અહ મિત્રાં રવિ મંગલાં શુકાં બુધ રાશી જીવ
 રાનિ રાહ સૂં હીર કહે વાધઈ પ્રીત અતીવ ૧૫૯

અહ સત્વતા

૧ ગુરુ શુકાં અંદા બુધાં રાહાં રવિ રાનિ ભૂમ
 હીર કહે એ શત્રુઅહ મિલતે ઉઠાવે ધૂમ ૧૬૦

૧ સશી બુધ રિપુ રિપુ શુક ગુરુ વૈર ભોમને મંદ
 રવિ રાહ સૂં વૈર તજી ગોવે હીર અશુદ્ધ.

અમૃતસિદ્ધિ આદિ યોગ

અમૃતસિદ્ધિ યોગ ૧, સિદ્ધિયોગ ૨, સુયોગ ૩, સામાન્ય યોગ, ૪ અને હુષ્ટયોગ ૫. આ પ્રમાણે યોગના પાંચ ભેદ છે. આ પાંચ યોગોમાં પહેલા ચાર યોગ તે શુભયોગો છે અને હુષ્ટયોગ કુયોગ અર્થાત્ અશુભ યોગ છે.

ખીલ બધા યોગ સારા થાય છે, પરંતુ વિષયોગ અમૃતસિદ્ધિ યોગને બગાડે છે. પણ તે રવિયોગથી પ્રભળ થતો નથી. વિષયોગથી વધારે ખરાબ મૃત્યુયોગ છે, પણ તેનો રવિયોગથી નાશ થાય છે.

અહીં જે શુભ યોગો લખ્યા છે, તે દરેક શુભકાર્યમાં લેવાય છે. તેા પણ લગનમાં રેખાઓના ૧૦ યોગ અને વિદ્યુત્યાદિ ૮ અને મર્મોદિ ૪ યોગો અને ખાસ હસ્તયોગો ૫ વખતે અકૌથી ૧૦ દશ યોગ હોય છે. તે ખીલ કોઈ મુહૂર્તોમાં ઉપયોગી નથી. માટે તે અહીં લખ્યા નથી. તે ખાસ યોગો વિવાહ પટલ અથવા અપેલા છે. આહુ મુહૂર્તોમાં લેવાતા બાકીના યોગો અહીં લખેલા છે. સુયોગ તથા કુયોગનાં ફળ અને સુદત.

કુયોગ (હુષ્ટયોગ) નું ફળ=અત્યંત અસિદ્ધિ (કાર્યનાશ).

સામાન્ય યોગનું ફળ=દેવયોગે સિદ્ધિ

સુયોગ (શુભયોગ) નું ફળ=વિકલે સિદ્ધિ

સિદ્ધિયોગનું ફળ=મધ્યસ્થ સિદ્ધિ

અમૃતસિદ્ધિ યોગનું ફળ =મૃત્યુથી અધિક સિદ્ધિ

આ પ્રમાણેનું ફળ “દીનશુદ્ધિ દીપિકા” અંથમાં દર્શાવેલું છે. ‘જ્યોતિષસાર’ અંથમાં ગાથા ૧૪૬-૧૫૦ માં અશુભ યોગનાં નામ ૧૬ ગણાવ્યાં છે.

સંવત ૧ સૂર ૨ સપ્ત ૩ લસમો ૪ દંડોય ૫ વજ્ર મુસલાય ૬ ॥ કાલમુહી ૭ ચમઘંટ ૮ ચમદાઢં ૯ કાણુ ૧૦ મિચ્છાયા (મૃત્યુ) ૧૧, ॥ ૧૪૯ ॥ બલામુહી ૧૨ ચ ખંજો ૧૩ ચમલ ૧૪ ઉપાય ૧૫ કક્કડા ૧૬ ભોગ ॥ એએહિં ભોગ સોઠસ સંવે કલ્પે હિ અસુહાય ॥ ૧૫૦ ॥

કુટુંબ

લાવાર્થ—સંવર્ત્તિક ૧, શુભ ૨, શુક્ર ૩, ભસ્મ ૪, કંઠ ૫, વજ્રમુસલ ૬, કાલમુખી ૭, ચમકાંટ ૮, ચમકાંટ્રો ૯, કાણુ ૧૦, મૃત્યુ ૧૧ બવાલામુખી ૧૨, ખંજ ૧૩, ચમલ ૧૪, ઉત્પાત ૧૫ અને કંકડ ૧૬ એ સોલ યોગ શુભકાર્યોમાં અશુભ મનાયા છે. મોટે દરેક શુભ કાર્યમાં વર્જવા ભેઈએ.

સાથે સાથે તજવા લાયક બીજા યોગોનું પણ અંશકાર હીરકલશે વર્ણન કર્યું છે.

યોગ જેસે તે વખતની પહેલી ધડીઓ તજવી	વજ્ર	વિષ્કુંભ	મંડ	અતિ મંડ	વ્યાધાત	શક્તિ પરિધ	વ્યતિપાત	વૈધૃત
	૩	૩	૬	૬	૬	૬ અધાધા	અધા	અધા

વાર અને નક્ષત્રના સંયોગથી થતા અશુભ યોગ

કાણુયોગ

શનિ ચિત્રાં શુકાં મધા બુધ ભરણી ગુરૂ આર્દ્રા;
ભોમ પૂ. ભહ બેળા રવિ કાંણુયોગ વિખવાદ. ૧૬૧

વાર	શનિ	શુક	બુધ	ગુરૂ	મંગલ	રવિ
નક્ષત્ર	ચિત્રા	મધા	ભરણી	આર્દ્રા	પૂર્વભાદ્રપદ	બેળા

કાણુયોગની શરૂઆતની નવ ધડીઓ તજવી.

મૃત્યુયોગ

મંગલ શતભિષાહ હથ શનિ ગુરૂ મૃગ ભૃગુ અસલેશ;
શશી ઉ-પાદ અનુરાહ રવિ બુધ અસાનિ કલેશ. ૧૬૨

વાર	મંગલ	શનિ	ગુરૂ	શુક	સોમ	રવિ	બુધ
નક્ષત્ર	શતભિષા	હસ્ત	મૃગશિર	અશ્લેષા	ઉત્તરાષાઢા	અનુરાધા	અશ્વિનિ

* ત્રિપુષ્કર

મૃત્યુયોગની શરૂની ખાર ઘડીઓ ત્યાજ્ય છે.

અંશાંતરે મૃત્યુયોગ.

બુધે અસ્તિષ્ઠિ મૂલ શરૂ પૂસા મૂલ સિતભિષ મિગાયં ।

સનિહર પૂસા ચઉરો ભિશુ રોહિણિ આર્ધ અસલેસા ॥૧૮૩॥

સૂરો મધ અનુરાહા ચંદ્રા ઉસા વિશાહ પુષ્યે હિં ।

ભૂમે સિતભિષ અદા ભરણી મધ ભેગ મિચ્છાઈ ॥૧૮૪॥

—અયોતિષસારે ગાથા ૧૮૩-૧૮૪.

વાર	બુધ	શરૂ	રનિ	શુક્ર	રવિ	સોમ	મંગલ	આ જ્ઞાત વારમાં આ પ્રમાણે નક્ષત્ર મલવાથી મૃત્યુયોગ બને છે.
નક્ષત્ર	અ. મૂ.	પૂ. મૂ.	પૂ. પાદિજરો. રંગ	મધા	કે. પા	વિ	યત. આ.	
	ય મૂ.	કે. પા	મધ અસ્થે	અનુ	પુષ્ય	ભ. મ.		

ભાવાર્થ—બુધવારે અશ્વિનિ અને મૂલ નક્ષત્ર, શરૂવારે પૂર્વાષાઢા, મૂલ, શતભિષા અને મૃગશીર નક્ષત્ર, શનિવારે પૂર્વાષાઢા વગેરે ચાર નક્ષત્ર, શુક્રવારે રોહિણી, સ્વાતિ અને અશ્લેષા નક્ષત્ર, રવિવારે મધા અને અનુરાધા નક્ષત્ર, સોમવારે ઉત્તરાષાઢા, વિશાખા અને પુષ્ય નક્ષત્ર, અને મંગલવારે શતભિષા, આર્દ્રા, ભરણી અને મધા નક્ષત્ર આવે તો મૃત્યુયોગ બને છે.

ઉત્પાત યોગ.

શશી પૂ. પાઢા ઉ. ફા રનિ ગુરૂ રોહિણી ભૂગુ પુષ્ય;

રવિ વિશાહ બુધ રેવતિ ભૂમિ ધનિષ્ટા દુઃખ.

૧૬૩

વાર	ચંદ્ર	શનિ	શરૂ	શુક્ર	સૂર્ય	બુધ	મંગલ
નક્ષત્ર	પૂ. પા.	ઉ. ફા	મ	પુષ્ય	વિ	ર	ધનિષ્ટા

ઉત્પાત યોગની શરૂઆતની પાંચ ઘડીઓ તજવી. અન્થાન્તરમાં ઉત્પાત, મૃત્યુ અને કાળયોગ.

વિશાખા ત્રયમાદિત્રયે પૂર્વાષાઠા ત્રયં શશી ।
 ધનિષ્ઠાદિ ત્રયં ભૌમે ભુધે ચ રેવતિ ત્રયં ॥
 રોહિણ્યાદિ ત્રયં જીવે પુષ્યાદી ત્રય ભાર્ગવે ।
 ઉ-ક્રાદિ ત્રય મંદે ચ સર્વ કર્માણિ વળ્ચેત ॥
 ઉત્પાત મૃત્યુ કાણ્ડાખ્યા સિદ્ધિયોગાઃ પ્રકીર્તિતાઃ ॥

નોંધ-મૂલ-શ્રવણ-ઉ-ભા-કૃત્તિકા-પુનર્વસુ-પૂ-ક્રા-સ્વાતિ એ
 સાત નક્ષત્ર ગણવા નહિ, પણ અભિજીત ગણતરીમાં લેવું.

અશુભ યોગે ઘડી પ્રહર ત્યાજ્ય.

અશુભ યોગ બિ પહુર તણ મૃત્યુ ઘડી તણ ચિયાર;
 ઉત્પાતાં પંજુ કાંજુ નવ પછઈ સહુ શુભકાર.

ચરયોગ.

સૂરેહિ પૂવસાઠા ચંદ્રા અદાઈ ભૂવિ સાહાઈ ।
 ભુદ્ર રોહિણી સુક્રે મધા શનિ મૂલા હવઈ ચર યોગા.
 —જ્યોતિષસાર ગાથા ૨૧૮

વાર	મુ	ચં	મં	જુ	ગુ	શુ	શ
નક્ષત્ર	પૂ	પા.	આદ્રા	વિ	રો.	૦	મધા
							મૂલ

બીજી પ્રતમાં કોષ્ટકમાં છૂટા પાઠમાં શુક્રવારે પુષ્ય છે.

વળી આરંભસિદ્ધિ ગ્રંથમાં રવિવારે ઉત્તરાષાઠાને શુક્રવારે
 થતભિષા એમ વિશેષ લખેલું છે.

રાક્ષસ યોગ

રવિ પુ-ષાઠ શશી અસ્સણિ ભૂમ મૃગ ભુધ અસેલેસ;
 ગુરૂ હત્યાં અનુરાગ ભગુ થાતર ઉ-પા તમેહ. ૧૬૪
 એ વારાં એ રિશી મિલ્યાં રાક્ષસ યોગ કહેવાય;
 મંગલવેલા હીર કહે વરબ્યાં સવિઃસુખ થાય. ૧૬૫

સુ	ચં	મં	સુધ	ગુ	શુ	શ	વાર
પૂ. વાહા	અધ	મધ	અધ	હતત	અતુ	ઉ. વા	નક્ષત્ર

રાક્ષસ યોગનો માંગલિક કાર્યોમાં ત્યાગ કરવો

ચમઘંટ યોગ

શનિ હત્યાં ભૂગુ રોહિણી ગુરૂ કૃતિકા સુધ મૂલ;
આહરા મંભલ વિશાહ શશી સૂરિજ મધા યમશૂલ ૧૬૬
ચમઘંટ વરજો હીર કહેઈ ઇસ રિતિ ઇસો વિચાર;
રવિ પનરાં શશી તેરહાં ભોમૈ ઘડી અહાર, ૧૬૭
સુધવારૈ ઇગ હશ ઘડી ગુરૂ ભૂગુ થાવર વાર;
સપ્ત સપ્ત તણયઈ ઘડી ભેઈષ ઇમ વિચાર. ૧૬૮

શનિ હત	શક રોહિણી	ગુરૂ કૃતિક.	સુધ મૂલ	મંગલ આર્દ્રા	સોમ રિશાખા	રવિ મધા	વાર નક્ષત્ર
૭	૭	૭	૧૧	૧૮	૧૩	૧૫	તજવાની ધરીઓ

પાઠાંતર:-

શશી અસવનિ વિશાહ રવિવારે તણજો મધાહ;
ભોમ મધા અદારિશી ગુરૂ કિરતક સવણાહ.
ચમઘંટઈ ગમન ન કીજો ગૃહ પ્રવેશઈ ઠાહ;
ભયો સુત જીવઈ નહિ કુલ છેદે વિવાહ.

ભાવાર્થ-નીચે સુજળના વારે નીચે સુજળ નક્ષત્ર આવે તો
ચમઘંટ યોગ થાય છે.

વાર	ચંદ્ર	સુધ	ગુરૂ	મૂ.	મંગલ	શુક્ર	શનિવાર
નક્ષત્ર	વિ. અધ	મૂ-અ. પૂ. કા	કૃ-અ	મધા	મધ. આર્દ્રા	આ. રા	હ-રે-પૂ-વા, ઉ-વા

x પુત્રી જન્મે તો જીવે.

ઈતિવાર નક્ષત્રે યમઘન્ટ યોગ

અવયોગે ટાળવાની ઘડીઓ-

યમઘન્ટે ત્યજે દષ્ટો ચત્યુ દ્વાદશ નાડીકા ।

અન્યેષાં પાપ યોગાનાં મધ્યાન્હાત્ પરતઃ શુભં ॥૧૧॥

યમઘન્ટ યોગ

આદિત્યવારે મઘા ધનિષ્ઠા સોમો મૂલં વિશાખ નિષ્ઠા;
 કૃત્તિકા લોમે ભરણી વિરોધી યે ક્ષાદ્યુની યુધે રૂંધી.-૨
 શુર અશ્વિનિ રેવતી શુક્રથી રોહિણી સંયુક્તા;
 શતભિષાને હસ્તશનિ વિરોધી એતે જમઘન્ટ જગપ્રસિદ્ધિ-૩
 -ભેદશિહીર ગા. ૨-૩

વાર	સુ	સો	મં	શુ	શુ	શુ	શ
નક્ષત્ર	મ-ધ	મૂ-વિ	ભ-કૃ	ઉ-કૃ પૂ-કૃ	અશ્વ રે	રો	શ-હ

પાઠાંતરે યમઘન્ટનો સ્લોક. ૧

વર્જનં સૂર્યે મઘા ધનિષ્ઠા સોમે ચ મૂલં અથવા વિશાખા ।
 લોમે ભરણ્યાં અથવા કૃત્તિકા યુધેાત્તરા ક્ષાદ્યુનીઅશ્વનીષુ ॥
 જીવેયદ્વા મૃગશીરો નતુ રેવતી ચ શુક્રે તથા સ્વાતિ વિશાખતોષિ ।
 વાઙ્મય હસ્તેષુ ભવેતીમંદે એતે યમઘન્ટ જગપ્રસિદ્ધિ ॥ ૧ ॥

વાર	સુ	અં	મં	શુ	શુ	શુ	શનિ
નક્ષત્ર	મ-ધ	વિ-મૂ	ભ-કૃ	ઉ-કૃ અશ્વ	મૃ-રે	સ્વા-વિ	શત હસ્ત

પાઠાંતરોમાં-યુધવારે પૂર્વાષાઢાને પુનર્વસુ છે, કૌર્ધ ઠેકાણે
 મંગલવારે રોહિણી છે અને શુક્રમાં અનુરાધા છે, ગળી કૌર્ધ કૌર્ધ
 ઠેકાણે શુક્રવારે ઉત્તરાષાઢાને અશ્વિનિ છે.

યમદાદ યોગનું ફલ.—

રાણો રાવણ મારીયો બલિ આપ્યો પાતાલ;
એ કહીએ જમદાદની નોશી ખરું નિહાલ.

—ભેંઈશહીર ૥ ૪

વળી પાઠાંતરે યમદાદની ઘડીઓ—

અંત ધનિષ્ઠા પણ ૫ ઘડી શતભિષ પહેલી સાત;
એ આરહ યમની ઘડી છાંડી કરો શુભ વાત.

—ભેંઈશહીર ૫

વજ્રમુશલ યોગ અને અહ જન્મ નક્ષત્રો—

રવિ ભરણી સસિ ચિત્તા, ઉસા લોમાઈ બુદ્ધ ધણિકાયાં ।
શુક્ર ઉદ્ધા ભિગુ બિહુ, રેવત સનિ વજ્ર મુસલાયાં ॥
મહાજમ રિસી એએ, વજ્રે વિવાહ કીરએ વિહવં ।
મમલારલે મરણું, એઈયકુવણ વિદ્રંસં ॥
સેવાઈ હવઈ નિષ્ફલ, કરસણ અકલોઈ દાહ ગિહપવેસં ।
વિજ્ઞારલે ય જડં, વત્યુ વાવઈ લસમાયં ॥

ભાવાર્થ—રવિવારે ભરણી નક્ષત્ર હોય, સોમવારે ચિત્તા, મંગલવારે ઉત્તરાષાઢા, બુધવારે ધનિષ્ઠા, શુક્રવારે ઉત્તરાશ્લેષુની, શુક્રવારે જ્યેષ્ઠા અને શનિવારે રેવતિ નક્ષત્ર હોય તો વજ્રમુશલ યોગ થાય છે. વળી આ નક્ષત્રો અહોના જન્મ નક્ષત્રો પણ છે.

વાર	સુ	સો	મં	બુ	શુ	શુ	શનિ
નક્ષત્ર	ભ	ચિ	ક-પા	ધ	ઉ-દ્ધા	જ્યે	રેવતિ

—જ્યોતિષસાર ગ્રાંથા ૧૯૧-૧૯૮

આ પ્રમાણે પણ પાઠ છે—

ભર ૧ ચિતુરતરસાઢા ૩ ધણિ ૪ ઉત્તરફલ્ગુ ૫ જીહ્વ ૬ રેવતિઆ ૭ ।
સૂરાઈ જમરિજા, એએ હિં વજ્રમુસલ પુણો ॥૧॥

ભાવાર્થ—આ શુદ્ધજન્મના નક્ષત્રમાં વિવાહ ન કરવો જોઈએ અને કરે તો વિધવા થાય, દેશાટન કરે તો મરણ થાય, પ્રતિષ્ઠા કરે તો દેવસ્થાનનો નાશ થાય, કોઈની નોકરી કરે તો પણ નિષ્ફલ જાય, ખેતી કરે તો અનાજ પાકે નહિ, ઘર પ્રવેશ કરે તો અગ્નિનો ઉપદ્રવ થાય, વિદ્યારંભ કરે તો મૂર્ખો રહે. નવું વસ્ત્ર પહેરે તો સળગી જાય અથવા ફાટી જાય, પંચમહાવ્રતાદિ વ્રત લે તો વ્રતનો ભંગ થાય; પંચમહાવ્રતનો પ્રચાર જોઈને ધર્મમાં જ છે એટલે બીજા ધર્મોમાં સંન્યાસી વગેરે થાય તો પણ વ્રતનો ભંગ થાય.

બુધ અથવા શિશુ રોહિણી પુખ્ત સિસિ સિતલિસાય સનિવાસ ।
શુક્ર વિસાહા વિભિજ્ય સત્ત્વ જોગઈ સંવાઈ ॥

પાઠાંતરે—વિશેષે કરીને રવિવારે ભરણી તથા મંગલવારે ઉત્તરાષાઢા નક્ષત્ર હોય તો શત્રુયોગ જાણવો.

વાર	સુ	ચં	મં	બુ	શુ	ક
નક્ષત્ર	ભ	પુબ	કે-પા	આ	વિ	રે

—અયોતિષસાર ગાથા ૧૬૩

ચરમશૂલ

જશવિજયજીના નાના બળી ગએલા હીરકલશમાંથી ચાલી

સુ	ચંદ્ર	મંગલ	બુધ	શુક્ર	શનિવાર	વાર
૦	અશ્વ	મ-આ	આ મૂ પૂ-પા	કૃ-અબુ	રે-રવા.	હ-રે, પૂ-પા કે-પા.

વાર અને તિથિના સંયોગથી ચતા અશુભ યોગો

કુલિકયોગ

પડવા થાવર* પરિહરો, ખીને જુગુ વારેણુ,
ત્રીને સુરશુર નંદિયે, ચોથે બુધવારેણુ;
પાંચમ મંગલ છઠ સોમ, સાતમ રૂંધી બાણુ,
ઢીહ મ કાઢે જોશીયા કુલિક એહ પ્રમાણુ. ૬

—જોષશહીર.

તિથિ	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭
વાર	શનિ	શુક્ર	ગુરુ	બુધ	મં	સો	સુ

તિથિ અને વારનો સરવાળો આઠ થાય તો કુલિક યોગ થાય.
આને રૂંધી અથવા ચોથાનું ઘર ગણે છે અને તે વર્ણ્ય છે.

કર્કયોગ

રવિ ખારસ શશી ઈગ્યારશી ભોમ હશમ નવમી બુધેણુ;
ગુરુ અકૂમી જુગુ સતમી શનિ છૂટી કંકરેણુ ૧૬૯

વાર	સુ	મં	મં	શુ	ગુ	શુ	શ
તિથિ	૧૨	૧૧	૧૦	૯	૮	૭	૬

ઉપરના વારે નીચેની તિથિ મલવાથી કર્ક યોગ થાય છે, ને
તેમાં જોડેનાં થક જન્મ નક્ષત્રો મલવાથી કાલયોગ થાય છે.

કર્ક એટલે કર્કટ, કંકચ અને કંકડા એ બધાં એકજ નામ છે.
તેમાં નિષેધ કાર્યો આ પ્રમાણે છે:-

લગ્નકાલે ક્ષીરકાલે કર્કયોગો ભવેઘટિ ।

લગ્નેસા વિધવા કન્યા ક્ષૌરે મૃત્યુ સમાદિશેત ॥

ક્ષીરકાલ એટલે બાળકના વાર ઉતરાવવાનો સમય તથા
જનોઈ વખતે જ્ઞેને નવીન દીક્ષા આપતાં વાળ કઢાવી નાખવામાં
આવે છે તે સમય.

વળી કર્કયોગ કયાં કયાં તજવો તેનો પ્રલોક આ પ્રમાણે.

વિવર્જનીય કુલિક યોગ કષ્ટપ્રદ સપ્ત સુવાસરે કુ ।

ત્રિયો જ્યો જશ વિરૂપ ઘટયો નિવાદિ કાકા ભોમે પ્રસિદ્ધ ॥

વાર તિથિની સંખ્યાનો સરવાળો ૧૩ થાય તો કર્કયોગ થાય. અને તે પ્રયાણમાં નિષિદ્ધ છે.

થાવરન છઠ નવ જઈએ સાતમ શુકર નાંહિ,

આઠમ શુક્ર અશુભ મળે બુધ નુમ જ માંહિ.

દશમ મંગળ દુષ્ણી આવે ભે સોમ અગીઆરશી;

કર્ક ભેગ કહાય ભેતાં રવી આવે બારશી,

સહદેવ કહે શાસ્ત્ર બાહ્ય પુછે તેને પાલીએ

હજાર મંમ દશ દિશા હોય તો પશુ ચિંતવી ગામ ન આલીએ.

મૃત્યુયોગ

હીર કહઈ પુન્ના શની, બદ્રા શશી ગુરુવાર;

રવિ ભૂમ નંદા બુધ જયા, ભૃગુ રિક્તા મૃતકાર. ૧૭૦

વાર	શનિ	ચં-ગુ	રવિ	મંગલ	બુધ	શુકર
તિથિ	પૂર્ણા	બદ્રા	નંદા	નંદા	જયા	રિક્તા

સંવર્તક યોગ.

બુધ પડિવા શનિ પંચમી ગુરુ નવમી બીજ શુક

રવિ સત્તમી શશિ તેરશી ચવદશી ભોમ નહીં હૂક ૧૭૧

એ સાતે હી વાર તિથિ સંવર્તક કહેવાઈ;

હીર કહઈ શુભ કામનિ એહ ન આવે દાઈ ૧૭૨

તિથિ	એકમ	પંચમ	ત્રીમ	બીજ	સાતમ	તેરશ	ચૌદશ
વાર	બુધ	શનિ	ગુરુ	શુક	રવિ	સોમ	મંગલ

પડવે મંગલ તીથ બુધેષુ છઠી જીવેષુ ।

બીથ શુક્રેષુ સત્તમિ શનિ સૂરેષુ ॥

ભાવાર્થ—પડવે ને મંગલવાર, ત્રીજને બુધવાર, છઠને શુક્રવાર, બીજને શુક્રવાર અને સાતમને શનિવાર અથવા રવિવાર આવે તો તે સંવત્તક યોગ કહેવાય છે. આ વિષયમાં ઘણી જાતનાં પાઠાંતરો છે.

શુક્ર છઠી નવમી તિહિ, શિશુ બીથ તીથ બુધ ઈગતીથા ॥

સસિ સત્તમી તેરસિ થા, સત્તમિ રવિ ભૂમ અવહિસિ થા ॥

શનિ પંચમી સંવત્તક ભોગ, અવભોગ મજ્જ સંવેહિં ॥

નહુ કોરઈ વિવાહં, મંગલ કાલે હિ વજ્જેહિં ॥

—જ્યોતિષ સાર ગાથા ૧૬૦-૧૬૧

વાર	શુક્ર	શુક્ર	બુધ	સોમ	રવિ	મંગલ	શનિ
તિથિ	૧-૬	૨-૩	૧-૩	૭-૧૩	૭	૧૪	૫

ભાવાર્થ—શુક્રવારે છઠ અને નોમ, શુક્રવારે બીજ અને ત્રીજ, બુધવારે એકમ અને ત્રીજ, સોમવારે સાતમ અને તેરસ, રવિવારે સાતમ, મંગલવારે ચૌદશ અને શનિવારે પાંચમતિથિ હોય તો સંવત્તક યોગ કહેવાય છે. આ યોગમાં વિવાહ વગેરે શુભ કાર્યો કરવા નહીં અને માંગલિક કાર્યમાં તો આ સંવત્તક યોગનો અવશ્ય ત્યાગ કરવો જોઈએ.

વિષ્કંભયોગ

સૂરિજ અઉથી ભારશી શશી ધગ્યારશી ત્રીજ
બુધવારઇં પડવા નવમી મંગલ દશમી બીજ. ૧૭૩

શુક્ર અઠમી પૂનિમ તજહું સત્તમી તેરસ શુક્ર

છઠી અઉદશી થાવર એ તિથિ વાર ન હુંક ૧૭૪

હીર કહઈ એ વાર તિથિ વિષંભ યોગ કહાય,

વિષુ કિણુહી રિસી મિલિયાં દૂષણ દૂર પલાય ૧૭૫

વાર	રવિ	સોમ	બુધ	મંગલ	શુક્ર	શનિ
તિથિ	૪-૧૨	૧૧-૩	૧-૬	૧૦-૨	૮-૧૫	૭-૧૩

૭૬

હુતાશનયોગ

હુતાશન યોગ=(કન્ધ-વિષ)=મુહૂર્તચિંતામણી. પત્ર-૩-૨૬૦. ૮

તિથિ	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	સર્વ કાર્યે નિષેધ
વાર	સો	મં	બુ	ગુ	શુક્ર	શનિ	રવિ	

તિથિ અને નક્ષત્રોના સંયોગથી થતા અશુભ યોગો.
યમકર્તારિ, યમશૂલ અને જ્વાલામુખી યોગ અને તેમનું ફલ.

પડિવા પરિહર મૂલરિંસી ધીયા રોહિણી અનુરાહ
અનુરાહા ઉત્તરા તિય ચઉથિ ઉત્તરા મધાહ ૧૭૬
પંચમી મૂલ મધા ભરણી છટ્ટી રોહણી ચાંહ,
હસ્તા મૂલા સપ્તમીયાં અહમિ કૃતિ વિશાહ ૧૭૭
નવમી કૃતિકા રોહિણી દશમી અશલેશા માળી
તેરશી ચિત્રા સ્વાતિ બે પૂનમ ઉત્તરા તીર્ન્ની ૧૭૮
ધયાં તિયાં ધયાં રિસાં મેલીયાં યમકર્તારિ યમશૂલ
જ્વાલાયોગ લહી ખરો હીર કહે તણ્યે દૂર ૧૭૯

તિથિ	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨
નક્ષત્ર	મૂ	શી. અનુ	અનુ ઉ-૩	ઉ-૩ મ	મૂ-મ ભર	શી	હ-મૂ	કૃ-વિ	કૃ-શી	અશ્લે	ચ-સ્વે	ઉ-૩

કાલમુખી યોગ.

પંચમી મધ ચઉ ઉત્તર નવમિય કિત્તગિય તીય અણુરાહા ।
અહમિ રોહિણિ મળિજમ કાલમુહી યોગ બે કહિયા ॥

—જ્યૈષ્ઠિયસાર ગાથા ૧૬૫

ભાવાર્થ-પાંચમને મધા, ચોથને ત્રણ ઉત્તરા નક્ષત્રમાંનું ગમે
તે નક્ષત્ર હોય, નોમને કૃત્તિકા, ત્રીજને અનુરાધા અને આઠમને
રોહિણી નક્ષત્ર હોય તો તે કાલમુખી યોગ કહેવાય છે.

ચમદાહ યોગ

અણુરાહાએ બીયા ઉત્તર તીયા મધાઈ પંચમીયા ।

કર મૂલા સત્તમીયા અઠ્ઠમીx સંયુત રાહિણીયા ॥

તેરસિ ચિત્તા સાર્ધ એએ ચમદાહ ભેગ દુહદાઈ ।

ઉત્તમ કચ્છુ ન કાઈ કારય નહું કરઈ જઈ માર્ધ ॥

—જ્યોતિષસાર ગાથા ૨૧૬-૨૧૭

ભાવાર્થ-નીચેના કોષ્ટકમાં સમન્વૃત્તિ આપ્યા પ્રમાણેની તિથિએ બે બીજા નક્ષત્રના ખાનામાં દર્શાવેલું નક્ષત્ર હોય તો કોઈ પણ જાતનું ઉત્તમકાર્ય કરવું નહીં અને કરવામાં આવે તો મરણ થાય છે.

તિથિ	બીજ	ત્રીજ	પંચમી	સાતમ	આઠમ	તેરસ
નક્ષત્ર	અનુ	બી-૩	મધા	હ-મૂ-	રે	ચિ-સ્વા.

અર્થાંતરમાં ચમકર્તરી યોગ

દ્વિતીયા અનુરાધાયાં તૃતીયા ઉત્તરાશ્રય ।

પંચમી મધા સંયુક્તા હસ્ત મૂલેય સપ્તમી ॥

અષ્ટમી રાહિણી ચૈવ ચિત્રા સ્વાતિ ત્રયોદશી ।

શુભકર્મ ન કર્તવ્યં ષટ્ માસે મરણું મૃવં ॥૧॥

—બાલજોધ

જ્વાલામુખી યોગ અને તેનું ફલ.

પડવે મૂલ પાંચમ ભરણી આઠમ કૃત્તિકા નુમ રાહિણી;

દશમ અશ્લેષા સુણ રે સહિયા એ તે ભેગ જ્વાલામુખી કહિયા-૧

જન્મે તો જીવે નહિ વસે તો ઉજડ થાય;

નારી પહેરે ચુકલો ખાંડી સમુળી જાય. —૨

ગામ ગયો આવે નહિ કુવે નીર ન હોય;

ખાટ પડ્યો ઉઠે નહિ પડિત વિચારી જાય. —૩

વાવે તો લાણે નહિ ભણે તો ભૂલી જાય;

ઠાટ્યું આપ્યું નહિ મલે, એહ વિના બીજું શું થાય. —૪

x નારચંદ્ર ટિપ્પનમાં જાને રાહિણી નક્ષત્રના પાઠ છે

તિથિ	પડવા	પાંચમ	આઠમ	નુમ	દશમ
નક્ષત્ર	મૂલ	ભરણી	કૃત્તિકા	રેા	અર્ધે-

વેધયોગ

નંદા ચ રોહિણી વેધં ભદ્રા વેધા ચ રેવતિ ।
 જ્યા હસ્તઃ વેધં ચ રિક્તા જ્યેષ્ઠા તથૈવ ચ ॥૧॥
 પૂર્ણા અનુરાધા વેધં ચ ।
 એતાનિ તિથિ વેધાનિ શુભકર્માણિ વર્જયેત્ ॥૨॥
 વિવાહે વિધવા નારી પ્રસ્થાને મરણું મૃવં ।
 હોનિકર્તા પ્રતિષ્ઠાયાં શિશુ જાતો ન જીવતિ ॥૩॥

તિથિ	નંદા	ભદ્રા	જ્યા	રિક્તા	પૂર્ણા
નક્ષત્ર	રોહિ	રેવ	હસ્ત	જ્યે	અનુ

નંદાદિ તિથિઓનો જણાવેલાં નક્ષત્ર સાથે સંયોગ થવાથી વેધયોગ થાય છે, તે શુભ કાર્યમાં વર્જ્ય છે.
 તિથિ-વાર અને નક્ષત્રના સંયોગથી થતા અશુભયોગ

યમલયોગ

કૂરે વારજ ભદ્રા તિથિહ મૃગસિર ચિત્ત ધણિકું
 યમલ યોગ એ હીર કહઈ ઉત્તમ કામ ન દિક ૧૮૦

તિથિ	ભદ્રા=૨-૭-૧૨
વાર	કૂરવાર=રવિ-શનિ-મંગલ
નક્ષત્ર	મૃગશીર, ચિત્રા અને ધનિષ્ઠા

આ કોઈ પણ ત્રણનો સંયોગ થાય તો યમલયોગ થાય.

* રવિવાર, શનિવાર અને મંગલવાર

ત્રિપુષ્કર (ત્રિયોગલ યોગ)

પૂ-ભદ્ર ૧ કિત્તિ ર પુણ્યવસાં ૩ ઉ-ફા ૪ ઉ-વા ૫ વિશાહ ૬;
ભદ્રા તિથિ રવિ ભૂમ શનિ યોગ ત્રિપુષ્કર દાહ ૧૮૧

તિથિ	ભદ્રા=૨-૭-૧૨
વાર	કૂર=રવિ-શનિ-મંગલ
નક્ષત્ર	નક્ષત્ર=કૃ. પુન, ઉ-ફા, ઉ-વા, વિ, પૂ-ભા

ત્રિપુષ્કરને કેટલીક જગ્યાએ ખંજયોગ કહેવામાં આવ્યો છે.
પંચમે પંચ શુષ્કિતં ત્રિણુલું ત્રિપુષ્કરં ।
યમલે દ્વિણુલું સર્વં હાનિ વૃધ્યાદિકં મતમ્ ॥
—જ્યોતિષસારે.

ભાવાર્થ—યમલયોગમાં શુભ અથવા અશુભ કાર્ય કરવું હોય
તો જમણું, ત્રિપુષ્કર યોગમાં ત્રણ ગણું અને પંચક યોગમાં
કરવાથી પાંચ ગણું થાય છે.

નરભક્ષક યોગ

તિથિ	નંદા	રિક્તા	પૂર્ણા	ભદ્રા	જ્યા
વાર	મં	શુ	શનિ	શુ	શુ
નક્ષત્ર	કૃ	ધ	ભરણી	અશ્લે	મધા

એ યોગ મંગલિક કામે ન લેવો લે તો મરણ ઉપજે x

વજ્રસુશલયોગ.

સૂરજ સપ્તમી ભરણીયાં ચઉદશી ચિત્રા ચંદ્ર
ગુરુ ઉ-ફા ઇગ્યારશી અહમી રેવય મંદ ૧૮૨

x આયા કે શ્લોક સળ્યાં નથી.

બુધ ધનિકા આરશી શુક્રાં જીવ નવમી
 ભૂમિ દશમી ઉ-પાઠસુ એ તિથિ ગ્રહ રિસી જન્મી ૧૮૩
 વજ્રમુશલ એ યોગ ભણુધ વિવાહર્થ વરજેઈ.
 વિવાહે થાઈ વિધવા મમણે મરણુ કહેઈ ૧૮૪
 સેવા દીધી હુઈ નિષ્કલ કરશણુ નિઃકલો બાઈ,
 શૂદ્રપ્રવેશે દુખ દીએ વિવા ભણી ન આઈ ૧૮૫
 ચેઈ ગિહિ બેઠાવણે કેઈક હુવઈ ઉપાધિ,
 વજ્રમુશલ તણ હીર કહઈ સગતાં હુવઈ સમાધિ ૧૮૬

સ	અ	મ	જુ	ઝ	શુ	ઘ
૭	૧૪	૧૦	૧૨	૧૧	૬	૮
મરણી	ગિના	ઉ-પા	ધ.	ઉ-ફા	જ્યે.	રવ

અન્યાન્તરમાં પણ આવું જ કહ્યું છે. જેમકે:—

વિવાહે ચેવ વેધન્યં પ્રવાસે મરણ્યં મુખં ।
 વિધારસે ચ મૂર્ખત્વં કૃષિ વાણિજ્ય નિષ્કલં ॥૧॥
 શૂદ્ર પ્રવેશે દાહ સ્થાત સેવા ભવતિ નિષ્કલં ।
 ચૈત્ય ધ્વંસ પ્રતિષ્ઠાયાં વ્રતધ્વંસશ્ચ દીક્ષિતે ॥૨॥
 વન્દિતો વસ્ત્ર કાર્યેસુ મુનિભિઃ પરિકીર્તિતઃ ।
 ગ્રહાણાં જન્મ રક્ષાણિ શુભકર્માણિ વર્જયેત ॥૩॥

પરિવહંડ યોગ

પરિધયંત્ર સમયોરસ કરી વાયવ અગનિ કૂણે ઠાવી રેહ
 કૃત્તિઆદિ રિસિ સગ પૂરવે મધ સગ હજિખણુ દેય ૧૮૭

૧ તોફરી, ૨ ખેતી, ૩ દેવની પ્રતિષ્ઠા કરે તો.

ઐષ્ટ છે. ૫૩૬૫ વળી કોણીની યાત્રા—પૂર્વનાં નક્ષત્રોમાં અગ્નિકોણીની યાત્રા ઐષ્ટ છે, દક્ષિણનાં નક્ષત્રોમાં નૈઋત્ય કોણીની યાત્રા ઐષ્ટ છે. પશ્ચિમનાં નક્ષત્રોમાં વાયવ્ય કોણીની યાત્રા ઐષ્ટ છે અને ઉત્તરનાં નક્ષત્રોમાં ઈશાન કોણીની યાત્રા ઐષ્ટ છે. ખાસ આવશ્યકતા હોવે તો પરિઘદંડનું ઉદ્ધવન કરીને જવું.

નક્ષત્ર શૂલ, વાર શૂલનો ત્યાગ કરીને દિક્ષણલિ લગ્નની શુદ્ધિમાં પરદેશગમન કરવું.

મેષ-સિંહ અને ધન પૂર્વનાં લગ્ન. વૃષ-મકર-કન્યા દક્ષિણનાં લગ્ન. મિથુન-તુલા અને કુંભ પશ્ચિમનાં લગ્ન. કર્ક અને મીન ઉત્તરનાં લગ્ન છે. જે દિશાનાં લગ્નો, તે દિશાની યાત્રા વખતે હોય તો દિક્ષણલિ લગ્ન કહેવાય છે. તેમજ અનુરાધા-હસ્ત અને પુષ્ય તથા આશ્વિનિમાં સર્વ દિશાનું પ્રયાણ ઐષ્ટ છે.

અહિં હસ્ત સર્વ દિશાની યાત્રામાં ઐષ્ટ છે એમ કહ્યું છે. પરંતુ એક જગ્યાએ કહ્યું છે કે—

પશ્ચિમ શ્રવણા મ કરીશ ગમણા;

હરિહર શ્રદ્ધા પુરંદર મરણા. ૧

આવાં આવાં કેટલાંક પાઠો મળી આવે છે, તે વચ્ચેનો પથ માન આપવા જેવું છે.

જો વક્રી શ્રદ્ધા કેંદ્રમાં હોય તો પરદેશ ગમન ન કરવું એમજો. વક્રીશ્રદ્ધતા પટ્ટવર્ગમાં કે વારમાં યાત્રા ન કરવી. ૫૩૮ ॥

અથ આડવલ યોગ

આડવલ યોગ આદિત રિસિ આદિ દૈ શશિ આપ્ત

ખીભે સત્તમ અકુમ સોલમ* રિમ્મી કહવાધ. ૧૬૦

ધમવીસમો તેવીસમો અઠવીસમો રિસી જેધ

હીર કહઈ મંગલ તમે અશુભાં મૂલ સવેઈ ૧૬૧

—ધતિ આડવલ યોગ

* મૌલમ નોંધજો.

વિવાહાદિ શુભ કાર્યમાં છ નક્ષત્રો છોડી દેવાં જોઈએ, તેનાં નામ.

જન્મભ ૧, કર્મભ ૧૦ મું, સંઘાતિક ૧૬ મું, સામુદાયિક ૧૮ મું, વિનાશ ૨૩ મું તથા માનસ ૨૫ મું, આટલાં નક્ષત્રો જન્મ નક્ષત્રથી ગણીને છોડી દેવાં. વળી પાઠાંતરે જન્મ નક્ષત્ર છોડવું નહિ, પરંતુ પ્રતિષ્ઠા કારક આચાર્યવું ૧૭મું નક્ષત્ર છોડી દેવું જોઈએ.

રવિચાથી દનિયું ગણુતાં. ૨-૭-૮-૧૬-૨૧-૨૩ અને ૨૮મું થાય તો તે વિવાહ તથા પ્રમાણે તજવું, અને પ્રતિષ્ઠામાં ૧૦-૧૬-૧૭-૧૮-૨૩ અને ૨૫મું વર્જિત છે, તે તો પ્રતિષ્ઠા કરાવનાર આચાર્યના જન્મ નક્ષત્રથી ગણીને દાખવું એમ છે.

અથ આડવલ યોગ પ્રયાણે નિષેધ.

રવિચાથી દનિયા સુધી ગણીને તેને સાતે ભાગતાં શેષ જે અથવા તો શૂન્ય વધે તો આડવલ યોગ થાય અને ૩ અથવા ૬ વધે તો જમણુયોગ થાય તે પણ નિષેધ છે.

સૂર્ય ભુક્ટ નક્ષત્રથી આટલામું વર્જવું. ૨-૭-૧૪-૧૬-૨૧-૨૩ અને ૨૬. ફલ-૨=મૃત્યુ, ૭=હાનિ, ૧૪=રોગભય, ૧૬ બંધન ભય, ૨૧ વિષ, ૨૩ શસ્ત્ર અને ૨૬ જે અગ્નિભય ઉપસ્થિત થાય.-ઇતિક્લં:

આડવલે જમને મૃત્યુ વિવાહે વિધવા ભવેત્ ।

ગૃહારંભે અગ્નિઘાતં સેવા ભવતિ નિષ્ફલં ॥૧॥

મૃત્યુહાનિ ભયં ચૈવ બંધનં વિષ શસ્ત્રયોઃ ।

અગ્નિભયં ચ કર્તવ્યં વર્જયેત આડવલં ભુધૈઃ ॥૨॥

પ્રયાણમાં, ખેતી કરવામાં, યુદ્ધને વિષે દોસ્તીની શરૂઆતમાં, કૂવા ખોદાવવામાં, તલાવાદિ ખોદાવવામાં, ખગીચાદિ રોપવામાં, કોટ વગેરે કરાવવામાં અને ઊંટ, ઘોડા, રથ વગેરે પર સ્વાર થવામાં આડવલ યોગ વર્જવો જોઈએ.

આડવલ તથા બ્રમણ નેષ્ટ થીયો છે.

રવિભાણ્ણયેશ્ચાંદ્રં સપ્તાહત દ્વિર ખ. શેષકે ।

આડવલશ્ચાપિત્ર્યં ડ ગાત્ર્યાં બ્રમણં દ્વયો સ્ત્યજેત ॥

ભાવાર્થ—સૂર્ય નક્ષત્રથી ચંદ્ર નક્ષત્ર સુધી ગણતાં. ૦-૨-૭-
૧૪-૧૬-૨૧-૨૩ અને ૨૮માંથી કોઈ પણ આવે તો વિવાહ,
પ્રયાણ કે પ્રતિષ્ઠા ન કરવી. ગૃહારંભ અને નોકરી પણ ન કરવી.
આમાં બે લોક છે. ૧ આડવલને ૨ બ્રમણયોગ. બ્રમણયોગનો
ઉલ્લેખ કોઈકે જ અથોમાં છે, પરંતુ આડવલ યોગ સ્વયં
વર્ણિત જણાવેલ છે.

અથ તિથિ વાર નક્ષત્રે અશુભ ગૃહરૂક્ષકાલ યોગ.

ક્રાદશી ભરણી સૂર્યે ચિત્રા એકાદશી શશી ॥

દશમ્યાંગારકે પૂ-વા ધનિષ્ઠા નવમી પુષે ॥૧॥

પૂર્વા-ફા આષ્ટમી ભુવે શુક્રે બ્યેષ્ઠા ચ સપ્તમી

મઘી શની ચ રેવત્યાં કાલયોગાધિમે વહી ॥૨॥

એભિઃસ્ત્રીયો ન સેવેત પથિ ભતો ન ભવતિ

વિદ્યારંભે ચ મૂર્ખત્વં શયે પંચત્વમેવહિ ।

અહ પ્રવેશે દારિદ્ર્યં કૃષિ વાણિજ્ય નિષ્ફલે । મહેયે,

વિવાહેષુ ચ વૈધવ્યં શયને (યાતિ) નિષ્ફલે સુએહ, ૧૬૫

એકલાવારે ભરણીઆદિ જન્મ નક્ષત્રો મળે કાર્યે તમણું
થાય છે. એકલાવારે ભારણ આદિ તિથિઓ અજીવકે કેઈ,
થાય છે. વાર અને નક્ષત્રમાં સાતમ આદિ તિહીર સ્વધ. ૧૬૬
સુશલ યોગ થાય છે. અને કર્કયોગમાં અહનાં જ
તો અહરૂક્ષકાલયોગ થાય છે. તે અંતે જન્મ ફલ.

વાર તિથિ નક્ષત્રે ત્રિધા અશુભ યોગ :

વાર	સુ	અં	મં	શુ	ગુ	શુ	શ
તિથિ	૧૨	૧૧	૧૦	૯	૮	૭	૬
નક્ષત્ર	ભરણિ	પૂ-ષા	ધ	પૂ-ફા	જ્યે	૨	

આ વારે આ તિથિ મળે તો
હાલયોગ થાય છે. તથા કંઈ
યોગ પણ થાય છે.

પણ જો ઉપરના વાર તિથિમાં
નીચેના નક્ષત્રો મળે તો અહીં
રક્ષયોગ થાય છે તે નેષ્ટ છે.

ઈતિ અહીં રક્ષ કાલ યોગ.

વાર	સુ	અં	મં	શુ	ગુ	શુ	શ
નક્ષત્ર	ભ	ચિ	પૂ-ષા	ધ	પૂ-ફા	જ્યે	૨

આ શ્રોતાનાં જન્મ નક્ષત્રો છે. તે વારે તે નક્ષત્ર મળે તો વજ્ર-
યોગ થાય છે.

જમ્મે તે વારે ઉપરનાં નક્ષત્રો હોય તો પણ તે અહીં જન્મ નક્ષત્રો
શુભ કામે વર્ણિત છે.

ભય, ૨૧ તિથિસારે પૂ. ૫૬-૫૭ ગાથા ૧૬૪ લક્ષ્મ અને કંડયોગ.

થાય.-ઈતિજ્ઞાણાઈ ગિણુરિસિ સત્તમ લક્ષ્મમાઈ તહેઈ પતરમય ॥

કંડયોગોહિ ઈયં માસં મજ્ઞેઈ ઇગવારં ॥

આ ગુહ્ય-સૂર્ય નક્ષત્રથી ચંદ્રનક્ષત્ર સાતમે હોય તો લક્ષ્મયોગ

મૂલ હોય તો કંડયોગ થાય છે. આ બંને યોગો દરેક

અર્ધ વાર આવે છે.

અથ તિથિ આદિ અંતે ગંડાંત.

પ્રયાણમાં,

ફા જોહાવવામદી તિથિ વિચે ઘડી વહે મંડાંત,

કોટ વગેરે કરાવજો વિષુધ નર દાસો મનની બ્રાંત ૧૬૨

થવામાં આડવલ : અંતે ગંડાંત

અસલેસ મધા જુહા મૂલાં મજિઝ.

ત કહી ગુર મુખ નિરતો બુજિઝ ૧૬૩

૨૯

અથ તિથિ ગંડાંત આર્થાંક ૬૦ અથ નક્ષત્ર ગંડાંત ગાથાંક ૬૧

તિથિ	૧૫	અંતની	ધડી ના
"	૧	આદિની	" ના
"	૫	અંતની	" ના
"	૯	આદિની	" ના
"	૧૦	અંતની	" ના
"	૧૧	આદિની	" ના

રેવતી	અંતની	ધડી ૧
અશ્વિનિ	પ્રથમની	" ૧
અશ્લેષા	અંતની	" ૧
મઘા	આદિની	" ૧
જ્યેષ્ઠા	અંતની	" ૧
મૂલ	પ્રથમની	" ૧

અથ નક્ષત્ર મધ્યે ગંડાંત

રેવે તિથિ ૩ પણ ૫ અસ્સણિ અઉ સપ્તે મધ સાત;
જેઠા અકુ ધડી મૂલ નવ મધ્ય વહે ગંડાંત, ૧૬૪
—કૃતિ નક્ષત્ર મધ્યે ગંડાંત.

લગ્ન ગંડાંત

કર્ક સિંહ વૃશ્ચિક ધનાં મીન મેષ મઝેય,
આશિ ધડી ગંડાંત વહે પાછે લગ્ન સુઝેહ, ૧૬૫
આ લગ્ન ગંડાંત વિવાહ સમયે તથા માંગલિક કાર્યે તજવું
ગંડાંતે નર નારિ હુધ જયા ન જવધે કેધ,
જવે તે જુઠા હુવધ જોડે હીર સવધ. ૧૬૬
—કૃતિ ગંડાંતે જન્મ દલ.

પાઠાંતરે—નક્ષત્ર
મંકે ગંડાંત

રેવતિ	૩	મધ્યે
અશ્વિનિ	૫	„
અશ્લેષા	૪	„
મધા	૭	„
જ્યેષ્ઠા	૮	„
મૂલ	૯	„

લગ્ન ગંડાંત

કર્ક	અંતની	પલ ૧૫
સિંહ	આશ્વિની	પલ ૧૫
વૃશ્ચિક	અંતની	પલ ૧૫
ધન	આશ્વિની	પલ ૧૫
મીન	અંતની	પલ ૧૫
મેષ	આશ્વિની	પલ ૧૫

તિથિ નક્ષત્ર લગ્ન ગંડાંત વિવાહે, પ્રયાણે તથા જન્મકાલે અશુભ છે.
પુનઃ શીઘ્રગોષ્ઠે—

તિથિ ગંડે ભગંડે ચ લગ્ન ગંડે ચ ભત્રકઃ ।

ન જીવતિ યદા ભતો જીવિતે ચ ધની ભવેત્ ॥

પુનઃ પાઠાંતરે—

ગંડાંતેષુ ચ ચે ભતા નરનારી તુરંગમા ।

ન ચિરં ગૃહે તિષ્ઠતિ યદિ તિષ્ઠતિ દુષ્પદા ॥૧॥

અથવા મૃયતે માતા પિતા વા ધનવર્જિતા ।

ગંડાંત સ્ત્રિવિધોઽથ ત્ર વિવાહાદિ શુભાશુભઃ ॥૨॥

વૈધવ્યં ચ વિગ્રહાદૌ વિદ્યારભે ચ મૂર્ખતા ।

કૃષિભિઃ નિષ્કૃતા ચૈવ ગૃહારભે ચ પંચતા ॥૩॥

—ઈતિ ગંડાંત ફલ

સુદુર્ત્ત માર્ત્તંડમાં અને સુદુર્ત્ત ચિંતામણિમાં પણ વિવાહ પ્રકરણમાં લખ્યું છે કે—

જેમ તિથિની વિષ ઘટીઓ છે, તેવી જ નક્ષત્રો અને વારોની પણ છે અને તે વિષ ઘટીના દોષનો ભંગ કરનાર પણ અંદ્રમાં અને લગ્નના સ્વામી થાય છે. —સુદુર્ત્ત માર્ત્તંડ

૯૧

જુના શ્રીધરી પંચાગમાંથી અથ નક્ષત્ર તિથિ વાર વિષ ઘટી કોષ્ટકે
અંક ન. નામ ઘટી અંક ન. નામ ઘટી તિથિ અંક નામ ઘટી વાર અંક નામ ઘટી

૧	અધનિ	૫૦	૧૫	સ્વાતિ	૧૪	૧	પડવો	૧૫	૧	રવિ	૦
૨	ભરણી	૨૪	૧૬	વિશાખા	૧૪	૨	બીજ	૫	૨	ચંદ્ર	૨
૩	કૃતિકા	૩૦	૧૭	અનુરાધા	૧૦	૩	ત્રીજ	૮	૩	મંગળ	૧૨
૪	શકિણી	૪૦	૧૮	જ્યેષ્ઠા	૧૪	૪	ચોથ	૭	૪	શુક્ર	૧૦
૫	મૃગશીર	૧૪	૧૯	મૂળ	૫૬	૫	પચમ	૭	૫	શુક્ર	૭
૬	આર્દ્રા	૨૧	૨૦	પૂ. વા	૨૪	૬	છઠ	૫	૬	શુક્ર	૨૫
૭	પુનર્વસુ	૩૦	૨૧	ઉ. વા.	૨૦	૭	સાતમ	૪	૭	શનિ	૨૫
૮	રુબ્ધ	૨૦	૨૨	અવળી	૧૦	૮	આસાઢ	૮			
૯	અશ્લેષા	૩૨	૨૩	ધનિષ્ઠા	૧૮	૯	નોમ	૭			
૧૦	મઘા	૩૦	૨૪	શતભિષા	૧૮	૧૦	ફલગુન	૧૦			
૧૧	પૂ. ફા.	૨૦	૨૫	પૂ. બા.	૧૬	૧૧	અગીઆચ્છા	૩			
૧૨	ઉ. ફા.	૧૮	૨૬	ઉ. બા.	૨૪	૧૨	મારગ	૧૦			
૧૩	હસ્ત	૨૧	૨૭	ચેતિ	૩૦	૧૩	તેરગ	૧૨			
૧૪	ચિત્રા	૨૦				૧૪	ચૌદશ	૭			
						૧૫	પૂનમ ને અમાસ	૮			

વારની વિષ
ઘટીનું કોષ્ટક
મુદ્દત ચિંતા-
મણી મ. ૬
નિવાહ પ્રકરણ
પ્રશ્નો. ૪૬-૫૧

આવિષ્કાર થતો જન્મ કાલે પણ નિષેધ છે. તેમ સર્વ શુભ કાર્યોમાં પણ નિષેધ છે. મુહૂર્ત ચિંતામણી ૬ ક્કા વિવાહ પ્રકરણમાં મ્થો. ૪૬-૫૧ માં લખે છે કે—

નક્ષત્ર વિષ ઘટી ચક્રમાં મતાવેલી સંખ્યાથી વધારે ૪ ઘડી સુધી વિષ ઘટી જાય, જેમ અધનિ આગળ ૫૦ નો આંક છે. તે ૫૧ થી ૫૪ ઘડી સુધી વિષ ઘટી જાય, એમ બધી વિષ ઘડીઓમાં સમજવું. તે વિવાહમાં વરણીત છે, પણ તેના પરિહાર છે. પરિહાર—લગ્ન કુંડળીમાં ચંદ્રમાં ત્રિકોણમાં એટલે ૫-૬ મે સ્થાને હોય તો વિષ ઘટીને દોષ નહિ. તથા લગ્નના સ્વામીને શુભચક્ર દેખતા હોય અથવા લગ્ન પતિ કેંદ્રમાં હોય તથા ચંદ્રમાં શુભચક્રની રાશીમાં હોય, તથા ચંદ્ર મિત્ર ચક્રની દૃષ્ટિમાં હોય અથવા પોતાના મહર્ગમાં હોય કે લગ્નપતિ ચંદ્રમાં હોય તો તિથિવારાદિ વિષ ઘટીને દોષ દૂર કરે છે.

—ધર્તિવિષ ઘટીકા જ્ઞાન

વળી મુહૂર્ત માર્ત્તમાં પણ લખે છે કે—જેમ તિથિની વિષ ઘટીઓ છે તેવીજ નક્ષત્ર અને વારાની પણ છે, અને તે વિષ ઘટીના દોષનો લગ્ન કરનાર પણ ચંદ્રમાંથી અને લગ્નના સ્વામીથી થાય છે. તેમ મુહૂર્તમાર્ત્તમાં વિવાહ લગ્ન પ્રકરણમાં છે. તે જન્મ વખતે પણ ખરાબ છે. અને ખાસ વિવાહમાં પણ નિષેધ છે. અંથમાં લખ્યું નથી પણ પ્રતિષ્ઠામાં પણ તેમ હોવું જોઈએ. ॥

અથ રવિયા નક્ષત્રથી દનિયા નક્ષત્ર સુધી ગણતાં જે સંખ્યા આવે તેમાંથી રવિયોગના નક્ષત્રોની સંખ્યા બાદ કરતાં બાકીના અંકોમાં દુષ્ટ યોગ થાય છે તેમાંનાં કેટલાક અહીં ગણાવ્યા છે.

રવિયાથી દનિયા સુધી ગણતાં ૧-૨-૩-૧૧-૧૨-૧૬-૧૭-૨૬ અને ૨૭ અંકોનું કૃત ખરાબ છે અને બાકીના યોગોનું શુભ-શુભ ક્વલ કહેલું છે તે પ્રમાણે જાણવું અને કેટલાકનું ક્વલ ઉપચક્ર પણાએ કરીને કહીએ છીએ.

હવે રવિયાધી દનિયા મુધી ગણતાં જેની ઉપગ્રહ સંજ્ઞા છે તે કહે છે.

૫-૭-૮-૧૪-૧૫--૧૮-૧૯-૨૧-૨૨-૨૩-૨૪-૨૫ મુ થાય તો તે નક્ષત્ર ઉપગ્રહ કહેવાય છે. આ ઉપરનાં બારે નક્ષત્રો અશુભ છે. આ બાર ઉપગ્રહોમાંના આઠ અંકની નીચે જે આડી લીટી કરી છે તેનાં નામ તથા તેમાં વિવાહાદિ કાર્યો કરવાથી જે ફલ થાય છે તે નારચંદ્રમાં નીચે મુજબ કહેલાં છે.

વિદ્યુન્મુખની ચોપાઈ ૪ વિવાહપટલ ૧૭ માં ચોપાઈ આંક ૫૧૧ થી ૫૧૪ માં તેમાં ને આંકિં થોડો ફેરફાર છે.

વિદ્યુન્મુખની આર્યા—

વિદ્યુત્પુત્ર વિનાશં નિવેદયેત્પતિવેધ ઝટતિ શૂલઃ ।
 અશમદિને અશનિપાતઃ અપત્યુપધાત'ર સદેવરં કેતુઃ ॥૧॥
 દ્વ્ય વિનાશ'ચોદ્ધકા પર પુરુષ' રતિ કરોતિ વજ્રાખ્યઃ ।
 કંપ સ્થાન વિનાશ' કુલસંહાર' ચ નિર્ધાતઃ ॥૨॥

પુનઃ પાઠ-આ યોગો કેટલામે નક્ષત્રે થાય તેનો નિયમ.

સૂર્યભાત્પંચમે વિદ્યુત્ નક્ષત્રે શૂલ અષ્ટમે ।
 અતુર્કશ અશનિપાતઃ પાતઃ કેતુ અષ્ટાદશે ॥૧॥
 ઉનવિંશે ભવેદુલકા નિર્ધાતશ્ચ દ્વિવિંશકે ।
 ત્રયોવિંશતિમે કંપઃ અતુર્વિંશે ચ વજ્રકઃ ॥૨॥
 પુત્ર નાશઃ કરી વિદ્યુત્ ભર્તુઃ શૂલો વિનાશકઃ ।
 અશનિ વંશધાતી ચ કેતુ દેવર ધાતકઃ ॥૩॥
 દ્વ્યનાશ કરી ચોદ્ધકા નિર્ધાતો બંધુનાશકઃ ।
 કંપઃ કંપયતે નિત્યં વજ્રે સ્ત્રો વ્યભિચારિણી ॥૪॥

વિદ્યુન્મુખાદિ શ્લોકોની સમજૂતિ અને આઠ યોગો જે નક્ષત્રે થાય તેની વિગત, આઠ ઉપગ્રહ દોષની સંખ્યા નામ અને તેનું ફલ.

રવિચાથી પાંચમું થાય તો તેનું નામ વિદ્યુન્મુખ થાય છે. આ ગ્રહમાં વિવાહાદિ કાર્ય કરવાથી પુત્રનું મરણ થાય છે.

રવિચાથી આઠમું થાય તો શૂલ ગ્રહ થાય છે. આ ગ્રહમાં કાર્ય કરવામાં આવે તો પતિનું મરણ થાય અને સંતાનનો ઘાત થાય.

રવિચાથી ઓઢમું થાય તો અશનિ ગ્રહ થાય. આ ગ્રહમાં કાર્ય કરવામાં આવે તો દશ દિવસમાં જ વજ્રપાત થાય પાકાંતરે પતિના વંશનો ઘાત થાય.

રવિચાથી અદારમું થાય તો કેતુ ગ્રહ થાય. આ ગ્રહમાં નાનાભાઈ (દિયેર) સહિત પતિનો ઘાત થાય.

રવિચાથી ઓગણીશમું થાય તો ઉલ્કાગ્રહ થાય. આ ગ્રહમાં ધનનો નાશ થાય.

રવિચાથી બાવીશમું થાય તો વજ્રગ્રહ થાય. આ ગ્રહમાં દુઃશીલપણું થાય અને સ્ત્રીના ભાઈનો નાશ થાય.

રવિચાથી તેવીશમું આવે તો કંપગ્રહ થાય. આ ગ્રહમાં સ્થાનગ્રહ થાય.

રવિચાથી ચોવીશમું થાય તો નિર્ઘાત ગ્રહ થાય. આ ગ્રહમાં કુલનો નાશ થાય અને સ્ત્રી વ્યભિચારિણી થાય છે.

ખારમાંથી બાકીના ૭-૧૫-૨૧ અને ૨૫ ના આંકવાળા ચાર ઉપગ્રહો અનિષ્ટ ફલને આપનાર છે.

૫ળી ૮૧ પદના નામવાળા (સર્વતોભદ્રચક્ર) વેધ ચક્રાદિકમાં પણ આ રીતે જ ઉપગ્રહોનું ફલ બાણુવું.

દિનશુદ્ધિ દીપિકા પૃષ્ઠ ૨૧૮ ના આધારે રવિયોગની
વ્યાખ્યા અને તેનું ફલ.

સૂર્યનક્ષત્રથી ચંદ્રનક્ષત્ર સુધી ગણતાં કેટલામું નક્ષત્ર થાય
તે યોગનું ફલ. અભિજિત નક્ષત્ર આ ગણતરીમાં લેવામાં આવતું
નહિ હોવાથી ૨૭ યોગ બને છે તેમાં કેટલાક શુભ અને કેટલાક
અશુભ યોગો છે.

નક્ષત્ર	થાય તો	ફલ	યોગ
૧ હું	થાય તો	મૃત્યુ	
૨ ભું	"	ઠલક	આડવલ
૩ ભું	"	વિયોગ, ભય	બ્રમણ
× ૪ હું	"	સુખ	રવિયોગ
૫ હું	"	મરણ, પુત્રવધ	વિદ્યુ-સુખ
× ૬ હું	"	શત્રુને જીતે	રવિયોગ
૭ હું	"	મિત્રની હાનિ	ભસ્મયોગ
૮ હું	"	મૃત્યુ	શૂલ
× ૯ હું	"	પૂજા, લાભ	રવિ
× ૧૦ હું	"	કાર્યસિદ્ધિ	રવિ
૧૧ હું	"	ધનનાશ, સ્થાન બ્રંશ	
૧૨ હું	"	વિયોગ, અતિદુઃખ	
× ૧૩ હું	"	સુખ	રવિયોગ
૧૪ હું	"	સાતિલેક, દુરભતિ	આડવલ
૧૫ હું	"	વજ્રપાત	હંડયોગ
૧૬ હું	"	ધનહાનિ, લક્ષ્મીહરણ	આડવલ

૧૭ સું	”	ધનહરણ વગેરે	
૧૮ સું	”	હુઝ	
૧૯ સું	”	”	
૨૦ સું	”	રાજ્યલાભ	રવિયોગ

વળી શુકલપક્ષમાં ૨૦ માં નક્ષત્રમાં કાર્ય કરવાથી અતિશય લાભ થાય છે. પરંતુ ૨૧ થી ૨૭ સુધીના નક્ષત્રમાં થાય તો તીવ્ર હુઝ વગેરે ફલ થાય છે.

ઉપર પ્રમાણે ૪-૬-૬-૧૦-૧૩ અને ૨૦ માં નક્ષત્રમાં મહાસિદ્ધિ કરનાર રવિયોગ થાય છે. તેની શક્તિ માટે અતિવલ્લભમાં કશું છે કે:

“શુદ્ધ લગ્નના બળ જેવું જ રવિયોગનું બલ છે.”

નારદ્યંદ્ર ટીપ્પણમાં પણ કહ્યું છે કે:—“એક સિંહના ભયથી જેવી રીતે હજારો હાથીઓ નાસી જાય છે. તેવી જ રીતે રવિયોગના બલથી નાશ પામેલા અહો આકાશમાં દેખાતા નથી. રવિયોગનાં ફલ જુદાં જુદાં આ પ્રમાણે છે.

રવિયાથી ૪ થી નક્ષત્રે બહુ સુખ, ૬ થી નક્ષત્રે શત્રુથી જય, ૬ થી નક્ષત્રે લાભ, ૧૦ થી નક્ષત્રે કાર્યસિદ્ધિ અને ૧૩ થી નક્ષત્રે પુત્રજન્મવત્ હર્ષ પ્રાપ્તિ તથા ૨૦ માં નક્ષત્રે રાજ્ય પ્રાપ્તિ જેવું સુખ મલે છે.

સૂર્યના નક્ષત્રથી દનિયા નક્ષત્રની સંખ્યામાં જે યોગ થાય તેમાંનાં કેટલાક યોગોનાં નામ અને તેનાં ફલ.

ચોગ કૃત

૧	ક્રમણ	મૃત્યુ
૨	આડવલ	કલક
૩	ક્રમણ	ભય
૪	રવિચોગ	સુખ
૫	વિષુન્નુખ	પુત્રવધ
૬	રવિચોગ	શત્રુજય
૭	ભરમ	મિત્રહાનિ
૮	આડવલ	ચલરોગ
૯	રવિ	પૂજા, લાભ
૧૦	રવિ	કાર્યસિદ્ધિ
૧૧	ચોરીકાલ	સ્થાનભંગ
૧૨	સૂર્યનીલાત	અતિક્રુખ
૧૩	રવિ	પુત્રોત્પત્તિ
૧૪	અશ્વનિ	ભતિભેદ

ચોગ કૃત

૧૫	કંડ	વજ્રપાત
૧૬	આડવલ	ભંધન
૧૭	કાલપટ	ધનહરણ
૧૮	ચોરીકાલ	ધનનાશ
૧૯	કેટ ઉત્કા	„
૨૦	રવિચોગ	રાજ્યવૈભવ
૨૧	આડવલ	વિધ
૨૨	નિર્ધાત	કૃષ્ણકાંડ
૨૩	કંપચોગ	સ્થાનનાશ
૨૪	વજ્ર	શીવ્યભિચારી
૨૫	નેષ્ટચોગ	ચોરીકાલ
૨૬	ઐષ્ટ	(નામ નથી)
૨૭	ઐષ્ટ	(નામ નથી)
૨૮	આડવલ	અગ્નિભય

નોંધ—રવિચોગ બધે ઐષ્ટ છે, તે સિવાયના નેષ્ટ છે. તેમાં કોઈક પ્રયાણાદિમાં ને ધીન વિવાહાદિ કાર્યોમાં વર્જિત છે.

આતંદાદિ ૨૮ યોગ.

રવિ અસ્વતિ ૧ શશી મૃગશિરાં ૨ ભોમવાર અસલેસક
 ધ્રુવ હસ્તાં અદુરાધ ગુરૂ ૫ જ્યુ ઉષાઠ વિશેષ ૭ ૧૬૭
 વાર શનિસ્વર સતભિષાં એ એ નક્ષત્રાં આદિ
 આણુંદાદિક દે જિણાં વાસર રિતિ મયંદિ ૧૬૮
 ધ્રુવ ૧ ચઉ ૪ પલ્લ ૫ સગ ૭ વસુ ૮ દંબ્યારમને બાર.
 તેરહ ચઉદઃ ઉમણીસમને વળી વીસ એકવીસાં સાર. ૧૬૯
 ચઉવીસમ છાવીસમને સગવીસને અડવીસ;
 એ દિન શુદ્ધિ છે નિરમલા બોલે હીર મુનીશ ૨૦૦

ચાકંતર

ધ્રુવ ચઉ પલ્લ સગ વસુ દશમ દંબ્યારમ નંદ બાર
 તેર ચઉદ ઉગણીસમી વીસ ધ્રુવવીસાં સાર ૨૦૧
 ચઉવીસમ છાવીસમી સગવીસ નંદ અડવીસ
 એ દિનશુદ્ધિ ન નિરમલા બોલે હીર મુનીશ ૨૦૨
 કુદ ૧૫ યોગ શુભ છે. કૃતિ નિજ નામ કિતકુદિ

આતંદાદિ ૨૮ યોગ.

અથ આતંદાદિ પ્રત્યેક યોગ દેહાદિક

આણુંદથી આતંદ પદ કાલદંડ કહેઈ કાલ;
 ધ્રુવ કરઈ ધ્રુવો બહુલ પરજઈ + પરજ સુકાળ ૨૦૩
 સોમઈ મુળસ વધઈ જણો વાંખઈ ધસમસ દોડ;
 વંજ પદ દીઅઈ સાસતી વંછઈ વાંચા બેડ. ૨૦૪
 વળ વળ ઉચારીયે મુદ્ધમર મરણુજ થાઈ;
 છત્રઈ છત્ર ધરાઈજે મિત્રઈ મિત્ર મિત્રાઈ. ૨૦૫

* અસ્વતિ અસ્વતિ ૧૪૬ નથી, પરંતુ અસ્વતિ છે. ૧૬ ને ૭ છે.
 + પ્રજાપતિ, ધાતુ x સ્ત્રી વસ્તુ ૧ મોર નાઈ

વાર નક્ષત્રે આનંદાદી ૨૮ યોગની સમજણ

શીલોક્તિ	યોગનામ	રવિ	સોમ	બોમ	શુક્ર	શુક્ર	શનિ	તિહાર	ફલ	ફલ
૧	આનંદ	અશ્વત્થિ	ચુ	અન્ધે	હસ્ત	અનુ	હિ. પા.	હત	૦	સિદ્ધિ-આનંદ
૨	કાલકંડ	ભ	આ	ગધા	ચિ	નયે	અભિપૂ. ભા	સર્વ	૦	મહાભય
૩	ધૂમ્રાશ્વ	કૃ	પુન	પૂ. કા.	સ્વા	ચૂ.	ક. ભા	૧	૦	સુખ હરે
૪	પ્રજાપતિ-ધાતા શુભ્રસમ	શે	પુ	હિ. કા.	ચિ	પૂ. પા.	ક	૦	૦	કાર્ય સિદ્ધી
૫	સૌમ્ય-સૌભાગ્ય	ચુ	અન્ધે	હ	અનુ	હિ. પા.	અશ્વ	૦	૦	ધનવૃદ્ધિ-સર્વકાર્ય -સિદ્ધિ
૬	અશ્વ	વ્યા	મ	ચિ	નયે	અભિપૂ. ભા.	ભ	૫	૫	રોગ ઉપજે. કુલભાવ પરામ વિચારો થાય
૭	અન્ધ	પુન	પૂ. કા.	સ્વા	ચૂ.	ક. ભા	કૃ	૦	૦	કાર્યસિદ્ધિ-કાટિ અર્થધનનો દેનારો
૮	શી વત્સ	અન્ધે	હિ. કા.	ચિ	પૂ. પા.	ક	કૃ	૦	૦	રત્નપ્રાપ્તિ અગ્નિનો -કાલ

૬

ક્ર	વચ્ચ	અમ્લો	ક	અલુ	કિ. પા.	ક	અથ	પ	સુખ-સુદ પામે આરપડે	ભય ઉપજો આશર
૧૦	સુદગર	મ	ત્રિ	ન્યે	અભિ પૂ. ભા.	ભા	આ	૫	લક્ષ્મીનાથ-કુપ્પ મરણ	કબટ
૧૧	કન	પૂ-કો.	સ્વા	મૂ	મ કિ. ભા.	કૃ	પુન	૦	સુખ-રાજમયાન	લાભ રાજ્ય-દેસવ
૧૨	ચિત્ર	કિ. કો	વિ	પૂ. પા	ધ	રે	રે	૦	પુષ્ટિ-ગિતરેલાય મન પ્રવિહત	કબટ લાભ
૧૩	માનસ-મનોદ	ક	અલુ	કિ. પા	શ	અ	મૂ	૦	સુખ-મન પ્રવિહત	દ્રવ્ય લાભ
૧૪	પદ્માખ્ય-કંપ	ત્રિ	ન્યે	અભિ	પૂ. ભા.	ભા	આ	૪	કલ્પ ધનપ્રાપ્તિ	ભય ઉપજો
૧૫	સુખક	સ્વા	મૂ	મ	કિ. ભા	કૃ	પુન પૂ. કો.	૪	ગોર કુટિ	અપજ્ઞ-ભય
૧૬	ઉત્પાત-પ્રવાસ	વિ	પૂ. પા.	ધ	રે	રે	મૂ કિ. કો.	સર્વ	મૃત્યુ રક્ત કુપ્પ	આપ્રાતરે લાભ- સાબનની કૃતિ વધે
૧૭	મૃત્યુ	અલુ	કિ. પા.	શ	અ	મૂ	મૂ અમ્લો	ક	મૃત્યુ વ્યાધિ	રોગ-અંતરાય
૧૮	કાણુ-વ્યાધિ	ન્યે	અભિ	પૂ. ભા.	ભા	આ	મ	ત્રિ	કલેશ-રોગ-કુપ્પ	પરાજય પામે

૧૯	સિદ્ધિ	ચૂ.	અ	ઉ. ભા.	કૃ	પુન	પૂ-કા	સ્વા	૦	કર્મસિદ્ધિ	વિભવિ કાર્યસિદ્ધિ
૨૦	શુભ	પૂ. પા	ધ	ર	રા	પુ	ઉ. કા.	વિ	૦	કસ્થાશ્ચ ચાતિ	
૨૧	અમૃત-વૃક્ષ	ઉ. પા.	શ	અશ	ચૂ	અ. રહે	હ	અતુ	૦	ભયં સિદ્ધિ માનમાં વધારો	મહાલાભ પ્રાપ્તમે દુઃખનાશકારક
૨૨	સુસલ	અભિ. પૂ. ભા.	ભ	ભા	આ	મ	ચિ	ભયે	૨	ધનનાશ કરીને તુલ્લાન	સુભકામ બધુ બધુ નાશકારક
૨૩	ગદ	અ. ઉ. ભા	કૃ	કૃ	પુન	પૂ-કા	સ્વા	ચૂ	૭	ક્ષય-પૂળ ઉપાયે	ધનનાશ
૨૪	ભાતંગ	ધ	ર	રા	પુ	ઉ. કા	વિ	પૂ-પા.	૦	કલ્પકર્મ માનવૃદ્ધિ	કેન્યા વિદ્યા કે ધન મળે
૨૫	રાક્ષસ-ક્ષય	શ	અશ	ચૂ	અ. રહે	હ	અતુ ઉ. પા.	સર્વ		ક્ષય મહાક્રમ રોગ	ધનક્ષય-રાજભય
૨૬	ચર-ક્ષિત્ર	પૂ. ભા	ભ	આ	મ	ચિ	ભયે	અભિ	૦	સૌધકર્મ પદા-પ્રાર્થસિદ્ધિ	શીઘ્રકર્મ વેગો આવે સામાન્ય ફલ
૨૭	સ્થિર	ઉ. ભા	કૃ	પુન	પૂ. કા	સ્વા	ચૂ	મ	૦	સ્થિરકર્મ-ગૃહકારભે ધનલાભ	પ્રીતિથીને સાભ-અપૂર સ્થિર રહે તેહું ફળ
૨૮	પ્રવર્ધમાન	સ્વતિ રા	પુખ	ઉ. કા	વિ	પૂ. પા.	ધ	૦		જગત્તિ મંચલિને કર્મમાં વધારો	સર્વવૃદ્ધિ લક્ષ્મીલાભ સ્વપાતિને કમુ છે.

નોંધ—આ ક્રમમાં અર્થ નામ કે કર્મમાં ફેરફાર કરવાની જરૂર નથી એકલ પાઠો તપાસીને કમુ છે.

મનસા પૂરઈ મન તણી પદમ પદમ વિકસાઈ;
 રહ્યુંઝક ચોરજ લંટશે ઉત્પાતઈ દુઃખદાઈ ૨૦૬
 મૃત્યુ દિખાવઈ મરણ ભય કાંણુ ઉઠાવે વ્યાધિ;
 સિદ્ધિ કારજ સિદ્ધ હુવઈ શુભ સંપન્નઈ સમાધિ ૨૦૭
 અમૃત અમૃત સિંચીયઈ મુસલઈ વપુ ભંગ;
 મદ ભેગે ઉડઈ ગદા જ્ઞાન લહઈ માતંમ. ૨૦૮
 રૌરપણે રાક્ષસ કરઈ ચરથોગે ચરસિદ્ધિ;
 થીર થાયઈ થીર હીર કહઈ વરધમાન હુઈ વૃદ્ધિ. ૨૦૯

—ઇતિ આનંદાદિ ૨૮ યોગ શુભાશુભ ફલ.

દક્ષિણી પંચાંગમાં આનંદાદિ યોગનાં શુભાશુભ ફલ.

૧ લાલ દિવસ ૧૬ અશ્વદર્શન ૨ મૃત્યુ કહે દિન ૨૮
 અપયશ હોય. ૩ પ્રલય. ૪ શુભકાર્ય દિન ૧૬ કાર્ય સિદ્ધિ. ૫
 સિદ્ધિ દિ. ૧૬ મહત્વવાદે ઉત્તમ શકુન. ૬ હાનિ દિ ૧૫ હાનિ
 હોય વિપ્ર ૩ ભેટ. ૭ વસ્ત્રલાભ દિ ૨૧ લાભ હોય, મદ્ય ભેટેલ
 ૮ લક્ષ્મીપ્રાપ્તિ દિ ૧૦ દ્રવ્યલાભ પૂર્ણકુંભભેટેલ. ૯ કષ્ટ સાંગે દિ.
 ૪૯ ઉત્તમ હોય વિપ્રભેટેલ. ૧૦ મરણ સાંગે. દિ. ૨૭ વ્યથા
 વિધુર દર્શન. ૧૧ છત્રલાભ. દિ. ૨૭ શ્યાન, ગૌ, શુભ શકુન
 ૧૨ સ્ત્રીયોગ. દિ. ૩ લાભ સ્ત્રી. પ્ર. વ. ભેટેલ. ૧૩ શૂન્ય. દિ.
 ૨૦ માર્ગી મિત્ર લાભ હોય. ૧૪ જય. દિ. ૨૦ લાભ હોય.
 ૧૫ ધન હાનિ. દિ. ૬૪ અનલાભ. ૧૬ નાશ. દિ. ૨૧ કુંભ.
 ઉજવા ભેટેલ. ૧૭ હાનિ. દિ ૧૦ અપમૃત્યુ. અશ્વ ભેટેલ. ૧૮
 સંપત્તિ. દિ. ૨૭ મહાકાર્ય સિદ્ધિ કાક ઉભઈલ. ૧૯ સિદ્ધિ. દિ.
 ૧૪ ચિંતિલે પ્રાપ્ત હોય વિપ્રદર્શન. ૨૦ મહત્વ. દિ. ૧૦ લોક-
 ત્રયી મહત્વ હોય. ૨૧ વસ્ત્ર પ્રા. દિ. ૩૦ લક્ષ્મી પ્રાપ્તિ. ૨૨
 હાનિ. દિ. ૭ વિપરીત ભેટેલ. ૨૩ ઘાતસાંગે. દિ. ૮ દુષ્ટ સમાગમ
 વિધવા ભેટેલ. ૨૪ મૃત્યુ. દિ. ૯ કાળ ભેટેલ. ચુ પુ.અ કા.ભેટેલ.

પાઠાંતરે.ભ.ધુ. ૨૫ હોનિ દિ. ૭ નાના વિધ લોટેલ. પાઠાંતરે
વિધવા દર્શન. ૨૬ લાભ. દિ. ૧૦ ઠાહી લાભ. કલેશ. ૨૭
સ્થિર. દિ. ૨૮ સ્થિર કાર્યને સિદ્ધિ. ૨૮ સર્વલાભ. દિન, ૫
ચિંતિત સિદ્ધ હોય.

અથ પુનઃ નિજ નામ દિનશુદ્ધિ—

તિથિ વાર રિસી જનમ રિસી ધયાં ત્રિહું અકે હીર;
સાને ભાગે દીજતાં વધતો અંક ઉદીર. ૨૧૦
એકલ્પલિખમી ઉભય દુઃખ ત્રિહું સુખ ચઉયે સોમ;
પંચમ શુભ છો જશ સત્તમ વાંછિત ભોગ. ૨૧૧

—ઈતિ પુનઃ નિજ નામ દિન શુદ્ધિ.

અથ લઘુ દિનશુદ્ધિને ફલ—

ઉભય માસ ચૈત્રાદિ દે ગિણિયે દિન અવરેહી;
ભેલી સાતે ભાગ દે વધતા અંક ફલેષ. ૨૧૨
શ્રીયા (સિરીય) કલહર આનંદ મૃત્યુ ધર્મ તપ વિજયેષ્ઠ;
સિરીયે ધન કલહે યુધ આનંદ આનંદ દેષ. ૨૧૩

મૃત્યુ સિદ્ધિ ન ધરમધૃતિ તપ રહિષ સમભાવ

વિજય વિજય પદ હીર કહુધં એ શુદ્ધિ દીન કહાધ ૨૧૪

—ઈતિ લઘુ દિન સપ્ત નામ શુદ્ધિ.

વળી પાઠાંતરે લઘુ દિન શુદ્ધિ. જ્યોતિષસાર પૃ. ૨૧ ગાથા. ૬૨ થી ૬૪

ચૈત્રાદિ ગત માસના જમણા કરીને તેમાં આહુ મહિનાના
ગત દિવસો મેળવીને, સાતે ભાગતાં જે શેષ રહે તેનું અનુક્રમે
ફલ સમજવું.

જ્યોતિષસાર ગ્રંથની ગાથા ૧૫૧ માં જણાવેલા ૬ મહાન શુભ-
યોગનાં નામ.

થિવરો ૧ ચ રાજયોગ ૨ કુમારયોગ ૩ ચ અમિય સિદ્ધિ જોગ ૪
સંવંક ૫ રવિયોગ ૬ એએહિં હણુધ અવજોગ ૭ ॥

ભાવાર્થ:—સ્થિરયોગ૧, રાજયોગ૨, કુમારયોગ૩, અમૃત-
સિદ્ધિયોગ૪, સર્વાક્યયોગ૫, અને રવિયોગ૬, એ છ શુભયોગો છે.
આ સર્વયોગો અશુભયોગોનો નાશ કરનારાં છે.—૧૫૧

અથ વાર તિથિએ સિદ્ધિયોગ—

શુક્રેનંદા બુધે ભદ્રા મંદેરિક્તા કુબે જયા ।

શુક્રપૂર્ણાખિલા રંભા સર્વકાર્યેષુ સિદ્ધિદા

—ધૃતિ સિદ્ધિ યોગ.

પ્રયાણે વિશેષે કરીને સિદ્ધિ યોગ—

ચોથ તુમને ચૌદશી ને શનિવાર લઈતં;

એકજ કામે નીસર્યા સો સો કામ કરંત.

—ધૃતિ સિદ્ધિ યોગ.

શુક્રવારે નંદાતિથિ, બુધવારે ભદ્રા તિથિ, શનિવારે રિક્તા
તિથિ, મંગલવારે જયા તિથિ અને શુક્રવારે પૂર્ણા તિથિ હોય
તો તે સિદ્ધિયોગ કહેવાય છે. વળી ચોથ, નોમ અને ચૌદશને
શનિવાર હોય અને ગાણસ બહાર ગામ જાય તો ધાર્યા
કરતાં સોગણું કાર્ય થાય છે.

વળી પાઠ—

અગિયારશ છઠ્ઠ એકમ વાર શુકર વરતીને;

બારશ સાતમ બીજ લહે બુધ મહૂરત લીજે.

તેરશ આઠમ તીજ કરે મંગલ શુભકારિ;

ચૌદશ તુમને ચોથ વાર શનિ વિદ્ધન વિદ્ધારિ.

પુનમ દશમી પંચમી ને આવે સુરશુક્ર અદલ

તિથિ વાર લઈ ચાલીએ સિદ્ધિ નેગ કાર્ય સફલ.

—ધૃતિ નંદાદિ તિથિવારે સિદ્ધિયોગ.

અથ વાર નક્ષત્રે સિદ્ધિ યોગ.

રવિ ચૂલાં રાશી શરવણાં ગુરૂ પૂરવા શનિ સ્વાતિ,

ભૃગુ ઉ-૬૫X ભોમ ઉભદ્રાં બુધ કૃત્તિકા સિદ્ધિ ખ્યાતિ. ૨૧૫

—ધૃતિ વાર નક્ષત્રે સિદ્ધિ યોગ.

અથ સિદ્ધિયોગનું ફલ—

વાસર અવયોગે ભર્યો સિદ્ધિયોગ ધ્રુવ હોય;
તો અવયોગ સવિ હણે સંસો મ કરો કોઈ ૨૧૬
—ધતિ સિદ્ધિયોગનું ફલ.

વાર નક્ષત્રે સિદ્ધિયોગ.

વાર	સુ	ચં	ચં	શુ	શુ	શુ	શ
નક્ષત્ર	મૂ	મ	કિ-ભ	કૃ	મૂન	કિ-શ	રવા

પાઠાંતરે સિદ્ધિયોગનું ફલ.

અયોગા સિદ્ધિયોગાશ્ચ ક્ષાવેતો ભવતો યદિ ।

અયોગો હન્યતે તેન સિદ્ધિયોગા યસાધિકા ॥

અથ વાર નક્ષત્રે અમૃતસિદ્ધિ યોગ.

રવી કર+શશી મૃગશારાં ભોમ અશ્વિનિ પુષ્યવારાં અનુરાહ
ભવ પુષ્ય ભૃગુ રેવતી શનિ રોહિણી અમ્બી આય ૨૧૭

વાર નક્ષત્રે અમૃતસિદ્ધિ યોગ.

વાર	સુ	ચં	ચં	શુ	શુ	શુ	શ
નક્ષત્ર	હ	મૃ	અશ્વ	અનુ	પુષ્ય	ર	શ

અમૃતસિદ્ધિ અમૃતસમ અવર ન દીસે યોગ;

હીર કહે એ સાધતાં સંપદ વાધે લોભ. ૨૧૮

—ધતિ અમૃતસિદ્ધિ યોગનું ફલ.

અમૃતસિદ્ધિ યોગ હોય તો પણ નીચેના વારે નીચે
દશવિલાં નક્ષત્ર હોય તો નીચેના કાર્યોમાં તે વર્જિત બાણુવો.

x પાઠાંતરે પૂ. પા. + હસ્ત

ગુરુ પુષ્ય વિવાહે ચ પ્રયાણે શનિ રોહિણી ।

ભોમાશ્વિની પ્રવેશે ચ પશુમાસે મરણં મૃત્વં ॥

અમૃતસિદ્ધિ યોગમાં પણ નીચેની તિથિઓ મઢે તો વિષયોગ થાય છે, માટે તે વર્જિત બાણવો.

અથ વિષયોગ તિથિ વાર નક્ષત્રે—

રવિ હત્યા પંચમી વરુણ શશીમૃગ પશ્ચી કીલ્ક
ભોમ અસ્સણી સત્તમી તજ બુધ અહમી અનુરાહ ૨૧૬
ગુરુ પુષ્ય નવમી અશુભ હશમી રેવતી મુક્ક;
શનિ રોહિણી એકાદશી એ વિષયોગ અમુક્ક ૨૨૦
તિથિ વાર નક્ષત્રે નેષ્ટ તિથિ મળવાથી અમૃતનો વિષયોગ.

વાર	ચ	ચં	મં	ષુ	ગુ	શુ	શનિ
નક્ષત્ર	૬	૪	અથ	અનુ	પુષ્ય	૨	૨૧
તિથિ	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧

અથ તિથિ વાર નક્ષત્રે સ્થવિર યોગ—

રિમતા અહમી તેરશી ગુરુ શનિ કૃત્તિ અદાહ;
અશલેશા ઉ-ફાગુણી સ્વાતિ જિહ્ ઉ-પાંહ ૨૨૧
શતભિષ અંતર્ રેવતી ખિલિત હીર કંહંતિ
થિવર ચોમથીર થાપીયઈ તો સવિ સંપદ હુંતિ ૨૨૨
ધતિ સ્થવિરચિવિર યોગ.

જ્યોતિષસાર ગ્રંથમાં પૃ. ૪૦ ગ્રાથા ૧૩૮માં આ પ્રમાણે જણાવ્યું છે.

“સ્થવિરયોગમાં અનશન કરવું, ખેતર ખેડવાં, દેવું ચક્રવર્તુ, બ્યાધિ અને શત્રુનો નાશ કરવા માટે પ્રયત્ન કરવો, સંધિ કરવી અને જલાશય ખંધાવવાં વગેરે કાર્યોમાં સ્થવિર યોગ ઉત્તમ છે.”

અથ તિથિવાર નક્ષત્રે રાજયોગ—

ભદ્રા તીર્થાં પૂર્ણિમા ભાષુ ભૂમ બ્રુધાહ્ન;
ભગુ ભરણી મૃગ પુષ્યહાં પુન્વાફશુભીયાંહ. ૨૨૩
ચિત્રાનૈ અનુરાહસું પૂર્વાષાઠા ધનિષ્ઠ
ઉત્તર ભદ્રાં હીર કલ્હર્ રાજયોગ સવિસિદ્ધ ૨૨૪

—ક્રતિ રાજયોગ

સ્થવિર યોગ ક્ષેપક

૪	૯	૧૪	૮	તિથિ
૧	ગુ	શનિ	કૃ	વાર
આર્દ્રા	અબ્જે	ઉ-ફા	સ્વા	નક્ષત્રે
ભયે	ઉ-પા	શ	ર.	શુભયોગ

રાજયોગ તિથિવાર નક્ષત્રે

૨	૭	૧૨	૬	૧૫	તિથિ
સ.	મં	શુ	શુ	૦	વાર
મૃ	પુષ્ય	પૂ-ફા	મિ.	અનુ	૬ નક્ષત્રે
પૂ-પા	ધ.	ઉ. ભા.	ભ.	૦	

રાજયોગનો ઉપયોગ કયા કયા કાર્યોમાં કરવો તે બતાવે છે.

ગૃહ પ્રવેશો મૈત્રિ અ વિદ્યારંભાદિ સત્ક્રિયા ।

રાજપદ્માભિષેકાદિ રાજયોગોઽભિધીયતે ॥

અથ તિથિ વાર નક્ષત્રે કુમાર યોગ—

નંદા પંચમી હશમી તિથિ શશી લોચ પુષ્ય લિગાહ
અસ્તસિ રોહિણી પુષ્યવસાં પદ્મા હત્યાહ ત્રિશાહ ૨૨૫
ચૂલ શ્રવણને પૂ-ભદ્રાં ચિલતઈ યોગકુમાર
કાજ કરો સવિ હીર કહઈ જિમ હોચે જ્યજ્યકાર. ૨૨૬

નોંધ-ઉપરના ૨૨૬ માં ગાથાંકમાં મૂલ અને પૂ. ભા. બે
નક્ષત્રો કુમાર યોગમાં ગણાવ્યાં છે તે બીજા અંશોમાં નથી.

તિથિ વાર નક્ષત્રે કુમાર યોગ.

૧	૬	૧૧	૫	૧૦	તિથિ
ચં	મં	જુ	શુ	૦	વાર
અથ	રો	પુન	મધા	હસ્ત	૬ નક્ષત્રે
વિ.	મૂલ	અ	પૂ-ભા	૦	

અથ તિથિ વાર નક્ષત્રે સર્વાંક યોગ—

તિથિ વાર રિખખ ઇક્કં ચિલિ અંકાઈ કહિય સંવંકં,
પણુપ ઇગ્ગારહ ૧૧ તેરહાં ૧૩ સત્તર ૧૭ નૈ હિગણીસ ૨૨૭
તેવીસ પણુવીસારપ શુણુતીસારહ ઇગતીસ૩૧ સઈતીસ૩૭

ઈગયાલ તીયાંલીસ૪૩ સઈતાલી૪૭ સરવંક

તિથિ વારાં રિસિ હીર કહઈ કીજે કામ નિ:શંક ૨૨૮

સર્વાંકમાં પણ ત્યાજ્ય ચમદાહ યોગ—

અંત ધનિહા પણ (પ) ઘડી શતલિશ પહિલી સાત
એ ખારહ ચમની ઘડી છાંડી કરો શુભ વાત. ૨૨૯

અથ સર્વાંકયોગ પાઠાંતરે—

તિથિ દ્વિતિ વાર તિગુણ નક્ષત્ર ચતુગુણ બાણ
છહ સત્તહ અહુ ભામ હઈ વધતો અંક પ્રમાણુ ૨૩૦
ફલ-આદિ શૂન્ય મરણો કહઈ મધ્ય શૂન્ય દુઃખદાઈ
અંતિ શૂન્ય દેહી કહઈ સુખ સર્વાંકે કહાઈ ૨૩૧

વળી પાઠાંતરે—

આદ્ય શૂન્યં વપુ પીડા મધ્ય શૂન્યં દરિદ્રતા ।
અંત્ય શૂન્યં ભવેન્મૃત્યુ સર્વાંકે વિજયી ભવેત્ ॥

તિથિવાર નક્ષત્રનો સરવાળો કરતાં નીચે સુખજ સંખ્યા
થાય તો સર્વાંક યોગ થાય છે.

પણપ ઇકારસ૧૧ તેરસ૧૩ સતરસ૧૭ શુણ્વીસ૧૬ તહચ તેવીસારઠા
પણવીસરચ ઇશુણ્વીસાર૬ ઇગતીસા૩૧ સતતીસા૩૭ ચ ॥૧॥
ઈમ્યાલા૪૧ તેયાલા૪૩ સગ્યાલા૪૭ હુંતિ સંવંકા ॥
તિહિ વાર રિખખ સહિયા નાયન્વા સંવ સંવંકા ॥૨॥

—પાઠભેદ હોવાથી આ ગાથાઓ નોંધી છે.

પ્રકાશાંતરે સર્વાંક યોગ જ્યોતિષસારે ગાથા. ૧૪૧

વારતિથિરિસિ ધરિયે એકહુ ગિમણા ત્રિવણા ચતુગુણા કરિય ।
ભાગરાવિદેઈ પિહુ છએ સત્તઅક્રે વલગિ વધત અંક ત્રિહુ ઠામિગહુ ॥
આદિ શૂન્ય દુહ દાઈયઈ મજજે લખિય વિયોગ ।
અંતિ શૂન્ય હુઈ હાણિકર, સંવકે શુભ યોગ ॥ ૧૪૧

ભાવાર્થ:—વાર, તિથિ અને નક્ષત્ર આ ત્રણે એકઠા કરીને
ત્રણ જગ્યાએ બુઠા બુઠા રાખવા અને તેને અનુક્રમે બમણા,
ત્રમણા અને ચાર ઘણા કરવા અને અનુક્રમે તે ત્રણ ગુણાકારને

૧ તિથિવારાં રિસિ એક કરિ બોવ તીવ ચતુગુણકર
સગઈ ભાગ છહ સત્ત અહ દેઈ કરે વિચાર

છ, સાત અને આઠથી લાગવા પહેલાં લાગાકારની શેષમાં શૂન્ય આવે તો દુઃખદાયક, ત્રીજા (મધ્ય) લાગાકારની શેષમાં શૂન્ય આવે તો લક્ષ્મી નાશકારક અને ત્રીજા (છેલ્લા) લાગાકારની શેષમાં શૂન્ય આવે તો મૃત્યુ કારક બાબુલું. બધાની શેષમાં અંક આવે તો શુભયોગ બાબુલું. ૧૪૧
વળી પાઠાંતરે શ્લોક—

તિથિ વારં ચ નક્ષત્રમેકી કૃત્ય સમાબરેત્ ।
દ્વિત્રિ ચતુર્થણ્યં પ્રોક્તં રસ સમાપ્ત ભાજિતં ॥૧॥

અથ વ્યંક શુદ્ધર્ત્ત ન્યોતિર્મયૂષે. પૃષ્ઠ ૧૬૬ શ્લોક. ૧૦-૧૧

તિથયઃ પક્ષગુણિતાઃ સપ્તભિર્ભાજિતા ચેતા ॥
વારાઃ સ્યુર્વન્દિ ગુણિતા વસુભિશ્ચૈવ ભાજિતા ॥૧૦॥
ચતુર્થુણાનિ જ્ઞાન્યંગ ભાજિતાનિ મથાક્રમમ્ ॥
પીઠા સ્યાત્પ્રથમે શૂન્યે મધ્યે શૂન્યે મહદ્ભયમ્ ॥
અંત શૂન્યેતુ મરણ્યં વ્યંકે વિજયો ભવેત્ ॥૧૧॥

ધનિષ્ઠાપંચક

અઠંધ ધનિષ્ઠા પંચકાં સંવ્રાસન નવિ ગેહ
હક્ષિણુ ગમન ગૃહ કરણુ મૃતકારિજ ન કરેહ ૨૩૨
ધન નાશઃ ધનિઠાં રિસિ શતભિસ સુખ ન દેય
નૃપદંડઃ પૂરવભદાં હિલહ કલહ કરેહ ૨૩૩
અમનિહાધ હવધ રેવતી પંચક લક્ષણુ પંચ
બાણી વરજે હીર કહઈ જિમ પાંખો સુખ સંચ ૨૩૪
પંચક પંચગુણો ફલધં ત્રિપુષ્કર ત્રિગુણો થાધ
યમલયોગ બિમલો વહઈ હાંણિલાભ ધમ ભાધ ૨૩૫

અથ રવિયોગ અને તેનું ફલ—

હીર કહે રવિ રિસી થકી દિન રિસીનો લ્યો ભાગ;
પદમ મરણ બીજઈ કલહ ત્રીજઈ દુઃખ વિયોગ. ૨૩૬
ચોથઈ સુખ પણ પ સુયમરણ છઠઈ શિવ સુખ થાય;
સત્તમિ મિત્ર વિણાસ હુવે અકુમિ 'મૃત્યુ કહાય. ૨૩૭
નવમ હસમ સુખકારીયો ધન ઇગ્યારમઈ જય
ખારમ દુઃખી તેરમ સુખી ચવદમ દુરમતિ થાઈ. ૨૩૮
વજ્રધાત હુવઈ પનરમઈ સોલમ સત્તર અઢાર;
ઉગણીસમ લિખમી હરણુ વિસમે સવિ સુખકાર. ૨૩૯
ઇગવીસમ સગવીસરળભિ રવિ *શશી બે અચાર
પણઈ રવિયોગઈ મિત્ર્યાં ભરઈ સુખ ભંડાર. ૨૪૦

૫મી રવિયોગ—

હીર કહઈ રવિ શશી થકી દીન રિસનો લ્યો ભાગ;
ચઉ પદ નવ હહ તેરમો વીસમ એ રવિયોગ. ૨૪૧
એકણિ સિંહ કિશોરથી જિમ ગજ ભાંજે શૂર
તિમ એકણિ રવિયોગથી સવિ પલાયે દૂર. ૨૪૨

અથ રવિયોગની પ્રબલતા—

ભદ્રા કહંટ યોગ' એ ચમઈ'ટે મલબલ ।
અન્યેષાં દુષ્ટયોગાનાં રવિયોગેષુ હુખ્યતે ॥

અથ રવિયોગની સમજુતી—

‘હર્ષ’અકાશ’ અંધના આધારે જે જે અકોથી રવિયોગ
થાય તે તે અકોનું ફલ અને બાકીના અકોમાં કેટલાક તબવા
તે બતાવે છે.

સૂર્ય નક્ષત્રથી દનિયા સુધી ગણતાં ૪-૬-૮-૧૦-૧૩ અને ૨૦ સું હોય તો રવિયોગ થાય છે. પરંતુ ૧-૫-૭-૮-૧૧-૧૫-૧૬ થાય તો તે યોગ પ્રાણને હરનાર છે, માટે તે સર્વકાર્યોમાં તબવાં.

રવિયોગનાં અંકોતું ફલ—

સૂર્યના નક્ષત્રથી ૪ માં કાર્ય કરવાથી ઘણું સુખ પ્રાપ્ત થાય છે.
 ,, ૬ માં કાર્ય કરવાથી શત્રુ પર જિત મેળવાય છે.
 ,, ૮ માં કાર્ય કરવાથી ઘણો લાભ થાય છે.
 ,, ૧૦ માં કાર્ય કરવાથી કાર્યસિદ્ધિ થાય છે.
 ,, ૧૩ માં કાર્ય કરવાથી પુત્રની પ્રાપ્તિ જેટલો હર્ષ થાય છે.
 ,, ૨૦ માં કાર્ય કરવાથી રાજવૈભવ જેવું સુખ પ્રાપ્ત થાય છે.

શુદ્ધ લગ્નમાં જેટલું ખલ હોય છે, તેટલું ખલ આ રવિ-યોગમાં હોય છે. એમ 'યતિવદલાલ' ગ્રંથમાં કહેલું છે.

વળી કહ્યું છે કે—

ધક્કસ્ત ભયે પંચાણુષ્ટસ્ત ભજન્તિ ગય ઘડ સહસ્ત્રા ।
 તહ રવિ ભેગ પણુકા ગયણુમ્મિ ગહા ન દીસંતિ ॥૧૧॥

વળી—

સર્વ વિફલે દિવસે યલોકો ભવંતિ સૂર્ય યોગસ્તુ ।
 હિમવત્ દિનકર કિરણે સર્વ દોષાઃ વિલયં યાંતિ ॥

—ધતિ રવિયોગ.

રવિયોગ—'ન્યોતિષસારે' પૃષ્ઠ ૪૨ ગાથા ૧૪૨-૧૪૩

રવિ રિદ્ધિ લેઈ દિલ્લ રિદ્ધિ ગિણુહુ અહ છઠું નવ દસ તેરે ।
 બીસમ એ રવિયોગા સિદ્ધ ધયં સન્ન ભેગાઈ ॥૧૪૨॥
 ધક્કં સિંહ કિસોયર ગય ઘડ ભજન્તિ તસ્ત કોડીઓ ।
 રવિ ભેગ સય પલાસુ ગયણુમ્મિ ગહા ન દીસંતિ ॥૧૪૩॥

ભાવાર્થ—જેવી રીતે સિંહના એક બાળક માત્રથી હબરો હાથીઓનો સમૂહ નાશી જાય છે. તેવી રીતે રવિયોગથી નાશ પામેલા અહો આકાશમાં દેખાતા નથી. અર્થાત્ જો રવિયોગ બલવાન હોય તો બીજા કુયોગો નાશ પામી જાય છે.

વળી કહ્યું છે કે—

રવિયોગે રાજયોગે કુમારયોગે અશુભ દિવસે વિ ।

જં મુહં કલ્મજં કીરર્ક તં સર્વં બહુફલં હોર્ષ ॥

ભાવાર્થ—અશુભ દિવસે પણ જો રવિયોગ, રાજયોગ અથવા કુમાર યોગ હોય અને તે દિવસે શુભ કાર્ય કરવામાં આવે તો તે બહુ ફલને આપનારું થાય છે.

વળી કહ્યું છે કે—

તિથિ એક શુભી પ્રોક્તં નક્ષત્રં ચ ચતુર્થુષ્ટમ ॥

વારં મષ્ટ શુભો પેતં કરણં ખેડશાન્વિતમ્ ॥૧॥

દ્વાત્રિંશત્ શુભો યોગો ષષ્ઠી તારા બલિ સ્મૃતા ॥

અંદ્રં ચતુશ્ચ પ્રોક્તં તસ્માત્ સૂર્ય બલિયસી ॥૨॥

ભાવાર્થ—તિથિ ૧ ષષ્ઠી, નક્ષત્ર ચાર ઘણું, વાર આઠ ઘણો કરણ ૧૬ ઘણું, યોગ ૩૨ ઘણો, તારા ૬૦ ઘણા, અંદ્ર સો ઘણો, લગ્ન ૧૦૦૦ ઘણું. આ ગણાવેલા કેમમાં એક એકથી વધારે બલવાન છે. આ બધાથી પણ રવિયોગ લાખ ઘણો બલવાન છે. એટલે જે દિવસે રવિયોગ હોય તે દિવસે ગમે તેટલા બીજા કુયોગો હોય તે દિવસને શુભ માનીને શુભ કાર્ય કરવાથી શુભ ફલની પ્રાપ્તિ થાય છે.

‘જ્યોતિર્મયૂખ’ ગ્રંથમાં પ્રયાણ વખતે ઘણાં યોગ સારો ગણાવ્યો છે, જે આ પ્રમાણે છે:—

સૂર્ય સાદ્ગણયેત્ આંદ્રં ત્રિશુભં તિથિ મિશ્રિતમ્ ॥

સપ્તભિસ્તુ હરેફલાગં ત્રિણિ શેષે ઘણાઠકમ્ ॥૧॥

ઘણાડેપિ પ્રયાણં સ્યાત્ બહૂર્થં લક્ષતે નરમ્ ॥

સર્વસિદ્ધિ મવાપ્નોતિ ભયતે વાંછિતં ફલમ્ ॥૨॥

ભાવાર્થ—સૂર્યના નક્ષત્રથી અંદ્રના નક્ષત્ર સુધી ગણીને, પ્રણુ ઘણા કરવા અને તેમાં અજવાળીયાદિ વર્તમાન તિથિ ઉમેરીને, તે સરવાળાને સાતે ભાગતાં જે શેષ વધે તો તે ઘણાક યોગ બાજુવો. આ યોગ હેવર યોગ કરતાં પણ ઉત્તમ છે. આ યોગમાં પ્રયાણ કરવાથી કાર્યની સિદ્ધિ થાય છે અને મહાન લાભ થાય છે. અથ હેવર યોગ ‘જ્યોતિર્મધુખ’ પૃ. ૧૯૬ પ્રલોક ૬.

અંદ્રજાં સૂર્યભાદ્રયુક્તાં પક્ષાદિ તિથિ વાસરેઃ ।

નવાપ્તં સપ્તશેષેતુ હેવરેઃ સ્થામ્બુભાગમે ॥૬૫॥

ભાવાર્થ—સૂર્ય નક્ષત્રથી અંદ્ર નક્ષત્ર સુધી ગણીને તે પક્ષની જે તિથિનો અંક હોય તે મેલવીને નવે ભાગતાં શેષ ૭ વધે તો હેવર યોગ થાય છે. આ યોગ પણ પ્રયાણમાં શ્રેષ્ઠ છે. અથ તિથિ વાર નક્ષત્રે ત્રિધા સિદ્ધિ યોગ—

રવિ મુહ ઇમ અહમી નવમી રેવસ્સણિ ધણિફાહ;
 મૃગ પુનર્વસુ પુષ્ય ૧ રોહિણી ઉત્તર જિહ્વ ૨ મૂલાહ. ૨૪૩
 સસિવારાં મુહ બીય નવમી અનુરાધાં પુષ્યાંહ;
 હથા ઉ-ફા રોહિણી શતભિસ મૃગ શ્રવણાંહ. ૨૪૪
 ભોમ જ્યા ૩ છઠી મુહા ભરણી દુમ ૪ અનુરાહ;
 મૃગ મૂલાં અસલેસહાં પુષ્ય રેવતી અભિયાંહ* ૨૪૫
 બુધ મુહ ભદ્રા ઇમ ઇભધં શ્રવણ શત ૫ ઉ-પાં પૂ-પાંહ;
 રોહિણી મૃગ પુષ્ય જેઠ કર અનુરાધાં કૃતતાંહ ૬ ૨૪૬
 ગુરુ પુના મુહ માર્ગસી રેવસ્સણિ પુન્વાહ ૭;
 પુષ્ય પુનર્વસુ સ્વાતિય કર અસલેસ ધણાંહ ૨૪૭
 ભૃગુ નંદા મુહ તેરસી દુમ સવણાં પૂ-ફાહ ૮;
 પૂ-પાહ મૂલા ૧૦ અનુરાહ પુષ્ય કર દુમ રેવય પૂ-ફાહ ૧૧ ૨૪૮

પાઠાંતરો—૧ પુખ્ત પછી હસ્ત કેટલીક પ્રતોમાં છે. ૨
જિહ્વા બહલે તીથ જોઈએ, કેટલીક પ્રતોમાં હસ્ત નહિ પરંતુ
જિહ્વ ખરૂં અને તીથ પણ નહિ. ૩ ઘણા પાઠોમાં જયાના બહલે
તીથા છે, પરંતુ જ્યોતિષસારમાં પણ જયા છે. ૪ બીજી પ્રતોમાં
હ્રગ ના બહલે માત્ર 'ને' જ છે. ૫ શતના બહલે કેટલીક પ્રતોમાં
કૃતિ છે. ૬ કેટલીક પ્રતોમાં કૃતીતાહનો અર્થ દેવતિ કરેલો છે.
૭ બીજા અંશોમાં ત્રણે પૂર્વા છે. ૮ કેટલીક પ્રતોમાં પૂ. ફાહના
બહલે પુખ્યાહ છે. ૧૦ મૂલના બહલે બીજા અંશોમાં મૃગ છે. ૧૧
કેટલીક પ્રતોમાં પૂ. ફાહના બહલે ઉ. ફાહ છે.

તિથિ વાર નક્ષત્રે ત્રિધાસિદ્ધિ (શુભ) ચોગ.

વાર	નક્ષત્ર	તિથિ
રવિ	૨-અશ્વિ-ધ-મુ-પુન-પુખ્ત-રો-ઉત્તરાષ્ટ્ર-જ્યે-મૂ ૧૦ ૧ ૬ ૩ ૪ ૫ ૨ ૬ ૭ ૮	૧-૮-૬
સોમ	અનુ-પુખ્ત-હ-ઉ-ફા-રો-શત-મુ-મ ૬ ૩ ૫ ૪ ૧ ૮ ૨ ૭	૨-૬
મંગલ	ભર-કૃ-અનુ-મુ-મુ-અશ્વે-પુખ્ત-રે-અશ્વિ-ઉ. બા ૨ ૩ ૭ ૪ ૮ ૬ ૫ ૧૦ ૧ ૬	૩-૬-૮-૧૩-
બુધ	મ-શત-પૂ-વા-ઉ-વા-રો-મુ-પુખ્ત-જ્યે-હ-અનુ(રે)-કૃ ૧૦ ૧૧ ૮ ૬ ૨ ૩ ૪ ૭ ૫ ૬ ૧૨ ૧	૨-૭-૧૨-૧
ગુરુ	રે-અશ્વિ-પૂર્વા(૩) પુખ્ત-પુન-સ્વા-વિ-અનુ-હ-અશ્વે-ધનિ ૧૧ ૧ ૫ ૩ ૨ ૭ ૮ ૬ ૬ ૪ ૧૦	૫-૧૦-૧૫-૧૧
શુક્ર	મ-ધ-ઉ-વા-પૂ-ફા-મુ-અનુ-પુન-હ-રે-અ-ઉ-ફા. ૬ ૧૦ ૮ ૪ ૨ ૭ ૩ ૬ ૧૧ ૧ ૫	૧-૬-૧૧-૧૩
શનિ	સ્વા-અશ્વ-પુ-ફા-પુખ્ત-અનુ-રો-મધા-મુ-મ-ધ-ધ. ૭ ૧ ૬ ૪ ૮ ૨ ૫ ૩ ૬ ૧૦ ૧૧	૪-૬, ૧૪, ૮

શનિ રિગતા સુહ અઢમી સ્વાતિ અશ્વ પુ-ફાહ;
 પુષ્ય અનુરાધા રોહિણી મૃગ મધ શ્રવણ ત્રીયાંહ. ૨૪૯
 ઇયાં સાતાં વારાં તિથાં જે લિખીયાં રિક્ષી હીર;
 તાસ સુમુદૂરત સાધતાં સંપદ થાય શરીર ૨૫૦

શ્રી જશવિજયજી મહારાજ સાહેબના સંગ્રહની જીર્ણ
 અપૂર્ણ હીરકલ્પશની પ્રતમાં ગાથા ૨૪૩ થી ૨૫૦ ના પાઠાંતરો.
 તિથિ વાર નક્ષત્રે ત્રિધા સિદ્ધિ શુભ યોગ—

રવિ સુહ ઇમ અઢમી ૮ નવમી ૯ દેવસ્સણિ ધનિકાહ;
 મિમ પુષ્ય વસ પુષ્ય હૃત્ય રોહિણી ઉત્તરતિય મૂલાંહ.
 શશિ વારાં સુહ મીય નવમી અનુરાધા પુષાંહ;
 હૃત્યાં ઉ-ફા રોહિણી ચતુર્થિ મૃગ સવણાંહ.
 લોમ ત્રીયા છદ્ધિ સુહા ભરણીને અનુરાહ;
 મૃગ મૂલાં અશ્લેષ પુષ્ય દેવસ્સણિ ઉ-લાહ.
 ખુધ સુહ ભદ્રા ઇમ શ્રવણ કૃતિ પુ-ષા ઉ-પાહ;
 ઉ-પાહ રોહિણી મૃગ પુષ્ય જેઠ કર અનુરાધા કિરતાર.
 શરે પુન્ના સુહ ઇગ્યારસી દેવસ્સણિ પુન્વાહ;
 પુષ્ય પુષ્યવસ સ્વાતિ ત્રીય કર અસલેસ ધણાંહ.
 ભૃશુ નંદા સુહ તેરસી દુગ સવણાં પુફાહ;
 ઉષા મૃગ અનુપુષ્ય કર દુગ દેવય ઉફાહ.
 શનિ રિક્તા સુહ અઢમિ સ્વાતિ અશ્વ પુફાહ;
 પુષ્ય અનુરાધા રોહિણી મધ મૃગ શ્રવણ ત્રીયાંહ.
 ઇયાં સાતાં વારાં તિથાં જે લખિયાં રિક્ષી હીર.
 તે સુમુદૂરત સાધતાં સંપદ થાઈ શરીર.

નોંધ—ઉપર જે જે શબ્દોની નીચે નિશાની કરી છે, તે તે
 શબ્દો પાછલા પાઠમાં વધવટ કે નામાંતર સુચવે છે.

શ્રી જશવિજયજીની પ્રતમાંથી તિથિવાર નક્ષત્રે-ત્રિધા સિદ્ધિ
શુભ યોગ

રવિ	રે-ધ-મૃ-પુન-પુષ્ય-હ-રો-ગી-ક-મૂ	૧-૮-૯
અંક	અનુ-પુષ્ય-હ-ઉ-ફા-રો-રાત-મૃ-મ	૨-૬
ભોમ	ભ-અનુ-મૃ-મૃ-અશ્વે-પુષ્ય-રે-અશ્વ-ઉ-ભા	૩-૬
જુધ	મ-કૃ-પુ-મા-ઉ-મા-રો-મૃ-પુષ્ય-જ્યે હ-અનુ-(રે)-કૃ	૨-૭-૧૨-૧
શુર	રે-અશ્વ-પૂર્વા-ક-પુષ્ય-પુન સ્વાતિ વિ-અનુ-હ-અશ્વે-ધ	૫-૧૦-૧૫-૧૧
શુક	મ-ધ-પુ-ફા-ઉ-મા-મૃ-અનુ-પુષ્ય-હ-રે-અ-ઉ-ફા	૧-૬-૧૧-૧૩
શનિ	સ્વા-અશ્વ-પુ-ફા-પુષ્ય-અનુ-રો-મ-મૃ-મ-ધ-શ-	૪-૯-૧૪-૮

જ્યોતિષસાર અંથના આધારે તિથિ વાર નક્ષત્રે ત્રિધા
સિદ્ધિ યોગ. ગાથા ૧૫૨ થી ૧૫૮.

હૃત્યુત્તરા તિથં મૂલ પુષ્ય ધણિફાઈ અસ્સણી રેવઠ ॥
પહિવા અઠ્ઠમી નવમી રવિ સંજોગે સુહા હોઈ ॥૧૫૨॥
મીયા નવમી પુષ્ય મંગસીર રોહણીય સવણ અણ્ણરાહ ॥
અંકાણ્ય સંયોગે સંસય રહિયં સુહા હોઈ ॥૧૫૩॥
રેવય મીંગસીર અસ્સણિ મૂલં અસલેસ ઉત્તરાશદ્ ॥
છટ્ટી તિયા અઠ તેરિસિ મંગલ જોગે સુહા હોઈ ॥૧૫૪॥
સવણ રોહિણિ પુષ્યો મીંગસીર અણ્ણરાહ કિતિગારિખ્યા ॥
મીયા સત્તમિ ગારસિ જોગે જુધવાર સુહ હોઈ ॥૧૫૫॥
પુન્વાઈ હૃત્ય પુષ્ય રેવઠ અસ્સણિ વિસાહ પુણ્વસય ॥
પંચમી દશમીગારિસિ પુન્નિમ શુર જોગે સુહ હોઈ ॥૧૫૬॥

ઉત્તરાસાદા અસ્તણિ રૈવધ અણ્ણરાહ પુણ્ણ સંહત્યા ॥
 પુળ્ણા ક્ષુણ્ણિ તેરિસિ નંદા તિહિ સુહ સુહ હોઈ ॥૧૫૭॥
 સવણ્ણ પુળ્ણાક્ષુણ્ણિ રોહિણિ સાર્ધ મલાય સતભિસા ॥
 ચઉત્થિ નવમી ચઉદ્ધિશિ અકૃત્તિ સુહ ભેજ યનિ હોઈ ॥૧૫૮॥

પાઠાંતરે—‘અયોતિષસારે’ તિથિવાર નક્ષત્રે ત્રિધાસિદ્ધિ શુભ
 યોગ પૃ. ૪૬ ગાથા. ૧૫૨ થી ૧૫૮

વાર	નક્ષત્ર	તિથિ
રવિ	હ-ઉ-૩ મૂ-પુષ્ય-ધ-અશ્વ-૨	૧-૮-૬
સોમ	પુષ્ય-મૂ-૨-૩-મ-અનુ	૨-૬
મંગલ	૨-મૂ-અશ્વ-મૂ-અશ્વે-ઉ-ભ	૧-૩-૮-૧૩
બુધ	મ-૨-૧-પુષ્ય-મૂ-અનુ-૬	૨-૭-૧૨
ગુરુ	પૂ-૩-પુષ્ય-૨-અશ્વ-વિ-પુન-હ	૫-૧૦-૧૧-૧૫
શુક્ર	ઉ-૫-અશ્વ-૨-અનુ-પુન-હ-પૂ-૬	૧૩-૧-૧-૧૧
શનિ	મ-પૂ-૬-૨-૨વા-મ-શ	૪-૬-૧૪-૮

પાઠાંતરે—જુના છૂટા પાના ઉપરથી ઉતારો. તિથિ વાર
 નક્ષત્રે ત્રિધા સિદ્ધિ યોગ—

આદિત્યેઆષ્ટમી હસ્તો અશ્વિનિ ચોત્તરા ત્રયં ।
 મૂલં પુષ્યં ધનિષ્ઠાયાં સિદ્ધિ યોગાઃ પ્રકીર્તિતાઃ ॥૧॥
 સોમે ચ નવમી પુષ્યં શ્રવણે રોહિણી મૃગ ।
 દશમ્યાં ચ સદા મેત્રિ સિદ્ધિયોગાઃ પ્રકીર્તિતાઃ ॥૨॥
 લોમે ષષ્ઠી તૃતિયાયાં આષ્ટમી ચ ત્રયોદશી ।
 મૂલાશ્વિની મૃગશ્લેષા સિદ્ધોત્તર ભાદ્રપદા ॥૩॥

બુધવારે દ્વિતીયામાં સપ્તમી દ્વાદશીયુ ચ ।
 મૃગે અનુરાધા પુખ્ત ચ સિદ્ધા કૃત્તિકા રોહિણી ॥૪॥
 ગુરુ ચ દશ પંચમ્યા પૂર્ણિમાસ્થા વિશાખયો ।
 ૧ પૌષ્ણાશ્વિની અનુરાધાસુ સિદ્ધિ પુખ્તે પુનર્વસુ ॥૫॥
 શુક્રે પ્રતિપદા ધૃતી એકાદશી ત્રયોદશી ।
 પૂર્વાશ્લેષુની રેવત્યો અશ્વિન્યો મૈત્રાદિતિ શુભા ॥૬॥
 શનૌ અતુર્થો નવમો અતુર્કસ્થાંતુ રોહિણી ।
 શ્રવણ ચ મઘા સ્વાતિ પૂર્વાશ્લેષુની સિદ્ધિદા ॥૭॥
 અવચોગ સિદ્ધિયોગાશ્ચ ક્ષાવે તો ભવતો ચદિ ।
 અચોગો હન્યતે તેન સિદ્ધિયોગા મલાધિકાઃ ॥૮॥
 છુટકે પાનાનો ઉતારો-તિથિ વાર નક્ષત્રે-ત્રિધા સિદ્ધિયોગ.

રવિ	હ-અશ્વિ-કૃ-ગ-મૂ-પુખ્ત-ધ	૮
સોમ	પુખ્ત-શ-રે-મૃ	૬-૧૦
મંગલ	મૂ-અશ્વિ-મૃ-અ-સ્વે-કૃ-લા	૧-૩-૮-૧૩
બુધ	મૃ-અનુ-પુખ્ત-કૃ-રે	૨-૭-૧૨
ગુરુ	વિ-રે-અશ્વિ-અનુ-પુન-પુખ્ત	૫-૧૦-૧૫
શુક્ર	પૂ-ક્ષા-રે-અશ્વિ-અનુ-પુન	૧-૬ ૧૧-૧૩
શનિ	રે-મ-મ-સ્વા-પૂ-ક્ષા	૪-૯-૧૪

અથ તિથિ વાર નક્ષત્રે સિદ્ધિ યોગ. ગાળગોધની પોથીમાંથી
 સ્લોકાંક ૫૫ થી ૬૧. આ સ્લોકોના પૂર્વાર્ધમાં સિદ્ધિયોગ છે
 અને ઉત્તરાર્ધમાં મૃત્યુયોગ હોવાથી અત્રે પૂર્વાર્ધ અને ઉત્તરાર્ધ
 બુદ્ધા બુદ્ધા આપેલા છે.

અથ પૂર્વાર્ધ—

સૂર્યાધિમૂલં કર વાસવં ચ પુખ્યોત્તરા આષ્ટમિ સિદ્ધિ યોગઃ ॥૫૫
અદ્રેકલં પુખ્ય મૃગ રૂક્ષ રાધા વિષ્ણુ સ્તથા સ્થાત્ નવમી

શુભાસ્થાત્ ॥૫૬

કુળે જથા રાગ મૃગાધિની ચ સર્વોત્તરા ભાદ્ર

સુસિદ્ધિ યોગઃ ॥૫૭॥

બુધે ચ ભદ્રા હરિ પુખ્ય હસ્તં અષ્ટાડનુરાધાગ્નિ ચ

સિદ્ધિ યોગઃ ॥૫૮॥

પૂર્ણા ગુરુ પુખ્ય પુનર્વસુ ચ પૌષ્ણં વિશાખા થમ

સિદ્ધિ યોગઃ ॥૫૯॥

શુક્રે ચ નંદા રમર હસ્ત પૌષ્ણં.....સિદ્ધિ યોગઃ ॥૬૦॥

મંદે મધા સ્વાતિ ચ વિષ્ણુ અષ્ટા રિક્તા મૃગે વારુણ

—સિદ્ધિ યોગઃ ॥૬૧॥

અથ વાર	તિથિ	નક્ષત્રે ત્રિધા સિદ્ધિ યોગ વ્યાજ્ઞોષે મ્લે. ૫૫-૬૧ પૂર્વાર્ધ	
રવિ	આઠમ	અશ્વિ-મૂલ-હસ્ત-ધનિષ્ઠા-પુષ્ય-ઉત્તરા-૩ સિદ્ધિયોગ ૫૫	
ચંદ્ર	નવમી	રે-પુષ્ય-મૃ-અનુગધા-શ્રવણે	૫૬
મંગલ	૩-૮-૧૩-૬	મૃગ-આશ્વિ-અશ્લેષ-ઉત્તરાભાદ્રપદે	૫૭
બુધ	૨-૭-૧૨	શ્ર-પુષ્ય-હસ્ત-રે-અનુરાધા-કૃતિકા	૫૮
ગુરુ	૫-૧૦-૧૫	પુષ્ય-પુન-રેવતિ-વિશાખા-ભરણી	૫૯
શુક્ર	૧-૬-૧૧	આર્દ્રા-હ-રે-ઉષા-ઉક્લા-પુન	૬૦
શનિ	૪-૯,૧૪	મધા-સ્વા-મ-રે-મૃગ-શત	૬૧

ઈતિ તિથિ વાર નક્ષત્રે ત્રિધા સિદ્ધિ યોગ.

૧૨૬

અથ તિથિ વાર નક્ષત્રે ત્રિધા મૃત્યુ યોગ-ઉત્તરાર્ધે
નૂનં દિ દેવા ત્રિ મધા ચ યામ્યં નંદા સુનિ દ્વાદશી
ભૂત મૃત્યુ ॥૫૫॥

જલા ત્રિ ચિત્રા દિ પતિ ચ કાકા વિશ્વેઃ ગૃહકાદશીકા
ચ મૃત્યુ ॥૫૬॥

....
આદ્યા જયા વૈ નવમી ચ ભૂત પુષ્ણા ત્રિમૂલં વસુ
મૃત્યુયોગઃ ॥૫૮॥

કાર્તિકમી વરુણ કૃતિકા ચ બ્રહ્મા ત્રયં વૈ કિલ ચા ચુ નાશઃ ॥૫૯॥
દ્વિતીય રિક્તા સુવિરિક્ત ઘિષ્ણું પુષ્યા ત્રયં રેહિણી
મૃત્યુયોગઃ ॥૬૦॥

પૌષ્ણોત્તરા કા ત્રિચ સપ્ત પૂર્ણા ષષ્ઠિ દ્વિતીયા કિલ
મૃત્યુયોગઃ ॥૬૧॥

વાર	તિથિ	નક્ષત્રે ત્રિધા મૃત્યુયોગ સ્થો. ૫૫-૬૧	ઉત્તરાર્ધે
રવિ	૧-૬-૧૧-૭-૧૨-૧૪	વિશાખા-અતુ-જ્યે-મધા-ભરણી એ મૃત્યુયોગ ૫૫	”
સોમ	૨-૭-૧૨-૬-૧૧-૧૩	પૂષા-ઉષા-અ ચિત્રા-વિશાખા ” ૫૬	”
મંગલ	૧-૭-૧૦-૧૧	આર્દ્રા-ઉષા-ધનિ-જાત-પૂષા ” ૫૭	”
બુધ	૩-૮-૧૩-૧-૯-૧૪	રે-અશ્વિ-ભર-મૂલં-ધનિ ” ૫૮	”
ગુરુ	૨-૭-૧૨-૮	જાત-કૃતિ-રે-મૃ-આર્દ્રા ” ૫૯	”
શુક્ર	૨-૭-૪-૯-૧૪	જ્યે-પુષ્ય-અશ્વે-મધા-રે ” ૬૦	”
શનિ	૨-૬-૭-૫-૧૦-૧૫ ૩	રે-ઉક્લા ” ૬૧	”

—ધતિ તિથિ વાર નક્ષત્રે મૃત્યુયોગ.

ત્રિધા સિદ્ધિ યોગથી વિરૂદ્ધ ત્રિધા અશુભ યોગનો પાઠ
હીરકલ્પશની આ પ્રતમાં કે બીજી નિર્ણ્ય હીરકલ્પશની પ્રતમાં નહિ
હોવાથી બીજા અંશોમાંથી અત્રે સંગ્રહ રૂપે આપવામાં આવેલ છે.

‘જ્યોતિષસાર’ અંથના પૃષ્ઠ ૪૮ સ્લોક ૧૫૬ થી ૧૬૫
પરથી તિથિ વાર નક્ષત્રે ત્રિધા અશુભયોગ.

રવિ છટ્ટી સત્તમિયા ખારશી અઉદિશી ગારિસી નિક્કા ॥
આણ્ણરાહાય વિસાહા મધ ભરણી જોગિ અસુહાઈ ॥૧૫૬॥

સોમ ગારિસી સપ્તમી ખારિસી અઉદિસિય પુન્વાસાઠાય ॥
ઉત્તરાસાઠા ચિત્તા વિસાખાહ જોગેહિ અસુહાઈ ॥૧૬૦॥

બોમ્બે દસમી પઢિવા એગારિસિ અદ ઉત્તરાસાઠા ॥
ધણિક્કા સિતલીસ પૂ-ભદ્ર જોગે મિલિ એહિ અસુહાઈ ॥૧૬૧॥

બુધ તિયા અઠ તેરિસિ પઢિવા નવમીય અવદશી મૂલ ॥
રેવથ અસ્સણિ ભરણી ધણિક્કા આણ્ણરાહ અસુહાઈ ॥૧૬૨॥

શુક્ર બીયા સગ ખારસી અઉત્થિ છટ્ટીય અકૃમી ઉ-દ્રા ॥
કિત્તિગ રોહણિ મિગસીર અદા સિતલિસહ અસુહાઈ ॥૧૬૩॥

શિશુ અઉ નવમી અવદિશિ બીયા સત્તમિય તીય રોહણિયા ॥
નિક્ક મધ અસલેસા પુખ્ખ પસુહાઈ અસુહાઈ ॥૧૬૪॥

શનિ પણ દશમી પુન્નિમ છટ્ટી સત્તમિય રેવઈ ચિત્તા ॥
હત્થા ઉત્તરાસાઠા ઉત્તર કૃત્તિકા અસુહાઈ ॥૧૬૫॥

અથ તિથિ વાર નક્ષત્રે ત્રિધા અશુભયોગ. જ્યોતિષસારે.

વાર	નક્ષત્ર	તિથિ
રવિ	જ્યે-અનુ-વિ-મ-ભ	૧-૭-૧૨-૧૧-૧૪
સોમ	પૂ-ષા-ઉ-ષા-ચિ-વિ	૧૧-૭-૧૨-૧૪
મંગલ	આર્દ્રા-ઉ-ષા-ધ-શ-પૂર્વાભાદ્રપદ	૧૦-૧-૧૧
બુધ	મૂ-રે-અશ્વિ-ભ-ધ-અનુ	૩-૮-૧૩-૧-૬-૧૪
ગુરુ	ઉ-કા-કૃ-રે-મૃ-આ-શ	૨-૭-૧૨-૪-૬-૮
શુક્ર	રે-જ્યે-મ-અશ્વિ-પુષ્ય	૪-૬-૧૪-૨-૭-૩
શનિ	રે-વિ-હ-ઉ-ષા-ઉ-કા	૫-૧૦-૧૫-૬-૭

ઈતિ તિથિ વાર નક્ષત્રે અશુભ યોગ.

એક જુના છુટા પાના ઉપરથી તિથિ વાર નક્ષત્રે થતા ત્રિધા

મૃત્યુયોગ.

સૂર્યે વિશાખા ભરણી કાઠશી ચ ચતુર્દશી ॥

અનુરાધા મઘા જ્યેષ્ઠા વિજ્ઞા સપ્તમી સદા ॥૧॥

સોમે ચિત્રોત્તરાષાઢા પૂર્વાષાઢા વિશાખયો ॥

એકાદશ્યા ત્રયોદશ્યા ષષ્ઠી ચત્વરેન વર્જયેત્ ॥૨॥

ભોમ આર્દ્રા ધનિષ્ઠા ચ દ્વિતીયા પૂર્વાભાદ્રયા ॥

શતભિષોત્તરાષાઢા દસમી ચ વિવર્જયેત્ ॥૩॥

બુધે ધનિષ્ઠા ભરણી અશ્વિનિ મૂલ સંયુતા ॥

૫૫૫૫૫૫ નવમી ચૈવ પ્રતિપદા રેવતી ત્યજેત્ ॥૪॥

જીવેષ્ઠમી ચતુર્થી ચ આદ્યોત્તરફલશુની ॥
 રોહિણી શતલિષા ષષ્ઠી કૃત્તિકા મુગવર્જિતી ॥૫॥
 ભાર્ગવો રોહિણી જ્યેષ્ઠા દ્વિતીયા સપ્તમીશુ ચ ॥
 પુષ્ય અશ્લેષા મઘા મ્થેત્ર સર્વ કાર્યાણિ વર્જયેત્ ॥૬॥
 સૌરે હસ્તોત્તરાષાઢા દેવતી તિથિ પંચમી ॥
 ષષ્ઠીચોત્તરાફલશુન્યાં પૂર્વાષાઢા ચ વર્જયેત્ ॥૭॥
 કૌંઠ જુના છુટા પાનાનો ઉતારો—

તિથિ વાર નક્ષત્રે-ત્રિધા મૃત્યુ યોગ

રવિ	વિ-ભ-અતુ-મધા-જ્યે	૧૨-૧૪-૭
સોમ	ચિ-ઉ-વા-પૂ-વા-વિ	૧૧-૧૩-૬
બોમ	આર્દ્રા-ધ-પૂ-ભા-શત-ઉ-વા	૨-૧૦
બુધ	ધ-ભ-અમ-મૂ-રે	૩-૬-૧
ગુરુ	આર્દ્રા-ઉ-ફા-રો-શત-કૃ-મૂ	૮-૪-૬
શુક્ર	રો-જ્યે-પુષ્ય-અશ્લે-મધા	૨-૭
શનિ	હ-ઉ-વા-રે-ઉ-ફા-પૂ-વા	૫-૬

ઈતિ ત્રિધા મૃત્યુયોગ,

ઈતિ શ્રી હીરકલશ જૈન જ્યોતિષ ગ્રંથે
 નક્ષત્ર પ્રકરણે ૩ જી સમાપ્ત.

ગ્રહ પ્રકરણ ૪ થું

ગ્રહોને રાશી લોગવવાના સમય

રવિ માસાં ઇગ રાશિ રહય અંદ્ર સવા દિન હોય
દોઢ માસ મંગલ રહય પુષ્ય અઠાવિસ જોય ૨૫૧
માસ તેર દેવાધિપતિ દાનવપતિ ઇમ માસ
ત્રીસ માસ શનિ લોગવય રાહુ અઠારહ માસ ૨૫૨
ગ્રહ ગચ્ચર

હીર કહઈ રવિ લોગ શનિ ૧એ ત્રણ એક વિચાર
ત્રીજો છઠ્ઠો નૈ દશમો ઇચ્ચારમો શુભકાર ૨૫૩
રાશી પહેલો ત્રીજો છઠ્ઠો સત્તમ દશમ ઇચ્ચાર
હીર કહઈ તિમ ધવલ પખખે બીય પણ નવમ ઉદાર ૨૫૪
અગીઆરમો છઠ્ઠો દશમ બીજો ત્રીજો વહી જોય
અઠ્ઠમો ચઉથો ઇગ પુષ્ય હીર કહઈ સુખ હોય ૨૫૫
બીજો નવમો પાંચમો અગીઆર નઈ સત્ત ઇચ્ચારમ
હીર કહઈ ગુરૂ આચીચો કરે અનુપમ વત્ત ૨૫૬
બીજો ચોથો જનમરો ઇચ્ચારમ પણ તિવ
ભૃગુ નવમો બારમો અઠ્ઠમો હીર કહે જશ હીય ૨૫૭
રાહુ જનમ છઠ્ઠો તિય નવમ દશમ ઇચ્ચાર
હીર કહઈ શુભ કેતુ તિમ વરતે માસ અઠાર ૨૫૮
નાની પનોતી

થાવર ચઉથો અઠ્ઠમો રાશી માસ ગણી ત્રીસ
વહેતી ઉપજાવે અશુભ કુણ માનવ કુણ ઇશ ૨૫૯
અગનિ જિહાં કિણ પરજલે દાઢ પડય જિન ઠાય
તિમગ્રહ જિણુ જિણુ રાશિ દૂધ તિમતિમ તે ફલ થાય ૨૬૦

૧ રાહુ કેતુ સમચાર ૨ ઇચ્ચારમ ૩ દવદ ૪ કાંમનૈ

માટી પનાતી

રવિ સુત બારમો જનમ હોય સાઠા સાત વચીસ
વહેતો ઉપજાવે અસુખ કુંભ નર કુંભ હરિ ઇશ ૨૬૧

મંગલ આદિ ગ્રહ વક ધાય તેમના દિવસલું પ્રમાણ
મંગલ પંચક વકી જે તેહતર તેવીસ
તેરતર પણ્યાલ દિન શનિ દિન સો ચાલીસ ૨૬૨

અતિચાર પ્રમાણ

અતિચાર તિમ વિવરોઈ પનરઈ દિન પણ્યાલ ૪૫
શુક દશ નવ વીસ શનિ ઇમ પંચે સંભાલ ૨૬૩
અતિચારી આવા વહઈ વકીય પાછા જાય
મંગલ યુધ ભૂગુ મંઠ ચઉ મૂલરાશી ફલદાય ૨૬૪
સુરગુર જીહાં તે સંચરઈ રાશી તિહાં ફલ દિંતિ
હીરકહઈ સિંહસ્થમઈ હીક્ષા વૈ મહંતિ (મહંત-આચાર્ય) ૨૬૫

શનિ મંગળલું વિશેષ

વક ગતિ મંગળ શનિ રેવસ્સણિ મૃગ પુખ્ખ
મૂલ હસ્ત અનુરાધ રિસી પુહવી દિખાવઈ દુખ ૨૬૬
વલી મીન મેષાં વૃષાં મિથુન સિંહ ધન સૂર
જે મંગલ શનિ વકી જે તો પુહવી દુખઈ પૂર ૨૬૭

અસ્ત વિચાર

ચાર માસ મંગલ રહે શુક અઠાઈ માસ
યુધ ગુર શનિ ઇમ માસ રહે અસ્તંગત એ ભાસ ૨૬૮

ગ્રહ ગાચર રૂળ

આપણુ રાશિ થકી ગિણુ હુ ત્રિણુ છહ દશમ ઇગ્યાર
જે ગ્રહ હોઈ શુભ વારે તિણુ કામ કિયે સુખકાર ૨૬૯
ધતિશ્રી હીરકલશ જૈન જ્યોતિષ ગ્રથે

ગ્રહ પ્રકરણ ૪ શુ' સમાપ્ત

રાશિ પ્રકરણ પમું

અંદ્રબલ પ્રશંસા

તિથિનો લીજે એક ગુણ નક્ષત્રાં ગુણ ચાર
અઠ્ઠ ગુણો ફલ વાર દેઈ કરણ સોલ ગુણ ધાર ૨૭૦
યોગ દીઅઈ બત્રીસ ગુણ તારા સાઠ કહેઈ
સસી બલ સોગુણાં કારીયો સસીબલ તિથુ સવિ લેઈ ૨૭૧

બાર રાશીના અંદ્રતુ ફલ.

જન્મસ્થે કુરુતે પુષ્ટિ દ્વિતીયે ન નિવર્તતિ ।
તૃતીયે રાભ્ય સન્માનં ચતુર્થે કલહાગમં ॥૧॥
પંચમે જ્ઞાનવૃદ્ધિશ્ચ ચંદ્રેભૈવ ન સંશયઃ ।
ધનધાન્યાગમા ષષ્ઠે રાજપૂજા ચ સપ્તમે ॥૨॥
અષ્ટમે પ્રાણુ સંદેહો નવમે કલેશ મેવ ચ ॥
દશમે કાર્યે સિદ્ધ્યર્થે પ્રવમેકાદયો જય ॥૩॥
દ્વાદશેન શશાંકેન મૃત્યુરેવ ન શંશયઃ ॥

તારાબલ પ્રશંસા

કિસન પખખઈ શશીબલ તબે તારા લીજે તંતી
કંથ વિદેશે જીમ ધરણી તિમ તારા ફલ દીંતી ૨૭૨

તારા ગણના પ્રકર

તારા બલ કૃષ્ણે^૧ લીયો ધુરિ જનમાં રિસિ દેઈ
આવી જૈ દિનરિસિ લગઈ નવહી ભામ ઠવેઈ ૨૭૩

તારા લેઠ

ઉત્તમ મધ્યમ ને અધમ તારા એ ત્રિહુ મર્મ
ઉત્તમ ચૌ છઠી નવમી કીજૈ સધલાં કર્મ ૨૭૪

૧ તિમપખ ૨ અઝિ

મુંડનમાં નિષિદ્ધ તારા

મધિમ ઇમિ ખીચ અહુમી લીનૈ સધલાં કામ
પણિ મુંડન નવ કરાઈએ અવર ન ૧જઈએ મામ ૨૭૫
અંદ્ર અને તારાનું બલ ક્યારે લેવું ?

શુદ્ધ પક્ષે બલિ અંદ્ર કૃષ્ણે તારા બલિયસી ॥
દ્રિ પંચ નવમ શ્રેષ્ઠ પ્રાક્ષક્ષે શુદ્ધત્ શશી ॥૧૧॥

અંધારી દશમ પછી અને અજવાળી પાંચમ સુધી કૃષ્ણ પક્ષ=અંધારીયું પખવાડીયું અને અજવાળી છઠ્ઠી અંધારી દશમ સુધી શુદ્ધ પક્ષ=અજવાળીયું પખવાડીયું સમજીને તારા અને અંદ્રનું બલ જોવું. અજવાળીયા પખવાડીયામાં અંદ્ર બલવાન હોય છે અને અંધારીયા પખવાડીયામાં તારાનું બલ વધારે હોય છે.

વેદાષ્ટ દ્વાદશો કૃષ્ણે શુદ્ધે દ્રિ નવ પંચમો ।
યથા માતા સુતં રક્ષેત્ તથા રક્ષતિ અંદ્રમાઃ ॥૧૧॥

૪-૮-૧૨ મો અંદ્ર અંધારીયા પખવાડીયામાં શ્રેષ્ઠ છે.
અને ૨-૫ અને ૬ મો અંદ્ર અજવાળીયા પખવાડીયામાં શ્રેષ્ઠ છે.
કૃષ્ણ પક્ષે તારા બલ—

ઉત્તમ તારા, ૪-૬-૬. મધ્યમ તારા. ૧-૨-૮. અધમ તારા, ૫-૩-૭. તારાઓ ૬ છે તેમાં કેટલી સારી છે અને તે કઈ કઈ રીતે તે ગણાયે છે.

જન્મ તારા દ્વિતીયા ચ પછી ચૈવ ચતુર્થિકા ।
અષ્ટમી નવમી તારા ચૈવ ષટ્ તારા શુભદા સ્મૃતા ॥૧૧॥
યદપિ બલવાન અંદ્રો સુનિભિઃ કથિતં શુભાઃ ।
આનયતિ તદ્વા હુઃખં ત્રિ પંચ સપ્ત તારિકાઃ ॥૨૧॥

તારાઓ કેમ સમજવા—

જન્મ રૂક્ષં ગણ્યદાદૌ દિન રૂક્ષંતુ યાવતઃ ।
નવલિસ્તુ હરેત્ ભાગં શેષં તારા વિનિર્દિશેત્ ॥૩૩॥

તારા ૬ છે તેનાં નામ—

શ્રાંતા ૧ મનોહરા ૨ કૂરા ૩ જયા ૪ ચ કુલિકોદ્ભવાઃ ૫૥
પદ્મની ૬ રાક્ષસિ ૭ ઘોરા ૮ આનંદા ૯ નવમી સ્મૃતા ॥૪૥॥

તારાનું બળ કહે છે—

ન કૃષ્ણ પક્ષે શશીનો પ્રભાવા સ્તારા બદ્ધં તત્ર વિચિ-
તનીયં ॥

દેશાંતરસ્થં ચ ગતે ચ પત્યું સર્વાણિ કાર્યાણિ કરોતિ
નારિ ॥૫૥॥

વળ્ય તારા

અધમ તીય પણુ સપ્તમી ટાલિ સધલૈ થૌક
હીર કહધં તમ પખખ લીયો પરછો માને લોક ૨૭૬
જન્મ રાશિ બિ કામ શુભ પણુ અશુભ પંચેધ
હીર કરમ ઔપધ અમણુ વાહ વિવાહ તળેધ ૨૭૬અ

જન્મ અંદ્ર ત્યાગ કરવો.

જન્મસ્થેન શશકિન પંચકર્માણિ વર્જયેત્ ।
યાત્રા યુદ્ધં વિવાહશ્ચ ક્ષીરં ગૃહ પ્રવેશનમ્ ॥

ફલ-ક્ષીરે રોગી ગૃહે ભંગ યાત્રાયાં નિર્ધનો ભવેત્ ॥
વિવાહે વિધવા નારી યુધ્ધે ચ મરણું મૃત્વં ॥૧૥॥

વળી ફલ-યાત્રાયાં ભયતે મૃત્યુ ગૃહે ક્ષીરે દરિકતા ॥
યુધ્ધે પરાજયં ચૈવ વિવાહે વેધન્યં તથા ॥૨॥

દેશ પરત્વે બ્યવસ્થા—

સૌરાષ્ટ્ર શાહવે હિમપર્વતાએ ભૂશુન્દ કરણાટક વિધ્ય બંગે ॥
ત્યજત વિવાહે ખલુ જન્મ ચંદ્રો ન સર્વ દેશે મુનયોઃ
વદંતિ ॥૧૧॥

આવશ્યકતાએ ૧૨ મો ચંદ્ર ગ્રાહ્ય—

આધાને સંપ્રદાને ચ વિવાહે રાજ્યવિશ્વહે ।
શુભે કાર્યે ચ યાત્રાયાં ચંદ્રો દ્રાહ્મશો શુભં

નીચેના કાર્યોમાં ૧૨ મો ચંદ્ર ઉત્તમ છે—

નખચ્છેદેલિશેકે ચ વપને મત બંધને ॥
પાણિગ્રહણે પ્રયાણે ચ ચંદ્રો દ્રાહ્મશો શુભં

અથ ચંદ્રની બાર અવસ્થાઓ—

અશુભ ચંદ્રમાં બાર અવસ્થા લેક

શશી સપૂજ આવધં જખધં તવ બેઘશિ એહ વિચાર
પધંતીસાંસો સવિ ધડી ચંદ્રાવસ્થા બાર ૨૭૭

પ્રવાસ નષ્ટ મરણુ જમ હાસા રયને કીડ
'નિદ્રા ભુક્તિ જરા કંપ સુતાએ શશી બારહ લીડ ૨૭૮

ધડી અગીઆરધ પક્ષ પનર મેષાદિક પ્રવાસ
વૃષે નષ્ટ મિથુનૈ મરણુ કંકે જય પરકાશ ૨૭૯

સિંહૈ હાસ્ય કન્યા રતધં તુલ્લ કીડા પલણેધ
વૃશ્ચિ નિદ્રા ધન ભૂમતિ મકરૈ જરા ગિણેધ ૨૮૦

કુંભૈ કંપી મીનધંસુ તિથિ નામ તિસાં પરિણામ
હીર કહધં નિજ રાશિથી ગિણી શુભ કીજધ કાંમ ૨૮૧

૧ નીચ ભુગતિ જર કંપ સુતિથિ

રાશિ	અવસ્થા	ફળ
મેષ	પ્રવાસ	નેષ્ટ
વૃષભ	નષ્ટા	નેષ્ટ
મિથુન	મરણ	નેષ્ટ
કર્ક	જય	શ્રેષ્ઠ
સિંહ	હાસ્ય	શ્રેષ્ઠ
કન્યા	રતિ	શ્રેષ્ઠ
તુલા	કીડા	શ્રેષ્ઠ
વૃશ્ચિક	નિંદ્રા	નેષ્ટ
ધન	ભુક્તિ	શ્રેષ્ઠ
મકર	જવરા	નેષ્ટ
કુંભ	કંપ	નેષ્ટ
મીન	સુખા	શ્રેષ્ઠ

જે રાશીનો ચંદ્રમા તેનાથી અવસ્થા પહેલી ગણવી. એક રાશીમાં ૧૩૫ ઘડીમાં બાર અવસ્થા ભોગવે. એક એક અવસ્થામાં ૧૧ ઘડીને ૧૫ પદ (સવાઅગીઆર ઘડી) ભોગવે. જે ટાઈમે ચંદ્ર બદલાય ત્યાંથી તે રાશીની જે અવસ્થા તે પહેલી ગણવી પછી ક્રમવાર ગણવી. શુભ અવસ્થામાં કામ કરવું.

વીતી ગએલી ઘડીઓ મેળવીને ફરી ચારા શુભા, ૪૫ નો ભાગ દેવે, જે ભાગ આવે તે ગત અવસ્થા અને શેષ વર્તમાન અવસ્થા ગણવી. અને ૪૫ નો ભાગ દેવાથી ભાગ ૧૨ થી વધારે આવે તો તેને ફરી ૧૨ થી ભાગવો, ભાગતાં જે શેષ વધે તે

ગત અવસ્થા બાણવી. તેનાથી અડધી વર્તમાન અવસ્થા હોય છે. મેષના ચંદ્રથી પ્રવાસાદિ અવસ્થા ગણવી. જેટલામી રાશી તેટલામી અવસ્થા મેળવીને ગણવી. વિશેષ લેહ માટે સુહર્ષ ચિંતામણિ જુઓ.

વિશેષ અને પ્રત્યંતરે લેહ-આરંભસિદ્ધિ, દિનશુદ્ધિ, લગ્નશુદ્ધિ તથા સુહર્ષ ચિંતામણિ આદિ ગ્રંથોમાં ૧૨ અવસ્થાઓનાં નામોમાં કેટલોક ફેર છે. અહિં પહેલી પ્રવાસ અવસ્થા છે, તેના બદલે તેમાં પ્રોષિત છે, છકું નામ હર્ષ છે, સાતમું નામ રતી છે, ૧૧ મું જરા છે, ૧૨ મું સુખિતા છે.

૧૩૫ ઘડી ચંદ્રમા ૧ રાશી ઉપર રહે છે. તે પોતાની રાશીથી નેષ્ટ હોય ને કામની આવશ્યકતા હોય તો જે ટાઈમે કામ કરવું હોય તેમાં ફેરફાર કરવો પડે પણ દિવસ તેનો તે રાખવો. ચંદ્રમા જ્યારથી આવ્યો હોય ત્યારથી સવા અગીઆર ઘડીનો ૧-૧ ભાગ કરવો. પછી વીતી ગયેલી ઘડીઓનો ભાગ જતાં શુભ અવસ્થા આવે તે ટાઈમે કામનો આરંભ કરવો. જે રાશીનો ચંદ્રમા હોય તેની અવસ્થા પહેલી ગણવીને ૧૨ પૂરી ગણવી. વળી નારચંદ્રમાં લખ્યું છે કે-“ચંદ્રમા બલવાન હોય તો પણ અશુભ અવસ્થામાં કામ થઈ કરવાથી અશુભ ફળ મળે છે. માટે ખાસ અવસ્થા તપાસી કામ થઈ કરવું.”

અથ ચંદ્રમાનો અંગમાં વાસો. પોતાની રાશીથી ફલ.

જન્મનો પાંચમો ત્રીજો શીશ છઠ્ઠો આઠમો ગણીયે પીઠ;
નવમો સાતમો અગીઆરમો ઘડીએ રૂઢે બીજો દશમો હાથે વઢે.
ચોથો આરમો પાંચે ઠવીએ ઇમ બાણીને ફલ કહીને,
શીશ ચંદ્રમા દ્રવ્ય બંધાવે રૂઢે ચંદ્રમા બહુ સુખ પાવે;
પાંચે કલેશ પૂઠે વિનાશ હાથે ચંદ્રમા પૂરે આશ.

અંદ્રમાનો અંગવાસો ને ફલ.

પોતાની રાશીથી	અંગ	ફળ	ફળ પ્રાપ્તિ
૧-૫-૩	શીશ	શ્રેષ્ઠ	દ્રવ્ય બંધાવે
૬-૮	પીઠ	નેષ્ટ	વિનાશ
૯-૭-૧૧	જાતીયે	શ્રેષ્ઠ	બહુ સુખ આપે
૨-૧૦	હાથ	શ્રેષ્ઠ	આજ્ઞા પુરે
૪-૧૨	પગ	નેષ્ટ	કલેશ

અંદ્રનો અંગમાં વાસ

અંદ્ર ધરી પશુતીસસો બારધ અંગ વસંતી
 ૧૩૬ ધરી પલ પંનર વસે વિવરી ઠામ કહંતી ૨૮૨
 શશી નીલરી નયન બિહુ નાક વૈષુ ગલ કંધિ
 પાય હાથ ગુઝે હીયધ બારમ પૂઠાં સંધિ ૨૮૩
 શીશ અનધ લાહો દીયધ વિત્ત નિલાડે નાસ
 લચ્છિ આગમ નૈન બિહુ નાસાં ચોર નિરાસ ૨૮૪
 વદન બંશ કારજ કરધ કંઠધ લિખમી આધ
 કંધધ ધન સૌવન દીધ થોડો લાહો પાય ૨૮૫
 હાથધ^૩ બિહુ બાહુ ગુઝ સુખ હીયધ લહીજે રાજ
 હીર કહધ શશી પૂઠેરો સહુ વિશ્વાસધ કાજ ૨૮૬

૧ અંદ્ર અંગ ધરી વસઈ વિવરી નામ કહંત. ૨ વંશ. ૩ અશુખ

અંગવાચ	શીશ	લલાટ	નેત્રો	નાક	કુખે	ગાલે
ફલ	અનલાલ	દ્રવ્યલાલ	લક્ષ્મી લાલ	ચોર નિરાચ	કાર્ય નાશ	લક્ષ્મી લાલ
ધડીયો સુધી	૧૧	૨૨	૩૩	૪૫	૫૬	૬૭

ખે ખલા	ખે પગે	ખે હાથે	ગુલે	હૃદયે	કટીમાં
સુવર્ણ લાલ	અદ્ય લાલ	લય	સુખ	રાજ માન	કાર્ય નાશ
૭૮	૯૦	૧૦૧	૧૧૨	૧૨૩	૧૩૫

વળી પાઠાંતરે—અંદ્રમાનો અંગમાં વાસો.

જન્મસ્થ ૧ પંચમં ૫ સ્થૈવ તૃતીયં ચ વિશેષતઃ ।
 મસ્તકે વસતિ અંદ્રો લાલ કરોતિ નિશ્ચિતં ॥૧॥
 સપ્તમે ૭ કાદશો ૧૧ સ્થૈવ દિર્ ૧૦ અંદ્રમા યદા ભવેત ।
 હૃદયે વસતિ અંદ્રેણ સહર્ષાત્કર સ્તથા ॥૨॥
 ષષ્ઠમે ૬ અંદ્રો જ્ઞાતવ્યં નવમ ૬ સ્થૈ તથૈવ ચ ।
 પૃથ્વો અંદ્ર તિષ્ઠંતિ કિંચિત્ હાનિ કરો ભવેત ॥૩॥
 અષ્ટમે ૮ કાદશો ૧૨ ઈંદુ કરેણ અંદ્ર સ્થાપિનિ ।
 તસ્યદૈતે ભવેત ચેતા વ્યાધિ પીડા કરો નરઃ ॥૪॥
 ભૂમૌ ૨ અત્વારિ ૪ અંદ્રશ્ચ રૂરેની વસતિ સદા ।
 આરોગ્યં ધન લક્ષ્મીં ચ સા લભતે વાંછિતં ફલં ॥૫॥

ભાવાર્થ-૧-૫-૩ માથે, શ્રેષ્ઠ, લાલ કરે.

૭-૧૦-૧૧ છાતીએ, ,, હર્ષ વધારે.

૬-૬ પીઠે મધ્યમ થોડી હાનિ કરે.

૧૩૫

૮-૧૨ હાથે નેષ્ઠ વ્યાધિ પીડા કરે.
૨-૪ પગે શ્રેષ્ઠ મનોરથ ફળે.

અથ શ્રીચંદ્ર પુરુષાકાર ચક્રે. ચંદ્રમાનો શરીરમાં વાસો.
નક્ષત્ર પરત્વે

ચંદ્ર (દિનિયા) નક્ષત્રથી જન્મ નક્ષત્ર સુધી ગણતારાં જ્યાં આવે તે સ્થાનનું ફલ.

(૧)	૧	થી	૩	૩	આદિ	હૃદયે	શુભ.
(૨)	૪	થો	૬	૩	બાહ્ય	યુગ્મે	લાભ
(૩)	૭	થી	૯	૩		સુખે	પીડાકારી
(૪)	૧૦	થી	૧૬	૭	નાભિ	સ્ત્રી પ્રાપ્તિ=હર્ષ	
(૫)	૧૭	થી	૨૦	૪	ગ્રહે	મરણ	
(૬)	૨૧	થી	૨૫	૫	પગે	બ્રમણ	
(૭)	૨૬	થી	૨૭	૨	અક્ષ	પીડાકારી	

૨૭

—ધતિ ચંદ્રમાનો અંગમાં વાસ.

ચંદ્રનો વાસ

વરતમાન તિથિ પંચ ગુણુ વાર અંક રિસિ અંક
ભેલી ત્રિહુ ભાગે દીઓ દાલે સધલો વંક ૨૮૭
વધતો આંક શશી લેખવો એકણુ વસે પચાલ
ત્રિહુ માનવ ત્રિહુ ધસરગે હિવઈ શુભ અશુભ નિહાલ ૨૮૮
સરગ પચાલે સુખ દીયઈ દુઃખદાઈ નરલોચ
હીર કહઈ ધમ શશી અશુભ ફલ પામે જમિ લોઈ ૨૮૯

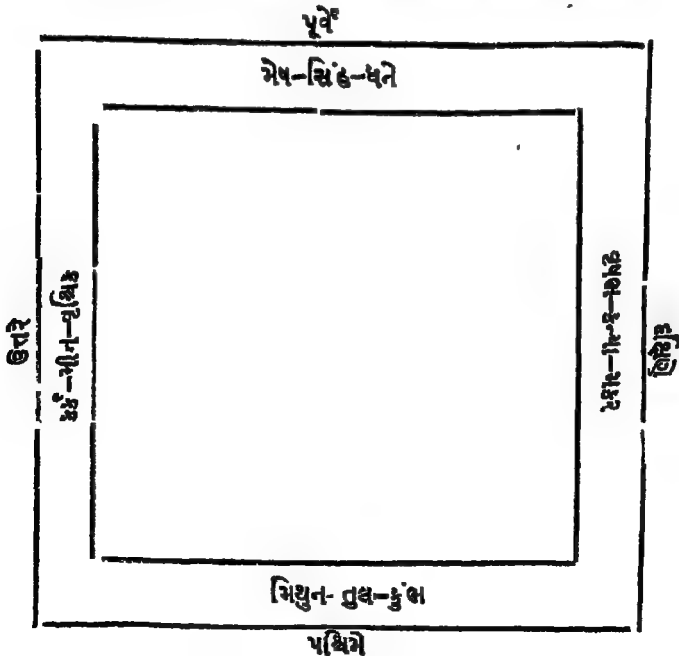
તિથિ પંચ ગુણી વાર નવ ગુણો નક્ષત્ર ૬ ગુણો બાંણુ;
ભેલી ત્રિહુ ભાગ દો વધતો અંક વખાંણુ ૧૧૧૧
એક વધે પાતાલ સુખ ત્રિહુ માનવ દુખ દેઈ;
ત્રિણે સ્વર્ગે સુખ દીઈ ભેતિષ હીર કહઈ ૧૧૨૧

રાશિ પરત્વે ચંદ્રનો દિશાઓમાં વાસ

શશી મેષ સિંહધં ધનધં વાસો પૂરવ માંહ
 દક્ષિણ વૃષ કન્યા મકર ઝોઠો નિશ્ચય માંહી રહ૦
 મિથુન તુલ કુંભ પશ્ચિમધં ઉડુપતિ વાસો લેહ
 ઉત્તર અશ્વિ મીનાં કરક રોહિણી કંથ રહેધં રહ૧
 હીર કહધં શશી સામહો દાહિણ સંપદ દાધ
 વામૈ દુર્યોધ પૂંઠધં મરણ કહિયો જ્યોતિસ માંહી રહ૨

જે રાશીના ચંદ્રનો જ્યાં વાસો હોય ત્યાથી ગણવું. ચાલતાં સામો જમણો દેવો. ચાલવાના અથવા પ્રવેશના સમયે આખી રાશીનો ચંદ્ર સામો જમણો હોયો જેમ જોઈએ તેમ ન આવતો હોય તો આ ઘડીઓ પ્રમાણે દેવો.

મેષાદિ ૧૨ રાશીના ચંદ્રનો-દિશા પરત્વે વાસો.



ઘટિકા પરત્વે દિગ્વિદિવાસ

શશી ઘડીયાં પણ ત્રીસસો દિશિ વિદિશિ વસેઈ
 પૂરવ સત્તર અગનૈં પનર દક્ષિણ ઇગ વીસેઈ ૨૬૩
 નૈરત સોલ પછિમ સત્તર ચવદહ વાય મોઝાર
 વીસોત્તર ઇશાન મહિં ઘડી પનર ત્રિચાર ૨૬૪
 હીર કહઈ ચાલણુ સમઈ વામ પૂઠી શશી હાંની
 જિમણુ સાહમો ચંદ્રમા લીધેઈ કરઈ કલ્યાણુ ૨૬૫
 ૧ શશીની ૧૩૫ ઘડીમાં ચંદ્રમાનો ૮ દિશાઓ પ્રમાણુ વાસ

ધશાને ૧૫	પૂર્વે ૧૭	અગ્નિ ૧૫
ઉત્તર ૨૦	ચેત્રીઓ ચંદ્ર	~ દેવ
૧૪ kothib	૧૭ પશ્ચિમે	૧૬ દેવદ

જે શશીના ચંદ્રનો જે દિશામાં વાસ હોય ત્યાંથી ગણવો

શશીરવિ ચક્ર

રવિ સંક્રમે અહ શુકલખીય જે રિસિ સો આદિ દેઈ
 ગણીએ જન્મ રિસિ લગે મરજાદિ (નર માંહી) ૨૬૬

તિય છક તિય છક તિય છક ઇમ સત્તાવીસ રિસીય
તિય છકહ છહ હીર કહે રવિ શશી ઇમ ફલ દેય રહુ

યસ્મિન્ રુદ્રે રવિ સંક્રમતિ તસ્મિન્ નક્ષત્રં આદો કૃત્વા
પૃથક્કસ્ય જન્માભાં યાવત્ ફલાફલં વિચાર્યં

—ઇતિ ચંદ્રોદય ફલ

પંચા ભોગાઃ વ્યથા વસ્ત્રમ્ હાનિશ્ચ વિપુલં વનમ્ ॥

આ પ્રમાણે ૨૭ દિવસનું કે ઐક માસનું ફલ સમજવું.
૧ માસમાં ૨૭ પછી ૧-૨-૩ ફરી ગણવાં.

લાહોરી પંચાંગમાં લખે છે કે—સંક્રાંતિ એસે તે નક્ષત્રના
પહેલું ભોગવાઈ ગએલું નક્ષત્ર હોય ત્યાંથી ગણવું. કા. ત. જેમકે
મઘામાં એસે તે અશ્વિનાથી ગણવું.

સંક્રાંતિ ચક્ર



ચંદ્રોદય ફળ

આહરા અશલેસા ભરણી સ્વાતિ શતભિષ જિઠ્ઠ
એ છહ રિસિઓ શશી ઉગમે તો તો ધાન અહિઠ્ઠ રહુ
તિન્નઈ ઉત્તરા રાહિણી પુનરવસુ ને વિસાહ
ને શશી ઉગે તે રિસિ તો ધાન્ય સવાયાં થાય રહુ

રેવસ્સની કૃતિકા મધા પૂર્વા ત્રણ સુગ પુખ્ત
મૂલ ચિત્રા કર શ્રવણ દુમ અનુરાધા દે સુખ ૩૦૦
હીર કહે આ પનર રિચિ જો શશીહર ઉમંતિ
તો સમતોલે ધાન સહી જોઈશ મ કરો પ્રાંતિ ૩૦૧

અંદ્રનું નગરાદિ વાચકૃષ્ણ

રનિ નમર મગને અધો શશી હર વાસ વિચાર
મેષ વૃષભ મિથુને ત્રણે રનિ વનિ કરઈ કરાર ૩૦૨
કરક સિંહ કન્યા નયર તુલ ધન અલિ આકાશ
મકર કુંભ મીને અધો એસી કરે પ્રકાશ ૩૦૩
હીર કહઈ રનિ રોગ કર મંગલીક નમર મોઝાર
લાભ ગમન પાતાલ દુઃખ જોઈસ એહ વિચાર ૩૦૪
વાર રાશીના અંદ્રનાં વર્ણન અને તેનું ફલ.

મેષ વૃષ સિંહ રક્ત અંદ્ર કન્યા મિથુન ધન પીત્તઅંદ્ર ।
વૃશ્ચિક કર્ક તુલ શ્વેત અંદ્ર મકર કુંભ મીન કૃષ્ણ અંદ્ર ॥૧॥
રક્તઅંદ્ર ભવેત્ ચુદ્ધં પીત્તઅંદ્રે સુખં ભવેત્ ।
કૃષ્ણ અંદ્રે ભવેત્ મૃત્યુ શ્વેતઅંદ્રે ચ લાભદા ॥૨॥
મેષાદિ રક્તવસ્ત્રં ચ શુચિ વસ્ત્રં તુલા વૃષે ।
કન્યા મિથુન કર્કં ચ કૃષ્ણ મકર કુંભયો ॥૩॥

પાઠાંતરે—

મેષે વૃષે ચ સિંહે ચ અંદ્રસ્ય રક્ત લક્ષણું ।
કન્યા મિથુને ધને મીને પીત્તવર્ણુશ્ચ જાયતે ।
કર્ક વૃશ્ચિક તુલા શ્વેતો કૃષ્ણો મકર કુંભયોઃ ॥૧॥

રક્ત ચંદ્ર કરૌ રૌદ્રં પીતવર્ણું સુખપ્રદઃ ।

સ્વેત ચંદ્રઃ કરૌ સૌખ્યં કૃષ્ણે ચ મૃત્યુ મેવહિ ॥૨॥

વળી પ્રત્યંતરે રાશી લેહઃ—

મેષે ચ સિંહે ચાલિ રક્તતા ચ મિથુને ચ કન્યા ધન પિતવર્ણું ।

વૃષે ચ કર્કે તુલ્ય સ્વેત રૂપં કુંભે ચ મીને મિથુને ચ
કૃષ્ણું ॥૧॥

રક્તવર્ણું ભવેદ યુદ્ધં પીતવર્ણું શુભાશુભં ।

સ્વેતવસ્ત્રે ભવેત્ લાભં કૃષ્ણ મૃત્યુ નં સંશયઃ ॥૨॥

અથ ચંદ્રમાનાં વાહન—

મેષાલિ સિંહે ગજવાહનં ચ તુલે ચ કર્કે વૃષભે શશાંક ।

ધને મીને મિથુનસ્ય કન્યા.....વાહનં અશ્વઆસનં ॥

....મકરે ઘટે મહિષાસનં

અથ ચંદ્રના વાહન વર્ણને ફલ—

મેષ વરખ તથા સિંહે યદિ ચંદ્રો ભવેત્ તદા ।

રક્તવર્ણું ભવેત્ યુદ્ધં વાહનં કુંભરાસનં ॥૧॥

કર્કે તુલે વૃશ્ચિકે ચ યદિ ચંદ્રો ભવેત્તદા ।

શુકલવર્ણું ભવેત્ સૌખ્યં વાહનં વૃષભાસનં ॥૨॥

કન્યા ધન મિથુને ચ જાયતે રજનીપતિ ।

પિતવર્ણું ભવેત્ લાભં વાહનં અશ્વ આસનં ॥૩॥

મકર કુંભ તથા મીને યદિ ચંદ્ર પ્રજાયતે ।

કૃષ્ણવર્ણું ભવેત્ મૃત્યુ વાહનં મહિષાસનં ॥૪॥

અથ પાઠાંતરે ચંદ્રના વાહન તથા વર્ણુ—

મેષ વૃષ તથા સિંહે યદા ભવતિ ચંદ્રમા ।

રક્તવર્ણું ભવેત્ ચંદ્રં વાહનં કુંભસ્તથા ॥૧॥

મિથુન કર્ક મકરે યદા ભવતિ ચંદ્રમા ।

સ્વેતવર્ણું ભવેત્ ચંદ્રં વાહને તુરંગમ સ્તથા ॥૨॥

કન્યા તુલ વૃશ્ચિકે ચ યદા ભવતિ ચંદ્રમા ।
 પીતવર્ણુ ભવેત્ ચંદ્રં વાહનં વૃષભ સ્તથા ॥૩॥
 કુંભે ધને ચ મીને ચ યદા ભવતિ ચંદ્રમા ।
 કૃષ્ણવર્ણુ ભવેત્ ચંદ્રં વાહનં મહિષ સ્તથા ॥૪॥

અથ ચંદ્રમા પાઘ, વાહન, લોજન, સ્ત્રી આદિ વિચાર.

મેષ વૃશ્ચિક સિંહે શશી સદા રાતો શીર પાઘ ।
 ગજ અસવારી તેમને હુસમનથી ખેલ દાવ ॥
 મગ લોજન બરણી સ્ત્રીથી લોગ. ॥૧॥

ધન કન્યા મિથુને શશી શીરે કેસરી પાઘ ।
 નીલ વરણુ ઘોડે ચઢે ઘર સંપદ સુખ આપ ॥
 લોજન ચણાની દાળ અણુમાનીતી સ્ત્રીથી લોગ ॥૨॥

સફેદ શીર પાઘ ચંદ્રને વરખ કર્કે તુલ રાશ ।
 અસવારી બલદાં તણી નિતનિત પૂરે આશ ॥
 ચોખા લોજન નગર નાયકથી લોગ ॥૩॥

મકર કુંભ મીને શશી કહે શામ શીર પાઘ ।
 મહિષવાહન તુચ્છ ફલ પહોર પહોર ભમાય ॥
 લોજન અડદ દાસીથી લોગ ॥૪॥

અથ બાર રાશીના ચંદ્રમાનાં લોજન—

મેષ વૃષ મિથુને વહાં કર્કે સિંહે કન્યાએ સુખડાં ।

તુલ વૃશ્ચિક ધને દાલ મકર કુંભ મીને શાલ ॥૧॥

અથ બાર રાશીનાં ચંદ્રમાનાં હથિયાર—

મેષ વૃષ મિથુને દાલ કર્કે સિંહે કન્યાએ તલવાર;

તુલ વૃશ્ચિક ધને ફરશી મકર કુંભ મીને બરણી ૧

અથ નારચંદ્રના ટપામાં દર્શાવેલા બાર રાશીના ચંદ્રના આકાર,
 રંગ અને તેનાં ફલ—

અલિ સિંહે ધનુ વત્ વક્ર: શૂલા ભ કન્યકા તુલો ।

દક્ષિણોક્તો મીન મેષે કુંભે વૃષે સમોસમ ॥૧॥

મિથુને મકરે ચોતર ઉત્તરે ચ હલોપમ ।

ધન કર્કે હલોશ્વાધ્યે નવેંદુ અશુભોન્યથા ॥૨૧॥

અથ સુદી બીજનો ચંદ્ર કોઈ પણ માસનો કેવો ઉગશે, તેનો નિયમ.

મીન મેષ દક્ષિણાય ઉત્તર ચોર સંલેહ;

મકરે કુંભે બરાબરી ઇમ બાળે સ્પહદેવ ૧

પાંકાંતરે—

વૃશ્ચિકે ધન સિંહ ઉત્તર બાબુ ઉંચો,

કન્યા મિથુન શૂલ' માફક ભભો;

મીન મેષ વૃષભ દક્ષિણ બાબુ ઉંચો,

કર્કે તુલ મકર કુંભ બે બાબુ સરખો. ૧

અથ બીજનો ચંદ્ર ઉગે તે રાશીથી ઉંચા નીચા ખૂણાતું
ફલ અને પ્રમાણ—

મીન મેષોદિતશ્ચંદ્ર સતત દક્ષિણોત્તર: ।

શેષોત્તરશ્ચોત્તરાયાં સમતા વૃષ કુંભયો: ॥૧॥

વિર્ધ્વરંતુ સમે ચંદ્રે દુર્ભિક્ષં દક્ષિણોત્તરે ।

સુભિક્ષં ક્ષેમમારોગ્યં ઉત્તરાશ્રિત ચંદ્રમા ॥૨॥

અર્થાત—મીન તથા મેષ રાશીનો ચંદ્ર અજવાળી બીજનો
જે તો તેનો ખૂણો દક્ષિણ દિશા બાબુનો ઉંચો હોય અને તેથી
દુર્ભિક્ષનો સંભવ થાય (અનાજની મોંઘવારી થાય). મિથુનથી
મકર સુધીનો ઉત્તર દિશા બાબુનો ઉંચો બાબુવો, તે સુભિક્ષ,
ક્ષેમ અને આરોગ્યનો કરનારો છે. અને વૃષ તથા કુંભનો ચંદ્ર
ઉગે તો બંને બાબુ સરખો ઉગે અને અનાજ વગેરેના ભાવ
સરખા રહે; પરંતુ રાજાઓમાં કલેશ તથા વિગ્રહ થાય.

અથ બીજનો ચંદ્ર ઉગે તેના રાશી ઉપરથી રૂપ, રંગ
અને તેનું ફલ.

વિર્ધ્વરંદિ સમે ચંદ્રે દુર્ભિક્ષં દક્ષિણોત્તરે ।

વ્યાધિ પીડા ભયં શૂલે સુભિક્ષં ચોતરોત્તરે ॥

રકતે રસ ક્ષયં ચાંતિ શુકલે વૃષ્ટિ સમાગમઃ ।

ધુમેતુ વિર્જરં વિઘાત કૃષ્ણે મૃત્યુર્નસંશયઃ ॥૧॥

આદા ભરણિ અશ્લેષ વિનિહ્તા અને સાધભિસિ સાધજી છઠ્ઠ ॥

એહ વિખખે ઉગે મયંકા તો પુહનીતલ રૂલર્ધ કરંકા ॥૧॥

વળી પાઠલેહ—

આદા^૧ ભદા^૨ ને કૃત્તિકા અશ્લેષાને મઘાહ ।

નેશશી ઉગે બીજકો તો કુશળ કીયાં કહું ત્યાંહ ॥૧॥

પાઠાંતર (જે ચંદો ઉગે બીજનો તો નર સુખ શું ચ કરાય)

ત્રીજો પાઠલેહ—

આદા ભરણીને અશ્લેષા જ્યેષ્ઠા અને વિશાહ ।

શ્રવણ છઠ્ઠા એ છ નક્ષત્રે ઉગે મયંકહ^૩ ॥

તો ધકે^૪ ધરતિને રૂલે^૫ કરંકહ^૬ ॥૧॥

ચોથો પાઠ—

મૂલ મઘાને અશ્લેષા શ્રવણ સ્વાતિને ભરણી વિશાખા,

એ નક્ષત્રે ઉગે મયંકા તો પડે છત્ર કે રૂલે કરંકહ ॥૧॥

—ધતિ

ઉપરના બધા પાઠોનું સામાન્ય ફલ—

કર્ષ રાયા રાયમ ટળે કે મહાભય હોય,

કૈયણ પીડે તીસ લીન જે નીરતા બૈ કોય. ૧

કોઈ માણસ કોઈ કામ નિમિત્તે પ્રશ્ન કરે તે વખતના ચંદ્રમાનો વાસો જોઈને ફળ કહેવા માટે આ ગાથાઓ ઉપયોગી છે.

ધાંત હીરકલશ જૈન જ્યોતિષે

રાશિ પ્રકરણ સમાપ્ત.

૧ આદા. ૨ પૂર્વાષાદ્રપદ અને ઉત્તરાષાદ્રપદ. ૩ ચંદ્ર. ૪ ધૂજે. ૫ રખડે. ૬ હાકાનાં કચેવર.

મુહૂરત પ્રકરણ છઠું

ગર્ભાધાન મુહૂર્ત

જેઠા સૂલ મધા ચિત્રા પુષ્ય રેવસ્સણિ અસલેસ
પ્રથમ સંભોગ નવ કીજીયે હીર કહે' ઉપદેશ ૩૦૫

સીમંત મુહૂર્ત

માસ પાંચ છ અઠ્ઠ નવ રવિ ગુરૂ ભોમાં વાર
મેષ કરક તુલ મકર ચિહ્ન લીજે લગન વિચાર ૩૦૬
પડવા છઠ નવમી તજી શ્રવણ પુનર્વસુ પુષ્ય
હસ્ત સૂલ મૃગ હીર કહે' અધરણી દે સુખ ૩૦૭

માસે વષ્ટાષ્ટમે વાપિ નવમે વા કુલક્રમાત્
સંસ્કાર: પ્રથમે ગર્ભે વિષમે લગ્ને નવાંશકે

પહેલા ગર્ભને વિષમ લગ્ન અને વિષમ નવાંશમાં છઠ્ઠા
આઠમા કે નવમા માસમાં કુલના રીવાજ મુજબ સંસ્કાર કરવો.

મુહૂર્ત દીપકમાં મિથુન વગરના વિષમ લગ્ન અને વિષમ
નવાંશ દેવા એમ કહ્યું છે.

મુહૂર્ત આત્મકમાં સીમંતમાં શુકલપક્ષ દેવો એમ કહ્યું છે.
વળી રવિ, મંગળ, ગુરૂ એ વાર દેવા અને પુરુષ નક્ષત્રો “અધિની,
પુનર્વસુ, પુષ્ય, હસ્ત, અતુરાધા, અભિજિત અને પૂર્વાભાદ્રપદ
એટલાં દેવાં એમ સૂચવ્યું છે. પરંતુ મુહૂર્ત દીપકમાં મૃગશીર્ષ,
મૂલ અને શ્રવણ પણ લીધેલાં છે.

સીમંત મુહૂર્તમાં લગ્ન શુદ્ધિ જોતાં પાંચમા અને બારમા
સ્થાનમાં શુભચંદ્રો દેવા નહિં. અને ૪-૬-૧૪-૧૫-૩૦ એ
તિથિઓ ન દેવી.

ગર્ભ રહ્યા પછી ખોળા કે ત્રીજા મહીનામાં પુંસવન કરવું
એટલે કે રાખડી બાંધવી.

વૈશ્ય શુદ્ધ માટે શક્તિઋષિના મતમાં સાતમા માસમાં સીમંત કરવું જોમ છે. તેમજ કુમાર-હારિત ઋષિના મતમાં રેવતી નક્ષત્ર લેવાનું કહ્યું છે. પણ બીજા મતવાળા કબુલ કરતા નથી.

સ્ત્રીને ગર્ભ રહ્યા પછી પાંચથી આઠમા મહીના સુધીમાં જાતિ તથા દેશ રીવાજ પ્રમાણે પાંચમે-સાતમે કે છઠ્ઠે, આઠમે રાખડી બાંધે, અથવા જોગો ભરીને પીયર મોકલે છે, તેમાં મારવાડ આદિ દેશના લોકો શુકના તારાનો દોષ ગણે છે. કહ્યું છે કે:—

ગર્ભિણ્યા બાલકેનાપિ નવવધ્વા દ્વિરાગમે
પદમેકં ન ગંતવ્યં શુકે સન્મુખદક્ષિણે
શુર્વિણ્ણી શ્રવતે ગર્ભં બાલોડપિ મરણ્યં મ્રમેત્
નવા વધૂર્ભવેદ્રધ્યા શુકે સન્મુખદક્ષિણે

અર્થાત્—ગર્ભિણી સ્ત્રીએ નવા જન્મેલા બાળકે, અને નવ-વધૂએ દ્વિરાગમનમાં (આણં વળાવતાં) જો શુક સન્મુખ કે જમણા હોય તો એક ડગલું પણ ન ભરવું જો ગર્ભિણી જાય તો તેનો ગર્ભ સ્ત્રવી જાય. બાળક જાય તો મરણ્ય પામે, અને નવવધૂ જાય તો તે વાંઝણી થાય.

સૂતિકા સ્નાન મુદ્દર્ત.

રેવસ્સનિ રોહિણી મૃગ પૂર્વા ઉત્તરા જિષ્ઠ
હસ્ત અનુરાધા ને શતભિષા અશ્લેષા ને ધનિષ્ઠ ૩૦૮
હીર કહે ત્રીયા ચતુર્થી પંચમી સત્તમી ઇગ્યાર

બારસી રત્નિ શશી બુધ ગુરૂ સ્ત્રીન્હાવણ સુખકાર ૩૦૯
સૂતિકા સ્નાનમાં શતભિષા વળ્યું છે. કહ્યું છે કે:—

સ્નાનં કુર્યાત્તુ ચા નારી ચદ્રે શતભિષાં ગતે
સમજન્મભવેદ્રધ્યા વિધવા દુર્ભગા ભવેત્
યદા શતભિષાં સ્નાનં નારીણાં ચદિ જાયતે
પૂજ્યેત્સ્વામિનં તત્ર દ્વાત્મનઃ સર્વસત્કૃતઃ

અહીં સ્વામિ એટલે શતભિષા નક્ષત્રનો સ્વામિ સમજવાનો છે.

સૂતિકાસ્નાને નિર્ણય્યાત આર્દ્રાત્રયં પુનઃ શ્રવણ
વિશાખા ભરણી મૂલં ચિત્રાખ્યં કૃતિકાં મઘા
રિક્તા બુધઃશનિઃષ્ઠી દ્વાદશી આષ્ટમી તથા
એષુ સ્નાનં યદ્દિ કૂર્યાત્પુનઃ સૂતિ ન જાયતે

વારનો ઉલ્લેખ કરતાં કહ્યું છે કે:—

પુત્ર મરણ બુધવારમે શુક્રે વંધ્યા હોય

શનિ સોમ ક્ષય હુધ મૃત સ્નાન કરે ના કોય
તિથિનો નિષેધ કરતાં—

દશમ્યાં મૃત નાશાય સ્વનાશાય ત્રયોદશી
દ્વિતીયોભય નાશાય મલસ્નાનં કૃતે સતિ

×

×

×

અમાવાસ્યા પડવા ચોથ ઔર નવમી માન
ચતુર્દશી આઠમ.....નિશ્ચે બાણુ
કોઈ પ્રસૂતા નારી ઇણુતિથિમે મત કરે સ્નાન
બાણુ બુઝકે સ્નાન કરે કોઈ નારી
તિન જનમમે વિધવા હોવે ઔર આગે નહિ હોવે સંતાન

×

×

×

પ્રતિપદા ચ નવમી ચ ષષ્ઠી મંગલ શુક્રયોઃ
વૈધવ્યં ત્રીણિજન્મનિ સ્ત્રિયઃ સ્નાનં ન કારયેત

×

×

×

નંદાયાં પુત્ર જનની ભદ્રાયાં પુત્રનાશિની
જ્યાપૂર્ણા ચ સંપત્તૌ રિક્તા સંતાપકારિણી

×

×

×

અમાવાસ્યા પ્રતિપત્તવમી ષષ્ઠી મંગલશુક્રયોઃ
એતા પ્રાણહરા રિક્તા સ્ત્રિભિઃ સ્નાનં ન કારયેત
પ્રસૂતિસ્નાનમાં તિથિ અને વારનો નિષેધ નીચે પ્રમાણે છે.

તિથિ ૧-૬-૬ મંગળ કે શુક્રવારે—૭ જન્મ વધ્યા થાય.
૨-૧૦-૮-૧૪-૧૬-૬-૧૫-૩૦ આ તિથિઓ પણ
ખરાબ છે.

જો સૂતિકા દશમના દિવસે સ્નાન કરે તો પુત્ર નાશ થાય.
તેરસના સ્નાન કરે તો જશ નાશ થાય (અથવા પોતાનો નાશ
થાય) બીજના દિવસે સ્નાન કરે તો ગર્ભનો નાશ થાય. અથવા
માતા અને બાળક બંનેનો નાશ થાય.

સૂતિકા શનિવારે સ્નાન કરે તો મૃત્યુ પામે, સોમવાર હોય
તો દૂધ થોડું આવે, શુક્રવારે કાકવધ્યા થાય, બુધવારે સંતાન
તથા પતિનું મૃત્યુ થાય.

સૂતિકા સ્નાન માટે લેવાના વાર તથા તિથિ

રવિ, મંગળ અને શુક્રવારે સ્નાન કરે તો શ્રેષ્ઠ છે. તેમજ
ત્રણે ઉત્તરા, રોહિણી, હસ્ત, મૃગશીર્ષ, સ્વાતિ, રેવતિ, અનુરાધા
અને અશ્વિની નક્ષત્ર શ્રેષ્ઠ છે.

શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે:—

હસ્તે મૃગેડનુરાધાયાં રોહિણ્યાં રેવતી દ્રવ્યે
ઉત્તરા ત્રિતર્યે સ્વાતૌ જ્યેષ્ઠ કુજવાસરે

*

x

x

મંગલ રવિ અરૂ વાર ગુરૂ શ્રેષ્ઠ સદા નિરધાર
કીજે સૂતિકા સ્નાનકો હોવે સખ હિતકાર

અરુઅર આરવી

હીર કહે શ્રવણાદિ પંચ પુષ્ય મૃગ મૂલ કરાઈ

નંદા પુષ્પા જ્યા શશી બુધ ગુરૂ જલમાઈ ૩૧૦

જલમાઈ એટલે સૂતિકાસ્નાન થયા બાદ સૂતક ઉતરતાં
એટલે સવા મહીને અથવા તેથી થોડાક દિવસ આબુબાબુ દેશા-
ચાર મુજબ સ્ત્રી જળદેવતાની પૂજા કરવા જાય છે, તે જેને લોક
ભાષામાં અરુઅર આરવી કહે છે.

શનિ આદિતને મંગળે જુહારે જળ માય
ઋષિ દુર્વાસા ઇમ લાણે પુત્ર વિહુણી થાય

ગંડાંત કેશ

ગંડાં તઈ નરનારી હય જાયા ન જીવઈ કેઈ
જીવઈ તો જોગી હુવઈ કવિ હીર ઇમ કહંતી ૩૧૧
બાળક જન્મે ત્યારે રડયું હશે કે કેમ ? તેનો વિચાર
કરતાં કહ્યું છે કે—

એવે વૃષે ચ સિંહે ચ મકરે ચ તથા તુલે
અર્ધશબ્દઃ ઘટે કન્યે શેષે શબ્દ વિવર્જિતઃ

બાળક શાના પાયે જન્મેયું છે ? તે માટે જ્યોતિષ સારમા કહ્યું છે કે
આર્દ્રાદિ દશ રૂપાણાં વિશાખા ચાર લૌહકં
પૂર્વા સપ્ત તામ્રાણાં દેવતી પદ્મ હેમકં
પાશ્ચાતરે—આર્દ્રાદિકાદશ રૌપ્યં ચ જ્યેષ્ઠા નવ તામ્રકમ્
દેવત્યા અગ્નિ મુવર્ણં ચ શેષે લૌહં પ્રકીર્તિતમ્

વિષપુત્ર વિચાર—

ચોથ ચતુર્દશી પછી દેવા જાયા પુત્ર ગંધન નહિ એવા
એવા પુત્ર મત જણુ જે બાઈ કુટુંબ સહિત દાયણુને બાઈ
નામ દીયતાં જોશે મરે પછી વિધાત્રા ચિંતવે તે કરે
સહકેવ કહે તેનું થી કીજીયે હવન કરીને વૃષભ દીજીયે

વિષકન્યા વિચાર—

ચોથ ચતુર્દશી પછી જાણુ વાર શનિ કે મંગળ લાણુ
જેષ્ઠા મૂળ કે શ્રવણ સહી તે ચોગે વિષકન્યા કહી
આપ મરે કે માને મારે પિતા સહિત કુટુંબ સંહારે
એમ કરતાં જો વિવા થાય તો ચોરી પહેલાં વરને ખાય
દેવજોગે જો પરણી જાય તો બ્રહ્મા વિષ્ણુ જોવાને જાય
પડવે છઠ અગોચારસ જાણુ વાર શનિ કે મંગળ લાણુ
દેવે કૃતિકા મૃગશીર સહી જો ચોગે વિષકન્યા કહી

આપ મરે કે માને મારે પિતા સહિત તે કુટુંબ સંહારે
એવી સુતા મત જણુએ માર્ધ સગાં સહિત સંહારે દાર્ધ
તેમ કરતાં તે મોટી ચાચ તો ચોરી પહેલાં વરને ખાય
તેથી પણ બે ચૂકી બચ તો બ્રહ્મા વિષ્ણુ બેવાને બચ

શાસ્ત્રમાં પણ—

દ્વિતીયા કૃતિકા ભૌમે ભરણી શનિ સપ્તમી
અશ્લેષા દ્વાદશી સૂર્યે વિરેયા વિષ કન્યકા

જન્મ કુંડલીમાં વિષકન્યા યોગ—

રિપુ દેત્રે સ્થિતૌ દ્રો તુ લગ્ને ચાંદ શુભઅહો
કૂર શ્રેષ્ઠ તત્ર જાતા ભવેત સ્ત્રી વિષકન્યકા

અર્થાત્—કુંડલીમાં છઠ્ઠા સ્થાનમાં બે અહો હોય તેમજ
લગ્નમાં પણ બે અહો તે પૈકી એક કૂરઅહ હોય તો તેવા યોગમાં
જન્મેલી કન્યા વિષકન્યા હોય છે. આ યોગો પ્રશ્ન કુંડલીમાં પણ
બોધ શકાય છે.

આ સિવાય પણ બીજા કેટલાક અવલોગ છે. જેમ કે:—

શિવ ભરણી અહિ જલ વસુ ઠંઠન વિશાખા
ઈદ્ર સ્વાતિ તિનોપૂર્વા ચક્ર મતિ ગર્જ સુનીંદ્રા
રિક્તા ષષ્ઠી દ્વાદશી પાપ વાર અરૂ મૂલ
શિશુ જનને થક યોગમે તેહી ચમહનો ત્રિશૂલ
નંદા કૃતિકા ભોમ સુત ભદ્રા અહી ભુધ યોગ
મઘા જયા ગુરુ શુક વસુ રિક્તાસુત સંયોગ
શનિ ચમ પૂર્ણા યોગ ચે રૂજ જન્મે થહી અંગ
શાંતિ કીચે જીવન રહે વિના શાંતિ તનુ ભંગ

ભરણી, કૃતિકા, આર્દ્રા, અશ્લેષા, વિશાખા, બ્લેષા, સ્વાતિ,
પૂર્વાશ્લેષી, પૂર્વાષાઢા, પૂર્વાભાદ્રપદ અને ધનિષ્ઠા તથા મૂલ એ
નક્ષત્રો, ૪, ૬, ૧૪, ૬, ૧૨ એ તિથિયો તથા શનિ, રવિ કે

મંગળ એ વારનો યોગ હોય અને તેમાં બાળક જન્મે તો યમ ત્રિશૂલ નામનો યોગ થાય છે. તેમાં જન્મેલા બાળકને માટે શાંતિ કરવી, અન્યથા બાળકનો નાશ થાય છે.

તિથિ	વાર	નક્ષત્ર	યોગ
નંદા ૧-૬-૧૧	મંગળ	કૃતિકા	યમ ત્રિશૂલ
ભદ્રા ૨-૭-૧૨	શુક્ર	આશ્લેષા	„
જયા ૩-૮-૧૩	શુક્ર	મઘા	„
રિક્તા ૪-૯-૧૪	શુક્ર	ધનિષ્ઠા	„
પૂર્ણા ૫-૧૦-૧૫	શનિ	ભરણી	„

અશુભવેલા જન્મ—

અશ્વિની મધ્યમૂલાનાં પૂર્વાર્ધે આધ્યતે પિતા
 પૂષાહિશાકપશ્ચાર્ધે જનની આધ્યતે શિશોઃ ।
 દિનક્ષયે વ્યતિપાતે વ્યાધાતે વિષ્ટિવૈધતૌ
 શૂલે ગંડે પરિધે ચ વજ્રે ચ યમધંટકે
 કાલ ગંડે મૃત્યુયોગે કબ્ધયોગે સુહારુણે
 કૃષ્ણા ચતુર્દશી દર્શ્યે તાતસોદર જન્મભે

જો ચિત્રાના પહેલા ચરણના પૂર્વાર્ધમાં (શરૂ થયાથી ૭ા ઘડી પર્યંત) બાળકનો જન્મ થાય તો છઠ્ઠે મહીને માતાનો નાશ થાય.

પુષ્ય અને મઘાના બીજા અને ત્રીજા ચરણમાં જન્મ થાય તો ત્રણ મહીને પિતાનો નાશ થાય.

પૂર્વાષાઠાના ત્રીજા ચરણમાં જન્મ થાય તો આઠમે મહીને લાઇને નાશ થાય.

ઉત્તરાશ્વિનીના પહેલા ચરણમાં જન્મ થાય તો બે મહીનામાં બાળક પોતે જ મરણ પામે.

વ્યતિપાત, વૈધૃતિ તથા સંક્રાન્તિ વખતે જન્મેલા બાળક દરિદ્રી થાય છે જો કન્યા જન્મી હોય તો દુઃખ અને સર્વનાશ થાય છે.

આશ્લેષાતું ફળ નવમે મહીને, મૂળતું આઠ વર્ષે અને જ્યેષ્ઠાતું ૧૫ મહીનામાં ફળ મળે છે.

અબૂક્ત મૂળમાં જન્મેલા બાળકનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. પરીધ યોગમાં જન્મે તો પણ ખરાબ ફળ મળે છે. સંધ્યા (સવાર તથા સાંજની) અને પર્વતિથિઓમાં જન્મનાર બાળકને પણ અશુભપણાનો દોષ લાગે છે.

ગંઠાંતઃ પરિધઃ શૂલં વ્યતિપાતોઽથ વૈધૃતિઃ
મૂલાશ્લેષા તથા જ્યેષ્ઠા ચમઘટોઽર્કસંક્રમઃ
વજ્રગંઠો મૃત્યુર્ભદ્રા વ્યાધાતો દંધવાસરઃ
અમા ચતુર્દશી કૃષ્ણા તાતસોદર જન્મલે
અવમં ગ્રહણં નિંદનં જન્મકાલે શિશોન્નિકમ્
તદ્દોષ પરિહારાય શાંતિ કુર્યાદયથાવિધિઃ

—જ્યોતિર્મયૂષે

અર્થાત્-ત્રણ પ્રકારના ગંઠાંત (તિથિ, નક્ષત્ર, લગ્ન) પરિધ, શૂલ, વ્યતિપાત, વૈધૃતિ એ યોગ મૂલ, આશ્લેષા અને જ્યેષ્ઠા એ નક્ષત્રો, ચમઘટ, ભવાલામુખી આદિ યોગ સૂર્યસંક્રાન્તિનો સમય, વજ્ર, ગંઠ, મૃત્યુ, ભદ્રા, વ્યાધાત, દંધ; અમાસ કૃષ્ણપક્ષની ચતુર્દશી, માભાપ તથા લાઇનું જન્મનક્ષત્ર, તિથિક્ષય અને ગ્રહણનો ટાઇમ એમાંનો કાઇપણ યોગ બાળકના જન્મ વખતે હોય તો તે ખરાબ માનેલો છે. તેમજ ત્રણ પુત્રોના જન્મ પછી કન્યાનો જન્મ તથા

ત્રણ કન્યાના જન્મ પછી ચોથા પુત્રનો જન્મ થાય તો અશુભ છે. માટે શાંતિ કરવી.

કૃષ્ણ પદ્મની ચૌદશમાં બાળક જન્મે તેનું ફળ

કૃષ્ણપદ્મે ચતુર્દશ્યાં પ્રસૂતૌ પદ્મવિક્ષલં
ચતુર્દશી ચ પદ્મભાગં કુર્યાદ્દાદૌ શુભં ક્ષલં
દ્વિતીયે ચ પિતૃહંતિ તૃતીયે માતરં તથા
ચતુર્થે માતૃલં હંતિ પંચમે વંશનાશનમ્
ષષ્ઠે ચ ધનનાશાય આત્મનો વંશનાશનમ્
તત્સમાત્સર્વપ્રયત્નેન શાંતિં કુર્યાત્ વિધાનતઃ

ગાય ઈત્યાદિ ગ્રાણીનો પ્રસવ થાય તેના માટે પણ

ભાનો સિંહગતે એવ યસ્ય ધેતુઃ પ્રસૂયતે
મરણં તસ્ય નિર્દિષ્ટં પદ્મભિર્માસેર્ન સંશયઃ

આમાં વળી મંગળવારનો યોગ હોય તો વિશેષ ભય થાય

દિવા પ્રસૂતા વડવા શ્રાવણે ચ વિશેષતઃ
માઘ માસે બુધે એવ પ્રસવેન્મહિષી યદિ
સિંહે જવાદિ સૂયંતે સ્વામિનો મૃત્યુદાયકાઃ

સ્ત્રિયઃ પ્રસૂતા યદિ કાર્તિકે સ્યાત્ સિંહેગવા વૃશ્ચિકે કુંજરીણાં
કર્કે રબ્યાશ્વિની રાસભીનાં મેષે ચૌષ્ઠી સ્યાત્પ્રસૂતા હયા વા
જ્યેષ્ઠે બિલાડી મહિષી ચ માઘે મૃત્યુર્ભવેત્ વા સર્વદાહુઃખભર્તુઃ

નારચંદ્ર સસ્તબ્ધમાં ગંડાંત વિચાર કરતાં લખ્યું છે કે:—

ગંડાંત સ્ત્રિવિધસ્તાન્વયો નક્ષત્રતિથિલગ્નગઃ
નવ પંચ ચતુર્થ્યાંતે દ્વેકાર્ધ ઘટિકા મતા
ગંડાંતે ચત્કૃતં કાર્યં તત્સર્વં નિષ્ફલં ભવેત્
જન્મકાલે ચ ગંડાંતઃ પરિવાર ક્ષયંકરઃ
વૈધવ્યં ચ વિવાહાદૌ વિદ્યારંભે ચ મુર્ખતા
કૃષિસ્તુ નિષ્ફલા જ્ઞેયા ગૃહારંભે દરિદ્રતા
ગંડાંતેષુ ચ યે જાતા નરનારી તુરંગમાઃ

સ્વગૃહે નૈવ તિષ્ઠતિ તિષ્ઠતિ ચ ભયાવહાઃ
 ભતો ન જીવતિ નરો માતુરપત્યૌર્ભવેત્ સ્વકુલહંતાઃ
 ચદિ જીવતિ ગંઠાંતે બહુ ગજતુરગો ભવેત્ ભૂપઃ
 પિતૃ માતૃક્ષયંકારિ પૌષ્ણુ ગઠોદ્ભવઃ સુતઃ
 આશ્લેષા ગંઠમે જાલો જ્યેષ્ઠપ્રાતુવિઘાતકઃ
 ભત સ્ત્રિવિધગંઠેડપિ જાલકો દ્રવ્યઘાતકઃ
 ગંઠાંતત્રિતયસ્થાંતે અમાયાં ભૌમવાસરે
 ચો ભતસ્ત્રિવિનાશાય સહવેત્ વિષપૌરુષઃ
 શન્યશ્લેષા દ્વિતીયા મા સમગ્રી ભૌમવાસુણી
 કૃતિકા ક્રાદશી સૂર્યે અપત્યં વિષસંજ્ઞકમ્

ઈલાત્મજ સૂર્યસુતો દિનાધિપો ભદ્રા તિથિર્વારુણમાશિશાત્મભં
 ચસ્ય પ્રસૂતિર્ભવતીહ કાલે વિષાંગના સા પરિવર્જનીયા

અર્થાત્—ગંઠાંતના ત્રણ લેહ છે. (૧) તિથિગંઠાંત (૨) નક્ષત્ર
 ગંઠાંત અને (૩) લગ્ન ગંઠાંત ૫-૧૦-૧૫ આ તિથિઓના
 ઉત્તરવાનો અને તેમના પછીની તિથિને ગેસવાનો સંધિકાળ તે
 તિથિ ગંઠાંત. આશ્લેષા, જ્યેષ્ઠા તથા રેવતી એ નક્ષત્રો તથા
 તેમની પછીનાં નક્ષત્રોના સંધિકાળ અને કર્ક, વૃશ્ચિક તથા
 મીનના તેમની પછીની રાશિયો સાથેના સંધિકાળને ગંઠાંત કહે
 છે. આ ગંઠાંત યોગમાં જે જાળક જન્મે તે માતાપિતાનો તેમજ
 દ્રવ્યનો નાશ કરનાર હોય છે. જે ગંઠાંતમાં જન્મેલું જાળક દેવયોગે
 જીવી જાય તો મહાભાગ્યશાળી નિવડે છે.

ગંઠાંતમાં જન્મેલું જાળક કે ઘોડાનું વછેડું પોતાના ઘેર
 રહે નહિ, રહે તો ભયપ્રદ છે.

જ્યેષ્ઠાના ગંઠાંતમાં જન્મેલો પિતાનો ઘાત કરે છે. આશ્લેષાના
 ગંઠાંતમાં જન્મેલો આપનો ક્ષય કરે છે. રેવતીના ગંઠાંતમાં જન્મેલો
 માતાનો નાશ કરે છે.

નક્ષત્ર ગંઠાંત સમય ચાર ઘડીનો હોય છે. તેમજ તિથિ
 ગંઠાંત પણ ચાર ઘડીનો હોય છે.

તિથિ ગંડાંત, નક્ષત્રગંડાંત તથા લગ્ન ગંડાંત વિવાહ, પ્રયાણ તેમજ જન્મકાળમાં અશુભ છે. માટે જન્મ વખતે હોય તો શાંતિ કરવી. બીજા પ્રસંગોમાં ત્યાગ કરવો.

આશ્લેષા જન્મ વિચાર

સાઠિ ઘડી અશ્લેશરિસિ પંચ ઘડી પચ નીચ
પાંચે જાનુ પરિભ્રમણ મુખ સાતાં અઠ ગુઝ ૩૧૨
આઠ નાભિ બહુ વ્યાધિકર હીયે રાજ દુઃખ હોઈ
હત્યારો કર આઠે રોગી દુઃખ ભુજ લેઈ ૩૧૩
ઠાંધે દશકંધો ધરી છએ વયણે પિતૃ (પ્રિય) હંતિ
ષટ્ મસ્તક ભોગો સહિત ભેતીષ હીર કહંતિ ૩૧૪

આક્રાંક્ષણ—

સર્વાંશે પ્રથમં રાજ્યં દ્વિતીયે તુ ધનક્ષયઃ

તૃતીયે જનની નાશશ્ચતુર્થે મરણં પિતૃઃ

આશ્લેષા પુરુષાકાર કંપના

સ્થાન	પગ	જાનુ ધુટણ	શુભ	નાભિ	હૃદય	હાથ	ભૂજ	ખભા	મુખ	માથુ
ઘડી	૫	૫	૮	૮	૨	૮	૨	૧૦	૬	૬
ફળ	નેષ	ભ્રમણ	મુખ	બહુ વ્યાધિ	રાજ્ય વૈભવ	હલારો	રોગી	ભાર- વાહક	પિતૃ- નાશ	ભોજ યુક્ત

આશ્લેષાનો પહેલો, મૂળનો છેલ્લો, તેમજ વિશાખા અને જ્યેષ્ઠાના પહેલા ત્રણ પાયા જન્મ વખતે હોય તો દોષ લાગે નહિ. કહ્યું છે કે—

આશ્લેષા પ્રથમઃ પાદઃ પાદો મૂલાંતિમસ્તથા

વિશાખા જ્યેષ્ઠયોરાધાસ્રયઃ પાદાઃ શુભાવહાઃ

—જ્યોતિર્મયુષ

આશ્લેષામાં જન્મેલું બાળક પોતાના વિવાહ પછી સાસુનો નાશ કરે છે. મૂળમાં જન્મેલું સસરાનો નાશ કરે છે. વિશાખામાં દિયરનો નાશ કરે છે.

મધ્યાનું કૃણ—

મધ્યા યઃ પ્રથમે રાત્ર્યં શત્રુ પક્ષ ક્ષયંકરી
દ્વિતીયે પશુ પીડા ચ તૃતીયે બ્રાતૃ નાશનં
ચતુર્થે કુટુંબં નાસ્તિ યત્ર ભતો ભવિષ્યતિ

જ્યેષ્ઠાનું કૃણ—

આઘ પાદેડગ્રજં હંતિ જ્યેષ્ઠાયાં દ્વિતીયેડગ્રજં
તૃતીયે જનની નાશઃ સ્વાત્માનં ચ તુરીયકે
જ્યેષ્ઠાદે જ્યેષ્ઠં હંતિ દ્વિતીયે ચ ધનક્ષયઃ
તૃતીયે જનની હંતિ ચતુર્થઃ પિતૃઘાતકઃ
જ્યેષ્ઠાનું છ છ ઘડી પરત્વે કૃણ

ધડી	કૃણ
૬	માની માને ખરાખ
૧૨	માના બાપને ખરાખ
૧૮	મામાને ”
૨૪	માતાને ”
૩૦	બાળકને પોતાને ”
૩૬	ગોત્રજનો (પિતરાઈઓ)ને ”
૪૨	માતા તથા પિતાનાં કુટુંબીઓને ”
૪૮	ગોઝાભાઈને ”
૫૪	સસરાને ”
૬૦	સર્વે જનોને (કુટુંબીઓને) ”

મૂલ થકી વિપરીત ફળ ચારે પાથે વિચાર
અલ વચન સાંભલી કરી કીજે શુભ આચાર ૩૧૫

ચરણ પરત્વે ફળ—

જ્યેષ્ઠામાં મૂળથી વિરુદ્ધ રીતે ચરણ ફળ મળે છે. મૂળનું
ચરણ ફળ નીચે સુજળ છે.

મૂલાદ ચરણે તાત' દ્વિતીયે જનની' તથા
તૃતીયે તુ ધન' નશ્યેત્ અતુથો હિ શુભાવહઃ

મંથકાર પણુ કહે છે—

પહેલે પાથે બાપ બાપ બીજે પાથે માય
ત્રીજે પાથે ધન બાય ચોથે પાથે સુખ થાય

કેટલાકના મતમાં પહેલા પાયામાં જન્મ હોય તો સંતતિને
ખરાબ ફળ મળે છે. બીજામાં હોય તો મોસાળમાં ખરાબ ફળ
માય છે.

પ્રથમે પિતર' હંતિ દ્વિતીયે માતર' તથા
તૃતીયે ધનનાશ' ચ અતુર્થે માતુલક્ષયઃ

મૂલસ્ય પ્રથમે પાદે પશુપીડાય્ જાયતે
ચરણે દ્વિતીયે જાતા સર્વ સૌખ્ય શુભપ્રદા

તૃતીયાંશે ચ મૂલસ્ય પિતૃપક્ષ વિનાશનં
અતુર્થાંશે ચ યે જાતા માતુલસ્ય ક્ષય'કરાઃ

મૂલ જન્મ વિચાર

માઘ આસાદે આસુરે ભાદ્રવ માસ જ ચ્યાર
મૂલ સ્વરગે વાસો વસૈ ન કરે દોષ લગાર ૩૧૬

ચઉમાસ પાતાલર્ધ વસે મૂલ વસર્ધ વૈશાહ
જિહ્વાં ફાગુણ માગશીર્ધ ટાલે દ્વપણ ફાહ ૩૧૭
ચૈત્રર્ધ પોસર્ધ કાતીયર્ધ શ્રાવણ માસ જ ચ્યાર
માનવલોક મૂલરિસિ વસતો કર્ધ વિકાર ૩૧૮

માસ	મૂલનો વાસ	ફલ
માસ આષાઢ આસો બાદપદ	સ્વર્ગમાં	શ્રેષ્ઠ
વૈશાખ જેઠ ફાગુણ માગશીર	પાતાલમાં	શ્રેષ્ઠ
ચૈત્ર પોષ કાર્તિક શ્રાવણ	મૃત્યુલોકમાં	ત્રેષ્ઠ

તિથિવારં ચ નક્ષત્રમેકીકૃત્વા નિયોજયેત્
ત્રિભિશ્ચ હરતે ભાગં શેષે મૂલસ્ય લક્ષણમ્
એકે ચ વસતે સ્વર્ગે દ્વાબ્યાં પાતાલકે તથા
શૂન્યે મનુષ્ય લોકેષુ ત્રેવં મૂલસ્ય લક્ષણમ્
સ્વર્ગે મૂલે ભવેદ રાજા પાતાલે સુખસંપદા
મહામૃત મૃત્યુલોકેષુ ધનધાન્ય કુલક્ષયઃ

કાંઈકના મતમાં—

માસ	મૂલનો વાસ	ફળ
અષાઢ, ફાગણ, આધ, વૈશાખ	પાતાલમાં	નેષ્ટ
શ્રાવણ, કાર્તિક માગશર આઠરવો	સ્વર્ગ	શ્રેષ્ઠ
આસો, પોષ જેઠ, ચૈત્ર	મૃત્યુલોક	નેષ્ટ

ત્રીયા પંચમી સત્તમી બારસી તેરસી મૂલ
 ઇયાં પાંચાં તિથિ હીર કહે સરગે સુખ અતુલ ૩૧૬

પડિવા દશમી ચઉદશી અમાવસી પુનમ પંચ
 તે તિથિએ પાતાલ વસે મૂલ કરઈ નિરવંશ ૩૨૦

બીચ ચઉથી છઠી અઠમી નવમી ને ઇગ્યાસી
 મૂલ વસે માનવ મહિ દુઃખ હીચે નરનાસી ૩૨૧

તિથિ	મૂલનો વાસ	ફળ
૩, ૫, ૭, ૧૩, ૧૨	સ્વર્ગમાં	શ્રેષ્ઠ
૧, ૧૦, ૧૪, ૩૦, ૧૫, ૫	પાતાલમાં	નેષ્ટ
૨, ૪, ૬, ૮, ૯, ૧૧	મૃત્યુલોકમાં	નેષ્ટ

કોઈના મતમાં પાતાલમાં (તિથિ પરત્વે) હોય તો તેનું કળ એષ છે.

કુલ સંહાર યોગ

કેર વાર બુધ ચઉદશી સુદી આપઘ્ન દુઃખ મૂલ
તિમકિસણ તીયાનેદશમી રાનિરવિભોમ બુધ મૂલ ૩૨૨

રવિ, શનિ, મંગળ, બુધને વારની સાથે સુદ ૧૪ ને મૂળ હોય તો નેષ્ટ છે. તેમજ રવિ, શનિ, મંગળ કે બુધવારની સાથે વદ ૩ કે ૧૦ ને મૂળ હોય તો પાણ નેષ્ટ છે.

(કુલ સંહાર યોગ)—

તૃતીયા દશમી કૃષ્ણા શનિ ભૌમાર્ધ સંયુતા
ભતઃ શુકલ ચતુર્દશ્યા મૂલે સંહરતે કુલમ્
કૃષ્ણે તૃતીયા દશમી વલર્ધે ચતુર્દશી જ્ઞાર્ધિ મહિજવારા
એ જન્મકાલે કિલ્લ યસ્ય મૂલં ઉન્મીલનં તત્કુરુતે કુલસ્ય
હિવા સાયં નિશિ પ્રાતસ્તાતસ્ય માતુલસ્ય ચ
પશુનાં મિત્રવર્ગસ્ય કેમાન્મૂલમનિષ્ટકમ્
દિનજઃ પિતરં હંતિ રાત્રિ ભતસ્તુ માતુલાન્
સંધ્યાકાલે પશુન્હંતિ પ્રાતર્ભાતસ્તુ બાંધવાન્

—માનસાગરી પદ્ધતિ

મૂલ નક્ષત્રમાં વાર પરત્વે ફલ:—

રવો પ્રતાપી બલવાંશ્ચ દુષ્ટ શ્વેદે સુખી ભૂત યુતો જડાંગઃ
કુર્યેડતિ હિંસ્રશ્ચપલોડતિ તીક્ષ્ણો બુધેડતિ વક્રો વશ્ચિબ્ધં પ્રિયઃસ્થાત્
શુરો કૃપાલુ મતિમાન્ સુશીલઃ શુક્રે સુનીતિઃ સ્મરકેલિ કર્તા
મંદે ચ મૂર્ખો હૃદ્યાતિ દુષ્ટ સ્ત્રેવંવિધં વારકલં દંદાતિ

અભુકેત મૂલ લક્ષણુ

મુલસ્યાદૌ દ્વિષટિકા જ્યેષ્ઠાન્તે ઘટિકાક્રયમ્
અભૂકતં તત્ર વિભનીચાતત્ર ભતં શિશુ ત્યજેત્

ભલ્લાટના મતમાં જ્યેષ્ઠાની છેલ્લી એકજ ઘડી દેવી એમ છે. અભૂક્ત મૂલમાં જન્મેલાને ત્યજી દેવો અથવા માતાપિતાએ આઠ વરસ સુધી તેનું મોં નહિ જોવું, એવો શાસ્ત્રકારોનો મત છે.

મૂલ પુરુષાકાર

મૂલ પુરુષ લિખી હીર કહૈ સાઠ ઘડી પરમાણુ
પંચ ઘડી શીર રાજ હુવે પાંચ વયણે પ્રિયહાંણુ ૩૨૩
આઠ કંધે કંધો ધરી આઠ ભુજૈ દુઃખ દેધ
બિહું ઘડી બિહું કર વિતક્ષય હીએ આઠ મુખ દેધ ૩૨૪
નાભિ મરણુ બિધડી હીએ દશ ગુજૈ સ્રીસંગ
દેશ ભમેઈ જંધા છએ છએ ચરણુ મૃત અંગ ૩૨૫

સ્થાન	માથું	મુખ	ખભા	રામ ભુજ	જમણી ભુજ	જે હાથ	હૃદય	નાભિ	ગુહા	જંધા	પગ
ઘડી	૫	૫	૮	૪	૪	૨	૮	૨	૧૦	૬	૬
કૃણ	એષ્ઠ છત્ર લાલ	પિતા- નો નાશ	એષ્ઠ	અક્ષ હત્યા કરે	મોસા- ળ પક્ષ નોનાશ	ધન ક્ષય	મુખ	મૃત્યુ	સ્ત્રી મુખ મળે	દેશ અમણુ	મૃત્યુ

મસ્તકે ઘટિકાપંચ વહેને પંચ પ્રકીર્તિતા
દ્વીસ્કંધો ચ ચત્વારિ દ્વી બાહુ ચ ચતુઃ ચતુઃ
દ્વી કરા વેકમેકં ચ હૃદયે ચૈવ આષ્ટકં
દ્વી નાભો સ્થાપયેતત્ર ગુહો દશ કમાદિશેત
દ્વી જનૂ ચ ત્રયસ્રમ દ્વી ચરણો ચ ત્રિકંત્રિકમ

ફલ—

સ્મતકે ધાર્યતે છત્રં મુખે ચ પિતૃઘાતકઃ
સ્કંધે સ્કંધ ધરો બાહ્વો ભુજયાં લક્ષ્યાં પતિઃ

વામ કરે પ્રણહત્યા દક્ષિણે માતુલક્ષ્યઃ
હૃદયે રાજ્ય લાભાય સ્વયં નાભૌ ન જીવતિ
શુદ્ધે જાતો વિલાસી ચ વૃદ્ધાવસ્થાં સુખે નયેત
ન જીવેદ્વામ જાનો ચ દક્ષિણ જાનો મહાધની
વામપાદે જીવેતુચ્છં દક્ષપાદે ન જીવતિ
ધનધાન્ય સમૃદ્ધઃ સ્યાન્મૂલપુરુષલક્ષણમ્

પાઠાન્તરે—

છત્રલાભં શિરો ભાગે વદને પિતૃઘાતકઃ
સ્કંધે ચ સ્કંધલો ખાલો ભુજયોરમુરો ભવેત્
હસ્તયોર્જનિતો ખાલો પ્રણહત્યાં કરિષ્યતિ
હૃદયે જનિતો ખાલો મુવં રાજ્યધરો ભવેત્
યો ખાલો જનિતો નાભૌ સોવશ્યં નૈવ જીવતિ
શુદ્ધે ખાલસ્તુ યો જાતો વૃદ્ધત્વે ચ સુખાવહઃ
જંઘાયાં જમતો ખાલઃ પાદાન્તતો ન જીવતિ

મૂલ ચરણ વિચાર

પહેલે પાયે આપ ક્ષય બીજે પાયે માય
ત્રીજે પાયે ધન મમેં ચોથે પાયે સુખદાય ૩૨૬
પ્રથમે પિતરં હંતિ દ્વિતીયે માતરં તથા
તૃતીયે ધનનાશં ચ ચતુર્થે માતુલક્ષ્યઃ

મતાન્તરે—

મૂલાઘ ચરણે તાતં દ્વિતીયે જનની તથા
તૃતીયે તુ ધનં નશ્યેવ્યતુર્થો હિ શુભાવહઃ

મૂલ તર આકાર

જાયો જાતક મૂલ રિસિ ઠવીઈ તર આકાર
સાઠી ઘડીનો ભેદ લાહી કહીયઈ હીર વિચાર ૩૨૭
મૂલ ચાર ઘડી પ્રથમ સંશય ધાલે મૂલ
સાત ઘડી થંલે પછી લિખમી ન રહે મૂલ ૩૨૮

આઠ છાલે અંધવ દુખી હશે દુખ મામા શાખી
નવ પાંતે પરિજન ગમે પાંચ કુસુમે સુખદાઈ ૩૨૬

ફલ છ ઘડી રાજપદ પામે પુન્ય પ્રમાણ
શીખાએ અગ્યાર ઘડીય જે તસ તુછ આયુ જાણ ૩૩૦

મૂલ વૃક્ષ વિચાર—

સ્થાન	મૂલ	સ્તંભ થક	છાલ	ડાળીયો	પાંદર્કા	ફલ	ફલ	ટોચ શીખા
ખટિકા	૪	૭	૮	૧૦	૯	૫	૬	૧૧
ફળ	જીવિત સંશય	વક્ત્રી નાશ	ભાઈને દુઃખ	મામાને દુઃખ	સંતાન હીન	સુખ	રાજ્ય પદલાભ	અદ્વૈતાયુઃ

મતાંતરમાં—

સ્થાન	મૂલ	થક	છાલ	ડાળીયો	પાંદર્કા	ફલ	ફળ	ટોચ
ખટિકા	૪	૭	૮	૧૦	૯	૫	૬	૧૧
ફલ	પિતાનો નાશ	ધનનો નાશ	ભાઈનો નાશ	મામાનો નાશ	પરિવારનો નાશ	મંત્રી થાય	રાજ્ય થાય	અદ્વૈતાયુઃ

વેદા સસ ગળઃકાષ્ટા ખેટાઃ બાણાશ્ચ ષટ્ શિવા
મૂલે સીલત્વયા શાખા પત્ર પુષ્પ ફલે પરે

પરે એટલે ટોચમાં

મૂલ વૃક્ષ વિભાગેષુ મંગલં હિ ફલે દલે
અમંગલં ફલં વિદ્યાચ્છેષ ભાગેષુ નિશ્ચિતમ્

મૂલ સ્ત્રી ચક્ર

હીર કહે સ્ત્રીરૂપ લિખિ ચાર ઘડી શિર ઠામ
ચઉપાયાં તો મૂલ ગમેં મુખે છએ ધનલાભ ૩૩૧
પંચ કંઠે સોહાગણી પંચ હીયઈ કુટિલાઈ
ચાર ભુજ લિખમી લહે ચિહ્નું કર ધરમ મિલાઈ ૩૩૨
પિતા ભાર આઠે ઉદરે પુંઠીરખી ત્રિહ્નું પુક
૧'મિહ્નું જંઘે મામા કુખી અથવા ભાઈ જિહ્નું ૩૩૩
૨'મિહ્નું ગુજળે મહમત્ત પદ ૩'મિહ્નું નાભી ચિહ્નું ભાઈ
નવ પાએ વિધવા પણે પામે કરમ પસાઈ ૩૩૪

મૂલ સ્ત્રીચક્ર વિચાર—

શીર્ષે ઘટિકા ચત્વારિ પશુ નાશ કરી સ્મૃતા
મુખે ચ પટકં જ્ઞેયં ધન હાનિ કરી ભવેત્
કંઠે જાણ્યા ધનધાન્યં મુખ સૌભાગ્યદાયિની
હૃદયે કુટિલા જ્ઞેયા ઘટી પંચ પ્રકીર્તિતા
જાહુભયાં પટકં જ્ઞેયં ધનધાન્ય સમન્વિતા
કરે વેદાસ્તથા પ્રોક્તા દાન ધર્મવતી ભવેત્
શુભે જાતા તથા વેદા માનિની કામિની ભવેત્
જંઘાયાં યુગલં જ્ઞેયં જ્યેષ્ઠ માતુલધાતિની
જાતુભયાં સ્થાપ્યતે વેદા જ્યેષ્ઠેષુ વિનાશિની
ચરણે દશકં જ્ઞેયં વિધવા સા પ્રજાયતે

વિભાગ	માથું	મુખ	કંઠ	હૃદય	જાહુ	હાથ	શુભ	જંઘા	જાતુ	પગ
ઘટિકા	૪	૬	૫	૫	૬	૪	૪	૨ ૮	૪ ૮	૧૦
ફલ	પશુ નાશ	ધન હાની	ધન ધાન્ય લાભ	કુટિલા	ધન ધાન્ય લાભ	દાન ધર્મ	કામિ ની	મોટા મામા નોનાશ	મોટા ભાઈ નોનાશ	વિધવા

અહીં જન્માંમાં જે એમ પાઠ છે. પણ આઠ જોઈએ, તેમજ જાનુમાં પણ આઠ જોઈએ. તો જ ઘડીનો મેળ રહે. તેમજ ઉદર, નાભી અને પુઠં જે ત્રણ વિભાગ નથી. તેનો ખ્યાલ રાખવો જોઈએ.

અંતકારના મતમાં—

વિભાગ	માથું	મુખ	કંઠ	હૃદય	શુભ	હાથ	કેદર	પીઠ	જન્માં	ગુણ	નાભી	પગ
મટિકા	૪	૬	૫	૫	૪	૪	૮	૩	૪	૪	૪	૬
ફલ	પશુ નાશ	ધન હાની	સૌભાગ્ય	કુટિલ	લક્ષ્મી વાન	ધર્મિષ્ઠ	પિતા નાશ	સાધ્વી ભાંડુ યુક્ત	મોટા મામા નેકુઃખ	મદો નમત	ભાઈ નો લાભ	વિધવા

મૂલ ચરણ વિચાર સ્ત્રી માટે વિશેષ

પ્રથમ પાયે ચંડિપદ મમઈ દુગ પાયે મુખ મહાલ
ત્રીજ પિયર દુઃખ દીખઈ ચંડિયે પાય મુશાલ ૩૩૫
સ્ત્રીને માટે મૂલચરણ વિચાર

ચરણ	ફલ
૧	પશુ નાશ
૨	મુખ
૩	પિયરીયનિ દુઃખ
૪	મોક્ષાળમાં દુઃખ

ચાર જન્મ ચોગ

પૂલક પુનર્વસુ કૃત્તિકા ઉ. ફા. ઉષા. વિશાલ
ભદ્રા તિથિ રવિ ભોમ શનિ જનમ હુવઈ અવરાલ ૩૩૬

તિથિ વાર રિસી લગન ચિહ્નં ભેદે જનમે અંત
તે નર પર પુરુષાં થકી જાયો કહે મહંત ૩૩૭

ભરજ યોગ—

વેદા વસુ રત્ન તિથિશ્ચ યોગે પૂર્વાત્રયં હોમ રવિગુરુશ્ચ
એતસ્ય યોગે ચે ગર્ભજાતા ભરજ્ય પુત્રા સુનયોઃ વદન્તિ
એથ તુમને ચોદ્ય જાણ વાર શનિ કે મંગળ બાણ
ઉત્તરાત્રણનો ખાળકે જાયો સહદેવ કહે એ બીજ પરાયો
પહલે છઠ અગીઆરસ બાણ વાર શનિ કે મંગળ બાણ
ઉત્તરાત્રયનો ત્રીજો પાચ નિશ્ચે ગર્ભ પરાયો થાય
ભર સાથે સયોગ કયાં થયો છે ?

મંગલ જંગલ, સેહેજે શનિ, સૂરજ વાડા માંચ
સમજી બોલો ભેતશી નહિતર ખાડા માંચ

અથવા—

મંગલ જંગલ સેહેજે શનિ સૂરજ વાડી માંચ
ભેતશી સમજ્યા વગર બોલીશ તો ખોટું કહેતાં કેદમાં જઈશ

ભર પુરુષની જાતિ—

ઉપરના યોગમાં જો મંગળવાર હોય તો ક્ષત્રિ, શનિવાર
હોય તો હલકી જાતિ અને જો રવિવાર હોય તો ઉંચ કામનો
ભર બાણવો.

ભરની ઉંમર—

જન્મ લગનના જેટલા અંશે ગયા હોય કે ઉત્તરાના ત્રીજા
ચરણની જેટલી ઘડીઓ હોય તે ઉપરથી ભર પુરુષની
ઉંમર બાણવી.

જો અંશ થોડા હોય તો ઉગતી ઉંમરનો, મધ્ય ભાગે હોય
તો પ્રોઠ યુવાન અને છેલ્લા અંશે હોય તો વૃદ્ધાવસ્થાનો ભર
પુરુષ બાણવો.

જન્મ વખતે ગૃહદાર જ્ઞાન—

જન્મ લક્ષમાં મેષ રાશિ હોય તો પૂર્વદિશામાં ઘરનું દાર હોય

”	વૃષભ	”	”	પશ્ચિમ	”
”	મિથુન	”	”	ઉત્તર	”
”	કર્ક	”	”	પૂર્વ	”
”	સિંહ	”	”	દક્ષિણ	”
”	કન્યા	”	”	ઉત્તર	”
”	તુલા	”	”	પૂર્વ	”
”	વૃશ્ચિક	”	”	ઉત્તર કે પૂર્વ	”
”	ધન	”	”	ઉત્તર	”
”	મકર	”	”	દક્ષિણ	”
”	કુંભ	”	”	પૂર્વ	”
”	મીન	”	”	ઉત્તર	”

અથવા લક્ષનો દ્વાદશાંશ જે હોય તેની રાશિની દિશા પ્રમાણે ઘરનું દાર હોય છે.

મેષ, તુલા, વૃશ્ચિકમાં	પૂર્વ દાર
ધન, મીન, મિથુન, કન્યા	ઉત્તર દાર
કર્ક, વૃષભ, કુંભ	પશ્ચિમ દાર
સિંહ, મકર	દક્ષિણ દાર

સૂતિકાગૃહ જ્ઞાન:—

જીર્ણજીર્ણં નવં દ્વયં વિચિત્રં દઢમુત્તમમ્
ખલ્લિકેશનિ તો ગૃહં પ્રતિવેશોપગે તથા

સૂતિકાગૃહની આબુખાબુના વૃક્ષાદિનું જ્ઞાન—

લક્ષને પૂર્વ દિશા માની તેની આબુખાબુનાં સ્થાનોને ખીજ દિશાઓ સમજવી. અને ગ્રહો અનુસાર ફળ કહેવું.

જેમકે જ્યાં ચંદ્ર શુક્ર હોય ત્યાં વાવ, કેવા ઇત્યાદિ જલા-શય અથવા દૂધાળ વૃક્ષ હોય, મંગળ હોય ત્યાં ખળેલી જાઆ,

ઈંટાનો દગલો અથવા ખોજડો કે ખાવળ ઇત્યાદિ કંટાળાં વૃક્ષ હોય. ખુધ હોય ત્યાં ઉકરડા અથવા ફળવાળાં વૃક્ષો હોય, શુરુ હોય ત્યાં દેવમંદિર, પુસ્તકશાળા અથવા ફળદ્રુપ વૃક્ષો હોય, શનિ હોય ત્યાં કે રાહુ હોય ત્યાં ખાડા હોય છે.

દીવાનું જ્ઞાન—

સૂર્ય મેષ કે વૃષભનો હોય તો પૂર્વદિશામાં દીપ હોય છે. મિથુનનો સૂર્ય હોય તો અગ્નિ ખુણામાં, કર્ક અને સિંહનો સૂર્ય હોય તો દક્ષિણ દિશામાં, કન્યાના સૂર્યમાં નૈઋત્ય ખુણામાં, તુલા અને વૃશ્ચિકના સૂર્યમાં પશ્ચિમ દિશામાં, ધનના સૂર્યમાં વાયવ્ય ખુણામાં, મકર અને કુંભના સૂર્યમાં ઉત્તર દિશામાં અને મીનના સૂર્યમાં ઇશાન ખુણામાં દીપક હોય છે.

સૂતિકાગૃહમાં કેટલી સ્ત્રિયો હતી તે ?

જન્મ લક્ષથી લઈ છઠ્ઠા સ્થાન સુધીમાં જેટલા ગ્રહો હોય તેટલી સ્ત્રિયો (પ્રસૂતિ કરાવનાર) હોય. સાતમા સ્થાનથી લઈ લક્ષ પર્યંત જેટલા ગ્રહો હોય તેટલી સ્ત્રિયો પ્રસૂતિગૃહની બહાર (બારણા બહાર) હોય છે.

જન્મપત્રિકા બનાવતાં તેનું કયું નામ આવે તથા શું ફળ થાય ?

તિથિવારં ચ નક્ષત્રં નામાક્ષર સમન્વિતં
વેદેન હરતે લાગં પત્રી નામ વિશેષકમ્
વ્યોમા દ્યોમા તથા મૂર્ધ્ના પદ્મા ચૈવ ચતુર્થકં
જન્મપત્રી યદિ નામ યો જ્ઞનાતિ સ પંડિતઃ
વ્યોમાયાં પિતૃહાનિઃ સ્યાત્તદ્યોમા માતૃક્ષયંકરી
મૂર્ધ્ના આયુઃ કરી જાલે પદ્મા શ્રેયઃ પ્રદાયિની

આયુર્દા બાણવાની રીત—

પરમાયુઃ પ્રમાણેન ગણયેત ગતનાડિકા
નક્ષત્રસ્ય હરેદ્દશાગં નવત્યામં વિનિર્દિશેત્

બીજી રીત—

જે વખતે (જે દિવસે) જન્મોત્તરી કરાવવા આવે તે દિવસનું નક્ષત્ર જન્મ નક્ષત્રથી જેટલાનું થતું હોય તેમાં જન્મ નક્ષત્રથી સૂર્ય નક્ષત્ર સુધીની સંખ્યાનો આંક ઉમેરી સરવાળાને ત્રણનો ભાગ આપવો. એક કે જે વધે તો આયુષ્ય લાંબું છે માટે જન્મપત્રિકા કરવી. અને શૂન્ય વધે તો બાળક અદ્યાયુઃ છે, તેમ જાણવું અને જન્મપત્રિકા ન કરવી.

કેન્દ્રાર્કસંખ્યા ત્રિગુણ્ય વિધાય રાહવાર સૂર્યાર્કિ વિધાય આંકં
એકીકૃતં તદ્ વીજનેન નૂનં આયુઃ પ્રમાણ્યં કથિતં સુનીર્દેઃ

પુરુષાકાર ચક્ર

રવિ રિખથી જનમ રિસી શીશે ત્રણ નૃપમાન
ત્રિ વદને મીઠો જીમે કંઠે પંચ પરધાન ૩૩૮

હુમ કંધે કંધા ધરે બે ભુજ હુવધ ચોર

બે રિસી બે કર દાન દીએ પંચ રહયે ચકોર ૩૩૯

ધગ નાલિ સંતોષ કરધ ગુજ્જૈ એક પરિ જોધ

જંધા હુમ પર ખંડે ભમધ ખટ પાયે આયુહીન ૩૪૦

સૂર્ય પુરુષાકાર ચક્ર

રવિનક્ષત્રથી જન્મનક્ષત્ર સુધી ગણવાં

સ્થાન	આયુ	મુખ	ખભા	બાહુ	હાથ	હૃદય	નાભિ	ગુહ	જંધા	પગ
નક્ષત્ર સંખ્યા	૩	૩	૨	૨	૨	૫	૧	૧	૨	૬
કૃત્તિકા	રાજ સન્માન	મિષ્ટાન્ન	સુખ	ચોર	દાતાર	ચતુર	સંતોષી	ક્ષમ	પરદેશ	અદ્યાયુ
		બોજી							ભ્રગણ	

રવિચક્રં પ્રવક્ષ્યામિ બાલાનાં તુ હિતાય વૈ
યસ્મિન્નૃક્ષે ભવેત્સૂર્યાસ્તદાદૌ ત્રીણિ મસ્તકે

શીર્ષે ત્રીણિ મુખે ત્રીણિ એકેકં સ્કંધયોદ્ધયોઃ
 એકેકં બાહુ મુખે ચ એકેકં કસ્યોદ્ધયોઃ
 હૃદયે પંચ ઋક્ષાણિ એકં નાભૌ પ્રદાપયેત
 એકં શુદ્ધ પ્રદેશે ચ એકેકં જાતુનિ દ્વયોઃ
 પાદે ચ ષટ્ ઋક્ષાણિ પાદયોઃ નિયોજયેત
 પાદે આદપાયુષી યેવ જથે ચ બ્રમણું ભવેત
 પરદારા રતિર્શુદ્ધે અસંતુષ્ટસ્તુ નાભિજે
 હૃદયે ધૃધિરં વિદ્યાત્ પાણિભ્યાં તસ્કરો ભવેત
 સ્થાન બ્રહ્મ ભવેત્ બાહ્યોઃ કંધે દશકંધરો ભવેત
 મુખે મિષ્ટાન્ન લોભ ચ પટખંધં તુ મસ્તકે
 શતવર્ષાણિ હૃદયેવ શિરે જાતુ ન સંશયઃ

સ્ત્રિયાકાર ચક્ર

રવિ રિસિથી જનમરિસિ ત્રય શિરે દુઃખકાર
 મુખે સપ્ત મીઠાં વચન કુખ આઠે પતિધાર ૩૪૧
 હૃદયે નાભિ ત્રય ત્રય રિસિ મુખણી મુખ સંતાન
 ત્રણ ગુજળે ગણિકા હુવે જનમ સમય એ જ્ઞાન ૩૪૨

સ્ત્રિયાકાર ચક્ર

સ્થાન	આયુ	મુખ	રતન	હૃદય	નાભિ	શુભ
સંખ્યા	૩	૭	૮	૩	૩	૩
કળ	દુઃખદાઈ	મીઠીવાણી	પતિવત્સલ	મુખી	સંતતિલાભ	વેશ્યા

શનિ ચક્ર

શનિ વાસો નર અંગમાં ગિણીયે રિસો સમવીસ
 થાવર (નામ) રિસો ઇગ મુહ ઠવિ પીછે ગણો સુ જગીસ ૩૪૩

ગુળજે દુધ નયણાં દુધ તિય સિર પંચ હીયેણ
 વામે હાથે ચઉ રિસી તિન્નધ વામ પયેણ ૩૪૪
 તિણ દિથે દાહિણ પગધ દાહિણ કર ચઉ ઠાય
 શનિ (નામ) રિસી આવધ જીહાં તેહનો ફલ સમઝાય ૩૪૫
 મુખે વિરોધ ગુળજે અમુહ નયણ મિલાવે મિત્ત
 સિર ભૂપતિ હીયડે સુખી વામ કરે ચલચિત્ત ૩૪૬
 બિહુ પાયે પરિભ્રમણ કરે કરદાહિણ બહુ વિત્ત
 થાવર વાસો હીર કહે ધમ લીયો જોધ વિચિત્ત ૩૪૭
 શનિ ચક્ર

સ્થાન	મુખ	ગુણ	નેત્ર	માથું	હૃદય	વામ હરત	વામ પગ	જમણો પગ	જમણો હાથ
સ્પંધ	૧	૨	૨	૩	૫	૪	૩	૩	૪
ફળ	વિરોધ	અશુભ	મિત્ર લાભ	ભૂપતિ	સુખ	ચલ ચિત્ત	ભ્રમણ	ભ્રમણ	બહુધન લાભ

રવિ પુરુષાકાર ચક્ર ઉપરથી આયુર્દાં બાણવાની રીત

શિરે મુખે વરસાં સઉ ચુરાશી ખંધેણ
 બાંહી બાણું જીવશે ૭ જીણાં હૃદયેણ
 હીયે પચાસાં જીવશે નાભી જીવે ત્રીસ
 જણણી શું દુઃખ હોયશે પગે પુરાં વીસ

અથવા બીજી રીત—

જન્મની તિથિને ૧૩ થી ગુણવી. વારને ૨૦ થી ગુણવા. નક્ષત્રને ૬ થી ગુણવા, યોગને ૧૧ થી ગુણવા અને કરણને ૭ થી ગુણવી બધા ગુણાકારોનો સરવાળો કરવો અને તેને ૧૦૦ થી ભાગ આપવો. જેટલા શેષ વધે તેટલા વર્ષનું આયુઃ બાણવું.

ત્રીજી રીત—

તિથિને ૧૩ થી ગુણવા, વારને ૨૩ થી ગુણવા, નક્ષત્રને ૬ થી ગુણવા, ચોગને ૧૧ થી ગુણવા અને તેમાં જન્મ નક્ષત્રની ઘડીયો યુક્ત કરવી. બધાનો સરવાળો કરી તેને સોથી ભાગ આપવો. બાકી રહે તેટલાં વર્ષનું આયુર્દ્વા સમજવું.

જન્મકુંડલીનાં ફળ

હીર કહે શશી બુધ ગુરુ ભૂગુ તતુ ભુવન સુહાઈ
રવિ મંગળ શનિ રાહ તે નર કીર્તિ દુઃખદાઈ ૩૪૮
ધન ભુવને સવિ કૂર ગ્રહ લક્ષ્મી હાનિ કરેઈ
સૌમ્ય ગ્રહ સવિ હીર કહે રિક્તિ સિદ્ધિ ફલ દેઈ ૩૪૯
સહજ ભુવને કૂર સવિ ભાઈની આપે હાણુ
હીર કહે ત્યાં સૌમ્યાં સવિ આવ્યા કરે કલ્યાણ ૩૫૦
હીર કહે અગ્નિ ભુવન કૂર કષ્ટ માખાપ
જે ગ્રહ આવે સૌમ્ય સવિ સુખ દાતા સુવિશાલ ૩૫૧
પંચમે ભુવને હીર કહે શુભકારી સવિ સામ્ય
કૂરાં સંતતિ હાનિકર હોય કુપુત્ર જે ભૌમ ૩૫૨
કૂરાં છૂંધ સ્થાનકે વધરીયાં કરઈ વિણાસ
સૌમ્યાં વ્યાધિ વધારહી હીર અંદ્ર મૃત પાસ ૩૫૩
સમમ ભુવને કૂર સવિ સૌમ્યાં સવિ સુખકાર
સુર ગુરુ શુકાં હીર કહે શશીવદની ધરનાર ૩૫૪
અષ્ટમ સ્થાનકે અષ્ટ ગ્રહો આવ્યા કરે અદોહ
હીર કહે વદ્ધી શશી બુધને મૃત વધારે મોહ ૩૫૫
હીર કહઈ ધરમ ભુવને પાપી પાપ કરંત
ધરમ કરમ તિહાં સૌમ્યાં સવિ શશી ગુરુ ભૂગુ બુધ દંતી ૩૫૬

કર્મ ભુવન તો હીર કહે કૂર કરે દુર ભણી
 સૌમ્ય સૌભાગી સુખ દીએ પામી ધરમ પસાઈ ૩૫૭
 આય ભુવન ઇચ્છારમે' નવગ્રહ વસ્યા જે હીર
 રિદ્ધિ વૃદ્ધિ આવ્યા કરે સુખ સંપજે શરીર ૩૫૮
 હીર કહે સવિ વ્યય ભુવને નવગ્રહ માંહે કોઈ
 આવઈ તો ધર હાની દીએ કાણાં કુલક્ષણા હોઈ ૩૫૯

સ્તનપાન

પુખ્ય પુનર્વસુ મૂલ મધા ઉત્તરાત્રય વિશાહ
 રવિ ગુરુ શશી બુધ શુક્રસુ' સ્તનપાન ગજગ્રાહ ૩૬૦

સ્તનપાન ઉપરનાં નક્ષત્રોમાં કરાવ્યા બાદ જન્મ પછી બારમા
 દિવસે બાળકને સૂર્યનું દર્શન કરાવવું જોઈએ. કેટલાકના મતમાં
 સૂર્ય દર્શન ચોથા મહીનામાં કરાવવાનું છે. સૂર્ય દર્શનને નિષ્ક્રમણ
 કહે છે અને તે ચોથામાં કરવાનો ઘણાનો મત છે.

શ્યાદ્વાદશેડહિ શુભદે રવિદર્શનં ચ સૌમ્યગ્રહાર્ક દિવસે ન

ચ બાલકાનામ્

સૂર્યસ્ય દર્શનમિદં પ્રથમં શિશુનાં માસે ચતુર્થપ્રભિતે

ગમનોક્તધિષ્ઠયૈઃ

પાલકારોહણ-ધોડીશ્ચ' બાધવાનું

રેવતી ઉત્તરા મૂલ કર મૃગશિર પુખ્ય રિસીય
 શુભ વારે સુત પારણે પોઢે સદા સુખીય ૩૬૧

નામ પાડવાનું સુદર્ત

શ્રવણ ત્રય રેવસ્સણિ ઉત્તર તિય કત્તિય (કરતિય)
 રોહિણી દુમ પુનર્વસુ દુગાં અનુરાહાં રિસી લીય ૩૬૨
 હીર કહઈ સુરગુરુ ભૃગુ શશી બલ સુધો લેઈ
 નંદા પૂરણા જ્યા તિથિ બાલક નામ હવેઈ ૩૬૩

ઉત્તર તિય સવણાંધ તિય હાથાંતિય અનુરાહ
 રેવય દુમ પુણવસુ દુગાં રોહિણી દોધ રિખાંહ ૩૬૪
 શશી બુધ ગુરુ ભૃગુ હીર કહે પાંચમે છૂંધ માસ
 પ્રથમ અંન તો તે દિને દધને પુરો આશ ૩૬૫

કર્ક વેધ

ઉત્તરાત્રય મૃગ શ્રવણ દોય રેવત્સણી અનુરાહ
 હસ્ત દય પુનરવસુ દુગાં એ રિસી હીર કહાઈ ૩૬૬
 વાર શનિશ્વર પરિહરે અવર વાર સવિ લેધ
 બાલક કાન વિધાવીંધ હાથ મીઠાઈ દેધ ૩૬૭

જન્મ પછી ખારમા દિવસે સુહૃત્ જોયા વગર પણ બાળકને
 પારણામાં સુવારાય છે. તેમજ તે દિવસે નામ પાડવામાં આવે
 છે. રીવાજ એવો છે કે બાળકનું નામ પાડી પછી તેને નવા
 થોડીયામાં સુવારે છે. અને આ નામને જન્મનું નામ અથવા
 થોડીયાનું નામ કહે છે.

છોકરીનો જન્મ હોય તો ૧૩ મે દિવસે પારણું બાંધવું.
 જો આમ ન બન્યું હોય તો ૧૬, ૧૮, ૨૨ કે ૩૨ મા દિવસે
 પારણું બાંધવું. અને તેમાં સુહૃત્માં બતાવેલા નક્ષત્રો લેવાં.
 અમાસ, શહેણ અને શ્રાદ્ધાદિની તિથિઓનો ત્યાગ કરવો.

પૌષ્ણશ્ચિ ધાતુ કરવાસવ વારુણેષુ
 ચિત્રાર્નિલાદિતિ બૃહસ્પતિદૈવતેષુ
 વારેષુ સૌમ્ય શશિસૂર્યસુરેભ્યશુકે
 ત્વાંદોલનં નિગદિતં બહુ બાલકનામ

અર્થાત—રેવતી, અશ્વિની, રોહિણી, હસ્ત, મૂલ, શતભિષા,
 ચિત્રા, સ્વાતિ, પુનર્વસુ અને મૃગશીર્ષ એ નક્ષત્રોમાં તેમજ બુધ,
 સોમ, રવિ, ગુરુ અને શુક્રે એ વારમાં બાળકને પારણામાં સુવાડવું.

કેટલાકના મતમાં એમ છે કે-લદ્દા તિથિ ૨-૭-૧૨, જ્યાં તિથિ ૩-૮-૧૩, સોમ પુષ્ય, શુક્ર તથા શુરવારે, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, પુનર્વસુ, પુષ્ય, રેવતી, અશ્વિની, સ્વાતિ, હસ્ત, અને ચિત્રા એ નક્ષત્રોમાં જન્મથી બારમે દિવસે પારણામાં બાળકને સુવાહનું.

ઘોડીયા ચક્ર—

સૂર્યનક્ષત્રથી દિનનક્ષત્ર મુખો ગણવું. ૧ થી ૫ પૂર્વમાં, ૬ થી ૧૦ દક્ષિણે, ૧૧ થી ૧૫ પશ્ચિમમાં, ૧૬ થી ૨૦ ઉત્તરમાં અને ૨૧ થી ૨૭ ને વચ્ચે મૂકવાં. જેમકે—

પૂર્વનું ક્ષણ શ્રેષ્ઠ અને બાળક નિરોગી રહે તેવું છે. દક્ષિણે બાળક રોગી રહે માટે નેષ્ટ, પશ્ચિમે બાળક દીર્ઘાયુઃ થાય માટે શ્રેષ્ઠ અને ઉત્તરમાં બાળક સુકાતું જાય માટે નેષ્ટ છે. વચ્ચેનાં ૭ નક્ષત્ર સર્વશ્રેષ્ઠ છે.

પ્રથમ દાંત ઉઠે તેવું ક્ષણ

માતા પિતા મંગળ કરઈ બાલક જન્મઈ બાર
પણ તે સ્યું દાંત વિચાર છે તે સૂણને નરનાર ૩૬૮
જે જાયઈ શિશુ દાંત સમ તવ કુલ છેદ કરંતિ
ળીજે માસે કષ્ટ નીજ ત્રીજે પિતા મરંતિ ૩૬૯
ચોથે બડ બધવ કષ્ટ પંચમે ઘર સુખવાસ
છકું દ્રવ્ય નસાવહી સત્તમે સહુ વિણાસ ૩૭૦
અષ્ટમે સુખદાતા સર્વે જાણેા ગુરુ મુખ ભેદ
હીર કહે ઇમ દાંતરો ઇમ બોલીયો વેદ ૩૭૧

જે બાળક દાંત સહિત જન્મે તે તરતજ મરી જાય. અને કદાચિ જીવે તો રાજા થાય.

૬ ઉગવાનું માસ પરત્વે ક્ષણ—

નોંદ પ્રથમે માસે સંજાતો દંતો હંતિ કુર્ષ તતઃ

દ્વિતીયે જાતકંતસ્તુ સ્વયં તાતં ચ હંતિ વા
 તૃતીયે ચ પુનર્માસે પિતરં વા પિતામહં
 તુર્યે માસે ચ હંતોડ્યમં જાતો જાતૃવિનાશકઃ
 હસ્ત્યશ્વકરભાન્વધાન્યચમે પુનરાનયેત
 માસે કરોતિ ષષ્ઠે તુ સંતાપં કલહં કુલે
 નાશયેત સપ્તમે માસે ધનધાન્યગવાદિકમ્

હાંત ઉપર નીચે ઉગે તેનું કળ—

પ્રથમ હંતનિર્મુક્તિર્ધ્વં જાલસ્ય ચેદ્ ભવેત્
 કલેશાય માતૃલસ્યેહ તથા પ્રોક્તા મહર્ષિભિઃ
 તેર્વા સહ યસ્ય સ્યાત્ જનનં જાલકસ્ય ચ
 માતરં પિતરં જાદેહાત્માનં વાપિ માતૃલાન્
 તત્ર શાંતિં પ્રકુર્વંતિ નામ્યથા સુખ માનુયાત્

—રુદ્રામલે

માસ પરત્વે સ્પષ્ટિકરણ—

પહેલા માસમાં હાંત ઉગે તો જાલક પોતે મૃત્યુ પામે.
 બીજામાં ઉગે તો બાઈનું મૃત્યુ થાય. ત્રીજામાં જાહેન, ચોથામાં
 માતા અને પાંચમામાં ઉગે તો મોટાભાઈનું મૃત્યુ થાય. છઠ્ઠામાં
 ઉગે તો મંત્રજીવી થાય. સાતમાંથી લઈ જારમા માસ સુધીમાં
 હાંત ઉગે તો જાળક તેમજ તેનાં માતાપિતા વગેરે સુખી થાય.

મુંઠન

મુંડણ કર રેવતી અસ્સની મૃગ કર શ્રવણ ધનિકું
 પુષ્ય પુનર્વસુ શતભિષાં ચિત્તા સાતી જીકુ કહર
 પડિવા બીય તીય પંચમી સત્તમી દશમી ધજ્યાર
 જારસ તેરશ પૂરણીમા હીર કહે શુભવાર ૩૭૩

સુદર્ત જણપતિમાં ઉત્તરાષાઢા નક્ષત્ર લીધું છે. જાળકને
 પ્રથમ વાળ ઉતારતાં ઉત્તરાયનનો સૂર્ય, શુકલ પક્ષ અને સોમ,
 શુધ, શુરુ તથા શુક એ પૈકીનો એક વાર લેવો. એવ, કર્ક,

સિંહ, તુલા, વૃશ્ચિક તથા મીન એ ૭ લક્ષ લેવાં, ૭૬, આઠમ, રિક્તા ને અમાસ એ તિથિઓ વર્જિત કરવી ને બીજા અવળેગ તજવા.

પુનર્વસુદયે જ્યેષ્ઠા મૃગે ચ કવણેદયે
હસ્ત ત્રયે ચ રેવત્યાં શુદ્ધપક્ષોત્તરાયણે
લગ્ને ગોચીધતુકુંભમકરે મન્મથે તથા
સૌમ્યવારે શુભેયોગે ચૃડાકર્મ સ્મૃતં બુધેઃ
ચૃડાકર્મણિ હેયાસ્તુ જન્મમાસશ્ચ જન્મભાં
રિક્તા પછી ચ પર્વાણિ પ્રતિપત્ત્ય તિથિસ્વપિ
શુકભાર્ગવયોરસ્તે બાલવાર્ધકયોરપિ
કેતુધ્યેડપિ નૈવ સ્થાન્માર્ગે જ્યેષ્ઠે તથા કુરમ્.
સુદર્ત ગણપતિ-પૃ. ૭૨ સ્લોક-૪૬-૪૭

મુંડને=કૌર નિષેધ નક્ષત્રો.

લાવાર્થ-૧ વર્ષમાં. મધ્ય નક્ષત્રમાં. ૫ વખત કરાવે તો મૃત્યુ થાય.

૧	”	કૃતિકા	”	૬	”	”
૧	”	મૃગશીરા	”	૩	”	”
૧	”	રેહિણી	”	૮	”	”
૧	”	ઉ. કા.	”	૪	”	”
૧	”	મૂલ	”	૧	”	”
૧	”	૩ ઉત્તરા	”	૮	”	”

૨-૪-૬-૮-પ્રજ્ઞા સમાન હોય તો પણ ન જીવે.

અપવાદ-સ્લોક-૪૮ પ્રાણજ્ઞ કે રાજાની આજ્ઞાથી કરાવે તો દોષ નહિ
અગ્નિહોત્રી-કેદમાંથી છુટીને-મૃતક સૂતક માટે-દીક્ષામાં ”
કાર્યે નિષેધ સોજન કર્યા પછી-તૈલાદિ લગાવ્યા પછી-

(ઉવટનલગાનેબાદ)

મતના દિવસે યાત્રા=પ્રયાજી દિને મુદ્ધ સમયે સંધ્યાદિ કર્મ કર્યા
પછી-રાત્રિના સમયે જો વખતની સંધિમાં-

પુનઃ તિથિયો નિષેધ ૧-૪-૧-૬-૮-૧૪-ને અમાસે અને પર્વણી તિથિયોમાં ક્ષીરનિષેધ-તથા પાછલ કરાવેલી હબ્બમતથી નવમે દિવસે-શ્લોક. ૫૧-૫૨

અને થોડી અવસ્થાનું ઘાલક-સ્નાતક-રાજ યોગીન્દ્ર-ગર્ભિણીનાપતિ. અથવા જેના માતા પિતા જીવતા હોય એમણે સંપૂર્ણ શિર મુંડન કરાવવું નહિ.

હબ્બમત વખતે ઘાલવાના કલ્યાણકારી વાક્યો શ્લોક. ૫૩-૫૪. ૭૩-

કૈશવ માનર્તપુરં પાટલિપુત્રં પુરીમહિચ્છત્રામ્ ॥

દિતિ મર્દિતિ ચ સ્મરતાં ક્ષીર વિચી મવતિ કલ્યાણમ્ ॥

પુનઃ ૫૪-૫૨ મુંડન મુદૂર્તની સમજણ.

વારે નિષેધ-રવિવારે હબ્બમત કરાવવાથી ૧ માસનું મુખ થટે છે.

શનિવારે	”	૭	”
મંગલ	”	૮	”
ગ્રેષ્ઠ વાર- બુધવારે	”	૫	” વધે છે.
સોમવારે	”	૭	” ”
શુક્રવારે	”	૧૧	” ”
શુરવારે	”	૧૦	” ”

વિધાર્ભ

વિદ્યા પૂજા પૂભારસણિ કર ચૂલાં પૂંવાહ

ચિત્રા વિશાખા સરવણાં આદ્રા અસલેશાંહ ૩૭૪

પુષ્ય પુનર્વસુ સાઠ્યાં શતભિષાં પડિવા બીજ

હશમી ઇગ્યારસ તેરસી સાતમી પાંચમી તીજ ૩૭૫

બુધ ગુરુ ઉત્તમ હીર કહે મધ્યમ ભગુ શશી સૂર

થાવર મંગલ વાર બે વરજી વલ્લવો તૂર ૩૭૬

અથ તિથિ વાર નક્ષત્રે પ્રથમ વિદ્યા ભણવાનું મુદૂર્ત.—

નક્ષત્રો-મૃગશીર્ષ, આર્દ્રા, પુનર્વસુ, પુષ્ય, અશ્લેષા, પૂર્વા-

ફલ્ગુની, હસ્ત, ચિત્રા, સ્વાતિ, વિશાખા, મૂલ, પૂર્વા-

ષાઢા, શ્રવણ, શતભિષા અને પૂર્વાભાદ્રપદ.

તિથિ-૧-૨-૩-૪-૭-૧૦-૧૧ અને ૧૩

વાર-બુધ તથા શુક્ર ઉત્તમ, શુક્ર, રવિવાર અને સોમવાર
મધ્યમ તથા શનિવાર અને મંગલવાર તથા દેવા.

પાઠાંતરે-વિદ્યા લક્ષ્યાવવાતું મુહૂર્ત-

અશ્વિનિ મૂલ પૂર્વા ત્રણ મૃગ પંચકં સ્વાતિ ચિત્તાસુ શ્રવણત્રયં ।

વિદ્યારંભે શુક્ર શ્રેષ્ઠો મધ્યમં બૃશુ ભાસ્કરં ।

મરણું મંદ લોમાખ્યં અવિદ્યા બુધ સોમયોઃ ॥

વળી-બુધે સમાસ્ત્રં શુક્ર વેદ વિદ્યા દેવાગ્ન્ય શુક્ર રવિરાધ્ય પદં ઠહાતિ ॥

સોમે અવિદ્યા મરણું ચ લોમે, શનિશ્વરે રોગ કલહં કરોતિ

અથ વિદ્યા મુહૂર્તે શુભાશુભ તિથિવાર—

અષ્ટમી શુક્રંતા ચ શિષ્યહંતા અતુર્હશી ॥

દ્વાદશી ઉભયોહંતા પ્રતિપદ પાઠ નાશિની ॥૧॥

પૂર્ણિમા ચ અમાવાસ્યા અષ્ટમી ચ અતુર્હશી ।

સપ્તમી ચ ત્રયોદશ્યાં વિદ્યારંભે ગલગૃહં ॥૨॥

વિદ્યારંભે શુક્ર શ્રેષ્ઠો મધ્યમે બૃશુ ભાસ્કરો ।

મરણું મંદ ભોમાનાં અવિદ્યા બુધ સોમયોઃ ॥૩॥

હીર કહે ગલગ્રહ માંહે ક્ષૌર મમણ વિવાહ

વાણિજ્ય વિદ્યા દીક્ષા વ્રતે વરજે સર્વ સુખી થાય ૩૭૭
દીક્ષા

અનુરાહા તિથિ ઉત્તરાં શતલિપ શ્રવણાંધ સ્વાતિ

પૂ-ભદ્ર પુષ્ય પુનર્વસુ મૃગ કર મૂલ વિખ્યાતિ ૩૭૮

રેવય રોહિણી અશ્વિની હીર કહે શુભવાર

મલ ટાળી શશીભલ ગ્રહો દીક્ષા લીયે નરનાર ૩૭૯

અથ ગલગ્રહ તિથિની ઘડીઓ કયા પહોરે તજવી.

તિથિ	પહોર	પ્રથમની ઘડીઓ	તજવી.
૪	૧	”	૨ ”
૭	૧	”	૨ ”
૮	૧	”	૨ ”
૯	૧	”	૨ ”

સુદી ૧૩	૨	વચલી	૧	”
૧૪	૨	”	૧	”
૧૫	૨	”	૧	”
વદી ૧	૨	”	૧	”

અથ ગલગ્રહ માસે, પક્ષે, તિથિ, રાત્રિ, દિવસે, પ્રહરે નિષેધ—

મધુ^૧ માધવ^૨ ચો શુકલા તૃતીયા ચર સંક્રમઃ ।

જ્યેષ્ઠે શુકલે દ્વિતીયા અ રાધે કૃષ્ણ દ્વિતીયકા ॥૧૥

માધ શુકલે ક્રાંતશી અ દ્વિતીયોભય પક્ષભઃ ॥

ક્રાંત્યુષ્ણે દ્વિતીયા કૃષ્ણા પર્વાગ્રાહિ તિથિ ત્યજેત્ ॥૨૥

ત્રયોદશ્યાહિ ચત્વારિ સપ્તમ્યાહિ દિનત્રયં ।

ચતુર્થી^૧ સર્વમાસેષુ મૌજ્યધે ગલગ્રહઃ ॥૩૥

ત્રયોદશી મધ્યરાત્રી ચામ ચામાર્ધ સપ્તમી ।

ચતુર્થી^૧ ચામમેકં સ્થાત્ પ્રદોષે રજનિ મુખે ॥૪૥

ચૈત્રે અ ચૈષાઠ્ઠ^૧ ગતોપિ નેષ્ઠો મત ક્રિયારંભણ માધવે સ્થાત્ ।

ચૈત્રે અ મીનાઠ્ઠ^૧ ગતોપિ શ્રેષ્ઠો નાપ્તા યદા ગોચર વર્ગ શુદ્ધિઃ ॥૫૥

અથ ગલગ્રહ માસ-પક્ષ-તિથિ-રાત્રિ-દિવસ પહોરે જનોઈ મુદૂર્ત્તે નિષેધ—

ચૈત્ર સુદી ૩, વૈશાખ સુદી ૩, વૈશાખ સુદી ૬, જેઠ સુદી ૨, અને ત્રીજ, આષાઠ વદી ૨, મહા સુદી અને વદી ૧૨, ફાગણ વદ ૨ અને બધા મહિનાઓની ચોથ વર્જિત હોવાથી જનોઈના મુદૂર્ત્તમાં લેવી નહિ. વળી એક પાઠ આ પ્રમાણે પણ મલી આપ્યો છે:—

ત્રયોદશ્યાહિ ચત્વારિ કૃષ્ણ પક્ષે અ ચા તિથિ ।

વર્જયેત્ શુભકાર્યેષુ ગર્ગશૌનક ભાષિતં ॥૧૥

અથ ગલગ્રહ તિથિઓમાં પહોરની ઘડીઓ વર્જિત—

૪ ચોથ ૧ પહોરની પહેલી ૨ ઘડી તજવી

૭ સાતમ ૧ પહોરની ” ૨ ઘડી ”

૮ આઠમ ૧ ” ” ૨ ઘડી ”

૯ નોમ ૧ ” ” ૨ ઘડી ”

૧ ચૈત્ર, ૨ વૈશાખ, ૩ આષાઠ.

૧૩ તેરથ, ૧૪ ચૌદથ, ૧૫ પૂનમ તથા અમાસ અને ૧ પડવો આ તિથિઓના બીજા પહોરની વચલી એક ઘડી તજવી. બીજા પહોરની વચલી એક ઘડી એટલે બીજા અડધા પહોરમાં ૧ ઘડી નિષેધ. અર્થાત્ દોઢ પહોર વીતી ગયા બાદ ૧ ઘડી નિષેધ. અર્થાત્ દોઢ પહોર વીતી ગયા બાદ ૧ ઘડી નિષેધ અથવા તો બીજા પહોરની ઠા ઘડી બાકી રહે એટલે ૭૫ ઘડીનો ૧ પહોર થાય છે.

ચૈત્ર માસના અજવાળીયા પખવાડીયામાં સૂર્ય મેષનો હોય તો પણ જનોઈ વગેરે ત્રતાદિ ક્રિયાઓના આરંભમાં ને લગ્નમાં નેષ્ટ છે, અને ચૈત્ર માસનું અંધારીયું પખવાડીયું ત્રતાદિક ક્રિયાઓમાં ને લગ્નમાં મેષાર્ક હોય તો મધ્યમ છે. પરંતુ જનોઈમાં, ચૈત્ર માસના અજવાળીયા પખવાડીયામાં સૂર્ય મીન રાશિમાં હોય તો અતિ ઉત્તમ છે. અંધારીયું સાધારણ છે. માટે અજવાળીયામાં જનોઈ વખતે શુક્ર, શુક્રનો અસ્ત હોય કે શુક્ર ૪-૮ અને ૧૨ મેા હોય કે ચંદ્રમા ખરાબ હોય તો પણ દોષ લાગતો નથી.

વળી ઠાણાંગસૂત્રમાં—ઐગશિર, આર્દ્રા, પુષ્ય, પૂર્વાશ્વિની, પૂર્વાષાઢા, પૂર્વાભાદ્રપદ, મૂલ, અશ્લેષા, હસ્ત અને ચિત્રા આ ૧૦ નક્ષત્રો જ્ઞાનવૃદ્ધિકારક ઠહેલાં છે.

અથ વાર નક્ષત્રે વિદ્યા ભણવાનું શુદ્ધર્ત્ત—

વિદ્યારંભે શુક્ર શ્રેષ્ઠ ભુધવારોથ ભાર્ગવે ।

મધ્યમે રવિ ચંદ્રો ચ શનિ લૌમં વિવર્જયેત્ ॥ ૧ ॥

વિદ્યારંભે ભવેત્સિદ્ધિ શ્રવણે મૃગશંચકે ।

મૂલે હસ્તે ત્રયેશ્વિન્યાં પૂર્વા ચ ત્રિતયેષ્વપિ ॥ ૨ ॥

ત્રયોદશ્યાદિ ચત્વારિ સપ્તમ્યાદિ દ્વિત્રયં ।

ચતુર્થેઽઠાઠિની પ્રોક્તા અષ્ટાવૈતે ગલ્લથહઃ ॥ ૩ ॥

વિદ્યાના આરંભમાં ટાલવાનાં તિથિવારોદિ—

પૌર્ણિમાસ્યમમાવાસ્યાં, અષ્ટમ્યાં ચ ચતુર્દશી ।

સપ્તમ્યાં ચ ત્રયોદશ્યાં, વિદ્યારંભે ગલ્લથહઃ ॥ ૧ ॥

આયુઃ૧ જડયંર મૃત્યુઃ૩ લક્ષ્મી૪, યુદ્ધિપ સિદ્ધિં૬ ચ પંચતાંઠ
વિદ્યારંભેન વારાણ્યાં, કૃમેણ ક્લમાદિશેત ॥૨૧॥

વળી યાઠાંતરે-અશ્વિનિ મૂલ પૂરવા ત્રય મુગપંચકે ।

હસ્ત શતભિષા સ્વાતિ ચિત્તાસુ શ્રવણત્રય ॥૧૧॥

વિદ્યારંભે શુક્ર શ્રેષ્ઠો મધ્યમં લગ્ન ભાસ્કરં ।

મરણં મહં લોભાખ્યં અવિદ્યાં બુધ સોમયોઃ ॥૨૧॥

લોચ

રવિ શનિ મંગળવાર એ મુંડન લોચન કર્મ
અવરે વારે કીજતે લોચ ન થાયે ધર્મ ૩૮૦

મૂલ ઉત્તરા મૂળ રોહિણી ભરણી કિત્તિ વિશાહ

અનુરાધા રિસિ હીર કહે મુંડણ લોચાં દાય ૩૮૧

હીર તથા લોચ કર્મ મુહૂર્તે નિષેધ નક્ષત્રો જોઈસસારે-

રોહિણિ માહા વિશાહા, તિ ઉત્તરા ભરણિ કિત્તિયાચ અણુરાહા ।

ધ્રિય મુંડણ લોચકચે ઇદો વિ ન જીવચે વરિખખં ॥૧૧॥

ભાવાર્થ—રોહિણી, મઘા, વિશાખા, ત્રણે ઉત્તરા, ભરણી,
કૃત્તિકા અને અનુરાધા આ નક્ષત્રોમાં મુંડન અથવા લોચ કર્મ
કરાવે તો ઇંદ્ર પણ જીવતો રહે નહિ.

નવમીય ચૈત્રી ચૈત્રિસિ, અકૃમિ છઠ્ઠી અમાવસી તિહિયા ।

વારા સનિ રવિ મંગલ, મુંડણ લોચ ન કારેઈ ॥૨॥

ભાવાર્થ—નોમ, ચૌથ, ચૈત્રિસ, આઠમ, છઠ અને અમાસના
દિવસે તથા શનિ, રવિ અને મંગલવારે મુંડન એટલે લોચ
કરાવવો નહિ.

જેન સાધુઓને લોચમાં નિષેધ નક્ષત્રો—

કૃત્તિકાસુ વિશાખાસુ મઘાસુ ભરણીષુ ચ ।

એભિશ્ચતુર્થિઃ નક્ષત્રૈ લોચકર્મ ન કારયેત ॥

અર્થાત—કૃત્તિકા, વિશાખા, મઘા અને ભરણી આ ચાર
નક્ષત્રોમાં જેન સાધુઓએ વાળનો લોચ ન કરવો.

જૈન સાધુઓને લોચ કરવામાં શ્રેષ્ઠ નક્ષત્રો—

પુનર્વસુ તથા પુષ્ય ધનિષ્ઠા શ્રવણે સદા ।

એલિશ્વતુર્લિંધિર્ધૃષ્ટિશ્ચ લોચકર્મં તુ કરયેત્ ॥ ૭ ॥

અર્થાત્—પુનર્વસુ, પુષ્ય, ધનિષ્ઠા અને શ્રવણ આ ચાર નક્ષત્રોમાં વાળનો લોચ કરવો ઉત્તમ છે.

જૈન સમાજને માટે પ્રસંગોપાત્ત મતાદિ દેવાનાં મુહૂર્તો—

—જ્યોતિષસારે પૃ. ૫૮

હૃત્યુત્તર સવષુ તિર્ગ, રેવઠ રૌહિણિ પુરુષ્વસુ હુર્ગ ।

અલુરાહા સમ લઘિયા, સોલસ આલોચણા રિકખા ॥૧॥

આલોચણા તિહિ નંદા, ભદ્રા જ્યાય પુષ્ણાય ।

રવિ મન્થિ બુધ શુક્ર મુક્ષા, વારા કરણાણ વિકૃતિ વિદ્યા ॥૨॥

ભાનાર્થ—હસ્ત, ચિત્રા, સ્વાતિ, ઉત્તરા ફાલ્ગુની, ઉત્તરાષાઢ,

ઉત્તરા ભાદ્રપદા, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, શતભિષા, રેવતિ, અશ્વિની,

રૌહિણી, મૃગશીર્ષ, પુનર્વસુ, પુષ્ય અને અતુરાષા એ સોલ

નક્ષત્રો. નંદા, ભદ્રા, જ્યા અને પૂર્ણા એ તિથિઓ. રવિ. સોમ,

બુધ, શુક્ર અને શુક્ર એ વારો. વિકૃતિ (ભદ્રા) કરણને છોડીને

બાકીના છ (ચર) કરણો. આ બધા યોગો સમક્ષિત ઉચરવામાં,

શુક્ર પાસે આલોચના (પ્રાયશ્ચિત) દેવામાં, યોગ સાધનામાં તથા

તપશ્ચર્યા વગેરે કાર્યો કરવામાં શુભ ક્ષણે આપનારા છે.

આરંભશિદ્ધિ થયેના ત્રીજા વિમર્શના ૩૬ માં શ્લોકમાં પણ કહ્યું છે—

નિયમાલોચના યોગે તપો નંદાદિ કરયેત્ ।

મુક્રવા તિક્ષ્ણામિશ્રાણિ વારોચાર યનેચ્ચરે ॥

અર્થાત્—તીક્ષણ, ઉગ્ર અને મિશ્ર સંજ્ઞાવાળા નક્ષત્રો અને

મંગલ તથા શનિવારને છોડીને બાકીના નક્ષત્રો તથા વારોએ,

મત, નિયમ, આલોચણ, યોગ, તપસ્યા વગેરે અને જ્ઞાન મંડાવવા

વગેરે કાર્યો કરવાં.

જનોષ્ઠ

જેઠ અમ્માઠાં ફાગુણાં માહ ચૈત્ર વૈશાહ

વિત્રાં દીજૈ જનોષ્ઠયાં વરસાં આઠાં માહ ૩૮૨

ધગધાર વરષે ક્ષત્રીને વૈશ્યને વરસાં ખાર

લગન મિથુન કન્યા ધનાં મીનાં જયજયકાર ૩૮૩

શ્રવણ ધનિષ્ઠા સ્વાતિ કર ચિત્રા પુનર્વસુ લેહ

મૃગ રેવત્યસણિ બુધ ગુરુ ગુરવિ હીર કહેધ ૩૮૪

અષ્ટમે ષષ્ટમે વર્ષે જત બંધ દિલોત્તમઃ

નૃપચૈકાદશે વર્ષે વૈશ્યોચ દ્વાદશોત્તમઃ ॥૧॥

અશ્વિન્યેર મૃગ પુખ્યે ચ રેવત્યાં ચ કરત્રયં ।

શ્રવણે ચ ધનિષ્ઠાયાં શાખાધિપ બલો તથા ॥૨॥

અષ્ટ વર્ષાબ્યાં ચદિ શુભો ન જાયતે ।

તદ્દાપિ નપનં કાર્યં ચૈત્રે મીન ગતે રવો ॥

જન્મરૂક્ષ તિથિ માસેષુ ન કુર્યાત્ મંગલં ક્વચિત્ ॥

આઘાગત પ્રસૂતં ચ જ્યેષ્ઠ માસેન મંગલં ॥

જનોઈમાં ચૈત્ર મહિનાના અજવાળીયા પક્ષમાં મીનનો સૂર્ય
હોય તો, ગુરુ અથવા ચંદ્ર નેષ્ટ હોય તો પણ હોષ ન લાગે.
બાળકની રાશીથી ૫-૬-૧૧-૨-૭ ગુરુ શ્રેષ્ઠ છે ૬-૩-૧-૧૦
પૂર્ણવાથી શ્રેષ્ઠ છે. ૪-૮-૧૨ નેષ્ટ જ છે.

પાઠાંતર-હસ્ત, અશ્વિનિ, પુખ્ય, અમૃતેષા, આદ્રા, મૂલ, પૂર્વાષા,
પુનર્વસુ, રેવતિ, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, શતભિષા, સ્વાતિ, મૃગશીર,
અતુરશા અને ચિત્રા આ અઠાર નક્ષત્રો હોવાં.

વળી પાઠાંતરે-રોહિણીને ઉત્તરા ૩ પણ લેવાય છે. રવિ,
સોમ, બુધ, ગુરુ અને શુક્ર આ પાંચ વાર લેવા. બીજ, ત્રીજ,
દશમ, અગિયારસ, બારસ અને પાંચમ આ છ તિથિઓ લેવી
માહ, ફાગણ, ચૈત્ર, વૈશાખને જેઠ આ પાંચ માસ લેવા. વહિ
પાંચમ સુધી અજવાળીયું પખવાડીયું ગણવું. કેટલાક આચાર્યોના
મતે જેઠ માસ ન લેવો

અથ ધર્મશાસ્ત્ર લક્ષવાના પ્રારંભ માટે સુહૃત્—

હસ્તાદિ પંચકે પુખ્યે રેવતિ દ્વિતયે મૃગે

શ્રવત્રયે શુભારંભો ધર્મશાસ્ત્ર પુરાણયોઃ ।

અર્થાત્—હસ્તથી પાંચ, પુખ્ત, રેવતિ, અશ્વિનિ, મૃગશીર
અને શ્રવણથી ૩ સર્વ મળીને આ ૧૨ નક્ષત્રોમાં પ્રથમ ધર્મશાસ્ત્ર
ભણવાનો આરંભ કરવો.

૪ ૪ ૪ ૪ ૪ ૪ ૩
વેદઙ્ગિય વેદ શ્રુતિ વેદ વેદ ફલં શુરોભાદિન મેવ ગણ્યં ।
અર્થંચ લાભંચ તથા ચ સિદ્ધિ લાભો મૃતી રાજભયંચ મોક્ષઃ
કથારંભ પ્રકૃત્વીત પ્રોક્તં પૂર્વ મહર્ષિભિઃ ॥

અર્થાત્—ગૃહસ્થપતિ જે નક્ષત્ર ભોગવતો હોય ત્યાંથી મુહૂર્ત
દિવસ સુધો ગણવાં. પહેલાં ૧ થી ૪ અર્થલાભ, બીજાં ૫ થી ૮
લાભ, ૯ થી ૧૨ કાર્યસિદ્ધિ, ૧૩ થી ૧૬ લાભ, ૧૭ થી ૨૦
મૃત્યુ, ૨૧ થી ૨૪ રાજભય અને ૨૫ થી ૨૭ મોક્ષ. એમ ફલ
જાણવું. તેમાં ‘હસ્તાદિ પંચક’ આ નક્ષત્રો મુહૂર્તમાં હેવાં.

વિવાહે ભક્ટ

ચોનિ યુજ્જ ગણુ વરણુ રાશિ મેલ ગ્રહમિત્ત
નાડી વેધ પડાષ્ટક વરગમીત મુ પવિત્ત ૩૮૫

રાશિ મેલાપક

મિથુન ધન કન્યા તુલા માનવ રાશિ એહ
અમ્લી સિંહ રાશિ તણી સગપણ દાખે છેહ ૩૮૬
મકર કુંભ મીન જલચરાં રાશિ જે હૂઈ નાર
તે વર માનવ રાશિયાં હથ લેવે સંહાર ૩૮૭

નવપંચક

મકર વરખ વૃશ્ચિક કરક ધન સિહાં તુલ કુંભ
કર્ક મીન છાગ મિથુનાં પ્રીત મકરે પ્રારંભ ૩૮૮

પ્રીતિ પડાષ્ટક

મેષાં અલિ મિથુનાં મકર તુલ વૃષભ ઘટ કન
સિંહ મીન ધન કરકમુ પ્રીતિ પડાષ્ટક ભન ૩૮૯

વૈશ્યાખ્યક

મીનાં તુલાં મકરાં હરિ વૃષ ધન કન્યા મેષ
અલિ મિહુણાં કરકાં ધર્માં એ પદ્ અકુમ કલેશ ૩૬૦

વૈશ્ય ભાષ્ય

સિંહ વૃશ્ચિક મૈત્રી પશ્ચો કન્યા મિથુન ધન મીન
મકર તુલ સંતોષ હોઝ કુંભ વસહ બહુ પ્રીત ૩૬૧

વૈર ભાષ્ય

વૃશ્ચિક રાશિ કન્યકા સિંહ રાશિ વર ટાલી
વરયાવર્ય જે ઇણુ વિધિ હીર કહે લ્યો નિહાલિ ૩૬૨
રિપુ પદ અકુમ ધરણુ ભય કલહ વચે નવપંચ
ભારમ બીયકં ધનદૂખી અવર પ્રીતિ સુખસંચ ૩૬૩

કન્યા વિચાર

ગૌરી આઠ વરસ કહી રોહણીયાં નવ વરસ
દશ વરસારી કન્યકા ઉપરી રહે રજરાશિ ૩૬૪
ગારી બલ ગુરુ આપીએ રોહિણી દીજ બાણુ
કન્યા દીજે લગનબલ મહિલા ચંદ્ર પ્રમાણુ ૩૬૫
માતા પિતા ભાઈ વડો રજવૈ કન્યા દેખી
નરકે જાતાં બોલીયો આગમે એવોલેખી ૩૬૬
આઠમૈ ભારમૈ વરસમૈ નહીં કીજે વિવાહ
અવરે વરસે પરણતાં ચોર ફીટી હુવૈ શાહ ૩૬૭

વાગ્દાન મુદ્દત્

નંદા 'ભદ્રા ને જયા તિથિ મૃગશીર મધા નૈ હત્ય
પુથ્ય ધનિષ્ઠા અશ્વિનિ રોહણી ઉત્તરા સત્ય ૩૬૮
મેષાં કુંભા વૃશ્ચિકાં ધર્માં ત્રિહુ સંકાંતિ
મીન મિથુન કન્યા લગન મિલતે મ કરો પ્રાંતિ ૩૬૯

પહિલે અથવા ત્રીજે વરસે તેડી વર શુભવંત
શુભવારાં રાશી હીર કહે દીકા કીજે તંત ૪૦૦
લગ્ને ૧ બચે ૧૨ ચ પાતલે બામિત્રે ૭ આષ્ટમે ૮ કુળે ।
કન્યા ભર્તુ વિનાશાય ભર્તુ કન્યા વિનશ્યતિ ॥

અથ વિષકન્યા યોગ-

રવી શનિ લોભ ભદ્રા તિથિ શતભિસ કૃતિ અસલેસ;
છંદ યોગે ને સુતા હોવે તો વિષ કન્યા કહેશ.

અથ વિષપુત્ર યોગ-

મનિષ્ઠ અંતિ ગંઠાંતમહિ અઉદશી અમાવસી ભૂમ;
બાથો નર જીવે નહિ ને જીવે તો દૂમ.

અથ ઉત્તમ દ્વ્યાબાર્ગ-

૧-૩-૫-૭-૯-૧૧ સ્ત્રીની રાશી એકી ઉત્તમ.
૨-૪-૬-૮-૧૦-૧૨ પુરુષની રાશી એકી ઉત્તમ.

મૃત્યુ દ્વ્યાબાર્ગ-

૧-૩-૫-૭-૯-૧૧ પુરુષની એકી રાશી ખરાબ.
૨-૪-૬-૮-૧૦-૧૨ સ્ત્રીની રાશી એકી ખરાબ.
સ્ત્રીથી વરની રાશી ૬ ભેદજો. વરથી સ્ત્રીની ૫-ભેદજો,
આ પ્રમાણે હોય તો ઉત્તમ.

ઉત્તમ નવ પંચક-

વરસ્ય પંચમે કન્યા કન્યાથી નવમે પતિ ।
તત્ ત્રિકોણું શુભં પ્રોક્તં પુત્ર પૌત્રાદિ વર્ધનં ॥

ખરાબ નવ પંચક-

કન્યાથી પંચમે ભર્તા, ભર્તાથી નવમે સતિ ।
મરણં પિતૃ માતૌચ્ચ સંગ્રાહ્યં નવ પંચકે ॥

—ઈતિ શીલ્પબોધે.

અથ મિત્ર ષડાષ્ટક-

ષડાષ્ટક-સ્ત્રીની એકી રાશીથી ગણવું. એકીથી પુરુષ રાશી.
૧-૩-૫-૭-૯-૧૧ થી સ્ત્રીરાશી છઠ્ઠી હોય તો ખોટું.

શ્રીરાશી ૨-૪-૬-૮-૧૦-૧૨ થી પુરૂષ રાશી ૮ મી હોય તો જોડું.

મૃત્યુપડાણક—

શ્રીરાશી બેકી, ૨-૪-૬-૮-૧૦-૧૨

પુરૂષ રાશીએકી ૧-૩-૫-૭-૯-૧૧

પાઠાંતરે—

વિસમા અકૂમે પીઠ સમાઉ અકૂમે રિભી ।

સત્તુચ્છક કૂમં નામ રાસીહિં પરિવલ્લખ્યે ॥

બીચ બારસંભિ વલ્લખે નવ પંચમ ગં તહો ।

સેસે સુ પીઠ નિલ્લિહા બધં કુચ્ચાગહ સુતમા ॥

મીતિપડાણક—

૧-૩-૫-૭-૯-૧૧ શ્રી એકી રાશી ઉત્તમ.

૨-૪-૬-૮-૧૦-૧૨ પુરૂષ બેકી રાશી ઉત્તમ.

અર્થાત્—વિષમ (એકી) રાશીથી આઠમી રાશીમાં મીતિ હોય છે, અને સમ (બેકી) રાશીથી આઠમી રાશીમાં અનુવા હોય છે. નામ રાશીથી તે અનુ પડાણકનો તમાગ કરવો. બીચા બારં અને નવપંચમ પણ વળતું, શેષ રાશિઓમાં મીતિ કહેલી છે. પરંતુ જો પરસ્પર જન્મકુંડલીમાં ઉત્તમ અહો હોય તો ફરકમાં મીતિ કહેલી છે.

શ્રીની એકી રાશીથી પુરૂષ બેકી રાશી થાય તે ઉત્તમ પડાણક છે. આ વાત ઉપરની માગધી આધારે મલતી છે, તે જ વાત સાચી છે. શ્રીની બેકી રાશીથી પુરૂષની એકી રાશી થાય તે મૃત્યુ પડાણક છે.

રાશી કૂટ વિચાર—શ્રીની રાશીથી પુરૂષની રાશી ૬ થાય તો, ને પુરૂષથી શ્રીની રાશી ૮ થાય તો વૈર. શ્રીથી ૮ મી રાશી પુરૂષની હોય ને પુરૂષથી શ્રીની ૬ કી રાશી હોય તો તે શુભ બાણવી.

પાઠાંતરે—પડાણકાદિ સારા જોડાની સમજણ.

૫ડાષ્ટક—પુરૂષથી સ્ત્રીની રાશી ૮ થાય ને સ્ત્રીથી પુરૂષની ૬ થાય તે જોડું.

નવપંચક—પુરૂષથી સ્ત્રીની રાશી ૬ થાય ને સ્ત્રીથી પુરૂષની ૫ થાય તે જોડું.

દ્વિઆળાફ—પુરૂષથી સ્ત્રીની રાશી ૧૨ થાય ને સ્ત્રીથી પુરૂષની ૨ થાય તે જોડું.

અથ મૃત્યુપડાષ્ટકાદિ જ્ઞાન—

૫ડાષ્ટકે ભવેત્ મૃત્યુ કલહો નવ પંચકે ।

દ્વિઆળાફે ભવેત્ રોગી વરગે વૈર ન જીવતિ ॥

દ્વિઆળાફ પડાષ્ટકાદિનો લેહ—

સ્ત્રી માગે તો અતિ લલા પુરૂષ માંગે શુભ નાંચ ।

એવી રાશી જો મોલે તો ૫ડાષ્ટકો નાંચ ॥

નોંધ—સ્ત્રીઓની બેકી રાશીથી ગણતું અને પુરૂષને એકી રાશીથી ગણતાં ૫ડાષ્ટકાદિ થાય તે ખરાબ ગણાય છે.

અક્રિયો	કમગધક	ચક્રમંચન	ટકડકણ	તયકધન	પક્રમભમ	યરલવ	સપસહ
ગરુડ	મંચાર	સિંહ	શ્યાન	સર્પ	મુષક	મૃગ	મીઠો
૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮

અથ વરગ વિચાર—

૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮

અ ક ચ ટ ત ય ય શ વરગ આઠ અનુક્રમે સામિ સદીહ;

હીર કહે નિજ ભુધિ ગણી ગરુડ બિલાડો સિંહ.

કુકર અહિ મૂષક મૃગ મીઠો અક્રમ જોઈ;

જોકો જ્યાંથી પાંચમે સો તસ વૈરી હોઈ.

વરગ વિરોધ લાહી સવે વરજો વાહ વિવાહ;

વાણિજે પણ વરજો સવિ જીમ કહાવો શાહ.

સ્વવર્ગાત્ પંચમે શત્રુ ચતુર્થો મિત્ર સંજ્ઞકઃ ।

કૈલાસીનં તૃતીયશ્ચ વર્ગ લેહ સિધાયતે ॥

સ્વર્ગે પરમા પ્રીતિ મિત્રે પ્રીતિશ્ચ કથ્યતે ।

ઉદાસીને પ્રીતિરહ્યા શત્રુ વર્ગે મૃત્યુર્ભવેત્ ॥

અષ્ટકૃતનો દોષ ટાળવા માટે દાનની વિધિ—

ફાળાના દોષ માટે સોનું ને તાંબાનું દાન કરવું.

પડાષ્ટકના દોષ માટે ગાય અને ળગદનું દાન, નવપંચકના દોષ માટે રૂપા અને કાંસાનું દાન, વર્ગે વેરમાં બે માણસના તોલ જેટલું અનાજ દાન કરવું. નાહીદોષમાં ગાયને સોનું આપવું.

અથ રાશી સ્વામી—

મેષ વૃશ્ચિક ભૌમાધિપતિ જૈષ્ઠસ્વતિ મીન ધનંતર;

શની મકરને કુંભયો કલ્પો કરકાધિપ ચંદ્ર.

તુલ્ય વરજ દાનવપતી સિંહે રવી કન્યા મિથુન બુધ;

રાશી સામી હોવે મિત્ર રિપુ જાણી વરજો શુભ.

રાશીના સ્વામી	રવી	સોમ	મંગલ	શુક્ર	ગુરુ	શુક	શની
રાશી	સિંહ	કર્ક	મેષ વૃશ્ચિક	કન્યા મિથુન	ધન મીન	રૂપ તુલ્ય	મકર કુંભ

અથ મિત્ર અહ—

અહ મિત્રાં રવિ મંગલાં શુકાં બુધ શશી જીવ;

શનિ રાહ સું હીર કહે વાધે પ્રીત આતીવ.

અથ શત્રુ અહ—

ગુરુ શુકાં ચંદ્રાંબુધાં રાહાં રવિ શનિ ભૂમ;

હીર કહે એ શત્રુ અહ મિલતે ઉઠાવે ધૂમ.

અથ અહ શત્રુ મિત્ર ફલ—

શશી બુધ રિપુ રિપુ શુક ગુરુ વૈર લોભને મંદ;

રવી રાહસું વૈર તણ જોલે હીર આણુંદ.

અથ કાર્યપરત્વે નાહીચકનો ક્રમ—

મિત્રાચારી મૈત્રિ અધિનિ કૃત્તિકા આદિ વિવાહ;

વરસાલે આદ્રા ગિણી રોગી રવી રજાહ.

અથ લગ્ન માટે નાહીચક્રનો નિયમ—

પહેલી નાહી નવરિસિ કૃત્તિકા પુખ્ત અશલેશ;
ચિત્રા સ્વાતી પુ-પા ઉ-પા ઉભય દેવય કલેશ.
બીજી નાહી રોહિણી પુનર્વસુ અને મઘાહ;
કર વિશાહ મૂલાં શ્રવણ પૂ-ભદ્ર અસ્તસિ યાંહ.
મૃગશીર આદ્રા ત્રીજી ધર્મ પૂ-ફાલ્ગુણી ઉ-ફાહ;
અનુરાધા જિહ્વા ધનિકુ શતભીસ ભરણી નિવાહ.
ઈગરિસી જાયાં પ્રીતિ જહ્નુ મિત્ર રાય પુર ગામ;
ઘેટો જાયો શત્રુ હૂવે દંપતી યમપુર ઠામ.
પહેલી નાહી વર મરણ બીજી નાહી નાર;
તીજી નાહી હીર કહે કુલનો કરે સંહાર.

અથ વિવાહે કૃષ્ણ ચક્ર—

વિવાહે કૃષ્ણ ચક્રંતુ અશ્વિન્યાહો ત્રિનાહીકં ।
કૃત્તિકા રોહિણી રેખા ભરણ્યા ચ મૃગશિરં ॥૧॥
અશ્વિન્યાયં તથા રોદ્રં ક્રમેણુ પરિવેષયેત્ ।
એક નાહીગતં રૂક્ષં રૂક્ષ સામ્યંતુ વર્જયેત્ ॥૨॥
આમે વા નંગરે વ્યાપિ રાબ સેવકયો ર્થથા ।
એક રૂક્ષે ભવેત્ પ્રીતિ વિવાહે દુઃખમાદિશેત્ ॥૩॥
એક નક્ષત્ર જાતાનાં પરેષાં પ્રીતિરૂત્તમાઃ ।
દંપત્યો મરણ્યં જ્ઞેયં પુત્રો જાતો રિપુર્ભવેત્ ॥૪॥
એક નક્ષત્ર જાતાનાં નાહીવેધં ન ગમ્યતે ।
ભિન્નાસિચ્ચેક રાશીનાં દંપત્યો પ્રીતિરૂત્તમાઃ ॥૫॥

વિવાહે ત્યાજ્ય

હરિ સયણાં ધન મીનાં ચરક માસ ચૈત્ર સંકંતિ
જનમ માસ દિન વાર રિસ પાણિગહણ ન હુંતિ ૪૦૧
અધિક માસ સિંહસ્થ ગુરૂતિથિ ત્રિવાર ફરસંતિ
સુરગુરૂ શુક્રે આયમૈ* પાણિગહણ ન હુંતિ ૪૦૨

* ગુરૂ સુરજ જલ હીન શશી ક

વ્યતિપાતને વૈધૃતિ લાગ્રા ને મંડાંત
 યમઘંટ ને યમકર્તરી પાણિમહણુ ન હુંતિ ૪૦૩
 ગુરુ જળ ત્રિહુ રિસિ આવહી સંવછર લોપ તિવાર
 શતભિસ રેવય સમ્પણી તને વિવાહ વિચાર ૪૦૪
 ગુરુવારે ઉક્ષાગુણી રેવય થાવર વાર
 ભોમવાર ઉપાહ રિસી તને વિવાહ વિચાર ૪૦૫
 વિવાહે માહ

જેઠ અને આસાદ બે માગશર માહ વૈશાહ
 હોલાષ્ટક ટાલી કરો ફાગુણ કરો વિવાહ ૪૦૬
 જ્યેષ્ઠ માસ વિચાર

જેઠો જેઠી જેઠ મહીં પરણે દૂપણ હુંતિ
 એકે થાકે પરણી હે બેઘસ હીર કહંતિ ૪૦૭
 જ્યાં લગી કૃતિકા રવિ રહે ત્યાં લગી જેઠે દોપ
 જળ રોહિણી રવિ સંચરે તળ સવી મંગલ હોય* ૪૦૮
 વિવાહે માસ પરવે ફળ

માહ ધન શુભ ફાગુણે જેઠ વૈશાહે નેહ
 માગશર આસાદે ઉદો અવર માસ નિઃસદેહ ૪૦૯
 મહ બલાબલ

રવિ બલ લીજ વર ભણી ગુરુ બલ લીજે નાર
 શશીબલ લીજે બિહું ભણી પછી એ મંગલ ચાર ૪૧૦
 રવિ બલ વિચાર

રવિ તીય છહ દશમે અગીઆરમે સુકે ધ્યાં વિવાહ
 માગે પૂજ જનમ ખીય પણ સત્તમ ને નવમાંહ ૪૧૧
 ગુરુ બલ વિચાર

ખીજે પંચમ સત્તમ નવમ ઇગ્યાર શુભ હોઇ
 પૂજ ઇગિ તિય છહ દશમ અવર ન સુકે કોઇ ૪૧૨

૧૯૬

અંદ્ર બલ વિચાર

રાશી મુજે ઇમ તિય છહાં સમમ દશમ ઇગ્યાર
મુદિ પખે બીય પણ નવમ અવર સવે પરિહાર ૪૧૩

અહ પૂજ પ્રકાર

સુરગુરૂ પૂજ પીયલી રાતી પૂજ સૂર
બાંમણને આપી કરી પછી વળવો તૂર ૪૧૪
હીર કહે તુલ રાશી નર જિણુ કિણુ પરણે માસ
તો તિણે સૂરજ પૂજ નર પરણ્યા પુગે આશ ૪૧૫

અથ સિંહસ્થ ગુરૂ—

સિંહ રાશી સ્થિતે જીવે મેષકેં તુ ન દ્વષણમ્ ।
આવશ્યકે વિવાહાદો સર્વ દેશેષ્વપિ સ્મૃતમ્ ॥

વળી—

વૈશાખ માસે ચદિ શુકલપક્ષે મેષ સ્વો દેવ ગુરૂ અ સિંહે ।
વિવાહ યાત્રા વૃત બધ દીક્ષા સર્વાર્થસિદ્ધિ મુનિયો વદંતિ ॥

અથ વિવાહે ગુરૂ શ્રેષ્ઠ—

૧ ૨ ૩
અખ આપ કુલિરસ્થો જીવોમ્ય શુભગોચરઃ ।
અતિ શોભનતાં દદ્યાદિવાહો પનયાદિધુઃ ॥
વિવાહે શુભાશુભ ગુરૂ કન્યાને

૨	૫	૭	૯	૧૧	શુભ
૧	૩	૬	૧૦	૦	પૂજકારી
૪	૮	૧૨	૦	૦	નિષેધ

વિવાહ લગ્ને ગુરૂ શુદ્ધિ આદિ વિચાર—

૧ મીન. ૨ ધન. ૩ કર્ક.

એકાદશે દ્વિ નવ પંચ સપ્ત યા મિત્ર સંસ્થે શુદ્ધાચ શુદ્ધિ ।
આથે તૃતીયે દશમે ચ પઠે શુદ્ધ ચવાંછતિ શુભ ભાવ પૂર્ણ ॥
દ્વાદશે નિધને ૮ તુર્યે ૪ દેવાર્થે ભવેદાદિ ।
પૂર્ણ તત્ર ન કર્તવ્યં વિવાહે પ્રાણનાશનં ॥

અથ શુદ્ધ વક્રાતિચાર—

વક્રાતિચારગે શુભે ત્વષ્ટાવિંશતિ વાસરાન્ ।
પરિત્યજ્ય તતઃ કુર્યાદ્દત્તો દ્વાદશદિકં શુભમ્ ॥
ત્રિકોણુ ૬—૫ દ્વયાય ૨—૧ સંસ્થેતુ શુભે વક્રાતિ આશિષ્ણુ ॥
ન દોષ સ્વત્ર વિજ્ઞેયઃ કુર્યાદ્દ્વાદશનાદિકં ॥

અથ શુદ્ધ શુક્રયો ભલિ વાર્ધક્ય—

બાલે વૃદ્ધે ચ સંધ્યે ચતુઃ ૪ પંચ ૫ ત્રિ ૩ વાસરાન્ ।
શુભે ચ ભાર્ગવે ચૈવ વિવાહાદિષુ વર્જયેત્ ॥

અથ શીઘ્રબોધે કન્યાને શુદ્ધ આદિ ભલની સમજણ—

કન્યા ૮ વર્ષની ગૌરીને શુદ્ધ, સૂર્ય અને ચંદ્ર ત્રણેનું ભલ ભેવું.
” ૯ વર્ષની શાહિણીને શુદ્ધ અને ચંદ્ર બેનું ભલ ભેવું.
” ૧૦ વર્ષની કન્યાને સૂર્ય અને ચંદ્ર બેનું ભલ ભેવું.

લગ્ન વખતે-જહ્નુરૂપતિ શુભહાતા, ચંદ્રમા ધનહાતા, સૂર્ય
તેજ હાતા, મંગળ ભલહાતા છે. જહ્નુ ભલહીન હોય તો જહ્નુરૂપતિ
નળળો હોય તો કન્યા મરે, સૂર્ય નળળો હોય તો-વર મરે,
ચંદ્ર નળળો હોય તો ધનનાશ, મંગળ નળળો હોય તો સ્થાનનો
નાશ કરે છે.

વિવાહમાં માસ તિથિ શુદ્ધિ—

માસા ફાલ્ગુન માર્ગ માઘ શુચ્યો જ્યેષ્ઠ સ્તથા માઘવા ૧ ।
શસ્તા સૌમ્યદિનં તથૈવ તિથયો રિક્ત્વા કુર્હુઃ વર્જિતા ॥

અથ વિવાહમાં ચૈત્ર માસ નિષેધઃ—

ચૈત્ર માસે સિતે પક્ષે ભેષ રાશે ગતે રવી ।
વિવાહો નૈવ કર્તવ્યો અવશ્યં વિધવા ભવેત્ ॥

૧ વૈશાખ. ૨ અમાસ.

અથ શુભ કાર્યે નિષેધ—

ગૃહણું સમ રાત્રાણિ નવરાત્રિ હુતાશની ।

સંકાતિ પ્રથમે દિવસે શુભકર્માણિ વર્જયેત્ ॥

અથ કાર્તિક માસમાં દક્ષિણાયન સૂર્ય હોય તો પણ વિવાહે શ્રાદ્ધ છે.

અઅતો પૃષ્ઠતો વાપી કાર્તિકાત્ દિન પંચકં ।

વિવાહો તત્ર કર્ત્તવ્યં ન દોષો દક્ષિણાયને ॥

નોંધ:—તુલસીનો વિવાહ થયા પછી તેજ રાત્રીથી પાંચ રાત્રી સુધી લગ્ન થાય છે. આવા પાઠો પાંચવામાં આવેલા છે અને લોકોક્તિ પણ છે.

અથ હોલાષ્ટક વર્જિત—

શુકલાષ્ટમી સમારભ્ય ક્ષાદગુન સ્યાદિનાષ્ટકં ।

વિષા શેરાવતી તીરે શતદ્રાશ્ચ ત્રિપુષ્કરે ॥

વિવાહાદિ શુભે નેષ્ટં હોલિકા પ્રાગ્દિનાષ્ટકં ॥ ૧ ॥

વિવાહમાં—જન્મ માસ, જન્મ નક્ષત્ર, જન્મ તિથિ અને જન્મ રાશિ આઠ ગર્ભવાળાનો વિવાહ લગ્ન ન કરવાં.

ત્રણ જોડ (જેઠ માસને વરકન્યા પહેલા ગર્ભિનાં) નો વિવાહ ન કરવો. બે જોડ (માસ જેઠ અને વર અથવા કન્યા બેમાંથી એક) નો હોય તો વિવાહ કરવો.

અથ કાર્ય પરત્વે શુદ્ધ બલિષ્ઠ—

ઉદાહિ ચોત્સવે જીવ સૂર્યો ભૂપાલ દર્શને ।

સંશ્રામે ધરણી પુત્રો વા વિદ્યાભ્યાસે બુધો બલિ ॥

યાત્રાયાં ભાર્ગવઃ પ્રોક્તો દીક્ષાયાં ચ શનૈશ્ચરઃ ।

ચંદ્રમાઃ સર્વ કાર્યેષુ પ્રશસ્તો ગૃહ્યતે બુધઃ ॥

વિવાહે વર કન્યાને શુક્ર-સૂર્યનો દોષ ન લાગે.

દશ વર્ષ પછી કન્યા શુદ્ધિ રહિત હોય છે. તેથી તારાશુદ્ધિ,

અને લગ્નશુદ્ધિ બેધને લગ્ન કરવું.

વિવ—વર્ષ ઉપરાંત કન્યાને જીરુરૂપિતિનો અને સોળ વર્ષ

૧ મીન. સૂર્યનો ૪-૮-૧૨ મો હોય તો પણ દોષ લાગતો નથી.

૧૬૫

તિથ્યાદિ શુદ્ધિ

માસાન્તેદિન એક તણ ત્રણી ઘડી તણ તિથિ એણ
રિસી અંતે ઘટિકા ઉભય તજે પાણિગહેણ ૪૧૬

દગ્ધા કુર અમાતસી મલ્લગ્રહ રિગત તજેધ
હીર કહે અવરે તિથે પરણ્યાં સનિ સુખ દેધ ૪૧૭

શુર પલ વિચાર.

૩	૬	૧૦	૧૧	૦	શુભ
૧	૨	૫	૭	૬	પૂનકારી
૪	૮	૧૨	૯	૫	નિષેધ

અથ વિવાહે સૂર્ય શુભાશુભ વિચાર—

ત્રિપષ્ઠો દશમસ્થૈવ એકાદશ વિશેષતઃ ।

પાણિગ્રહણે અર્થલાભાં ચ કુર્યાત્ ભાતુ ન સંશયઃ ॥

આલે દ્વિતીયે નવ પંચમેવ પૂનરીષો સમમકે વહંતિ ।

અતુર્ય કો આષ્ટમ અંત ૧૨ સંસ્થા સૂર્યસ્ય પૂન ન કલ્પાયિ કાર્યા ॥

અર્થાત—જનમનો ચોથો આઠમો બીજો બારમો દિવસ;

એક રવી અમુહામણો રવી સુત? ધરણી? ઈવ.

વિવાહે સૂર્ય પૂનની સમજણ—

સૂર્ય ૧-૨-૫-૭-૬ મો હોય તો એકઘડી પૂન (જપદાન વગેરે)

” ૪-૧૨ મો હોય તો બમણી પૂન ”

” ૮ મો હોય તો ત્રણ ગણી પૂન ”

સૂર્ય ૨-૫-૬ મો હોય તો તેના ૧૩ અંશો (દિવસો) ગયા પછી શુભ છે.

૧ સનિ. ૨ મંગલ.

અથ વિવાહે શુભાશુભ સૂર્ય વિચાર—

મેષસ્થેય દિવાનાથે સિંહસ્થોપિ શુભપ્રદઃ ।

માસાંતે દિનમેકંતુ તિથ્યંતે ઘટિકા દ્વયં ॥ ૧ ॥

ઘટિકા ત્રિતયં ભાંતે વિવાહે પરિવર્જયેત્ ।

અષ્ટમે ચ ચતુર્થે ચ દ્વાદશે ચ દિવાકરે ॥ ૨ ॥

વિવાહતો વરો મૃત્યુ પ્રાપ્નોત્યત્ર ન સંશય ।

જન્મન્યત્ર દ્વિતીયે ચ પંચમે સપ્તમેપિ વા ॥ ૩ ॥

નવમે ચ દિવાનાથે પૂજયા પાણિપીડનં ।

એકાદશે તૃતીયે વા ષષ્ઠે વા દશમેપિ વા ॥ ૪ ॥

વરસ્ય શુભદા નિત્યં વિવાહે દિનનાયકઃ ।

ગર્ભાં ગિરો ગીતમ્ બસિષ્ઠઃ કરચપાઃ ॥ ૫ ॥

પરશરાદ્યા યુનિયો વદંતિ ।

દ્વિતીય પુત્રાર્થં ગતો દિવાકરઃ ॥

અયોદ્યાહાત્ પરતઃ શુભાવહઃ ।

એતત્ તુલારાશે રેવ ઇતિ ॥ ૬ ॥

તુલા શશીવાળા પુરુષના લક્ષ સમયે સૂર્યનું દાન કરીને જ

પરણવા જવા માટે—

અથ વરસ્ય સૂર્યમલં—

૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨
મધ્યમ	મધ્યમ	શુભ	અશુભ	મધ્યમ	શુભ	મધ્યમ	અશુભ	મધ્યમ	શુભ	શુભ	અશુભ
પૂર્ણ શુભ	અશુભ	એક	„	શુભ	એક	પૂર્ણ	„	૧૩ અ શ ઉ શુભ	એક	એક	„

અથ મંડાંત, માસાંત, તિથ્યાંત અને નક્ષત્રાંતે નિષેધ—

માસાંતે દિનમેકંતુ તિથિ અંતે ઘટી દ્વયં ।

દૃષ્ટાંતે ઘટીકા ત્રીણિ વિવાહાદિ વિવર્જયેત્ ॥

ફળ—માસાંતે ઝીયતે કન્યા તિથિ અંતે ચ પુત્રિણી ।

રૂક્ષાંતે ચ વૈધવ્યં વિષ્ટિં વધ્યયો ભવેત્ ॥

વિવાહ લગ્ને તજવાની તિથિઓ—

રિક્તા તિથિ=ચોથ, નોમ, બારશ અને ચૌદશે લગ્ન લેતા નથી. આવો રીવાજ પણ છે અને અમાવાસ્યા તથા જૈન જ્યોતિષ-વેત્તાઓના મતે તો પૂનમ તિથિ પણ તજવી.

વિવાહે સૂર્યાદિ પાપશઢો—

સૂર્ય લોમ શનિ રાહુ ગ્રહ જન્મ રૂક્ષ પર હોય;

લગ્ન સમયે બોહર્તુ મિલે તો કન્યા વિધવા બેય.

વિવાહ લગ્ને વૈધવ્યકારક યોગ—

શનિ રાહુ લોમ સૂર્ય કે કેત ઇનમેકો ગ્રહ વિવાહ સમેત;

જન્મ નક્ષત્ર પર હોય તો કન્યા વિધવા હેત.

વિવાહે નક્ષત્ર

રેવય રોહિણી મૂલ મૃગ મધા હત્ય અનુરાહ

તીને ઉત્તરા સ્વાતીયાં ધ્યાં રિસાં કરો વિવાહ ૪૧૮

વિવાહ પરણો થર કરો મઠ મંદિર પરદેશ

જે જે કામ આરાધીયે તે તે અહું વિશેષ ૪૧૯

અવિધવા રોહિણી મૂલ મધા હસ્તોત્તરા ત્રયં ।

મૃગાંત્ય સ્વાત્યનુરાધા ચ પાણ્ડિથહણે શુભાવહા ॥

અથ લગ્નીક નક્ષત્રો—

હસ્તાં મૂલાં મૃગશિરાં ઉત્તરા ત્રણ મધાહ ।

સ્વાતિ રેવે રોહિણી વલ્લે ન અનુરાધાહ ॥

વળો—મધા મૃગશિરો હસ્ત સ્વાતિ મૂલાનુરાધકે ।

રેવતી રોહિણી એવ ઉત્તરાણાં ત્રયસ્તથા ॥

આવાહં ચ વિવાહં ચ કન્યાનાં વર્ણુ મેવ ચ ।

વાપયેત સર્વં બીભ્રતી શુન્ય આમા નિવાસયેત્ ॥

નક્ષત્રોના પાયા નિવેધ—

મૂલનો પ્રથમ, મધાનો પ્રથમ અને રેવતિનો ૪ થો ભાગ વિવાહમાં પ્રાપ્ત નાશ કરે છે.

વિવાહે લગ્નશુદ્ધિમાં નિષેધ શ્રેણીને સ્થાન.

વિવાહ વખતે ચંદ્રમલ વરકન્યા બંનેનું જોડું. ચંદ્રમા ૪-૮-૧૨ મો અશુભ ગણાય છે. પરંતુ કેટલાકના મતે ૧૨ મો હાનિકર્તા નથી. તેમજ વદ ૮ થી સુદી ૫ સુધી ૪-૮ મો હોય તો પણ દોષ ગણાતો નથી તો પણ કદાપિ બેમાંથી કોઈને ખારમો ચંદ્રમા હોય તો એકવડી, ચોથાની બમણી ને ૮ મા ચંદ્રની ત્રણ ગણી પૂજા કરવાથી દોષ લાગતો નથી. કેટલાક આચાર્યોના મત એવો છે કે વરને ૧૨ મો ચંદ્ર લેવો પણ કન્યાને ૧૨ મો ને જન્મનો બે છોડી દેવા. વળી કેટલાકના મતે જન્મના ચંદ્રને પણ લગ્ન વખતે તજવો પરંતુ વરાહમિહિરનો ચાક્રસ મત છે કે વિવાહમાં જન્મનો ચંદ્ર કાંઈ પણ હાનિ કરતો નથી, પરંતુ માત્ર શ્વેતકર્મ (પ્રથમ વાળમુંડન) માં અને પરદેશગમનમાં અશુભ છે. ઘાતચંદ્ર વિવાહમાં બાધાકારક નથી પરંતુ પરદેશ ગમનાદિમાં બાધાકારક છે.

અથ શુક્રમલ—

કન્યાને ૧-૩-૬-૧૦ મો શુક્ર નખળો ગણાય છે, તેની પૂજા કરવી. પરંતુ ૪-૮ અને ૧૨ મો પણ અનુકૂળ થતો નથી, પરંતુ જો તે શુક્ર સ્વગૃહી કે ઉચનો હોય તો અનુકૂળ થાય છે. વળી ખાસ કાર્ય પરત્વે ૪-૧૨ ની બમણી મોટી પૂજા કરવી, પરંતુ ૮ મો તો બને ત્યાં સુધી નજ લેવો, છેવટે લેવો જ પડે તો ત્રણ ગણી પૂજા કરવી. અત્યારના સમયમાં તો મોટી જ કન્યાનું લગ્ન લેવાતું હોવાથી અને ૧૩ વર્ષની ઉપરની કન્યાને આ દોષ લાગતો નહિ હોવાથી આ પ્રસંગ ઊભો જ થતો નથી.

વળી જ્યૌતિષ સંગ્રહમાં આ પ્રમાણે લખેલું છે—

તીર્થયાત્રા વિવાહે ચ પ્રાશને ચ વ્રતાદિષુ ।

મંગલે સર્વ કાર્યેષુ ઘાતચંદ્રો ન ચિંતયેત ॥

વળી સ્ત્રીને ૧૨ મો ચંદ્ર અને ઘાતચંદ્ર માત્ર પરદેશગમન માં જ તજવો એવો પણ મત છે.

વર કન્યાના લક્ષ સમયે રાશીથી કેટલામો ચંદ્ર કેતુ કલ આપે.

ચંદ્રકલ કોષ્ટક

૧ લક્ષ્મી પ્રાપ્તિ
૨ મનસંતોષ
૩ ધનસંપત્તિ
૪ કલહાભયન
૫ જ્ઞાનરહિ
૬ સંપત્તિ
૭ રાજસન્માન
૮ સુસુખ્ય
૯ ધર્મલાભ
૧૦ મનોવાંછિત
૧૧ સર્વલાભ
૧૨ હાનિ

આ કોષ્ટક પ્રમાણે કલ મળે છે. પરંતુ અજવાળીયામાં ચંદ્ર ૨-૫-૬ માનો દોષ નથી. તેમ અધારીયામાં ૪-૮-૧૨ માનો દોષ નથી. વળી લગ્ન સમયે ખારમો ચંદ્ર લેવાય છે અને જન્મનો નિષેધ છે.

વળી કેટલાક પાઠોમાં-સુદી પાંચમથી વદી દશમ સુધી અજવાળીયું અને વદી અગીયારશથી સુદી બીજ તથા સુદી ચોથ સુધી અધારીયું લખેલું છે. કેટલાકના મતે-વદી ૧૧ થી સુદી ૨ સુધી અધારીયું ગણવું અને કેટલાક મતે-સુદી ૧૦ થી વદી ૫ સુધી ચંદ્ર બલવાન ગણાય છે.

વળી ચંદ્રમા બલવાન ન હોય અને પૂજકારી હોય તો, તેની ૧૨ અવસ્થાઓ છે. તેમાંથી સારી અવસ્થા જોઈને હસ્ત-મેલાપ કરાવવો જોઈએ.

વિવાહે પુખ્ત નિષેધ

પુખ્તરૂપ સહુ કામનો પણ ન લીજે વિવાહ
જિણુ કારણ પરણ્યાં થકાં વાધે કામ તિ આહ ૪૨૦

કાલપટ

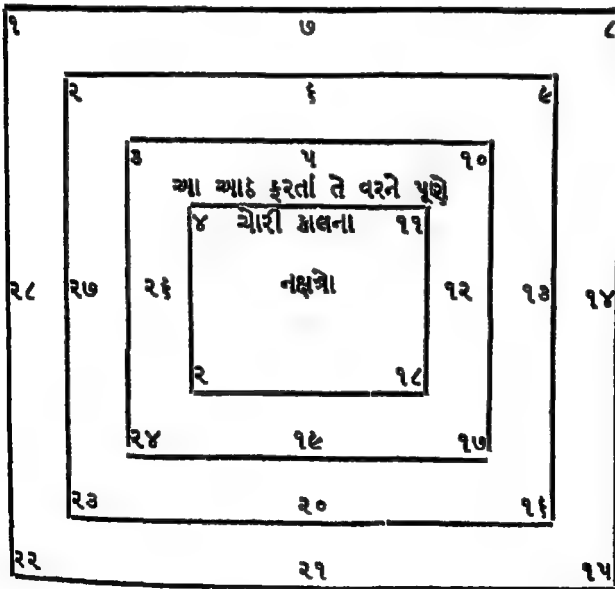
આઠે ખુણે પદ્મ ઠવિ માંહિ તિન્નિ ઠવેધ
 દિસી વિદિસી પણિ ઠવો ધમ સગવીસ રિસેધ ૪૨૧
 રવિ રિસી માંહી ઠવિ કરી ગિણીંધ સ્પષ્ટયાકાર
 સાહા રિસી ફલ સાંભલો વિચિખિહું પખ સંહાર ૪૨૨
 પૂરવે ધન અગનિ ખરણુ દખ્યણુ દિશ દુઃશીલ
 નૈરય સુખ પશ્ચિમ વિહવ વાવિ ખુણે કુશીલ ૪૨૩
 ઉત્તરમાંહિ ધાન્યધન સંપદ હોધ ધશાન
 હીર કહઈ પટચક્ર એ જે જુએ તે ભાંણુ ૪૨૪
 કાલપટ સહા દિને ભાંણી વરજો દૂરિ
 ચઉ ખુણી ચવરીરચો ધગ વિચિ લહુડી પુરી ૪૨૫
 ચિહું ખુણે ચઉ ચઉ રચી તિન્નિ દિસ માંહે દેધ
 એમ અઠવીસ ધશાનથી રવિ રિસીથી ગણી લેધ ૪૨૬
 અનુક્રમે આવો લગન રિસી અણિતાં શુદ્ધ પ્રકાર
 લગન રિસી માંહિ હુવધ તો તે કરધ સંહાર
 (ચવરી ભિતર ચારી રિસી તેનાં કરધ સંહાર) ૪૨૭
 તિહાંથી બાહિર આઠ જે તે નરને પૂણેધ
 બાકી જે સોલહ રિસી મંગલ હીર બાણેધ ૪૨૮

ધશાન (૯) ૩ ઉત્તમ	પૂર્વ (૨) ૩ ઉત્તમ	અગનિ (૩) ૩ ખરાબ
ઉત્તર (૮) ૩ ઉત્તમ	મધ્ય (૧) ૩ ખરાબ	દક્ષિણ (૪) ૩ ખરાબ
વાયવ્ય (૭) ૩ ખરાબ	પશ્ચિમ (૬) ૩ ખરાબ	નૈરય (૫) ૩ ઉત્તમ

આ યોગજીં કલ આ પ્રમાણે છે:—

- ૧ થી ૩ મધ્યમાં ખરાબ-વર અને કન્યા બંને પક્ષનો નાશ કરે.
 ૪ થી ૬ પૂર્વમાં ઉત્તમ-લક્ષ્મી, ધન, અને ધાન્યની પ્રાપ્તિ થાય.
 ૭ થી ૯ અગ્નિખૂણામાં ખરાબ-મૃત્યુ અને કન્યાના પક્ષનો કુલ નાશ.
 ૧૦ થી ૧૨ દક્ષિણ દિશામાં ખરાબ-દુર્ભાગ, દરિદ્રતા અને મૃત્યુ થાય.
 ૧૩ થી ૧૫ નૈરૂત્ય ખૂણામાં ઉત્તમ-પુત્રલાભ, સુખ અને સૌભાગ્ય.
 ૧૬ થી ૧૮ પશ્ચિમ દિશામાં ખરાબ-કન્યાને વૈધવ્યતાની પ્રાપ્તિ થાય.
 ૧૯ થી ૨૧ વાયવ્ય ખૂણામાં ખરાબ-કન્યા વ્યભિચારિણી થાય.
 ૨૨ થી ૨૪ ઉત્તર દિશામાં ઉત્તમ-ધન અને ધાન્યની પ્રાપ્તિ થાય.
 ૨૫ થી ૨૭ ઇશાન ખૂણામાં ઉત્તમ-સુખ અને સંપત્તિની પ્રાપ્તિ થાય.

—શીલ્પગોષ્ઠે પ્રથમ વિવાહ પ્રકરણે પટ્ટાકાર ચક્રમ્,



અથ પટ્ટાકાર ચક્રમ્—

પટ્ટાકારં લિખેત ચક્રમષ્ટકોણ સમન્વિતમ્
 ચરિત્તૃણે ભવેત્સૂર્ય તદ્વાદ્યં મધ્યગં ત્રયં ।

ત્રયં ત્રયં ચ સર્વત્ર: તત: પૂર્વાદિતો લિખેત
 નક્ષત્ર ત્રિતયં મધ્યે પક્ષ દ્વયં વિનાશકં
 પૂર્વસ્થાને ભવેત્ લક્ષ્મી ધનધાન્ય સમાગમ:
 અગ્નિકોણે ભવેન્મૃત્યુ: નારીકુલ વિનાશિની
 દક્ષિણે દુર્ભંગાનારી દારિદ્ર મૃત્યુમાશ્રુયાત
 નૈરૂત્યે પુત્ર લાભશ્ચ સુખ સૌભાગ્ય મેવ ચ
 પશ્ચિમે વિધવા કન્યા વાયવ્યે વ્યભિચારિણી
 ઉત્તરે ધન ધાન્યાનિ ઇશાને સુખ સંપદા
 માંગલ્યે સર્વ કાર્યેષુ પટ્ટચક્રં વિચારયેત
 ગર્ગચાર્યેષુ સંપ્રોક્તં સર્વ સિદ્ધિ પ્રદાયકં ॥

પાઠાંતરે—

પાટચક્રં પ્રવક્ષ્યામિ યથા સર્વજ્ઞ ભાષિતં
 મધ્યે ત્રીણિ રવિમાહો આયુર્વિત્તહરં સુખં ॥ ૧ ॥
 પૂર્વદિ નિધનં વિંદાત્ અગ્ને પુત્રવતી ભવેત્ ।
 દક્ષિણે કુલનાશાય નૈરૂત્યા ભર્તૃતત્પરં ॥ ૨ ॥
 પશ્ચિમે પરહિંસાયાં વાયવ્યાં વ્યભિચારિણીં ।
 ઉત્તરે શુભકં પ્રોક્તં ઈશાન્યાં શુભદા ભવેત્ ॥ ૩ ॥

પટકાણુ યોગ—

પંનરીયાથી દનિયું નક્ષત્ર ગણુતાં ૧-૫-૧૦-૧૨-૧૭-૧૬-
 ૨૪. ઝું થાય તો પટકાણુ યોગ થાય છે.

વિવાહે ચોરીકાલ—

ભેરી તું શું બાળે આલ પંચાલ, ચોરી ભીતર પકીચો કાલ;
 લગન દેખે છે કાંઈ આધાર, છકું મહિને મહોત વખાણ.
 વિવાહે ચોરી કાલ કેવી રીતે ગણવો તે બતાવે છે:—
 સૂર્ય નક્ષત્રાત્ અતુર્યે એકાદશી ચૈવ અષ્ટાદશ પંચવિંશકં ।
 અવરીકાલ પરિત્યજ્ય મૃત્યુરેવ ન સંશય: ॥
 અર્થાત્—સૂર્ય નક્ષત્રથી ચોથું, અગિયારમું, અઠારમું અને
 પચીસમું નક્ષત્ર ચોરી કાલનક્ષત્ર હોવાથી—આ ચાર નક્ષત્રોમાં
 લગન કરવાથી નીચે પ્રમાણે મૃત્યુ થાય છે.

ચોરીકાલનાં ૪ નક્ષત્રોનાં ફલ—

ચોથે બાપ મરે જો સહી, અગીઆરમે વરકન્યા નહીં;

અઠારમે (કન્યાનો) ભાઈજ મરે, પચવીશમે કુળનો ક્ષય કે રે.

નોંધ—આ ચોરીકાલ શાસ્ત્રોક્ત નથી, મારવાડ આદિ દેશોમાં આ પ્રમાણે રિવાજ છે. આ માટે શ્રીધરી પંચાંગમાં બે વખત લેખો આવેલા છે, જેમાં સ્પષ્ટ જણાવેલું છે કે આ ચોરીકાલ દેશાચાર છે, શાસ્ત્રોક્ત નથી.

વિવાહમાં નિષિદ્ધ ચોથો દશમો રવિ યોગ

ભાષુ રિસીથી લગન રિસો ત્રીજો ચોથો પ્રાંચ

દશમ ઇગ્યારમ બારમો સત્તરમ અઠારમ પ્રાંચ ૪૨૬

ઓમણીસમ ચઉવીસમો પણવીસમ છઠ્ઠીસ

અવરીએ રિસી હીર કહે ટાલો એહ જગીસ ૪૩૦

રવિ રિસીથી લગન રિસી દુગ છગ સમ વસુ નિંદ

તેરમ પનરમ સોલમો અવહમો વીસાણું ૪૩૧

ઇમવીસમ બાવીસમો તેવીસમ સગત્રીસ

હીર કહે તે અવરીએ લેતાં ફલ જગીસ ૪૩૨

નોંધ—પહેલું અને ૨૮ સું શુભ ગણવું.

અથ ભસ્મક યોગ—રવિવારથી દનિયું ગણતાં ૭ સું થાય તો

ભસ્મકયોગ થાય છે.

અથ કંઠયોગ—રવિયાથી દનિયું ગણતાં ૧૫ સું થાય તો કંઠયોગ

થાય છે.

રવિયા નક્ષત્રથી દનિયું ગણતાં ૨-૭-૯-૧૬-૨૧-૨૩ અથવા

૨૮ થાય તો રવિયોગ થવા છતાં પણ વિવાહ તથા પ્રયાણે વર્જિત

છે, અને પ્રતિષ્ઠામાં ૧૦-૧૬-૧૭-૧૮-૨૩ અથવા ૨૫ થાય તો

વર્જિત છે. આ આહ્વલ યોગ છે, અને સાથે સાથે બ્રમણયોગ પણ છે.

આહ્વલ-યોગ-યાત્રા (પ્રયાણ) માં, હલ અલાવવામાં, સંઘા-મમાં, ચોરીમાં, મિત્રતાની શરૂઆતમાં, કુવો ખોલવાની શરૂઆતમાં,

તલાવાદિ જલાશય ખોદાવવાની શરૂઆતમાં, બગીચો વગેરે રોપ-
વામાં, કિલ્લો વગેરે કરાવવાની શરૂઆતમાં, ઊંટ, ઘોડા અને રથ
વગેરે પર સવારી કરવામાં વર્જિત છે.

અથ વિવાહે ત્યાજ્ય તિથિવાર નક્ષત્રે ત્રિખડીયો યોગ—

રિખ રેવે આઠમ શુક્ર કન્યા ખાપ મરંત

લ ખારશે અનુરાધા તેરશે જો શુક્ર શનિશર હુંત
મહાં મસાણે ઇમ કહે ત્રિખડીયો યોગ લહંત.

અર્થાત—આઠમને શુક્રવારના રોજ રેવતિ નક્ષત્ર હોય તો
કન્યાનો ખાપ મરે, અને ખારશને મૂલ નક્ષત્ર તથા તેરશને
અનુરાધા નક્ષત્ર સાથે શુક્રવાર અથવા શનિવાર હોય તો મરણ
નિપજે. આ ત્રિખડીયો યોગ કહેવાય છે.

વળી પાઠાંતરે—

પડવે સુરજ શુક્ર અષ્ટમી ખારશ જ્યેષ્ઠા મૂલવંત

અનુરાધા તેરશ હુવે વો કયું વિવાહ કરંત ?

કાં કુંવારો વર મરે જો શનિવાર લહંત

મહાં મસાણે મલપતાં ત્રિખડીયો યોગ કહંત.

અથ તિથિવારે ત્રટકીયો યોગ—

બીજ પુષ્ય સુર શુક્ર ત્રીજે સોમ અગીઆરશે શુભ કામ વિનાશે.
સોમ આવે ખારશે શુક્ર ખારશી સપ્તમી પરિહરો અષ્ટમી શુક્રવારે
છઠ્ઠ શનિશરે રાવણુ માર્યો પડવે બીજ આદિતવારે જોશી લગન દેવે.
કીચે આધારે ત્રટકીયો જોગ કાલ દેખાવે કે છઠે માસે મરણુ બતાવે.

અર્થાત—એકમ, બીજના દિવસે રવીવાર હોય; અગિયારશના
દિવસે સોમવાર હોય; ખારશના દિવસે મંગલવાર હોય; બીજના
દિવસે પુષ્યવાર હોય; ત્રીજ, આઠમના દિવસે શુક્રવાર હોય; ખારશ,
સાતમના દિવસે શુક્રવાર હોય અને છઠ, આઠમના દિવસે શનિવાર
હોય તો તે ત્રટકીયો યોગ કહેવાય છે અને આ યોગમાં જો લગ્ન
કરવામાં આવે તો છઠ્ઠા મહિને મરણુ થાય છે.

પાઠાંતરે—

છઠ્ઠ શનિશ્ચર વારે રામે રાવણુ માર્યો
અષ્ટમી શુક્રવારે પાંડવે રાજ્ય ટાલ્યો
બીજ આદિત્યવારે રાય કુંસ સંહાર્યો
એ ત્રણે ત્રટકીયા કાલ બાણે કોઈક જવલ્લો.

લગ્નમાં નીચેના મોટા ૧૦ દોષો વર્જવા ભોઈએ—

લાતા ૧ પાતો ૨ યુતિ ૩ વેધો ૪ ચામિત્ર ૫ બાણ પંચક ૬
એકાર્ગલો ૭ ૫ અહોચ ૮ કાંતિ સામ્ય ૯ તત:પરે
હઘા તિથિશ્ચ ૧૦ વિજેયા હશ દોષા મહાબલા:
એતાન્ દોષાન્ પરિત્યજ્ય લગ્નં સશોધયેદ્ બુધ: ॥

નોંધ—સૂર્યહઘા ને ચંદ્રહઘા જાંને હઘા તિથિઓ કહેવાય છે.

પરંતુ પંચાગમાં તો માત્ર સૂર્યહઘા તિથિ જ લખી છે.

ઉપરના હસ દોષો વર્જિત છે. પરંતુ તેમાં નીચે જણાવેલા અહો
વિશ્વા આપે તો દોષ લાગતો નથી.

લાત ટળે રવિ રેખા* હે રાશી રેખ બુધ પંચક
વેધ દોષ લોભે ટલે ઉપગ્રહ તે બુધ ખંત
શુક્ર ટાલે બામિત્રને બશુ ટાલે યુતિ દોષ
પાત દોષ થાવર+ હરે રાહુ એકાર્ગલ ખોચ.

લાતા

જે જે ગ્રહ જિણિ રિસી હુધ સો ગિણી સાહે આધ
રવિ ખારમ ધ તિમ દુય શુક પંચ વિસ થાઈ ૪૩૩
શુક્ર છહો શનિ આઠમો રાહુ નવમ ભૂમિ તિય
શશી અઠમ પૂનિમ રિસી વરજે લાત સદાય ૪૩૪

પાઠાંતર

જે જે ગ્રહ જિણ રિસિ હુવધ સો ગિણી સાહે આય
રવિ ખારમ શશી આઠમો તિય પણ લોભ કહાય ૪૩૫
બુધ તેવીસ શુક્ર રસ શુક્ર પણવીસ શનિ અઠેહિય
રાહુ નવ કેતુ એકવીસાં એ વરજે લાત સદાય ૪૩૬

* વિશ્વા. * બાણ પંચક. + જનિ.

લતા ફલ

સૂરજ બુધે વિત્ત ક્ષય શશી (ક્ષય) ભય ભોમ ઉદાસ

હીર કહઈ ગુરુ ભગુ અશુભ રાહુ મંદ કુલનાશ ૪૩૭

દેશને આશ્રયીને દોષોના પરિહાર-

કુરુદેશ, વાલ્હીકદેશ-પશ્ચિમમાં છે. ઉપગ્રહ દોષ ત્યાજ્ય છે.
કલિંગ અને બંગદેશ તથા મગધ દેશ-પૂર્વમાં છે. પાત દોષ
ત્યાજ્ય છે.

સૌરાષ્ટ્ર અને શાલ્વદેશ-પશ્ચિમમાં છે. લતા દોષ ત્યાજ્ય છે.
બધા દેશોમાં વેધ દોષ ત્યાજ્ય છે.

ગૌડ દેશમાં યુતિ દોષ ત્યાજ્ય છે અને યમુના નદીના
કિનારા પરના દેશોમાં યામિત્ર દોષ ત્યાજ્ય છે.

કહું છે કે-

લતા માલવ કે દેશે પાતં કૌશલ કે તથા
એકર્ગલંતુ કાશ્મરિ વેધં સર્વત્ર વર્જયેત્ ॥

અથ વિવાહે લાત ઉપજે તે નક્ષત્રો-

મૂલ મૈત્ર મૃગ રોહિણી કર પૌષ્ણ ભાદ્રત મઘોત્તરાન્વિતે ।
નિર્વિધાલિ રૂઢુંલિ મૃગીકથં પાણિપીઠન વધિ વિધીયતે ॥

અર્થાત-મૂલ ૧, અનુરાધા ૨, મૃગશીર ૩, રોહિણી ૪,
રેવતી ૫, હસ્ત ૬, સ્વાતિ ૭, મઘા ૮, ઉત્તરાષાઢા ૯, ઉત્તરા
ફાલ્ગુણી ૧૦ અને પૂર્વા ફલ્ગુની ૧૧ આ નક્ષત્રે લાત ઉપજે છે.
રવીચું નક્ષત્ર હોય તેનાથી દ્વિચું નક્ષત્ર ગણતાં ઉપર જણાવેલા
૧૧ નક્ષત્રો પૈકીનું કોઈ પણ નક્ષત્ર લાતમાં ગણાવેલી સંખ્યામાં
આવે તો તે ગ્રહની લાત ઉપજે, આ નક્ષત્ર ન હોય તો લાત
ન ઉપજે.

નોંધ-લાત દોષની ખાબતમાં જુદા જુદા અંશોમાં ઘણા મત
ભેદો છે, એટલે ક્યાંથી ગણવું અને કેટલી સંખ્યાએ કયો ગ્રહ
લાત મારે તેમાં ઘણા મતાંતરો હોવાથી લઽવું નહિ, તેમ ગણરાવું
નહિ. નિશ્ચય એટલો જ કે લાતનો દોષ માલવ પ્રદેશમાં જ

હાગતો હોવાથી ત્યાં ટાળવો અને તેમાં એ સૂર્ય વિશ્વા આવે
તો લાતનો દોષ ન લાગે એ ચોક્કસ છે.

અથ હાથી જમણી લાતનો મારવાડી નિર્ણયસાગરી પંચાંગમાં
લેઈ નીચે પ્રમાણે આપેલો છે:—

આ પંચાંગમાં યુધ અને શુકના નક્ષત્રોની સંખ્યામાં પણ
ફેર છે. વળી અંદ્રતું નક્ષત્ર ૨૨ સું લખ્યું છે, તે તાં પંચશલાકા
અકમાં રવિયાથી ફરિયા સુધી ગણતાં મલે છે; પરંતુ યુધ, શુકના
મલતાં નથી. વળી લાત દોષની ગાથા ૪૩૪ માં લખ્યું છે કે—
'શરી અઠમ પૂનિમ રિસી' એનો અર્થ—લગ્ન તિથિના પહેલી
ગયેલી પૂર્ણિમાના નક્ષત્રથી આઠસું તે પણ બરાબર છે. પરંતુ
યુધ, શુકનાં મલતાં નથી; લાત—રવિ, મંગલ, ગુરુ અને શનિની
જમણી અને સોમ, યુધ, શુકને રાહુની હાથી વાગે. એક પાઠ એવો
છે કે—જે ગ્રહ જે નક્ષત્રે હોય ત્યાંથી લગ્નિક નક્ષત્ર સુધી ગણવું.
બીજો પાઠ એવો છે કે—લગ્નિક નક્ષત્ર સુધી ગણવું બીજો પાઠ
એવો છે કે—લગ્નિક નક્ષત્રથી જે ગ્રહ જે નક્ષત્ર ઉપર હોય ત્યાં
સુધી ગણવું.

લગ્નાનાં ફળ:—

સ્વેર્લ્પતા હરેક્ષિત્તં કુલસ્ય કુરુતે મૃતિં
બૃહસ્પતેર્જન્ધુનાથં શનૈઃ કુર્યાત્ કુલક્ષયમ્
યુધસ્ય કુરુતે ત્રાસં લગ્ના રાહોર્વિનાથ કૃત
શુકસ્ય દુઃખદા નિત્યં ત્રાસદા ચ કલાનિધિઃ ।

પાત

સુરાં ધુરિ સગવીસ રિસી લિખીયે સમ રેહાઉ
પુનિ અશલેશ નૈ મધા ચિત્રા નૈ અનુરાધ ૪૩૮
શ્રવણ રેવય એહ છ ઠવીયે સંપાકાર
પાછે અશ્વિની આદિ દે ગિણિયે શુદ્ધ પ્રકાર ૪૩૯
સાહે રિસી મે હુઈ સરખ, તો બણીયે તે પાત
મંગલિકે તે વરણ્યે કીજે સઘલો વાત ૪૪૦

પાતકેલ

પ્રથમ અગ્નિ ખીજે પવન ત્રીજે શેગ વિચાર
ચઉથી કલહ પંચે મરણ છઠી ધન અપહાર ૪૪૧
પાતે બ્રહ્મા પાતે હરિ પાતે મયા મહાદેવ
હીર કહે તિન કારણે ટાલો પાત લહી એવ ૪૪૨
શક્તિ મંડાં હરખણાં વ્યતિપાત ને સાધિ
વધૂતિયાં યોગે વંકડાં ટાલ્યાં હુવે સમાધિ ૪૪૩

પાતદોષ—

અસલેષા મધા ચિત્તા અનુરાહ શ્રવણુ રેવતિ વંકા
રવિ રિખ્યાઓ લહીયો અસ્સણીયો ગણિજને

જે નક્ષત્રે સૂર્ય હોય તે આદિ કદને રજ રેખા લખવી.
મોઢેથી નામ ગણુતા જવું. જે ઠેકાણે ઉપર ગણાવેલાં ૬ નક્ષત્રોનાં
નામ આવે ત્યાં ઓળાયો એટલે વંકડાં (વાંકાં=૩ અવગ્રહ જેવું
નિશાન) કરવાં. ખીજાં નક્ષત્રોના નામની ઊભી લીટીઓ કરવી.
એમ કુલ નંગ રજ કરીને વળી પાછી તે જ લીટીઓને અશ્વિનીથી
ગણવી. તે ગણુતાં જે વિવાહિક નક્ષત્રનું નામ ઓળાયા (વંકડા)
માં આવે તો તે પાત કહેવાય. ન આવે તો દોષ થાય નહિ.

પાત દોષ થતો હોય પણ જે શનિ વિશ્વા આપે તો પાતનો
દોષ લાગે નહિ.

પાત દોષનાં છ નામ:—

પવન પાવકં ચૈવ કરાલી કલહી તથા
મૃત્યુકાંક્ષી ક્ષયકરી પદ્ધિધં પાતલક્ષણમ્
પહેલી પાતે પવન વાજે ખીજી પાતે અગ્નિ લાજે
ત્રીજી પાતે પિત્તવિકારી ચોથી પાતે કલહ પિયારી
પાંચમી પાતે મૃત્યુકારી છઠી પાતે ધન ક્ષયકારી.
પાતેન પતિતો બ્રહ્મા પાતેન પતિતો હરિ:
પાતેન પતિતઃ શંભુસ્તસ્માત્ પાતં વિવર્જયેત્

ચુતી

લગન લવન અથ શશી લવન જો ગ્રહ હુવે સંયુતી
 સૌમ્યે સૌમ્યપણે! લગ્ન કરે કરકલ લુકિત ૪૪૪
 વિવાહિક લગન સમે હોવે કરમેલો તે સમે કરગ્રહ કોઈ
 હોવે અંદ્ર સું ભેલો
 એ ચુતિ દોષ સહિ સું ટાલો હીર કહે મુજ વેણુ સંભારો ૪૪૫

ચુતિદોષ:-

યત્ર ગૃહે ભવેચ્ચંદ્રો ગ્રહસ્તત્ર યદા ભવેત્
 ચુતિદોષસ્તથા જ્ઞેયો વિશ્વા શુક્રઃ શુભાશુભમ્
 શવિણા સંતતેહાનિર્ભોમને નિધનં શશી
 કરોતિ ભૂલનાશં ચ રાહુકેતુ શનિશ્ચરા:

બુદ્ધા બુદ્ધા ગ્રહોનું ક્ષણ દર્શાવતાં કહ્યું છે કે:-

સૂર્ય કારિદ્ર કરે, મંગળ મરણ કરે, બુધ ગુરૂ સારાં ક્ષણ આપે,
 શુક્રથી શોકયતું દુઃખ થાય, શનિ વૈરાગ્ય લાવે, રાહુ કલેશ કરાવે.

જે જે પાપગ્રહોથી ચુતિ હોય તો મરણ થાય.

જે શુક્ર વિશ્વા આપતો હોય તો ચુતિદોષ લાગતો નથી.
 તેમજ ચુતિદોષ થતો હોય પણ શુક્ર, બુધ કે ગુરૂ જોખાથી જોક
 પણ ગ્રહ અંદ્રમાના લેગો હોય તો ચુતિ દોષ ન લાગે.

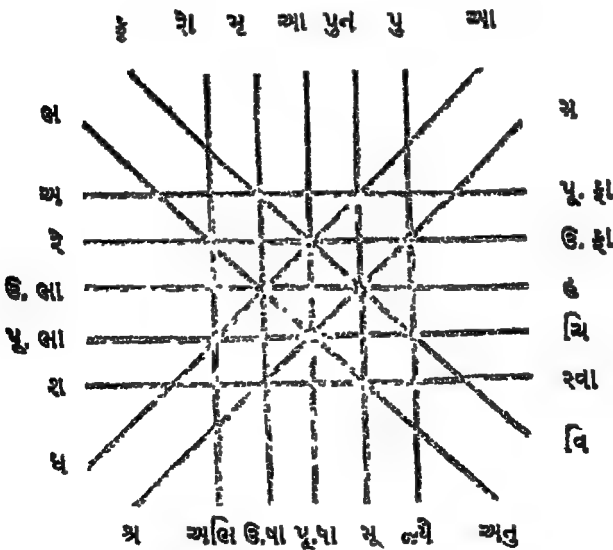
નક્ષત્ર વેધ

પંચ શક્ષાઠા યંત્ર ઠવિ પંચે ઉર ધરેધ
 પાંચે તિરછી રેહ લિખી દુમ દુમકુલે દેષ ૪૪૬
 ધશાને કૃતિકા રિસી આદિ લિખી અડવીસ
 જે જે ગ્રહ હુવે જિણિ રિસી તે તે ઠવી સુજગીસ ૪૪૭
 ભરણી વેધ અનુરાહ સું કૃતિકા અનૈ વિશાહ
 રોહિણી વેધ અભિય સું ઉત્તરાષાઢ મૃગાહ ૪૪૮

આદ્રા પૂર્વોષાદસુ' ચૂલ પુનર્વસુ દિક્ક
 જીહ્વાને પુષ્યાં રિસી અશલેષાને ધનિક ૪૪૬
 મઘા શ્રવણ પૂ. ફા રસણિ રેવતીયાં ઉશાહ
 હત્યા ને ઉત્તર જહા ચિત્રા ને પૂ. જ દાંહ ૪૫૦
 શતભિષ ને રવાતી સંમુખી ઇમ અડવીસ રિસીય
 સામા સામી મેક્ષીને વેધાં પરિ ઇસીય ૪૫૧
 લગન રિસી સામો જીકો આવૈ ગ્રહ તે વેધ
 કૂરે કૂરપણે સહી કીજે તેહ નિષેધ ૪૫૨

મંગળ વિશ્વાં આપે તો વેધ દોષ ટળે

સમસલાકો



પાદાંતર વેધ

સામ્ય ગ્રહ જે વેધ હુવૈ તે પાદાંતર લેખ
 ઇમ ચઉ તિય તિય ખીય ચઉ ઇમ વરજો વિશેષ ૪૫૩

રવિવેધે વિધવા હુવે મંગલ કુલકાય થાય
 બુધ વેધે મણિકા હુવે સુરગુરુ દીક્ષા ગ્રહાય ૪૫૪
 ભુગુનધ વેધ અપુત્રિણી થાવર દાસી થાઈ
 રાહ વેધ હ્રઈ વાંઝણી કેત કુશીલિ થાઈ ૪૫૫

પાદાંતર વેધ ચક્ર

૪	૧
૩	૨
૨	૩
૧	૪

રવિ વામ વેધ

ગ્રહ સપૂજ આવે જળ વામ વેધ તવ લેખ
 મામ કરીને હીર કહે અશુભ શુભ ફલ દેખ ૪૫૬
 વહી વિશેષે પાણીગ્રહણ સુરગુરુ રાશી રવિ ત્રીય
 વામ વેધ નિરખીને ધગ પછી ગણે ગીત ૪૫૭
 રવિ ત્રણ છહ દશ ઇમદશ એ સદા શુભકાર
 વામ વેધ પણ એહયો લેને હીયે વિચાર ૪૫૮
 જનમરાશિથી ગ્રહ મણી ત્રણ છ દશમ અગ્યાર
 પાંચમો નવમો ખારમો ચૌ પણિઈ અનુક્રમ સાર ૪૫૯

રવિવામવેધ ચક્ર

૨૫	૩	૬	૧૦	૧૧
૨૫	૬	૧૨	૪	૫

સૂત્રને શનિ લેખવતો નથી. ઉપરના શશીના આંકમાં ૬
 નાખી ખારમો ભાગ દેવો શેષાંક નીચે લખવો.

અંથકારે વિષ ઘટીકાઓ દર્શાવી નથી. પણ શુભ સુહૃતોમાં
વિષ ઘટી વર્જીવી પડે છે, વિષ ઘટીકાઓ નીચે સુજ્ઞ છે.
નક્ષત્ર વિષઘટી

નક્ષત્ર નામ	ઘટી ચંક	નક્ષત્ર નામ	ઘટી ચંક
અશ્વિનિ	૫૦	સ્વાતિ	૧૪
ભરણી	૨૪	વિશાખા	૧૪
કૃત્તિકા	૩૦	અનુરાધા	૧૦
રોહિણી	૪૦	લગ્નેશ્વરી	૧૪
મૃગશિર	૧૪	શ્રુણ	૫૬
આર્દ્રા	૨૧	પૂર્વાષાઢા	૨૪
પુનર્વસુ	૩૦	ઉત્તરાષાઢા	૨૦
પુષ્ય	૨૦	શ્રવણ	૧૦
અશ્લેષા	૩૨	ધનિષ્ઠા	૧૦
મઘા	૩૦	શતભિષા	૧૮
પૂર્વાશ્વિનિ	૨૦	પૂર્વાભાદ્રપદ	૧૬
ઉત્તરાશ્વિનિ	૧૮	ઉત્તરાભાદ્રપદ	૨૪
કરત	૨૧	રેવતી	૩૦
ચિત્રા	૨૦		

૨૧૩

અથ તિથિ વિષ ઘટી

તિથિ નામ	ઘટી અંક
પ્રતિપદા	૧૫
દ્વિતીયા	૫
તૃતીયા	૮
ચતુર્થી	૭
પંચમી	૭
ષષ્ઠી	૫
સપ્તમી	૪
અષ્ટમી	૮
નવમી	૭
દશમી	૧૦
એકાદશી	૩
દ્વાદશી	૧૦
ત્રયોદશી	૧૨
ચતુર્દશી	૭
પૌર્ણીમા	૮
અમાવાસ્યા	૮

અથ વાર નિષ ઘટી

વાર નામ	ઘટી અંક
રવિ	પાઠાતરે ૧૦ - ૨૦
સોમ	૨ - ૪
મંગળ	૧૨ બાકીની બરાબર છે
બુધ	૧૦
ગુરુ	૭
શુકર	૫
શનિ	૨૫

સુદૂર્ત યિંતામણિ છઠા વિવાહ પ્રકરણે સ્લોક ૪૯ થી ૫૧ સુધી.

નક્ષત્ર વિષધટીના કોષ્ટકમાં ખતાવેલી સંખ્યાથી વધારે ૪ ઘડી સુધી વિષ ઘટી જાયવી, જેમ અશ્વિનિ આગળ ૫૦ આંક છે, તો ૫૧ થી ૫૪ ઘડી સુધી, વિષ ઘટી જાયવી. તે વિવાહમાં વર્ણીત છે, અને જન્મ વખતે પણ નિષેધ છે. વળી સર્વ શુભકાર્યોમાં પણ નિષેધ છે. તેનો પરિહાર નીચે મુજબ છે, તે ટાઈમે કુંડ-ળીમાં ચંદ્રમા ત્રિકોણ (૫ કે ૯ મે) સ્થાને હોય તો વિષ ઘટીના દોષ નહિ, તથા લગ્ન સ્વામિને શુભ અહ દેખતા હોય અથવા લગ્ન પતિ કેંદ્રમાં હોય, તથા ચંદ્રમાં શુભ અહની રાશીમાં હોય, તથા ચંદ્રમાં મિત્ર અહની દૃષ્ટિમાં હોય અથવા પોતાના ૫૬વર્ગમાં હોય કે લગ્નપતિ ચંદ્રમાં હોય તો તિથિ વારાહિ વિષ ઘટીના દોષ દૂર કરે છે.

સ્લોક-૧૧૩ માં ૨૭ નક્ષત્રોની ઘડીઓના આંક આપ્યા છે, તે પછી ૪ ઘડી વિષ ઘટી નેષ્ટ છે.

એ ગ્રેહ કામમાં તજવી. પણ તેમ કરવામાં વાંધો આવતો હોય તો તેનો પરિહાર નીચે મુજબ છે.

ચંદ્રો વિષધટી દોષં હંતિ કેંદ્ર ત્રિકોણ ગઃ

લગ્નં વિના શુભૈર્દષઃ કેંદ્રે વા લગ્નં ચે તથા ॥ ૧૧૪

તેનો ભાવાર્થ—જે રાશીનો સ્વામી શુભઅહ હોય જ્યાં રાશી ચ સ્વામી શુભઅહ આહેત ત્યાં રાશીના ચંદ્ર અસતાં કિંવા શુભ અહાંચી ત્યાં ચંદ્રાવર દૃષ્ટિ અસતાં કિંવા ૬-૫-૭-૧૦ ૪-૧- તથા સ્થાની ચંદ્ર કિંવા લગ્ન સ્વામિ અસતાં તો વિષ ઘટીના દોષ રહ્યાત નહીં. ॥ ૧૧૪ ॥

૨૧૫

ચંદ્રવામ વેધ

ચંદ્ર તિમ ઇમ ત્રિણુ રસ સમ હશ ઇગ્યાર
પણુ નવ આરમ ણિય ભણિ યુગ વસુ ગ્રહસંહાર ૪૬૦

ચંદ્ર વેધ વિચાર

ચં	૧	૩	૬	૭	૧૦	૧૧	ગ્રેષ્ઠ
ચં	૫	૯	૧૨	૨	૪	૮	તેષ્ઠ

ગુરુવામ વેધ

તિમ ગુરુ બીય પણુ સગ નવમ ઇગ્યારમ શુભકાર
પિણુ આરમો ચાર ત્રણુ હશમ અકુમ દીર્ઘ પરિહાર ૪૬૧

ગુરુ વેધ વિચાર

ગુ	૨	૫	૭	૯	૧૧	ગ્રેષ્ઠ
ગુ	૧૨	૪	૩	૧૦	૮	તેષ્ઠ

વેધ ફલ

ભૃગુવેધે અપુત્રિણી થાવરે દાશી થાઈ
રાહુ વેધે વાંઝણી કેતુ કુશીયક્ષી ભાઈ ૪૬૨

કેતુના વેધમાં પરણેલી કન્યાનો શાપ લાગે તો તેના સુખની વાણી ફળે છે, અર્થાત્ તે કાળજીભી થાય છે. માટે તે વેધ વિવાહમાં તજવો.

વેધદોષ પંચ શલાકાથી પણુ જોવાય છે, અને જો મંગળ વિશ્વા આપતો હોય તો વેધનો દોષ લાગતો નથી.

સમશલાકા ચક્રમાં જો ચંદ્રમાનો પાપચહો સાથે વેધ થાય તો કન્યા વિધવા થાય છે, માટે તેનો અવશ્ય ત્યાગ કરવો.

જામિત્ર દોષ

લગન થકી હે ચંદ્ર થકી થાવર મંમલ સૂર
 ને આવે સપ્તમ ભુવને તો યામિત્ર થાયે કૂર ૪૬૩
 ચંદ્ર થકી સપ્તમ ભુવને ને ગ્રહ કૂર વસેઈ
 તો શરીથી યામિત્ર હુવે વરજે બહુ ફલ દેઈ ૪૬૪
 ચંદ્રથી અથ લગનથી ને ગ્રહ ઉત્તમ દાઈ
 આવઈ તે યામિત્ર લાણી વરજ્યાં બહુ ફલ થાઈ ૪૬૫
 તિમ્મ લગન થકી સપ્તમ ધરે ને ગ્રહ સૌમ્ય રહેશે
 તો તે યામિત્ર લગનશે નેઈશે હીર કહેશે ૪૬૬

પાંચે દોષનાં ફળ

લાતે દરિદ્રી પાતે દુઃખ વેધે વંધ્યા નેઈ
 યુતિ લંપટ પરપુરુષણી સુત જામિત્ર ન હોઈ ૪૬૭

બાલપંચક

શુભગ્રહથી યામિત્રનો દોષ નથી થતો, તેમજ ને શુભવિધ્યા
 આપે તો યામિત્રદોષ લાગતો નથી.

ઉદય લગનથી કરલગન લઈ ગણો દિન ભાણ
 તે બે મેક્ષી પંચ સુ નાંમ સુણો તમુ જાણ ૪૬૮
 તિથિ ખાસ દિગ્ વસુ રિસી પીછે લાગ નવ દેઈ
 શેષ વધે તે બાણ ફલ જાણિ ત્યાગ કરેઈ ૪૬૯
 કનક કૃસાણુ નૃપ ચોર સૂત પંચક બાણ પ્રસિદ્ધિ
 હીર દહે તે ટાક્તાં થાય રિદ્ધિ સમૃદ્ધિ ૪૭૦

યુવપંચક

હીર દહે સંકાન્તિ થકી આહુ સત્તર છાવીસ
 રોગ બાણ લાગે ખરો જાણે વિધ્યા વીસ ૪૭૧

અગનિ બાણુ ગણી કદ્ર દોય વીસ અને ઇગુણતીસ
 ચાર તેર બાવીસ નૃપ બાણુ ટાલો સુખગીસ ૪૭૨
 ચોર બાણુ છ ને પનર ચોવીસમો નિષેધ
 દશ ઓગણીસ અઠવીસમે મૃત્યુ બાણુનો વેધ ૪૭૩
 મત દિન સંક્રાંતિ થકી ગિણીયે સૂધા લેધ
 પરણો તીજે પાંચમે સત્તમ નવમ બારેધ ૪૭૪
 ચાદમ સોલ અઠારમે ઇગવીસમ તેવીસ
 પણવીસમ સગવીસમે ટલે બાણુ સુખગીસ ૪૭૫
 સંક્રાંતિ દિન લઈ કરી મેલી તિથિ કે માસ
 દશ અઠ ગિહું પિહું દીજે નવે ભાગ ઉલ્લાસ ૪૭૬
 અંક પાંચ જણુમૈં વધેં સો જાંણીજે બાણુ
 રોગ વન્હિ નૃપ ચોર મૃત હિવે હીતો ભૂત જાણુ ૪૭૭
 સર્વ અંક કરી ઓકઠા વલી દીજે નવ ભાગ
 હીર કહઈ જો પણુ વધે તો તે કીજે ત્યામ ૪૭૮
 એકે મરણુ બીયે અગન છકકે ચોર વસુ રોમ
 ચાર પાંચ નૃપ ભય કરે ત્રિક નવ મુનિ શુભ ચોમ ૪૭૯
 સંહાન્તિથી જે દિવસમત તિકે બાણુ લણીજે
 અઠ સત્તર છાવીસે બાણુ રોમાદિ સુણીજે ૪૮૦
 અગનિ બાણુ ઇગ્યાર વીસ ઇગુણતીસ નિહાસો
 રાય બાણુ તિહું તેરહ અવર બાવીસમ ટાલો ૪૮૧
 તસકર બાણુ છહને રનર લહીએ ચોવીસમ ખરો
 મૃત બાણુ દશ ઇમ ઓગણીસમે અઠાવીસમ તજી પરો ૪૮૨
 રોગ બાણુ રનિવાર દિન સોપ નૃપ મૃત મંદ
 સોમ અગનિ ગુરુ ચોર તજી વરતે જીમ બાણુંદ ૪૮૩

બુધપંચક વિચાર—

રોગબાણ ચત્રોપવિત તથા હીક્ષામાં, અગ્નિબાણ ગૃહકર્મ, ખાત, વાસ્તુ અને ગૃહ આચ્છાદનમાં, રાજબાણ રાજસેવા (ચાકરી નોકરી) કરવામાં, ચોર બાણ પરદેશ જતાં તેમજ નવીન વાહનો દેવામાં, અને મૃત્યુ બાણ વિવાહ સમયે વજ્રવું.

જે બાણદોષની સાથે વાર લાગે તે તે ખાસ અશુભ થાય છે.

બાણ	વાર	સમય	ફળ	કયા કાર્યોમાં લખવા
રોગબાણ	રવિવાર	રાત્રે	અશુભ	ચત્રોપવિત
અગ્નિબાણ	મંગળવાર	દિવસે	"	ગૃહકર્મ, ખાતવાસ્તુ ગૃહાચ્છાદન
રાજબાણ	શનિવાર સોમવાર	"	"	રાજસેવા નોકરી કરતાં
ચોરબાણ	મંગળવાર ગુરુવાર	રાત્રે	"	પરદેશ મથન
મૃત્યુબાણ	બુધવાર શનિવાર	રાત્રિ સ- વાર અને સંધ્યામાં	"	વિવાહમાં

એકાગ્નિ

વિષ્કુંભે રિસી અસ્સણિ પ્રીતિ સ્વાતિ લિખાય
આયુષમાને ભરણીયાં સૌભાગૈહિ વિશાહ ૪૮૪
શોભન યોગે કૃતિકા અતિગજે અનુરાહ
યોમ સુદરમે રોહિણી ધૃતિયોગે જુહાહ ૪૮૫
શૂક્લયોગે મૃગશીર રિસી ગંજયોગે મૂળાહ
વૃદ્ધિયોગે આદ્રા રિસી ધ્રુવ હિ પૂ. પાહ નિઠાહ ૪૮૬

વ્યાધાતે હિ પુનર્વસુ હર્ષણ ચોમ ઉપાહ
 વજ્ર પુષ્પે સિદ્ધિ અભિચ્ વ્યતિપાતે અહિલાહ ૪૮૭
 વરિયાણે સરવણ રિસી પરિધયોગે મધાહ
 શિવે ધનિષ્ઠા પૂ. ફા સિદ્ધિહિ સાધ્યે શતભિષ ઠાહ ૪૮૮
 શુભ નામૈ ઉ. ફાગુણી શુભ ચોગે પૂ. ભાદ
 બ્રહ્મા ચોગે હસ્ત રિસી ઈંદ્ર ચોગે ઉ. ભાદ ૪૮૯
 વૈદ્યતીયાં ચિત્રા રિસી સાહે ચોમ એહ રિસીય
 હીર કહે તેરહ રિસી ધારી ગણો સદીય ૪૯૦
 વિષ્ણુલે બહુકામ રિસી નિધવા વૈદ્યતે થાય
 વીર્યહાનિ અતિમડે હુવૈ વ્યતિપાતાં મૃતહાય ૪૯૧
 વજ્રે અગ્નિભય દાખવૈ મંડાંતે બહુ ચોમ
 શુભ ચોગે તન આપદા પરિધ દાધ દુષ્ણ લોમ ૪૯૨
 વ્યાધાતે કન્યા બહુ અનરે શુભ વિજ્ઞાન
 એ નવ ચોગે દેવતા બૈઠા રહે વિમાન ૪૯૩
 તો માનવ કીણી પેરે પરણીને માંડી કરે ધરવાસ
 એકામર્ભ તો હીર કહઈ બાણી ટાળો પાસ ૪૯૪

એકાર્ગવદોષ—

અધિની	વિષ્કંભ	પુનર્વસુ	વ્યાધાત	હસ્ત
ભરણી	આયુધ્ય	પુધ્ય	વજ્ર	ચિત્રા
કૃતિકા	શોભન	આશ્લેષા	વ્યતિપાત	સ્વાતિ
રોહિણી	સુકર્મા	મયા	પરિધ	વિશાખા
મૃગશીર્ષ	શુભ	પૂ. ફા.	સિદ્ધ	અનુરાધા
આર્દ્રા	હરિ	ઉ. ફા.	શુભ	બ્યેષ્ઠા

અક્ષ	મુળ	મંડ	અતલિપા	સાખ્ય
વૈધુતિ	પૂ. પા.	ક્રુવ	પૂ. લા.	શુક્રવ
પ્રીતિ	ઉ. પા.	હર્ષણુ	ઉ. લા.	એન્દ્ર
સૌભાગ્ય	અભિજીત	સિદ્ધિ	રેવતી	સાખ્ય
અતિમંડ	અવણુ	વરિયાન		
ધૃતિ	ધનિષ્ઠા	શિવ		

એકાગર્ભ ચક્ર

તિરછી રેખા તેરહ લિખી તિણુ વિચ્ય ઊભી રૈહ
 પાછે સાહે યોગ મિણી દિપ્કુંભાદિક દેહ ૪૯૫
 બે સમ તો અઠવીસ ઠવિ વિષમૈ એક ખિવેઈ
 પાછે અધિક રિસી ધુરાં મિણીસો સીરિ ઠવેઈ ૪૯૬
 તિમ અતુકમે અઠવીસ લિખી શશીરવિ જૈ સમરેહ
 ગિણતાં એકી આજહો સો એકાગર્ભ તેહ ૪૯૭
 એહ યોગ બેઈસ મહીં ગુરુઓ દોષ કહાય
 હીર કહઈ વિવાહ દિન વરજ્યાં મંગલ થાય ૪૯૮

બીજી રીતે ગણતાં અશ્વિનીથી વૈવાહિક નક્ષત્ર સુધી ગણતાં
 એકી થાય તો ૧ ઉમેરીએ અને એકી થાય તો ૨૮ ઉમેરીએ
 પછી તેનું અર્ધ કરવું. પછી આશ્વિનીથી ગણતાં જે નક્ષત્ર આવે
 તે નીચે સુજળ ચક્ર કરી મથાળે લખવું ચક્રમાં જમણી બાજુ-
 એથી ઉપરથી નીચે આવી ડાબી બાજુએથી નીચેથી ઉપર જવું.
 બે વિવાહના નક્ષત્રના સામું રવિનું નક્ષત્ર આવે તો એકાગર્ભ

દોષ થાય. જો રાહુ વિશ્વા આપતો હોય તો એકાર્ગલ દોષ લાગતો નથી.

૨૮	૧	૨
૨૭		૩
૨૬		૪
૨૫		૫
૨૪		૬
૨૩		૭
૨૨		૮
૨૧		૯
૨૦		૧૦
૧૯		૧૧
૧૮		૧૨
૧૭		૧૩
૧૬		૧૪

સૂર્યના નક્ષત્રમાંથી વૈવાહિક નક્ષત્ર એકી સંખ્યાનું હોય તો એકાર્ગલ દોષ થાય.

ઉપગ્રહ

રવિ રિસીથી રાશી રિસી લાગી જોઈશ ઉપગ્રહ આઠ
જાણી વરજો હીર કહઈ મીછી નિરતો પાઠ ૪૯૬
પંચમ અકુમ ચાહમો અકુરમ ઓમણીસ
બાવીસ તેવીસમ ચઉવીસમો ફલ મુણે હિવે જમીસ ૫૦૦
પુત્ર વિનાશઈ પચમો અકુમ પુણે ભાઈ
વ્યાધિ વધારે ચવકમો અઠારમે દેવરધાઈ ૫૦૧
ધનવિનાશે ઓમણીસમો કુટિલાભાવ બાવીસ
ચાનબ્રંશ તેવીસમો કુલક્ષય કરે ચઉવીસ ૫૦૨

વિવાહે અષ્ટદોષ

અકુદોષ વિવાહે તથા વેધ લાતનૈ પાત
એકાર્ગલ ઉપગ્રહ યુતિ જામિત્ર એહ સાત ૫૦૩
બુધ પંચક મણી આઠમે રવિગુરુ શશી કરી શુદ્ધ
પરણાવો વિંદ વિંદણી આણા નિરમલ બુદ્ધ ૫૦૪

અષ્ટદોષ પરિહાર

લાત ટળે રવિ રેખદે થાવર ટાલે પાત
વેધર્થ મંમળ શુક્રે યુતિ ગુરુ યામિત્ર વિખ્યાત ૫૦૫
શશી ટાલર્થ બુધ પંચકાં ઉપગ્રહ ટાલે બુધ
તમ એકાર્મલ દોષ નહીં હીર કહે ગ્રહ શુદ્ધ ૫૦૬

વિવાહમાં આઠ ઉપગ્રહ દોષો હોય છે. રવિ નક્ષત્રથી અંદ્ર નક્ષત્ર સુધી ગણતાં ૫-૮-૧૪-૧૮-૧૯-૨૨-૨૩-કે ૨૪ ની સંખ્યા આવે તો ઉપગ્રહ થાય. આ આઠેનાં અતુકમે નામ વિદ્યુન્મુખ, શુદ્ધ, શનિપાત, કેતુ, ઉલ્કા, નિર્ધાત, કંપ, અને વજ્ર છે.

છેલ્લા ત્રણનાં નામ બીજાઓના મતમાં જણાવેલાં નામો ના પર્યાય જેવાં જ છે. આ આઠેતું અતુકમે દુષ્ટ પુત્રનાશ, પતિ નાશ, રોગોત્પત્તિ, દિવરનો નાશ, ધનનાશ, કુલનાશ, સ્થાન બ્રંશ તથા વ્યભિચારિણી એમ છે. જે બુધ વિધ્વા આપતો હોય તો ઉપગ્રહનો દોષ લાગતો નથી.

કાન્તિ સામ્ય

તિન રેખહ તિરછી લિખો છીલી તીન ઠવેધ
વિચલી રેખે બીન હધ અંક સંહાર લિખેધ ૫૦૭
મેષ સિંહ વસહાં મકર મિથુન ધનાં અલિ કંક
કન્યા મીનાં કુંભ તુલસુ કાન્તિસામ્ય શશી અક ૫૦૮
આમ્હી સામ્હી રેખા ગિણિ જે આવે શશીસૂર
માસ માંહિ તે ધમ વહે હીર કહર્થ તથા દૂર ૫૦૯

અગ્નિ બલ્યો શીયાં કયોં ધાવ પડ્યો જીવેઈ
પિણુ ઇણિ યોજે પરણીયો સો નવ દીઠો કિણેઈ ૫૧૦
કાન્તિસામ્ય ક્યારે આવે તેને માટે કોઈકે કહ્યું છે કે:—

ઐંદ્ર યોગસ્ય પૂર્વાર્ધે ડપરાર્ધે ચ વસ્ય ચ
કાન્તિ સામ્યં ભવેન્નૂનં વર્જનીયં વિશેષતઃ

મર્મકંટક શલ્ય છિદ્ર યોગ

તત્તુ ભુવનેં જો કૂર ગ્રહ મર્મ કહાવે તેહ
પચમ નવમે હુવે ઇસો તો કંટક નામ કહેય ૫૧૧
હશમે ચઉથે જો હુવઈ તો તે શલ્ય કહાઈ
જો સત્તમે હોઈ છિદ્ર તે નામ સરિસ ફલ થાઈ ૫૧૨

મર્મકંટક શલ્યછિદ્ર યોગાદ્યં કથ

મર્મ કરે મરણુ ભય કંટક હૂવઈ કુલનાશ
શલ્યે રાજ રૂઠીયે છિદ્રઈ પુત્ર વિનાશ ૫૧૩
ચાર દોષ એ લમનના ગુરુમુખ જાણી નામ
કરમેલો તણ હીર કહે અવરે કરીજો કામ ૫૧૪

લમ ફલ

લમન ભુવને શશી આવીયો વિશ્વો ન દીએ કોઈ
જો વિશ્વા શશીહર મિલે તો વિધવા હોવે જોઈ ૫૧૫
હીર કહે કરક લમન તણ તેહ તણો જો સાંમ
વરજે તું છઠ અહમ ભુવન પાછે પરણાવો મામ ૫૧૬
હથ લેવે જો લમન હુવે સ્વામી તેહનો લેઈ
છઠી આઠમી છોડ તણ પાછોં પરણાવેઈ ૫૧૭

દિવાસચંદ લગ્નો

દિવસ અધ મેષાં વૃષાં સિંહાં વિધવા હૂવેઈ
રજની અધ મિથુન કરક કન્યા અરથ મરેઈ ૫૧૮

મિથુનાં ધુરિ અંતે કરક કન્યા વિચલે ભાગ
અંધ ધડી ધગ પંચ પલ લગન કરીજે ત્યાગ ૫૧૯
અપરાન્હે તુલ અલિ ધનાં મધિર વિનાશે અપત્ય
મકર કુંભ મીન કુમડાં સંધિ સંહારે સત્ય ૫૨૦

કરઅહે વર્જિત લગન

હોરા હથલેવૈ લગનિ સિંહ મેષ વૃષ દીય
વરજો નિશિ મિથુનાં કરક કન્યા જમ સુખદીય ૫૨૧
અપરાન્હે તુલ અલિ ધનાં સંજા મકર ઘટ મીન
વરજ પરણો હંપતિ જમ કહી ન હોવે હીન ૫૨૨

મર્મણિ વેધે મરણું કંટકે રોગભય વૃદ્ધિ:

શદ્યે શસ્ત્રવિધાતં છિદ્રે છિદ્રં ભવે ત્રિશુભમ્

કર્તરીયોગ—

યદા તુ માર્ગવક્રીણૌ વ્યથાર્થગૌ ખલઅહૌ

તદા ભવેતુ કર્તરી કરઅહે ન શોભના

યદા તુ જન્મરાશિતોડથ લગ્નતોડખેદોદ્ય:

કરઅહે શુભસ્તદા રાશ્યૈકપત્યુર્મૈત્રીત:

લગ્નાન્ચ દ્રાદ્યે આર્ગીં ગ્રહો વડી દ્વિતીયમ:

કર્મરીતિ સમાખ્યાતો મૃત્યુદારિદ્યશોકઃ

કુલ ૧૮ દોષ વિવાહમાં તજવામાં આવે છે. તેમનાં નામ નીચે મુજબ છે.

વેધોલતા તથા પાતં નક્ષત્રં ગ્રહદ્વિપતં

કુલિકં યોગદોષં ચ કૂરવારં ચ વર્જયેત્

રિક્તા તિથિં વ્યતિપાતં વિષ્ટિર્ગંધાવેધુતી

અન્યગ્રહયુતં ચંદ્રં ગ્રહાણાં જન્મઋક્ષકમ્

એકાર્ગલં ચમઘટં ચંદ્રાવસ્થાસુપગ્રહં

દોષૈરખ્યાદ્યૈર્મુક્તં શુદ્ધં લગ્નં વિશોધયેત

વર્ણન યાગ

ગમન એક જુગ રસ દશા રૂપાં પનર અઠાર
 ઓગણીસમ વીસાં મીઠે એ હુવે ઇમસો નૈ ચ્યાર પર૩
 તેમાંહિ અશ્વની થયી મણિ દિન રિસી લગે આઈ
 તે ભેલી વલી દિન રિસી થકી રવિરિસી દિઓ સાહી પર૪
 પાછે ભાગ સતવીસ દે વધતો અંક લઈ હીર
 બે કોઈ અંક દશમાંહિ હુવે તો તે દોષથી બીહ પર૫
 વાયુ મેધ અગ્નિ રાજ્ય ભય ચોર મૃત્યુ રોગ
 વજ્રભય વાહવિવાહ ને ધનહાની ફલ ભેગ પર૬

વર્ણવાર

વાર બુધ ગુરુ શુક્ર શશી અહોરાત્રી હુવે મંદ
 મંદ રચણી રવિ સંઝહી રવિ રચણી લે અંદ પર૭
 અંદ રચણી બે ભોગવે તિણ કારણ રવિવાર
 દિને કે નવિ પરણીયે રચણી અંદ વિચાર પર૮
 હીર કહઈ અહ રેખદા સૌમ્ય ઇમ દુમ તીય

હસ્તમેલાપક વખતે ગાથાઓમાં કહેલી રીત મુજબ કરતાં
 બે દશનો આઠ આવે તો તે દિવસ દૂષિત માની તેનો વિવાહમાં
 ત્યાગ કરવો.

રેખદગ્રહ

ચઉ પણુ નવ દહ ઇમદહાં તિમ બુધ ગુરુ છહ લીય
 કૂરાં ગ્રહ છહે ભુવન રેખદ ત્રય ઇગ્યાર પર૯
 રવિ શનિ અકુમે આઈયાં (૧) જય પામે નરનાર
 (મંગલ દિખમમની જનમ જય પામે નરનાર) ૫૩૦

લગ્નમાં રેખા અને લાંગલ અહતું ચક્ર

લાવ	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	ફળ
રેખા અહ	શુ ચ શુ ચ	અધા અહ શુ ચ	અધા અહ શુ ચ	અધા અહ શુ ચ	અધા અહ શુ ચ	અધા અહ શુ ચ	અધા અહ શુ ચ	અધા અહ શુ ચ	અધા અહ શુ ચ	અધા અહ શુ ચ	અધા અહ શુ ચ	અધા અહ શુ ચ	આ પ્રમાણે લાવમાં અહ હોય તો લગ્ન શ્રી અભ્યાસ
ભાગ કરનાર અહો શુ	ચ મ ર શુ	૦ ૦ ૦ ૦	૦ ૦ ૦ ૦	૦ ૦ ૦ ૦	૦ ૦ ૦ ૦	૦ ૦ ૦ ૦	૦ ૦ ૦ ૦	૦ ૦ ૦ ૦	૦ ૦ ૦ ૦	૦ ૦ ૦ ૦	૦ ૦ ૦ ૦	૦ ૦ ૦ ૦	દક્ષિણ સ્થિતિમાં દક્ષિ વેશ અહો હોય તો લગ્ન ખરાબ અભ્યાસ

પાતાલ દશમ દિપંચ નવમે લગ્ને ચ સૌમ્યચક્રા :
 કૂરાઃ પષ્ટગતા શરી ધનગતઃ સર્વે ત્રિકૃદશાઃ
 યાત્રા ચુદ્ધિવાહ દીક્ષણુ વિધૌ રાજ્યાભિષેકે નૃણાં
 યામિત્રં અહ વર્જિતં ચદિ ભવેત્ સર્વેઽપિ તે શોભનાઃ ।
 લગ્નાદેકાદશે સર્વે લગ્ન પુષ્ટિકરાઃ અહાઃ
 તૃતીયે શ્વાષ્ટમે સૂર્યઃ સૂર્યપુત્રશ્ચ શોભનઃ
 ચંદ્રો ધનતૃતીયે ચ કુંજ પષ્ટે તૃતીયકે
 ભુધેભ્યૌ નવપદ્મ દ્વિત્રિયતુઃ પંચદશ સ્થિતૌ
 શુક્રો દ્વિત્રિયતુઃ પંચ ધર્મ કર્મ તતુઃસ્થિતઃ
 રાહુ દ્વિત્રિય પદ્મ પંચ ત્રિનવ દ્વાદશે શુભઃ

केन्द्रे सप्तमहीने य दित्रिकेष्टे शुभाः शुभाः
धने शुभप्रदश्चन्द्रः पापाः षष्ठे य शोभनाः
एतयैकादशे सर्वे सौम्याः पापाः शुभप्रदाः
ते सर्वे सप्तमस्थाने भूत्युदा वरकन्ययोः

સશી પશુ બુધ દુગ શુક્ર દુગ સાઢાતિય દિનનાહ
 ગુરૂ તિય ભોમ શનિ તિમ રાહ હઉઠ (દાઢ) વિશ્વાહ ૫૩૧

રવિ પાણી શશી પાણી શુદ્ધ ચંદ્ર ગુરુ તિન્નય અવરેણુ
વિન્ધ્યા આપે ધ્રુમ ધ્રુમ રેખાદ આલે તેણ પડર

લગન લાંગડા

ગ્રહ લાંગડ ગુરુ અક્રમે તમ ઇમ સમ દહ ચ્યાર
 સૂરિજ નૈ શશી ઇમ સમાં બુધ સમ અહુ નિવાર ૫૩૩
 શશીહર ઇમ છહ અક્રમે ઇમ સગ અહુમ ભૂમ
 ભૂગુ સમ છહ અહુમ તજહું એહ ઉઠાવૈ ધૂમ ૫૩૪
 હવે રેખાની વાત કહીને તિણ ઉપર વિશ્વા પરડીને
 ત્રીને છકે અગીઆરમે આઠમે દિનકર હોય
 ઇણ થાનક રેખા હુવે અપરે લાંગડ જોય
 જીમ રવિ તિમ શનિ મંગળ સહી રાહુ બારમે અધિકૈલહી
 કેતુ પણ ઇમ જ માનવો અપરે થાન લાંગડ જાણવો
 અંદ્ર બુધ ગુરુ શુક્ર એ ચ્યાર રેખા હોવે તું એમજ ધાર
 છકે આઠમે બારમે ટાલ અપરે થાન રેખા સંભાલ
 વળી રેખા લાંગડરો કરો વિચાર શાસ્ત્ર લાખ્યો અધિક અપાર
 પણ રવિ ગુરુ ચંદ્ર જો હોવે સહી તો રેખા તે હોવે નહિ
 વિશ્વા હીન લગન કહીને લગન માંહે ત્રીન સમલ કહીને
 ગ્રહ કેટલા વિશ્વા આપે—

રવો સાર્ધત્રયો ભાગાઃ પંચ ચંદ્રે ગુરોચ્ચયં
 કે કે શુક્રેન્દુપુત્રો ચ વિશ્વાભાગ પ્રદાયિનો
 પ્રત્યેક સાર્ધભાગાશ્ચ મંદ મંગલ રાહુષુ
 ગ્રહા બલવતો વિશ્વા પ્રચચ્છન્તિ ન દુર્ગત્તાઃ

પંચરેખા ગ્રહરૂઢ

સૂરિજ રેખા લગન શીર ચંદ્રા રેખા દેહ
 જીન જીવાં ભૂગુ ચાંમડી મંગલ અસ્થિ ભણેહ ૫૩૫
 શિર હીણા વર પૂણહી દેહી હીણાં પૂણે નાર
 જીવહીણ બિહુને પૂણે ચામ હીન પરિવાર ૫૩૬
 અસ્થિવિણ વંઝા હુવે તિણ કારણ ગ્રહ પંચ
 જાણી રેખા હીર દ્યો શુદ્ધ લગન એ સંચ ૫૩૭

લગ્નસ્થ મસ્તકં સૂર્યં ગાત્રં ચૈવ તુ ચંદ્રમા
 જીવો જીવ ઇતિ પ્રોક્તત્રિભિર્લગ્નં પ્રશસ્યતે
 શિરો વિહીનં પતિ ઘાત નારી ગાત્રેણ હીનં લય રોગપીડા
 જીવેન હીનં મરણ્યં ઉભાભ્યાં તમેવ લગ્નં પરિવર્જનીયમ્

અથવા—

શિરઃ સૂર્યઃ શરી ગાત્રં ગુરુજીવસ્ત્વચા લૂથુઃ
 ભૌમોદ્ધૃત્ય સમઃ પ્રોક્તો લગ્નાત્પત્ય પ્રકીર્તિતાઃ
 શિરોવિહીનં પતિઘાત નારી ગાત્રેણ હીનં કુરુતેર્જ પીડામ્
 જીવેન હીનં મરણ્યં ઉભાભ્યાં ત્વચા વિહીનં કુરુતે ચ વધ્યામ્
 અસ્થ્યા વિહીનં ધનધાન્ય હીનં પંચાંગહીનં પરિવર્જનીયમ્
 ગોતુલાયુગ્મ કન્યાનાં નવાંશાઃ શુભઠાઃ સ્મૃતાઃ
 ધનુષઃ પ્રથમો ભાગો વિવાહકન્યે ચ મધ્યમા
 અંશસ્થાધિપતિમંશં મિત્રો વા શુભોઽપિ વા
 પશ્યેત્તદ્ધા શુભં જ્ઞેયં સર્વે દોષાશ્ચ નિષ્ક્રતાઃ

લગ્ન કઈ દિશામાંથી આવ્યું ?

સૂર્ય નક્ષત્ર લોગવતો હોય જેહ ફનિયા સુધી ગણીએ તોહ
 પહેલાં આદિ ઇશાને ત્રણ દીયો પૂર્વ અગ્નિ દક્ષિણ દિશિ દિયો
 નૈઋત્ય પશ્ચિમ વાયવ્ય વખાણી ઉત્તર દિશિ વહી મનમેં જાણી
 ત્રણ ત્રણ દિશિ નિદિશે આલ શેષ વધે તો દેખ્યો પાતાલ

લગ્નની દિશા ઉપરથી ફલઃ—

ઇશાને સુખ 'સ'પત સાર પૂર્વે વૃદ્ધિ લક્ષ્મી અપાર
 અગ્નિ દિશે નવ જીવે ખાલ દક્ષિણ મરણ કરે તત્કાલ
 નૈઋત થાવે વિધવા નારી પશ્ચિમ દરિદ્રી ઉત્તર સુખ અપારી
 લગ્નવાસો પાતાલે હોય તો વરકન્યા ન જીવે કોય

આમાં વાયવ્ય ખુણાનું ફળ આપ્યું નથી. પણ કેટલીક
 જગાએ પુનલાભ એમ ફળ બતાવ્યું છે, જેમકે:—

પશ્ચિમનૃશે ભવેત્સૂર્ય આદૌ ત્રીણિ પ્રદાપયેત્
 ચંદ્રર્ક્ષં વાવહાશાપુ લગ્નકે ચ શુભાશુભમ્

ધિશાને ચ શુભં જ્ઞેયં પૂર્વે લક્ષ્મીઃ સદા ભવેત્
 આગ્નેયાં વંશ હાનિશ્ચિ ચામ્યે ચ મરણું ધ્રુવમ્
 નૈઋત્યે પુત્રલાભં ચ વૈધ્યા ભવતીતિ પશ્ચિમે
 વાયવ્યે પુત્ર લાભઃ સ્યાત્ સુખિની ઉત્તરે પુનઃ
 આકાશે ચ સુખં સર્વં ફલં ભવતિ નિશ્ચિતમ્
 વિવાહે લગ્ન વેલાયાં લગ્નાગમ ફલાફલમ્

અહીં આકાશ છે તેને ઉપરની ગાથાઓમાં પાતાલ ગણાવ્યું
 છે, પણ ખંતેનું ફળ એક સરખું જ છે.

લગ્નનાં વસ્ત્રઃ—

પૂર્વેશાને સ્વેતવસ્ત્રં કૃષ્ણમગ્નો ચ દક્ષિણે
 નૈઋત્યે પશ્ચિમે પીતં રક્તં વાયવ્ય ઉત્તરે
 આકાશે પુષ્પમાલા ચ લગ્નાગમ ફલાફલં
 લગ્નવસ્ત્ર પરીક્ષાંતે જ્ઞાતવ્યં ચ યુધૈસ્તતઃ

લગ્નનાં વાહનઃ—

પૂર્વે ગરુડ અગ્ન માંઝારી જોય દક્ષિણે સિંહ નૈઋત્યેશ્વાનજ હોય
 પશ્ચિમે સર્પ વાયવ્યે મૂષક લહો ઉત્તરે મૃગ ધિશાને ઘેટો કહ્યો.
 જે લગ્ન પાતાલે ધરો તેનું વાહન પાટો ખરો.

કન્યાના નામાક્ષરનો વર્ગ અને લગ્નનું વાહન તે બેને વૈર
 ન જોઈએ.

વૈરં મૂષક માઝારૈ વૈરં ગરુડસર્પયોઃ

મૃગસિંહ સદા વૈરં વૈરં શ્વાનસ્ય મિઠકે

જીવો જીવ પ્રદાતા ચ દ્રવ્યદાતા ચ ચંદ્રમા
 તેજો દાતા ભવેત્સૂર્યો ભૂમિદાતા મહીસુતઃ
 જીવહીના મૃતા કન્યા સૂર્યહીનો મૃતો વરઃ
 ચંદ્રહીને ગતા લક્ષ્મી સ્થાનહાનિઃ કુળં વિના

વિવાહે લગ્નશુદ્ધિઃ—

ન તિથિર્ન ચ નક્ષત્રં ન વારો ન ચ ચંદ્રમા
 લગ્નમેકં પ્રશંશંતિ ત્રિષદકાદશે રવૌ

યે લગ્નદોષાશ્ચ નવાંશદોષાઃ પાપેઃ કૃતા દ્વિષ્ટિનિપાત દોષાઃ
લગ્ને શુદ્ધસ્તાન્વિમલો કરોતિ ફલં જલં ચલનકલ્પમસ્ય

લગ્નથી શુભશહેા—

- ” ૨-૪-૪-૧૧ ચંદ્ર
” ૧-૨-૪-૫-૬-૧૦-૧૧ શુક્ર
” ૧-૨-૩-૪-૪-૬-૬-૧૦-૧૧ શુક્ર
” ૧-૨-૩-૪-૫-૬-૬-૧૧ બુધ
” ૩-૬-૧૧ મંગળ
” ૩-૬-૮-૧૧ સૂર્ય-શનિ-શહુ-કેતુ

લગ્નથી અશુભશહેા

- ” ૧-૬-૭-૮-૧૨ ચંદ્ર
” ૩-૬-૭-૮ શુક્ર
” ૭-૮ શુક્ર
” ૭-૮-૬ બુધ
” ૭-૮ મંગળ
” ૪-૭ શહુ
” ૭ શનિ-સૂર્ય-કેતુ

લગ્નથી છદ્મે-આઠમે લગ્નેશ, લગ્નનો નવાંશિશ અને દ્રેષ્ઠાશ્વ-
પતિ અવિ તો પણ તે લગ્ન નેષ્ટ ગણાય.

નવાંશની રીતઃ—

લગ્નની એકરાશિ, અને ૩૦ અંશ હોય છે. ૩૦ અંશના

અંશ કળા

નવભાગ પાડતાં પ્રત્યેક ભાગ ૩ - ૨૦ નો આવે.

નવાંશ	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯
અંશ	૩	૬	૧૦	૧૩	૧૬	૨૦	૨૩	૨૬	૩૦
	૨૦	૪૦	૦	૨૦	૪૦	૦	૨૦	૪૦	૦

લગ્નના અંશ જેટલામાં નવમાલાગમાં આવી જતા હોય ત્યાં-
સુધી જે લગ્ન મેષ-સિંહ-કે ધન રાશિનું હોય તેા મેષથી ગણવાં
જે રાશિ આવે તે તેની નવાંશની રાશિ થકી અને તેના અધિપતિ
નવાંશિય થયો.

તેવીજ રીતે વૃષભ-કન્યા અને મકરમાં મકરથી ગણવું.

” મિથુન-તુલા અને કુંભમાં તુલાથી ”

” કર્ક-વૃશ્ચિક અને મીનમાં કર્કથી ગણવું.

મેષ નવાંશ મેષાદ્યા વૃષે ચ મકરાદિકા:

મિથુને ચ તુલાદ્યા: સ્યુ: કર્કટે કર્કરાદિકા:

મેષાદ્યો ચ ધનુ:સિંહો ગોકન્યે મકરાદિકો

તુલાદ્યો યુગ્મકુંભો ચ કર્કાદ્યો મીનવૃશ્ચિકો

રવિ નક્ષત્રથી વિવાહ નક્ષત્ર	દિશા	વાહન	કળ	વૈરવર્ગ
૧-૨-૩	પૂર્વ	ગરુડ	ધનધાન્યવૃદ્ધિ	સર્પ
૪-૫-૬	અગ્નિ	ખિલાડી	કુલનાશ	મૂષક
૭-૮-૯	દક્ષિણ	સિંહ	દારિદ્ર્ય મૃત્યુ	મૃગ
૧૦-૧૧-૧૨	નૈઋત્ય	કુતરો	પુત્રલાભ	ધેટો
૧૩-૧૪-૧૫	પશ્ચિમ	સર્પ	વિધવાપણું	ગરુડ
૧૬-૧૭-૧૮	વાયવ્ય	મૂષક	અભિચારિણી	ખિલાડી
૧૯-૨૦-૨૧	ઉત્તર	મૃગ	ધનધાન્ય સુખ	સિંહ
૨૨-૨૩-૨૪	ઈશાન	ધેટો	સુખસંપત્તિ	કુતરો
૨૫-૨૬-૨૭	પાતાલ	પાડો	સામાન્ય સુખ	૦

એક હસ્તલિખિત જુની ચોપડીમાં લગનના વાહન નીચે મુજબ બતાવેલ છે:—

અજમુગ સિંહ વૃષભાઃ શશકો મંદુક ગૃધ્રમીચનકાઃ

અર્ધ મત્સ્ય મેઘ જલચરાઃ લગનાનાં વાહનાન્યાહુઃ

કેમ વાર મેષાદિ બાર રાશિનાં વાહન ગણાવ્યાં છે, પણ તેમનાં કૃણ દર્શાવ્યાં નથી.

ગોધૂલિક લગન

લગન કાલ જે દિવસ હુઈ તે ફલ કરો પરમાણુ
લગન તણી તિથિ મેલી વલી કીજે સમ ગુણુ જાણુ ૫૩૮
પીછે સાઠે ભાગ દે વધતી કુલિકા તેહ
તિમ ગોધૂલિકે તે ટાલીઈં જે વડી હીર કહેય ૫૩૯

ગોધૂલિક લગન કરનાર ગ્રહ

પંચદોષ ગોધૂલિકૈ ક્રાન્તિ સામ્ય કહેવાય
મૂર્તિ છઠ્ઠમે શશી વરજી કરો વિવાહ ૫૪૦
શશી ઇગ છગ આઠમ બારમે દશમ ગોધૂલિકે હોઈ
તો પરણી કન્યા મરે સંસો મ કરો કોઈ ૫૪૧
છઠ્ઠમ સગ ઇગ ભૂમ ગોધૂલૈ જે થાઈ
તો વરનો નાશ કહાવીએ કલ્પો ગર્ભ રૂપિરાઈ ૫૪૨
લિખમી વૈભવ આયુ હરે મનમાં ધરે સંતાપ
પુત્રનાશ કુલ કાય કરે લગ્નગ્રહ ગ્રહ એ પાપ ૫૪૩

ગોધૂલિકે રેખા ગ્રહ

જે ગોધૂલૈ ચંદ્રમા ણીય તીય હોઈ ઇગ્યાર
મહિમંડલ તો પરણીયે મુખ વરતે સંસાર ૫૪૪
ગોધૂલિક લગનમાં દ્વપણ હોય જોમ કહે છે ઋષિ સગ કોય
પાંચ દોષ ટાલિ કરી લગન કરો સગ કોય
સૂરજ ભિંબ અરધો જળ હોય આલે રાતી છાયા બેય

તિણવેલા કર્ણો કરમેલા દોષ દોષાંતર સધલા ઠેલ્યા
ધમ ગોધૂલિકે લગન વિચાર શાસ્ત્રે ભાજ્યો અધિક અપાર

ગોધૂલિકમાં વળ્ય પાંચ દોષ:—

કુલિકં કાન્તિ સામ્યં ચ મૂર્તો પષ્ટાષ્ટમે શશી
વિષ્ટિં વેધં પરિત્યજ્ય તતો ગોધૂલિકં શુભમ્

કેટલાક આઠ દોષ વર્જવાના કહે છે, જેમકે:—

યમલો કર્તરી ઘટો ગંઠાંતાસ્ત્રિવિધં તથા
યોગો જવાલામુખી કર્કો ત્યાજ્યં ગોધૂલિકેષ્ટકમ્

ગોધૂલિકે લગન શુદ્ધિ—

બુધ ગુરુ શુક્ર જો અકૃમ છડે લગન થકી જો બાણ ચિહ્ને
સાતમે મંગલ વલી પણ સંભાલે તે પણ કોઈક ગોધૂલિકે ટાલે
અષ્ટમે જીવ ભૌમશ્ચ બુધશ્ચ ભાર્ગવોષ્ટમે
લગ્ને પષ્ટોષ્ટમે ચંદ્રો ગોધૂલિનાથ કૃત્સદા
લગ્નાષ્ટકે ચંદ્રજ ચંદ્ર જીવે ક્ષોણીમુતે ભાર્ગવાશ્ચાષ્ટમે વા
લગ્ને ચ ચંદ્રે રિપુજે ચ મૃત્યુર્ગોધૂલિકં તં ન કાઠપિ દેવમ્
લગ્નાષ્ટમે મૂર્તિંગતે શશાંકે ગોધૂલિકે મૃત્યુ મુપૈતિ કન્યા
કુબાષ્ટમે મૂર્તિંગતેજ્યવાસ્તે વરસ્ય નાથ પ્રવહંતિ સંતઃ
વેદવલ્લિ એકાદશે શશિહર હોવે વાસ
ગોધૂલિક ઈણ લગ્નમે દોષ હોવહિં નાથ
લગ્નપતિ અરુ ગુરુ શુક્ર બુધ સપ્ત ણિન કેન્દ્રે હોય
ચતુઃ સપ્ત પુનિ એકાદશે તહાં વિધુ કર જોય
કેન્દ્ર અરુ ત્રિકોણમે શુભગ્રહ કરત જો વાસ
એકાદશમે લગ્નપતિ શશી કરત દુઃખ નાથ
એકાદશ ઘર લગ્નપતિ અરુ સર્વગ્રહ શુભ
ચંદ્રલગ્ન ધડાષ્ટમે કરત સદા અશુભ
દ્વિ ત્રિ ચંદ્ર એકાદશે લગ્ન ગોધૂલિક બાણ
અન્યદોષ સળ પરિહરો આદ્ય એ ઋક્ષ પ્રમાણ
લગ્નપતિ કે ગુરુ શુક્ર બુધ દૂન વિના કેન્દ્રમે હોય

ચતુઃ સંતેન્દુ એકાદશે લગ્ન કરો સળ કૈાચ
 સૌમ્ય કેન્દ્ર ત્રિકૌણમેં પાપ ત્રિષષ્ઠે હોચ
 લગ્નપતિ એકાદશે દોષ ન લાગે કૈાચ
 સર્વગ્રહ એકાદશે સુખાનંદ એ બહુ
 ચંદ્ર લગ્ને ખટ આઠમે નિશ્ચય ઘરમેં હાણુ
 ઉચ્ચે ત્યાંથી સાતમે લગ્ન ગોધૂલિક જીણુરો નામ
 અંદો ટાલી છઠો આઠમે જનમરો પરણાવો સારાં ગામ

ગોધૂલિક લગ્ન જે કામમાં નાતરાં થાય છે તેઓને માટે જ ઉત્તમ છે. બ્રાહ્મણદિકોને માટે નથી. છતાં પણ કન્યાને અતિકાળ થયો હોય, તો જરૂર પડ્યે લેવાય છે. ગોધૂલિક એટલે સૂર્યાસ્ત વખતે સૂર્ય ઊંઘનો ત્રીજો ભાગ બાકી રહે ત્યારથી લઈ બે ઘડી સુધીનો સમય તે ગોધૂલિક સમય છે તે વખતે વાર, નક્ષત્ર કે તિથિ જન્ય ખરાબ યોગ હોય તો પણ તેનો દોષ નથી લાગતો કારણ ગાયોના પગની રજ ઉડવાથી તે સમયે બધું પવિત્ર મનાય છે.

ગર્ગાદિકના મતમાં તે વખતે પણ લગ્ન શુદ્ધ ભેવી ભેઠએ ગોધૂલિકને સામાન્ય રીતે ગોરજ કહે છે અને તે કાલ સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી અર્ધગિંબ સ્થિતિજની નીચે ગયા પછીનો અડધો ઘડી જેટલો કાળ છે.

ગોરજકાલ પવિત્ર છે. પરંતુ અમાવાસ્યા, વ્યતિપાતાદિ મહાદોષોના દિવસે તે કાળ બ્રાહ્મ નથી. શુદ્ધ દિવસે (વિવાહનાં બીજાં નક્ષત્રાદિક યોગાનુયોગ ન હોય તો પણ) બે આપ-ત્કાળ હોય અને લગ્ન કરી લેવું જ હોય તો ગોરજ કાલ લઈ લેવો એ તત્ત્વાર્થ છે.

ગોરજ સમય સિવાયના સંધ્યા કાળના ભાગને તો ધૂલિક કહે છે. અથાત્ ધૂળ કહે છે. એટલે તે નિદ્રિત છે.

દિનાંતશેષે નિશિચાગમે ચ દયોસ્વતીયે રવિગિંબ ભાગે
 તસ્યોત્તરે નાદી મિતાગ્રમેકે ગોધૂલિકં વેદવિદો વદન્તિ ॥

સ્થલતાગ્રે પર્વતાગ્રે ચ યાવત્ દશ્યંતિ રશ્મયઃ
 ગોધૂલિકઃ સ વિજ્ઞેયઃ શેષં ધૂલિમુખં સ્મૃતમ્ ॥
 યાવત્કુંકુમરઘ્તા અંદન નલે નાસ્તંગતે ભાસ્કરે
 યાવન્નેવ નિશા ન ચાપિ દિવસો સંધ્યાભવેત્ પશ્ચિમા
 યાવન્નયોતિ ગણે નભસ્થલગતે નોન્મીલિતા રશ્મયઃ
 તાવત્સર્વજનસ્ય મંગલકરા ગોધૂલિકા સસ્યતે
 યામિત્રં ન વિચિંતયેત્ ગ્રહયુતિં હોરાંશશાંકં તથા
 નો વેધં ન કુવાસરં નહિ ખગં નાગામિલં પાપલમ્ ।
 નો હોરા ન નવાંશકો નહિ ખગા મૂર્ત્યાદિ ભાવસ્થિતાઃ
 હિત્વા અંદ્રમસં પઠષ્ટમગતં ગોધૂલિકા સસ્યતે
 ત્યાજ્યા લગ્ને વ્યયે પઠાષ્ટમે શુક્રેન્દુલગ્નપાઃ
 રંધ્રે અંદ્રાદયઃ પંચ સર્વેઽસ્તે શુરઃ સપ્તમઃ
 યત્ર ચક્રાદશશ્ચન્દ્રો દ્વિતીયો વા તૃતીયકઃ
 ગોધૂલિકઃ સ વિજ્ઞેયઃ શેષા ધૂલિમુખાઃ સ્મૃતાઃ

ઘડીયાં લગ્નઃ—

પંચાંગમાં લગ્ન સુદૂર્ત ન હોય, એટલે જ્યોતિષઃ શાસ્ત્રમાં ગણાવેલા માસ, તિથિ પક્ષ તથા લગ્નનાં નક્ષત્ર ન હોય, અથવા લગ્નનો સમય ઇત્યાદિ કશું ન હોય, અર્થાત્ ગમે તે માસમાં, સિંહસ્થમાં કે કસુદૂર્તમાં હોય તેવા દિવસોમાં અથવા અકસ્માતના કારણે ખાસ લગ્ન કરવાની જરૂર પડે, ત્યારે ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણેના સુદૂર્તમાં (ગોરજ સુદૂર્તમાં) લગ્ન કરવામાં આવે તેને ઘડીયાં લગ્ન કહે છે.

ઘડીયાં લગ્નમાં માનવરાશિનું લગ્ન લેવાનું ઘણાકના મતમાં છે.

ચોરીનું ખાતસુદૂર્તઃ—

આથ વરખ ઇશાન ઘર શેષ ફરે સંહાર
 ત્રણ ત્રણ માસમાં ઘર કરે જોશી ખર્ચ નિહાલ

સુખે કુટુંબો ઉઘડે પુઠે મરે જ શામ
 પુંછડીયે ગૃહીણી મરે કુશલ ઓથે ઠામ.
 કુંભ મીન અરૂ મેષ ત્રિહું નેરૂત ખીલી થપો
 વૃષ મિથુન અરૂ કર્કે અગને ખીલી અપો
 સિંહ કન્યા અરૂ તુલ ઇશાને ખીલી ખોસો
 વૃશ્ચિક ધન અરૂ મકર ખીલી વાયવ લે નેશો
 ઇશુ રીત વાસુકી ફીરે નેશી નાણો લેદ
 અવશુષ્ઠ સૌ અલગા કરે ઇમ લાખે સહદેવ

ચોરીને સંસ્કૃતમાં વેદિકા કહે છે.

વૈદ્યા વૃષાદિત્રયમગ્નિકૌણે સિંહાદિકે ત્રીણિ શિવે ખનંતિ
 અલિત્રયે વાસુદિશૌ ચ ખાતં ઘટ ત્રયે નૈઋતિ ચાર્ક સંસ્થે

સૌને વ્રતન વસ્ત્રાભરણુ ધારણુ મુહૂર્ત

નારી વસ્ત્રાભરણુ દિન રવિ ગુરૂ ભૂશુ ભૂમ ઇંક
 હત્યાઈ પંચે રિસી રેવસ્સણિ ધનિટ્ટ પ૪૫

પ્રથમ વધૂ પ્રવેશ

રેવસ્સણી મૃગ મૂલ મધા ઉત્તર કર ચિત્તાહ
 શ્રવણુ ધનિષ્ઠા રોહિણી પુષ્ય સ્વાતિ અનુરાહ પ૪૬
 રવિ રોગિણી મંગલ મરણુ વિધવા હોઈ બુધવાર
 શશી ભૂશુ શનિગુરૂ હીર કહઈ વધૂ પ્રવેશ ઉદાર પ૪૭

દિરાગમન—(આણું વળાવવું અથવા દિવાળી આણું કહે છે તે)

જે દિવસે હસ્તમેળાપ થયો હોય તે દિવસથી સોળ દિવસની
 અંદર ૨-૪-૫-૬-૭-૮-૯ આ દિવસોમાં કન્યાને સાસરે વળા-
 વવી નેઈએ. સોળ દિવસ વીતી ગયા પછી કન્યાને સર્વ પ્રથમ
 (પરણીને સાસરે જઈ આવ્યા બાદ બીજી વખત) સાસરે વળા-
 વવાની હોય તો એકી સંખ્યાના વર્ષ, માસ, દિવસમાં વળાવવી.

જો પાંચ વર્ષ થઈ ગયાં હોય તો ગમે ત્યારે વળાવવી. આને દિરાગમન કહે છે. આના મુદ્દર્ત માટે કહ્યું છે કે:—

માઘ ફાલ્ગુન વૈશાખે શુકલ પક્ષે શુભે દિને
શુર્વાદિત્ય વિશુદ્ધૌ સ્યાત્ નવપત્ન્યા દિરાગમમ્
ચૈત્રે પૌષે હરો મુખે શુર્વાસ્તાવે મલિન્દુયૈ ।
નવોદાગમનં નૈવ કૃતે પંચત્વમાનુયાત્

દિરાગમનમાં હસ્ત, ચિત્રા, સ્વાતિ, રોહિણી, મૃગશીર્ષ, મઘા, પુનર્વસુ, પુષ્ય, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, શતભિષા, ત્રણે ઉત્તરા, મૂલ, અનુરાધા, અશ્વિની, અને રેવતી એ નક્ષત્રો શુભ છે. સોમ, શુક્ર તથા શુક્રવાર શ્રેષ્ઠ છે. માટે તે વાર અને ઉપર જણાવેલા નક્ષત્રો પૈકીના નક્ષત્ર વાળા શુભ દિવસે વૃષભ, સિંહ, વૃશ્ચિક અને કુંભ એ લગ્નોમાં અંદ્ર ગળવાન હોય ત્યારે દિરાગમન કરાવવું.

પાંચ વર્ષ પછી કરવાનું હોય તો મુદ્દર્તની જરૂર નથી. શુદ્ધ દિવસ માત્ર જોવો.

લગ્ન પછી સ્ત્રી સાસરે રહે તેવું કળ:—

લગ્ન પછી જો જેઠ મહીનામાં સ્ત્રી પોતાને સાસરે (લગ્ન પછી પહેલા વર્ષમાં) રહે તો વડિલ જેઠનો નાશ થાય. આષાઠમાં રહે તો સાસુનો નાશ થાય. પોષમાં સાસરાનો અને અધિક માસમાં રહે તો પતિનો નાશ થાય છે. તેમજ પહેલા જ વર્ષમાં ચૈત્રમાં બાપને ઘેર ન રહેવું.

અથ સ્ત્રી ધાત અંદ્ર—

શશી૧ નાગ૮ ચૈત્ર૭ અંકદ રાગ૬ અગ્નિ૩ વૈશા૪ ।

કરાર દિ૧૦ શિવા૧૧ પાંડવા ૫ ચિત્રલાનુ૧૨ ॥

વિવાહે સીમંતે શુભે કામિનીનાં ।

કેમાત્ કાલચંદ્રા ધર્મે વર્જનીયા ॥

પાઠાંતરે—ભૂ૧ દિપા૮ દ્રિ૮ નવાહ ડખિ૪ રામ૩ પદ૬

કરા ૨ દિગ ૧૦ રૂદ્ર ૧૧ વાયો ૫ રવે: ૧૨ ॥

કામિન્યા શશિકાલ એવ કથિતં મેષાદિ ત્રીનાંતકં

ઉદ્ગાહે શયને પ્રવેશ લવને ગર્ભ પ્રતિષ્ઠા કૃતે
સૂતિસ્નાન રવિ ક્ષિતેખર વૃતે યાત્રાજલે નો શુભઃ ॥
નીચેના કાર્યોમાં સ્ત્રીને ઘાતચંદ્ર નહતો નથી.

વિવાહ ચત્વોત્સવ મંગલેષુ પદ્માભિષેકે ચ તથૈવ રાજાં ।
સીમંત કર્માભરણે ચ લોગે નો ચિંતનીયઃ ખલુ કાલચંદ્રઃ ॥૧૧॥

અથ ચૂડી સુહૃર્તે નિષેધ—

અસ્તંગતે ભૃગે મૃતે.....

અર્થાત્—શુક્ર અને શુક્રના તારાનો અસ્ત, દેવપોદી અગિ-
યારશથી દેવ ઉઠી અગિયારશ સુધી, અને જન્મનો, ધનનો અને
મીનનો સૂર્ય હોય તે સમયે, ૪-૬-૧૪ ત્રણે રિક્તા તિથિ અને
અને ચંદ્ર, શનિવારના દિવસે ચૂડો પહેરવો ન જોઈએ.

અથ સુહૃત્ત માર્ત્તંડે ચૂડી ચક્ર—

સુવર્ણ રત્ન ઠંતાનાં સંધાર્યમિતિ આપરે
કેચિદ્દેકેડતિચારેડપિ નીચ રાશીગતે શુરો ॥ ૧૨૩ ॥
ધનુર્મીનગતે સૂર્યે શુરુષ્ણા સંયુતેડપિ ચ.

અર્થાત્—કેટલાક આચાર્યો શુક્ર વક્રી હોય, અસ્તનો હોય
અને નીચ રાશીમાં રહેલો હોય તેમજ સૂર્ય ધન અથવા મીનનો
હોય, કે શુક્ર સૂર્ય એક રાશીમાં હોય તો પણ સોનું, રત્ન અને
ઠંતાના (ચૂડો) ઢાગીના પહેરવાનું શુભ કહે છે.

અથ સુહૃત્ત દીપકે ચૂડી ચક્ર—

ત્રીષુ ચક્ષિ..... ॥૧૨૪॥

અર્થાત્—સૂર્યના નક્ષત્રથી ચૂડો કેતરાવવા આપવો હોય તે
દિવસના નક્ષત્ર સુધી ગણીને રવિ ૩, મંગલ ૫, શુક્ર ૭, રાહુ ૨,
બુધ ૭, શની ૨, શુક્ર ૧, સોમ ૩ અને કેતુ ૧. આ ગ્રહો સાથે
અનુક્રમે આ પ્રમાણે નક્ષત્રો જોડવાં, તે નક્ષત્રો શુભગ્રહો પર પડે
તો શુભ જાણવાં.

અથ ચૂડો પહેરવાનું સુહૃર્ત્—અશ્વિની, મૃગશીર, આદ્રા,
મઘા, પૂર્વા. ફાલગુની, સ્વાતિ, વિશાખા, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા અને શત-

લિખા આ નક્ષત્રો અને સ્વીવાર, બુધવાર, શુક્રવાર અને શુક્રવાર આ વારોએ ચૂડો પહેરવો શુભ છે.

(ગ્રહોની ચૂડી આ નક્ષત્રોમાં મળતી આવે તો જ અર્ધ મુદૂર્ત કહેવાય.)

અથ ચૂડીચક્ર મુદૂર્ત-પાઠાંતરે-વસ્ત્રાભૂષણાદિ.

શ્રી-મૃ-હ-મધા ઉત્તરવાતિ-મૈત્ર મૂલભે ચ ।
રે-વિ-ચિ-અશ્વિ પુ-પુ-ધ-હિતિ પુષ્ય શુદ્ધિ શુભા ॥
શુભાદિને શુભેયંદ્રે અશુભશ્ચ સર્વે ત્યજતે,
શુ-સૂ-ભૌ વારે ભૂષણે ભૂષિતે શુભાઃ ।
ભૂષતે ગજહંતં ચ તથા વસ્ત્રાણિ ચીરયઃ ॥

અથ ચૂડીચક્ર જોવા વિચાર—

લાક્ષા કુસુમ માંજીષ્ઠં રાગો કાંચન ભૂષણં ।
પ્રશસ્તો માર્ત્તંડો લૌહકૃત્ય શનૈશ્ચરઃ ॥ ૧ ॥
સોમ સનિશર પરિહરો અનુત્તમો બુધવાર;
પંચ પદ્મ યમધંટડો જાઈ અવસ નહીં વાર-૨
ઉત્તરાતિજિ પરિહરો રોહણ પાડો વજ્ર;
પુષ્ય પુનર્વસુ પરિહરો જો ભરતાર ઇકંજ-૪
હસ્તાદિ પંચ રૂક્ષાણિ ધનિષ્ઠા રેવતિ દ્રવ્યં ।
શંખહંતં ચ નારીભ્યાં લોભાર્ક શુર ભાર્ગવે ॥ ૪ ॥

અથ ચૂડી મુદૂર્ત રવિચાથી જનિયા સુધી ગણવું.—

પાઠાંતરે—

હસ્તાદિ પંચ નક્ષત્રાણિ ધનિષ્ઠા રેવતિ દ્રવ્યં ।
હેમકંઠુ રક્તાનાં લોભાર્ક શુર ભાર્ગવે ॥૧॥
ઉત્તરા જ્યેષ્ઠ પરિહરો રોહણ પાડો વિજ્ર;
પુષ્ય પુનર્વસુ પરિહરો જો ભરથારાં કીજ. ૨
સોમ શનિશર ચૂડો જોરાતાં બુધવાર;
તું એમ જાણે કામિની ઉતારે તતકાળ. ૩

ચોથ નોમને ચોદશે ભે પહેરે ગજદંત;
ચૂડા ભાગી કટકા કરે કે તો મરે તેનો કંત. ૪

વળી પાઠાંતરે—

આદિતે વિધવા ત્રિણિ ભોમે પંચ અપૂત્રકા ।
શુકે ત્રીણિ પ્રભવૃદ્ધિ રોગો રાહુ દ્રવ્યં તથા ॥૧॥
લક્ષ્મી સપ્ત ભુધશ્ચૈવ દ્વે શનિ કલેશકારકઃ ।
જીવમેકં ભવેત્ લક્ષ્મી ચંદ્રે અગ્નિ યશવર્ધનં ॥૨॥
ભગતી હીનં કૃતં કેતુ ચૂડીચક્રં ન સંશયઃ ।

અથ લક્ષ્મી ચૂડી ગણવાની રીત—

રવિ ભોમ સ્તથા શુકે રાહુ ભુધ શનિશ્ચરે ॥
શુર સોમ સ્તથા કેતુ ચોજનાયં કેમેણુતુ ॥૧॥

ફલ—

રવો ચ વૈધવ્યં કુળે ચ વ્યાધિ જયં ભૃગોયં સ્વભાણુપીડા ।
ચંદ્રાત્મજો સૌખ્ય શનો ચ હાનિ શુરજયં ચંદ્રજનેશ લાભોઃ ॥
કેતો ચ વંધ્યા વ્યભિચારિણી સ્થાત્ ચૂડીચક્રે ન શંશયઃ ॥

અથ શ્રહના નામ સાથે નક્ષત્રોની સંખ્યા ચૂડીચક્રે—

રવી ત્રીણિ ૩ ભોમ શર ૫ ત્રીણિ ૩ શુરે તમો નેત્ર ૨ સંખ્યા
ભુધ સપ્તમં ૭ ચ ॥
શનિ ઇશનેત્ર ૩ શુર ચંદ્ર ૧ સંખ્યા મૃગાં કેસરી ૨ જ્ઞાયતે
કેતુ મેકં ॥૧॥

અથ ચૂડીચક્ર માટે શ્લોક—

યાવદ્ભાસ્કર લક્ષ્મી લાદિ દિવસે ધિણ્ણેપિ સંખ્યા યથા ॥
સંજ્ઞા-વન્દિ ભૂત ગુણાધિ સપ્ત નયના પૃથ્વી ત્રયેંદુ કેમાત્ ॥
૩ ૫ ૩ ૨ ૭ ૨ ૧ ૩ ૧

અહ રવી-મંગલ-શુક-રાહુ-ભુધ-શનિ-શુર-સોમ-કેતુ

ફલ—

કૂરે હાનિ શુભે શુભં ચ ગદ્ધિતં ચક્રે ચૂડી ભૂષણે ॥
અથ વારોમાં શુભ ઘડીઓ—

એક પક્ષ રસા સૂર્યે ચંદ્રે બાણેક વાસવ' ।

૧ ૨ ૬ ૫ ૧ ૮

વેદાષ્ટ્ર મુનયો લૌમે રસાશિષ્ટૌ તુ ચંદ્રજે ॥

૪ ૮ ૭ ૬ ૩ ૮

બાણ નેત્રા દ્વયો જીવે યુગાષ્ટૈ ક રસા બૃશુ ।

૫ ૨ ૭ ૪ ૮ ૧ ૬

વન્દિષ્ટૌ પુ નગા પંશુ દિનેષુ નાડિકા શુભઃ ॥

૩ ૮ ૫ ૭

ઉપરના વારોએ ઉપરની ઘડીઓ શુભ જાણવી. અર્થાત્ નિષિધ વારોમાં પણ ઐશ્ય યોગ થતો હોય તો ને ચૂડી ચક્ર મલતું આવતું હોય તો ચૂડી પહેરવી.

રવીવારે, સોમવારે, મંગલવારે, બુધવારે, શુક્રવારે, શુક્રવારે
ઘડી-૧-૨-૬ ૧-૫-૮ ૪-૭-૮ ૩-૬-૮ ૨-૫-૭ ૧-૪-૬-૮
અને શનીવારે.

૩-૫-૭-૮

અથ નાતરા મુહૂર્ત—

હસ્તાદિ પંચ તુરંગણી ભં ધનિષ્ઠા માર્ત્તંડ મંગલં શુક્ર લૃશુ
વાસરેષુ ।

ભદ્રા જ્યા પૂર્ણા વૃષાદિ કુંભે સિંહે સુખં ભવતિ પુત્ર પુત્ર-
ગૃહં ચ ॥

અર્થાત્-હસ્તથી પાંચ અને અશ્વિની તથા ધનિષ્ઠા નક્ષત્ર. રવીવાર, મંગલવાર, શુક્રવાર અને શુક્રવાર. ભદ્રા, જ્યા અને પૂર્ણા તિથિઓ. વૃષ, અભિ, કુંભ અને સિંહ લક્ષ્મીમાં બીજી વખતનો સંસાર શરૂ કરવાથી સુખ તથા પુત્રની પ્રાપ્તિ થાય છે.

બીજી મારવાડી પંચાંગોમાં-ગંધર્વ વિવાહ માટે જ્યેષ્ઠા, આર્દ્રા, પુનર્વસુ, અશ્લેષા, કૃતિકા, શતભિષા, અશ્વિની, ધનિષ્ઠા આ નક્ષત્રો શુભ છે. અને નાતરામાં શુક્ર, શુક્રના અસ્તનો દોષ નથી એમ લખેલું છે.

૨૬૩

શુક વિચાર

આઠ માસ ને બાર દિન પૂરવ શુક વસંતિ
 દિન બહુતરિ હીર કહઈ મંડલ રહઈ એકાંતિ ૫૪૮
 શુક વસે પશ્ચિમ મહીં આઠ માસ ઇમ પખિખ
 હીર કહઈ તેરહ દિવસ ગુપ્તો બેઠશ સાખી ૫૪૯
 ઉમમણો જ્યાં શુક રહઈ ત્યાં અમનિ દાહિણેઠ
 નૈરય પશ્ચિમ નારીયાં ઉઠી ગમણ કરેઈ ૫૫૦
 જ્યાં આથમણે ભગુ વસે ત્યાં વાયવ્ય ઇશાન
 દિશિ ઉત્તર ને ઉગમણી મહિલા ફરે સુભણ ૫૫૧
 શુક સામો દાહિણે કદી ન જવે ચાર
 ગુરવિણી નારી બાલમું નવપરણિત નૃપસાર ૫૫૨
 સનમુખ ભગુ નરપતિ દુખી વાંઝિણી હુઈ પરણીત
 મર્ભિણીનો જઈ અરભ માસુત મરે અચિંત ૫૫૩
 હીર કહે સનમુખ અસિત ગુરુ ભગુ ગમણ ન લેઈ
 પિણે ત્રિયા પીયરી ચલેતો દોષન લાગે કોઈ ૫૫૪
 એક ગામેં એકણુ પુરહિં ડર દુકાલ વિવાહ
 તીરથ યાત્રાઈ જાવતાં શુક કરઈ ઉછાહ ૫૫૫
 ઉમતો રાખે દશ રચણી ચવદહ રાખે ખીણ
 જીમ મુરગુરુ તિમ શુક પણુ વરજી વજવો વીણ ૫૫૬
 પંચ વશિષ્ઠ મર્મ તીય વાસર સુવત્ત જામ એક
 પાંચ મહુરત યવન કહિ ભગુ તણયે સુવિવેક ૫૫૭

શુક અંધ વિચાર

રેવતિ અસ્સણિ નઈ ભરણી કૃત્તિક પહિલો પાચ
 શુક દોષ નહિં તે રિસાં આદ્યાં સવિ સુખ થાય ૫૫૮

વેપારીનું મુદ્દત્ત તથા નિધાન મુકવાનું મુદ્દત્ત
પુખ્ત પુનર્વસુ શ્રવણ તિથિ રેવરસણિ કર ચિત્ત
મૃમ અનુરાધા સ્નાતિયાં એ રિસી ચર લહુ મિત્ત પપહ
વાણિજ કીઝે ધ્યાં રિસાં વણી ઠવિ જઈ નિધાન
હીર કહેં અવરે રિસે લાલ હુવે સામાન્ય ૫૬૦

અથ હુકાનનું મુદ્દત્ત—

હુકાન શરૂ કરવામાં મંગલવાર ન દેવો.

મૃગશિર, રેવતિ, ચિત્ર, અનુરાધા, રોહિણી, ઉત્તરા ઝ, હસ્ત,
અશ્વિની, પુષ્ય અને અભિજીત નક્ષત્રોમાંનું કોઈ પણ નક્ષત્ર દેવું.

રિક્ત સિવાયની શુભ તિથિઓ દેવી

રવિવાર, સોમવાર, બુધવાર, શુક્રવાર, શુક્રવાર અથવા શનિવાર
આ છ વારમાંથી ગમે તે વાર દેવો.

શુભ લગ્નો દેવાં, શુક્ર અને ચંદ્ર લગ્નમાં દેવા. કુંભ લગ્ન
ટાળવું.

લગ્નમાં ચંદ્ર, શુક્ર બેમાંથી ૧ પણ આવે તો શ્રેષ્ઠ. પરંતુ
૮ મા અથવા ૧૨ મા સ્થાને પાપગ્રહ ન હોય તે ખાસ બેવું.
વળી ૨-૧૦-૧૧ મા ભુવનમાં શુભ ગૃહો રિથર હોય તેવા લગ્નમાં
પણ કુંભ લગ્ન અને મંગલવાર ન દેવો અને શુભ લગ્નમાં હુકાનનું
મુદ્દત્ત કરવું.

અથ ગાદીનું મુદ્દત્ત—

આસનાધો ચતુષ્ઠં ચ સુખે ધિષ્ણુચ ચતુષ્ઠયં ।

આગ્નેયાં તૃતીયં દધાત્ નૈરૂત્યાં ત્રય મેવ ચ ॥ ૧ ॥

પૃષ્ઠે ચતુષ્ઠયં દધાત્ વાયવ્યૌ તૃતીયં તથા

ધ્યાન્યાં તૃતીયં દધાત્ મધ્યે ધિષ્ણુચ ચતુષ્ઠયં ॥ ૨ ॥

આસનાધો સર્વસૌખ્યં સુખે ચ નાસ્તિ વિકલ્પં ।

આગ્નેયાં અર્ધનાશાય નૈરૂત્યાં ચ શુભપ્રદં ॥ ૩ ॥

પૃષ્ઠ ભાગે મહા શ્રેષ્ઠં વાયવ્યૌ ધ્વંસ સંભવં ।

ધ્યાને ધન નાશાય મધ્યે ચૈવ શુભં ફલં ॥ ૪ ॥

અથ ૨૮ નક્ષત્રથી શુક્ર ની ગાદીનું સુદર્શન—

(૧) પ્રથમ ૧ થી ૪ નક્ષત્રો ગાદી નીચે શ્રેષ્ઠ, (૨) ૫ થી ૮ પૂર્વાભિમુખે ગાદી નેષ્ઠ, (૩) ૯ થી ૧૧ અગ્નિ ખૂણે નેષ્ઠ, (૪) ૧૨ થી ૧૪ નૈરત્યે શ્રેષ્ઠ, (૫) ૧૫ થી ૧૮ પૃષ્ઠ-પશ્ચિમે શ્રેષ્ઠ, (૬) ૧૯ થી ૨૧ વાયવ્યે નેષ્ઠ, (૭) ૨૨ થી ૨૪ ઈશાને નેષ્ઠ અને (૮) ૨૫ થી ૨૮ નક્ષત્રો મધ્યે આસન ઉપર શ્રેષ્ઠ છે.

મૃગ પુખ્યાશ્વિની ચિત્રા મૈત્રે ચ રેવતી કરે.

શશિ જૃહસ્પતિ શુક્ર વ્યાપારે શુભદાયકા ॥

અથ વ્યાપારે નક્ષત્રાણિ-પાઠાંતરે વસ્ત્ર પહેરવાનાં નક્ષત્રો પણ છે.

અશ્વિન્યાં જહુ વસ્ત્રાણિ ભરણ્યાં ચ મહાપદં

કૃત્તિકાયાં દહત્યાગ્નિ રોહિણ્યાં વસ્ત્ર સંપદઃ ॥૧॥

મૃગે તુ મૂષકાગ્રેયા આદ્રાયાં મરણું મૃવં ।

પુનર્વસુ ધનમાયુઃ પુખ્ય સર્વાર્થ સાધકઃ ॥૨॥

અશ્લેષા તસ્કરા કર્ણુ મધા મરણુમાદિશેત્ ।

પૂ-ક્રાયાં દંડયેદ્રાજા ઉ-ક્રાયાં જહુ વસ્ત્રદા ॥૩॥

હસ્તેન સર્વકામિત્રં ચિત્રા વસ્ત્ર વિચિત્રદા ।

સ્વાતો વિશિષ્ટ લાભસ્થાત્ વિશાખા પ્રિયદર્શનં ॥૪॥

અનુરાધયો ભવેદ્વ્યાધિ જ્યેષ્ઠા વસ્ત્રસ્ય નાશનં ।

મૂલેન કિલશ્યતે વસ્ત્રં પૂર્વાષાઢેન વ્યાધ્રયઃ ॥૫॥

ઉત્તરા વસ્ત્રદા જ્યેષ્ઠા શ્રવણે નેત્ર રોગતા ।

ધનિષ્ઠાયાં ધનમાયુઃ સ્તોકં ભવતિ દાક્ષિણે ॥૬॥

ધન્યા શતભિષા ચૈવ પૂર્વાભદ્રોત્તરો તથા ।

રેવતિ રત્નલાભાય વિજ્યેયા સુવિવેક સુ ॥૭॥

નાષ કાઠવાતું સુદર્શનં

પૂર્વા ઉત્તરા રોહિણી સૂત્ર મધા અશ્લેષ

ભરણી વિશાખા કૃત્તિકા આદ્રા જેઠ વિશેષ ૫૬૧

ઐ રિસી પનર જોઈસાં વાણિજ વ્યાજ કલેશ
ભૂમિ ઠંઠૈ લાલૈ નહિં યોદ્યા હીર વિશેષ પ૬૨

અથ નિધિ દોપવા તથા દાટવાનાં મુદ્દતો —

મધા મૂલ પૂર્વાનયં વાયુ રિક્ષં,
વિશાખાંતકં સાર્પ ભોમાર્કવારે;
તિથોનંદ પૂર્ણા ઘટાલિ મૃગેદ્રે,

નિધિ દોપણો ધૃત્ય કાર્યેષુ સિદ્ધિ ॥૧૧॥

પશુ ખરીદવાનું મુદ્દત

કર વિશાહ રેવસ્સણિ જીહ્વ ધનિષ્ઠા ગાય
લીધી હુવઘ ધારણી જોઈસાં હીર ખતાય પ૬૩
સ્વાતિ શતલિષ પુષ્ય કર મૃગ આર્દ્રા પૂર્વાહ
જ્યેષ્ઠા મૂલને અશ્વિની રેવતી અનુરાધાહ પ૬૪
તેરસ ખારસ ઈગ્યારિસો દશમી સત્તમી પંચ
પડવા ખીયતીય સુરિજવાર લીજો ચોપય સંચ પ૬૫
ગાયો મંમલ ભેંસો બુધ ખર કરહાં શનિવાર
હય મય તજી રવિ હીર કહૈ અવર વાર શુભવાર પ૬૬
ખાંડો ખાંડો દાંતલો સાંતલિયો શશી કુખખ
ભમર માંખિયો શીમહલ કવિલો વાંકી કુખખ પ૬૭

અથ પશુ કય વિક્રયે શુભ મુદ્દતો:—

પૂર્વા ઠ મૈત્ર દ્રવ્યં મૂલે વાસવો રેવતી કરે ।

પુનર્વસુ દ્રવ્યં આશ્વિ પશુનાં કય વિક્રયે ॥૧૧॥

અથ જિંટ, ભેંસ વગેરે જનાવરો ખરીદવાનું મુદ્દત:—

ધનિષ્ઠા, શતલિષા, પૂર્વાષાઢા, જ્યેષ્ઠા, પુનર્વસુ, હસ્ત,
અશ્વિની, મૃગશિર, રેવતી, અનુરાધા અને સ્વાતિ આ નક્ષત્રોમાં
પાડો, ભેંસ, ખચ્ચર, જિંટ, કુતરો વગેરે ખરીદવા શ્રેષ્ઠ છે.

અથ જનાવરો ખરીદવાનાં વાર પરત્વે નિષેધ:—

ગૌ અંગારો પરિહરો, લેંસડીયાં બુધવાર;
 જોંટ શનિશર પરિહરો, ઘોડાં ગાડાં આદિતવાર.
 શુક્રવારે એ કલહલા, ર ફરી ન બંધે ધાર;

વળી—

મંગલ મહિષી રવિ તુરી, બુધ બળક શનિ જોંટ;
 અસુરે અભ ન લીજીએ, ફરી ન બંધે ખુંટ.

અથ જનાવરો ખરીદવાનાં નિષેધ નક્ષત્રો—

કૃત્તિકા ભરણી ચિત્રા વિશાખા, ઉત્તરાષ્ટ્ર મધ્ય અશ્લેષા;
 નવે નક્ષત્રે ચોપક લીજે, મરી બચ કે ચોરાને લીજે.

પાકાંતરે—

જે વેચે તે શુધા પ્રસહાસે, જે લેવે તેને મૂલ નાસે.

અથ પશુ નિર્ગમન નિષેધ—

અમાવાસ્યાષ્ટમી ત્યાજ્યા પૂર્ણિમા ચ અતુર્દશી ।
 રવિવારો વર્જનીયઃ પશુનાં ચ વિનિર્ગમે ॥૧॥
 ચિત્તોત્તરા રોહિણી ચ શ્રવણોપિ વિવર્જિતઃ ।
 એતેષુ પશુ જાતિનાં અશુભાં નિર્ગમે ભવેત્ ॥૨॥

અથ પશુ પ્રવેશે નિષેધ—

ઉત્તરાશ્વ વિશાખાર્યા રોહિણ્યાં ચ પુનર્વસુ ।
 નવમ્યાં ચ અતુર્દશ્યામષ્ટમ્યાં નાનયેત્ પશુ ॥૧॥

વળી—

આઠમ ચૌદશને ચોપાયાં નિશ્ચે હાણુ કરે ઘર આવ્યાં
 ચોથ આઠમને ચૌદશતું બચું હાણુ કરે ચોપાચું આવ્યું.

અર્થાત્—આઠમ તથા ચૌદશનાં દિવસે જન્મેલું બાળવરતું
 બચ્યું કે આ જો તિથિએ ઘેર લાવેલું જનાવર ધણીને નુકશાન
 કરે છે.

અથ પહેલા વલોણાનું મુદ્દર્ત:—

ધ્રુવાનુશાધા મૃગ રેવતીષુ દસેષુ ચિત્રા રકરભત્રયેષુ ૩ ।
શુભેષુ વારેષુ સદાહિ સસ્તં જમંથન કાર્યં પ્રવદંતિ સંતઃ ॥

અથ છાણાનું મોઢવું માંડવાનું મુદ્દર્ત—૨૮ નક્ષત્રો ગણવાં.

ખટ મૂલે દો મસ્તકે, મધ્યે દીજે ચ્યાર;
ચ્યાર ચ્યાર દિશિ દીજીએ, સર્વ તણે વિચાર. ૧

ફલ—

પૂર્વે સજન મેલાવડો, ઉત્તરે નવલા ભોગ;
પશ્ચિમે કાંણા કલકલે,^૧ દક્ષિણે વ્યાપે રોગ. ૨

મૂલે ખટ રસ નીપજે, શીર સ્વામીને ભાર;
મધ્યે તો ભોરીંગ વસે, હસે તે ઘરની નાર. ૩

અર્થાત—રવિચાથી દનિયા સુધી ગણવાં. તેમાં પહેલાં ૧ થી ૬ સુધી મૂલમાં=નીચે, ફલ ઐષ્ટ. પછી બીજાં બે :સાત અને આઠ માથે=ઉપર, ફલ ખરાબ. પછી બીજાં ચાર નવથી બાર વચમાં=મધ્યમાં, ફલ અચુબ. પૂર્વ દિશામાં ૧૩ થી ૧૬ ઉત્તમ. દક્ષિણ દિશામાં ૧૭ થી ૨૦ ખરાબ. પશ્ચિમ દિશામાં ૨૧ થી ૨૪ ખરાબ. ઉત્તર દિશામાં ૨૫ થી ૨૮ નક્ષત્રો ઉત્તમ ગણવા.

કૃષિ હળ બેઠવાનું મુદ્દર્ત

કર પંચાં રેવસ્સણિ ઉત્તર શ્રવણાં તીય
પુષ્ય પુનર્વસુ મૂલ મધા મૃગ રોહિણી હલ લીહ પદ
બીજ તીજ પાંચમ દશમી સત્તમી તેરસી ઇગ્યાર
બુધ ગુરુ શુક્રાં હલ કીયાં રિદ્ધિ હુવે ઘરબાર પદ

૧ અશ્વિની. ૨ હરત. ૩ સ્વાતિ. ૪ વલોણ. ૫ કાગડા.

૨૪૯

હલચક્ર

તિય તિય તિય પંચ તિય પંચ તિય હલઆકાર
હાનિ લાભ એકંતરે મણી રવિરિસી રશી સાર ૫૭૦
હલચક્રે રવિ રિસી ધુરં દેધ મણો સંહાર
દિન રિસીઆવધ બિહાં કનૈં જોઈશ હીર વિચાર ૫૭૧
મલહ મરે પહેલે તીયે બીજે મલહ મહુ હોય
ધનહાનિ તીજે લીયે પાંચે લિખમી હોય ૫૭૨
મરે ધણી ચૌથે તીયે પાછલી પંચઈ લાભ
અંત તીયે હારિદ્ર કુખી દૂધં આવે લાભ ૫૭૩
રાજમાર્ત્ત'કે ગ્રંથના શ્લોક ૮૮ માં બીજ વાવવા માટે

નિષેધ છે:—

સ્વો રોદાથ પાદસ્થે ભૂમે સંભયતે રજઃ ૧

તસ્માદિત્ર ત્રયં તત્તુ બીજ વાપે પરિત્યજેત ॥

અર્થાત—બ્યારે રવિયા=આદ્રા નક્ષત્રના પહેલા પાયામાં સૂર્ય
પ્રવેશ કરે ત્યારે પૃથ્વી રજસ્વલા થાય છે. એટલે આદ્રા મહા
નક્ષત્રમાં સૂર્યનો પ્રવેશ થાય ત્યારથી ત્રણ દિવસ સુધી જમીનમાં
બીજ વાવવું નહિ.

અથ હલોતીયા સુદર્ત્ત—

સાતમી તેરથ ત્રીજશુ, એકાદશી અને બીજ જાણિ;

પંચમી દશમી હલોતીયું રિદ્ધ સિદ્ધ ઘર આણિ. ૧

અર્થાત—રવિયાથી ૧ થી ૩ નક્ષત્રો સાલમાં, ૪ થી ૬
આષ્ટીમાં, ૭ થી ૯ સમોલે, ૧૦ થી ૧૪ કાંધે, ૧૫ થી ૧૭
ગોથણે, ૧૮ થી ૨૨ કાંધે, ૨૩ થી ૨૫ સમોલે અને ૨૬ થી ૨૮
ઉપર છોડી દેવા—સંહાર માર્ગે ગણવા એવો પાઠ છે.

ભાષામાં—

હલચક્ર એમ પાઠવો, જે લોગવીયો ભાણ;

પહેલાં ત્રણ પાછલર પડે, તે કરે મળદની હાંણ—૧

૧ નાહીએ. ૨ સાલમાં.

ખીળાં ત્રણ સોહામણાં, ત્રીજાં ત્રણથી હાંણુ;
 પાંચ વધારે હાંડીએ,^૧ નાડી મારે ત્રણ,—૨
 પાછાં પાંચે લક્ષ્મી વસે, વલી ત્રણભર હાંણુ;
 શેષ રહ્યાં એ હાંડલે,^૩ વધારે બળદ ગમાંણુ.—૩
 કાંધે કણસરાં છડે ધન, આણીયે પૂરે આશ;
 સાલ સમોલને ગોથણું, એ તો કરે વિનાશ.—૪
 હલ બુધવારે ન કર્તવ્ય, નહિ બોમ શનિવાર;
 શેષવારે શુભં ચૈવ, કૃષિ કાર્ય વિચાર.^૪—૫

અથ ખીલોસિ સુહર્ત—

સૂર્યભાદુરગઃ સ્થાપ્યઃ ત્રિનાડચેકાંતરઃ કમાત્ ।
 સુખેત્રીણિ ગલેત્રીણિ ભાનિ દ્વાદશ ચોદરે ॥ ૧ ॥
 પુષ્કે તુર્યં બહિઃ પંચ દિનભાદિ ફલં વહેત્ ।
 વહન ચૂરકં વિંદાત્ ગલકેંગારક સ્તથા ॥ ૨ ॥
 ઉદરે ધાન્યવૃદ્ધિશ્ચ પુષ્કે ધાન્ય ક્ષયો ભવેત્ ।
 ઇતિ રોગભયં બાહ્ય ચક્રે ખીલોસિ સંજકે ॥ ૩ ॥

અથ ગાલ્લાના ધર ખીલો સુહર્ત—

જીવ થો ભાસ્કર દન એ હસ્તયો મૂલે શાકેદી શ્રવણ રોહિણીધુ ।
 કન્યા કર્કેચ લગ્ને વૃષ વૃશ્ચિક સિંહે શકટ ઘરૂબધને શુભંચ સંજકે.

ઘર ખીલો—સુથારો ગાલ્લાની એ ઉધો વચ્ચે એક મોટો
 ખીલો મારે છે તેનું નામ ઘર ખીલો છે.

અથ શકટ ચક્ર—

ત્રિકં ત્રિકં ચતુષ્કં ચ ત્રિચતુષ્ક મેવ ચ ।
 ત્રિ પંચ ચ સમાચુકતે શકટે ચ મહોત્સવઃ ॥ ૧ ॥
 બુધેરેવં ફલં જ્ઞેયં આદ્ર ભાતં કમેષ્ટુતુ ।
 ગર્ગેષ્ણુકતાનિ ચક્રાણિ વિજ્ઞેયાનિ સદા બુધેઃ ॥ ૨ ॥

ફલ—

‘જે મૃત્યુ’ જય’ ચક્રે સિદ્ધિ જેવા શુભેશ્વરના ।

સ્થાએ કુત્સિતાધ્વા ચ મધ્યે એવ સુખપ્રદ ॥ ૩ ॥

અર્થાત—સૂર્યનક્ષત્રથી ચંદ્ર નક્ષત્ર સુધી ગણતાર ૧ થી ૩ નક્ષત્રો કાગમો—ઉપર મૂકવાં, તે ખરાબ. ૪ થી ૬ સુધી જમણી ધૂંસરીનાં છેડે મૂકવાં, તે ખરાબ. ૭ થી ૧૦ સુધી જમણા પેટે મૂકવાં, તે ઉત્તમ. ૧૧ થી ૧૩ સાદીની જમણી બાબુ (થાળીયાના પાછલા આંગઠે જમણી બાબુ) મૂકવાં, તે ખરાબ. ૧૪ થી ૧૬ સાદીની ડાબી બાબુ (ઠાઠીયા—થાળીયાના પાછલા ડાબે આંગઠે) મૂકવાં, તે ખરાબ. ૧૭ થી ૨૦ બીજે પેટે મૂકવાં, તે ઉત્તમ. ૨૧ થી ૨૩ ધૂંસરાને બીજે—ડાબે છેડે (સમોલે) મૂકવાં, તે ખરાબ. ૨૪ થી ૨૮ ગાદલાના ચાળામાં—વચોવચ મૂકવાં, તે ઉત્તમ.

ફલ—જે બાબુની સમોલનાં ૮-૩ મૃત્યુ કરે, જે બાબુનાં પેડાનાં ૪-૪ જય મેળવે ત્યા સિદ્ધિ કરે, આગળના-કાગમનાં ૩ માર્ગે ભય કરે, પાછલાં-જે બાબુનાં આંગઠાનાં ૩-૩ ફઃબ કરે, વચલાં ૫ એક ફલ આપે.

પાઠાંતરે—

સ્થકારે દિગેત્ ચક્રં ભાતુ ચંદ્રં ચ યોજયેત્ ।

સ્થાએ ત્રણ નખેત્રાણિ સમોલે દિશુલું ભુવૈઃ ॥

દે પાશ્વે પદ રક્ષાણિ પૃષ્ઠે ત્રીણિ પ્રદાયયેત્ ।

ચક્રયોઃ પદ રક્ષાણિ મધ્યે ત્રિણિ ચ નિશ્ચિયેત્ ॥

ફલ—

સમોલે ચ યદા મૃત્યુ જય’ ચક્રે સિદ્ધિઠંડો ભય’ તથા ॥

સુખે એવતુ ઉત્પાત’ મધ્યે પૃષ્ઠે સુખપ્રદા ॥

પાઠાંતરે—

ચક્રં ચક્રં પ્રવક્ષ્યામિ ભાતુમાધ્યં ત્રિ ધૂસરે ।

સ્કંધયો ત્રિણિ ત્રિશ્ચયે ચ પાશ્વે ચ પદ રક્ષાણિ ॥

ત્રિણિ ચ પૃષ્ઠે ભાગકે ચક્રયો પ રક્ષાણિ ।

મધ્યે ત્રીણિ પ્રદાયયેત્ ॥

કલ્પ—

ધૂસરે સ્વામિનો હંતિ સ્કંધે શકટ વર્ધનં ।
પાર્વે ચ ધનનાશાય પૃષ્ઠે લક્ષ્મી પ્રહાપયેત્ ॥
ચક્રયોઃ સુત નાશં ચ મધ્યે ધન સુખપ્રદા ।
ઐવં જ્ઞાત્વા બુધૈઃ સમ્યક્ શકટં ધારયે તતઃ ॥

પાઠાંતરે—

હલોર્ધના લાંડારની હીરકલશની પ્રતના પત્ર ૧૮ પરથી—
રથચક્રમાહ—રાહુ લોખવે તે નક્ષત્રથી દિન નક્ષત્ર લગે ગણવું.
સૃષ્ટેં લીળે (સુધ્યાકારે મૂકવા). મસ્તકેં ડ અશુભ. જમણી સમોલે
ડ શુભ. થાલે પ અશુભ, અગ્નિભય. જમણે ચક્રે=પૈડે શુભ
લક્ષણ, ખલ લલો. હાસ્ય લગે ધન આપે. પૂંડે અશુભ, પુત્ર કષ્ટ.
હાળે ચક્રે=પૈડે અશુભ, રાજકંડ, અગ્નિભય. હાળે સમોલે,
ખળદ મરે.

પચ્ચક્ર

હીર કહે મધા ઉત્તરા કર શતભિક્ષ અનુરાહ
પુષ્ય ધનિષ્ઠા રોહિણી જલ અક્ષય મજગ્રાહ પૃષ્ઠ

અથ જલાશયારંભે કૃપચક્રં—

સ્વીવારે જલં નાસ્તિ સોમે પૂર્ણં જલં ભવેત્ ।
વાલુકા લોમવારેતુ બુધે બહુજલં ભવેત્ ॥
શુરં ચ મધુરં તોયં શુક્રે ક્ષારં પ્રભયતે ।
શનિશ્ચરે જલં નાસ્તિ કીર્તિતં વારજં ક્લં ॥૧૧॥

અથ જલાશયારંભે નક્ષત્રો—

અનુરાધા, મધા, હસ્ત, રેવતિ, ડ ઉત્તરા, રોહિણી, મુગ-
શિર, પુષ્ય, ધનિષ્ઠા, શતભિષા અને પૂર્વાષાઠા.

પાઠાંતરે—કૃપચક્રં—

જલં સત્વરં સ્વાહુ મધ્યે ચ પૂર્વે ધરાખંડનં ઇષ્ટ પાનીય મગ્નો ।
નીરં લક્ષિણે રાક્ષસ સ્પર્ધનીવત્ ત્રિરં પશ્ચિમે પુષ્ય પીયુષ કૃપઃ ॥૧૧॥

મરૂં અથ પાતો અર્થપતો આર્થસિદ્ધિ વિષં તદ્વિષં શંભુ કૌણ
ત્રયેણ ।

શિલાઈ લલે નાલ મૂર્ધિ મૃગાકે રણેરેણમ રોહિણ્યે ન પેયઃ

॥ ૨ ॥

શુર ક્ષીરવત્ ભાર્ગવે ક્ષાર વારી શનિ રંધ કૂપઃ સ્થલં સિંહી

કેયઃ ।

ન પૂર્ણા ભવેત્ કેતુના પ્રેત પીઠ પ્રભનાથ ભાત્ કૂપચક્રે વિચાર્યઃ

॥ ૩ ॥

નોંધ—આ પાઠમાં નવગ્રહો ગણાવ્યા છે માટે તે સમયની
કુંડલીનું ફલ હોતું જોઈએ.

૧૧ી પાઠાંતરે—કૂપચક્ર—

રોહિણ્યાહો ગણ્યેત્ રૂક્ષં ચાવત્તિષ્ઠતિ ચંદ્રમા ।

વૃત્તાકારે લિખેત્ ચક્રં મધ્યે ત્રીણિ શુભગ્રહં ॥૧॥

મધ્યે ચ અમૃતં વારી પૂર્વે ચ ભૂમિઅંતનં ।

આગ્નેયાં નિર્જલં પ્રોક્તં ચામ્યં ચ અદ્યપં જલં ॥૨॥

નૈરૂતે અમૃતં વારિ પશ્ચિમે પ્રજલં જલં ।

વાયવે ચ પ્રભલ્લતિ ઉત્તરે જલત્તિષ્ઠતિ ॥૩॥

ધશાને લવણં ક્ષારં કૂપચક્રં પ્રકીર્તિતા ।

અર્થાત—કૂપારંભમાં રોહિણી નક્ષત્રથી ગણીને ઠનિયા સુધી
ગણવું. મધ્યે—૪ દિશાઓમાં—૪ ખૂણાઓમાં—એમ કુલ ૬ જગ્યાએ
૭-૭ મૂકવાં તેનાં ફલ.

પ્રથમ મધ્યમાં ૩, ૧ થી ૭ સુધી થાય તો શુભ. સ્વાહ
વાળું પાણી અને જલદી પાણી આવે.

૫છી પૂર્વે ૩, ૪ થી ૬ સુધી થાય તો અશુભ. જમીન
ભાગે અને પડે. ખંડીત જલ.

„ અગ્નિ ખૂણે ૩, ૭ થી ૬ „ „ નિર્જલ.

„ દક્ષિણે ૩, ૧૦ થી ૧૨ „ „ અદ્યપ જલ.

„ નૈરૂતે ૩, ૧૩ થી ૧૫ „ શુભ મીઠું પાણી

- „ પાંચમે ૩, ૧૬ થી ૧૮ „ મીકું છલા-
છલ પાણી આવે.
„ વાયવ્યે ૩, ૧૬ થી ૨૧ „ અશુભ કાંકરા અને પથ-
રામાં પાણી.
„ ઉત્તરે ૩, ૨૨ થી ૨૪ „ શુભ ઉત્તમ પાણી અને
દીર્ઘ પાણી.
„ ઇશાને ૩, ૨૫ થી ૨૭ „ અશુભ ખારૂં પાણી.

અથ વિહિરી=વાવ, તલાવાદિ (જ્યોતિર્મયૂષે પૃ. ૨૧૨
શ્લોક ૬૬) માટે સુદર્ત:—

ચિત્રા, સ્વાતિ, પુનર્વસુ, મૃગશિર, મૂલ, અશ્વિની, રોહિણી,
હસ્ત, પુનર્વસુ, ધનિષ્ઠા, શતભિષા, અનુરાધા, ઉત્તરા ૩, દેવતિ
આ સોલ નક્ષત્રો મકર, કુંભ અને મીન એ ત્રણ લગ્નો, તથા
પંચાંગ શુદ્ધિમાં શુભ દિવસે, વાવ તલાવ ઇત્યાદિ ખોદાવવાનો
આરંભ કરાવવો. આ નક્ષત્રોએ બીજ, ત્રીજ, પાંચમ, દશમ,
તેરથ અને પૂનમ તિથિ હોય તથા બુધ, શુક્ર, કે શુક્રવાર હોય.
મેષ, સિંહ ને ધન આ ત્રણ લગ્ન સિવાયનાં બીજાં કોઈ પણ
લગ્નમાં અને માહ મહિના પછી છ મહિના સુધી. અથવા—માગ-
શર મહિનામાં વાવ તથા તલાવ ઇત્યાદિ જલાશયો ખોદાવવાનો
આરંભ કરવો અને ખોદાવ્યા પછી આવેલા પાણીનો જલોત્સ-
ર્ગાદિ સંસ્કાર કર્યા પછી જ તે પાણીનો પીવા વગેરેમાં ઉપયોગ
કરવો. ધર્મશાસ્ત્રોમાં પણ લખ્યું છે કે—જે જલાશયનો જલોત્સર્ગ
વિધિ પ્રમાણે ન કર્યો હોય તે કરાવનારને તેનું મલતું બેઠતું
પૂર્ણ ફલ મલતું નથી. અને દેવપૂજા, સંધ્યા, ચણાદિ કાર્યોમાં તે
પાણી ઉપયોગમાં લઈ શકાતું નથી, માટે અવશ્ય જલોત્સર્ગાદિ
સંસ્કારો કરવા બેઠીએ.

અથ જુના શ્રીધરી પંચાંગે તલાવ ચક્ર—

સૂર્ય નક્ષત્રથી ૨ નક્ષત્રે પૂર્વ દિશામાં જલશોષ, ૨ નક્ષત્રે
અગ્નિપૂણામાં બહુજલ, ૨ નક્ષત્રે દક્ષિણ દિશામાં જલનાશ, ૨

નક્ષત્રે નૈરૂત્ય ખૂણામાં શુદ્ધ જલ, ૨ નક્ષત્રે પશ્ચિમ દિશામાં સ્વાદિષ્ટ પાણી, ૨ નક્ષત્રે વાયવ્ય ખૂણામાં જલશોષ, ૨ નક્ષત્રે ઉત્તર દિશામાં સ્થિર જલ, ૨ નક્ષત્રે દક્ષિણ ખૂણામાં ખરાબ પાણી, ૫ નક્ષત્રે મધ્યમાં પૂર્ણ જલ, ૬ નક્ષત્રે પાણી આવવાના નાળામાં અમૃત જલ.

કોહર એટલે કૂવા ઉપર ચાકડો ચડાવવા માટે-એ બાબુ મોટાં લાકડાં જમીનમાં એકેક છેડો ઘાલીને ઊભાં વાંકાં રાખી તેની મધ્યમાં ચાકડો ચડાવવામાં આવે છે, તે ચાકડાને મારવાડમાં કોહર કહે છે. અને જમીનમાં ઘાલેલાં એ લાકડાંને એડયો કહે છે.

વાડીરોપણ

ચિત્ત વિશાહાં શતભિસાં ઉત્તર કર અનુરાહ
રેવસ્સણિ સૃગ રોહિણી મૂલ પુષ્ય તરવાહ પૃથ

અથા લતા ઔષધિ રોપણ મુહૂર્ત—

૧ શ્રીકંઠ સદુવ રવસુ શત તારિકા ચ ।
૨ શાર્ચક્ષ પુષ્ય શશિ ચંદ્ર મલે ચ પક્ષે ॥
૩ પૂર્ણા જયાતિથિ શુરૂ લૂથુ વાસરેષુ ।
૪ દ્વારામ પાદમલતીષધિ રોપણ ચ ॥૧૧॥

અથ ખેતી વાઢવાનું મુહૂર્ત—

પૂર્વા ૩, ઉત્તરા ૩, અશ્લેષા, મઘા, શ્રવણ, જ્યેષ્ઠા, આર્દ્રા, ધનિષ્ઠા, કૃત્તિકા, મૂલ, મૃગશિર, પુષ્ય, હસ્ત, ચિત્રા, સ્વાતિ આ ૧૬ નક્ષત્રોએ શુભ વાર અને શુભ લગ્ન હોય ત્યારે વાઢવાનું શરૂ કરવું.

સોમવાર, બુધવાર, શુક્રવાર અને શુક્રવાર આ ચાર વારે

૧ શ્રવણ. ૨ ધનિષ્ઠા. ૩ અશ્વિની.

તથા ખીજ, ત્રીજ, પાંચમ, છઠે, સાતમ, આઠમ, દશમ, અગિયારમ, તેરમ અને પૂનમ આ તિથિઓએ ઉપજીયું.

અથ નવું ધાન્ય ખજામાંથી ઘેર લાવવાનું સુહર્ત—

હસ્ત, ચિત્રા, સ્વાતિ, ઉત્તરા ૩ મઘા. ધનિષ્ઠા, રૈહિણી, મૃગશિર, પુષ્ય, શ્રવણ, અનુરાધા, રેવતિ, ભરણી આ નક્ષત્રો. સોમવાર, બુધવાર, શુક્રવાર, શુક્રવાર આ ચાર વારો. ખીજ, ત્રીજ, પાંચમ, દશમ, અગિયારમ, બારમ, તેરમ અને પૂનમ આ તિથિઓએ શુભ લગ્નમાં અનાજ ઘેર લાવવું જોઈએ.

અથ અરહટ-ઘાણી-કૌલ ધત્યાદિ આલુ કરવાનું સુહર્ત—

મૃગ, ધનિષ્ઠા, અશ્વિની, હસ્ત, ચિત્રા, અનુરાધા, સ્વાતિ, પુષ્ય, જ્યેષ્ઠા, પુનર્વસુ અને રેવતિ વગેરે તિર્થંગમુખ નક્ષત્રો લેવાં અને શુભ વાર શુભ તિથિ અને શુભ લગ્ન આવે છતે ઘાણી. કૌલ, અરહટ વગેરે યંત્રો આલુ કરવા.

કુંભારનો નિભાડો ચેતાવવાનું સુહર્ત આમાં દર્શાવ્યું નથી. પરંતુ ચર ચલાદિ નક્ષત્રોમાં આમ શુકવી-ઢાહ કરવો વગેરે જણાવેલું છે. કલાલની ભઠ્ઠી માટે પણ આ જ નક્ષત્રો લેવાં.

કુવાના અરહટ, ચિત્રુડા, ઘાંચીની ઘાણી, શેરડીનાં કૌલ, આટાની ઘંટી વગેરે કૌલ પણ મશીનો પ્રથમ ચલાવવામાં તિર્થંગમુખ નક્ષત્રો લેવાં.

અથ જ્યોતિર્મંથુએ મિશ્ર પ્રકરણ સ્લોક ૮૬ માં નાવ-વહાણ ચલાવવાનું-સુહર્ત આ પ્રમાણે બતાવેલ છે.

જ્યેષ્ઠાભયં વિશાખાર્દ્રા રૈહિણી ભરણી દ્વયમ્ ।

આસ્લેષાં ચ વિહાયાન્ય નક્ષત્રકેં શુરો ભૃગૌ ॥

સદ્લગ્ને સત્તિથૌ નાવો ઘટ્ટનં તારણું શુભમ્ ॥૧૬॥

અર્થાત—જ્યેષ્ઠા, મૂલ, વિશાખા, આર્દ્રા, રૈહિણી, ભરણી, કૃત્તિકા અને આસ્લેષા આ આઠ નક્ષત્રો છોડીને બાકીનાં નક્ષત્રો લેવાં. વાર રવિ, શુક્ર અને શુક્ર લેવા. શુભતિથિ, શુભ લગ્ન અને શુભ ગ્રહ અથવા શુભગ્રહોની દૃષ્ટિ હોય તેવા શુભ લગ્નમાં

નહું વહાણ બનાવવું તથા પહેલી વખત પાણીમાં તરવું મુકવું
જોઈએ.

અથ નાવ ચક્રમ્ (તાણકેકત)—

વિશાખા કૃત્તિકા જ્યેષ્ઠા ભરણી રૌહિણી તથા ।

એવાયામુચ્યતે નાવા પર તીરે વિનશ્યતિ ॥ ૧ ॥

અથ સુદર્શનમાર્તંડે તથા જ્યેષ્ઠાતિર્વિદાભરણે કુંભારના આકૃતું
સુદર્શન—

રવિયાથી કનિયા સુધી ગણતાં પ્રથમનાં ૪ ભણી ખીલીમાં
તેનું ફેલ ખરાબ, ૫ થી ૮ આઠડાના વચમાં તે શુભ, ૯ થી ૧૨
પૂર્વે ખરાબ, ૧૩ થી ૧૬ કક્ષિણે ખરાબ, ૧૭ થી ૨૦ પશ્ચિમે
શુભ, ૨૧ થી ૨૪ ઉત્તરે શુભ અને છેલ્લાં ચાર, ૨૫ થી ૨૮ તે
હેલાવવાનાં ઠંડા ઉપર તે અશુભ બાણવાં. તિર્યગ્મુખ નક્ષત્રો હોવાં
અને ચિર કે દ્વિસ્વભાવ લગ્ન લેવું.

અથ દેવું કરવામાં તથા આપવામાં વાર નિષેધ—

સંકાંતો વૃદ્ધિયોગે ચ હસ્તર્કે રવિ લોભયોઃ ।

ન ચ આદ્યં રેણું ચસ્માત્તદંશે તત્ સ્થિરં ભવેત્ ॥

રેણું લોભે ન ગૃન્હીયાત્ ન દેયં બુધવાસરે,

રેણુ છેકં કુજં કુર્યાત્ સંચયં સોમ નંકને ॥

કોઠારમાં ધાન્ય ભરવાનું સુદર્શન

પંચમી રાત્રિ પૂરવા મઘા મૂલ ભરણી અસલેશ

શ્રવણ વિશાખા કૃત્તિકા ભરૌ કોઠાર વિશેષ ૫૭૬

પ્રતિષ્ઠા મહાદેવ

મૂલ ઉત્તર નૈ(કર) રૌહિણી મૃગ રેવત્સણિ વેવ (છટ્ટી)

સવણાં દુમ પુનર્વસુ દુમ અનુરાહા સવિ દેવ (દિહી) ૫૭૭

પુષ્ય શ્રવણ ભાલા ઠવો ધનદ ઠવો અનુરાહ

હસ્તમાંહે સૂરિજ ઠવો ઇંદ્ર ઠવો ધનિકાહ ૫૭૮

નામયક્ષ રાક્ષસ પમુહ મૂલ પુખ્ય પડિવાઈ
સરસતિ ગણપતિ દેવતીજૈન (બુદ્ધ) દેવ શ્રવણાઉ પ૭૬ :

જૈન પ્રતિષ્ઠા

ઉત્તરતિય શ્રવણાંતિય પુનર્વસુ હુગ અનુરાહ
મઘા મૂલાં મૃમ રોહિણી દેવય કંર જનનાહ પ૮૦
રવિ રાશી બુધ ગુરુ શુક્ર રાત્રિ એહ પ્રતિષ્ઠાવાર
હીર કંહૈ મંગલ તને જોઈશ એહ વિચાર પ૮૧

પ્રતિષ્ઠામાં માઘાદિ પાંચ માસ દેવા, તેમજ અષાઢ અને
શ્રાવણ મહીના દેવા. ચૈત્ર નથી દેતા.

સોમ, બુધ, ગુરુ અને શુક્ર એ વાર દેવા.

ત્રણે ઉત્તરા, રોહિણી, પુનર્વસુ, પુખ્ય, મૃગશીર્ષ, હસ્ત,
ધનિષ્ઠા, મૂલ, અનુરાધા, દેવતી અશ્વિની, અને સ્વાતિ એ
નક્ષત્રો દેવાં.

પૂર્ણા અને જ્યા તિથિઓ દેવી.

મેષ, વૃષભ, સિંહ, વૃશ્ચિક અને કુંભ એટલાં લગ્નો દેવાં.

ઔષધ લેવાનું મુહૂર્ત

દેવ અશ્વિની મૂલાં મૃમ પુનર્વસુ પુખ્ય હસ્ત
ચિત્રા સ્વાતિ રાત્રિમાં શ્રવણ ધનિષ્ઠા સત્ય પ૮૨
અનુરાધા રિસી તેરસી શુભવાર તિથિ યોગ
ઉષધ લીજૈ હીર કંહૈ જમ જાઈ સવિ રોગ પ૮૩

કેટલાકના મતમાં મંગળ સિવાયના બધા વાર આદ્ય છે.

હસ્તત્રયે અનુરાધાયાં મૂલે પુખ્યે શ્રવણે

મૃગલે દેવતિથુએ પુનર્વસો વિજયભે

રેંદુ શુક્રેજય સૂર્યાણાં વાસરે સત્તિથાવધિ

દિસ્વભાવે શુભે લગ્ને શુદ્ધે દ્યુનમૃતિવ્યયે

લેખન્ય શુભકં પ્રોક્તં દષ્ટવા શકુનચુતમમ

દેવતી, અશ્વિની, પુનર્વસુ, હસ્ત, પુખ્ય, ચિત્રા, સ્વાતિ,

રૂપદે

શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, શતભિષા, અનુરાધા, મૂલ, મૃગશીર્ષ આ નક્ષત્રો
હવા બનાવવાના, ખાવાના તથા આપવાના કાર્યમાં શુભ છે.

પદ્મી લગાડવાનું મુહૂર્ત

ભદ્રા રિકતા તિથિ લહી મધા જરણી પૂર્વાહ
હીર કહે રવિ ભૃગુ શુક્ર કારી ક્રીયાં સુખ થાય ૫૮૪

રોગ મુક્તિ સ્નાન

તિથિ અમાવસી શુક્ર શશી રોહણી રેવે સાય
મધા ઉત્તરા અહિ પુનર્વસુ રોગી ઉઠી નાય ૫૮૫
છઠ્ઠાહમી પૂનમ વિસે રવિ વૈધૃત વ્યતિપાત
ભદ્રા ભોમ સંક્રાંતિ દિન શિર નાહ્યાં ઉત્પાત ૫૮૬
પાપગ્રહ બીયે ત્રીયે ચોથે પછુ સગનવ દશ ઇગ્યાર
ચર લગન આવ્યાં થકાં રોગી નાવણુ ઉદાર ૫૮૭

રોગ મુક્તિ સ્નાન

છઠ્ઠા હત્ય પુનર રિસિ ચંદ્ર હીન દિન બાણ
રિક્તા તિથિ ભોમ સુ રોગ મુક્તિશિર ન્હાણ ૫૮૮
હીર કહે મૂલાં મૃગાં કૃતિકા ચિત્ત વિશાહ
પૂર્વાત્રય શ્રવણ ત્રય અશ્વિની નૈ અનુરાહ ૫૮૯

હુતન વસ્ત્ર ધારણ મુહૂર્ત

રેવય કુમ પુનર્વસુ કુમ પુષ્ય હત્ય ધનિકુ
ઉત્તરાત્રય રોહિણીનરાં વસ્ત્રાભરણ પ્રમહ ૫૯૦
રવિ નીલોં બુધ પીયલોં શનિ કાલોં ભોમ રક્ત
હીર કહે શુક્ર શશી ભૃગુ પહેરો ધવલાં વસ્ત્ર ૫૯૧
વાસણ ખરીદવાનું મુહૂર્ત

ભાણાં લીળે સોમ શુક્ર રેવળિકુ હત્યાં ચિત્ત
અનુરાહા મૃગ અસ્સનિ પુષ્યાં રિસિ સુ પવિત્ર ૫૯૨

પ્રેત ક્રિયા

પ્રેત કાળ અંદ્રાંગુરે થાવર જૂઠાં હાથ
અસલેસા રવાતી પૂષાં રેવસ્સનિ સવણતથ ૫૬૩
અવર રિસી તજ હીર કહે લે ગેહાધિપ અંદ
પ્રેતકાળ તવ કીજયે જીમ થાએ આણુંદ ૫૬૪

સંગીત શીખવાઈ મુહૂર્ત

કરવારાં ભદ્રા ભરણી માસ અંતિ સંકાંતિ
પંખ અધો બુધ સુત તજ રામિણી કીજે તંતિ ૫૬૫

નાટારંભ

નાટારંભ ધનિકુ સુહ રેવય શતભિષ જિહુ
ઉત્તર ને અનુરાધ પુષ્ય શુભવારાં શુભ રિદ્ધ ૫૬૬

જનમ નક્ષત્ર વળ્યું મુહૂર્ત

જનમ રિસી સવિ કામ શુભપિણ અશુભો પંચેષ
ઘોર કર્મ યૌષધ મમણુ વાહ વિવાહ તજેઈ ૫૬૭

જ્યા રાખવાઈ મુહૂર્ત

કાંતિ માગશર ફાગુણે શ્રાવણુ જેઠ વિશાહ
શ્રવણુ પુનર્વસુ પૂર્વા કર મૃગ ચિત્તા ઉષાહ ૫૬૮
રેવય રિસી ને ચિર લગન શુભતિથિ ને શુભવાર
કેશ રખાયાં હીર કહે ગુણ ચિહુ વરણુ વિચાર ૫૬૯
વિપ્રાં હોઈ વિજ્ઞાન વૃદ્ધિ સત્રિ વૈદી નાશ
વૈશ્યાં ને વાધે વણિજ શુદ્ધાં રહે સુખવાસ ૬૦૦

પ્રથમ સદિરાપાન મુહૂર્ત

ત્રણે પૂરવા આદા મૃગ જેઠા મૂલ અસલેશ
ભરણી શતભિષ રિસ દશમી સુરાંપાન સુવિશેષ ૬૦૧

શસ્ત્રમહત્ત મુહૂર્ત

ચિત્તાઈ પાંચે રિસાં પુષ્ય પુનર્વસુ બેય
ઉત્તરા રેવય જીવ ભૂગુ સૂરિજ શસ્ત્ર મહેઈ ૬૦૨

ખડ્ગ ચક્ર

ખડ્ગ ચક્ર સગરિસી શીશ રહિ સમ મુઠિ સગ મજિઝ
સાત રિસી થાપો અણિ રવિરિસી શશી રિસી બુજિઝ ૬૦૩

ખડ્ગ શીશ જય મુઠિભય મધ્યે દ્વાગે ધાય
અણિ મિત્ર થાયે અવરસી હીર ઇસો સમજાય ૬૦૪

પુનર્વસુ દ્રવ્યેન્દ્રિયા રોહિણ્યામુત્તરા ત્રયમ્ ।

પોષ્ય મિત્રા વિશાખા ચ સ્વાતિ ચિત્રા શતે તથા ॥

શુક્ર શુક્રશ્ચ સૂર્યશ્ચ વારે ચ શસ્ત્ર ધારણમ્ ॥

હાથી ઘોડા લેવાઈં મુહૂર્ત

ઘોડો લીજે પુનર્વસુ મગશિર શતભિષ ને સ્વાતિ

પુષ્ય ધનિષ્ઠા રેવરસનિ ચિત્રા ગજ વિખ્યાતિ ૬૦૫

અથ ક્ષત્રિ આદિને અશ્વારોહણ મુહૂર્ત—

રવિચાથી દનિયા નક્ષત્ર મુધો ગણવું. તેનું શુભાશુભ ફલ.

ચસ્મિન્ રક્ષે ભવેત્સૂર્ય તદ્દાદો ત્રીણિ મસ્તકે ।

મુખે ત્રીણિશ્ચ હાતબ્ધં હૃદયે પંચ વિનિર્દિશેત્ ॥૧॥

અરણ્યાબ્યાં વસુ ૮ શ્ચૈવ પુચ્છે અત્વારિદાપયેત્ ।

પૃષ્ઠે ચ હીયતે વેદં ૪ એવં રક્ષ નિયોજિતમ્ ॥૨॥

ફલ—

શિરે મુખે જયં ચૈવ, હૃદયે લાભ મેવ ચ ।

અરણ્યાબ્યાં ભુજો ભગ, પુચ્છે હાનિ વિનિર્દિશેત્ ॥૩॥

પૃષ્ઠે લક્ષ્મી મવાપ્નોતિ અશ્વચક્રં વિધીયતે

અથ અશ્વારોહણ મુહૂર્ત—પાઠાંતરે—(ગહુ પ્રાચીન પત્ર ઉપરથી)

અશ્વાઠારં લિખેચ્ચક્રં સાભિજિત ભાનુભં ન્યસેત્ ।

સ્કંધે ચ સૂર્યં ભાત્પંચ, પૃષ્ઠે ચ કશ ૧૦ વિન્યસેત્ ॥૧॥

પુચ્છે ક્ષીર હીયતે પ્રાણ અતુઃ પાદે અતુષ્ટયમ્ ।

ઉદરે પંચ ધિષ્ણ્યાનિ મુખે ઋ તુરગસ્ય ચ ॥૨॥

ફેલ—

ધન લાભો મુખે સમ્યક્ વાણીનસ્ય મુતોદયે ।
ચરણસ્યે રણે લાંગો પુરુષે પત્ની વિનસ્યતિ ॥૩૭॥
અર્થ સિદ્ધિ લવેત્પૃષ્ઠે સ્કંધે સ્કંધ પતિર્ભવેત્ ।
ઈત્યેવમશ્વ ચક્રં સ્યાત્ પ્રોક્તોયં બ્રહ્મચામલે ॥૩૮॥

અથ સન્નાહ (ખખતર) શસ્ત્ર સકલાયુધ ધારણ કરવાનું મુદ્દર્ત—
પુખ્યેચ્છાદિતિ ચિત્ર પદ્મતનયે શકોત્તરા રેવતિ ।
સ્વાતો વાણ વિશાખ મિત્ર શશિ જે બાહુર્થુરૂ ભાર્ગવે ॥
કુંભે કોટપ્રહે મૃગે ચ નૃપતૌ ચંદ્રે શુભે વિક્ષતિ ।
સન્નાહ શર વજ્ર કુંત છુરિકા ધાર્ય નૃણા સિદ્ધ થે ॥૩૯॥

અથ મહલયુદ્ધ કરવાનું મુદ્દર્ત—

અશ્વિનિ શશી ચ પૌષ્ણન્નં મુવં ચ કમા મુતાર્ક શશિજે
જ્યાતિથિ ચ ।
કર્ક સિંહ મકરાદિ વિલગ્ને મહલયુદ્ધ મધ્યસ્ય સિદ્ધતિ ॥

રાજદર્શન

નૃપદરશન રોહિણી મૃગાં ઉત્તર પુખ્ય કરાંહ
રેવસ્સણિ જિહ્વાં શ્રવણ શુભવારાં અંતુરાહ ૬૦૬

અથ રાજ્યાભિષેકનું મુદ્દર્ત—

રેવસ્સણિ રોહિણી ગાં પુખ્ય શ્રવણ અંતુરાહ;
ઉત્તરાત્રણે જ્યેષ્ઠ કર મૂલ કંબિ જે નરનાહ.

પાઠાંતરે-કર=હસ્તના બદલે પુનર્વસુ છે.

સમજીતી-જે લગ્નમાં જન્મ હોય તે લગ્નનો સ્વામી અને જન્મ સમયે જે રાશીનો ચંદ્રમા હોય તે રાશીનો સ્વામી અને અભિષેક વખતે જે ગ્રહની દશા હોય તે ધણી. સૂર્ય, મંગલ, તારા, ગ્રહ બલવંત હોય અને શુર, શુક્રનો અસ્ત ન હોય તેવા શુભયોગમાં રાજાને અભિષેક કરવો.

રવિ, સોમ, બુધ અને શુક્ર આ ચાર વાર લેવા, રેવતિથી

મધ્ય સુધીનાં ૧૧ નક્ષત્રો દેવાં. રવિ લોભ શુર ત્રયમ્ । એ
નક્ષત્રે પાટ નૃપં કોટી વર્ષં ચ તે તથમ્ ॥ આ પ્રમાણેના
પાઠ છે.

પાઠાંતરે રાખને ગાદીએ બેસાડવાનું મુદ્દર્ત—

ઉત્તરાત્રય રોહિણ્યા ચિત્રાજીરાધા રેવતિ ।
મૃગે પુષ્યે તથા હસ્તે જ્યેષ્ઠાશ્વિની શ્રુતિ^૧ તથા ॥૧॥
રવીવારે બુધે શુક્રે શુક્રે સોમે શુભે વિધી ।
શુભયોગે શીર્ષાદિયે ગ્રહા સર્વે ચ રેખદે ॥૨॥
રાખ રાજપદે તિષ્ઠ બહુ તેજ સુખમદમ્ ॥

પ્રયાણ

કોઈ પણ મુદ્દર્ત જોવું હોય તો કાર્ય કરનારની પ્રથમ રાશી
જેવી-એ નામ હોય તો કયા કાર્યમાં કયા નામથી ગણવું તેનો ભેદ.
અથ જન્મ રાશી આદ્ય—

આપદા રોગ કષ્ટાયાં વિવાહે અહ પૂજને ।
જન્મરાશી પ્રધાનત્વ નામ રાશી ન ચિંતયેત્ ॥ ૧ ॥
વાણિજ્યે વ્યવહારે ચ દાલાદિ અહ ગોચરે ।
જન્મરાશી પ્રધાનત્વ નામરાશી ન ચિંતયેત્ ॥ ૨ ॥

પાઠાંતરે—

વિવાહે શુભ માંગલ્યે પુન્યદો અહગોચરે
જન્મરાશી પ્રધાનત્વ નામરાશી ન ચિંતયેત્ ॥ ૩ ॥

અથ નામરાશી આદ્ય—

દેશે દૂરે પૂરે આમે પંચમં રાજસેવનં ।
નામરાશી પ્રધાનં ચ જન્મરાશી ન ચિંતયેત્ ॥ ૧ ॥

પાઠાંતરે—

દેશે દૂરે પૂરે આમે સંઆમે રાજસંકટે ।
નામરાશી પ્રધાનત્વ જન્મરાશી ન ચિંતયેત્ ॥ ૨ ॥

પુનઃ પાઠાંતરે—

દેશે આમે ગૃહે યુધ્ધે સેવાયાં વ્યવહારકે ।
નામરાશી પ્રધાનત્વ જન્મરાશી ન ચિંતયેત્ ॥ ૩ ॥

અથ બાર રાશીને તિથિ ઘાત—

નંદા વૃષ કુંભે મકર તુલાયાં બદ્રા ધન મીને મરણાં કરોતિ ॥
જ્યા મિથા કન્યા રીક્તા મેષ કર્કયોઃ પૂર્ણા સિંહ વૃશ્ચિક
કાલ વંતી ચ પદ્મ ॥ ૧ ॥

મેષાદિ ૧૨ રાશીને નંદાદિ તિથિ ઘાત ચક્ર—

તિથિ રાશી

નંદા—વૃષ, કુંભ, મકર અને તુલા

ભદ્રા—ધન અને મીન

જ્યા—મિથુન અને કન્યા.

રક્તા—મેષ અને કર્ક

પૂર્ણા—સિંહ અને વૃશ્ચિક.

અથ બાર રાશીઓને વાર ઘાત—

મેષરાશે રવીવારઃ વૃષસિંહાંગના થની ।

મિથુને અંક ઘાતં ચ બુધ ઘાતં ચ કર્કટે ॥

તુલ કુંભો શુક્ર ઘાતં મકરે ભૂમિનંતનઃ ।

ધન વૃશ્ચિક યોશુકે તથૈવ મીન વર્જયેત ॥ ૧ ॥

—ઈતિ વાર ઘાત.

અથ મેષાદિ ૧૨ રાશીને વાર ઘાત—

મેષને રવીવાર, વૃષ, સિંહ અને કન્યાને શનીવાર, મિથુનને સોમવાર, કર્કને બુધવાર, તુલા અને કુંભને શુક્રવાર તથા ધન, વૃશ્ચિક અને મીનને શુક્રવાર ઘાતકે બાણ્યો.

મેષ જન્મ મઘા ગ્રોક્તા વૃષે પંચમ હસ્તયોઃ ।

મિથુને નવમે સ્વાતિ કર્ક દે અનુરાધયોઃ ॥ ૧ ॥

સિંહે ષટ્ મૂલગ્રોક્તા કન્યાયાં શ્રવણે દશ ।

તુલે ચ શતભિષા ત્રિણિ વૃશ્ચિકે સપ્ત રેવતિ ॥ ૨ ॥

ધને ચ ભરણી વેદા મકરે આષ્ટ રોહિણી ।

કુંભે ચૈકાદશે આર્દ્રા મીને દ્વાદશ સર્પલે ॥ ૩ ॥

અથ સુહૃત્ સિંતામણિ અંથના આધારે બાર રાશીને અંક, તિથિ, વાર અને નક્ષત્ર ઘાતકના શ્લોકો—

જન્મેહું નંદાર્ક મઘા ચ મેષે વૃષે શનિ પંચમ હસ્તપૂર્ણા ।

મિથુને નવો સ્વાતિ શશો ભદ્રા કર્કેઽનુરાધા બુધયુગ્મભદ્રા' ॥૧॥

સિંહે શનિ ષષ્ઠાંચ ચ મૂલં પૂર્ણા શનૌદિગ્ શ્રવણં ત્રયં ચ ।

શુક્ર રિક્તા શતા ત્રિનોલે નંદાડલિકે રેવતી સપ્તં શુકઃ ॥ ૨ ॥

૧ અંથમા 'નંદા' છે, પરંતુ વાસ્તવિક ભદ્રા ભોધ્રાએ.

આપે' ચતુઃ શુકે જ્યા ભરણિ મૃગાદ્યો રોહિણી ભોમ રિક્તા ।
કુંભે આદ્યાં શુર સંભમ ઘાતઃ નસંજ્ય મત્યો શુર શુકે રપૂર્ણાઃ ॥૩૦॥

અથ ૧૨ રાશીઓને ઘાતાત્મક—

માસ ૧ વાર ૨ નક્ષત્ર ૩ તિથિ ૪ કરણ ૫ યોગ ૬ પહોર ૭
અને ચંદ્ર ૮

મેષસ્ય કાર્તિકૌ ભાતુ મઘા ષષ્ઠી ખવં તથા ।
વિષ્કુંભ પ્રથમો યામો જન્મચંદ્રસ્ય ઘાતિકઃ ॥ ૧ ॥
વૃષભે માર્ગશીર્ષશ્ચ પૂર્ણ્યામ ચતુર્થીકઃ ।
ખાલુ ચંદ્રાર્ક નક્ષત્ર વિષ્ટી મંદોષિ ઘાતકઃ ॥ ૨ ॥
મિથુનસ્ય શુચિ સ્વાતિ ચતુષ્પદ દશમી તથા ।
પરિધ નવમો ચંદ્રો પૂર્વ્યામશ્ચ ઘાતિકઃ ॥ ૩ ॥
કર્કસ્યશ્ચ પૌષ માસસ્ય ષષ્ઠી ચ દશ મૈત્રલં ।
દ્વિતીય ચંદ્રમા નાગ વ્યાઘાત પૂર્વ્યામકં ॥૪॥
સિંહસ્ય જ્યેષ્ઠ માસસ્ય દશમી મુલલં ઝૂતિ ।
ખાલવં ચ રસશ્ચંદ્ર પૂર્વ્યામ શનિશ્ચરઃ ॥૫॥
કન્યાયા ભાદ્રપદઃ શૌરી કૌલવં શ્રવણાદ્યમી ।
દશમેશ્ચંદ્રમા શૂલં પૂર્વં યામશ્ચ ઘાતિકઃ ॥૬॥
તુલાયાં માઘ માસોયં દ્વાદશી વારુણ્યં શુર ।
તૃતીયશ્ચંદ્રમા શુકલો તૈતલં તૂર્ય ઘાતકઃ ॥૭॥
આશ્વિનો દશમી પાત રેવતિ સપ્ત ચંદ્રમા ।
તૃતીય પ્રહરઃ શુકો ગરં ચૈ વૃશ્ચિકસ્ય ચ ॥૮॥
ધનુષે શ્રવણો માત્ર દ્વિતીયા તૈતલ ભૃશુઃ ।
ચતુર્થ ચંદ્રમા વજ્રં દ્વિતીય પ્રહરો યમઃ ॥૯॥
મકરસ્ય માઘવો ભોમ દ્વાદશી રોહિણી તથા ।
વૈધૃતિ નાગચંદ્રશ્ચ તૂર્ય યામો શકુનિકઃ ॥૧૦॥

૧ 'ધને. ૨ પાર્ણતરે-કુંભે જ્યા શુરઆદ્યાં ચંદ્રમેષદશ સ્તથા । મીને પૂર્ણા ભૃશુ સાર્પ દ્વાદશેકું ન શોભના ॥ ૯૮૮ ॥ ૩ પાંચ.

કુંભસ્ય રોદ્રભાં ચૈત્ર ચતુર્થી વણિજં શુર ।

અતિગંજ શિવઃ ચંદ્રો તૃતીયઃ પ્રહરો ધમાઃ ॥૧૧॥

મીનસ્ય ફાલ્ગુણ્યો શુક્રે દ્વિતીયા ચૈંદ્ર સાર્પભાં ।

ક્રિસ્તુદેનં દ્વાદશો ચંદ્રં તુર્યં આયોહિ ધાતિકઃ ॥૧૨॥

ધૃતિ ૧૨ રાશીના ધાતાષ્ટક-શુભ કાર્યે વળ્યર્થ.

મારવાડી પંચાંગના ધાતાષ્ટક કોષ્ટકમાં ને આ નીચેના પાઠમાં ફેર છે.

અથ ૧૨ રાશીને ધાતાષ્ટક પાઠાંતરે-લગ્ન, માસ, વાર, નક્ષત્ર, યોગ, કરણ, દિશા અને ચંદ્ર (આ પાઠમાં તિથિ નથી).

૧ મેષ રાશી-

સેંતીસ પલ મેષ લગ્નં ચ બુદ્ધતં રવિ માસ કાર્તિક મધ્યા
નક્ષત્રં ।

વિષ્કુંભયોગં યવં ચ કરણં દિશા દક્ષિણ જન્મ ચંદ્રસ્ય ધાતં
॥ ૧ ॥

૨ વૃષ રાશી-

વૃષં લગ્નં પલ તીસ બુદ્ધતં શનિવાર હસ્તં પ્રીતિ યોગ બાલવ
કરણં ।

મૃગશીર માસ પશ્ચિમ દિશાયાં પંચમો ચંદ્ર ધાતં મુનિયો
વર્હતિ ॥ ૨ ॥

૩ મિથુન રાશી-

મિથુન લગ્ન પલ આલીસ બુદ્ધતં સોમસ્યવારં સ્વાતિ નક્ષત્રં ।
શોભનયોગં તૈતલ કરણં પોષ માસ ઉત્તર દિશાયાં નવમો ચંદ્ર
ધાતં ॥ ૩ ॥

૪ કર્ક રાશી-

આલીસ પલ કર્ક લગ્ન બુદ્ધતં ગુધવાર અતુરાધા નક્ષત્રં આયુઃ
શૂલં ચ યોગં ।
જ્યેષ્ઠ માસ દક્ષિણ દિશાયાં દ્વિતીયો ચંદ્ર વણીજ કરણ
ધાતં ॥ ૪ ॥

૫ સિંહ રાશી-

સિંહ લગ્ન પદ એકાવન ભુક્તં શનિશ્વર વારં મૂલ નક્ષત્રં
વૃદ્ધિ યોગં ।

નાગ કરણુ ઘાતં શ્રાવણુ માસ પૂર્વ દિશાયાં પદ ચંદ્ર ઘાતં ॥૫॥

૬ કન્યા રાશી-

કન્યા અ લગ્નં પદ ત્રાલીચ ભુક્તં શનિશ્વર વારં શ્રવણુ
નક્ષત્રં ।

હર્ષણુ યોગ ગરં અ કરણુ લાદ્રપદ માસો પશ્ચિમ દિશાયાં દશમે
ચંદ્ર ઘાતં ॥ ૬ ॥

૭ તુલા રાશી-

તુલ લગ્ન પદ ત્રીસ ભુક્તં ગુરુશ્ચ વારં અશ્વિનિ નક્ષત્રં ધ્રુવ
યોગં અ મૃતં ।

ખવ કરણુ* અ કિસ્તુર્ધન આષાઠ માસ સપ્તમે ચંદ્ર હસ્તિણુ
દિશાયાં ઘાતઃ ॥ ૭ ॥

૮ વૃશ્ચિક રાશી-

વૃશ્ચિક લગ્ન પદસત્તાવન ભુક્તં શુક્રસ્ય વારં રેવતિ નક્ષત્રં
વ્યાઘાત યોગં ।

શકુનિ કરણુ ચૈત્રસ્ય માસ પશ્ચિમ દિશાયાં સપ્તમે ચંદ્ર
ઘાતં ॥ ૮ ॥

૯ મેન રાશી-

મેનસ્ય લગ્નં પદ છન્દુ ભુક્તં શુક્રસ્ય વારં ભરણી નક્ષત્રં
વજ્રં અ યોગં ।

કૌલવ કરણુ અ વૈશાખ માસ ઉત્તર દિશાયાં ચતુર્થે ચંદ્ર-
ઘાતં ॥ ૯ ॥

૧૦ મકર રાશી-

મકર લગ્નં પદ તેસઠ ભુક્તં લોમસ્ય વારં રૌહિણી નક્ષત્રં
ગંજસ્ય યોગં ।

ખાલવ કરણુ શ્રાવણુ માસ પૂર્વ દિશાયાં અષ્ટમે ચંદ્ર ઘાતં
॥ ૧૦ ॥

* આ પાઠમાં યોગ અને કરણુ બે બે મળ્યાબ્યા છે.

૧૧ કુંભ રાશી—

કુંભસ્ય લગ્નં પલ ઓકતાલીસ ભુકતં શુક્ર ચ વારં આદ્રા
નક્ષત્રં શોભન યોગં ।
અતુષ્પદ કરણું જ્યેષ્ઠસ્ય માસં દક્ષિણ દિશાયાં ઓકાદશો અંદ્ર
ઘાતં ॥ ૧૧ ॥

૧૨ મીન રાશી—

મીનસ્ય લગ્નં પલલીસ ભુકતં શુક્રસ્ય વારં અમ્લેષા નક્ષત્રં
ગંજસ્ય યોગં ।
ખાલવ કરણું કાલ્દ્યુન માસં પૂર્વ દિશાયાં દ્વાદશો અંદ્ર ઘાતં
॥ ૧૨ ॥

ઈતિ ૧૨ રાશીને ઘાતાષ્ટક—આ ઘાતાષ્ટક પ્રચાણે, નૂતન વ-
આલંકારાદિ ધારણે માંગલિકેષુ વર્જ્યમ્ ॥

૧૨ રાશીને ઘાતાષ્ટક તો પંચાંગમાં પણ હોય છે. તેથી વિશેષ પાઠ
હસ્તલિખિત માનસાગરીનું ટિપ્પણ.

૧૨ રાશીને દિશાઘાત (=અ-અ)

રાશીનામ	૧ પક્ષઘાત	૨ દિશાઘાત	૩ દિશાસાબ	૪ વાર બલિષ્ઠ	૫ ચોખ્ખીયા ઘાત
મેષ	શુકલ	દક્ષિણ	ઉત્તર	દિને રાત્રે શુ. અંદ્ર	૩
વૃષભ	„	પશ્ચિમ	„	„ „ રાત્રે	૩
મિથુન	„	ઉત્તર	પશ્ચિમ	શનિ	૭
કર્ક	કૃષ્ણ	દક્ષિણ	પાદાંતરે (ઉત્તર) દક્ષિણ	દિને રાત્રે અ. મં.	૫
સિંહ	શુકલ	પૂર્વ	મધ્યું નથી પણ પૂર્વ નોંધાયે	સર્વકાલ દિને શુ. શુ.	૬
કન્ન	કૃષ્ણ	પશ્ચિમ	દક્ષિણ	દિને રાત્રે અ. મં	૭

પ્રહા	શુકલ	દક્ષિણ	પશ્ચિમ	રાત્રે જનિ સર્વકાલ દિને	૩
દૃશિક	કૃષ્ણ	પશ્ચિમ	પૂર્વ	શુ. શ. રાત્રે	૭
ધન	શુકલ	ઉત્તર	પશ્ચિમ	જનિ દિને રાત્રે	૨
મકર	"	પૂર્વ	દક્ષિણ	સ. મ. દિને રાત્રે	૩
કુંભ	કૃષ્ણ	દક્ષિણ	ઉત્તર	શુ. ચં	૩
મીન	શુકલ	પૂર્વ	પૂર્વ	ઉત્તર પાકાંતરે સર્વકાલ દિને શુ. શ.	૪

પાકાંતરે ઇ. મ. કું. ૩ ને કૃષ્ણધાતિક
ખીજ બધીને શુકલ ધાતિક છે.

**ધાનેશના યતિ શ્રી ચુનીલાલજીના વિદ્યાર્થી પાસેથી મળેલો
અહ-ઘાત-વિચાર-**

નરકી રાશી સમજકે ઘાત ચંદ્રમા જોય.
તેથી બુધ બીજે કહ્યો ત્રીજે શનિશ્ચર હોય,
રવિ ચોથો કુજ પાંચમો છટ્ટો સુરશુદ્ધ જોય;
શુક સત્તમ રાહુ અઠ્ઠમ અહ ધાતિક એમ હોય,
ખાંત કરી ખેતો કહે પૂજ્યાથી શુભ હોય. ૧

અથ જ્યોતિર્મયૂષે પ્રચાણ મુદ્દર્તમાં ઘાત ચક્ર આ પ્રમાણે છે.

ઘાત ચંદ્રો ઘાત વારો ઘાત નક્ષત્ર મેવ ચ ।

યાત્રાયાં વર્જ્યેત્રાસો ધન્ય કર્મ સુચોક્તનં ॥૧૨॥

અર્થાત-ઉપર ગણાવેલાં ઘાતો પ્રચાણો અથવા નવીન વચ્ચા-
લંકારાદિ ધારણ કરવા માટે વર્જવા યોગ્ય છે.

અથ બારે રાશીને તિથિવાર નક્ષત્ર સૂર્યાદિ ૬ અહ ૧૨ માસ. સ્ત્રી ચંદ્ર
ઘાત. અને ચોલકીયાં ઘાતનું કોષ્ટક હસ્ત લિખિત નારચંદ્ર જોતિષ
સસ્તબ્ધમાંથી. પાઠ મલ્યો નથી.

રાશી	તિથી	વાર	નક્ષત્ર	માસ	ચુ	ચં	મં	મુ	મુ	મુ	મુ	મુ	મુ	કે	ક્રી બાત ચંદ્ર	ગ્રામ- દીપા બાત
મેષ	નંદા	રવિ	મધા	કાર્તિક	૪ ૩	૧ ૫	૫ ૫	૭ ૨	૧૨ ૬	૬ ૭	૧૧ ૩	૧૨ ૮	૫ ૨	૧	૩	
વૃષભ	પૂર્ણા	શનિ	હસ્ત	માગ શીર	૬ ૮	૫ ૬	૩ ૬	૧૧ ૬	૧૦ ૧૦	૮ ૧૧	૧ ૭	૬ ૧૨	૩ ૬	૮	૩	
મિથુન	ભદ્રા	ચંદ્ર	સ્વાતિ	પૌષ	૧૦ ૧૨	૬ ૧	૬ ૧૦	૩ ૨	૨ ૩	૪ ૩	૫ ૧૧	૭ ૪	૮ ૧૦	૭	૭	
કર્ક	ભદ્રા	શુક્ર	અનુ- રાધા	માઘ	૧૨ ૫	૨ ૬	૮ ૩	૪ ૭	૬ ૮	૭ ૪	૬ ૬	૮ ૩	૫ ૩	૬	૫	
સિંહ	જ્યા	શનિ	મૂલ	ફાલ્ગુ- શુ	૪ ૬	૬ ૧૦	૭ ૭	૧૦ ૧૧	૬ ૧૨	૧૧ ૮	૧૨ ૧	૫ ૭	૪ ૭	૬	૬	
કન્યા	પૂર્ણા	શનિ	અવળ	ચૈત્ર	૮ ૧	૧૦ ૨	૧૧ ૧૧	૮ ૩	૫ ૪	૩ ૧૨	૪ ૫	૧ ૫	૨ ૧૧	૩	૭	
તુલા	રિકતા	શુક્ર	પૂષા	વૈશાક	૧૧ ૬	૩ ૭	૬ ૪	૫ ૮	૭ ૬	૧ ૫	૮ ૫	૨ ૧૦	૬ ૪	૪	૩	
વૃશ્ચિક	નંદા	શુક્ર	રેવતિ	જ્યેષ્ઠ	૫ ૧૦	૭ ૧૧	૬ ૮	૬ ૧૨	૧૧ ૧	૧૨ ૬	૩ ૬	૬ ૨	૫ ૮	૨	૭	
ધન	જ્યા	શુક્ર	મરગી	આષાઢ	૧ ૭	૪ ૮	૪ ૫	૬ ૬	૧ ૧૦	૧૦ ૬	૭ ૬	૨ ૧૧	૪ ૫	૧૦	૨	
મકર	રિકતા	મંગલ	રોહિ- ણી	આવળ	૨ ૧૧	૮ ૧૨	૧૨ ૬	૩ ૧	૫ ૨	૬ ૧૦	૪ ૩	૫ ૬	૧૧	૩		
કુંભ	જ્યા	શુક્ર	આર્દ્રા	ભાદ રવો	૬ ૨	૧૧ ૩	૨ ૧૨	૧ ૪	૮ ૫	૨ ૧	૧૦ ૬	૧૧ ૬	૮ ૧૨	૫	૩	
મીન	પૂર્ણા	શુક્ર	અશ્વે ના	આસો	૬ ૩	૧૨ ૪	૧૦ ૧	૨ ૫	૪ ૬	૬ ૬	૨ ૨	૧૦ ૭	૪ ૧	૧૨	૪	

નોંધ-ઉપર લખેલા આંક નારચંદ્રની પ્રતના આધારે આપેલા છે અને નીચેના આંક લવાનીશંકર શર્માના નિર્ણયસાગરીય પંચાંગના આધારે આપેલા છે. તેમાં પણ કેતુ ઘાત નથી પણ રાહુથી ૭ મો ગણીને લખ્યો છે.

અથ લાહોરી પંચાંગના મતે પણ ગ્રહઘાત વિચાર આ પ્રમાણે છે:—

ઘાત તિથિ ઘાત વાર ઘાત નક્ષત્ર એવ ચ ।

યાત્રાયાં વર્જયેત્પ્રાણઃ અન્ય કર્મ સુશોભના ॥

અથ વાર ૧૨ રાશીઓના સ્વામી (ગામડામાં શુક્રવાર કહે છે તે).

મેષ વૃશ્ચિકયો ભૌમ શુક્રે વૃષા તુલાધિપ ।

બુધ કન્યા મિથુને પ્રોક્તા કર્કસ્ય ચંદ્રમાધિપઃ ॥

સ્વામી મીન ધનુ જીવ શનિ મકર કુંભયોઃ ।

સિંહસ્વાધિપતિ સૂર્યઃ રાશીનાથ પ્રકીર્તિતાઃ ।

મેષાદિ ૧૨ રાશીઓના સ્વામી (શુક્રવાર)

મેષ-મંગલવાર, વૃષ-શુક્રવાર, મિથુન-બુધવાર, કર્ક-સોમ-વાર, સિંહ-રવિવાર, કન્યા-બુધવાર, તુલા-શુક્રવાર, વૃશ્ચિક-મંગલવાર, ધનુ-શુક્રવાર, મકર-શનિવાર, કુંભ-શનિવાર અને મીન-શુક્રવાર

શુજરાતના ગામડાઓમાં આજે પણ પોતાની રાશીના શુક્રવારના દિવસે હજમત કરાવતા નથી કે કપડાં ધોવરાવતાં નથી અને પરદેશ જતા નથી. પરંતુ અંધકાર જોમ લખે છે કે શુભ કામનો આરંભ કરવો, તેમાંજો ખાસ કરીને ચંત્ર, મંત્રના કામમાં આ વાર લેવો તે ઉત્તમ છે.

અથ ત્રિમાસીયો રાહુ—

માગશર પોસ અને વળી માહ, પૂરવહિશે આબ્યો રાહુ;

ફાગણુ ચૈત્રને વૈશાખ, દક્ષિણુ દિશ રાહુની સાખ.

જેઠ અસાડને શ્રાવણુ સહી, પશ્ચિમ દિશ તો રાહુે અહી;

ભાદરવો આસો કાતિકમાસ, ઉત્તર દિશ રાહુનો વાસ.

તિણુ દિશ દેશાંતર બાય, સો નર કષ્ટ લહે તિણુ ડાય. ૧

અથ પહોર પ્રમાણે રાહુનો દિશાઓમાં વાસ—

પૂર્વ ૧ વાયવ્ય ૨ દક્ષિણ ૩ ઇશાન ૪ પશ્ચિમ ૫ અગ્નિ ૬ ઉત્તર ૭ નૈઋત્ય ૮. દિશાને અર્ધ પ્રહર સમજવા. રાહુ જન્મણી પૂઠનો બહો.

અથ રાહુવાસ સ્લોક—

રાહુ પ્રાચ્યાં તતો વાયુ દક્ષિણ ઇશાન પશ્ચિમે ।

અગ્નિ ઉત્તર નૈઋત્યં પ્રહરાર્ધં ચ તિષ્ઠતિ ॥ ૧ ॥

ફલ—પૂઠે રાહુ જયં દધાત્ સન્નુજે પરાજયં ।

દક્ષિણે જય લાભં ચ વામ ભાગે પરાજયં ॥ ૨ ॥

....ઈતિ અર્ધ પ્રહરી રાહુ.

વત્સવિચાર

કન્યા તુલ વૃશ્ચિક સૂરજ તવ પૂરવ વછ હોઈ
ધન મકર કુંભે તિહાં દક્ષિણવાસો જોઈ ૬૦૭
વચ્છ મીન મેષે વૃષે પશ્ચિમ વાસો વસાઈ
મિથુન કર્કે સિંહે સદા વાસો ઉત્તર માંહી ૬૦૮
સાહમે વત્સ ન ચાલીયઈ નહીં કીજે ધરખાર
દેવણ દેવ ન ખેસારીઈ જોઈસ એહ વિચાર ૬૦૯
આયુ હરે વછ સાહમે પૂઠે ધન અપહાર
મમને ડાળો દક્ષિણે હીર કહે સુખકાર ૬૧૦

વત્સનો દિશામાં વાસ

શુક્રવાસ

પૂરવ ભૃગુ કૃતિક સમ દક્ષિણ દિશિ મધા સાત
પશ્ચિમ દિશિ અનુરાહ સમ ઉત્તર ધનિષ્ઠા સાત ૬૧૧
ઈમ અહુ દિશિ અઠવીસ રિસી વાસો શુક્ર વસંતિ
હીર કહે આલણ સમે વામ પૂઠિ ફલ હંતિ ૬૧૨

શુક્રં

અથ કનિયા નક્ષત્રે શુક્રનો પૂર્વાદિ દિશાઓમાં વાસ પ્રયાણે જોવો.

પૂર્વે	કૃ	શ	મૃ	આ	પુન	પુ	અશ્વે
દક્ષિણ	મ	પૂ. કા	ઉ. કા	હ	ત્રિ	સ્વા	વિ
પશ્ચિમ	અનુ	જ્યે	મૂ	પૂ. પા	રે. પા	અભિ	શ્ર
ઉત્તરે	ધ	શ	પૂ. આ	ઉ. આ	રે	અશ્વ	ભ

અથ પ્રયાણે સુદુર્ત્ત-

દેવત્યાદિ મેષે ચંદ્ર ચાવત્તિષ્ઠિ ચંદ્રમા ।

તદા શુક્ર ભવેન્મધો સન્મુખો દક્ષિણે શુભઃ ॥૧૧॥

ઉપર પ્રમાણે શુક્ર સન્મુખ હોય તો પશુ દોષ ન લાગે.

અથ શુક્રના અસ્તમાં નીચે સુજળનાં કાર્યો ન કરવાં જોઈએ.—

વાપો દૂષ તઠાગ યાત્ર ગમનં કૌરં પ્રતિષ્ઠા વૃતં ।

વિદ્યા-મંદિર રણ વેધન મહાકાનં શુરં સેવનં ॥

તીર્થ સ્નાન વિવાહ દેવલવનં મંત્રાદિ દેવાક્ષરં ।

દૂપોદ્યાપન કે બુધો પરિકરે અસ્તં ગતે ભાર્ગવે ॥ ૧ ॥

દિશાશૂલ

ન શુર દખ્ખણ જાઈજે ન પૂરવે શનિ સોમ

ન પશ્ચિમ શુક્રાં અરક ન ઉત્તરે બુધ ભોમ ૬૧૩

ભૂવાયવ શશી શુર અમનિબુધશનિ તણ ધશાંણુ

મુર શુક નૈરય તણ વિદિશ શૂલ પરિયાંણુ ૬૧૪

શૂલપરિહાર

રવિ તંબોલ શશી દરપણાં મંમલ ધાણા આઓ

બુધે ગુલી શુર રાધ્યાં શુક કરંબો આઓ ૬૧૫

વાયવિડંમ શનિસરે વદને ઘાલિ હાલે

દિશા શૂલ દૂષણુ ટલે ક્રશણે આવી મહાલે ૬૧૬

૨૭૬

રવિ ચંદન સોમે દહીં માટી મંગલવાર
બુધ માંખણ આટો ગુરુ શુક્ર તેલ અપાર ૬૧૭
શનિવારે ખોલ તિલક કરી આલ્યાં જયજયકાર
હીર કહે ઇંધે દિશિ વિદિશિ દોષ ન લાગે વાર ૬૧૮

વાર દિશાચક્ર-		
ઇશાન	પૂર્વે. સો. ય.	અગ્નિ
ઉત્તરે બુધ-મં		દક્ષિણે શુક્ર
વાયવ્ય	પશ્ચિમે રવિ. શુક્ર	નૈઋત્ય

વિદિશી-ખૂણામાં, દિશા ચક્ર.		
ઇશાને બુ. ય.	પૂર્વ	અગ્નિ ય. સો.
ઉત્તર		દક્ષિણ
મં. વાયવ્ય	પશ્ચિમ	ચ. ય. નૈઋત્ય

અથ વારે વિદિશા શૂલ—

લોમ વાયવ્યે શશી શુર અગ્નિ બુધ શની તથા ઇશાન;
સુરજ શુક્ર નૈરૂત તમે વિદિશિ શૂલ પરમાણુ. ॥ ૧૮૧ ॥

અથ નક્ષત્ર શૂલ—

ઉત્તર હસ્તને દક્ષિણ ચિત્રા, પૂર્વ રોહિણી સુણ હો મિત્રા;
પશ્ચિમ શ્રવણા મ કરીશ ગમણા, હરિહર પ્રણ પૂરંદર મરણા ॥૧૮૨॥

અથ દિશાઓમાં નક્ષત્ર શૂલ—

પૂર્વ ગમને બલિનો નાથ, ઉત્તર પાંડવ ગયા વનવાસ;
દક્ષિણ રાવણે સીતા હરી, પશ્ચિમ ગયા તે ન આવ્યા ફરી ॥૧૮૩॥
અથ સર્વને અમુક દિશિ પ્રયાણે નક્ષત્ર તિથિ વારે નિષેધ—
મૂલ શ્રવણ શાકેષુ પ્રતિપન્નવમીષુ ચ । જોગણી હોય છે.
શની સોમ બુધે ચૈવ પૂર્વસ્ય ગમનં ત્યજેત્ ॥ ૧ ॥

દિશા શૂલ હોય છે.

પૂર્વા ભાદ્રપદાશ્વિન્યો પંચમી ચ ત્રયોદશી । જોગણી હોય છે.
શુક્રર્ધનિષ્ઠા આર્દ્રાચૈવ દક્ષિણે સમ વિવર્જિતા ॥ ૨ ॥ કાલ હોય છે.
રોહિણી ચ તથા મુખ્યે વૃષ્ટી ચૈવ ચતુર્દશી । જોગણી હોય છે.
લોમાર્ક બૃશ્વદેષુ ન ગચ્છેત્ પશ્ચિમાયાં ॥ ૩ ॥

કાલ તથા દિશા શૂલ છે.

હસ્તેચોત્તરા કાલશુની દ્વિતીયા દશમી તથા । જોગણી છે.
બુધે રવૌ લોમવાદેષુ ન ગચ્છેદ્દુત્તરા દિશિ ॥ ૪ ॥

કાલ તથા દિશા શૂલ છે.

ઇશાન્યાંજી શની સોમો આગ્નેયાં શુર શૂલયોઃ । દિશા શૂલ છે.
વાયવ્યાં ભૂમિપુત્રસ્ય નૈરૂત્યાં શુક્ર સૂર્યયોઃ ॥ ૫ ॥

—ઇતિ તિથિવાર નક્ષત્રે પ્રયાણુ વર્જ્ય.

અથ પાઠાંતર બીકાનેરી જ્યોતિષસારે પૃષ્ઠ ૮૭ ગાથા. ૧૨૬-૧૨૭

પુન્વે અશલેશ મધા પૂન્વાષાઠમિ રોહિણી શૂલં ।

દક્ષિણાણુ ચિત્ત વિશાહા અસ્સણુ ભરણીય રિસિ ચઉરો ॥ ૧૨૬

૧ કાલ. જોગણી અને દિશાશૂલ.

ચેલે

તિથિ વાર નક્ષત્ર પરવે શૂલ

પડવા નવમી સોમ શની મઘા અશ્લેષા જિહ્વ
 પૂર્વાષાઢા રોહિણી પૂરવે મત કરો દિષ્ટ ૬૧૯
 પાંચમ તેરસ વાર ગુરુ અસ્ત્રણિ ચિત્ત વિશાહ
 સરવણ ધનિષ્ઠા પાંચકાં દક્ષિણ દિશે મત જાહ ૬૨૦
 છઠીને અઉદશી શુક રવિ રોહિણી શ્રવણાં પુષ્ય
 મૂલાં સાથે હાલતાં પશ્ચિમ ન હોવઈ સુખ ૬૨૧
 બીચા દશમી ભોમ બુધ રિસી રેવતી હસ્ત
 ઉત્તરા ફાલ્ગુની ઉત્તરે હીર કહે મતી જાત ૬૨૨

ત્રિવિધ દશા ચલ-તિથિવાર નક્ષત્રે

તિથિ	વાર	નક્ષત્રે	ત્યાજ્ય દિશા
૧-૬	સો-શ	મ-અશ્લે-જ્યે-પૂ-વા-રો	પૂર્વ
૫-૧૩	ગ્ર.	અશ્વિ-ચિ-વિ-મ-ધ-શ્રૂ-ભા-ઉ-ભા- -રે	દક્ષિણ
૬-૧૪	શુ-રવિ	રો-મ-પુષ્ય-મુ.	પશ્ચિમ
૨-૧૨	મં-શુ	રે-હ-ઉ-ફા	ઉત્તર

ત્ર્યોતિથ (પાઠાંતરે)—દિશા નક્ષત્ર

પૂર્વ-અશ્લેષા, મઘા, પૂર્વાષાઢા અને રોહિણી.
 દક્ષિણ-ચિત્રા, વિશાખા, અશ્વિની અને ભરણી.
 પશ્ચિમ-રોહિણી, શ્રવણ, મૂલ અને પુષ્ય.
 ઉત્તર-ઉત્તરાફાલ્ગુની, હસ્ત અને રેવતી.

અથ હસ્તલિખિત બાળબોધેની પ્રતનાં પત્ર ૧૧ શ્લોક

૨૧૪ થી ૨૨૧ સુધી આઠ દિશાઓમાં તિથિ વાર નક્ષત્રે અને પ્રયાણુ ટાઈમની કુંડલીમાં અમુક સ્થાને અમુક ગ્રહો હોય તેો પ્રયાણુમાં વર્જિત છે. તે આ પ્રમાણે:—

અથ પૂર્વદિશાએ પ્રયાણુ વર્જ્ય—

મંદેહુ નંદ નવમિખળ જ્યેષ્ઠા પ્રાહો મધા સાર્થ જલઃ કૃતિ ચ ।
મૂર્તી સવિત્રે તુલ કુંભ લગ્ને વિવર્જયેત્ પૂર્વદિશા પ્રયાણુ ॥૨૧૪॥

અથ અગ્નિકોણમાં પ્રયાણુ વર્જ્ય—

ભદ્રાસ્તુતીયા સ્વપિકાદશી ચ મુરેભ્ય ચ સહ શુકવારે ।
બ્યયશ્ચ લાલે ચ મધા ચ ચિત્રા ચાત્રાં ન કુર્યાત્ દશને ચ કોણે
॥ ૨૧૫ ॥

અથ દક્ષિણ દિશામાં પ્રયાણુ વર્જ્ય—

ભુવે જ્યા પંચમિ ચામ્ય ચિત્રા દ્વિદેવ વાસં ચ અજૈકપાતં ।
કર્મે ચ ભોમે અલિ મીન લગ્ને અલિચ ચામ્ય ગમનં ન કુર્યાત્
॥ ૨૧૬ ॥

અથ નૈરૂત્ય કોણમાં પ્રયાણુ વર્જ્ય—

ભદ્રા (?) ચતુર્થી ચ ચતુર્દશી ચ સદ્રાદશી શુક ભુધેડર્કવારે ।
ધર્મેષ્ટમે રાહુ ભવે દ્વિલગ્ને નૈરૂત્ય કોણે ગમનં ન કુર્યાત્ ॥૨૧૭॥

અથ પશ્ચિમે પ્રયાણુ વર્જ્ય—

નંદા ચ ભોમે સ સિતેર્ક વિષ્ણુ દિતિ દ્રયે રાહિણી વિશ્વમૂલં ।
સ્મરે, યનો સિંહ ધને ચ લગ્ને ચાત્રાં ન કુર્યાત્ દિશિ પશ્ચિ-
માયાં ॥ ૨૧૮ ॥

અથ વાયવ્ય કોણે પ્રયાણુ વર્જ્ય—

દ્વિતીયકા સપ્તમીકાદશી ચ સપૂર્ણિમા ચંદ્ર કુળેભ્ય વારે ।
સુતે પ થવા શત્રુ ૬ ગતે ચ ચંદ્રે વાયવ્ય કોણે ગમનં ન કુર્યાત્ ॥૨૧૯॥

અથ ઉત્તર દિશામાં પ્રયાણુ વર્જ્ય—

જ્યા દશમ્યાં દ્વિતીયા ભુધેર્કે ભોમેાત્રા દ્વાદશી હરત યોગે ।
કામાં (?) બલા લગ્ન સુખે ભુધશ્ચ દિશિસુદિન્યાં ગમનં ન કુર્યાત્
॥ ૨૨૦ ॥

અથ ઇશાન કોણે પ્રયાણ વર્ત્ય—

રિક્તાદિમી વૈ ભુધ મંદવારે તૃતીય વા દ્રવ્ય મતો ભુધશ્ચ ।

ઇશાન કોણે અમનં ન કુર્માત્ ચદા ભવેત્ કાર્યં મનોરથાપિ ॥૨૨૧॥

તિથિ પરત્વે કાલપાશ

નંદા પૂર્વ પશ્ચિમે ભદ્રા અગ્નિ વાઇ

ઉત્તર દૃખખણ જ્યા તિથિ કાલ પાસ કહેવાઈ ૬૨૩

નેરૂત ઇશાને રિમતા પૂરણા નાગ આકાશ

હીરકહે ઇયાં ગમણ તળે જિમ પૂગે મનની આશ ૬૨૪

અથ તિથિ કાલપાસ—

ઇશાને-રિક્તા, પૂર્વે-નંદા, અગ્નિએ-ભદ્રા, ઉત્તરે-જ્યા,
આકાશ અને પાતાલે-પૂર્ણા, દક્ષિણે-જ્યા, વાયવ્યે-ભદ્રા, પશ્ચિમે
નંદા તથા નેરૂત્યે રિક્તા.

અથ પાકાંતરે તિથિ કાલપાસ—

નંદાયાં પૂર્વે કાલ ભદ્રાયાં અગ્નિ એવ ચ ।

જ્યાયાં ઉત્તરે પ્રોક્તં રિક્તા ઇશાન ગોચરે ॥

પૂર્ણાયામધ ઉર્ધ્વં ચ કાલપાસો ન સંશય ॥ ૧ ॥

વાર પરત્વે કાલ પાશ

રવિ ઉત્તર શશી વાયવે ડોમ પશ્ચિમ બુધ નૈર

શુક્ર દૃખખણ ભૃગુ અમ્બનિમાં શનિ પૂરવસું વેર ૬૨૫

વાર કાલ પણ ઠાલવો બીજે તિથિનો કાલ

જાણી વરને અતુરનર તિથિ સવિ સંભાળ ૬૨૬

અથ વાર કાલપાસ—

વહેતો વાર દેખ્યો ઉગમણો અનુક્રમે સૃષ્ટિ ગણેઈ;

થાવર? જિહાં આવી વસે કાલતિહાં ચ ભણેઈ.

અથ વારે દિશામાં કાલવાસો અને તે વારે દિશા સન્મુખ તજવાની
ધડીઓ—

શનિવારે-પૂર્વદિશા ૨ ઘડી, શુક્રવારે-અગ્નિ કોણુ ૭ ઘડી,
શુક્રવારે-દક્ષિણ દિશા ૪ ઘડી, ગુધવારે-નૈરૂત્ય કોણુ ૧ ઘડી,
મંગલવારે-પશ્ચિમ દિશા ૬ ઘડી, સોમવારે-વાયવ્ય કોણુ ૩ ઘડી
અને રવીવારે-ઉત્તર દિશા ૮ ઘડી.

અથ વારે કાલની ઘડીઓ તબવી.

ભાસ્કર ઉત્તરાદિ વસુત્વો વાવ્યં ચ મિંદુ ત્રયં ।

હોમે પશ્ચિમ પદ ક્રમેણુ ઘટિકા નૈરૂત્ય ચૈકે ગુધે ॥

દક્ષિણ્યં શુક્ર વેદ ૪ કલિકા યાગ્નેય શુક્ર મુને ૭ ।

પૂર્વસ્યાત્ ચ શનિચરે દ્વિ ઘટિકા કાલે મુનિભિ સ્ત્યજેત્ ॥

અથ કાલનું ફલ-

હાળો કાલ લક્ષ્મી મન રંગા, પૂઠે કાલ જય અભંગા;

સામે કાલે પગલું નવ ભરે, જિમણો લઈ ચાલે તો મરે. ૧

અથ નક્ષત્ર કાલ-

અશ્લેષા મધા પૂરવ ઝંપે જાઈ, લક્ષ્મી ચઉસી સંઝંપે;¹

અશ્વિની ભરણી દક્ષિણ ગચ્છતો, જમહંકારે મારગ જતો. ૧

પુષ્ય પૂનર્વસુ પશ્ચિમ ચાલે, સર્પ મુખે તે આંશુલિ ઘાલે;

ઉત્તર હસ્ત રેવતિ ચાલ્યા, તે નર નિશ્ચે કાલે હણ્યા. ૨

અથ પ્રયાણે દિશાપરત્વે વળ્યું નક્ષત્ર—

જ્યેષ્ઠા ધનિષ્ઠા પૂર્વે જો ચાલે, સિદ્ધિ સંપતિ ચોરને ચાલે;

શ્રવણ અશ્વિનિ ભરણી દક્ષિણ ચાલે, તે સર્પ મુખમાં આંગલી
ઘાલે. ૧

પુષ્ય પૂનર્વસુ પશ્ચિમે જાય, મસ્તક દુટે ધડ ધાન ન ખાય;

ઉત્તરે હસ્ત રેવતી ગમન કીજે તો, કાલે વરણે કાઢીજે. ૨

એ નવ નખેતર અશુભ જો જાણે, પદપદ લક્ષ્મી ઘરમાં આણે.

નક્ષત્રે દિશામાં કાલ વર્જવો—

પૂર્વ દિશામાં-અશ્લેષા અને મધા નક્ષત્ર.

દક્ષિણ દિશામાં-શ્રવણ, અશ્વિની અને ભરણી નક્ષત્ર.

પશ્ચિમ દિશામાં-પુખ્ત અને પૂનર્વસુ નક્ષત્ર.

ઉત્તર દિશામાં-હસ્ત અને રેવતી નક્ષત્ર.

અથ કાલચક્ર પ્રયાણે તજવું.

પૂર્વ દિશાએ-જ્યેષ્ઠા તજવું, દક્ષિણ દિશાએ પૂર્વાશ્લેષુની તજવું. પાઠાંતરે-ઉત્તરા ભાદ્રપદ તજવું. પશ્ચિમ દિશાએ રોહિણી તજવું અને ઉત્તર દિશાએ-ઉત્તરા ક્રાંત્યુની નક્ષત્ર તજવું જોઈએ.

પૂર્વાદિક દિશાએ અનુક્રમે ક્રીલકયોગ હોય. નક્ષત્ર ૧ જ્યેષ્ઠાથી લખ્યા પ્રમાણે પૂર્વાદિક ક્રમાત ક્રીલકયોગ તત્ત્વો તેષુડનાગત્ અથ જ્યોતિષસાર ગ્રંથે પૃષ્ઠ ૩૪ ગાથા. ૧૧૪ આ પ્રમાણે ક્રીલકયોગનું ફલ બતાવે છે.

ઉત્તર દિશામાં ઉત્તરાશ્લેષુની નક્ષત્ર, પૂર્વ દિશામાં જ્યેષ્ઠા નક્ષત્ર, દક્ષિણ દિશામાં પૂર્વા ભાદ્રપદ નક્ષત્ર અને પશ્ચિમ દિશામાં રોહિણી નક્ષત્ર હોય તો તે ક્રીલકયોગ કહેવાય છે અને આ યોગમાં પ્રયાણ કરવું ન જોઈએ.

સર્વ દિગ્ દ્વારી છ નક્ષત્રો અને ખીજાં નક્ષત્રો કાર્યસિદ્ધિ કરે છે.

સર્વ દિગ્ ગમને હસ્ત પૂ-પાશ્વો શ્રવણો મૃગ ।

સર્વ સિદ્ધિ કરઃ પુખ્તો વિદ્યાયાં ચ શુરો ર્થથા ॥૧૧॥

અર્થાત-જેવી રીતે વિદ્યાના આરંભમાં શુરવાર શ્રેષ્ઠ છે, તેવી રીતે હસ્ત, રેવતી, અશ્વિની, શ્રવણ, મૃગ અને પુખ્ત આ છ નક્ષત્રો સર્વ દિશાઓમાં શુભ છે અને તેમાં પણ પુખ્ત નક્ષત્ર વિશેષ કરીને સિદ્ધિદાતા છે.

ચાગિની

પૂરવ દિશિ પડિવા નવમી અમનિ તીજ ઇચારિસી
હખખણ પંચમી તેરસી નેરઈ ચોથ ને બારસી ફરહ
પછિમ છૂંદી ચઉદશી સાતિમ પૂનિમ વાય
ખીયા દશમી ઉત્તરઈ અઢમી અમાવસી ઇશાન ફરહ

વાસો વસૈ ધમ જોગણી વામે પૂઠે લેઈ
હીર કહે આમાંતરે વામે અહુ ફલ દેઈ ૬૨૯
તિથિએ દિશામાં યોગિની વાસ—

પૂર્વ દિશા—એકમ અને નોમ, અગ્નિકોણ—ત્રીજ અને
અગિયારસ, દક્ષિણ દિશા—પાંચમ અને તેરસ, નૈરત્ય કોણ—ચોથ
અને બારસ, પશ્ચિમ દિશા—છઠ અને ચઉદશ, વાયવ્ય કોણ—
સાતમ અને પૂર્ણિમા, ઉત્તર દિશા—બીજ અને દશમ તથા ઇશાન
કોણ—આઠમ અને અમાવાસ્યા.

અથ કામ પરત્વે યોગિની કેમ લેવી તેનો એક પ્રાચીન દૂહો—

રમત રમીએ? જોગણ પૂઠિ લેઈ, આમાંતરે લીએ ડાવી;?
યોગિણી જિણી તિથિ તિણિ દિશિ.....

અર્ધપ્રહરી યોગિની

યોગિની અર્ધ પ્રહર વસઈ ક્રમઈ ઇશાને લેઈ
દક્ષિણ વાયવ્ય પૂરવ નૈરતે ઉત્તર અમનિ પછેઈ ૬૩૦

અથ અર્ધ પ્રહરી યોગિની—

૧ ઇશાને, ૨ દક્ષિણ, ૩ વાયવ્ય, ૪ પૂર્વ, ૫ નૈરત્ય, ૬
ઉત્તર, ૭ અગ્નિએ અને ૮ પશ્ચિમ દિશાએ આ પ્રમાણે અડધો
અડધો પહોર યોગિનીનો વાસો અનુક્રમે હોય છે.

અથ નારચંદ્ર ટબા સહિત વાળી પ્રતના પાના ૨૮ માં બતાવેલ
દિશાઓમાં યોગિનીનો અર્ધ પ્રહર વાસો—

શિવે ચ યામ્યે પવને ચ સૌમ્યે નૈરત્ય પૂર્વેણ વરુણે ચ વન્દિ ।
ચત્વારિ નાંદી જમતે ચ નિત્યં પ્રહરાર્ધ માનં ચ યદા સ યોગિની ૧૦

ઘટિકા યોગિની

યોગિની તિથિ જિણી દિશિ વસૈ પનર ઘડી તિણિ આઈ
ઉરધ વસૈ પછીદિશઈ વામે પાસ સ્વસાઈ ૬૩૧

૧ જુગાર રમીએ. ૨ ડાળી. ૩ પાસે સમાઈ

દશ ઘડીયાં હાલિયુ પછે દશ વસે પાતાલ
પાછે પનરહ સંમુહી ભેગિણી તણયે કાલ દર
તત્કાલ યોગિની—

યત્રોદયં ગતો દેવો તતો યામાર્ધં ભુક્તિગાઃ ।

બ્રમંતિ તે ન ભવેત્ તત્કાલ યોગિની ॥

અથ ઘડી યોગિની દૃષ્ટિ—

યોગિની સન્મુખ હોય પણ દષ્ટિ સન્મુખ ન હોય તો દોષ નહિ. તિથિ લાગે ત્યારથી ઘડીઓ ગણવી.

પ્રથમ ૧ થી ૧૫ ઘડી સુધી ઉંચું જોવે, ૧૬ થી ૨૫ ઘડી સુધી ઠાણું જોવે, ૨૬ થી ૩૫ ઘડી સુધી જમણું જોવે, ૩૬ થી ૪૫ ઘડી સુધી નીચું જોવે અને ૪૬ થી ૬૦ ઘડી સુધી સામું જુઓ. માટે તિથિની છેલ્લી ૧૫ ઘડીઓ તજવી.

અથ યોગિની દષ્ટિની ઘડી—

ઉર્ધ્વં નિરીક્ષેત્ દશ પંચ યોગિની દશૈવ વામા દશ દક્ષિણા ચ ।

દશૈવ નાડયં ભૂતલં નિરીક્ષ્ય પંચાદશ- સન્મુખ વર્જનીયા ॥

અથ વાર યોગિની—

ઇક્રોત્તરાગ્નિ નૈરૂત્યાં યમતો પાલિને ક્રમાત્ ।

સૂર્યાદિષુ ચ વારેષુ પર્યટ્ટે ક્ષાર યોગિની ॥

અર્થાત્—રવિવારે પૂર્વ દિશામાં; સોમવારે ઉત્તર દિશામાં, મંગલવારે અગ્નિ ખૂણામાં, બુધવારે નૈરૂત્ય ખૂણામાં, શુક્રવારે દક્ષિણ દિશામાં, શુક્રવારે પશ્ચિમ દિશામાં અને શનિવારે વાયવ્ય ખૂણામાં યોગિની હોય છે. કાલયોગિની રવિવારે ઇશાનમાં ન આવે કારણ કે ત્યાં શંકરનો વાસો છે, અને શંકર તો કાલના પણ મહાકાલ છે.

અથ યોગિની કાર્ય પરત્વે લેવાથી તેનું ફલ—

યોગિની સુખદા વામે પૃષ્ઠે વાંછિતદાયિની ।

દક્ષિણે ધનહંત્રી ચ સન્મુખે મરણપ્રદા ॥

સૂતે સુદે ચ યાત્રામાં સન્મુખે વામે 'ત્યજેત્ ।

પાઠાંતરે-

યુદ્ધે ચ યાત્રા યાંતુ સન્મુખ વામગાન્ શસ્તેવિજ્ઞેયં ।
યોગિની તિથિ સંપ્રાપ્તા સંશ્રામે સન્મુખો વ્યજેત્ ॥
પૂર્વાદિ દેવતા જ્ઞેયા વાહનાનિ ધ્વજાદયઃ ॥

અથ યોગિની વિચાર-

જુગાર અથવા ચોપાટ આદિ રમતો રમતાં અને કોઈ પણ
નતના બ્યાપારાદિ કરતાં યોગિની પાછળ અથવા ઠાળી રાખવી.
અથ દિશા પરત્વે યોગિણીનાં નામ-

પ્રાચ્યાં બ્રહ્માણી કૌભેર્યાં માહેશ્વરી ।
આગ્નેયાં કૌભેરી નેરૂત્યાં નારાયણી ॥
ચામ્યાં વારાહી વારૂણ્યાં ઇંદ્રાણી ।
વાયવ્યાં આમુંડા ઇશાને મહાલક્ષ્મી ॥૭૧॥
વામે ચ મૃત્યુઙ્ગા યુદ્ધે જ્યેષ્ઠા પૃથ્ઠ ક્ષિણે ।
યોગિની તિથિ સંપ્રાપ્તે સન્મુખો ત્યજેત્ ॥૭૨॥
પૂર્વાદિ દેવતાં જ્ઞેયા વાહનાનિ ધ્વજાદયઃ
ધ્વજો ધૂમ્રો સ્તથા સિંહો જ્ઞાન વૃષભ ખરૌ ગજો ।
બ્રાંશ્ચ ચૈવ કમ્બુચૈવ ખેત્રપાલા પ્રકીર્તિતાઃ ॥૭૩॥
ધ્વજેન ચાર્થ લાભં ચ સંતાપં ધૂમ્ર મેવ ચ ।
સિંહો ચ વિપુલાન્ લક્ષ્મી કલહ સ્વાન સદા ભવેત્ ॥૭૪॥
ધન ધાન્ય વૃષે ચૈવ સ્ત્રી મરણ્યં ચ રાસલે ।
ગજ ભદ્રાણિ પસ્યંતે બ્રાંશ્ચે ચ મરણ્યં ધ્રુવં ॥૭૫॥
ઇતિ યોગિની વાહનાદિ વિચાર.

કુંભાચક્ર

બોધશી કુંભાકાર કવિ અધવિચ તિરછી રેહ
દેઈને ઉરધ અધી લિખીએ અકૃવીસ રિસેહ ૬૩૩
પૂરણુ નામ અધી તણે રિકતો ઉરધ કહાઈ
ભાણુ રિસી ઉપરિ કવિ ગમણુ નક્ષત્રે આઈ ૬૩૪

રિકતે રિસી રિકતો મમણ પૂરણ રિસી ભરપૂરિ
લાલ લહીંઈ હીર કહેઈ દુરિય પણાસે દુરિ ૬૩૫
વર્જતિથિ નક્ષત્ર

આદ્રા ચિત્રા સ્વાતીએ જો પડિવા દિન હોઈ
તો ચાલણ પૂમતો નહીં મૂલ ઇગ્યારિસી જોઈ ૬૩૬
પૂરવ ઉત્તરા ફાલગુણી પૂરવા ભાદ્રપદ જાણુ
ઉત્તરા ભાદ્રપદ રેવતી બીજે મ કરીશ પ્રયાણુ ૬૩૭
શુભશીર અસસણી ને ભરણી જ્યેષ્ઠા શ્રવણ નિચાર
પુષ્ય અભિજિત ત્રિજ તિથિ દશમી શતભિષ વાર ૬૩૮
પૂરવ ઉત્તરાષાઢ એ ધનિષ્ઠા અને વિશાહ
અનુરાધા ને પુનર્વસુ ચતુર્થી દિવસ^૧ મત રાખ ૬૩૯
રોહિણી હસ્ત અને મઘા^૨ પંચમી દિવસે ટાલો
છઠ્ઠી દિવસ અસલેશ કૃતિકા હીર કહે મત હાલો ૬૪૦
દિનશુદ્ધિ દીપિકા. પૃ-૫૩ સ્લોકાંક નથી માટે આરંભસિ-
દ્ધિનો પાઠ હશે.

ક્ષેપક-પ્રવેશ અને પ્રયાણમાં તિથિઓ લેવી અને સમજવી.
=૩ પ્રકારની છે.

સ્લોક-નંદા ભદ્રા જ્યા રિકતા, પૂર્ણા ચેતિ ત્રિરન્વિતાઃ
=૧ ૨ ૩ લેઈ-તે શુકલાથી કૃષ્ણા=વિપરીત=(ઉલટી
રીતે સમજવી.

હીના મધ્યોત્તમા શુકલા કૃષ્ણાતુ વ્યતપથા તિથિઃ ॥

૪-૬-૧૪-૬ - ૮ - ૧૨ - ૩૦

રિકતા પશ્ચાત્તમી દ્વાદશ્યમાવાસ્યા શુભેત્યજેત્.
નવમીનો કઠી પણ, પ્રવેશ કે પ્રવાસમાં, સ્વીકાર ન કરવો
સ્વીકાર્યાન્નવર્મી કવાપિ ન પ્રવેશે પ્રવાસયોઃ ॥
હવે હીન મધ્યમ ને ઉત્તમ તિથિઓ ગણાવે છે.

શુકલ પક્ષમાં હીન તિથિઓ. ૧-૨-૩-તેમાં ચંદ્રની કળાઓ
ઓછી હોય છે માટે.

” મધ્યમ ” ૫-૭-૧૦ ” મધ્યમ હોય છે માટે
=નીચેની ટીપ વાંચો=

” ઉત્તમ ” ૧૧-૧૩-૧૫ ” સંપૂર્ણ હોય છે માટે
હવે શુકલ પક્ષથી વિપરીત. (ઉલટી) કૃષ્ણ પક્ષની તિથિઓ
ગણાવી છે.

કૃષ્ણપક્ષની ૧-૨-૩ તિથિઓ ઉત્તમ. તેમાં ચંદ્રની કળાઓ સંપૂર્ણ
હોય છે માટે.

” ૫-૭-૧૦ ” મધ્યમ. ” મધ્યમ સાધારણ ”

” ૧૧-૧૩- ” હીન ” ઓછી ”

એટલે શુકલ પક્ષમાં ૬ તિથિઓ અને કૃષ્ણ પક્ષમાં ૮
તિથિઓ ગણાવી છે. સિવાય બે પક્ષની ૪-૬-૧૪-રિકતા તિથિઓ
અને બે પક્ષની છઠા બે પક્ષની ૮ ને ૧૨ આઠમોને બારણો
અને અમાસ એ તિથિઓ વર્ણિત છે એટલે તેને ઉત્તમાદિમાં ગણુ-
વાની જરૂર જ નથી. પાઠ બાહ્યો કે વાંચો. પ્રકરણ ૧ માં ચોપાઈ
૬ થી ૧૬ માં બધી તિથિઓનાં ક્ષણ છે. ઉપરના પાઠ
સિવાય-માંગલિક કાર્યોમાં પણ ઉપર ગણાવેલી તિથિઓ લેવી તથા
તજવી એમ પણ છે. વળી શૂન્ય તિથિઓ માત્ર પ્રમાણે શુકલ
પક્ષ કૃષ્ણ પક્ષની પણ પ્રકરણ ૧ માં ગણાવી છે તથા ગલગ્રહ
તિથિઓ પણ ગણાવી છે. તે બધો તજવી. છેવટે અતિ આવશ્યકે
નિષેધ નક્ષત્ર ગ્રાહ્ય કચુર્ હોય તો જ્યોતિર્મધ્યમાં લખે છે કે
તે નક્ષત્રોની પ્રથમની ૨૧ ઘડીયો ટાલવી એવો પાઠ છે.

ટીપ-ઉપરના પાઠમાં-૧૫ ઉત્તમ ગણાવી છે. પણ અવાણ કે પ્રસ્થા-
નમાં તો પૂનમ નિષેધ છે-પાઠ નીચે સુજ્ઞ છે. પૂર્ણિમા ચ અમાવાસ્યા
પ્રસ્થાન નૈત્ર કરયેત. અમાનાસ્યા ન ગતવ્યં ચદિ કાર્યં શતં ભવેત પૂર્ણિમા
ચ ન ગતવ્યં વ્યાસસ્થ વચનં યથા. એ વાક્યોથી પૂનમ પણ નિષેધ છે
બીજા કાર્યોમાં લીધો હશે પણ તે તિથિ પર્વણીમાં ગણાય છે તેથી પણ
નિષેધ છે.

વળી કૂર તિથિઓ તેમજ દુધાતિથિઓ પણ ટાલવી. એવો
પાઠ હીરકલ્પશેની પ્રકરણ ૧ ની ચોપાઈ ૧૭-૨૬ સુધીમાં છે તે
કેાપટક પણ છે ત્યાં જોઈ લેવી. અને વધતી અને ઘટતી તિથિઓ
પણ ટાલવી તેમ માસાંત-સંક્રાંતિ પ્રવેશ દિનને નિરંશ પણ ટાલવો.

ગ્રાહ તિથિવાર ઉત્તમ નક્ષત્ર

શશી ગુરુ ભૂગુ ગમણુ કરિ પુનર્વાસુ પુથ્ય મધાહ
જ્યેષ્ઠા મૂલ રૈવસ્મણિ હસ્થાનર્ધ અનુરાહ ૬૪૧
સત્તમી દશમી ઇમારસી પંચમી પડિવા બીય
ત્રીયા તેરસી હીર કહઈ કીજે ગમણુ સદીય ૬૪૨

મધ્યમ જુધ

પૂર્વ શતભીસ શ્રવણુ સ્વાતિ ચિત્રા ધનિહ
રોહિણી છટ્ટી અટ્ટમી નવમી ભારસી ચતુર્થ મજ્જહ ૬૪૩

નિષેદ તિથિવાર નક્ષત્ર

ચતુર્દશ પૂનિમ મમન તલ રવિભોમ શનિ અદાહ
અસલેશા ઉત્તરા ભરણી કિરતીકા મધા વિશાહ ૬૪૪
વાસર કીજે ભાગ ત્રિહુ જો આમાંતરે વાહિ
પ્રથમ ભોમ તલ ઉત્તરા રોહિણી કિરતીકા વિશાહ ૬૪૫
જ્યેષ્ઠા મૂલ અહિ આદ્ર ચૌ બીજે ભાગ નિષેધ
ત્રીજે ભાગ અશ્વિની પૂ. પા હ. થાં વેધ ૬૪૬
જિમ વાસર તિમ રચણીઈ અનુરાધા મૃગ ચિત્ત
રેવતી રિસી પહિલઈ જોમશ રાખઈ નિત્ત ૬૪૭
બીજઈ મધા પૂર્વાઈ ભરણી ત્રિજઈ શ્રવણુ તિયાઈ
સ્વાતિ પુનર્વાસુ હીર કહે વરણ આલો ભામ ૬૪૮

નંદા ભદ્રા જ્યા રિક્તા પૂર્ણાચિતિ ત્રિરન્વિતાઃ ।

હોના મધ્યોત્તમા શુકલા કૃષ્ણાતુ વ્યત્યયા તિથિઃ ॥૧૧॥

રિક્તાપચ્ચયમ્ની દ્વાદશમાવાસ્યા શુભેત્યજેત । :

સ્વીકૃત્યક્ષવમ્ની ક્ષવાપિ ન પ્રવેશ-પ્રવાસયોઃ ॥૨૧॥

નંદા, લક્ષ્મી, જ્યા, રિક્તા અને પૂર્ણા આ પાંચ તિથિઓ ત્રણ પ્રકારની છે (તજવા લાયક, મધ્ય અને ઉત્તમ) અને તે પછી અજવાળી અને અંધારી એમ બે પ્રકારની છે. તેમાં અજવાળી તિથિથી અંધારી તિથિનું ફલ ઉલટું બાણુવું. તિથિઓની વિસ્તૃત ચર્ચા પહેલા પ્રકરણમાં કરી ગએલા હોવાથી અત્રે ફરીવાર ચર્ચા કરી નથી. ખાસ કરીને પ્રવેશમાં અથવા તેા પ્રવાસમાં કદાપિ નોમની તિથિ ન લેવી.

રવિવારથી શનીવાર સુધીના સાતવાર પૈકી રવિવાર, મંગલવાર અને શનીવાર આ ત્રણ ફૂર વારો છે અને બાકીના ચાર સૌમ્યવારો છે.

અથ જ્યોતિર્મમૂળ અથના મિશ્રપ્રકરણમાં પ્રયાણ માટે આ પ્રમાણે લખેલું છે:-

પ્રયાણ, દેશાટન અને યાત્રા આ ત્રણે શબ્દો એકજ વસ્તુની રજુઆત કરે છે.

અર્કેકલેશમનર્થકં ચ ગમને સોમે ચ બંધુ પ્રિયં ।

ચાંગારેડનલ-તસ્કર જવરભયં પ્રાપ્નોતિચાર્થં ભુધે ॥

દ્વેમારોગ્ય સુખં કરોતિ ચ શુરલ્લાલં ચ શુકઃ શુભો ।

મંદે બંધન હાનિ રોગ મરણાન્યુક્તાનિ ગર્ગાદિભિઃ ॥૧૧॥

અર્થાત—રવિવારે પ્રયાણ કરવાથી કલેશ તથા અનર્થની પ્રાપ્તિ થાય છે, સોમવારે પ્રયાણ કરવાથી બંધુજનોનો તથા પ્રિય વસ્તુઓનો મેળાપ થાય છે, મંગલવારે અગ્નિનો ઉપદ્રવ, ચોર તથા જવરનો ભય ઉપસ્થિત થાય છે, બુધવારે પ્રયાણ કરવાથી લક્ષ્મીની પ્રાપ્તિ, શુક્રવારે લાભ તથા શુભ ફલની પ્રાપ્તિ અને શનીવારે પ્રયાણ કરવાથી બંધનભય, નુકસાન, અને રોગ અને મરણ ભય પણ ઉપસ્થિત થાય છે, એવું ગર્ગાચાર્ય વર્ણવેલું કહેલું છે.

વાર ક્રેષ્ટ પણ ઘાતિક યોગ હોય, તો તે વર્જિત છે. બુધવાર નિષેધ વાર છે, પરંતુ પ્રયાણમાં જ્યોતિષ શાસ્ત્ર વેત્તાઓ ક્રેષ્ટ માને છે. કદાચ અશુભ વારોમાં પ્રયાણની જરૂર પડે તો રાત્રિમાં પ્રયાણ કરવાથી દોષ લાગતો નથી, અને અશુભ નક્ષત્રમાં પ્રયાણ કરવાની જરૂર પડે તો પ્રથમની રૂઢી છોડીને પ્રયાણ કરવાથી દોષ લાગતો નથી.

તિથિઓમાં—છઠ્ઠ, આઠમ, બારસ અને સુદી ૧, પુનમ, અમાવસ્યા અને રિક્તાતિથિમાં પ્રયાણ ન કરવું, પરંતુ, તેમાં વાર, નક્ષત્રો મલવાથી શુભયોગો થતા હોય તો દોષ ન ગણવો, તો પણ બનતાં સુધી નોમના દિવસે પ્રવાસ ન કરવો તે યોગ્ય છે. પ્રવાસ વખતે જનારનું અંદ્રબલ જોવું જોઈએ અને નેષ્ટ વાતો છોડી દેવી જોઈએ. શુભમુહૂર્તે પ્રયાણ કરનારને કાર્યસિદ્ધિ અને સુખ પ્રાપ્ત થાય છે. અને ઈષ્ટકાર્યની સિદ્ધિ કરીને તે પોતાના સ્થાને સુખરૂપ પાછો આવે છે.

નારદચંદ્રના મતે પ્રવાસ કરવામાં શુભ તથા અશુભવારો—

બુધ ગીઃપતિ ભાગવે સોમદિને ચદિયાસ્યસિ પૂત્યસિ સર્વજનૈઃ ।

અથ ભાસ્કર, ભાસ્કરિ ભોમદિને વધ બંધન તાડન કલેશ તતિઃ ॥

આદિત્યે ચ તથા ચદ્રે બુધે શુરો ચ ભાગવે ।

પંચવારે શુભાયાત્રા શનિ ભોમો વિવર્જયેત્ ॥

નિષેધવારે જરૂરી પ્રયાણ—

શનિને સુતો પરિહરૌ, મંગલભુકતો જાંણુઃ

સોમાં શુકાં સુરશુરાં, લાવે કરૌ પ્રયાણુ—૧

બુધવાર, શુક્રવાર, શુક્રવાર અને સોમવારે જો પ્રયાણ કરવામાં આવે તો સર્વસ્થળે આદર સત્કાર મળે છે, રવિવાર, શનીવાર અને મંગલવારે પ્રયાણ કરવામાં આવે તો વધ, બંધન તાડન અને કલેશ ઉત્પન્ન થાય છે. કોઈ કોઈના મતમાં રવીવાર પણ શુભ ગણવામાં આવેલો છે. પરંતુ, કોઈ ખાસ પ્રસંગે શનીવારે અથવા મંગલવારે પ્રયાણ કરવું પડે તો શનિવારને સુતો રાખીને અને મંગલવારના દિવસે ભોજન કરીને પ્રવાસ કરી શકાય છે.

રાત્રિએ પ્રયાણ કરવાથી વારનો દોષ લાગતો નથી, તેમાંએ વિશેષે કરીને મંગલવાર અને શનીવારે રાત્રિએ જ પ્રયાણ કરવું લોભએ.

અથ તિથિ નક્ષત્ર વારે પ્રયાણ નિષેધ—

અઉદય પૂનમ ગમન ન કીજે રવી લોમ શનિવાર;
અશ્લેષા ઉત્તરા ભરણી કૃતિકા મઘા વિશાખ.
ઈહ તિથાં ઈહ વારાં નક્ષત્રાં નવ હાલીને ગામ;
આલો ભોગ ભલા લઈ જિન સિધે સર્વ કામ.

અથ તિથિ વારે પ્રયાણ કરવાનો યોગ—

ચોથ નોમને ચૌદશે જો શનિવાર લહંત,
એકે કામે નિસર્યા સો સો કામ કરંત. ૧

અથ પ્રયાણે નક્ષત્ર નિષેધ—

અક્ષા ભક્ષા ને કૃતિકા અશ્લેષાને મઘાહ;
એતાં ગમન નવ કીજીએ જો વાંછે નર કુશળાહ. ૧

વળી—

જન્મ નક્ષત્રથી ચંદ્ર નક્ષત્ર શુધી ગણીને, તેમાં વાર ઉમેરીને, સાતે ભાગતાં સમ આવે તો પ્રવાસ કરવો અને વિષમ આવે તો પ્રવાસ ન કરવો.

અથ ૨૭ નક્ષત્રોમાં પ્રયાણે શુભાશુભ ફલ સંવત ૧૮૨૮ ના અષાઠ વદ ૧ ના દીવસે લખેલાં એક પાના પર મુનિ જસવિજયજીએ આ પ્રમાણે નોંધ કરેલી છે:—

૧ અશ્વિની આશ્લેષા ષડ્ઘ ફલ પાવે, ૨ ભરણી ગયો પાછો નવ આવે;
૩ કૃતિકા કરે મંદ ળલ ઝૂંઝે, ૪ રોહિણી મધ્યમ લાલ સુણીને. ૧
૫ મૃગશીરે સુખ વિજય પામીને, ૬ આર્દ્રા હોઈ મરણુ ગળે;
૭ પુનર્વસુ સખ સિદ્ધે કાજ, ૮ પુષ્યે હોય અચિંત્યો રાજ. ૨
૯ ચાર જ લૂટે અશ્લેષા, ૧૦ સંશય છવ પડે મઘા;
૧૧ પૂર્ણ એ વિચારે બઈ, ૧૨ ઉર્ણ એ પગ નવી દીને સઈ. ૩
૧૩ હસ્તે હાથથી ગયું ફલ પામે, ૧૪ ચિત્રા મન ચિંતા પામે;

૧૫ સ્વાતિ દેર આગમન લણીને, ૧૬ અર્થ હાણુ વિશાખા હોઈ. ૪
૧૭ અતુરાધા સળ કાળ કરીને સોઈ, ૧૮-૧૯ જ્યેષ્ઠે મૂલે ગમણ
નવિ કીને;

૨૦ પૂ-મા એ પણુ ઈમ લણીને, ૨૧ ઉત્રાષાઠે લાલ ન સૂએ. ૫
૨૨ મન ધાર્યું ફલ શ્રવણુ સુણેઈ, ૨૩ સોહિલું કાળ ધનિષ્ઠા શુણેઈ;
૨૪ ચતુર્થિયા કાંઈ ન કીને કાળ, ૨૫ પૂ-ભા અર્થ પરાયો આણે. ૬
૨૬ ઉ-ભા ગમન પરાયો જાણે, ૨૭ દેવતિ કાર્યે વિજય કરંત;
ઈમ ૨૭ નક્ષત્રનાં ફલ કહંત, જ્ઞાની હોય સો સમજે મહંત. ૭
લાલ અભીય જીવણુ કહે, ઈયાં નક્ષત્ર જ્ઞાત્યાં ફલ લહે;
શાસ્ત્ર પ્રમાણે કહ્યો વિચાર, જ્ઞાની હોય સો હીયે વિચાર. ૮
લી. જસવિને (જય) મુ: જોપારી સંવત ૧૮૨૮ આષાઠ વદ ૧
અર્થાત—

૧, ૫, ૭, ૮, ૧૩, ૧૭, ૨૨, ૨૩ અને ૨૭ મું નક્ષત્ર શ્રેષ્ઠ છે.
૪, ૧૧, ૧૨, ૧૮, ૧૯, ૨૦, ૨૧, ૨૪ અને ૨૬ મું મધ્યમ છે.
અને ૨, ૩, ૬, ૯, ૧૦ ૧૪, ૧૫ અને ૧૬ નેષ્ઠ છે.

અથ જ્યોતિષસારે પૃષ્ઠ ૨૨ પ્રમાણે ૨૭ નક્ષત્રોમાં પ્રયાણે શુભાશુભ ફલ.

અશ્વિનીતુ શુભા પ્રોક્તા ભરણી નાશકારિણી ।
કર્મધ્નિ કૃત્તિકાચોક્તા શોહિણી સિદ્ધિદા જુષ્ઠા ॥ ૭૭ ॥
મૃગઃ શુભસ્તતશ્ચાર્દ્રા મધ્યમસ્તુ પુનર્વસુઃ ।
પુષ્યઃ શુભઃ સાર્ધં મઘા પૂર્વાઃ શુભનાથ મૃત્યુદાઃ ॥ ૭૮ ॥
ઉત્તરા હસ્ત ચિત્રાસ્તુ વિદ્યાં લક્ષ્મી શુભપ્રદાઃ ॥
સ્વાતિ વિશાખાત્વ શુભ મૈત્રં સર્વાર્થ સિદ્ધિદં ॥ ૭૯ ॥
જ્યેષ્ઠામૂલ કમાત્તા ય ક્ષયનાશાર્થ હાનિદં ।
વિશ્વ બ્રહ્મ વિશ્ણુવશ્ચ બુદ્ધિ વૃદ્ધિ સુખપ્રદાઃ ॥ ૮૦ ॥
વાસવં વરુણં રોવં શુભં ભદ્રં મૃતિપદં ।
ઉત્તરાભાદ્રકં મીનં દેવતિ કામદાયિકા ॥ ૮૧ ॥

તિથિ-નક્ષત્ર

એકમ=આદ્રા, ચિત્રા અને સ્વાતિ.

બીજ=પૂર્વાશ્વિની, ઉત્તરાશ્વિની, પૂર્વાભાદ્રપદ, ઉત્તરાભાદ્રપદ
અને રેવતી.

ત્રીજ=મૃગશિર, કાર્તીક, મૃગશિર, પુષ્ય, જ્યેષ્ઠા, અભિજિત અને
શ્રવણ.

ચોથ=પૂર્વાષાઢા, ઉત્તરાષાઢા, ધનિષ્ઠા અને વિશાખા, અનુરાધા
તથા પુનર્વસુ.

પાંચમ=રોહિણી, હસ્ત અને મઘા.

છઠ્ઠ=કૃતિકા અને અશ્લેષા.

દશમ=ચતુર્ભિષા.

અગિયારસ=મૂલ. આ તિથિઓએ ઉપર મુજબનાં નક્ષત્રો
હોય તો તે પ્રમાણે તજવાં ભેઈએ. આ નક્ષત્રો સિવાય પણ
નક્ષત્રોના તારાની સંખ્યા પ્રમાણે તિથિ મહે તો તે પણ તજવી
ભેઈએ.

પાંચમું તિથિ નક્ષત્ર નિષેધ અને પર્વણી તિથિઓ પણ
પાંચ છે. (અજવાળી) પૂર્ણિમા, (અંધારી) અમાસ, અંધારી આઠમ,
અંધારી ચોદશ ને સંક્રાંતિ બેસે તે દિવસ. આ પાંચે તિથિઓ
નિષેધ છે, પરંતુ તેમાં તિથિ વારાહિ મહવાથી અથવા નક્ષત્ર
વારાહિ મહવાથી રવિચોગ તથા રાજ્યોગાહિ મહાશુભ થોમ થતા
હોય તો હોષ ન ગણવો.

અંધારીયા પખવાડીયાની તેરશથી ચાર તિથિઓ નિષેધ છે.
બંને પક્ષની ૪-૭-૮ અને ૬ ના પહેલા પહોરની પ્રથમની બે
ઘડીઓ તથા સુદી ૧૩-૧૪ અને ૧૫ તથા વદી ૧ ના બીજા
પહોરની વચલી એકેક ઘડી તજવી. જ્યારથી તિથિ શરૂ થતી
હોય ત્યારથી તિથિના પહોર અને ઘડીઓ ગણવી ભેઈએ.

અથ શુભાશુભ નક્ષત્રોમાં પ્રમાણ માટેનો સમય-નારચંદ્રે—

ધ્રુવે મિત્રેશ્ચ પૂર્વાન્હે તિફલેર્મધ્ય દિને નભે ।

અપરાન્હે ન ચ ક્ષિત્રે મૈત્રેતે ચ નિશામુખે ॥
 ઉગ્રે નિશીથ કાલેન નિશાતેન ચશકુભિઃ ।
 પૂર્વાન્હે ચોત્તરાં ગચ્છેત્ પ્રાચ્યાં મધ્ય દિને તથા ॥
 દક્ષિણાં અપરાન્હેતુ પશ્ચિમામર્ધરાત્રિકે ॥

અથ પ્રયાણે નિવેધ—

ભોમાદિત્ય નિશાકરાકિ દિવસે યાત્રા ન સંયોજ્યતં ।
 રૂક્ષેષ્વાગ્નિ ચમેશ મૂલ પિતૃષુ ચિત્રા ત્રયે સાર્પલે ॥
 ગંડાંતે વ્યતિપાત શૂલ પરિઘે વિષ્ટયાં તથા વૈધૃતે ।
 ભાવોઃ સંક્રમણે તિથૌ ચ પતિતે ક્ષોણેંદુ રકતે તિથૌ ॥

અથ જ્યોતિષસારે જન્મ નક્ષત્ર તથા જન્મનો અંદ્ર દેવો
 તથા તજવો. પૃ. ૨૧ ગાથા ૬૧ નો ભાવાર્થ—જન્મ નક્ષત્ર તથા
 જન્મનો અંદ્ર બધાં માંગલિક કાર્યોમાં ઉત્તમ છે. પરંતુ નગર
 સંબંધી કાર્ય, ઔષધ, વિવાહ, યાત્રા, વિવાહ, ગૃહપ્રવેશ તથા
 બાળકના વાળ ઉતરાવવા વગેરેના કાર્યોમાં નેષ્ટ છે.

અથ જન્મ નક્ષત્રાદિ છ નક્ષત્રનાં ફલ—

જન્મર્ક્ષમાલ્યં ૧ દશમં ચ કર્મભં ૧૦ સંવાતિકં પોહશભં ૧૬
 ચ માનસં ।
 સ્યાત્પંચવિશં ૨૫ સમુદાયમષ્ટાદશ ૧૮ ત્રયોવિંશતિમં ૨૩ ચ
 વિનાશનં ॥ ૧ ॥
 જન્મભે ૧ પ્રતિહતે તનુનાશઃ કર્મભણુઃ ફલહતિર્દશ ૨ મર્ક્ષે ૧૦ ।
 પોહશે ૧૬ ભવતિ ભાંધવપીડાષ્ટાદશે ૧૮ ધનવતાં ધનહાનિ ॥ ૨ ॥
 માનસે ૨૫ ચ મનસ્તાપો વૈનાશે ૨૩ મૃત્યુરેવહિ ।
 આધાને ગર્ભે પીડા સ્યાત્ સપક્ષાં શ્લેષ્મામિતિ સ્ફુટં ॥ ૩ ॥
 ઈતિ ષટ્ નક્ષત્રેષુ દિવ્યં ભોમાંતરિક્ષાત્પાત પીડિતેષુ ।
 અન્યચ અંદ્રાક્ષોધે પરાગેષુ યાત્રોદ્દાહનવ્ય વસ્ત્રાલંકરણ ॥ ૪ ॥
 રાજો દર્શનં પરગૃહ ગમનં વિકાલચર્યા દૂર પ્રયાણ ઉદ્દંતં ગભાન્ધ ।
 હૃત્યારોહણુ ગઠકાદિવાહ સાહસિક કર્મચત્તનેન વર્જયેત્ ॥ ૫ ॥
 એતેષુ ષટ્ સુ નક્ષત્રે પૂત્પલ રાગેષુ, ગહણાં ચ પ્રોક્તં

૧૬૫

શાંતિ વિના રોગ શાંતિર્ન ભવતિ ॥ ઇતિ સપ્તર્ષી ચંદ્ર ॥

—કામધેનુ જાતકે—બાકુ શ્રી જયરામકૃત નિબંધે પત્ર. ૫૧.

જન્મનક્ષત્ર

નામ	સંખ્યા	ફલ
જન્મભ	૧	તનુનાશ
કર્મભ	૧૦ સું	કાર્યનાશ
સંઘાતિક	૧૬ સું	ખંધુપીડા
સામુદાયિક	૧૮ સું	ધનહાનિ
વિનાશ	૨૩ સું	મૃત્યુ
માનસ	૨૫ સું	ચિંતા

અથ પ્રયાણ મુદ્દર્તના ઉત્તમ નક્ષત્રો—

૧ ૨ ૩
 ત્રયાં પ્રયાણમશ્વિન્યાં સ્થાદ્ધનિષ્ઠાનુરાધયો ।
 ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯
 પુષ્યે પુનર્વસુ હસ્તે રેવત્યાં શ્રવણો મૃગ ॥૧॥

પાઠાંતરે—

હસ્તેન્દુ મૈત્ર શ્રવણાશ્વિ પુષ્ય,
 પૌષ્ણા ધનિષ્ઠાશ્ચ પુનર્વસુ ચ ।
 મૈષ્ઠાનિ ધીષ્ણાનિ નવ પ્રયાણે,
 ત્યક્ત્વાત્રિ પંચા દિન સપ્તવાસા ॥૧॥

અથ પ્રયાણે શુભ નક્ષત્ર—

૩ ૪ ૮
 ચત્વાણે જ્યેષ્ઠા બહા, પુનર્વસુ પુષ્ય ધણિદાહ;
 ૭ ૨ ૬ ૧ ૫ ૬
 શ્રવણ મૃગ ને રેવતિ, અશ્વિનિ હસ્ત અનુરાહ.

અથ પ્રયાણે પુષ્ય નક્ષત્ર બલિષ્ઠ—

ન ભોગ ભોગો ન ચ લગ્ન લગ્ને, ન તારકા ચંદ્રગણં શુરં ચ ।
 ન ચોગિણી રાહુ ન ચૈવ કાલં, જ્યેષ્ઠાનિ વિધ્નાનિ હરંતિ પુષ્યે ॥

રહેક

ભાવાર્થ—પ્રયાણ સમયે જો પુણ્ય નક્ષત્ર હોય તો યોગ, લગ્ન, તારા, ચંદ્રબદ્ધ, યોગિણી કે રાહુ વગેરે કાંઈ પણ વિગ્ન કરી શકતા નથી.

અથ પ્રયાણે મધ્યમ નક્ષત્રો—

૧ ૨-૩-૪

નેષ્ઠં ચાતં ન આનિષ્ઠં રૌહિણ્યાં મહોત્તરા ત્રયે ।

૫ ૬ ૭ ૮ ૯-૧૦

જ્યેષ્ઠા શતભિષા મૂલં પૂર્વાશુ તિસૃષુ તથા ।

કૃત પ્રયાણમે તેષુ ન કદાચિન્નિવર્તતે ॥

અથ પ્રયાણે ૮ નેષ્ઠ નક્ષત્રો

૧-૨-૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮

ચિત્રા ત્રયે મઘાદ્રદેષા તથાર્દ્રા ભરણી દ્વયે ।

કનિષ્ઠમષ્ટ નક્ષત્રં દેવાનામપિ ગમ્ધંતો ।

યદેવેન ભવેન્મૃત્યુ કાર્યસિદ્ધિર્ન ભયતે ॥

યાઠાંતરે ૮ નેષ્ઠ નક્ષત્રો—

ચિત્રા વિશાખાડનલ સાર્ધં ચામ્યાં ।

વાયવ્ય પિત્રેશ્વર દેવતાનિ ॥

ચાત્રા સુનિષ્ઠાં ન પ્રિયાણિ ભાનિ ।

ન શ્રેષ્ઠાનિ ધીજ્ઞાનિ ન નંદિતાનિ ॥૧॥

અર્થાત—દિવસના પ્રથમ ભાગે ચિત્ર-મિશ્ર નક્ષત્ર નિષેધ.

દિવસના બીજા ભાગે તિસ્રણુ નક્ષત્ર નિષેધ.

દિવસના ત્રીજા ભાગે ક્ષિપ્ર નક્ષત્ર નિષેધ.

રાત્રિના પ્રથમ ભાગે મૃદુ નક્ષત્ર નિષેધ.

રાત્રિના બીજા ભાગે કૂર નક્ષત્ર નિષેધ.

રાત્રિના ત્રીજા ભાગે ચર નક્ષત્ર નિષેધ.

પ્રસ્થાન

જો પ્રસ્થાનો કાવિજે તો હથ ધનુષ ઉવરેહી

પાંચ સયાં ધનુષાં મહં તો બહુ લાભ કરેઈ ૬૪૯

છત્રપતિને દિવસ દશ માંડલિક ને દિન સાત
અવર લોકને પંચ દિન લગી થાપિ કરે સવિવાત ૬૫૦

અથ પ્રસ્થાને તથા પ્રયાણે લેવાના વાર—

૨વી૧ શરીર મંગલત જોય, શુર શુકે આલણ કરો;
અવર ન લીજે કોય, પ્રસ્થાનો કે ગામંતરો કરો ૧

પાઠાંતરે પ્રસ્થાન વિચાર—

પ્રસ્થાનો સો પાઉડાં, કીજે જમણે પાસ;
દશ ઠાકર લોક પાંચ દિન, રહીજે બાહિર વાસ,

કાલ પાસ વરણ પૂંઠિ સન્મુખ વછ તિમ સૂર
તિમ જિમણો પૂંઠિ પવન લે આલીયાં દુખ દૂર ૬૫૧

તિથિવાર વલિયોગ ચંદ્રગણ સન્મુખ આણો
શહ જ આણો પૂંઠ પૂંઠ વલિ જોગણ બાણો
ધડી અમૃત શુભ લાભ કાલશૂલ લહે ઠાવો;
આલીજે ઈમ બાણ લચ્છી તો ઘર આણો.
એહ મુદ્દર્ત આલણ તણો બાણ કવિ પંડીત કહે
કરોઈ યત્રુમે આલતાં જિત પતાકા તે લહે. ૧

વળી—દિશાશૂલ ઠાણો ભલો જોગણ ભલી જ પૂંઠ;
ચંદ્રમા સન્મુખ ભલો લક્ષ્મી લાવો લૂંટ. ૨

અથ પ્રયાણે રવ્યાદિવારે લગન નિષેધ—

૨વી તુલાએ ગમન નવ કીજે, સોમ મિથુને પાઉ નવ કીજે;
લોમવારે કરકે મત આલો, બુધે કુંભ હોય અસારો. ૧
મકર શુર પાઉ ન કીજે, શુક્રવારને ધન દૂર તણજે;
મીન શનિશ્વરે જો સંચરે સહદેવ કહે જો નિશ્ચે મરે. ૨

અથ પ્રયાણે લગનફલ—

મેષે આલ્યો મહુ સુખ પાવે વરજે કામ કરી ઘેર ન આવે;
મિથુન લગ્ને નવ સિદ્ધે કાજ કર્કે આલ્યો પામે રાજ. ૧

સિંહે સજ્જન સામા મળે કન્યા લગ્ને વસ્ત્ર હારવે;
તુલ લગ્ને ઉપજે વિગવાદ વૃશ્ચિક સિંહે અરધું કાજ. ૨
ધને ધન હાથેથી જાય મકર લગ્ને સુરત મત પૂછાય;
કુંભ મીન બે થીર કરી ભેય એવાં ફલ લગ્નનાં હોય. ૩

અથ પ્રયાણે સનેત્ર લગ્ન—

પૂર્વનેત્ર ધન મેષ કુંભ ચામ્ય૧ નેત્ર મૃગાલિ કુમારી ।
વારુણાક્ષર તુલ દ્વંદ્વ સિંહચોત્તરાક્ષ૪ વૃક્ષ મીન કર્ક ॥
યસ્યા દિશાયાં લગ્ન સનેત્ર તદ્ગેહ યાત્રા શુભં મંગલાનિ
સર્વાણિ કાર્યાણ્યપિ યાતિ સિદ્ધં અન્યત્ર નેત્રે ધન નાશ ઘાતં ॥૧૧॥

સનેત્ર લગ્નો દિશા પ્રમાણે—

પૂર્વનેત્ર=ધન, મેષ અને કુંભ.
હક્ષિણ નેત્ર=મકર, વૃશ્ચિક અને કન્યા.
પશ્ચિમ નેત્ર=તુલા, મિથુન અને સિંહ.
ઉત્તરનેત્ર=વૃષભ, મીન અને કર્ક.

સાલાદિક દાપ

રવિ લગ્ને પૂરવ તજહુ શશી પણ છઠે વાય
ભોમ તજહુ હક્ષિણ દશમે પુધ અહિથે ઉતરાય ૬૫૨
ઈશાને ગુરુ બીથે તીથે આથો ગમણ નિષેધ
ભૃગુ બારમે ઇગ્યારમે અગનિકુણ સું વેધ ૬૫૩
પશ્ચિમદિશિ શનિ સત્તમે તમ નૈઋત વસુનંદ
દાહો એહ લલાટ ગ્રહ બોલે હીર મુણિંદ ૬૫૪

અથ પ્રયાણે લલાટગત ગ્રહ દિશા પરત્વે નિષેધ—

રવિ લગ્ને પૂરવ તજહુ શશી પણ છઠે વાયવ્ય
ભોમ તજહુ હક્ષિણ દશમે પુધ અહિથે ઉતરાય—૨૫૦
ઈશાને ગુરુ બીથે તીથે આથો ગમણ નિષેધ
ભૃગુ બારમે ઇગ્યારમે અગનિકુણ સું વેધ—૨૫૧

૧ હક્ષિણ. ૨ પશ્ચિમનેત્ર. ૩ મિથુન. ૪ ઉત્તર નેત્ર. ૫ વાયવ્ય, ૬ નિવાર, ૭ મે, ૮ વાર,

પશ્ચિમ દિશિ શનિ સત્તમે તમ૧ નૈરત્ય વસુર નંદક
ટાલો એહ લલાટગ્રહ ગોલે હીર સુણિંદ. ૨૫૨

અથ સુહૃત્ ચિંતામણીમાં આ પ્રમાણે લલાટ ગ્રહ માટે લખેલું છે—

દિશાના સ્વામીથી લાલાટિક યોગ માલુમ પડે છે. પૂર્વનો સ્વામી સૂર્ય, અગ્નિનો શુક્ર, દક્ષિણનો મંગલ, નૈરત્યનો રાહુ, પશ્ચિમનો શનિ, વાયવ્યનો ચંદ્ર, ઉત્તરનો બુધ, ઈશાનનો શુક્ર, આ આઠ દિશાના સ્વામી છે. આને જ લાલાટિક યોગ બધા કહે છે. ચાત્રાના સમયે પ્રયાણુ લગ્ન કુંડલીના કેંદ્રસ્થાનો ૧-૪-૭-૧૦ માં દિશાના સ્વામી હોય તો લાલાટિક યોગ થાય છે. આ યોગમાં રાજાએ શુદ્ધ ન કરતું ભેદ એ. પ્રયાણુ સમયે લગ્નમાં સૂર્ય પૂર્વમાં હોય તો, બીજા તથા ત્રીજા સ્થાનમાં શુક્ર ઈશાનમાં હોય તો, ચોથા સ્થાનમાં બુધ ઉત્તરમાં હોય તો, ૫-૬ સ્થાનમાં ચંદ્ર વાયવ્ય પૂણ્યામાં હોય તો, ૭ મા સ્થાનમાં શનિ પશ્ચિમમાં હોય તો, ૮-૯ મા સ્થાનમાં રાહુ નૈરત્યમાં હોય તો, ૧૦ મા સ્થાનમાં મંગલ દક્ષિણમાં હોય તો અને ૧૧-૧૨ મા સ્થાનમાં શુક્ર અગ્નિ પૂણ્યામાં હોય તો લાલાટિક યોગ થાય છે. આનાથી વિપરીત હોય તો લાલાટિક યોગ થતો નથી—આ પ્રયાણુ કુંડલીના ગ્રહો ઉપરથી જોવાનું છે.

અથ ઘળાઠ યોગ પ્રયાણુ ગ્રેષ્ઠ છે, તે આ પ્રમાણે—

સૂર્ય ભાસ્કરણયેશ્ચાંદ્રં ત્રિગુણું તિથિ મિશ્રિતં ।

સપ્તભિસ્તુ હરેન્દ્રભાગં ત્રિણિ શેષે ઘળાઠકં ॥૧॥

ફલ—

ઘળાઠેષિ પ્રયાણું સ્યાત્ ગહ્વર્થ લક્ષતે નરઃ ।

સર્વસિદ્ધિમવાપ્નોતિ ભયતે વાંછિતં ફલં ॥૨॥

ઘળાઠયોગ અને હૈવર યોગ માટે સમજાવતિ—

સૂર્યના નક્ષત્રથી દિન નક્ષત્ર સુધી ગણીને, શુક્રલાદિ તિથિ

અને સુહર્તના વાર મેળવીને, નવે ભાગતાં જો ૭ શેષ વધે તો હેવરયોગ થાય છે અને તે પ્રયાણમાં ઉત્તમ છે. સૂર્યના નક્ષત્રથી ચંદ્રના નક્ષત્ર સુધી ગણીને, તે સંખ્યાને ત્રણ ગણી કરીને, શુક્ર લાદિ વર્તમાન તિથિ તેમાં મેળવીને, સાતે ભાગતાં શેષ ૩ વધે તો ધનહયોગ થાય છે. આ યોગ હેવરયોગ કરતાં પણ ઉત્તમ છે. આ યોગમાં પ્રયાણ કરવું ઉત્તમ છે.

પંચ તત્ત્વ

હીર કહે તિથિવાર રિસી વહતો લગન ખિવેઈ
તિથિ ભેલી પણ ભાગ દે વધતો તત્ત્વ ગહેઈ ૬૫૫
પુહવી જલ શુભ તત્ત્વ બેય મધ્યમ તેજ કહાઈ
વાયુ નિષ્કલ ગજને ફલેઈ નામ પ્રમાણ કહાય ૬૫૬

પંચ સ્વરફલ

નંદા ભદ્રા જયા રિગત પુન્તા પણ તિથિ નામ
તિમ પંચે સ્વર વહે કમે બાલ કુમાર યુવાન ૬૫૭
વૃદ્ધ મૃત્યુ છહ છહ જડી રહઈ તિથારી લાર
થોડો લાભ દે બાલ સ્વર અરધો ફલઈ કુમાર ૬૫૮
વૃદ્ધ મૃત્યુ ન સિદ્ધિ કાળ બહુ ફલ ફલઈ યુવાન
એ પાંચે સ્વર હીર કહઈ જો લહઈ સો ચતુરાંન ૬૫૯

અથ પ્રયાણ સ્વરોદય—

ચંદ્ર વહેતાઈ ગામ ગમીને રવિ વહતે ગામે પેસીને;
બિહું વહેતાં કામે રહીને ઈણિ પેરે બેઠાં કાલ ગમીને. ૧

વળી—

ચંદ્ર વહેતે ચાલીયે સૂરે કરો પ્રવેશ;
બાવી લક્ષ્મી બાહુડે ઈમ બોલ્યા ગુરુ ઉપદેશ. ૧
ચંદ્ર વહેતે ચ્યારિ પગ સૂરહ પંચ ઠવિને;
એકે કાળે ચાલીયાં કાળ સઘલા કરીને. ૨

અહમલ રવિભલ ચંદ્રમલ તારામલ મ ગણીજન;
 જિમ જિમ નાડી સુર વહે તિમ તિમ પાય ઠવીજન. ૩
 જિમભે રવિ શુર શનિ અંગારે હાવે સોમ શુક્ર બુધવાર;
 જિભે વારે જે સુર નાસે કરે હાથિકે મૃત્યુ ઉપાસે. ૪

રવિ, શનિ, મંગલ એ ૩ વારે સુરજ નાડી વહેતો પશ્ચિમ દક્ષિણ દિશામાં જાય તો સિદ્ધિ. ચંદ્ર, બુધ, શુર અને શુક્ર એ ચાર વારે ચંદ્ર નાડી વહેતી હોય અને પૂર્વ ઉત્તરમાં ચાલે તો સિદ્ધિ થાય

અથ ગર્ગીદિ મતે પ્રયાણ સુદર્ત જ્યોતિર્મયૂષે પ્રયાણ સુદર્ત પૃષ્ઠ ૨૦૧.

તિથિ

ઘડી	નંદા-ભદ્રા-જયા-રિક્તા-પૂર્ણા
૬	બાલ-કુમાર-યુવાન-વૃદ્ધ-મૃત્યુ
૧૨	કુમાર-યુવાન-વૃદ્ધ-મૃત્યુ-બાલ
૧૮	યુવાન-વૃદ્ધ-મૃત્યુ-બાલ-કુમાર
૨૪	વૃદ્ધ-મૃત્યુ-બાલ-કુમાર-યુવાન
૩૦	મૃત્યુ-બાલ-કુમાર-યુવાન-વૃદ્ધ

પ્રયાણ વખતે દક્ષિણાર્ધ કેવી રીતે ગણવો તે દિનશુદ્ધિ લીપિકાના સ્લોક ૮૨ માં આ પ્રમાણે બતાવેલું છે:—

પાછલી રાતનો એથા પહોર ને દિવસનો પહેલો પહોર સૂર્ય પૂર્વમાં, દિવસનો બીજો અને ત્રીજો પહોર સૂર્ય દક્ષિણમાં, દિવસનો એથા ને રાતનો પહેલો પહોર, સૂર્ય પશ્ચિમમાં, અને રાત્રિનો બીજો અને ત્રીજો પહોર સૂર્ય ઉત્તરમાં, એમ સૂર્યનો વાસો ગણવો

યામે યુગ્મેષુ રાત્ર્યં યામાત્ પૂર્વાદિગો રવિ ।
 યાત્રાસ્મિન્ દક્ષિણે વામે પ્રવેશે પૃષ્ઠગે દ્વયં ॥૮૨॥
 ન તિથિર્ન ચ નક્ષત્રં ન વારો ન ચ ચંદ્રમા ।
 એષ્ટા વજ્રમયી રેખા અભેદા ચ પ્રશસ્યતે ॥

ન તત્ર અંગારકે વિષ્ણી વ્યતિપાતે ન વૈધૃતે ।

સિધ્ધંતિ સર્વકાર્યાણિ યાત્રાયાં દક્ષિણૌ રવૌ ॥૨૧॥

પ્રવેશે વામાર્ક પ્રયાણે દક્ષિણાર્ક—

પૂર્વ દિશાએ વાસો—રાત્રિએ ચોથો પ્રહર અને સવારનો ૧લો પ્રહર

દક્ષિણ ” ” દિવસે બીજો અને ત્રીજો પહોર

પશ્ચિમ ” ” દિવસે ચોથો અને રાત્રિએ પહેલો પહોર.

ઉત્તર ” ” રાત્રિનો બીજો અને ત્રીજો પહોર.

પાઠાંતરે—

પૂર્વાન્હે ચોત્તરાં ગચ્છેત્ પ્રાચ્યાં મધ્યદિને તથા ।

દક્ષિણામપરાન્હેતુ પશ્ચિમા મધ્યરાત્રિકે ॥

રવિ વામ દક્ષિણે જોવો—વામાર્ક—

ધંશાન—રાત્રે ત્રીજો પહોર, પૂર્વ—રાત્રે ચોથો પહોર, અગ્નિ—દિવસે પહેલો પહોર, દક્ષિણ—દિવસે બીજો પહોર, નૈરૂત્ય—દિવસે ત્રીજો પહોર, પશ્ચિમ—દિવસે ચોથો પહોર, વાયવ્ય—રાત્રિએ પહેલો પહોર અને ઉત્તર—રાત્રિએ બીજો પહોર.

અથ પ્રયાણે દક્ષિણાર્ક જ્ઞાનચક્રમ્—

પ્રયાણ સમયની કુંડલીમાં લગ્ન તે પૂર્વ દિશા સમજવી તેથી સ્થાન ગણવાં

પૂર્વે—૮,૯,૧૦,૧૧,૧૨. દક્ષિણે—૫,૬,૭,૮,૯. પશ્ચિમે—૨,૩,૪,૫,૬

સૂર્ય જમણો. સૂર્ય જમણો, સૂર્ય જમણો. અને

ઉત્તરે—૧૧,૧૨,૨,૩. સૂર્ય જમણો.

જમણો સૂર્ય લઈ પ્રવાસ કરે તો પશ્ચિમે જવા વાળાને રાત્રિ સિવાય મુહૂર્ત આવે જ નહિ.

અયોગાઃ સિદ્ધિયોગાશ્ચ દ્વાવે તો ભવતા ચદિ ।

અયોગાઃ હન્યતે તેન શુભયોગાઃ બલાધિકાઃ ॥૧૧॥

અર્થાત્—સુયોગ અને અવયોગ એ સાથે થાય તો સુયોગ બદલાય.

પ્રયાણ વખતે સ્થિર લગ્નમાં પ્રયાણ ન કરવું. સ્થિર લગ્ન= વૃષ, સિંહ, વૃશ્ચિક અને કુંભ, તેમાં કુંભ તદ્દન ખરાબ છે.

જ્યોતિર્મયૂષે પૃષ્ઠ ૬૫-૬૬, વિવાહ પ્રકરણે સ્લોક ૧૧૦ માંનો ભાવાર્થ-જે સુદર્ત્તમાં પ્રયાણ સમય હોય તે વેળામાં પંચક તપાસવાની રીત-પ્રયાણ સમયમાં પંચક તપાસવા માટે, અજવાળીયા પખવાડીયાની પડવાથી લગ્ન તિથિ સુધી જેટલી તિથિ બીતી ગઈ હોય તે તિથિનો આંક અને પ્રયાણ તિથિનો આંક મેળવી તેને નવે ભાગવાથી શેષાંક ૮, ૨, ૪, ૬ અને ૧ આ ક્રમ પ્રમાણે પંચકનાં નામ સમજે.

૮ શેષે રોગ પંચક-મૃત બંધને, જનોઈ દીક્ષાદિ કાર્યે

૨ શેષે અગ્નિ પંચક-શુદ્ધારથે.

૪ શેષે રાજપંચક-સેવા, નોકરી, ચાકરી, રાજકાર્યે.

૬ શેષે ચૌરપંચક-પ્રયાણે.

૧ શેષે મૃત્યુપંચક-વિવાહે સમજવું. વરજવું.

વળી પાકાંતરે-

વિવાહ પટલે-શીઘ્રભોધે. સૂર્ય સંક્રાંતિના અંશ ૬-૧૫-૨૪ ચોર પંચક તેમાં શુક્ર કે મંગલવાર હોય તો દોષ લાગે તે રાતે ટાલવું. ૧-૧૦-૧૬-૨૮ મૃત્યુ પંચક તેમાં શનિવાર કે બુધવાર હોય તો જો સંધિ વખતે-સવારે અને સાંજે-ટાલવું.

નોંધ-વિવાહ સમયે, પ્રયાણે-લગ્ન પૂર્ણ બલવાન હોય તો પંચક દોષ ન લાગે-ઇતિ જ્યોતિર્મયૂષે.

પ્રયાણ વખતે લગ્ન કુંડલીમાં શુભાશુભ ગ્રહ—

પ્રયાણ લગ્નકુંડલીમાં કેંદ્રમાં ૧-૪-૭-૧૦ કે ત્રિકોણ ૫-૬ સ્થાનોમાં શુભ ગ્રહ હોય તો પ્રયાણ ઇષ્ટ છે. પરંતુ શુક્ર ૭ મે અશુભ. તેમજ પાપગ્રહો ૩-૬-૧૦-૧૧ ઈષ્ટ છે. પરંતુ ૧૦ મે શનિ અશુભ. વળી ૧-૬-૮-૧૨ મે સ્થાને ચંદ્ર અશુભ અને લગ્ન સ્વામી ૭-૬-૮ અને ૧૨ અનિષ્ટ છે.

ઉપ: પ્રશસ્યતે ગર્ગ: શકુનં ચ બૃહસ્પતિ: ।

અંગિરા ચ મનોત્સાહં વિપ્ર વાક્યં જનાર્દન: ॥૧૬॥

અપશુકનનો પરિહાર, જ્યોતિર્મયૂજો પૃષ્ઠ. ૨૦૪

આઘેડપશુકને સ્થિત્વા પ્રાણાનેકાદશ વ્રજેત્ ।

દ્વિતીયે ષોડશપ્રાણાં સ્તૃતીયેન ક્વચિદ્વ્રજેત્ ॥ ૨૦૪ ॥

અર્થાત્-પ્રયાણ કરતી વખતે પ્રથમ અપશુકન થાય તો ૧૧ શ્વાસ લે ત્યાં સુધી થોભી જવું ને પછી પ્રયાણ. ૧ શ્વાસ લેતાં ૧૦ દીર્ઘ અક્ષરો ભોલતાં જેટલી વાર લાગે, આવા ૧૧ શ્વાસ લઈને પછી પ્રયાણ કરવું. બીજીવાર અપશુકન થાય તો ૧૬ શ્વાસ લેતાં જેટલીવાર થાય તેટલી વાર થોભીને પછી જવું. પરંતુ ત્રીજી વાર પણ અપશુકન થાય તો ગમે તેવું જરૂરી કામ હોય તો પણ જવું નહિ. કેટલાક મતે-પહેલી વખતે ૮ શ્વાસ અને બીજી વખતે ૧૬ શ્વાસ લેવાય તેટલીવાર થોભીને પછી પ્રયાણ કરવું. હાથ પગ ધોઈને પ્રાણાયામ કરીને જવું.

પાઠાંતરે અપશુકનનો પરિહાર—

વારાણસ્યાં લક્ષિણે ભાગે કુર્કુટો નામ વૈ દ્વિજ: ।

તસ્ય સ્મરણ માર્તેણ ભવેદ્: શકુન: શુભં ॥

આ શ્લોકનો ૭ વાર જાપ કરવાથી અપશુકનનું અશુભ ફળ નાશ પામે છે. વળી કેટલાક મતે વિષ્ણુ ભગવાનના નામનું સ્મરણ કરીને જાય અને જૈન મતે ત્રણ નવકારણ ગણીને જાય.

શિવચક્ર

જેઘશ સધલાં શિવ પિછે જકો લહઈ સુખાણુ

પોષ માસ પૂરવ વસૈ માધ ફાગુણ ઇશાન ૬૬૦

ચૈત્ર માસે ઉત્તર વસૈ વાયવ્ય જેઠ વૈશાહ

આષાઢે શિવ ઉઠીને પેઠો પશ્ચિમ માંહ ૬૬૧

૧ શનિની પાછલી પાંચ પદી રહે તે ટાંકમતે ઉપ:કાલ કહેવાય છે.

નૈરૂતે શ્રાવણ ભાદ્રવે દક્ષિણ આસો માસ
 અગ્નિ કાર્તિક મિગસિરૈ કીધો અવિચલ વાસ ૬૬૨
 ઘડી અઢાઈ દિશિ વસં વિદિશાં પાંચ વસેઈ
 માસે માસે સંહાર ફિરે ઘડીએ સૃષ્ટિ ઝણેઈ ૬૬૩
 પુઠિ મુઠિ શિવચક્ર લઈ જે કેા મડે કામ
 હીર કહે તે આપણો નવખંડ રાખેં નામ ૬૬૪
 તીસ ઘડી ઈમ શિવ વહે જિમ દિવસ તિમ રાતિ
 મામાંતરે યુદ્ધ જીવટૈ પુર પ્રવેશ વિખ્યાતિ ૬૬૫

યુદ્ધાદિ સમયે શિવચક્ર—

ચૈત્રાદુત્તરાદો દિશિ વિદિશિ શિવો માસમેકં તથાદો
 સંહૃત્વા સંસ્થિતે ડિ બ્રમતિ ભૂશમહોરાત્ર મધ્યેતુ સુષ્ટયાઃ
 સાર્ધે સાધારણેરિકે દ્વે દિશિ વિદિશિ ઘટિકા પંચકં ચૈષતિષ્ઠમ્ ॥
 શ્રદ્રાદેઃ પ્રતિકુલ્યં હરતિ કિરતિશં દક્ષિણુઃ પૃષ્ઠગોસો
 પૃષ્ઠી શ્રેષ્ઠી દક્ષિણુઃ ત્ર્યાંગભાગે વામેભાગે સંબ્રુખ્યઆધિ દુષ્ટ
 એવં દેવં ચો વિભનાતિ રૂદ્રઃ સૂતે યુધ્ધે તરચ હસ્તે જ્યોસ્તઃ ॥

પાઠાંતરે—ગાથા—

દિશિ વિદિશિ ઇગદુમાસા ચિત્તાઈ ઉત્તરાઈ સંહારે ।
 ઉદિઓ સિવો પવત્તાઈ પચાહિણું રત્નદીહંમિ ॥ ૧ ॥
 દિશિ અઢાઈ વિદિશિ પંચ ઘડિઆઓવિકૂઈ ।
 કમસો વામો દિક્કિ દુકો કેજ્જ કરો ચિક્કિ સુકીઓ ॥ ૨ ॥

શિવચક્ર માસ પરત્વે—

ચૈત્ર માસ ઉત્તરે જેઠ વાયવ્ય વૈશાખે
 પછમ શિવ આષાઢ માસ યે નૈરૂતિ રાખે
 દક્ષિણ આસો અગ્નિ મૃગશીર કારતિકે જાણો
 પૂર્વે પોષ ઇશાન માહ કાશુણ વખાણો

દિશા વિદિશા ઈમ સંહાર શિવકિરે સત્રાં શિર વરસરો
લોજરાજ સુપ્રસન્ન સદા લલો ઈશ્વર પૂઠરો.

ઘડીઓ શિવચક્ર—

ઘડી ઘડી ઉત્તરે પાંચ ઇશાન રહે શિવ
પૂર્વદિશે શિવ ઘડી આગની ઘટી પંચ રહે શિવ
દક્ષિણ દિશા શિવ ઘડી ઘડી પાંચ નૈરૂત પ્રમાણે
પછમ દિશે શિવ ઘડી ઘડી પાંચ વાયવ કુણે
ઈણિ પરે કિરે દોય વાર શિવ શિવચક્ર દિનરાતરો
પરીકર અંદરે પૂઠ લોજરાજ રક્ષા કરો.

પાઠંતરે—

ઉદ્યાદિ દિશા સાર્ધે દ્વે દ્વે વિદિશિ પંચચ ।
ચૈત્રાદૌ ઉત્તરે માસાઃ સંહારેણ ચ દાયયેત્ ॥૧॥
ઘટિકા સુષ્ટિમાર્ગેણ જ્ઞાતાવ્યં ચ સદા દિનમ્ ।
બ્રમંતે ચ સદા રૂદ્રો દુર્બલોનાં ચ બલપ્રદઃ ॥૨॥
દક્ષિણસ્થો હિ રૂદ્રોયં પૃષ્ઠતો વિજયંકર ।
વામસ્થ કુરૂતે હાનિ સન્ન્યુષં મરણં ધ્રુવમ્ ॥૩॥

શિવનો વાસ ભેઈને-દેશાટન, ચુદ્ધ, જુગાર નગર પ્રવેશ,
વ્યાપારની શરૂઆત કરવી. આ કામોમાં શિવનો વાસ પૂઠે અથવા
જમણી બાજુ હોય તો તે લાભદાયક છે. બીજા અંથોમાં પણ
લખ્યું છે કે-શિવ શુભ હોય તો સ્વર, શકુન, લક્ષ્મી, બહુબલ,
દિશા દોષ, યોગિની વગેરે પણ શુભ થાય છે વળી—

કાલ પાસ તણ પૂઠિ મુખ; વત્સ અને તિમ સૂર;
તિમ જિમણો પૂઠિ પવન લે, આલ્યાં હુવૈ દુઃખ દૂર. ૧

અથ નિરજમકાળ (અઘડો લડવા જતાં)—

રવિ ગુરૂ ધૂમ્ર^૧ રહે એક ઠાણો સોમે શુક્રે નૈરૂત બાણો,
શનિ મંગળ વાયવ્યે રાણો બુધ એકલો ઇશાને આણો;
શુ કરે શશીબલ શુ કરે તારા શુ કરે ભોગણી શુ કરે જવાલા
પાંચ પચાસાં ઠેલીને ભે પૂઠે હોય નીરજમકાળા. ૧

ધશાને-બુધ, અગ્નિ-રવિ અને શુક્ર, વાયવ્ય-શનિ અને મંગલ તથા નૈરૂત્ય સોમ અને શુક્ર.

રાહુચક્ર

રાહ વચે રવિ નૈરૂતે સોમે ઉત્તર બાણ
મંગલ અગ્નિ બુધ પશ્ચિમે શુક્રવારે ધશાન ૬૬૬
ભૂગુ હક્ષિણે શનિ વાયવે થાપી જિભણો પૂંઠે
હીર કહે મમણાં કીયાં લાભે ભરીયાં ઊંટ ૬૬૭

આઠ દિશામાં રાહુ વાસ-કનિયો કે વાર રાહુ પરત્વે.

શુક્રવારે-ધશાને, શુક્રવારે-પૂર્વમાં. મંગલવારે-અગ્નિપૂર્ણે
શુક્રવારે-હક્ષિણે, રવિવારે-નૈરૂત્યે, બુધવારે-પશ્ચિમે, શનિવારે-
વાયવ્યે, અને સોમવારે-ઉત્તરે.

પાંડાંતરે-કનિયો રાહુ કે વાર રાહુ બે ચોકજ સમજવા.

રવિ રાહુ નૈરૂતે સોમે ઉત્તર બાણીને;
મંગલે અગ્નિ બાણ બુધ પશ્ચિમે ગણીને.
શુક્ર ધશાને ચેવ શુક્ર હક્ષિણ ઉગમે;
શનિ વાયવ્ય કુણે ચ સોદન રાહુ પતિદિન બાણે
રાહુ ડાળો પૂંઠે બલો સાંમે જમણો વરણ ને,
સાતાં વારાં ને ગણે રાહુ જ ઘાલી પૂંઠે.
તે નરનારાં ન ગંજ્યા બે હરીહર આવે ઉઠ
રામે રાવણ મારીયો દૂર્યોધન પણ દૂક
પાંડવ રણમે છત્રીયા રાહુ જ રાખી પૂંઠે.
દેવદાનવ આગલ તિકો બે હરિહર આવે ઉઠ

અથ ઘડીઓ રાહુ—

પાંચ પૂરવ અઠ વાવ ઉત્તર ઠવને સોલ;
હક્ષણ નૈરૂત્ય ત્રણ ત્રણ અગ્નિ પંચ પંચ પશ્ચિમે
પનર અંધે ધક્ષિ રાહુચક્ર ઘડાંઓ દૂરે સુરકંધે તેવીસ.

અથ આઠ દિશામાં ઘડીઓ રાહુ—

ધશાન ૧૫, પૂર્વ ૫, અગ્નિ ૫, દક્ષિણ ૩, નૈરૂત્ય ૩,
પશ્ચિમ ૫, વાયવ્ય ૮ અને ઉત્તર ૧૬.

અર્ધપ્રહર રાહુ

વાસર આઠે અર્ધપ્રહર અનુક્રમે રાહ મણિજન
પહેલો પૂરવ વાયવે દક્ષિણ ધશાને કીજન ૬૬૮
પચ્છમ અગ્નિ ઉત્તર નૈરૂત અંતિ રહેઈ
આઠ્યાં જિમણો પૂઠે નો રાહુ બહુફલ દેઈ ૬૬૯

અથ અર્ધ પ્રહરીયો રાહુ—

પૂર્વ ૧, વાયવ્ય ૨, દક્ષિણ ૩, ધશાન ૪, પશ્ચિમ ૫,
અગ્નિ ૬, ઉત્તર ૭ અને નૈરૂત્ય ૮ અઠધો અઠધો પ્રહર.

શિવચક્ર અને રાહુચક્ર પૂઠે અથવા જમણી તરફ હોય તો
સિદ્ધિકારક છે. શુક્ર અને ચોગિની પૂઠે અથવા ડાબી તરફ હોય
તો શુભફલદાયક છે.

અથ ત્રિમાસીયો રાહુ—

માગશર પોષ અને વળો માહ પૂરવ દિશે આવ્યો રાહુ;
ફાગણ ચૈત્રને વૈશાખ દક્ષિણ દિશ રાહુની સાથ.
જેઠ અસાડ ને શ્રાવણ સહી પશ્ચિમ દિશ તો રાહુ ગ્રહી;
ભાદરવો આસો કાર્તિક માસ ઉત્તર દિશ રાહુનો વાસ. ૨

ફળ—

સામે રાહુ ન કીજે બાર ગઠ મઠ મંદિર પોલ પ્રાકાર;
મરે નાર કે નિર્ધન હોય એવાં ફલ રાહુનાં જોય. ૩
સામે રાહુ જો મંદિર કરે કે ઉચાલો જે નર ભરે;
તિણા દિશિ દેશાંતર જાય સો નર કષ્ટ લહે તિણુ ઠાય. ૪
સામે રાહુ વૈર જે સંકલે રાહુ સહિત ફલ આવડે;
સામે રાહુ ઉગાલો ભરે ઘરણી^૧ મરે કે ધણી મરે. ૫

અથ ત્રિમાસીયો રાહુ—માગશર પોષ અને માહ મહિનામાં
પૂર્વ દિશામાં, ફાગણ ચૈત્રને વૈશાખ દક્ષિણ દિશામાં, જેઠ, આષાઠ

અને શ્રાવણ પચ્ચિમ દિશામાં તથા બાદરવો, આસો અને કારતક ઉત્તર દિશામાં.

પંચરાહુ ચક્ર

પંચા રાહુ ધુરિ ધરમ અરથ કામ ને મોક્ષ
 ઇયાં ચિહ્નના જે લેહ લેહૈ તિહાં નર સુખ સંતોષ ૬૭૦
 અશ્વિનિ ભરણી કૃત્તિકા રોહિણી અહિ આકાર
 લખીએ અઠાવીસ રિસી પછઈ દરો વિચાર ૬૭૧
 ધરમે સપ્ત રિસી અશ્વિની પુષ્ય અશ્લેષ વિશાહ
 અનુરાધાને શતભીસ ધનિષ્ઠાહ પ્રથમ રેખ એ ગાહ ૬૭૨
 અરથે સપ્ત રિસી ભરણીયાં પુનર્વસુ મધા સ્વાતિ
 જ્યેષ્ઠા શ્રવણ પૂરવલદા બીજી રેખ વિખ્યાતિ ૬૭૩
 કામે સપ્ત રિસી કૃત્તિકા આદ્રા પૂફા ચિત્ત
 મૂલ અભિયાં ઉભદા ત્રીજી રેખ પવિત્ત ૬૭૪
 મોક્ષે સપ્ત રિસી રોહિણી મૃગશિર ઉફા હત્ય
 પૂર્વાષાઢા ઉષાઢ સુ રેવતી રેખા ચઢિત્ય ૬૭૫
 રવિ રિસી શશીરિસી વાસ જે નીરખીને નરનારી
 કામ કરીજે આપણાં સર્વલાં જેઈશ સારી ૬૭૬
 ધરમે ધરમ અરથે અરથ કામે કામ મોક્ષે મોક્ષ
 ઇયાં ચિહ્ન રવિ શશી પાયા મીલતે વાયે દોષ ૬૭૭
 ધરમે રવિ અરથે શશી ધરમે રવિ શશી કામ
 અરથે શશી મોક્ષે રવિ એહ અશુભનું કામ ૬૭૮
 મોક્ષે રવિ કામે શશી વરજી જે શુભ કામ
 આઠ અશુભ ને આઠ શુભ સુણિયો તે કમે નામ ૬૭૯
 ધરમે રવિ મોક્ષે શશી ધરમે શશી રવિ અત્ય
 અરથે શશી કામે રવિ ઇયાં લાહો હુઈ અત્ય ૬૮૦

કામે શશી અરથે રવિ કામે રવિ શશી ધર્મ
 મોક્ષે રવિ ધર્મે શશી મિલતૈ ફલિયૈ કર્મ ૬૮૧
 કામે રવિ મોક્ષે શશી અર્થે રવિ શશી મોક્ષ
 હીર કૈ૬ ઈયાં મિલતાં રિદ્ધિ વૃદ્ધિ હોય સુખ ૬૮૨
 મમણ પ્રવેશૌ યુદ્ધ કૃષિ વાણિજ ને વિવાહ
 અવર સવિ શુભ કામને લીજૈ પંથા રાહ ૬૮૩

ધર્માર્થે—અશ્વિની, પુષ્ય, અશ્લેષા, વિશાખા, અનુરાધા,
 ધનિષ્ઠા અને શતભિષા.

અર્થાર્થે—ભરણી, પુનર્વસુ, મઘા, સ્વાતિ, જ્યેષ્ઠા, શ્રવણ અને
 પૂર્વાભાદ્રપદ.

કામાર્થે—કૃત્તિકા, આર્દ્રા, પૂર્વાશ્લેષા, ચિત્રા, મૂલ, અભિ-
 જીત અને ઉત્તરાભાદ્રપદ.

મોક્ષાર્થે—રોહિણી, મૃગશીર, ઉત્તરાશ્લેષા, હસ્ત, પૂર્વા-
 પાઠા, ઉત્તરાપાઠા અને રેવતી એ પ્રમાણે નક્ષત્રો સમજવાનાં છે.

પાઠાંતરે-પંથારાહુ વિચાર.

યાત્રા યુદ્ધે વિવાહે ચ પ્રવેશે નગરાદિષુ
 વ્યાપારેષુ ચ સર્વેષુ પંથારાહુ પ્રશસ્યતે ॥
 ધર્મ માર્ગે ગતે સૂર્યે ચંદ્રે તત્રૈવ સંસ્થિતે
 સંહારશ્ચ ભવેત્તત્ર ભંગોહાનિ પ્રબચતે ॥૧॥
 ધર્મ માર્ગે ગતે સૂર્યે અર્થાંશે ચંદ્રમા યદિ
 તત્ર શત્રુભયં તસ્ય ૧દુષ્ટગ્રહ સ્થિતો યદિ
 ધર્મ માર્ગે ગતે સૂર્યે કામાંશે ચંદ્રમા યદિ
 વિગૃહં દારૂણું ચૈવ ચોરા કુલ સમુદ્ભવમ્ ॥૩॥
 ધર્મ માર્ગે ગતે સૂર્યે મોક્ષે ચંદ્ર ગતે યદિ
 મહાલાભો ભવેત્તસ્ય શુભગ્રહસ્થિતો યદિ ૨

ઈતિધર્મમાર્ગ ફલમ્ ॥

અર્થ માર્ગે ગતે સૂર્યે ચંદ્ર ધર્મ સ્થિતો યદિ
ગજ લાલો ભવે તત્ર તસ્ય શ્રી સન્મુખી ભવેત્ ॥૫॥
અર્થ માર્ગે ગતે સૂર્યે ચંદ્રે તત્રૈવ ભયતે
પ્રથમં ભયતે કાર્યં પશ્યાદ્ ભગો ભવિષ્યતિ ॥૬॥
અર્થ માર્ગે ગતે સૂર્ય ચંદ્રે કામાંશ સંસ્થિતે
સર્વસિદ્ધિર્ભવેત્તસ્ય ભનીયાત્ નાત્ર સંશયઃ ॥૭॥
અર્થ માર્ગે ગતે સૂર્યે ચંદ્રે મોક્ષ ગતે યદિ
ભૂમિલાલો ભવેત્તસ્ય પ્રિયંહર્ષશ્ચ સંભવેત્ ॥૮॥

ઈતિ અર્થ માર્ગ ક્લમ્ ॥

કામ માર્ગે ગતે સૂર્યે ચંદ્રે ધર્મસ્થિતે યદિ
ગજ વાણ ગો લાલો ચ રાજ સન્માન સંભવેત્ ॥૯॥
કામ માર્ગે ગતે સૂર્યે ચંદ્રે અર્થાશ સંસ્થિતે
સફલં ભયતે તત્ર વિઘ્નભંગો ભવિષ્યતિ ॥૧૦॥
કામમાર્ગે ગતે સૂર્યે ચંદ્રે તત્રૈવ સંસ્થિતે
વિગ્રહં કાઙ્કણં ચૈવ હૃતં સૈન્યં વિનિર્દિશેત્ ॥૧૧॥
કામ માર્ગે ગતે સૂર્યે ચંદ્રે મોક્ષ ગતે પિવા
રત્નલાલો ભવેત્તસ્ય કાંચનં તત્રશસ્યતે ॥૧૨॥

ઈતિ કામમાર્ગ ક્લમ્ ॥

મોક્ષમાર્ગે ગતે સૂર્યે ચંદ્ર ધર્મસ્થિતે યદિ
હિમ લાલો ભવેત્તસ્ય સર્વ કાર્ય પ્રસિધ્ધિતિ ॥૧૩॥
મોક્ષ માર્ગે ગતે સૂર્યે અર્થાશ ચંદ્રમા યદિ
નિષ્ફલં ચ ભવેત્કાર્યં ચોર રાજ્ય રિપુર્ભયમ્ ॥૧૪॥
મોક્ષમાર્ગે ગતે સૂર્યે કામાંશ ચંદ્રમા ગતે
સર્વ સિદ્ધિ મવાપ્નોતિ કાર્યે ચ જયમેવ ચ ॥૧૫॥
મોક્ષ માર્ગે ગતે સૂર્યે ચંદ્રે તત્રૈવ સંસ્થિતા
વિગ્રહં કાઙ્કણં ચૈવ અર્થ ભંગો ભવેદિતિ ॥૧૬॥

૩ ભૂમિ ૪ તસ્ય તત્ર શ્રોમાન્ ભવેન્નરઃ ૫ કાર્યનાશં વિનિર્દિશેત્
૬ સ્વર્ણલાલો વિનિર્દિશેત્

યાત્રા યુધ્ધે વિવાહે ચ પ્રવેશે નગરાદિષુ
વ્યાપારેષુ ચ સર્વેષુ યથા રાહુ પ્રશસ્યતે ॥૧૭॥

ઈતિ મોક્ષમાર્ગ કલ્પ ॥

॥ ઈતિ યથા રાહુ વિચાર ॥

ટીપ—વળી વિશેષે ૧ પાનામાં વાંચવામાં આવ્યું છે કે પ્રતિષ્ઠા રાજ્યાભિષેકે તથા મિત્ર મીલને પણ જોવું. વળી—હીર કેલશના ચાલુ પાઠમાં સામાન્ય શ્રુલાશ્રુલ ફલ લખ્યા છે. તેમાં ૮ શ્રેષ્ઠ ને ૮ નેષ્ઠ લખ્યાં છે એ ખરૂં છે. પણ ચોપાઈ અંક ૬૮૩ ના બીજા પદમાં જે શબ્દ ઉલટ પાલટ હતા તે ફેરવીને મુકવાથી ફળ બરોબર બીજા પાઠ સાથે મળતું જ છે. પણ આ પાઠાંતરના ૧૫ માં શ્લોકનું ફલ હીરકેલશ સાથે અને મુહૂર્ત ચિંતામણિ સાથે મળતું નથી. તેનું ફળ અશ્રુલ જોઈએ છતાં પણ બીજા કોઈ પાઠમાં શ્રેષ્ઠ પણ છે. પણ ખરૂં જોતાં ૮ શ્રેષ્ઠ ૮ નેષ્ઠના અશ્રુલ ફળ સમજવાનું છે. હિસાબે અને મુહૂર્ત ચિંતામણિમાં તો તેમજ છે. ઉપરના જે અંશોમાં ફળનું નામ નથી પણ નેષ્ઠ છે.

મુહૂર્ત ચિંતામણિ પ્રકરણ ૧૧ સુ. શ્લો. ૧૬ માંના પાઠનો અર્થ—

ધર્મ અર્થ કામ મોક્ષ—નક્ષત્રોત્તમ યાત્રામાં ફલ.

યાત્રાના સમયમાં ધર્મ માર્ગના નક્ષત્રોમાં સૂર્ય હોય

” અર્થ ” ”

” કામ ” ”

” મોક્ષ ” ”

અર્થ મોક્ષ માર્ગનાં નક્ષત્રોમાં ચંદ્રમા હોય તો શ્રેષ્ઠ છે

ધર્મ મોક્ષ ” ”

ધર્મ અર્થ મોક્ષ ” ”

ધર્મ ” ”

વિપરીત સૂર્ય ચંદ્રમા હોય તો અશ્રુલ છે

યાત્રા વખતે જીવિત મૃત પક્ષે રાહુ વિચાર—

શલાકા સમકં ચક્રમીશાદો કૃત્તિકાદિકમ્
અષ્ટાવિંશતિનક્ષત્રં સાભિજીત સવ્યમાલિખેત્ ॥
યત્ર રૂક્ષે સ્થિતો રાહુ વર્ધનં તત્ વિનિર્દિશેત્ ॥
મુખાત્ પંચદશે ૧૫ રૂક્ષેત્ તસ્ય પુચ્છં વ્યવસ્થિતમ્ ॥૧॥
રાહુ ભુક્તાનિ રૂક્ષાણિ જીવપક્ષે ૧૩ ત્રયોદશ ॥
ત્રયોદશૈવ લોબ્યાનિ મૃતપક્ષઃ પ્રકીર્તિતાઃ ॥૨॥
જીવપક્ષે ક્ષમાનાથ મૃતપક્ષે સ્વૌસ્થિતમ્ ॥
તસ્મિન્ કાલે શુભાયાત્રા વિપરીતાતુ હાનિકા ॥૩॥
ચંદ્રાદિત્યો યદાયુક્તો જીવપક્ષે વ્યવસ્થિતો
તત્ર ક્ષેમં જયં લાભં યાત્રા કાલેન સંશયઃ ॥૪॥
મૃતપક્ષે યદાકાલે સસ્થિતો ચંદ્ર ભાસ્કરો
તદાહાનિ ભયં ભંગો મૃત્યુ યાત્રા ફલં મતમ્ ॥૫॥
જીવપક્ષે સ્થિતે ચંદ્રે કાર્યં સ્યાદમૃતોપમમ્ ॥
મૃતપક્ષે મૃતજ્ઞેયં યતશ્ચંદ્ર ગલાગલમ્ ॥૬॥
નતિથિર્ન ચ નક્ષત્રં નવારો ન ચ ચંદ્રમા
લગ્નમેકં પ્રશંસંતિ ત્રિપટકાદશે સ્વૌ ॥૭॥

૩-૬-૧૧ —નરપતિ જયચર્યા

ઇતિ રાહુ વિચાર

આતું બીજી નામ દ્વિધાંગરાહુ ચક્ર છે. એટલે જે પ્રકારે છે.

૧ ઇશાને કૃત્તિકાથી.

૨ જે નક્ષત્રે રાહુ ત્યાંથી.

૧ મુખમાં ને બીજાં ૧૩ કુલ ૧૪ વળી ૧૩ બીજાં ને ૧ પુછમાં
કુલ ૧૪ એમ સમજાય છે.

ચુધ્ધે જતાં વિશેષ

તિથિ ત્રિવેણી દિન રિસીમાંહી ઠવિત્રિહું ભાગે દેધ
વધતે અંક શશી ઇગ બલહિ દુગ થલ તીય મખનેહ ૬૮૪

જીવપક્ષ

	મુખ કું	રો	મૃ	આ	પુન	પુ	આશ્લે
કા							આશ્લે
અ							કા
ર							અ
હ							ર
ગ							હ
ઝ							ગ
ઞ							ઝ
	ક	ખ	ગ	ઘ	ઙ	ચ	પુષ્ક
	મૃતપક્ષ						

જલ પાળો થલ ઘોડો મમન ચડીયો શરીર
ધાઓ વહે ઝઝુંતડે એમ બોલે ગુરૂ હીર ૬૮૫

કુલાકુલ નક્ષત્ર

કુલ રિસી દિન મૃમ ઉત્તરા પૂ.ફા પુષ્ય વિશાહ
ચિત્ત ધનિષ્ઠા અસ્સણિ કૃતિક ચૂલ મધાહ ૬૮૬
હિવે અકુલ શતલિપ ભરણી શ્રવણ સ્વાતિ હતથ
જ્યેષ્ઠા પુનરવસુ રોહિણી પૂર્વાષાઠા સતથ ૬૮૭
આદ્રા પૂભહ રેવતી અનુરાધા અશલેષ
એહ કુલાકુલ હીર રિસી હિવમ મુળો વિશેષ ૬૮૮
કુલ રિસી જીતે પુરધણી થોડા સૈન્ય સંભાથ
અકુલે જીતે આવીયો કુલાકુલે હોઈ વાત ૬૮૯

અથ રાશી પરત્વે ચંદ્રનો જલ સ્થલાદિમાં વાસો—

મેષાદિ ઈર્ક જલે ચંદ્ર સિંહાદિ વૃશ્ચિક થલે ચંદ્ર ।
ધનાદિ મીન ગગને ચંદ્ર જલે જલ ચંદ્રો મારયતિ
થલે થલ ચંદ્રો મારયતિ ગગને ગગન ચંદ્રો મારયતિ ॥૧॥

પાઠાંતરે—

મેષાઘાગત રાશ્યા તિથ્યાદૌ ચ મિશ્રિતા
હરેત્ રામ ગુણૌ ભાગેઃ શેષં ચંદ્રં વિનિર્દિશેત્ ॥ ૧ ॥
એકેન જલગતો જ્ઞેયો દ્વાભ્યાં સ્થલગતઃ શશી ।
શૂન્યે સ્વર્ગં વિભનીયાત્ ત્રિવિધં ચંદ્ર લક્ષણમ્ ॥ ૨ ॥

સૂર્ય કાલાનલ

રવિ કાલાનલ ચક્ર લખી ત્રયણે ત્રિશૂલ કરેહ
તિરછી રેખા ત્રય લિખી કુણે દુગ દુગ રેહ ૬૬૦
ઉરધ કુણે દુગ સિંગ વિચ મધ્યે ત્રિશૂલ તલેહ
રવિરિસીથી થાપી અભિચક્ષું સૂષ્ટયાકાર લિખેહ ૬૬૧
નામ નક્ષત્ર હુવે જિહાં તિય તલે શૂલવંધેય
ઉવરિ મરણુ બિહું સિંગે વડી અવરે નવ બે એહ ૬૬૨
સૂરજ કાલાનલ સમૌ ચક્ર ન દિસે આદિ
હીર કંઠે તે બેધ હ્યે વિગ્રહ બ્યાધિ વિવાદિ ૬૬૩

પાઠાંતર

સૂરજ કાલાનલ તણી તિરછી લખી ત્રણ રેહ
ત્રય રેખા જિલી પિછે ખૂણે ઇગ ઇગ દેહ ૬૬૪
તિરછી રેખ બિહું દિસાં દો દો અંક ઠવેધ
ત્રિણ અંક તિહું ઉપરે ઇગ ઇગ દે અવરેધ ૬૬૫
રવિ રિસી વચલી લીહ તલી થાપી સૂષ્ટ બિણેહ
આવધ રોગી જનમ રિસી માંહે અભિચ લિખેહ ૬૬૬

ત્રિહું ન જીવઈ કપટ તલિ બિહું અકે દીયે ધીર
ચિહું ખુણે નિરૌમ ફલ ઇમ બોલઈ ગુરુ હીર ૬૯૭

ભંગો ભવેત શૃંગ યુગે ત્રિશૂલે મૃત્યુસ્તથાધઃ સ્ત્રીયઃ કમ્બેણ ।
ચિંતા વધશ્ચ પ્રતિબંધનાની જ્યોર્થલાભઃ સ્ત્યપરેષુ લેષુ
વાહ પ્રયાણા મય સંગરેષુ દાલાનલ સૌરમિદં વિલોકય ॥

ચંદ્ર કાલાનલ

શશી કાલાનલ ચક્ર લિખી માંહી ઠવિઝે કુંડ
કુંડ વિચાલે બિંદુગત ચાર ત્રિશૂલા મંડ ૬૯૮
દિનરિસી ત્રિશૂલ ઉપર ધરી પાછે સ્પષ્ટિ ગિણેઈ
હીર કહે નર રિસી જિહાં તેહનો અરથ ભણેઈ ૬૯૯
ચંદ્ર ત્રિશૂલે મરણ હુવેઈ બારહ રિસી ઇમ જાણી
આઠ બાહિરી કપટ કરઈ ચંદ્ર મર્ણ સુખ આણી ૭૦૦

રણ પ્રયાણાદિષુ જન્મભયેત ત્રિશુલગં મૃત્યુકરં પ્રદિષ્ટં ।
સ્વર પ્રવિષ્ઠોર્ગદિતં મુનિદ્રેરંતર બહિસ્થાં બહુલાભકારી
રૂક્ષં ત્રિશૂલ મધ્યસ્થં ચંદ્ર રૂક્ષાદિ યોજયેત ॥

ચમદંદ્રા ચક્ર

નવ નવ બિંદુ ત્રય દિશિ ફરતો હોય અહિરૂપ
થાપિ ત્રયદિશિબિંદુ નવ ત્રિહું વયણે વિસ કૂખ ૭૦૧
ચિહું કણે બિહું બિંદુને બૈહું કહી ચમદાઠ
દિન રિસી આઠ જન્મરિસી ગણિએ મોટા આઠ ૭૦૨
વાહ વેધ વિગ્રહ નસટ તાવ ચઢીયે અહિદંડ
હીર કહે જમદાઠ અહીં તો વરજાજે મન સુદ્ધ ૭૦૩

વળી પાઠાંતરે ચમદાઠ ચક્ર—

નવોર્ધ્વાંગાનિ ધિષ્ણ્યાનિ નવતિયગ્નુખાનિ ચ ।
અધોગતાનિ ધિષ્ણ્યાનિ નવ ચૈવ વિનિર્દિશેત ॥૧॥

ચતુર્નાડી ગતો વેધો મધ્યે રૂક્ષ ત્રયોન્નિજતઃ ।
 સર્પાર્કરસ્ય ચક્રસ્ય કાલચક્રં પ્રભવતે ॥૨॥
 ત્રીણિ મધ્યગતક્ષોણિ તાંનિ કાલમુખાનિ ચ ।
 કોણ સ્થિતે ચ દ્રે ધિષ્ણ્યે ચમદંદ્રો દ્વયં મતં ॥૩॥
 દિનર્ક્ષમાદિતઃ કૃત્વા નામર્ક્ષં યત્ર સંસ્થિતં ।
 સુખદંદ્રો ગતે મૃત્યુઃ શુભમન્યત્ર સંસ્થિતે ॥૪॥
 જ્વરિતે નષ્ટ દંદ્રે ચ વિવાદે વિશદે રણે ।
 કાલદંદ્રોત્સર્ગં નામ યસ્ય તસ્ય મહદ્ ભયં ॥૫॥
 નોંધ—વચલા બાળામાં ત્રણે મીડાં ૩-૩-૩=૯ તે કાલમુખ
 નક્ષત્રો છે. ઉપર બે બાબુનાં બહારનાં મીડાં તે બે દાંડો છે.
 કુલ ૨૭ નક્ષત્રો છે વિશેષે તાવ આવે તે વેળાનું નક્ષત્ર લઈને
 જન્મ નક્ષત્ર સુધી ગણતાં-પ્રયાણ કરતી વખતે, જઇદો કરતાં અને
 લડાઈ કરતાં-આ ચક્ર જોવાનું છે.

નરચે બાર વાહન

બારહ વાહન પરિખિ દ્યોઃ મજ વૃષ મહિષ મરાલ
 કુકર વાયસ સિંહ છામ રાસભ હશમો શિયાલ ૭૦૪
 મુષો નૈ બારમો મરુડ આદિ દિન રિસી લેઈ
 આવી જૈ નરરિસી લોગે બારહ ભાગે દેઈ ૭૦૫
 વધત અંક વાહનગિણો નામ સરિસાં પરિણામ
 હીર કહે ભુડે ભુડાં ભલે ભલાં દૂઈ કામ ૭૦૬

નવ વાહન

હંસ કામ મૃગ હય સુણહ ગય હરિ જંબૂક મોર
 એ નવવાહન દિન પ્રતઈ ગિણિયઈ ચતુર ચક્રોર ૭૦૭
 જન્મરિસીથી દિનરિસી આંણી દે નવ ભાગ
 (એક) વધતો હંસ સુખીકરઈ માઠો ફલ વઈ કામ ૭૦૮
 મૃગ સમ તુરીયાં લાભ બહુ કુકર કલહ કરંતિ
 લિખમી આપઈ હાથીયઉં કેસરી પિસુણુ મરંતિ ૭૦૯

કાજ હાંણી જંબૂક કરઈ મોર દીયઈ બહુ ભોગ
હીર કહઈ જોઈશ મહીં એહ ફક્કઈ બહુ ભોગ ૭૧૦

પાઠાંતરે

નર વાહન નવ હીર કહઈ રાસભહય મય મહિષ
જંબૂક કામ અનઈ સુણહ મોર હંસ પભણેશ ૭૧૧
રવિરિસીથી નામરિસી જોઈ ભામ નવ દેઈ
વધતો નરવાહન ગિણો પાછઈ ફલ બુઝેઈ ૭૧૨
લગ્નથી હાની રાસભ કરઈ ધન આપઈ રેવંતિ
હાથી સુખ સંપત્તિ દીયે મહિષે મરણ કહંત ૭૧૩
જંબૂક દુખદાઈક સદા કેસરી પિસુણ હણેઈ
કામઈ રામ મોરઈ અરથ જયપદ હંસ ભણેઈ ૭૧૪

અથ સુદયક

હઠવા જનારો છતશે કે તે સ્થાનનો માલીક છતશે તે
માટે જોવું.

દ્વાદશારં લિખેચ્ચકં મેષાદિ દ્વાદશાન્વિતં
ક્ષેત્રયુગ્મં પુનસ્તત્ર જ્ઞેયંભાસ્કર ચંદ્રયોઃ ॥૧॥
સિંહાદિ મકરાંતં ચ ભાતુક્ષેત્રં ન ચંસયઃ
કુંભાદિ કર્કે પર્યંતં ચંદ્રક્ષેત્ર ચુદાહૃતં ॥૨॥
ચંદ્રક્ષેત્રં ગતે સૂર્યે ચંદ્રે તત્રૈવ સંસ્થિતે
ચાચિનો વિજયંયુધ્ધે સ્થાચિનો ભંગમાદિશેત્ ॥૩॥
સૂર્યક્ષેત્રં ગતેચંદ્રે સૂર્યે તત્રૈવ સંસ્થિતે
ચાતુ મૃત્યુજયંસ્થાતુ ઇત્યુક્તમાદિયામલે ॥૪॥
સૂર્યાંગે સંસ્થિતે સૂર્યે ચંદ્રેચક્રાંગ સંસ્થિતે ॥
તદ્વાકાલે ભવેત્ સંધિઃ (સીદ્ધિ) ચુદ્ધમેતદ્વિપર્યયે ॥૫॥
કર્ત્તવ્યાંયદિ ચંદ્રાકોં સંહારઃ સેનયોદ્ધયોઃ
યાત્રા વા ચુદ્ધકાલે ચ ચક્રમેતદ્વિલોકયેત્ ॥૬॥

ધતિ ચુદ્ધચક્રમ્ ॥

કું	મી	મે	વૃ	મિ	કર્ક	ચંદ્રમાર
સિં	ક	ગુ	વૃ	ધ	મ	સૂર્યમાર

ચંદ્રને ઘેર ચંદ્ર હોય અને સૂર્ય ચંદ્રમાને ઘેર હોય તો જે લઠવા બાથ તે જીતે સ્થાનકનો ધણી હારે. સૂર્યને ઘેર સૂર્ય હોય અને સૂર્યને ઘેર ચંદ્રમા હોય તો લઠવા જનારનો ક્ષય થાય ને સ્થાનકનો ધણી જીતે. ચંદ્રને ઘરે ચંદ્રમા હોય સૂર્યને ઘરે સૂર્ય હોય તો જો જોઈને સિદ્ધિ (સાંધ) મેળ થાય. ચુદ્ધનો નાશ થાય.

ચુદ્ધાદિમાં ઉપયોગી ઘાત નસ્યક

નસ્યકં નશાકારમષ્ટાવયવ સંયુતમ્
 યેન વિજ્ઞાનમાત્રેણ ક્રિયતે ઘાતનિર્ણયઃ ॥
 મુખેકં મસ્તકે ત્રીણિ હસ્તે પાદે ચતુશ્ચતુઃ
 હૃદિ પંચ ત્રિકં કંઠે સાક્ષિબિદ્ધાનિ વિન્યસેત ॥
 કૃત્વા યોધભમાદૌ તુ મુખે મસ્તક વામકે
 હસ્તપાદોઠર ઓવાદક્ષહસ્તાંઘ્રિ ગણ્યતે ॥
 યત્રાંગે ભાતુભૌમાર્કિરાહવો ધિષ્ણ્યસંસ્થિતા
 તત્રઘાતં વિભનીયાચ્ચંદ્રયોગે વિશેષતઃ ॥
 અહભુક્તિ પ્રમાણેન નવાંશક ક્રમેણ ચ
 પ્રહારો બાયતે તત્ર વે દ્વિશુભસંખ્યયા ॥
 નિજલે ત્વર્ધઘાતં ચ પાદોનં મિત્રલે અહો
 ઉદાસીને ભવેત્સર્વં દ્વિશુભં શત્રુગે અહો ॥
 દ્વિર્દ્વાદશે ભાતુચંદ્રો ત્રિરુદ્રે શનિમંગલૌ
 શુક્રેન્દ્રજે વેદદશૌ પંચાકે રાહુ વાકપતી ॥
 પથાદકે કેતુ શુક્રો સમાર્ધ કંટલીક્ષુગૃ
 નૃરાશે લ્હંમતશ્ચતે અહા જ્ઞાતિ રિપું મહત્ ॥

નાભિશ્રોત્રમુખે ચંદ્રઃ પૃષ્ઠકોષ્ઠે બુધસ્તનો
 ભૌમાકૌં દંડહૃદ્મધે શુરુદરે શુદ્ધે બૃશુઃ ॥
 બાહુકર્ણે તથાસ્યે ચ સ્વર્ભાનુઃ સ્કંધકર્ણયોઃ
 કાલઃ કરતલે ચસ્ય બાહુકક્ષાં ધરાભવઃ ॥
 કેતુર્દંટે ત્રિધા હંતિ મુખે શીર્ષોદરે રવિઃ
 ક્ષિતિ વર્ણૈર્ચુતા વેધા ગ્રહાઘાતસ્ય લક્ષણમ્ ॥
 શત્રુભે મિત્રઘાતેપિ રિપુણા તસ્ય હોર્યા
 મિત્રતેરિઃ સ્વકે લગ્ને શત્રુઘાતેપિ હન્યતે ॥
 એકોઽચ્ચનેકઘાતાંશ્ચ કરૌતિ ભૂળલોભિજતઃ
 ભૂળલસ્યે ભટે ખેટા સ્થિતા ઘાતં ન કુર્વતે ॥
 યત્ર તત્ર સ્થિતો ઘાતો યત્ર તત્ર સ્થિતો નહિ
 તત્કલં કથયિષ્યામિ ગ્રહ ભૂમિભલાત્પુનઃ ॥
 કૂરાઘાતં ન કુર્વન્તિ દક્ષપૃષ્ઠગતા રણે
 સંમુખા વામગા એતે યોધાંગે ક્ષતકારકાઃ ॥
 ઠક્ષિણાંગ ગતા કૂરાઃ સૌમ્યા વામાંગસંસ્થિતાઃ
 શિરઃછેદે સમુત્પન્ને ભટેઘાવતિ સન્મુખમ્ ॥
 ચસ્ય વામાંગગા કૂરા સૌમ્યા ચસ્ય ચ ઠક્ષિણે
 તસ્ય ભંગો રણે નૂનં યદિ શૂરો મહાભટઃ ॥



વાસ્તુ

ગામ સાથે લેણદેણ

ગામ નામ વરગ અંક બે લખીએ એકે ઠાઠ
આઠે ભાગે દીજતાં વધતો ફલ કહાઈ ૭૧૫
ને આગે સો મામહી પાછે ઠવિ વિપરીત
આડે ભાગે ને શૂન્ય હુવે તો હીર કહે તે પ્રીતિ ૭૧૬

ગામ વાસા ફળ

હીર કહે ગામ રિસિથી ગણીએ નામ રિસીય
પાંચ શીશ બહુ લાભ કર ત્રિણ વહને દુખ દીય ૭૧૭
હીયે પંચ ધન સંપત્તે ખટ રિસી ભણીયે પાય
દુઃખ દેખાડે ગુજ્જ ધન નોભિ ચાર મુખ થાય ૭૧૮
વામ ભુજે દારિદ્ર ધન દુખખણ સંપદ ધન
પૂઠે ધન કલહ કરધ ધન મનૈ ધરો વિવેક ૭૧૯
મામાક્ષરાં ને નામાક્ષરાં મેલી મિંદુ ઉકાર
મિમણા ઠવિ બાકી અવર કરી અડિગુણા વિચાર ૭૨૦
સાને ભાગે જે વધે સંપદ દિયે ધન ચ્યાર
હીર કહઈ તીય પંચ દુખ ખટ સગ દોઈ ઉદાર ૭૨૧
નિજરાશિયાં પુરરાશિયાં અધમા અઉ વસુ બાર
મધ્યમ ધન તિય સત્ત ૫૬ અવર હીર સુખકાર ૭૨૨
ગામ રિસીથી નામ રિસી સાત સીસે સમ પેટ
સાત પુઠિ રિસી સાત પગે ધન અઠનીસ સમેટે ૭૨૩
શિશ ઉદરે સિખમી હુઈ નિષ્કંત પુઠિ પંચ
ગામ સાંમી તિમ સેવકાં હીર દીયો સમઝાય ૭૨૪

શન્ય વાસ

ગામ નક્ષત્ર આદિ દૃષ્ટિ રવિ રિખ લાગી આઈ
 ગિણીતાં આવઈ અનુક્રમે પંચમ બારમે ઠાઈ ઉરપ
 ઉગણસમ છાવીસમે તો તિહાં સુતું કહાઈ
 હીર કહે તે વાસ તણ અવરે સવિ મુખ થાઈ ઉરદ
 કાઈપણ ગામતું મુખ અને પૂંછડું સમજવા બાળત.

ગરૂડ મ્હાન પૂરવે શિષ સિંહ ગિલાવ ઉત્તર શિષ
 મસો મેંદો પશ્ચિમ શિષ સર્પ મુગ દક્ષિણ શિષ
 ગામતું જે નામ હોય તેના પહેલા અક્ષરનો વર્ગ કરવો
 અને તે ઉપરથી દિશા પ્રમાણે મુખ કે પૂંછડું સમજવું.

બીજા મતમાં—

ગરૂડ ગિલાવ પૂરવ વખાણ મુગ મેંદો દક્ષિણ બાણ
 સર્પ મૂષક પછમ બાણ સિંહ મ્હાન ઉત્તર બાણ
 ગામના કયા ભાગમાં રહેવાથી મુખ થાય ?

મધ્યમાં ઘર કરી રહે તો ભોજન મળે. મસ્તકમાં ઘર કરી
 રહે તો વિનાશ થાય. હાથમાં ઘર કરી રહે તો આશા પૂર્ણ થાય.
 અને પગ પૂંછડામાં ઘર કરી રહે તો દરિદ્રી થાય.

ગામ વસાવવાનું મુદ્દર્ત—

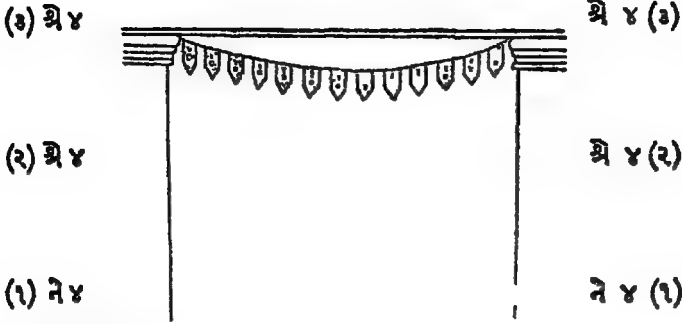
તપસિ સહસિ માર્ગે માધવાખ્યે નલેં વા
 શુરુ ભૃગુ બુધવારે નંદપૂર્ણિયાસુ
 મૃદુ મુવ શશિ પુખ્યે વાસવં સ્વાતિઋક્ષં
 નવ નગર નિવેશો વાસ્તુ શાસ્ત્રોપદિષ્ટ :

દેવમંદિર કે રાજદ્વારે તોરણ ધળા બાંધવાનું મુદ્દર્ત.—

માર્ગે વૈશાખ પોષે તપસિ ચ શુભે રુદ્રગોવિંદપુખ્યે
 બ્રહ્મર્ષે ઉત્તરાણિ શતભિષક વસુભે નંદપૂર્ણિયાચ
 શુકે સોમ્યેંદુ વારે વૃષ ઘટ હરિભે તોરણ સા ધ્વજં વા ।
 ચસ્ત્રં પ્રાસાદ કૃત્ય ઉડુપતિ બલે વિષ્ટિપાતં વિહાય ॥

કેરકે

નવા ગામનું તોરણ આંધે બાંધે તેનું ચક્ર.
તોરણે- ૩ શ્રેષ્ઠ. (૪)



અથ તોરણ બાંધવામાં-નવું ગામ વસાવવામાં મુદ્દર્ત—

ઉ. ઠ, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, શતભિષા, આર્દ્રા, રૌહિણી અને પુષ્ય આ ૬ નક્ષત્રો ઉત્તમ છે.

સ્થિર (ધ્રુવ) નક્ષત્રો-રૌહિણી અને ઉત્તરાષ્રવણ, કુલ ચાર નક્ષત્રો. મિશ્ર (સાધારણ) નક્ષત્રો-કૃત્તિકા અને વિશાખા, કુલ બે મળીને આ ૭ નક્ષત્રો સાધારણ છે. તથા

તિર્થંગ્રામી નક્ષત્રો-રેવતિ, અશ્વિની, મૃગશીર, પુનર્વસુ, અનુરાધા, જ્યેષ્ઠા, હસ્ત, ચિત્રા અને સ્વાતિ આ ૬ નક્ષત્રો. ક્ષિપ્ર (લઘુ) નક્ષત્રો-અશ્લેષા, પુષ્ય, હસ્ત અને અભિજીત આ ચાર નક્ષત્રો, મલોને કુલ આ ૧૩ નક્ષત્રો સાધારણ છે.

લગ્ન સ્થિર લેવું. કેંદ્રમાં જુધ, ગુરુ, શુક્ર અને ચંદ્ર આવે તો ઉત્તમ.

પાકાંતર-રવિચાથી દિનિયા નક્ષત્ર સુધી ગણવું. તેમાં પ્રથમ ૪-૪ ગામ આંધે, ચાંલલાનાં મૂળમાં મૂકવાં તે નેષ્ટ. પછી ૪-૪ બે ચાંલલાની વચ્ચે શાખોમાં મૂકવાં તે શ્રેષ્ઠ. પછી. ૪-૪ ચાંલલા ઉપર મથાળે તે પણ શ્રેષ્ઠ ને છેલ્લાં ૩ તે તોરણમાં તે પણ શ્રેષ્ઠ છે. તે નક્ષત્રોનાં ફલ-ચાંલલાના મૂળમાં-રાજસય, મધ્યમાં-સુખ, રાજમાન. ઉપર મથાળે ગામ ધણીનું વસ્તીને સુખ. તોરણમાં-

અંધાને લક્ષ્મી મંત્રે. ગામ આંપો-ગામના નામનાં પહેલા અક્ષરે ઉપરથી મુખને પૂછડું સમજીને રાખવે.

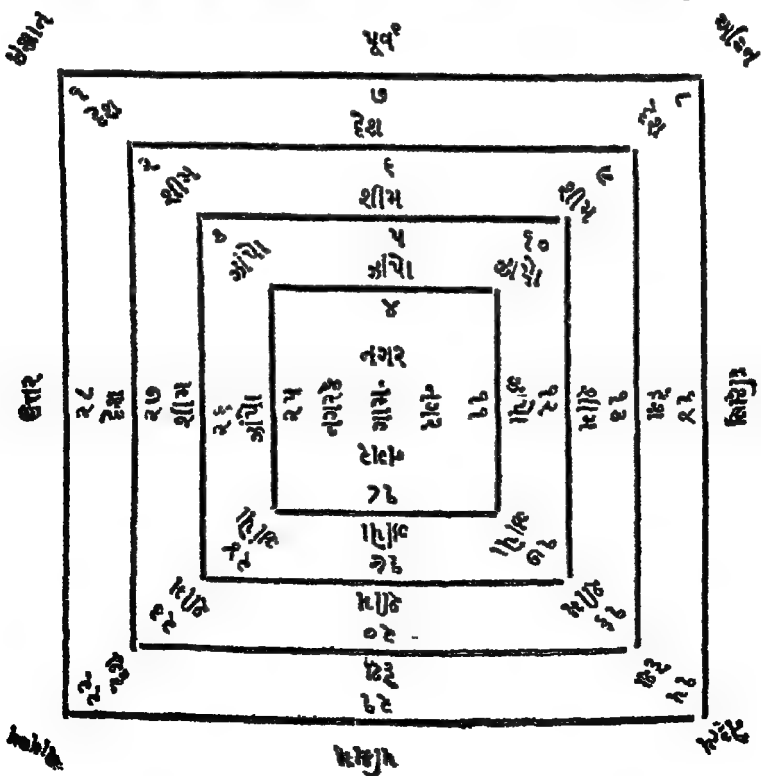
ગામનું અંગ જોવા માટે—

ગરૂડ સર્પ પૂરવ દેહા, સિંહ બિલાવ દક્ષિણ સનેહા;
મૃગ મીઠો પશ્ચિમ આંણ, શ્વાન મુખો ઉત્તર બાણ.

ગામના કયા ભાગમાં રહેવાથી કોણે મુખ થાય તે કહે છે:—

મધ્યમાં રાજ રહે તો વાણીયા, સોની, બ્રહ્મણ મુખી થાય. કોળી, શીલ, લાંગી આદિ મુખમાં રહે તો ઉત્તમ જાતિનો વિનાશ થાય અને હલકી કૌમ મુખી થાય. હાથમાં ખેતીવાળા રહે તો ખેતીવાળાની આશા પૂર્ણ થાય. સુથાર, દુકાર, હરણ આદિ અહિ પગ-પૂછડે રહે તો ઉત્તમ જાતિ કરિશ થાય અને હલકી કૌમ મુખી થાય.

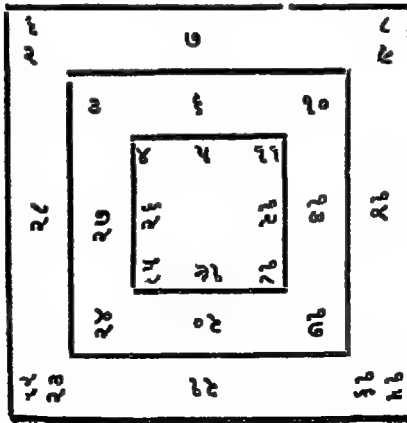
અથ ગામ વસાવવા મુદ્દર્ત ગઢચકે ગામચકે નીચે મુજબ.



જે નક્ષત્રમાં ગામ વસાવે તે નક્ષત્ર પ્રથમ દિશાન ખૂણામાં મૂકવું. પછી અનુક્રમે ૧-૨-૩ અંક સ્થાને ણીબ નક્ષત્રો ૨૮ મૂકીએ. પછી જે અંક ઉપર જે નક્ષત્ર લોગવતો હોય તે નક્ષત્રે તે અંક માંડીએ, આ પ્રમાણે ૬ અંકો માંડીએ-તેનાં ફલ આ પ્રમાણે છે:—

દેશ, શીમ, અંપો, નગર કે ગામ આ નક્ષત્રોનાં આંકથી સમજવાં. ફર અંક ગામ મધ્યે આવે તો ગામ ઉજ્જડ થાય. સૌમ્ય અંક પડે તો વસ્તીને આનંદ મંગલ વરતે. જે દિશામાં ફર અંક પડે તે દિશા સાયબવી કારણકે તે દિશાથી દેશ, શીમ, અંપો, નગર લેલાય. અહોનું ફલ કતાવે છે:—

ગ્રામ મધ્યે સ્થિતે સૂર્ય, ભય શોક પ્રદાયક: ।
 ચંદ્રે ભંગો કુજે દાહો બુધે રિદ્ધિ પ્રયોજનમ્ ॥૧॥
 શનિ શકુ ચલેકસ્થા ગ્રામ મધ્યે ભવંતિ ચ ।
 તદાભંગો વિભનીયાત કૈલાશ સદૃશો અપિ ॥૨॥
 ફર ચત્વારી બાહ્યેષુ સૌમ્યા મધ્યે યદા ભવેત્ ।
 તત્ર ન ભંજ્યતે ગ્રામં પ્રક્ષ વિષ્ણુ મહેશ્વરૈ: ॥૩॥
 સૌમ્ય ત્રયં યદા ગ્રામે મધ્યે જીવેન ચોજ્યેત્ ।
 તદા સુખં વિભનીયાત સ્વામિનો સિંહ ગર્જતમ્ ॥૪॥
 ॥ ઇતિ ગદ ગામચક્રમ્ ॥



પાઠાંતરે ગામ વસાવવા માટે આમ ચક્ર—

અથાતઃ સંપ્રવક્ષામિ લોકાનાં હિત કામ્યથા ।
 આમચક્રં શુભં તેભ્યઃ નક્ષત્રેભ્યઃ ફલં સ્ફુટમ્ ॥૧॥
 આમ નામસ્ય નક્ષત્રં દેયા દીપ્તિ ન ગોચરે ।
 અતુરસ્ય લિખેચ્ચક્રં નક્ષત્રાણિ ત્રિધા પુનઃ ॥૨॥
 દેયાનિ બાહ્ય તત્રૈવ આમ પાશ્વેસ્તથૈવ ચ ।
 આમ મધ્યે ચ દેયાનિ નક્ષત્રાણિ તથા પુનઃ ॥૩॥
 બાહ્યે દ્વાદશ રક્ષાણિ આમ મધ્યે તથાષ્ટકમ્ ।
 પુર મધ્યેઽષ્ટકં દેયં તત્ર સ્થાપ્ય નિધિઃ શ્રદ્ધાઃ ॥૪॥
 કૂર મધ્યે શુભા બાહ્ય આમ ભંગં તદા ભવેત્ ।
 કૂરા બાહ્ય શુભા મધ્યે આમો જયં તદા ભવેત્ ॥૫॥
 રવિ રાહુ કુજ સ્ત્રૈવ પુર મધ્યે પતંતિ ચ ।
 તત્ર સ્થાને ગતે ચંદ્રે કૈલાશો ભંગમાદિશેત્ ॥૬॥
 અત્વારો દુર્ગા બાહ્યેષુ કૂરા ચંદ્રેષુ સંયુતા ।
 તદા ન ભંજ્યતે દુર્ગા શ્રદ્ધા વિષ્ણુ મહેશ્વરો ॥૭॥
 ચંદ્રે ભંગં કુરે દ્વાદ્શં ભુધે ભુદિ બદ્ધા નરા ।
 ચક્ષુ ચિત્તા નરા શુક્રે હાનિ મૃત્યુ શનિશ્ચરે ॥૮॥

વાસ્તુપ્રકરણ

વાસ્તુશાસ્ત્રે ગૃહકરમ યોલૈ નોદશિ હીર
 ચૈત્રે શોક વૈશાખ ધન જોડે મરણ શરીર ૭૨૭
 આષાઠે પશુ પીડીયે આવણુ લક્ષ્મી સવાઈ
 ભાદ્રવે માંડયો શૂન્ય હોય આસો કલેશ કહાઈ ૭૨૮
 વિત્ત છેદ હોય કાતિયે માગશર પોષ સુખકંત
 માહે દહન ફાગણુ ધની વસતાં થાય નિયંત ૭૨૯

શુદારંભ

ફાગુણુ આવણુ માગશરે પોષ અને વૈશાહ
 શુકલ પક્ષ શશી પૂનતાં શુદારંભ ઉછાહ ૭૩૦

બીય તીય ચઉથી સત્તમી અઠ્ઠમી નવમી લેય
 બારસી તેરસી હીર કહઈ ગેહારંભે લેઈ ૭૩૧
 ઉત્તર રેવય રોહિણી ચિત્રા મૃગ કર પુષ્ય
 સ્વાતિ ધનિષ્ઠા શતભિષાં અતુરાહા ગેહે સુખ ૭૩૨

દ્વાર નિર્ણય

મેષ સિંહ ધન સૂર જળ તળ પૂરવ મુખે ગેહ
 બાર તજહું તિમ દખખણે વૃષ કન્યા મકરેહ ૭૩૩

પાશાન્તરે

મેષ સિંહ ધને પૂરવ તળ વૃષ કન્યા મકર દક્ષણ વરળજે
 બીજી રાશે કામ કરીજે તો ધરમાં સુખ સંપત વર દીજે ૭૩૪
 પશ્ચિમ મિથુન કુંભ તુલે ગેહ ન કીજ બાર
 ઉત્તર કરકાં મીન અલિ વરજ્યા જયજયકાર ૭૩૫-

પૃથ્વી સુતી કે બેડી જોવાની રીત

સંકાન્તિ વીતી દિન પાંચમે સપ્તમે નવમે જોય
 દશ ઈક્કોસ ચોવિસમે ષટ્ દિન પૃથ્વી સોય ૭૩૬
 ગુહ ગુમ્મટ અરૂ કૂપ જલ તાલે ચૂહ કલવાહ
 એતાં નિર્મલ જાત હે સાચ કહે મુનિરાય ૭૩૭

ગૃહારંભે રાહુચક્ર

પોષ માહ ને ફાગુણાં પૂરવ અમની રાહ
 ચૈત્ર વૈશાખ ને જ્યેષ્ઠાં દખખણ નૈઋત માંહ ૭૩૮
 આષાઢ શ્રાવણ ભાદ્રવૈ પશ્ચિમ વાયવ જાણી
 આસુ કાર્તિક મૃગશીરે ઉત્તર ને ઈશાંતી ૭૩૯

અથ ગૃહારંભે માસ નિર્ણય:—

ચૈત્ર માસે તથા ભાદ્રે જ્યેષ્ઠાષાઢાશ્વિનેષુ ચ ।

કાર્તિકે ચ ન કર્તવ્યં ગૃહારંભં યથેચ્ચિન્તં ॥

અથ ખાત મુહૂર્તે તથા ગૃહ પ્રવેશે માસ ફલ:—

દેત્રે શોક કરં વિદ્યાત્ વૈશાખે ચ ધનાગમં ।

જ્યેષ્ઠ માસે ભવેત મૃત્યુઃ આષાઢે પશુનાશનં ॥ ૧ ॥

શ્રાવણે અર્થ સંપત્તિઃ શૂન્યં ભાદ્રપદે ગૃહમ્

આશ્વિને કલહો જ્ઞેયઃ ભૂત્ય નાશશ્ચ કાર્ત્તિકે ॥ ૨ ॥

માર્ગશીર્ષે ધનાદિ સ્યાત્ પોષે ચ ધનસંપદઃ ।

માઘેઆગ્નિ ભયંવિદ્યાત્ ફાલ્ગુને સર્વ સંપદઃ ॥ ૩ ॥

માગશર, પોષ, ફાગણ, વૈશાખ અને શ્રાવણ એ પાંચ

માસોમાં ગૃહારંભ કરવો એમ વાસ્તુશાસ્ત્રમાં કહેલું છે.

અથ જ્યોતિર્મયુખ ગ્રંથના પ્રકરણ ૪, સ્લોક ૧૦૪-૧૦૫ માં બતાવેલા સાડાત્રણ મુહૂર્તો—

ચૈત્ર સુદી એકમ, વૈશાખ સુદી ૩ અને દશેરા (આસો સુદી ૧૦) આ ત્રણ પૂર્ણ મુહૂર્તો છે. અને કારતક સુદી એકમ તે અડધું મુહૂર્ત છે, આ પ્રમાણે કુલ સાડા ત્રણ મુહૂર્ત થયાં. આ સાડા ત્રણ મુહૂર્ત સ્વયંસિદ્ધ હોવાથી આ દિવસે કોઈ પણ કાર્ય કરવા માટે પંચાંગ શુદ્ધિ જોવાની જરૂર નથી, વળી બાળકોને વિદ્યારંભ માટે પણ આ દિવસો ઉત્તમ છે.

અથ જ્યોતિર્મયુખે ૪ મિશ્ર પ્રકરણે સ્લોક ૪૧-૫૨ વાસ્તુ મુહૂર્ત વિચાર આ પ્રમાણે છે—

અધો મુખૈર્લે વિદધીત ખાતં શિલારતથાચોર્ધ્વમુખૈશ્ચ પદ્મં ।

તિર્યગ્મુખૈર્દાર કપાટયાનં ગૃહ પ્રવેશો મુદ્ગભિર્ધ્રુવક્ષઃ ॥૪૧॥

નોંધ—પ્રથમ ખોદતાં પહેલાં પૃથ્વી ઉદ્ધતી, જાગતી કે રજસ્વલા છે, તે જોઈને કામની શરૂઆત કરવી.

અર્થાત્—ભરણી, કૃત્તિકા, અશ્લેષા, મઘા, ૩ પૂર્વા, વિશાખા અને મૂલ નક્ષત્ર (અધો મુખ નક્ષત્રો)માં મકાનનો પાયો ખોદવો. બીજા દુષ્ટ યોગો પણ ઊડી દેવા. ઊર્ધ્વમુખ નક્ષત્રો=આર્દ્રા, પુષ્ય, શ્રવણ, ૩ ઉત્તરા, શતભિષા, રોહિણી અને ધનિષ્ઠામાં પહેલી શીલા રોપવી અથવા ચણતર કામ શરૂ કરવું. જે ખાત-મુહૂર્ત કહેવાય છે તે. તિર્યગ્મુખ નક્ષત્રો=જ્યેષ્ઠા, પુનર્વસુ, હસ્તા, અશ્વિની, મૃગશિર, અનુરાધા, રેવતિ, સ્વાતિ અને ચિત્રા આ

ઉરદે

નક્ષત્રોમાં ઘરની ખડકી અર્થાત્ ગારણ્ય મૂકવું. ઘર પ્રવેશે મુદ્દ નક્ષત્રો=મૃગશિર, ચિત્રા, અનુરાધા, રેવતિ તથા ૩ ઉત્તરા અને રોહિણી એ ચાર ધ્રુવ નક્ષત્રો આ આઠે નક્ષત્રમાંથી કલશચક્રમાં જે શ્રેષ્ઠ હોય તે લેવું. આ આઠ નક્ષત્રો પૈકીનાં કોઈપણ નક્ષત્રમાં પ્રવેશ કરવો તે ઉત્તમ લાભદાયી છે.

અથ જ્યોતિર્મયૂજે ૪ મિશ્ર પ્રકરણે પ્રલોક ૩૭ થી ૩૬ માં માસ, તિથિ, નક્ષત્ર વારે ગૃહારંભ સુદ્ધર્ત્ત આ પ્રમાણે જણાવેલું છે:-

વૈશાખે ક્ષત્વણે પોષે શ્રાવણે માર્ગશીર્ષકે ।

ગૃહારંભ પ્રવેશોસ્તઃ સ્તંભોન્મૂલ્યશ્ચ શસ્ય તે ॥

જ્યેષ્ઠ કાર્તિક માઘશ્ચ શુભદાન્પ્રાહ નારદઃ ॥ ૩૭ ॥

ત્યક્ત્વા ચતુર્દશીં વર્ષી ચતુર્થીં મષ્ટમી મીમામ્ ।

નવમીં ચ રવીં ભૌમં ગૃહારંભો વિધાયતે ॥ ૩૮ ॥

પુષ્યે મૃગેડનુરાધાયાં ધનિષ્ઠા મુગલોત્તરે ।

હસ્ત ત્રયે ચ રોહિણ્યાં રેવત્યાં ગૃહમારભેત ॥ ૩૯ ॥

અર્થાત્—વૈશાખ, શ્રાવણ, માર્ગશર, પોષ અને ફાગણ આ પાંચ મહિનાઓ ગૃહારંભ એટલે ઘર પ્રવેશ કરવો તથા ઘરનો થાંભલો ભલો કરવા માટે ઉત્તમ છે. વળી જેઠ, કારતક, ને માહ મહિનો પણ આ કાર્યોમાં લેવો, એવો નારદનો મત છે. ચોથ, છઠ, આઠમ, નોમ, ચૌદશ અને અમાસ આ પાંચ તિથિઓ છોડી દેવી. રવિવાર અને મંગલવાર છોડીને બાકીના પાંચવારોમાં ગૃહારંભ કરવો. વળી પુષ્ય, મૃગશિર, અનુરાધા, ધનિષ્ઠા, શતભિષા, ૩ ઉત્તરા, હસ્ત, સ્વાતિ, રોહિણી અને રેવતી આ નક્ષત્રો ગૃહારંભ માટે શુભ છે. અશુભ યોગો છોડી દઈને અંદ્રબલ નોંધને ગૃહારંભ કરવો.

અથ ગૃહારંભ કરવાનાં નક્ષત્રો—

અશ્વિની રોહિણી મૂલ ઉત્તરાત્રય એવ ચ ।

પુષ્ય હસ્તો અનુરાધા ચ ગૃહારંભે હિતાય વૈ ॥

આ નક્ષત્રોમાં ઘરનો પાયો ખોદવાનો આરંભ કરવો.

વળી—

રેવતિ રૌહિણી હસ્ત પુષ્ય સ્વાતિ ધનિષ્ઠ્યોઃ ।

શ્રવણ મૃગશીર અશ્વિનિ ચ ગૃહારંભ પ્રકાર્યેત્ ॥

આ નક્ષત્રોમાં ઘર, કિલ્લો, અશ્વશાલા, હસ્તિશાલા અને દેવસ્થાનક વગેરે સ્થાનોનો આરંભ કરવો.

પાઠાંતરે—ઉત્તરા ૩, રૌહિણી, હસ્ત, પુનર્વસુ, પુષ્ય, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, રેવતિ, સ્વાતિ, અતુરાધા આ બાર નક્ષત્રોમાં શુભવારે ગૃહારંભ સુખેથી કરવો.

વળી—ત્રીજ, ચૌથ, પાંચમ, સાતમ, બારશ અને તેરશ આ છ તિથિઓએ ગૃહારંભ સુખેથી કરવો.

અથ આરંભાદિ વખતે કયા કયા ચક્રો જોવાં તેનો વિચાર. સુહૃત્તમાર્ત્તકે પ્રકરણ ૮ મું ગૃહપ્રવેશ પ્રકરણે શ્લોક ૪૮ માં આ પ્રમાણે છે—

આરંભે વૃષભ ચક્રં સ્તભે ગેયંતુ કૂર્મકં ।

પ્રવેશે કલશ ચક્રં વાસ્તુચક્રં ભુધૈઃ સ્મૃતં ॥ ૪૮ ॥

અથ જમીન ઉંઘતી છે કે જાગતી છે તે જાણવા સંબંધી

વિચાર—

અર્કાત્ પંચ સપ્ત નવમે દિકપાલાં તિથિ જોય;

એકવીસમે ચૌવીસમે ષટ્તદિન પૃથ્વી સોય.

કૂપ તલાવાં વાવડી મંદિર દૂર્ગસ્થાન;

ખાત કરે તો નહિ વસે હોમ કરે તો હાંણુ.

અથ પૃથ્વીરજસ્વલા—આ તિથિવાર હોય તો કહેવાય છે.

પંચમી લોમવારેણુ શનિવારેણુ આષ્ટમી ।

દ્વિતીયા ભૃગુવારેણુ જોયા પૃથ્વી રજસ્વલા ॥

મારવાહના જામડાઓમાં મરી જએલા પાછલ નાત (શ્રુત્ય-લોજન) કરવામાં આવે છે તે વખતે આ યોગ જોવામાં આવે છે. અને આ યોગ ખાત સુહૃત્તમાં અને હોમ કરતાં પહેલાં પણ

જોવામાં આવે છે. વળી ખેતીની શરૂઆત માટે પણ પૃથ્વી રજ-
સ્વદા જોવાય છે.

અથ વૃષભચક્ર—

યસ્મિન્ રૂક્ષે ભવેત્સૂર્યઃ તદ્દાત્રી ત્રીણિ મન્તકે ।
દ્વી દ્વી પાદયોઽથેવ દાપયેત ત્રીણિ પૃષ્ઠતઃ ॥ ૧ ॥
વામ કુક્ષે ચ ચત્વારી યામે ચત્વારીમાદિશેત ।
પુરુષે ચ દાપયેત ત્રીણિ નાસિકા દ્વી પ્રતિષ્ઠિતે ॥ ૨ ॥

ફળ—

નાસિકા સ્વામિનો હંતિ ઉદ્દેગં અથ પાદયોઃ ।
વ્યાધિ પીડા ભયં પુરુષે સ્થિરં પશ્ચિમ પાદયોઃ ॥ ૩ ॥
વામ કુક્ષે ધનં ચૈવ દક્ષિણે ચ દરિદ્રતા ।
શિરઃ પ્રષ્ઠી ભવેત વંધ્યા વાસ્તુશાસ્ત્રે પ્રકીર્તિતાઃ ॥ ૪ ॥

નોંધ—અહિં વૃષભચક્ર ખાતમાં જોવા માટે લખ્યું છે,
સુદૃષ્ટોનો વચ્ચ (વત્સ) આગળ આવેલ છે.

અર્થાત—રવિયાથી દનિયા સુધી ગણતાં ૧ થી ૩ મન્તકે,
૪ થી ૭ બે, બે એમ ચાર, આગળના પગમાં, પાછળના પગમાં
૮ થી ૧૧, પછી ૧૨ થી ૧૪ એમ ત્રણ, પીઠ ઉપર, પછી ૧૫
થી ૧૮ ડાબી કુખે. તે પછી ૧૯ થી ૨૨ જમણી કુખે, પછી
૨૩ થી ૨૫ પૂંછડે, અને ૨૬ થી ૨૭ નાકે. આ પ્રમાણે ગણવાં.

ફલ—

માથે—ખરાબ, વંધ્યા. આગલા પગમાં—ખરાબ, ઉદ્દેગ. પાછલા
પગમાં—ઉત્તમ, સ્થિર. પીઠે—ખરાબ, વંધ્યા. ડાબી કુખે—ઉત્તમ,
ધન લાભ જમણી કુખે—ખરાબ, દરિદ્રતા. પૂંછડે—ખરાબ, વ્યાધિ,
પીડા અને ભય. નાકે—ખરાબ, સ્વામીનો નાશ થાય.

વૃષભચક્ર લેહ—શીર્ષપરતનાકરે—૧૬૧—૧૬૨

અહિં—૨૮ નક્ષત્રો લીધાં છે.

ગૃહારભેદકં લાદ્યા મેઃ શીર્ષસ્થૈર્દાહ ઇરિતઃ ॥

અથપાદ સ્થિતૈર્વેદૈઃ શૂન્યં સ્યાદ્વૃષભચક્રકે ॥ ૧૬૧ ॥

સ્થિરતા પૃષ્ઠપાદસ્થૈર્વેદૈઃ પૃષ્ઠેશ્ચિચ્છિલિઃ ॥

લાલો વેદેઃ ઈક્ષુ કુક્ષૌ રામેઃ પુચ્છે પતિક્ષતિઃ ॥

કુક્ષૌ વામેડબ્ધિલિનૈસ્વં સુખે પીડા ત્રિલિશ્વલૌઃ ॥૧૬૨॥

ગૃહારંભમાં સૂર્યના નક્ષત્રથી દિનિયા નક્ષત્ર સુધી ગણુતાં. (૩) એટલે- ૧ થી ૩ નક્ષત્ર વૃષભના માથે મુકવાં તેનું ફલ-લાહ. પછી (૪) એટલે ૪ થી ૭ સુધીના આગલા બે પગોમાં બે બે મુકવાં. તેનું ફલ શૂન્ય. તે પછી (૪) તે વૃષભના પાછલા બે પગમાં બે બે મુકવાં. એટલે ૮ થી ૧૧ સુધી તેનું ફલ સ્થિરતા. તે પછી (૩) એટલે ૧૨ થી ૧૪ સુધી પીઠ ઉપર મુકવાં તેનું ફલ લક્ષ્મી પ્રાપ્તિ. તે પછીનાં (૪) એટલે ૧૫-૧૮ જમણી કુખે મુકવાં તેનું ફલ લાભ. તે પછી (૩) એટલે ૧૯ થી ૨૧ પુંછડે ફલ સ્વામી નાશ. વલી (૪) (૨૨-૨૫) ડાબી કુખે ફલ નિર્ધ-નતા. પછી (૩) ૨૬-૨૮ સુખમાં તેનું ફલ પીડા. કોઈ અંથકાર (સુખને બદલે-નાશિકા ઉપર લખે છે) એ પાઠ ખરો છે તેની સમજણ નીચે આપી છે.

સુખ અને નાશકાનો 'લેક-આ વૃષભ શીલપરત્નાકરમાં બોલો બતાવ્યો છે. પણ શિલ્પકલા કોશલ્ય ચતીજી શ્રી હિંમત-વિજયજી રાજવલ્લભના છપાવનારની સાથે આ સંબંધી વાત ચીત થતાં તેમણે મને એક બુનું પાનું બતાવ્યું તેમાં આ વૃષભ બેઠેલો છે અને તેનું મોં પાછું વાળીને પોતાના ક્ષેત્ર ઉપર નાંખેલું છે એટલે શીંગડાંની અણીઓ જમીનને અડેલી છે. અને નાક મોં ઉંચાં આકાશ તરફ છે. વળી તેનું પૂંછડું પણ આગળના ભાગ તરફ વળેલું છે, આ પ્રમાણે આકૃતિવાળો જોઈએ અને તેનું ગણિત ગણુતાં કોઈ પણ ભાગ વચમાં મુકવો ન જોઈએ. તે માટે

૧ લાઘ ગોરધનદાસે જળદની આકૃતિ સંબંધી ઉદાપોહ કર્યો છે. પરંતુ સૂર્ય નક્ષત્રથી દિન નક્ષત્ર સુધીની સંખ્યામાં અમુક સારાં અમુક ખોટાં એટલોજ ફલિતાર્થ હોઈ આકૃતિ ન મૂકતાં કોષ્ટક મૂક્યું છે.

—હિંમતરામ

ઢેઢેલો જ બળદ ખરો છે. ઝોમ ન કરે તો શીલપરત્નાકરમાં ઊભા બળદનું પુંછડું છુટું જમીન સામું લટકતું રહે, અને-પ્રથમ માથે સુકીને સુખમાં બાકો રાખવું પડે, પછી આગલા પગે અને પાછલા પગે સુકીને પુંછડું બાકી રાખી પીઠ ઉપર જવું પડે તે પછી કુખમાં સુકીને પાછું ફરી પૂંછડે સુકવાં અને ત્યાંથી કુદીને ડાબી કુખે થઈને સુખે સુકવાં એ સરખી રીતે નથી. માટે લખેલી આકૃતિમાં બતાવ્યા પ્રમાણે ઢેઢેલો બળદ બનાવવો ઢેઢંઝે. તો બેનારને જલદી સમજણ પડે.

વૃષભ ચક્ર

વૃષભનાં અંગ	માથું	આગ- લા પગ	પાછલા પગ	પીઠ	જમણું પાઠ	પૂંછડું	ડાણું પાઠ	સુખ અગર નાક
સર્વ નક્ષત્રથી દિન નક્ષત્ર	૩	૪	૪	૩	૪	૩	૪	૩
ફળ	નેષ્ટ	નેષ્ટ	ત્રિષ્ટ	ત્રિષ્ટ	ત્રિષ્ટ	નેષ્ટ	નેષ્ટ	નેષ્ટ

રવિભાત્સમ નેષ્ટાનિ શુભાન્યેકદશ કંભાત
દશ શેષાણ્યનિષ્ટાનિ સાક્ષિબિદ્ વૃષવાસ્તુનિ

અર્થાત—સૂર્યભાદગણના પ્રથમનાં ૭ અશુભ, મધ્યનાં ૧૧ શુભ અને પાછલાંનાં ૧૦ અશુભ, અભિજીત સહિત ગણવું, ગૃહા-રંભમાં ગણાવેલાં નક્ષત્રો લઈ પૃષ્ટ-વાસ્તુ મેળવી શુભવેળા બેઠં કામ થરૂ કરવું.

વળી—ઝેક છુટક પાઠમાં લખ્યું છે કે-વૃષભચક્રમાં પહેલા ૭ ખરાબ, ૧૧ વચલાં ઉત્તમ અને છેલ્લાં ૯ ખરાબ છે.

અથ ખાત સુદર્શ—

પ્રાચ્ય નાગ મુખં ધુવૈર્નિગદિતં ભાદ્રાધિને કાર્તિકે ।
માર્ગાત ક્ષાણ્યજી શકતો કંભતયા ચાચ્યે જલેચોત્તરે ॥

દેત્રે આજ વિલાળતે દિનકરાત વારા લિખેતકોષ્ઠકા ।

શન્યંગારકયોશ્ચ તત્ર ક્ષિણે-શારીરકં નો ખનેત ॥ ૨૮૩ ॥

અથ શીદપરત્નાકરે શ્લોક ૬૩ માં નાગવાસ્તુ વિચાર આ પ્રમાણે છે:—

નાગવાસ્તુ સમાલોક્ય પૂર્વાદિષુ ગતિઃ ક્રમાત્ ।

કન્યાદિ ત્રિતયે સૂર્યે ભાદ્રાદો ચ ત્રિમાસકે ॥ ૬૩ ॥

અર્થાત્—કન્યા, તુલા અને વૃશ્ચિક આદિ ત્રણ ત્રણ સંક્રાંતિ-ઓમાં તથા ભાદરવો, આસો અને કારતક એમ ત્રણ મહિનાઓમાં નાગવાસ્તુ (સર્પનું મુખ) અનુક્રમે પૂર્વાદિ એટલે પૂર્વ, દક્ષિણ ઇત્યાદિ ચારે દિશાઓમાં ફરે છે એમ જાણવું. માટે જે દિશામાં સર્પનું મુખ હોય તે દિશામાં ખાત (ખોદવાનું કામ) મુંદૂર્ત કરવું નહિ.

અથ રાજવલ્લભ અંથના મતે—

ભાદરવો, આસો અને કારતક માસમાં, સર્પનું મુખ પૂર્વમાં.

માગશર, પોસ અને માહ માસમાં, „ મુખ દક્ષિણમાં.

ફાગણ, ચૈત્ર અને વૈશાખ માસમાં „ મુખ પશ્ચિમમાં.

જેઠ, આષાઠ અને શ્રાવણ માસમાં „ મુખ ઉત્તરમાં.

ચોરી અને શિવાલય આ બેમાં અવળી દિશાઓ સમજવી, ખાકીના બધા ખોદાણુ કામમાં ઉપર મુજબ સમજવું. વૃષથી ૩-૩ ગણવી. પૂર્વ-ઉત્તર, પશ્ચિમ ને દક્ષિણ ગણવી ને પોલાણમાં ખાત કરવું.

નોંધ—ગમે તેનું ખાત બેવું હોય, ને ગમે તે સંક્રાંતિ હોય. પરંતુ શ્લોકમાં જતાવેલી સંક્રાંતિઓ કાર્ય પરત્વે હોય તે ઇશાનમાં જ મૂકવી, પછી આગળ ચાલવું. પ્રથમ ગણિત ઇશાનથી ગણવું.

અથ શીદપરત્નાકરે શ્લોક ૬૪ માં નાગચક્ર કરવાની રીત આ પ્રમાણે જતાવી છે:—

અતુષ્ઠિ ક્ષેત્રે લિખેદર્કાદિ વાસરાન્ ।

શન્યંગારકથોર્થત્ર શરીરં તત્ર નો યનેત્ ॥૬૪॥

અર્થાત્-ચોસઠ ખાનાનો એક સમયોરસ કોઠો કરવો અને તેમાં અનુક્રમે રવી, સોમ વગેરે સાત વારો લખવા. કોઠામાં જે જગ્યાએ શનિ અને મંગલ આવે ત્યાં સર્પ (નાગ વાસ્તુ) નું શરીર સમજવું અને ત્યાં ગર્ત-પ્રથમ જમીન ખોદવાનો પ્રારંભ ન કરવો. ૬૪

શીર્ષે ચ પિતરૌ હન્તિ પૃષ્ઠે હાનિ ભયં ભવેત્ ।

કુક્ષો ખાતે મુખં પુચ્છે રોગ પીડા ન સંશયઃ ॥૬૫॥

-શીર્ષપરતનાકરે.

અર્થાત્-સર્પના માથા ઉપર ખાત કરનામાં આવે તો માતા પિતાનો નાશ થાય, પૃષ્ઠ ભાગે (પીઠ ઉપર) હાનિ અને ભય, કુક્ષિ ભાગે (કમરના પડખે) મુખ અને પૂછડાના ભાગમાં ખાત કરે તો રોગ પીડા થાય, એમાં શંકા નહિ. ૬૫

પૂર્વાસ્થેઆનિલે ખાતં દક્ષિણેશઃનમાશ્રિતમ્ ।

જલાસ્થાંઆગ્નિ કૌણ્વે તુ સૌમ્યે ચ નૈઋતં યનેત્ ॥૬૬॥

-શીર્ષપરતનાકરે.

અર્થાત્-સર્પનું મુખ પૂર્વ દિશામાં હોય તો વાયવ્ય કૌણ્વમાં, દક્ષિણ દિશામાં હોય તો ઈશાન કૌણ્વમાં, પશ્ચિમ દિશા તરફ હોય તો અગ્નિકૌણ્વમાં અને ઉત્તર દિશામાં હોય તો નૈઋત્ય કૌણ્વમાં ખાતવિધિ કરવો શુભ છે.

“ વાસ્તુકૌતુક ” નામના ગ્રંથમાં નીચે પ્રમાણે નાગવાસ્તુ માટે વિશેષ વિવેચન છે:-

ઉભયોઃ કુક્ષયોઃ ખાતં મૂલસૂત્રેડપરાશ્રીતે ॥

દક્ષિણાયાં કુક્ષો મહત્તેન વિશેષિતમ્ ॥૧॥

તથા જ્યોતિર્નિજન્ધાખ્યે ગ્રંથે શિલ્પાત્પ્રકાશિતમ્ ॥

વિશેષ વામગે કૌણ્વે આયુઃ કામાર્થમારભેત્ ॥૨॥

મંડનૌક્તા ગૃહે કુક્ષિયૌજનીયા સદા યુથૈઃ ॥

તથા જ્યૌતિર્નિર્ગધૌક્તા યૌજન્યા દેવજ્વાલિકૈઃ ॥

અર્થાત્-મૂલસૂત્ર અપરાજિતમાં સર્પની બંને કુક્ષિના ભાગે ખાતવિધિ કરવાનું વિધાન છે. પરંતુ સૂત્રધાર મંડને ગૃહાદિ કાર્યમાં સર્પની દક્ષિણ કુક્ષિના ભાગમાં ખાતવિધિ કરવો, એમ વિશેષ કહેલું છે. વળી જ્યૌતિર્નિર્ગધ નામના ગ્રંથમાં આયુષ્યની કામના માટે વામકુક્ષિના ભાગમાં ખાતનો આરંભ કરવો, એમ વિશેષ કથન કરેલું છે.

વિદ્વાન શિદ્ધીઓએ ગૃહારંભના કાર્યમાં સૂત્રધાર મંડને કહેલા દક્ષિણ કુક્ષિના ભાગમાં સદા ખાતવિધિ કરવો અને દેવ તથા જલ સંબંધી સ્થાનોના આરંભના કાર્યમાં જ્યૌતિર્નિર્ગધ ગ્રંથમાં કહેલા વામકુક્ષિના ભાગમાં ખાતવિધિ કરવો.

મંડન સૂત્રધારે અપરાજિતનો મત લઈ સર્પની બંને કુક્ષિમાં ખાતવિધિ કરવો શુભ કહ્યો છે અને તેમાં આટલો ઉમેરો કર્યો છે કે દેવમંદિર તથા કૃપાદિ કાર્યમાં, નાગવાસ્તુ જો પૂર્વાભિમુખ હોય તો, વામકુક્ષિ એટલે વાયવ્ય કોણમાં ખાતવિધિ કરવો અને ગૃહાદિ કાર્યમાં જમણી કુક્ષિ એટલે અગ્નિકોણમાં ખાતવિધિ કરવો. આ પ્રમાણે જ્યારે દક્ષિણાભિમુખ નાગવાસ્તુ હોય ત્યારે ઈશાન કોણ અને નૈરૂત્ય કોણમાં અનુક્રમે ખાતવિધિની વ્યવસ્થા કરવી હિતાવહ છે.

—શીલ્પરત્નાકર-પૃષ્ઠ. ૫૮ ની કુટનોટ.

અથ કાર્યે સંક્રાંતિ સ્થાપન—

વૃષે વેદ્યાં ગૃહે સિંહાન્મીને દેવ મુરાલયે ।

મઠ મંડપ માત્રે સ્થાત્ સિંહાદૌ અણિતં યુથૈઃ ॥૧૧॥

અથ ખાતનો નિયમ—

મીન સરૌવર સિંહ ઘર વૃષ જ વેદીમાંય,

ત્રિહુ ત્રિહુ માસે ગમન કરે શેષ રૂરે સંહાર;

ફલ—

મસ્તકે ગૃહિણી મરે પૂઠે મરે જ સાંમ,
પુંછે તો કુલ સંહરે કુશલ ચોથે ઠાંમ. ૧

ઘરનું ખાત—

હરિ^૧ યુવતિર તુલાયાં ખન્યતેચાગ્નિ કોણે ।
અલિ ધન મકરાદિ ઇશ કોણે વહંતિ ॥૨॥
ઘટ^૨ ધર ઝષ^૩ મેરે વાવ્યકોણે અ ખાત^૪ ।
વૃષ મિથુન કૂલીરે^૫ નૈરૂતે ચાર્ક^૬ સંસ્થે ॥૩॥
મૃગારિ કન્યે તુલ વાયુ કોણે મૃગાદિ^૭ ચારે^૮ અ દિશીશ
ભાગે ।
મીનાજ^૯ કુલોખનલે અ ખાત^{૧૦} ગો મુગ્ધ કર્કે^{૧૧} અધિ
નૈરૂતે અ ॥

નાગનું મુખ જ્યારે પૂર્વ દિશામાં હોય ત્યારે વાયુકોણમાં
ખાત કરવું. દક્ષિણ દિશામાં હોય ત્યારે ઇશાન કોણમાં ખાત
કરવું અને ઉત્તર દિશામાં હોય ત્યારે નૈરૂત્ય કોણમાં ખાત કરવું.
અથ ઘરનું ખાત સંકાંતિ પ્રમાણે—

સર્પનું મુખ પૂર્વ દિશામાં હોય ત્યારે સિંહ, કન્યા અને
તુલમાં ઘરનું ખાત વાયવ્ય કોણમાં કરવું. દક્ષિણ દિશામાં હોય
ત્યારે વૃશ્ચિક, ધન અને મકરમાં ઘરનું ખાત ઇશાન કોણમાં
કરવું. પશ્ચિમ દિશામાં હોય ત્યારે કુંભ, મીન અને મેષમાં અગ્નિ
કોણમાં કરવું અને ઉત્તર દિશામાં હોય ત્યારે વૃષભ મિથુન તથા
કર્કમાં ઘરનું ખાત નૈરૂત્ય કોણમાં કરવું.

નોંધ—આ ક્રમ ગણાયો પરંતુ મિથુન, કન્યા, ધન અને
મીન સંકાંતિમાં ખાત મુદ્દર્ત ન કરવાનું ખાસ ચાલ રાખવું.

પ્રાચીન રાજવલ્લભ શૃષ્ઠ ૨૨ શ્લોક ૨૪ માં આ પ્રમાણે
પાઠ ફેર છે:—

નાગના મસ્તકે ખાત કરે તો ઘરના માલિકના માતા

૧ સિંહ. ૨ કન્યા. ૪ કુંભ. ૫ મીન. ૬ કર્કે ૬ મકર. ૭ ધન.

૮ મેષ.

૪૩

પિતાનો નાશ થાય. પૂંછડા ઉપર ખાત કરે તો રોગ થાય. નાગની પીઠ ઉપર ઉપર ખાત કરે તો હાનિ થાય અને ભય પેદા થાય અને કુક્ષિમાં ખાત કરે તો પુત્ર અને ધન ધાન્યની પ્રાપ્તિ થાય અર્થાત્ ગંધી રીતે સુખી થાય.

પરચુરણ જીના છુટાં પાનાંઓનો ઉતારો—

શેષના માથે ખુંટી મારે તો સ્ત્રી મરે, પેટે મારે તો ભરનો માલિક મરે, પૂંછડે મારે તો કુલનો સંહાર કરે, માટે સુખ, પેટ, પીઠ અથવા પૂંછડું એ ૩ છોડીને ચોથા ખુણામાં ખુંટી મારવાથી સુખી થાય.

વેદિષુ ત્યાજ્યા વિવાહે સુખ મધ્ય પુચ્છં ।

ત્રિષુ ત્રિષુ વૈ વૃષ સંક્રાંતિમાઘૌ ॥

યત્ર સ્થાને ભવેત્ સૂર્યં તત્ર શેષ સુખં સ્મૃતં ।

દિશાયાં ગણ્યેત્ ચૈવ વિદિશાયાં ગણ્યેત્ ભુધૈઃ ॥

શીર્ષે સ્ત્રો વિનાશાય મધ્યે સ્વામિ વિનાશનં ।

પુચ્છે ચ નિર્ધનં પ્રોક્તં ચતુર્થે કુશલં મુવં ॥

વાપી કૃપ તડાગાદિ વેદિકા કૌણ્ઠકા ગૃહાઃ ।

પ્રાસાદં દુર્ગં વિચરંતિ શેષં દોષં વિવર્જ્યેત્ ॥

પૂજ્યેતત્ ભૂમિવાસ્તુ ગૃહાણુ ન ચ પદ્મંદિશી ।

અર્ચિતં ધૂપદીપે નેવેદ્યાર્થં ચ દક્ષિણા ॥

—ઈતિશેષ પૂજાવિધિ-ઈતિ ખુંટી વિચાર.

અથ દેવાલય ખાત—

મીનાદિ ત્રિ રવૌ વાલ્યે મિથુના ત્રિ ઇશાનકે ।

કન્થાદિ અગ્નિકેણુષુ ધનાદિ ત્રીણિ નૈરૂતે ॥

ખાતં દેવાલયે જ્ઞેયં રૂદ્રાલયે તુ સન્સુખે ।

એવં ખાતં વિજનીયાત્ દેવગૃહે સદાયચરેત્ ॥

પ્રાસ જાણવા જોવો—

સૃષ્ટિમાર્ગે કૃતં ખાતં સ્થિર કાર્યેષુ સંમતં ।

કૃતેર્થ સિદ્ધિમાપ્નોતિ વેદિ રૂદ્રાલયં વિના ॥૨૮૭॥
 વૃષાદ્રેધાં ગૃહે સિંહાત્ ત્રિકં મીનાત્પુરાલયે ।
 જલાશયે ચ કર્કત્રિ મકરાદિ તડાગકે ॥૨૮૮॥

અથ ચોરીનું ખાત—

વૃષમિથુન કુલીરે ખાત વેદગ્નિકૌણે ।
 હરિ યુવતિ તુલાયાં ખાત ઇશાન મેવ ॥
 અલ્પિ ધન મકરાખ્યં વાયવે વેદિકાયાં ।
 ઘટ ઋષ અજ સૂર્યે ખાત નૈરૂત્ય માહુઃ ॥૨૮૯॥

અર્થાત્—વેદી તથા ચોરીના ખાત માટે વૃષ રાશીથી કે રાશી
 ઇશાન ખૂણે, સિંહથી કે રાશી વાયવ્યમાં વૃશ્ચિકથી કે રાશી નૈરૂત્ય
 ખૂણે અને કુલથી કે રાશી અગ્નિ ખૂણે માંડવી. જે સંક્રાંતિ ચાલતી
 હોય તેનાથી દશમી સંક્રાંતિના સ્થાનમાં ખાત કરવું.

પાઠાંતરે—

આધ વરખ ઇશાન ઘર શેષ કરે સંહાર
 ત્રિહું ત્રિહું માસાં ઘર કરે ભેશી ખર્ચ નિહાળ. ૧
 સુખ કુટુંબો ૧ ઉપડે પૂઠે મરે જ રશામઃ
 પુંછડીએ ઘરણીઠ મરે કુશલ ચોથે ઠામ. ૨

કાર્યે નિષેધ—

કૂપ તલાવાં વાવડી મંદિર દુર્ગસ્થાન,
 ખાત કરે તો નાં વસે હોમ કરે તો હાંણ. ૩

અથ જ્યોતિર્મયૂખે લગ્નશુદ્ધિ—

લગ્ને શુક્રે શુરો પષ્ટે લોમ સૂર્યો સુખે ભૃગો ।
 ત્રિગે મદે સ્વો દુને ૭ બુધે વા પંચમે શુરો ॥ ૪૮ ॥
 કેદ્રે શુરો બુધે ચંદ્રે વ્યોમ ૧૦ લાલો ૧ સ્વો તથા ।
 મદે કુળે કૃતં તિષ્ઠેન્મદિરં શરદાં ચતમ્ ॥ ૪૯ ॥
 શુક્રે સ્વોચ્ચૈ તનો વાપિ શુરો પાતાલગેઝ્ઞવા ।
 શનો સ્વોચ્ચૈ લાલગે વા લક્ષ્મ્યા ચુકતં ગૃહં ચિરમ્ ॥૫૦॥

અર્થાત્—ચરલગ્નમાં ખાત કરવું નહિ. સ્થિર અને ક્ષિ
સ્વભાવ લગ્નોમાં ગૃહારંભ કરવો શ્રેષ્ઠ છે. ગૃહારંભ સમયની કુંડ-
લીમાં લગ્ને ગુરૂ અથવા શુક્ર, છઠ્ઠે સ્થાને મંગલ અથવા રવિ.
ચોથે શુક્રે, ત્રીજે શનિ અથવા સૂર્ય, સાતમે બુધ અથવા પાંચમા
સ્થાનમાં ગુરૂ આ શ્રેષ્ઠ આવે અથવા કેંદ્રમાં ગુરૂ, દશમે બુધ કે
સોમ, ૧૧ મે રવિ, શનિ કે મંગલ આ યોગોમાં ઘરનો આરંભ
કરવાથી લીર્ધકાલ સુધી ઘર ટકે છે. લગ્ને ઉંચનો શુક્ર, ચોથે
ઉંચનો ગુરૂ અથવા ૧૧ મે ઉંચનો શનિ આવા યોગો હોય તો
ઘર લાંબા વખત ટકે છે અને લક્ષ્મીની પણ પ્રાપ્તિ થાય છે. ચંદ્ર,
૧, ૬, ૮ અને ૧૨ મા સ્થાને હોય તો નાશ કરે અને ૩-૬-૧૧
મા સ્થાને પાપગ્રહ હોય તો શુભ ગણાય છે.

નોંધ—ઘરના પાયાના મુહૂર્તને મારવાડમાં રાંગ દેવણુ
મુહૂર્ત કહે છે.

રાંગ—પાયો અથવા ભીંત. દેવણુ-દેવી, નાખવી અથવા
બણવી.

અથ દેવમંદિર માટે કોણે શિલા સ્થાપન—

‘ જ્યોતિર્મયૂષે ’ મિશ્ર પ્રકરણ ૪ થું સ્લોક. ૪૩-૪૪

હક્ષિણુ પૂર્વે કોણે કૃત્વા પૂર્ણં શિલાં ન્યસેત્ પ્રથમામ્ ।

શેષાઃ પ્રહક્ષિણેન સ્તંભા સ્થૈવં પ્રતિષ્ઠાધ્યાઃ ॥૪૩॥

ધ્રુવં દષ્ટ્વાડયવા સ્મૃત્વા કર્ત્તવ્યં વાસ્તુરોપણું ।

સાયાહ્ન વર્જ્યં દિવસે રાત્રૌ ત્યક્ત્વા મહાનિશામ્ ॥૪૪॥

અર્થાત્—પહેલા અગ્નિ ખુણામાં પ્રથમ શિલાનું પૂજન કરવું.
તેને પુરાવી લીધા પછી પૂર્વ-ધિશાન, ઉત્તર-વાયવ્ય, પાશ્ચિમ-નૈરૂત્ય
અને હક્ષિણુ આ અનુક્રમે શિલા સ્થાપન કરવી. તે વખતે ધ્રુવનું
દર્શન કરવું.

નોંધ—શિલા સ્થાપન પ્રાતઃકાલે કરવી, સાયંકાળે યા રાત્રે
ન કરવી.

અથ વત્સ વિચાર—

કન્યાદિ ત્રિ ત્રિગે રવો વત્સ પ્રાચ્યાદિષુ દેતિ ।
પ્રવાસ વાસ્તુ દ્વારાર્થાપ્રવેશાઃ સંયુજેત્ર ન ॥

ફલ—

સન્ન્યુખાય હરેદાયુઃ પૃષ્ઠે સ્થાદન નાશનં ।
વામ દક્ષિણયોઃ કિંતુ વત્સો વાંછિતદાયકઃ ॥
કન્યા તુલ્ય વૃશ્ચિક જળ તળ પૂરવ વચ્છ હોય,
ધન મકર કુંભે તિહાં દક્ષિણ વાસો જોય;
વચ્છ મીન મેષે વૃષે વાસો પશ્ચિમ માંય,
મિથુન કરક સિંહે સદા વાસો ઉત્તર માંય. ૧

ફલ—

સામે વચ્છ ન ચાલીયે નહિ કીજે ઘરખાર,
દેવલ દેવ ન જોસારીયે જોશી જોશ વિચાર ૨

અથ વત્સનો વાસો—

કન્યા, તુલ્ય, વૃશ્ચિક પૂર્વે. ધન, મકર, કુંભ દક્ષિણે.
મીન, મેષ, વૃષે પશ્ચિમે અને મિથુન, કર્ક, ઉત્તરે.

અથ વત્સ અર્ક—

કન્યાદો ત્રીણિ પૂર્વાણિ ધનાદિ ત્રીણિ દક્ષિણે ।
મીનાદિ પશ્ચિમે ત્રીણિ મિથુનાદિ ત્રીણિ ઉત્તરે ॥૧॥
અગ્રતો હરતો આયુઃ પૃષ્ઠતો હરતો ધનં ।
વામ દક્ષિણતો વત્સ શુભદા યૈવ સર્વદા ॥ ૨ ॥

પાઠાંતરે—

આસુ કાતી માગશર સહી પૂર્વદિશ વચ્છની કહી;
પોસ માહ કાશુણ્ય સુદાં દક્ષિણ દિશ જો વચ્છે રૂંદા. ૧
ચૈત્ર વૈશાખ જ્યેષ્ઠ ભાદ્ર પછિમ દિશામાં વચ્છ પ્રયાણ;
આષાઢ શ્રાવણ ભાદરવા અંતર ઉત્તર વચ્છ રહે નિરંતર. ૨

૩૦ દિવસ, કન્યા સંક્રાંતિ પાસામાં પ્રજ્ઞાનધી		પુલ સંક્રાંતિ		વૃશ્ચિક સંક્રાંતિ અગ્નિ સુધી			
૫	૫	૧૦	૧૫	૩૦	૧૫	૧૦	૫
<div> <div>નિમ્નવાયવ્યો ઉત્તર સુધી ૩૦ દિન</div> <div>કર્ક મધ્યે ૩૦ દિન</div> <div>સિંહ ઉત્તરથી પ્રજ્ઞાન સુધી ૩૦ દિન</div> </div>		૫	૧૦	૧૫	૩૦	૧૫	૫
		પૂર્વ					
		<div> <div>પુરુષાકાર</div> <div>વત્સયક સ્થાનેદિન પ્રમાણ</div> </div>					
		પશ્ચિમ					
		૫	૧૦	૧૫	૩૦	૧૫	૫
		૧૩૭ ૦૬ મિત્રિ ૧૦૧૦૧૦ ૧૦૧૦		૧૩૭ ૦૬ મિત્રિ ૧૦૧૦૧૦ ૧૦૧૦		૧૩૭ ૦૬ મિત્રિ ૧૦૧૦૧૦ ૧૦૧૦	

વળી—

ઉદયતિ નિષ્ણ ગો વચ્ચે ચલાણો નેવ કારયેત્ ।
ગૃહે ચૈત્યં ચ કોટાનાં સન્મુખં દ્વાર ન કારયેત્ ॥૧॥

ફલ—

સન્મુખો હરતે આયુ પૃષ્ઠે ચ હુઃખહાયકઃ
વામે દક્ષિણ કે વત્સઃ સવત્સ સુખદાયકઃ

શ્રી નારાયંત્રે વત્સ પુરુષાકૃતિ—

પંચશીર્ષ સ્ત્રી પુરુષસ્ય નવ નાભિઃ પોઠશાંઘ્રયઃ ।
ત્રિશતાનિ ચ પશ્ચીમ્ય ચુંભાણિય કરાઃચત્તમ્ ॥

૬૪૩

સનમુખ ધર પુર કોટ મઠ રાહ ન કીજે ખાર
હીર કહે અવરાં દિસાં કરતાં જયજયકાર ૭૪૦

રાહુ ચક્ર

માગશર, પોષ, મઠા	પૂર્વમાં
ફાગણ, ચૈત્ર, વૈશાખ	દક્ષિણમાં
જેઠ, અષાઢ, શ્રાવણ	પશ્ચિમમાં
ભાદ્રપદ, આસો. કાર્તિક	ઉત્તરમાં

માગશર પોષ અને વળી માહ પૂરવ દીશે આવ્યો રાહ;
ફાગણ ચૈત્ર ને વૈશાખ દક્ષિણ દિશ રાહુની શાખ, ૧
જેઠ અષાઢ ને શ્રાવણ સહી પશ્ચિમ દિશતો રાહિ ગ્રહી;
ભાદ્રવો આસો કાર્તિક માસ ઉત્તર દિશ રાહુનો વાસ.
સામે રાહ ન કીજે ખાર મઠ મઠ મંદિર પોલ પ્રાકાર
મરે નારી કે નિર્ધન હોય એવાં ફલ રાહુનાં જોય. ૩
સામા રાહિ મંદિર નો કરે કે ઉચાલો તે નર ભરે;
તિણુ દિશે દેશાંતર જાય સો નર કષ્ટ લહે તિણુ ઠાય. ૪

દ્વાર

દક્ષિણ ઉત્તર મેષ તુલ અભિ ચિહ્નું સંકંતિ
ખાર ચઢાવો ભારવઠ રિદ્ધિ સિદ્ધિ જિમ હુંતિ ૭૪૧
પૂરવ પશ્ચિમ ભારવઠ ચાણીજે ચિહ્નું સૂર
કરક સિંહ કુંભે મકર વશી વળવો તૂર ૭૪૨
મીન મિથુન કન્યાધનેધ્યાં ચિહ્નું જળ હોદે ભાણુ
તવ ગેહ દુવારે ભારવઠ ચઢેતો રાખે જાણુ ૭૪૩

x દેરાસર.

અથ આર દિશાઓમાં ખારણું મૂકવાની સંક્રાંતિઓ—

મીને મેષે અલિ ચ સદનં દ્વારમિદ્વે તદ્દાહુઃ ।
ધર્મદ્વારં મકર મિથુનયો અંગનાયાં ચ તદ્વત ॥
એવં તુલે ઘટ ઘર વૃષે પશ્ચિમે દ્વારશુદ્ધિ (સિદ્ધિઃ ?)
કર્કે સિંહ ધનુષ ઉત્તરે દ્વારમેવં વદંતિ ॥ ૧ ॥

અથ ખારસાખ સુદર્ત—

ફાગણ, શ્રાવણ, માગશર, પોસ અને વૈશાખ આ માસ.
૨-૩-૪-૭-૮-૯-૧૨-૧૩ આ તિથિઓ (નંદા, પૂર્ણા, જ્યા
પાકાંતરે છે). અશ્વિની, જ્યેષ્ઠા, રેવતિ, પુનર્વસુ, ચિત્રા, મૃગશિર,
હસ્ત, પુષ્ય, સ્વાતિ, ધન, શતભિષા અને અનુરાધા આ નક્ષત્રો.
સોમ, શુક્ર, શુક્ર, રવિ અને બુધવાર આ વારો.

અથ ખારસાખ ન કરવા માટે—

મેષ, સિંહ, ધન પૂર્વે, વૃષ કન્યા અને મકર દક્ષિણે, મિથુન
તુલા અને કુંભ પશ્ચિમે, કર્કે, મીન અને વૃશ્ચિક ઉત્તરે એ
સંક્રાંતિમાં આ દિશામાં ખારસાખ ના કરવું.

અથ ખારણા સુદર્ત—સંક્રાંતિમાં—

કર્કે કુંભે ચ સિંહે ચ મકરે ચ દિવાકરે ।
પૂર્વે વા પશ્ચિમે વાપિ દ્વારં કુર્યાં ચ વેશ્મનિ ॥ ૧ ॥
મેષે વૃષે વૃશ્ચિકેતુ તુલાયાં ચ ચદા રવિઃ ।
શુભદ્વારં તદા કુર્યાત્ ઉત્તરે દક્ષિણે તથા ॥ ૨ ॥

અથ ગૃહારંભ ન કરવા વિષે—

ધન મિથુન કન્યાસુ મીને ચ ચદિ ભાનુ માનુ ।
ન કર્તવ્યં તદા ગેહં કૃતે દુઃખમવાપ્યતે ॥ ૩ ॥

અથ ખારણા સુદર્ત સંક્રાંતિમાં—

રાશીનાં અલિ મીન સિંહ જાવનં પૂર્વાશુખં શોભનં ।
કન્યા કર્કટ નકે^૧ રાશી સદનં ચામ્યા મુખં શોભનં ॥

રાશી ધન્વિ તુલોતુ યુગ્મ સહનં સસ્તં પ્રતીઆયુષં
પુંસાં કુંભ વૃષાબ રાશિ સહનં સન્મુત્તરાભિ ગૃહં ॥

વળી પાઠાંતરે—

મેષ સિંહ ધને પૂરવ તણ વૃષ કન્યા મકર દક્ષણ વરણને;
બીજી રાશે કામ કરી જેતો ઘરમાં સુખ સંપત વર દીજે. ॥૪૭॥

વળી પાઠાંતરે—

મેષ સિંહ ધન સુરજ જળ તવ પૂરવ સુખે ગેહ,
બારે તણઈ તિમ દંબળણે વૃષ કન્યા મકરેહ;
પશ્ચિમ મિથુને કુંભ તુલ ગેહ ન કીજે બાર,
ઉત્તર કરકાં મીન અલિ વરજ્યાં જયજયકાર.

અથ સંક્રાંતિમાં ઘર બારણા મુહૂર્ત—

મેષ મકર વૃષ એણી પેરે જાંણુ પશ્ચિમ બારણે નવ હોવે હાંણુ;
કર્ક તુલ ધન પૂરવ લીયા તિણુ ઘર આણુંદ હોવે સુખ દીયા. ૧
સિંહ કન્યા વૃશ્ચિક દક્ષિણ દાર બાઓ પીઓ ખરચો વહેવાર;
કુંભ મીન મિથુન ઉત્તર દાર ચૂડા કંકણુ સોલે શણુગાર. ૨
બારે રાશે બુધે ભેશ રાજ કરો મન ચિંતા છોડ.

ઉપરના પાઠનો પાઠાંતર—

મેષ મકર વૃષ એણી પેરે જાંણુ પશ્ચિમ દારે નહિ હોવે હાંણુ;
કુંભ મીન મિથુન ઉત્તર દાર બાય પીચે વરતે વહેવાર. ૧
કર્ક ધન તુલ પૂર્વ સનેહાં જિણુ ઘર રિધ સિધ સહુ દેહાં;
સિંહ કન્યા વૃશ્ચિક દક્ષિણ દાર જિમ ચૂડલે હોવે શણુગાર. ૨
બારે રાશે ચારે દીસે લહેલીક વિચારિ ભેય;
એણી પર મંદર ભો કરે તસ ઘર હાંણુ કદિ ન હોય. ૩

અથ બારસાખ મુહૂર્તનાં નક્ષત્રો વાર તથા તિથિઓ—મુહૂર્ત
મુક્તાવલી મતે.

પુષ્ય ૧, અનુરાધા ૨, રેવતિ ૩, બ્યેષ્ઠા ૪, હસ્ત ૫,
અશ્વિની ૬, ચિત્રા ૭, સ્વાતિ ૮, પુનર્વસુ ૯ અને મૃગશીર ૧૦
આ દશ નક્ષત્રો.

શુક્ર ૧, સોમ ૨, શુક્ર ૩, રવિ ૪ અને બુધ ૫ આ પાંચ વારો. અને નંદા, પૂર્ણા તથા જ્યાં તિથિઓમાં બારસાખ મૂકવું. આ સિવાય બારસાખ ચક્રમાં શ્રેષ્ઠ ફલ હોય તે જોઈને મુદ્દર્ત આપવું.

વળી—મારવાડી બુના શ્રીધરી પંચાંગમાં તો બારસાખના બે લેહો ગણાવ્યા છે. ૧ લાકડાનું બારસાખ માણસને રહેવાના ઘર માટે શ્રેષ્ઠ કહેવાય. તેના માટે નક્ષત્ર તિથિ વાર આ પ્રમાણે.

અશ્વિની, હસ્ત, પુષ્ય, શ્રવણ, મૃગ અને સ્વાતિ નક્ષત્ર. ૩-૭-૮ અને ૬ તિથિ તથા બુધ, શુક્ર અને શુક્ર વાર લેવા. એકમના દિવસે કરે તો હુઃખની પ્રાપ્તિ અને બીજ તથા દશમના દિવસે કરે તો ધનનો નાશ થાય છે. વળી મંગલવાર, શનિવાર અને સોમવાર તથા લેવા.

બીજું—દેવમંદિરને પથરાનું બારસાખ શ્રેષ્ઠ કહેવાય છે. પથરાના બારસાખ માટે નક્ષત્ર, તિથિ, વાર આ પ્રમાણે—

ધનિષ્ઠા, શતભિષા, પૂર્વાભાદ્રપદ અને ઉત્તરાભાદ્રપદ તથા રેવતિ નક્ષત્ર. ૩-૭-૮ અને ૬ તિથિ અને બુધ, શુક્ર અને શુક્ર વાર શુભ. ચૌથના દિવસે અને ચૌદશના દિવસે અશુભ, પાંચમ અને પૂર્ણિમાના દિવસે ધનનાશ અને છઠના દિવસે અશુભ.

નોંધ—આ મુદ્દર્તમાં પંચકનાં નક્ષત્રો, રવિવાર, ત્રિપુષ્કર, કૃત્તિકા, આ બધા ચોગો તજવાનાં છે.

અથ બારસાખના મુદ્દર્તમાં લેવા તથા તજવાની તિથિઓ.

પ્રતિપત્ત્ સુ ન કર્ત્ત્વ્યં કૃતે હુઃખમવાપ્નુયાત્ ।

દ્વિતીયા દ્રવ્ય હાનિ ચ પશુ પુત્ર વિનાશનં ॥૧॥

તૃતીયારોચ્યદં ચૈવ ચતુર્થી ભંગ એવ ચ ।

વિરોધં ચ અમા પૂર્ણા ન કુર્યાદ્ બારસાખયા ॥૨॥

એકાદશી સર્વ શ્રેષ્ઠ ત્રયોદશી ચ સિદ્ધિદા ।

નવમી ધનદા એવ રિખં નાગેર શુભ પ્રદં ॥૩॥

પાઠાંતરે—

પંચમી ધનદા ચૈવ દ્વાદશી ધનદાયિની ॥

અથ બારસાખ મુહૂર્તનાં નક્ષત્રો વાર અને તિથિઓ—

મૃગે પૌષ્ણ ભે મૈત્ર પુષ્યે ચ શકે ।

કરે દસ ચિત્રાનિલેચાદી તી ચ ॥

શુક્ર શુક્ર ચંદ્રાર્ક સામ્યેષુ વારે ।

તિથૌ નંદા પૂર્ણા જ્યા દ્વાર શાખા+

બારસાખમાં સામ્ય કરે અહો—

સોમ	કેતુ	શુક્ર
શનિ	મધ્યે સુર્ય	મંગલ
શુક્ર	રાહુ ઉબરામાં	કરે

અથ બાર સાખમાં નક્ષત્રો મૂકવાની રીત—

અર્કાલાતુર્યં ૪ નક્ષત્રા દ્વૈર્વ દ્વારેષુ હીયતે ।

દ્વૌ દ્વૌ ચ કૌણ્ડયૌ દ્વાત્ શાખાયાં ચ ચતુઃ ચતુઃ ॥૧॥

અધઃ સ્થાને ચ ચત્વારિ ત્રિકં મધ્યે પ્રતિષ્ઠિતં ।

+ પાલીતાણામાં એક મારવાડાં જેન સાધુ અંબવિજયજી નામના મહા દત્તા તેમણે અને સમજાવતા એમ કહ્યું હતું કે—બારસાખના ટોક-લામાં સોમ્ય ગ્રહ કોઈ પણ ન જોઈએ. ઉપર કેતુ ને ઊબરામાં રાહુ, જે સાખોમાં અને મધ્યમાં કરે અહો જોઈએ. વળી એમ પણ કહ્યું હતું કે—જે ધરમાં ઊબરા ન હોય તે ધરમાં શાંતિ ન હોય. પરંતુ હાલના જસા-નામાં તો ઊબરા રાખવામાં આવતો જ નથી તેનું શું ? આ સાધુ અને અંવત ૧૯૯૯ ના ચૈત્ર સુદી ૧૫ ના રોજ પાલીતાણામાં મહા દત્તા.

—ગોરેલનદાસ.

ફલે—

શાખાયાં ચ ભવેત લક્ષ્મી રાજ્યં મધ્યે પ્રતિષ્ઠિતં ॥૨॥

ઉર્ધ્વે દ્વારે સ્થિતં રાજ્યં ઉર્ધ્વસ કોણયો સ્તથા ।

મરણું ચ અધઃસ્થાને દ્વાર ચક્રં વિલોકયેત ॥૩॥

અથ સૂર્ય નક્ષત્રાત્ દ્વાર ચક્રં—

(૫) ને	૨	૪ એ (૧) પહેલાં	૨	ને (૨)
(૬)	એ ૪	૩ એષ્ટ (૮) છેલ્લાં	એ ૪	(૭)
(૪) ને	૨	૪ ને (૮)	૨	ને (૩)

અથ બારસાખમાં દેવાના વાર—

શુક્રવારે સદા કાર્યઃ સદા શુક્ર મનોરથા

ચુરતા રવીપુત્રેષુ શેષ વાર વિવર્જિતા ॥

અથ ગમે તે વારો દેવા તેનો ટાઈમ—

પ્રભાત મિંદુ જ શુક્ર મધ્યાહ્ને રવિ ભોમિજ;

અપરાહ્ને ભાર્ગવેન્દુ સંધ્યા મંદ બુધગમ.

અથ સ્તંભચક્ર સુદૂર્ત—

સૂર્ય નક્ષત્રથી કનિયા સુધી ગણતાં. પ્રથમ સ્થંભ ઉપરથી મૂકવાં, પછી વચમાં, પછી નીચે, શિદ્ધશાસ્ત્ર સંગ્રહે સ્તંભચક્ર—

શિદ્ધશાસ્ત્ર સંગ્રહે

શ્રીધરી. પંચાંગે સ્તંભચક્ર—

૩	અએ નેષ્ટ=માલિક મરણ
૨૦	મધ્યે એષ્ટ
૫	મૂલે નેષ્ટ=ધન નાશ

૨	ધનનાશ
૨૦	સુખ
૬	ચતુ

પ્રથમ સ્તંભ રોપણ મૂર્તિ કૂર્મચક્ર—સુહૃત્ ભાર્ત—કે.

તિથિસ્તુ પંચશુભિતા કૃત્તિકાવૃક્ષ સંયુતા ।
તથા દ્વાદશ મિશ્રા ચ નવ ભાગેન ભાજિતા ॥૪૫॥
જલે વેદા સુનિશ્ચિદ્ સ્થલે પંચ દ્રવ્યં વસુઃ ।
ત્રિષટ્ક નવ આકાશે ત્રિવિધં કૂર્મ લક્ષણમ્ ॥૪૬॥
જલે લાભ સ્તથા પ્રોક્તઃ સ્થલે હાનિ સ્તથૈવ ચ ।
આકાશે મરણ્યં પ્રોક્તમિદં કૂર્મસ્ય ચક્રમ્ ॥૪૭॥

ભાવાર્થ—જે તિથિએ સ્થંભ સ્થાપના કરવી હોય તે તિથિને પાંચે શુભવી, કૃત્તિકા નક્ષત્રથી દિન નક્ષત્ર સુધીની સંખ્યા મેળવવી, તેમાં બીજા ૧૨ મેળવીને નવે ભાગતાં શેષ ૪-૭-૧ રહે તો કૂર્મ (પાતાલે) જલમાં છે. પણ જો ૨-૫-૮ વધે તો (પૃથ્વી ઉપર) સ્થલમાં છે અને ૩-૬-૯ વધે તો કૂર્મનો વાસો આકાશમાં છે એમ જાણવું જલમાં શુભ, પૃથ્વી અગર આકાશમાં હોય તો અશુભ જાણવો. પ્રથમ સ્થંભ (થાંભલા) ની પૂજા કરવી. સ્થિર અથવા મૃદુ નક્ષત્રમાં થાંભલા બિલો કરવો. તે ઉપર અહસર=ભારવક ચઢાવવો. તે સૂર્ય નક્ષત્રથી દિન નક્ષત્ર સુધી ગણતાં પહેલાં ૩ અશુભ, વચલાં ૧૩ શુભ, ૫ થી ૮ અશુભ અને છેવટમાં ૩ શુભ એમ ગણનાં. આ અહસર કે પાટકાતું સુહૃત્ જાણવું. કેટલાકના મતે જાણું એક જ સુહૃત્માં કરવું.

અથ મોભ તથા પાટકો ચઢાવવાતું સુહૃત્—

પૂર્વાપરાસ્યે ભવને મોભ મૂલંતુ દક્ષિણે ।
દક્ષિણોત્તર દિગ દ્વારં મોભ મૂલંતુ પશ્ચિમે ॥

પૂર્વાષાઠા, પુશ્ય, પુનર્વસુ, આર્દ્રા, હસ્ત, અનુરાધા, ચિત્રા, મુગશીર, રેવતિ, ધનિષ્ઠા આ નક્ષત્રો, તથા ચંદ્ર બલ, શુક્ર, શુક્ર કે રવિવારે સુહૃત્ કરવું.

રવિભાત્ દિનભં યાવત્ ઉર્ધ્વં દ્વારા સમાવિષ્યેત્ ।
મૂલે ત્રોણિ પ્રદેયાણિ સૃષ્ટિ માર્ગેષુ દાયયેત્ ॥

અગ્રે સપ્ત પ્રદેયાણિ પંચ મધ્યે તથૈવ ચ ।
મુખે સપ્ત પ્રદેયાણિ પંચ કૌણે નિયોજયેત્ ॥

ફલ—

મૂલે ચ પ્રાપ્યતે લક્ષ્મીરજેયાગ્નિ ભયં તથા ॥
મધ્યસ્થાને ધ્રુવં રાજ્યં મુખે કૌણે શુભં ભવેત્ ॥

અથ મોલ ચક્ર—

સૂર્ય નક્ષત્રથી ચંદ્ર નક્ષત્ર સુધી ગણવું. એકથી ૩ સુધી મોલને મુખે ખરાળ, ૪ થી ૮ સુધી ગર્ભે ઉત્તમ, ૯ થી ૧૬ સુધી વચ્ચે શ્રેષ્ઠ, ૧૭ થી ૨૪ સુધી પૂછડે ખરાળ અને છેલ્લાં ૨૫ થી ૨૭ સુધી અગ્રભાગમાં ઉત્તમ.

કૌણે ૫ ખરાળ (૫)

(૨) અગ્રે ૭ ખરાળ

(૩) મધ્યે ૫ ઉત્તમ

(૪) મુખે ૭ ખરાળ

(૧) મૂલે ૩ ઉત્તમ

અથ મોલચક્ર—

અથ ચક્રં પ્રવક્ષ્યામિ ગૃહ મોલસ્ય લક્ષણં ।
સૂર્યાદો ચંદ્રભં યાવત્ મોલચક્રે શુભાશુભં ॥૧॥
સૂર્યાદો ત્રીણિ મૂલેચ શોક સંતાપ કારકં ।
પંચ ગર્ભે ભવેત્ મોલે ધનાયુઃ કામના ભુવિ ॥૨॥
શાખાયાં અષ્ટભિર્મોલે મહાલાભ કરી નૃણાં ।
શાખાગ્રે ભવેત્ આષ્ટો વ્યાધિ શોકભયં તથા ।
પૂચ્છે ત્રીણિ યદા મોલે પ્રબળલિત હુતાશને ॥૩॥

બીજી રીતે મોલચક્ર—

મૂલે મોલે ત્રિરક્ષં ગૃહપતિ મરણં પંચ ગર્ભે સુખં સ્થાત્ ।
મધ્યે દેયાદૃષ્ટ રક્ષં ધન સુત સુખદં પૃથ્વેતો આષ્ટ હાનિઃ ॥
પશ્ચાદગ્રે ત્રિભાનુ શ્ચ પતિ સુખદં લોગપુત્રાર્થદેયં ।
સૂર્યાક્ષાત્ ચાંદ્ર રક્ષં પ્રતિદિન ગણયેન્ મોલચક્રં વિદ્વાકય ॥૧॥

ક્રમ ૧

(૧)	(૨)	(૩)	(૪)	(૫)
૩ મૂલ્ય	૫ ગેલેરિયા	૮ મધ્યમા	૮ પ્રમુખમા	૩ અભિમા
મૂલ્ય	સુખ	મહાસુખ	મિત્ર નાશ	મહા લાભ

ક્રમાંકક્રમ-

નક્ષત્ર

ફલ

૧ થી ૪	ધનાગમ કરે	દો'અણ
૫ થી ૬	વિનાશ કરે	ચોટી
૭ થી ૧૦	સુખકારક	માયુ
૧૧ થી ૧૨	અધિનકારક	કપાળ
૧૩ થી ૧૫	મૂલ્ય કરે	ભાગ્યે
૧૬ થી ૧૭	ક્ષય કરે	અખો
૧૮ થી ૨૧	શુભ કરે	મૂછા
૨૨ થી ૨૩	રોગ કરે	મો ફાક
૨૪ થી ૨૭	સુખ કરે	નીચેનો હોઠ ને દાદી
સૂર્ય નક્ષત્રથી દિન નક્ષત્ર	ફલ	અંગ વિભાગ

સૂર્ય નક્ષત્રથી દિન નક્ષત્ર સુધી ગણતાં.
(પુરુષાકૃતિ ચીતરવી)

અથ ખારમાસે દિશા પરત્વે કમાડ ચડાવવાનું મુદ્દર્ત—

અથ બાલભોધ જ્યોતિષસાર સંગ્રહે પ્રકરણ ૩ શ્લોક ૩૬—

ચૈત્ર શ્રાવણને માગશીર માસે પૂરવ બતાં પુરૂષ વિણાસે,
વૈશાખ ભાદ્રવે પોસહ માસે દક્ષિણ બતાં ત્રિયા વિણાસે;
જેઠ આસો માહ માસે પશ્ચિમ બતાં લક્ષ્મી વિણાસે,
આષાઢ કાર્તિક કાશ્યપ માસે ઉત્તર બતાં પુત્ર વિણાસે.

ઘરની પુરૂષાકૃતિ સમજવી, જિભા ઢીંચણ ઉપર જે હાથ રાખી તે ઉપર જાદી મૂકી જોઈલો. માણસ તેના મુખ માથાના વિભાગ તેની કદ્દપના કમાડમાં કરવી. પગલાં તે પગથીઆં, હાથની કુણીઓ સુધી જોટલો સમજવો. ખાળ તે પેશાળ બાણવો.

(બીજી આકૃતિ)

પાઠાંતરે-ઉંઘો સુતેલો માણસ મોં ઉંચું (આપણા સામું) કરીને જોતો-હોય તેવી આકૃતિ બનાવવી, તેના મોંમા પેસવું. ગળું ખડકી, પેટ તે ચોક, ઓરડો શુભસ્થાન, પછીત પગ સમજવા.

(ત્રીજી આકૃતિ)

તે જ મુજબ ચૂલાને પણ પલાંઠીવાળો ઢીંચણે હાથ મૂકી ઉંચું ધાલી જોઈલો. પુરૂષ સમજવો. સ્થાનનાં નામનાં અર્થો સમજવા.

આખા ઘરની બહારથી આકૃતિ જોઈલી મનુષ્યાકૃતિ-જિભે પગે ઢીંચણ જિભા રાખી તે ઉપર જે હથેળીઓ મૂકી તે ઉપર જાદી અડાડી માણસ જોઈલો. હોય તેવી છે. પગથીઆં તે પગલાંને આંગળીઓ છે. જોટલા તે હાથની કુણી સુધીનો વિસ્તાર. તે પછી ઉપરનો ભાગ-મુખાકૃતિ-ચણીઆડું કમાડ ઉઘાડતાં જોલે તે નિષેધ. ઘરમાં પેસવાની ના પાડે છે. તેને વાગે છે. કમાડ ઉઘાડ્યા પછી પોતાની મેળે જ વસાઈ જતાં હોય તો નિષેધ-હારિદ્રાવસ્થા આવે. વાસ્થા છતાં ઉઘડી બાય તો નિર્વંશ, બીજાને વારસો મલે. તે થવાતું કારણ-ચણીઆરાં ને ઉપરનાં ઠેંકનાં ફુંકાં વાંકાચૂકા હોય છે તેથી થાય છે માટે તે ઘરોબર બનાવરાવવા.

૩૫૩

ક્રમાંકમાં-આખી મનુષ્યાકૃતિની કદપના-ઉપરના ઓતરંગમાં લાલ-
વાનો ભાગ તે બે ઉંચા કરેલા હાથ-ધરનો ભાર ઝીલવા માટે

સુગટ				
ઉં			સાકળ તે ચોટી ને માથું	ઉં
આ		કપાળ		આ
ક રે લા		આખી નાક		ક રે લા
હાથ		મોઢું		હાથ
		પેટ		
		કમર		
પગ				પગ
			હી ચણુ	
પગલાં	ચણીઆર લોહનાં		પગતલાં	પગલાં

અથ કમાડ ચક્રે. માથું તથા મુખની આકૃતિ સમજવી. તથા આખી મનુષ્યાકૃતિ સમજવા માટે ફક્ત મુખાકૃતિ.

ઉપરનું કપચર તે મુગટ કે પાઘડી.

			ચોટી	
			માથું	
			કપાળ	
			બમરો ને અખો	
			મૂછોનું સ્થાન	
			હોઠ ઉપરનો	
			મે. ફા. બીડેલો	
			તીચોનો હોઠ	
	હોઠથી તીચોનો દે - દાઢી ઉપરનો ખાડો			
			દાઢી	
			ગળું	

૩૫૫

ફક્ત ક્રમાંકમાંની મુખાકૃતિનો દેખાવ એવો છે કે વાઘની માફક ઉંધો સૂતેલો માણસ તે પણ વાઘ ઉંચું જુઓ તેમ તે માણસ પણ વાઘ ઉંચું કરી જોતો હોય તેવો છે. વાઘની આકૃતિ ગણે તો ઉપરનું કપચર છે. તે કાન સમજવા. પુરુષાકૃતિમાં—અહીં તે ગરદન સમજવી ગળાથી નીચેની છાતીનો ભાગ હૃદય તે ચોક, ચોરડો તે પેટ ને પછીતમાં પગ આ પ્રમાણે કલ્પના થાય છે. તેમજ ચૂલાની આકૃતિમાં પણ પલાંડી-વાળી જોડેલો તે ઉંધું ઘાલી નીચું જોઈને જોડેલો હોય તેવો છે. તેના સ્થાનના નામોના અર્થ સમજો, જુઓ ચૂલા મુદ્દર્તમાં—પગની પલાંડીનું નામ—આગમણ—આગનું આવાગમન અથવા પગેથી આવાગમન થાય તે માટે છે તેમ સમજવું.

ગૃહ પ્રવેશ

ઉત્તર તિય હસ્ત પંચ શ્રવણ ત્રય મૃગ પુષ્ય
રેવતી રોહિણી મૂલરિસી શશીગુરુ ભૃગુ શનિમુખ ૭૪૪
નંદા પૂર્ણિ જ્યાતિથિ વૃષ મિથુનાં તુલ કન
કુંભ લગનમું હીર કહઈ ગૃહપ્રવેશે મુખ મન ૭૪૫

અથ ગૃહ પ્રવેશ કરવાનું મુદ્દર્ત—

મધો માધવે માર્ગશીર્ષે ચ પુષ્યે તપસિ મૃદુ ધિષ્ણુ વાસવે
વારુણે ચ ।

ધ્રુવે વાક્ષપતિ નિંદુ શુક્રાર્કિવારે ગુરુ સન્નિવેશેષે બુધે સન્નિવેશ્તુ ॥
અથ ગૃહ પ્રવેશે નક્ષત્ર, તિથિ તથા શુભ લગન વિચાર—

ઉત્તરા ૩, હસ્ત ચિત્રા, સ્વાતિ, વિશાખા, અનુરાધા, શ્રવણ,
ધનિષ્ઠા, શતભિષા, મૃગ, પુષ્ય, રેવતિ, રોહિણી, મૂલ આ
નક્ષત્રો.

સોમવાર, ગુરુવાર, શુક્રવાર અને શનિવાર આ વારો.

રવિ નક્ષત્રધા મિનનક્ષત્ર પદ્મ તના નક્ષત્રોનાં સંખ્યા મુજબ ફક્ત કલ્પવાનું
હોઈ આકૃતિ ફક્ત ફક્ત શ્રુતિ માટે છે, આકૃતિઓનું વિશેષ પ્રયોજન રહેલું
નથી તેથી મુદો નથી.
—દિગ્ગતરામ.

વૃષ, મિથુન, તુલા, વૃશ્ચિક અને કુંભ આ લગ્નો શુભ છે.
અથ ઘર પ્રવેશે વાસ્તુશાંતિ મુદ્દર્ત્ત—‘અયોતિર્મયૂષે’ પૃ. ૨૦૬
શ્લોક—૫૫ થી ૫૬.

અુત્તરા રોહિણી હસ્ત ધનિષ્ઠા શત તારકા ॥
પુનર્વસુ મઘા સ્વાતિ અશ્વિની રેવતી શ્રુતિઃ ॥૫૫॥
પુષ્યાનુરાધા પ્રોક્તાનિ રૂક્ષાણિ શાંતિ કર્મણિ ।
માઘ કૃત્તિકા વૈશાખ જ્યેષ્ઠાઃ શસ્તા નવે ગૃહે ॥૫૬॥
પ્રવેશે શ્રાવણા માર્ગઃ કાર્તિકૌચિ પ્રશસ્યતે ।
ચૈત્રો માસઃ કુબ્જકૌ ચ રિક્તા દગ્ધા સ્ત્વમા મૃતિઃ ॥૫૭॥
દુષ્ટ અંદ્ર ઇમે ત્યાજ્યા નવ ગેહ પ્રવેશને ।
અરે લગ્ને ચરાંશસ્યે પ્રવેશો ન શુભાવહઃ ॥૫૮॥
શુભૈઃ કેંદ્ર ત્રિકોણવ્ય દ્વિગૈરા ચ ત્રિષઠગેઃ ।
પાપૈઃ શુદ્ધિષ્ઠમે તુયે વિજનુ ભાષ્ટમેગકે ॥૫૯॥

અર્થાત્—ઉત્તરા ૩, રોહિણી, હસ્ત, ધનિષ્ઠા, શતભિષા,
પુનર્વસુ, મઘા, સ્વાતિ, અશ્વિની, રેવતિ, શ્રવણ, પુષ્ય, અને અનુ-
રાધા આ નક્ષત્રો વાસ્તુશાંતિના કાર્યમાં શુભ છે. માઠ, કૃત્તિકા,
વૈશાખ, જ્યેષ્ઠ, શ્રાવણ અને માર્ગશર તથા કારતક મહિનો પણ
નવા ઘર માટે શુભ છે. ચૈત્ર મહિનો, રવિ તથા મંગલવાર,
રિક્તા તિથિ, દગ્ધ તથા મૃત્યુયોગ, અમાસ તથા જન્મનો અંદ્ર
અને જન્મ લગ્ન નવા ઘરના પ્રવેશમાં છોડી દેવાં. વળી ચાર
રાશીનાં લગ્નો, મેષ, કર્ક, તુલ ને મકર એ લગ્નો તથા તેનો
નવાંશ પણ ગ્રહ પ્રવેશમાં અશુભ છે. ઘર પ્રવેશ જે લગ્નમાં કરે,
તેમાં કેંદ્રમાં તથા ત્રિકોણમાં ને ૧૧-૨ અને ૩ જા સ્થાનમાં
શુભ ગ્રહો લેવા. અને ૩-૬-૧૧ આ સ્થાનોમાં પાપ ગ્રહો હોય
તો લેવા. પણ ૪-૮ સ્થાને ? પણ ગ્રહ ન જોઈએ. ગ્રહ પ્રવેશ
દિવસે કરવો શુભ છે. નવા ઘરમાં રાત્રિએ પ્રવેશ ન કરવો. દિવસે
મુદ્દર્ત્ત ન આવતું હોય તો અથવા ખાસ અઠચણ હોય તો જ
રાત્રે શુભ મુદ્દર્ત્તમાં ઘર પ્રવેશ કરવો.—૫૫ થી ૫૯.

૩૫૭

અથ જુના તથા નવા ઘરમાં પ્રવેશ કરવાનું મુહૂર્ત—

માઘ શકાવન વૈશાખ જ્યેષ્ઠ પ્રશસ્તા નવે શુક્રે ।
જ્યેષ્ઠો આવણે માર્ગ કાર્તિકેષિ પ્રશસ્ત્યતે ॥
શુકલે ચ પક્ષે સુતરાવિ વૃદ્ધે કૃષ્ણે ચ ચાવદશમી ચ
તાવત્ ॥

અથ જુના તથા નવા ઘર પ્રવેશે વાર, તિથિ આદિ મુહૂર્ત—

નંદાયાં ઠક્ષિણ્યું દ્વારં ભદ્રાયાં પશ્ચિમે નતુ ।
જ્યાયાં ઉત્તરં દ્વારં પૂર્ણિયાં પૂર્વતો દિશેત્ ॥૧॥
શુક્રે શુક્રે બુધાખ્યેષુ [અંદ્રાર્ક] ચ સુખાર્થકમ્ ।
પ્રવેશેતુ શનિસ્થૈર્થં કિંચિત્ ચૌર ભયં ભવેત્ ॥૨॥
ચિત્રોત્તરા ધાતુ શયાંક મિત્ર
અવંત્ય વારીધિરઃ લેષ નૂનમ્ ॥
ધનિષ્ઠા ક્ષિત્યે પુખ્યે ચ્યુત્તરે રોહિણી ક્યે
ચિત્રા સ્વાત્યનુરાધારેવે પ્રવેશેત્ જ્યેષ્ઠમંદિરમ્ ॥૩॥

પાઠાંતરે—રોહિણી ૧, મૃગ ૨, પુખ્ય ૩, ઉત્તરાશલ્યુની ૪,
હસ્ત ૫, ચિત્રા ૬, સ્વાતિ ૭, વિશાખા ૮, અનુરાધા ૯, મૂલ
૧૦, ઉત્તરાષાઢા ૧૧, શ્રવણ ૧૨, ધનિષ્ઠા ૧૩, શતભિષા ૧૪,
ઉત્તરાભાદ્રપદ ૧૫ અને રેવતિ ૧૬ આ નક્ષત્રો શુક્ર પ્રવેશમાં લેવાં.

શુક્ર પ્રવેશે કલશ ચક્ર

શુક્ર પ્રવેશે પૂરણ કલશ રવિરિસી ઇમ દે સીસ
ચાર પૂરવે ચાર દખખણે પશ્ચિમ ચાર જગીસ ૭૪૬
ચાર ઉત્તર ચાર ઉદરી કંઠિ તિય તિય નાભી
મિણુતા દિનરિસી આવહી કલશાકાર ફલાઈ ૭૪૭
શીશ છેદ હુવે શીશ મહી પૂરવે ઉધ્વંશ થાય
દખખણે મુખ ધન પશ્ચિમે ઉત્તર મારે રાય ૭૪૮

ઉઠરે ઉઠર વેદના કંઠે ચિર પદ હોઈ

નાભિ કમલે નિરોમપણું હીર કલશ ઇમ જોઈ ૭૪૯

અથ ગૃહપ્રવેશે કલશચક્ર- 'બૃહત્ શિદ્ધપશાસ્ત્રે' ભાગ ૧ લે.
પૃષ્ઠ ૬૦ શ્લોક ૧૦૫-૧૦૬

૫ ૮ ૮ ૬

પ્રવેશે કલશેર્કર્ણાત્ પંચ નાગાષ્ટ ષટ્ ક્રેમાત્ ।

અશુભં ચ શુભં જ્ઞેયં અશુભં ચ શુભં તથા ॥૧૦૫॥

કૃત્વાર્કં વામ તો ગેહિ વિધાયાગ્રે દ્વિ જન્મનઃ ।

જલપૂર્ણં ઘટં કૃત્વા માંગલ્યેન ગૃહવિશેત્ ॥૧૦૬॥

પાઠાંતરે—

૫ ૮ ૮ ૬

પંચ નાગા ગળ રસાર્કાઃ અગ્રેષ્ઠં એષ્ઠકં તથા ।

અગ્રેષ્ઠં એષ્ઠકં કુંભે વિજ્ઞેયં રવિભાદ્ર ભુષૈઃ ॥

કલશ ચક્ર

અશુભ	શુભ	અશુભ	શુભ
૫	૮	૮	૬

નોંધ-જે દિવસથી સુદર્શન જોવું હોય તે દિવસે સૂર્ય નક્ષત્રથી
ઠનિયા સુધી ગણવું. જે ૧ થી ૫ સુધી થાય તો ખરાબ, ૬ થી ૧૩
સુધી થાય તો ઉત્તમ, ૧૪ થી ૨૧ સુધી ખરાબ અને ૨૨ થી
૨૭ સુધી ઉત્તમ. અભિજીત ગણવું નહિ.

અથ ગૃહ પ્રવેશે કલશચક્ર—

મુખેર્કં દિશી ચત્વારિ ચત્વારિ ગર્ભમેવ ચ ।

ગૃહે કંઠે ન્યસેત્ ત્રીણિ સૂર્યભાત્ કલશે મુવં ॥

મુખ રૂક્ષે શિરોઽઘ્રેહઃ પૂર્વે ઉદ્ધેગ સંભવઃ ।

ઠક્ષિણેચાર્ધ-લાભં રચાત્ પશ્ચિમે મુખ સંપદા ॥

ઉત્તરે કલહો વિદ્યાત્ ગર્ભે ગર્ભો વિનશ્યતિ ।

ગૃહે કંઠે ભવેત્ લક્ષ્મી સૂર્યભાત્ કુંભ નિર્ણયઃ ॥

કલશચક્રનાં સ્થાનને ફલ-

પ્રથમ ૧૬ મુખે ખરાળ, પછી પૂર્વાદિ ચાર દિશાઓમાં
૨ થી ૫ પૂર્વે ખરાળ, ૬ થી ૯ દક્ષિણે ઉત્તમ, ૧૦ થી ૧૩ પશ્ચિમે
ઉત્તમ, ૧૪ થી ૧૭ ઉત્તરે ખરાળ, ૧૮ થી ૨૧ ગર્ભમાં ખરાળ.
૨૨ થી ૨૪ શુદ્ધ-કેક નીચે ઉત્તમ, ૨૫ થી ૨૭ કંઠે-ગદામાં ઉત્તમ.

રવિવાસ વામાર્ક

મીન મેષ વૃષ સૂરિ જળ તવ પૂરવ વિશ્રામ
મિથુન કરકા સિંહ દખખણેર સૂરિજ વાસે કાંમ ૭૫૦
કન્યા તુલ વૃશ્ચિક ત્રિહુ વાસો પચ્ચિમ માંહી
ઉત્તર ધન મકરાં ઘટાં દિનકર ખેડો છાંહી ૭૫૧
હીર કહઈ મમણેરવિ સુખ દાહિણ સન્મુખલેઈ
કાળો ધર પુર પઈસતાં લીધે લાહો દેઈ ૭૫૨
રવિ વાસો પહિલે પૂહર અમનિ કુંણ વસેઈ
ખીછ પૂહર દક્ષિણ દિશઈ નેરતિ તિય ઇકે દેતિ ૭૫૩
પચ્ચિમ ચો પણ વાયવે ઉત્તર છૂ દેઈ
ઈશાણિ સત્તમ પહર અકુમ પૂરવ દેઈ ૭૫૪

અથ સૂર્ય કાળી બાળુ છે કે જમણી બાળુ તેનો વિચાર:-

પહરિ અગનિ દક્ષિણ પર નેરત પહર નિવાસ;
ચોથે પચ્ચિમે વસો સૂરજ કરે નિવાસ. ૧
રાત્રિ પ્રથમ વાયવ રહે ખીજે ઉત્તર બાંણ;
તીજે પહરે ઇશાને રહે ચોથે પૂરવ કાંણ. ૨
ચલાણે પૂઠે જિમણે કાળો ગાંમ પ્રવેશ;
ઈણ પરિ સૂરજ લીજતાં બાજે કાટી કલેશ. ૩

અથ રવી પ્રહર વાસો-

રવી વાસો પહેલે પ્રહર અગનિ કુંણ વસેઈ;

૧ હરિ. ૨ દક્ષિણ. ૩ રવિ ગણણ સુખ દાહિણ સન્મુખ દેઈ.

અથ સંક્રાંતિ પરત્વે રવિ વાસો—



બીચ પુહરે દખખણુ દિસૈ નૈરૂત તીચ કહેઈ. ૩૮૨
પછિમ અઉ પણુ વાયવે ઉત્તર છડે દેઈ;
ઈશાને સત્તમ પહર અહમ પૂરવ દેઈ.

(રવી પ્રહર વાસોનું કોષ્ટક જોડે છે.)

નોંધ—પૂર્વાભિમુખ એટલે ઘરથી બહાર નીકળતાં જનારનું મૂખ પૂર્વદિશા તરફ થાય અને પેસતાં પશ્ચિમ દિશા તરફ મુખ થતું હોય, આવા ઘરનું દ્વાર પૂર્વાભિમુખ કહેવાય છે, આજ પ્રમાણે ચારે દિશા માટે સમજવું. ઘરમાંથી નીકળતાં જે દિશા સામી દેખાય તે દિશાવાળું દ્વાર સમજવું.

અથ ગૃહ પ્રવેશે વામાર્ક જ્ઞાનચક્રમ—બુના શ્રીધરી પંચાંગમાં લગ્નકુંડલીમાં પ્રવેશ લગ્ન તે પૂર્વમાં સમજીને સૂઈ જોવો.

દિશાનામ	લગ્નમાં સૂઈ શકેલ સ્થાન	સૂઈ	સુહર્તનો સંભવ
પૂર્વ દ્વારમાં પેસતા	૮,૯,૧૦,૧૧,૧૨	વામે	સૂર્યોદય પછી અને સંધ્યા પહેલાં
દક્ષિણ દ્વારમાં પેસતા	૫,૬,૭,૮,૯	વામે	બપોર પછી અને અઢી રાત પહેલાં
પશ્ચિમાભિ મુખમાં,,	૨,૩,૪,૫,૬	વામે	સંધ્યા પછી અને પરાઈ સુધી
ઉત્તરાભિમુખમાં પેસતા	૧૧,૧૨,૧,૨,૩	વામે	મધરાત પછી અને બપોર પહેલાં

અથ પ્રવેશમાં વામાર્કની સમજણ—ગામ કે શરની દિશા જોઈ સમજવી.

વાસ્તુ પ્રકરણે—લગ્નશુદ્ધિ—સ્થિર લગ્ને પ્રવેશ કરવો.

સમજીતી—

પૂર્વાભિમુખ ઘરમાં પ્રવેશ—સવારથી સાંજ સુધી કરવો.

દક્ષિણાભિમુખ ઘરમાં પ્રવેશ—બપોરના લગભગ બે

વાગ્યાથી રાત્રિના ૧૦ વાગ્યા સુધી.

પશ્ચિમાભિમુખના ઘરમાં પ્રવેશ—રાત્રે ૪ સુહર્ત આવે.

ઉત્તરાભિમુખના ઘરમાં પ્રવેશ—સવારમાં સૂર્યોદયથી ૧૦||

સુધી.

નોંધ—કલશચક્રનો સંબંધ લેઈને રાત્રિનો સમય સમજવો.

પશ્ચિમાભિમુખવાળાને રાત્રે ૪ સુહર્ત આવે માટે તે બાળતમાં શંકા કરવી નહિ.

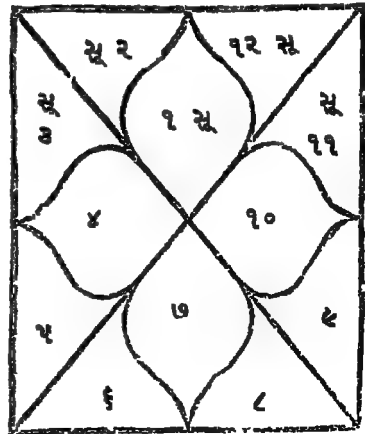
વામાર્કની સ્પષ્ટ સમજૂતી—

જન્મલગ્ન ને જન્મરાશીથી આવતું ઉપચય ૩-૬-૧૦-૧૧ માં સ્થાનમાં સ્થિર રાશીવાળું સ્થિર લગ્ન ઘર પ્રવેશમાં શુભ બાણવું. અને સૂર્યાદિ ગ્રહો ઘરના આરંભની લગ્ન શુદ્ધિમાં જે પ્રમાણે કહ્યા છે તે પ્રમાણે રહ્યા હોય ત્યારે ગૃહ પ્રવેશ શુભ બાણવો. તેમજ જે દિશામાં ઘરનું મુખ હોય એ દિશામાં સપ્ત-શલાકા ચક્ર પ્રમાણે કહેલાં જે દિશાનાં નક્ષત્રો તે નક્ષત્રોમાં તે દિશામાં પ્રવેશ કરવો.

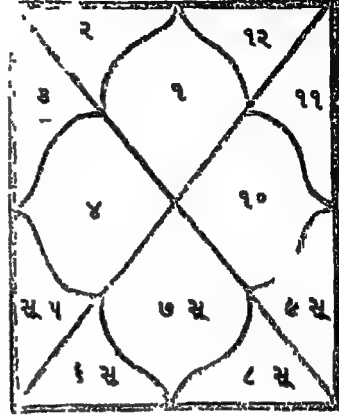
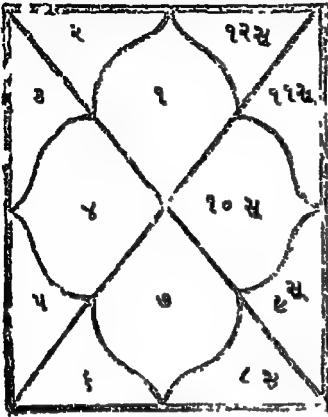
વામાર્ક બાબત-પ્રવેશ લગ્ન શુદ્ધિમાં આઠમા સ્થાનથી બારમા સ્થાન સુધીમાં સૂર્ય હોય તો પૂર્વ મુખવાળા ઘરમાં, ને પાંચમાથી નવમા સુધી હોય તો દક્ષિણ મુખવાળા ઘરમાં, વળી બીજાથી છઠ્ઠા સ્થાન સુધી સૂર્ય હોય તો પશ્ચિમ મુખવાળા ઘરમાં, અને ૧૧ માથી ૩ જા સ્થાન સુધીમાં સૂર્ય હોય તો ઉત્તર મુખવાળા ઘરમાં પ્રવેશ કરનારને વામ સૂર્ય થયો એમ બાણવું. અને તે જ વામાર્ક કહેવાય છે. વામ સૂર્ય લઈ પ્રવેશ કરે તો પશ્ચિમાભિમુખવાળાને હમેશાં રાત્રિ સિવાય મુદ્દર્ત આવતું જ નથી, ને રાત્રિ પ્રવેશ કરવાને કાંઈ પણ હરકત નથી.

બારણાનું મુખ પશ્ચિમ સાસું તેમાં પેસતાં પૂર્વ મુખ થાય.

બારણાનું મુખ ઉત્તર સાસું તેમાં પેસતાં દક્ષિણ મુખ થાય.



બારણાણું મુખ-પૂર્વ સામું સમ- બારણાણું મુખ-દક્ષિણ સામું.
જવું-તેમાં પેસતાં પશ્ચિમ મુખ થાય. તેમાં પેસતાં, ઉત્તરમુખ થાય.



અથ ગ્રહ ગાનાહિના પ્રવેશ વખતે-અંદ્રમા સન્મુખ ટાળવો
ને હાથો દેવો તે વિષે—

સાહસો (સન્મુખ) અંદ્રો ચિત્ત હર પૂઠે કરે વિનાશ;
બીજે હાથો જિમણો મુખે કરે સ્થિર વાસ. ૧

અથ વિજયયોગ-વિજય ચુહૂર્ત—

દ્વૌ પ્રહરૌ ઘટીકા હ્રીનો દ્વૌ પ્રહરૌ ઘટિકાધિક;
વિજયો નામ યોગોયં સર્વં કાર્યાણિ સાધયેત ॥૧॥
કાલપાશસ્ત્રે યમઘટં યોગિની મૂર્તિર્મેવ;
કુલિકં ન ચિંતયેત્ મસ્તકેં યદિ ભવતિ ભાસ્કર ॥૨॥
સિંધ્યતિ સર્વં કાર્યાણિ ચ મનોરથાનિ ॥

સૂચના—પ્રયાણુમાં જેટલી વાતો ટળે તેટલી પ્રવેશમાં ન
ટળે તે યાદ રાખવા માટે સ્લોક—

દિશાશૂલ યોગિની કાલપાસેઃ નક્ષત્ર વાર પ્રભવૈશ્ચ શૂલેઃ ॥
વૈકાલ યોગાઃ કશિતાઃ પ્રયાણુ તે વર્જ્યેન્નૈવ યતા પ્રવેશઃ ॥૧॥

પ્રવેશમાં ક્રૂર ચંદ્ર બલ ભેડું. બીજું કાંઈ પણ ભેડું નહિ.
પ્રયાણને પ્રવેશમાં બહુ તકાવત છે. વળી પ્રયાણે દક્ષિણાર્ક અને
પ્રવેશમાં વામાર્ક લેવો તે બે બે પહોર પ્રમાણે હોય છે.

ઘરમાં ચૂલા કરવાનું મુદ્દત

અઠ્ઠમી ચઉહસી ટાલી કરી અવર સવે તિથિ લેધ
ચૂલા કામ કરંતડાં સંપદ ધરિ વાધેઈ ઉપપ
શ્રવણ ધનિષ્ઠા વિશાહ પુખ્ય રેવચ રોહિણી મુખ
રવિ મંગલ બે વાર બે ચૂલા કર્મ કરિય ૭૫૬

ઘર પાછળ નિષેધ વારત

ઉકરડી કુંભાર ગૃહ લોહકાર સમશાન
હીર કહે ઘર પાછલે ગૃહમાં મડે બાણ ૭૫૭

અથ ચૂલા મુદ્દત—

પૂર્વાર્દ્રા રોહિણી પુખ્યે ઉત્તરા ત્રિતયે અધિભે ।

સ્થિતિ મંહાન સ સ્યેષ્ટા ગૃહોપસ્કરણૈઃ સહ ॥

શનિવારે કરિક્તવં શુક્રે અન ધન મેવ ચ ।

ગુરુવારે ભવેત લક્ષ્મી પુષ્પે લાભો ભવેત્સદા ॥

ભોમવારે મૃતે ભાર્યા સોમે ધન ક્ષયં ભવેત ।

રવિવારે ભવેત રોગી ચૂલ્હા સ્થાપન કર્મણિ ॥

અર્થાત—મૂલ, ચિત્રા, અનુરાધા, વિશાખા, મૃગશિર, ઉત્તરા
૩, રોહિણી, બ્યેષ્ઠા અને રેવતી એ નક્ષત્રો.

પુષ્પવાર, ગુરુવાર, શુક્રવાર અને સોમવાર એ વારો.

બીજા, ત્રીજા, પાંચમા, છઠા અને નવમા લગ્ને,
અને શુભ તિથિએ પ્રથમ રસોઈ બનાવવી જોઈએ.

વળી પાઠાંતરે—

ચૂલા ચક્રે લિખેત પ્રાણં લાલુ, ભુક્તં રિખે શુભં ।

પૃષ્ઠે પષ્ક શુભં પ્રોક્તં ચતુઃસારં લયપ્રદં ॥

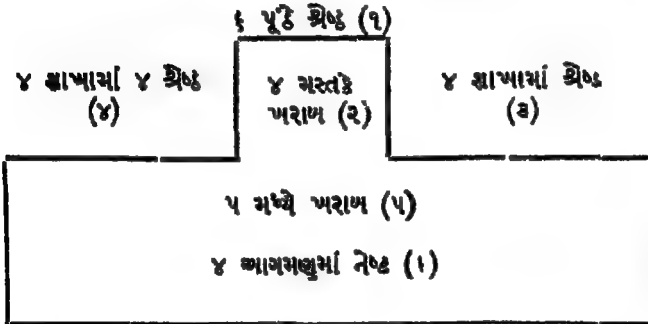
એકાદશકે શુભં પ્રોક્તં મધ્યે પંચ વિનસ્યતિ ।
ચતુષ્કા અગ્રતે શોકં પત્નિ ચંદ્રં શુભે શુભં ॥

નક્ષત્ર—૬ સુખ, ૪ ચત્યુ, ૮ સુખ, ૫ નાશ, ૨ લોભાર્થે
લાભ. અને ૨ સ્ત્રી નાશ. સૂર્યાત દિનાવધિ.

સૂર્ય નક્ષત્રથી ૬ સ્થાને. પૂઠે, સુખ. ૪ સ્થાને, માથે ચત્યુ.
૮ સ્થાને ભાભુ સુખ. ૫ સ્થાને, મધ્ય, નાશ.
૨ સ્થાને હાથે, લોભ. ૩ સ્થાને, પગે સ્ત્રી નાશ.

અથ ચૂલા ચક્રમાં નક્ષત્રો મૂકવાની રીત—

ખટ પૂઠે ચતુ મસ્તકે દો શાખાએ ચતુઃ ચતુઃ ।
મધ્યે પંચ નક્ષત્રાણિ ચતુઃ આગમણુ માંચ ॥



શ્રવણ ધનિષ્ઠા વિશાખા પુષ્ય રેવે રોહણ હુંત;
કૃત્તિકા રવી શનિ મંગલએ વાર (નહી) ચૂલા કામ કરંત.
આઠમ ચઉદશ ટાલ કર અવર સવે તિથ દેય;
ચૂલા કામ કરંતહાં સંપત ઘર વાધેહ.

ઉપરના નક્ષત્રો શ્રીધરી પંચાંગમાં પણ લીધાં નથી તેમ
વાર પણ તદ્દન ખરાળ કીધા છે. રવિ, મંગલ, શુક્ર ને શનિ
નેષ્ટ=ખરાળ છે. પણ ચંદ્રમલ ક્રૂર (સીતું) શુભતિથિઓને
પૂર્વા ૩, આદ્રા, રોહિણી, પુષ્ય, ઉત્તરા ૩ અને અગ્નિની આ
નક્ષત્રો જ લીધાં છે.

અથ પંચક તથા તેમાં ટાળવાનું નક્ષત્ર ને ઘર છાવાનું મુહૂર્ત—

પહેલા કે દિન મંદિર છેવે, સો નર આપણો કાલ બોલાવે;
બીજ ત્રીજ ઘર લોગ વિલાસ, કામણી કંથ સદા ઘરવાસ.—૧
ચોથ કે દિન મંદિર છાંય જ કરે, તસ ઘર આય ભુજંગ રહે;
પાંચમ સાતમ અન્ન અપારા, મહિષી^૧ તુરી^૨ રહે ઘર બારા.—૨
છઠ આઠમ છાવી નહિ છાંય, તસ ઘર હોવે પુત્ર કી હાંણ;
નવમી છાંય ન કરાવો લાઇ, કાંસે ત્રાંબે હોય હુહાઇ.—૩
દશમ અગીયારશ કાંઈ વિચારો, સો નર કાઠી ખાય ઉધારો;
બારશ તેરશ છાવણુ સહી, વાટ પડચો ધન આવે લઇ.—૪
ચૌદશ અમાસે છાવણુ મત કરો, પૂનમ દિને ભૂખે નહીં મરો;
પંડિત લાખે દોય કર જોડ, પનરાં તિથિમાં કાઠી ખોડ—૫

અથ ગૃહાચ્છાદન મુહૂર્ત—

હસ્ત, ચિત્રા, સ્વાતિ, રોહિણી, મુગ અને અનુરાધા એ
નક્ષત્રો. અને નંદા તિથિ, રિક્તાતિથિ અને અમાસ સિવાય ગૃહા-
ચ્છાદન કરવું ઉત્તમ છે.

હોમ વખતે અગ્નિનો વાસો ક્યાં છે, તે જોવું જોઈએ—

પહેલેથી તિથિ ગણવી, સ્વીવારથી વાર ગણવો. તેનો સર-
વાળો કરી તેમાં ૧૮ ઉમેરવા, પછી ત્રણે ભાગતાં શેષ ૧ વધે
તો પાતાલમાં, ૨ વધે તો મૃત્યુ લોકમાં અને શૂન્ય વધે તો
આકાશમાં વાસો જાણવો.

અથ હવન મુહૂર્ત—

અજવાળી એકમથી તિથિ ગણવી તે મુહૂર્તના દિવસ સુધી
ગણવી. વાર સ્વિથી ગણવો. તે બેનો સરવાળો ગણીને, તેમાં ૧
ઉમેરીને જે સંખ્યા આવે તે સંખ્યાને ચારે ભાગતાં શેષ ૩
અથવા શૂન્ય આવે તો અગ્નિનો વાસો આકાશમાં છે એમ જાણવું;
આ સમયમાં જો હવન કરે તો પ્રાણનો નાશ થાય, ને બે વધે

તો પાતાળમાં વાસો બાંધવો. આ સમયમાં હવન કરે તો ધનનો નાશ થાય.

પાઠાંતર—

અષ્ટાદશ પ્રાણાય તિથિવારં ચ મિશ્રીતં ।
સપ્ત દ્વીપે સમાયુક્તા ચતુર્થે ભાગમાહરેત્ ॥૧॥
એકેન વસતે સ્વર્ગે દ્વિતીયે પાતાલ મેવ ચ ।
ત્રયે શૂન્યે ભવેદ્ભૂમૌ એવં રૂક્ષં શુભાશુભં ॥૨॥

નોંધ—એક દેકાણે વાંચવામાં આવ્યાનું યાદ છે કે—અગ્નિનો વાસો આકાશમાં હોય તો જમીન ઉપર સ્થંદિલ બનાવવું. પાતાલમાં હોય તો કુંડ કરવો અને જમીન ઉપર હોય તો જમીન ઉપર હોમ કરવો.

અથ હોમ કર્મ વિધિ—પાઠાંતર—

અષ્ટાદશ ધુત્રાંકાશ્રિ તિથિ વાર સમન્વિતા ।
અષ્ટભિસ્તુ સમાયુક્તા ત્રિભિર્ભાગં સમાહરેત્ ॥૧॥
એકેન વસતિ સ્વર્ગે દ્વાભ્યાં પાતાલ મેવ ચ ।
શૂન્યે ચ મૃત્યુ લોકેષુ ત્રિવિધોગ્નિ રૂઢાહતા ॥૨॥
સૌકા તિથિ વાર યુતા કૃતાપ્તા શેષે શુષ્કાન્ન ભુવિ વન્દિવાસઃ ।
સૌખ્યાય હોમે શશિ યુગ્મ શેષે પ્રાણુર્થ નાશો દિવિ ભૂતલે
ચ ॥૩॥

પાતાલે લક્ષતે લક્ષ્મી મૃત્યુ લોકે સુખં ભવેત્ ॥
યદ્વા ચ વસતે સ્વર્ગે હાનિ મૃત્યુ ન સંશયઃ ॥૪॥

ગર્ગસંહિતાયાં વચનાત્—

શુકલાદા તિથયો હિર્માશુ સહિતા સૂર્યાદિવારાન્વિતા ।
ત્વષ્ઠા પથ જવન્ન તિથિરૂક્ષં વન્દિ નિવાસો ય વૈ ॥
સૈકેન૧ કૃતલં તયવ યુગલૈ ૨ પાતાલ વાસસ્થિતી ।
ત્રિત શૂન્યે૦ શુ ચ ભૂપરિ શુભકરં નાશાય આન્ય સ્થિતી ॥૫॥
મૃદુ ધ્રુવ ચર ક્ષિપ્રૌ કાર્યં શાંતિક પૌષ્ટિકે ॥
રિક્તાભૌમાક્ષીં સહિતે શુદ્ધ ધર્મોદયે શુભે ॥૬॥

અગ્નિચક્રં ન જોવા વિષે-ગર્ગસંહિતાયાં વચનાત્—

ગર્ભાધાને ચ માંગલ્યે વિવાહે મધુસૂદને ।
 દુર્ગા હોમે વૈશ્વદેવે અગ્નિ ચક્રં ન દુષ્યતિ ॥૧॥
 ચંડિકા શીવ હેરંભ જગન્નાથાર્કં તો અહા ।
 જોતેષાં પૂજને હોમે અગ્નિચક્રં ન દુષ્યતિ ॥૨॥
 વિવાહ ચાત્રા મત ષંધ ગોચરે ચૂડોપવિતે અહંભુ શુભાદો ।
 દુર્ગા વિધાને ચ સૂત પ્રસૂત નૈવાગ્નિ ચક્રં પરિશોધનીયં ॥૩॥
 મહારોદ્રે તથા ચન્ને ચજને મધુસૂદને
 દુર્ગા હોમેષુ સંજાતે અગ્નિચક્રં ન દુષ્યતિ ॥ ૪ ॥
 વિવાહે વૃતબંધે ચ વૃતસ્યો સ્થાપને તથા
 દુર્ગાયાં ચ તથા શાંતો અગ્નિચક્રં ન દુષ્યતિ ॥ ૫ ॥
 મહાલયે ચંદ્રગિંભે રાહુઅસ્તો દિવાકરે
 નિત્યે નિમિત્તકે ચૈવ અગ્નિચક્રં ન દુષ્યતિ ॥ ૬ ॥
 ચંદ્રવતે વિવાહે ચ વૃષોત્સર્ગાભિચારકે
 અહે રાશિમતિકાંતે અગ્નિચક્રં ન દુષ્યતિ ॥ ૭ ॥

પાકાંતરે—

દુર્ગા શ્રીપતિ ચંભુ હોમ કરણે ઉદ્રાહ મૌજીવૃતે
 નિત્યે જાતક કર્મણી ગૃહણુતો પાકર્મ નિલોચ્છવે ॥
 શાલાકર્મણી દુર્ગા ભંગ વિજયે દુષ્ટ અહે પારિતઃ
 શત્રુ વિશ્વહ કર્મણીતિ નૃપતિ ક્રોધેઽગ્નિચક્રં ત્યજેત્ ॥ ૮ ॥

અથ જ્યોતિર્નિષધે પાકાંતર-પૌરાણ કર્મ દર્પણે પ્રથમ પ્રકરણે—

દુર્ગા હોમ વિધૌ વિવાહ સમયે સીમંત પુત્રોત્સવે
 ગર્ભાધાન વિધૌ ચ વાસ્તુ સમયે વિષ્ણો પ્રતિષ્ઠાદિષુ ॥
 મૌજીબંધન વૈશ્વદેવ કરણે સંસ્કાર નૈમિત્તિક
 હોમો નિત્ય ભવેન્ન દોષ કથિતં ચક્રં ચ વન્હે રપિ ॥ ૯ ॥

અથ ખાલખોધે—

દુર્ગા હોમ વિધૌ વિવાહ મજને પુત્રોત્સવે નિત્યશઃ

પાણિ આહ વિધોચ વાસ્તુ યજ્ઞને વિષ્ણુ પ્રતિષ્ઠાવિધો ॥
મોછ બંધન વૈશ્વદેવ કરણે જાપ્ય પ્રવેશે ગૃહે
હોમસ્તત્ર વિધીયતે ન દોષ જનકં ચક્રં ચ વૈશ્વાનરં ॥ ૧૦ ॥

અર્થાત્—દેવી સંજ્ઞાથી કાર્યના હોમમાં, વિવાહમાં, પુત્રો-
ત્સવાદિ કાર્યોમાં, વાસ્તુ, વિષ્ણુની પ્રતિષ્ઠામાં, જનોર્ધ, વૈશ્વદેવ
તથા કોઈ પણ મંત્રના જાપની સમાપ્તિમાં દર્શાવેલો હોમ, ગૃહપ્રવેશ
બખતે ઘોટલામાં અગ્નિચક્ર ન જોવું.

વળી—

વિવાહ યાગ ત્રત બંધ હીક્ષા સીમંત ચંડી ગૃહવાસ્તુ શાંતિઃ ।
આદિત્ય ચોરી કુજ રાહુ કેતવો ન દોષદા ચગ્ર વિધાયિનાં ખલુ ॥૧॥

અર્થાત્—વિવાહ, જનોર્ધ, સીમંત (અક્ષરણી) દેવી સંજ્ઞાથી
કાર્ય, વાસ્તુ શાંતિ માટેનો હોમ તથા ખાસ પાપઘ્નો (કૂર ઘઘો)ના
સુખમાં આહુતિ આપવી હોય આટલે ઠેકાણે અગ્નિચક્ર ન જોવું.

અથ અગ્નિચક્ર જોવા વિષે—

લક્ષ કોટિ હવને સુરાગ્રિલે આતિરૂદ્ર કરણે અહાભિધે ।
વાપિ કૃષ ભવને સુરાલયે દેવખાતં ગૃહં દુર્ગં ખંડકે ॥૧॥
સંપ્રતિષ્ઠ કરણાદિકે તથા મંત્રચંત્ર વિધિ શાંતિ કારકે ।
આમ વેશન કૃતે નૃણાં તદા અગ્નિચક્રમવલોકયેત્સુધી ॥૨॥
વન્હે વાસો યદા ભૂમૌ હોમે સૌખ્યં તદોચ્યતે ।
અંબરે ચૈવ પાતાલે પ્રાણુર્થ નાથકઃ ક્રમાત્ ॥ ૩ ॥
શાંતિકર્મ સુ સર્વંત્ર ચિંતનીયં પ્રયત્નતઃ ।
નિત્યે નૈમિત્તિકે વન્ધિ ચક્રાલંકૃતુ ન દુષ્યતિ ॥ ૪ ॥

—ઇતિ ગર્ગસંહિતાયાં વચનાત્.

વળી—

દુર્ગભંગે ગૃહે દુષ્ટે વિવાહે યત્ર સંગ્રહે ।
શાલા કૃત્યે નૃપે ક્રોધે ચક્રં યત્નેન ચિંતયેત્ ॥૫॥
દિશાં દાહે પથે ઘોરે ગ્રહ ગ્રસ્તે ભૂમિકંપને ।

જપ હોમાદિકં કર્તું કાર્યં કુરાહુતિ વિના ॥૬॥

હોમ વખતે પ્રથમ આહુતિ કયા અહના સુખમાં પડે છે અને તેનું શું ફલ મળે છે તે જોવા માટે અહ ગણવાનો ક્રમ—

સૂર્યે ૧ ત્રીણિ બુધે ૨ ત્રીણિ શુક્રે ૩ ત્રીણિ તથા શનૌ ૪ ।

અંદ્રે ૫ કુબેરે ૬ શુરે ૭ રાહુટ ત્રીણ્યર્ક ભાત ક્રમાત ॥૭॥

કેતુ ઉપરથી ગણી લેવો. રવિયાથી દનિયા સુધી ગણવું.

ફલ—

શોક ૧ સૌખ્ય ૨ તથા લાભ ૩ પીડા ૪ સૌખ્ય ૫ અ મંધન ૬ ।

ધાન્ય ૭ હાનિ ૮ મૃતિકા વિદ્યાદન્ધિયકે ફલ ક્રમાત ॥૮॥

પાઠાંતરે—

આદિત્ય ત્રીણિ બુધ ત્રીણિ શુક્ર ત્રીણિ શનિ ત્રયં ।

સોમ ત્રીણિ ભોમ ત્રીણિ ત્રીણિ શુર ત્રિરાહે ત્રિકૈતવે ॥

આદિત્યસ્ય ભવેત શોકં બુધે ચૈવ યથા સુખં ।

અહ મુખે આહુતિ ફલ—

અહનામ	સૂર્ય	બુધ	શુક્ર	શનિ
નક્ષત્ર સંખ્યા	૩	૩	૨	૩
ફલ	ધનનાશ શોક	બુદ્ધિવર્ધન સુખ	સંપત્તિ લાભ	ધનનાશ પીડા

સોમ	મંગલ	શુર	રાહુ	કેતુ
૩	૩	૩	૩	૩
કૃષિલાભ લાભ	અગ્નિદાહ નિર્ધન	અભિષ્ટ સિદ્ધિ અર્થ લાભ	હાનિ હાનિ	દુર્ભિક્ષ મૃત્યુ

શુકે લાભં વિભનીયાત્ શનૌ મરણં ભવિષ્યતિ ॥

અંદ્ર લાભં પ્રકૃવીત કુબે પીઠા ન સંશયઃ ।

x x x x x x x

કેતવેના ભૃત્યગ્રહ આહુતિ ન સંશયઃ ।

સૂર્ય મહાનક્ષત્રાદિ ગણિતં દિન નક્ષત્ર યાવત્ આહુતિ ફલં ॥

સૂર્ય બુધ શુક શનિ સોમ

કેમ—તરૂણી વિદ્ ભૃગુ ભાસ્કરી અંદ્રમા;

મંગલ ગુરૂ રાહુ કેતુ

કુબ્જ સુરેભ્ય વિધુર્નંદન કેતવઃ ॥

અર્થાત્—રવિયા નક્ષત્રથી દનિયા સુધી ગણતાં જે કેકાણે સંખ્યા આવે તે ગ્રહનું નામ ને ફલ સમજવું. દરેક ગ્રહનાં ત્રણ ત્રણ નક્ષત્રો ગણવાં. અભિજીત ગણવું નહિ.

કહાપિ ખાસ કારણને લઈને જે દિવસે હોમ કરવો હોય તે જ દિવસે ફર ગ્રહના સુખમાં જ આહુતિ પડતી હોય તો નીચે સુખજ કરવાથી દોષ લાગતો નથી.

લોહાના પતરાની ૧ મૂર્તિ બનાવીને તેમાં જે ફર ગ્રહના સુખમાં આહુતિ પડતી હોય તે ગ્રહનું આવાહન-પૂજન કરીને તે મૂર્તિને ઊંધે મુખે કુંડમાં કે સ્થંદિલ ઉપર મૂકી પછી આહુતિ આપવી એવો અંશકારનો મત છે.

લેણદેણ પ્રશ્ન અકંડમ ચક્ર

હીર કહે અકંડમ લિખો ભાર ભુવન અનુરાહ
સૃષ્ટ્યાકાર તિહાં લિખી વરણ ઠવો સંભાર ૭૫૮
રૂર લલ્લુ આરી તણ ભાટ્ટી વરણ વિચાર
આદિ અકાર ઠવિ ફરી અંતે ઠવો લાકાર ૭૫૯
લાભ હાનિ જે જોઈએ તો પહિલો નિજ નામ
થાપી પાઠે આમલક્યં ઝિણીજે જેહસું કામ ૭૬૦

સિદ્ધિ સાધ્ય મિત્રાં રિપાં નામ અનુક્રમે બેઈ
એક પાંચ નવ સિદ્ધિ કર સાધ્ય છએ દશ દોઈ ૭૬૧
મિત્ર અગ્યારે સાંત ત્રિહું રિપુ બારમ અષ્ટમચારેઈ
ઈમ બે ગણતાં સિદ્ધિ આવહી તો કોઈ કાલે ફલ દેઈ ૭૬૨
સાધ્ય ફલે ના ફલે કદી મિત્ર ફલે તતકાલ
રિપુ ગણતાં બે આવહી તો તે કાળે કાલ ૭૬૩
દેશ ગામ પુર દેવ ગુરૂ રાજા સેવક મિત્ર
નર નારી ઔષધ પ્રમુખ રિપુ તે વરજે તાંત ૭૬૪

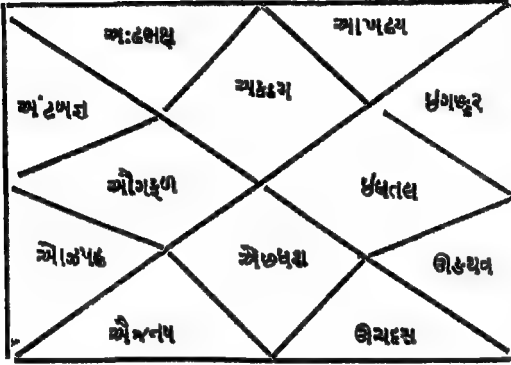
બાર ખાનામાં કુંડલી કરી તેમાં “અ” થી “વ” સુધીના
અક્ષરો અનુક્રમે લખવા. અને પોતાના નામના પહેલા અક્ષરથી
જેની સાથે લેણુ દેણુનો વિચાર કરતા હોઈએ તેના નામના
અક્ષર સુધી ગણતાં ૧-૫-૯ હોય તો સિદ્ધિ, ૬-૧૦-૨ હોય તો
સાધ્ય, ૩-૭-૧૧ મિત્ર, ૪-૮-૧૨ હોય તો શત્રુ સમજવા. આ
પૈકી સિદ્ધિ હોય તો સારી મેત્રી રહે. અને સાધ્ય હોય તો
સામાન્ય. મિત્ર હોય તો સારી. અને શત્રુ હોય તો ખરાબ. કોઈ
પણુ ગામ, દેશ, નગર, દેવ, ગુરૂ, રાજા, સેવક અને મિત્ર તથા
સ્ત્રી-પુરુષ, દવા વગેરેથી પોતાને લાભ થશે કે હાની તેના માટે
આ ચક્રથી લેણુ દેણુ જોવાય છે.

બરી રીતે જોતાં આ ચક્રનો ઉપયોગ મંત્રશાસ્ત્રમાં છે.
અને ત્યાં અસુક મંત્રથી પોતાને સિદ્ધિ મળશે કે કેમ ? તે માટે
ઉપયોગ થાય છે. અંતકારે પણ આ હકીકતને લક્ષ્યમાં લઈ આ
પ્રમાણુ કહ્યું છે:—

ઈમ બે ગણતાં સિદ્ધિ આવહી તો કોઈ કાલે ફલ દેઈ
સાધ્ય ફલે ના ફલે કદી મિત્ર ફલે તતકાલ.
રિપુ ગણતાં બે આવહી તો તે કાળે કાલ.

મંત્રશાસ્ત્રમાં આ ચક્રને “અકચહ” ચક્ર પણ કહે છે. તેમાં
બાર ખાનાં કરી તેમાં બધા અક્ષરોનો સમાવેશ થાય છે. અને

આદિમાં અ ક થ હ એમ અક્ષરો આવી જવાથી આને અ ક થ હ કહે છે. બાર ખાનાની કુંડલી કરીને પણ જોવાનો રીવાજ છે. તેમાં પહેલા ખાનામાં અ ક હ મ આવે છે. તેથી અ ક હ મ એક એમ પણ કહે છે.



આમાં અનુક્રમે સિદ્ધિ, સાધ્ય, મિત્ર અને શત્રુ એમ ગણવાના છે. શારદા તિલકની રીતિ પ્રમાણે.

ચતુરસ્ત્રે લિખેદર્શ્યાં શ્વેતુષ્કેષ્ઠ સમન્વિતે ।
અકારાદિક્ષકારાન્તાન્સ્વનાભાવ ક્ષરાદિતઃ
સિદ્ધાદીન્કલ્પયેન્મંત્રી

સિદ્ધિ સાધ્ય મિત્ર શત્રુ

અકથહ	હિપ	લૂગમ	ચોડવ
આખદળ	ગિચક	લૂગય	ઔદય
ઈધિધક્ષ	ત્રાપળ	એટર	અંણુપ
ઈયન	ત્રાજલ	ઐકલ	અતસ

આપણા અંથકારે જે પ્રકાર લીધો છે. તે પ્રકારાન્તર પણ તંત્ર અંથોમાં છે. તેમાં લખ્યું છે કે:--

દ્વાદશારેડથવા ચક્રે કૃતષ્ણઠ વિવર્ણિતાન્
આદિહાન્ત લિખેદ્વર્ણાન્ પૂર્વતો યાવદ્દીશ્વરમ્
અંકાનેકાદિ ભાન્વન્તાદિલિખેત્ પૂર્વાદિતઃ ક્રમાત્
સિદ્ધઃ સાધ્યઃ સુસિદ્ધોડરિશ્ચિતુર્દ્વાણ્ સ્ફુટો ભવેત્
નવૈકે પંચકે સિદ્ધઃ સાધ્યઃ ષટ્કથયુગ્મકે
ત્રિસપ્તૈકાદશે મિત્રં વેદાષ્ટ દ્વાદશે રિપુઃ

x

x

x

સિદ્ધાર્ણા બાન્ધવાઃ પ્રોક્તાઃ સાધ્યાસ્તે સેવકાઃ સ્મૃતા
સુસિદ્ધાઃ પોષકાઃ જ્ઞેયાઃ શત્રવો ઘાતકા મતાઃ ।

સ્વરોહ્યજ્ઞાન

જમણી રવિ શુક્ર ભૂમ શનિ વામઠશિશી ભૃગુ બુધ
જે સ્વર વારાં સ્યું મિલઈ તો ફલ પામઈ શુદ્ધ ૭૬૫
સુવો મતિ સ્વર હાહિણુઈ વામે અશણુ ન પાન
જે બીહો જરા મરણુથી તો રાખો એહ એધાંણુ ૭૬૬
શશી વામે રવિ હાહિણુ નાડી એ જે નામ
કિણુ કામે જમણી ભક્તી વામી કીણુહો ઠામ ૭૬૭
ચંદ્રનાડી આમંતરઈ રૂડી ગેહ પ્રવેશ
પ્રભુ દર્શન વસ્તુ ગ્રહણુ ધરમ કરમ સુવિશેષ ૭૬૮
સૂરજ નાડી ભોયણુ શયણુ વિધારંભ વિવાહ
x સંગ્રામઈ વાણિજ્ય કરમ ક્ષુદ્ર કરમ સુખદાય ૭૬૯

સ્વરોહ્ય નામથી કેટલીક ચમત્કારીક આગાહી થાય છે.

આ સ્વરોહ્ય અથવા સ્વરશાસ્ત્રના જે લેહ છે. એક જ્યોતિષિકે

x ચંદ્ર વહનઈ ચાર પગ સુર વહનઈ પચ

વહઈ વાર સો પાઉ મરી ચલેહ ચ કર અશખંભ

અને બીજો યોગમાર્ગીય. બ્યોતિષના લેહમાં આવતું સ્વરશાસ્ત્ર
અ આ ઇ ઈ ઈત્યાદિ અક્ષરો ઉપર રચાયેલું છે. અને આના
માટે સમસ્તાર નરપતિ જયચર્યાઆદિ અથો છે બીજા લેહમાં
યોગશાસ્ત્રની રીતિ મુજબ ચાલતા શ્વાસોશ્વાસના લેહ ઉપરથી
અમુક પ્રકારો દર્શાવેલા છે. આને સ્વરોદય કહે છે. આને માટે
શિવસ્વરોદય આદિ અથો પ્રસિદ્ધ છે.

અંતકાર અહીં નાડિકાસ્વર (શ્વાસોશ્વાસ) ઉપર વિવેચન
કરે છે.

નરપતિ જયચર્યામાં આ વિષયનું વર્ણન કરતાં જણાવ્યું
છે કે—

અથાન્યત્સંપ્રવક્ષ્યામિ શરીરસ્થં સ્વરોદયમ્ ।
હંસચારસ્વરુપેષુ યેન જ્ઞાનં ત્રિકાલજમ્ ॥૧॥
કુંડલિની મહાશક્તિર્નાભિસ્થાહિસ્વરુપિણી ।
તતો દ્વશોર્ધ્વગા નાડયો દશ આધોગતાસ્તતઃ ॥૨॥
દ્વે દ્વે તિર્યંગાતે નાડયો ચતુર્વિંશતિ સંખ્યયા ।
કુણ્ડલિન્યા મહાશક્તેઃ મૂલમાર્ગા ભવંત્યમી ॥૩॥
તેભ્યઃ સૂક્ષ્મમુખા નાડયઃ શરીરસ્થાતિપોષિકાઃ ।
શતાનિ સપ્ત ભયંતે સપ્તોત્તરાણિ સંખ્યયા ॥૪॥
પ્રધાના દશ નાડયસ્તુ દશ વાયુ પ્રવાહિકાઃ ।
નામાનિ નાડિકાનાં ચ વાતાનાં ચ વદામ્યહમ્ ॥૫॥
ઈડા પિંગલા સુષુમ્ના ગાંધારી હસ્તિબિદ્ધિકા ।
પૂષા યશા ચ વ્યૂષા ચ કુહૂઃ શંખિનિકા તયા ॥૬॥
પ્રાણોડપાનઃ સમાનશ્ચ ઉદ્દાનો વ્યાન યેવ ચ ।
નાગઃ કૂર્મઃ કૃક્રમ્યૈવ દેવહત્તો ધનંજયઃ ॥૭॥
પ્રકટો વાયુસંચારો લક્ષ્યતે વેદમધ્યતઃ ।
ઈડા પિંગલા સુષુમ્નાભિર્નાડીભિસ્તિસભિર્નુધૈઃ ॥૮॥
ઈડાનાડી સ્થિતશ્ચન્દ્રઃ પિંગલા ભાનુવાહિની ।
સુષુમ્ના શંભુરુપેષુ શંભુર્હંસ સ્વરૂપકઃ ॥ ૯ ॥

શક્તિરૂપઃ સ્થિતચ્ચન્દ્રો વામનાડી પ્રવાહકઃ ।

દક્ષનાડી પ્રવાહસ્થ ચિવરૂપી દિવાકરઃ ॥ ૧૦ ॥

×

×

×

આદો ચન્દ્રઃ સિતે પક્ષે બાસ્કરસ્તુ સિતેતરે ।

પ્રતિપદ્મદિતો હાનિ સીણિત્રીણિ કમોદયઃ

પ્રાણવાયુના (હંસ અથવા પ્રાણ એકાર્થ વાચી છે) સંચાર રૂપી સ્વરોદય હવે કહું છું, નાભિની અંદર કુંડલિની નામની મહાશક્તિ રહેલી છે. તેનામાંથી હથ નાડીઓ ઉપરની બાબુ, હથ નીચેની બાબુ અને બે બે નાડીઓ તીરછી (આડી) બાય છે. આમ કુંડલિનીમાંથી ચોવીસ નાડીઓ નીકળે છે. આ ચોવીસ નાડીઓમાંથી બીજી સૂક્ષ્મ ઘણી નાડીઓ નીકળે છે. જેની સંખ્યા ૭૦૭ છે. પરંતુ આ બધામાં હથ નાડીઓ મુખ્ય છે. અને તે હથ પ્રકારના વાયુનું વહન કરે છે, ઇંડા, પિંગલા, સુષુમ્ના, ગાંધારી હસ્તિનિકા, પૂષા, યથા, ચૂષા, કુહૂ અને શંખિની આમ હથનાડીઓ છે. અને પ્રાણ, અપાન, સમાન, ઉદાન, વ્યાન, નાગ, કૂર્મ, કૃક, દેવહત્ત અને ધનંબય એ હથ વાયુ છે.

શરીરની અંદર પ્રકટપણે વાયુનો સંચાર ઇંડા, પિંગલા અને સુષુમ્ના એ ત્રણ નાડીઓ દ્વારા થાય છે. (બાકીની નાડીઓમાં થતો વાયુસંચાર બાહ્ય દૃષ્ટિથી સમજાતો નથી.)

નાકનાં બે છિદ્રો પૈકી જમણી બાબુના છિદ્રમાં થઈ આવતો જતો વાયુ સૂર્ય કહેવાય છે. અને તે શિવ સ્વરૂપો મનાય છે. જ્યારે ડાબી બાબુના છિદ્રમાં થઈ જતો આવતો પ્રવાહ શક્તિ-સ્વરૂપ અને ચંદ્ર સંસૃક છે. જ્યારે બંને છિદ્રોમાં સરખો રીતે વાયુ ચાલતો માહુમ પડે ત્યારે સુષુમ્ના નાડીમાં વાયુસંચાર થાય છે, એમ સમજવાનું છે. સુષુમ્નાનો વાયુ જીવ (હંસ) સ્વરૂપી અને શંભુ કહેવાય છે.

×

×

×

શુકલ પક્ષમાં પ્રતિપદ્મથી લઈ ત્રણ દિવસ ચંદ્રનો અને પછી

ત્રણ દિવસ સૂર્યનો એમ અનુક્રમ ચાલે છે. જ્યારે કૃષ્ણ પક્ષમાં પ્રથમ ત્રણ દિવસ સૂર્યનો અને પછી ચંદ્રનો એમ ક્રમ ચાલે છે.

x

x

x

સ્વરોહ્ય શાસ્ત્ર પ્રમાણે આના ઘણા ભેદ થાય છે. અને તેમાં સાતે ગ્રહોનો ક્રમને બદલી વાયુને વશ કરાય છે. અને તે દ્વારા ધારેલી સિદ્ધિ મેળવાય છે

જ્યારે પોતાના ક્રમથી વિરૂદ્ધ વાયુસંસાર થતો હોય ત્યારે વિપરીત ફળ થાય છે.

અમુક પ્રવાહ ચાલતો હોય ત્યારે અમુક કાર્ય સિદ્ધ થાય છે. એવો પણ નિયમ છે. અને તેથીજ આપણા ગ્રંથકારે “કિંચુ કામે જમણી ભલી” ઇત્યાદિથી કહ્યું છે.

નાદીઓના પ્રાણવાયુને સ્વેચ્છામુજબ પલટાવનારા પોતાના કાર્યમાં સિદ્ધિ મેળવે છે.

પ્રાણસુદર્તમાં સુષુમ્નામાં પ્રાણનો સંચાર કરાવનાર ચૌગી મોક્ષે જાય છે. સ્વરશાસ્ત્રનું આ અંતિમ ધ્યેય છે.

ગર્ભજ્ઞાન

તિથિ નામાખર રિખ સમ ગુણુ તિથિ બેલી નવ હીન
સાતે ભાગે દીજતાં વિષમ પુત્ર સમ ધીય ૭૬૯

સંતાન સંખ્યા

બેટા માઈઆપ કરિ દુણા એક અધિક ઠવિ પંચે ગુણા
દિ ધાલી પણ વીસે મેલો હસકા પુત્ર બાકી પુત્રી નિહાલો ૭૭૦
પિતા મા દુગુણા કરી પણ ગુણુ હહ ગુણુ મંડી
પછે મેલો ધી વલી ક્રમ સો તિણુ અહિ છંડી ૭૭૧
બાકી સો તે હિકરા ઘટતી ધીયા હોઈ
હીર કહે એ જ્ઞાન જગી જાણે વિરલો કોઈ ૭૭૨

પહેલીમાં ગર્ભિણીને શુ જન્મશે તેના વિચાર છે. અને ત્યાર બાદની ગાથાઓમાં કેટલા છોકરા અને કેટલી છોકરીઓ

થશે તે પ્રશ્નનો જવાબ છે. આ પ્રશ્નોના બાતક શાસ્ત્રમાં અનેક લેહ છે. અને તે બધાનો આહીં સમાવેશ થાય તેમ નથી. એટલે જાણીએ બાતકશાસ્ત્ર જોવું એમ લાલામણુ છે.

રોગ પ્રશ્ન

નંદા મંગલ કૃતિકા ભદ્રા બુધ અસલીશ
જયા બૃહસ્પતિ રિસી મધા મિલતે હુવઈ કલેશ ૭૭૩
શુક ધનિષ્ઠા ચઉથીયાં નવમી ચઉહરી ભાર
પૂરણા ભરણી થાવરે હીર કહૈ મૃતકાર ૭૭૪

રોગ થયા બાદ રોગીને કેટલા દિવસ પીડા રહેશે તેમજ શું પરિણામ આવશે, તે સંબંધી વિચાર છે. અમુક તિથિ વાર

નક્ષત્ર તિથિવારથી પીડા સૂચક કોષ્ટક

તિથિ	વાર	નક્ષત્ર	ફળ
નંદા ૧-૬-૧૧	મંગળ	કૃતિકા	કલેશ પીડાકારક
ભદ્રા ૨-૭-૧૨	બુધ	અશ્લેષા	પીડાકારક
જયા ૩-૮-૧૩	શુક્ર	મધા	પીડાકારક
રિકતા ૪-૯-૧૪	શુક્ર	ધનિષ્ઠા	મૃત્યુ
પૂર્ણા ૫-૧૦-૧૫	શનિ	ભરણી	મૃત્યુ

અને નક્ષત્રનો યોગ થાય તો જીવ પીડા થાય છે. તે ઉપરના કાષ્ઠક ઉપરથી સમજાશે.

ઉપક્રમ યોગ

પુંવા શતભીષ ભરણી દુમ જેઠા વિશાખા ધનિષ્ઠ
અસલેશા આદ્રા નવમી ખારસી ચઉથને છઠ્ઠ ૭૭૫
કરવાર ઇયાં રિસાં તિયાં જો તે ઉપ રોગ
હીર કહે તો કષ્ટ બહુ ઉપક્રમ નામે યોગ ૭૭૬

બહુ કષ્ટકારક ઉપક્રમ નામનો યોગ—

ત્રણે પૂર્વા, શતભિષા, ભરણી, કૃતિકા, જેષ્ઠા, વિશાખા, ધનિષ્ઠા, આસલેષા, આદ્રા જો નક્ષત્રો અને નવમી-ખારસ, ચોથ કે છઠ્ઠ જો તિથિઓ તથા શનિ, રવિ કે મંગળ જો વારનો યોગ હોય અને તેમાં રોગ થાય તો તે બહુ પીડાકારક નીવડે. અહીં તિથિઓમાં ઔદશ્ય પણ ગણવાની છે. અને ઘણી વખત રોગીનું મૃત્યુ થાય છે. આને મૃત્યુયોગ તરીકે વર્ણવેલો છે.

ત્રિનાડી ચક્ર

હીર કહે ત્રિનાડીયાં વીચ સગવીસ રિસીય
એક નાડી નરરિસી શશી વેદના લહે જીવ ૭૭૭
રોગી રિસી સૂરજરિસી જાં રહે તાં લગી દુઃખ
માનવ સૂરજ શશીરિસી ખીલતાં થાયે સુખ ૭૭૮
મિત્રા મૈત્રી અશ્વિની કૃતિક આદિ વિવાહ
વરસાઈ આદ્રા ગિણે રોગી રવિ રિખ દાઘ ૭૭૯

મિત્ર થતુ માટે નાડી ચક્ર અશ્વિન્યાદિથી ગણાય છે. વિવાહની અંદર કૃતિકાદિથી, વર્ષાના જ્ઞાન માટે આદ્રાથી અને રોગીના માટે સૂર્ય નક્ષત્રથી ગણાય છે.

સાપના આકારનું ચક્ર બનાવી તેમાં અતુકમે નક્ષત્રો જોડવી જો એક નાડી ઉપર સૂર્ય-ચંદ્ર તથા રોગીના નામનું નક્ષત્ર આવે તો રોગો રોગ મુક્ત થાય છે. એમ સમજવાનું છે.

અહીં રોગીના નામનું નક્ષત્ર શોધી કાઢવા માટે ચૂંચે ચોલા અગ્નિની એ પ્રકારનો ઉપયોગ કરવો.



આ ચક્રમાં ૧-૬-૭-૧૨-૧૩-૧૮-૧૯-૨૪-૨૫ એ નક્ષત્રો એક નાડીમાં આવે છે. ૨-૫-૮-૧૧-૧૪-૧૭-૨૦-૨૩-૨૬ આ નક્ષત્રો એક નાડીમાં આવે છે. તેમજ ૩-૪-૬-૧૦-૧૫-૧૬-૨૧-૨૨ અને ૨૭ એ એક નાડીમાં આવે છે. સૂર્ય નક્ષત્રથી ગણતાં એક નાડીમાં રોગી, ચંદ્ર તથા સૂર્યનું નક્ષત્ર આવે તો રોગી સારો થાય. અન્યથા પીડા રહે એમ સમજવું.

ઘાતચંદ્ર:—

ઘાતચંદ્ર

મેષ જનમ વૃષ પાંચમો મિથુને નવમો ચંદ્ર
કર્કે બીજો સિંહે છઠ્ઠો કન્યા દશમો મંદ ૭૮૦
તુલે ત્રીજો વૈશ્વિક સપ્તમો ધને ચતુર્થો વિચાર
મકરમાં અષ્ટમો ઘટે કુબ્જારમો મીને તજીએ બાર ૭૮૧
કાલ ચંદ્ર ગણી તજી યજ્ઞ કાર્ય વિવાહ
મામ વાસ નૃપ આકરી સુત જનમ ઉચ્છવ આય ૭૮૨

જન્મરાશિથી ચંદ્રની વર્તમાનરાશિ સુધી ગણતાં અમુક ચંદ્ર આવે તો તે ઘાત ચંદ્ર છે એમ સમજવાનું છે. અને ઘાતચંદ્ર આવતો હોય ત્યારે રોગીને વધુ પીડા થાય છે.

ઘાતચંદ્ર જેમ છે તેમ ઘાતિક નક્ષત્ર વાર ઇત્યાદિ પણ હોય છે. કઈ રાશિમે શું શું ઘાતક છે તે નીચેના કોષ્ટક ઉપરથી સમજશે.

બાતીબદ્ધ ચોર

રાગ	રોષ	વપલ	મિથુન	કર્ક	સિંહ	કન્યા	તુલા	વૃશ્ચિક	ધન	મકર	કુંભ	મીન
માસ	મર્તિદ્ર	આર્દ્રશર્વ	આષાઢ	પોષ	જેઠ	ભાદરવો	માઘ	આસો	આવશ્ય	વૈશાખ	જ્યેષ્ઠ	ફાલ્ગુણ
તિથિ	૧-૬-૧૧૫	૫-૧૦-૧૫	૨-૭-૧૨	૩-૮-૧૩	૪-૯-૧૪	૫-૧૦-૧૫	૬-૧૧-૧૬	૭-૧૨-૧૭	૮-૧૩-૧૪	૯-૧૪-૧૫	૧૦-૧૫-૧૬	૧૦-૧૫
	રવિ	શનિ	સોમ	બુધ	શનિ	શનિ	ગુરુ	શુક્ર	શુક્ર	મંગળ	શુક્ર	શુક્ર
નક્ષત્ર	મધ	હસ્ત	સ્વાતિ	અનુરાધા	મૃગ	અર્ધજ્યેષ્ઠા	શ્રાવણ	દેવતી	ભરણી	રોહિણી	આર્દ્રા	આર્ધજ્યેષ્ઠા
ચોમ	વિષ્ણુ	સુકર્મા	પરિધ	બાવાત	ધૃતિ	શુભ	શુભ	વ્યતિપાત	વજ્ય	વૈષતિ	મં.ક	વજ્ય
કરણ	બવ	શકુનિ	મહાબાહ	નાગ	બવ	કુલવ	તૈતિલ	મગ	તૈતિલ	અમ્બિ	વશિષ્ઠ	વિહિ
પ્રહર	૧	૪	૩	૧	૧	૧	૪	૧	૧	૪	૩	૪
પ્રદેશનો ચંદ્ર	રોષ	કન્યા	કુંભ	સિંહ	મકર	મિથુન	ધન	વૃશ્ચિક	મીન	સિંહ	ધન	કુંભ
ઓતે ચંદ્ર	રોષ	ધન	ધન	મીન	વૃશ્ચિક	વૃશ્ચિક	મીન	ધન	કન્યા	વૃશ્ચિક	મિથુન	કુંભ

તીર્થયાત્રા, વિવાહ, અન્નપ્રાશન, જનોઈ, તથા ફરેક પ્રકારનાં માંગલિક કાર્યોમાં ઘાતચંદ્ર વળ્યું નથી. અર્થાત્ શુદ્ધ, વિવાહ, રાજસેવા તથા વાહન ઉપર બેસતાં ઇત્યાદિ કાર્યોમાં ઘાતચંદ્રાદિક વળ્યું કરવાં.

રોગીના સંબંધમાં વિચાર કરતાં ઘાત સંબંધી માસાદિકે હોય છે, ત્યારે ઘણી પીડા થાય છે.

રોગે ઘાત વિધિ વિચાર

હીર કહઈ નંદા તિથિ વૃષ તુલા મકરાં કુંભ
તિમ ભદ્રા ધન મીનમું ચંદ્ર મિલતે દંભ ૭૮૩
જ્યા તિથિ કન્યા મિથુન રિક્તા કંકને મેષ
પૂરણ વૃશ્ચિક સિંહ મિલે રોગી કાલ વિશેષ ૭૮૪

અર્પણ વિચાર

પુનરવસુ કુમ અનુરાગ કુધ સરવણ તિય તિય હત્ય
રોહિણી કુમ કુમ રેવઈ એ અહિ રિસી વિષ નત્ય ૭૮૫
પૂરવ ઉત્તર કૃત્તિકા ચૂલ મધા અસલેશ
આહરા ભરણી વિશાખે સપ્ત વિપાં સુવિશેષ ૭૮૬
ગ્રહણ દિવસ રવિ ભોમ શનિ અકુમ્ભી નવમી છક
પંચમી અઉદશી સરપ ડસ્યો સુતો ઉઠે નિક ૭૮૭
રવિ રિસીથી શશીરિસી માંડી સરપ આકાર
મળિયે અહિ દાહ રિસી પાછે કરો વિચાર ૭૮૮
કંધિ કંઠિ દાખે કરહિ પેટે પુંઠિ પય શુભ
શિરે નિલાડી હીયા વિચિ અહિ વિષ અધિકો પુનઃ ૭૮૯
જે અહિ માંહે આવિયો તિહાં થાઈ બહુ દુઃખ
હીર કહે જે બાહરી તે પાવે સવિ સુખ ૭૯૦

આગળની ગાથાઓમાં રોગના આરંભના દિવસ નક્ષત્ર ઉપરથી કેટલા દિવસ પીડા રહેશે તેનો ઉલ્લેખ છે.

મૃત્યુકારક યોગ

તિથિ	નંદા	ભાદ્રા	જ્યા	રિકતા	પૂર્ણા
	૧-૬-૧૧	૨-૭-૧૨	૩-૮-૧૩	૪-૯-૧૪	૫-૧૦-૧૫
અંદ્ર રાશિ	૬, ધૃ. મ, કું	ધન, મીન	કર્કા, મિથુન,	કર્ક, મેષ	વૃશ્ચિક સિંહ

આહરા આદિ ઠવિ ફણી પનર રિત્રસી લિખી અંગ
 આરહ રિસી આહરિ ઠવિ પછે કરો નવરંગ ૭૯૧
 રવિ રિસી આદિ દેધગણી ધમનવ તેરમ ધમવીસ
 પણવીસમ આવધ મરણ જાણો વિશ્વા વીસ ૭૯૨
 અઠ દુમ ચવદમ વીસ રિસી છાવીસમ બહુકલેશ
 તિમ સમ તિથિ ગુણવીસ રિખ સગવીસે સુખરેશ ૭૯૩
 બાકી રિસી આરહ અવર હોય નિરોગી દેહ
 નાહી ચક ઇસી વિધે હુવધ હીર કહે મણી લેહ ૭૯૪

સર્પદંશ થએલો રોગી જીવશે કે કેમ ? તેનો આમાં
 ખુલાસો છે. પુનર્વસુ, પુષ્ય, અનુરાધા, જ્યેષ્ઠા, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા,
 શતભિષા, હસ્ત ચિત્રા, સ્વાતિ, રોહિણી, મૃગશીર્ષ, રેવતી અને
 અશ્વિની આ ચૌદ નક્ષત્રમાં સર્પદંશ થાય તો તેમાં વિષની
 (ભાત્રી) અસર થતી નથી. બાકીનાં નક્ષત્ર એટલે ભરણી, કૃતિકા,
 આર્દ્રા, આશ્લેષા, મઘા, પૂર્વાફાલ્ગુની, વિશાખા મૂલ, પૂર્વાષાઢા,
 પૂર્વાભાદ્રપદ અને ત્રણે ઉત્તરા એટલે ઉત્તરાફાલ્ગુની, ઉત્તરાષાઢા
 અને ઉત્તરાભાદ્રપદમાં સર્પ વિષ ઘણું અસરકારક હોય છે.

ગ્રહણનો દિવસ, રવિ, મંગળ કે શનિવાર, આઠમ, નોમ,
 છઠ, પાંચમ અને ચૌદશ એ દિવસોમાં સાપ કરડે તો રોગી
 બચતો નથી.

ઉપર જે નક્ષત્રો ગણાવ્યા છે, તેમાં ત્રણે પૂર્વા તથા ત્રણે ઉત્તરા એ છ નક્ષત્રો બીજા અંથકારોએ ગણાવ્યાં નથી. તેઓએ તો ભરણી, કૃતિકા, આર્દ્રા, આશ્લેષા, મઘા, વિશાખા, અને મૂલ આ નક્ષત્રોનો જ ઉલ્લેખ કર્યો છે. જેમકે શ્રીપતિ ભટ્ટ:—

યઃ કૃતિકામૂલમઘાવિશાખાસર્પાન્તકાર્દ્રાસુ ભુજંગ દંષઃ

સ વૈનતેયેન સુરક્ષિતોઽયિ પ્રાપ્નોતિ મૃત્યોઃ સદનં મનુષ્યઃ

અર્થાત—જે મનુષ્ય કૃતિકા, મૂળ, મઘા, વિશાખા, આશ્લેષા, ભરણી અને આર્દ્રામાં સર્પદંશ પામે છે, તેની ગરુડ રક્ષા કરે તો પણ તે મૃત્યુ પામે છે.

જ્યોતિર્વિદ્યાભરણમાં કાલિદાસ:—

કાર્શ્નાનવેદ્રાશિભરાજમોલિભૈર્મહાશિક્ષાશામનદંદ શૂકભૈ : ।

દૃષ્ટો નરો યઃ શ્વસનાશ્વનેન વૈ સ તાર્ક્ચસખ્યોઽયિ જહાતિ
જીવિતમ્ ॥

કૃતિકા, વિશાખા, આર્દ્રા, મઘા, મૂળ, ભરણી અને આશ્લેષા એ સાત નક્ષત્રો જ કાર્શ્નાનવ, ઈંદ્રાશિ, રાજમોલિ, મઘા, શિક્ષા, શામન અને દંદશુકભમ્ એ પર્યાયોથી સૂચવ્યાં છે.

તિથિઓ સંબંધમાં મતમતાંતર છે. જણાવે તેવું કંઈ કહું નથી. જ્યારે કેટલાક કહે છે કે:—

અષ્ટમી પાંચમી પૂર્ણા અમાવાસ્યા ચતુર્દશી

અશુભાસ્તિથયઃ પ્રોક્તાઃ સર્પદંષ્ટ વિનાશકાઃ

આઠમ, પાંચમ, પૂર્ણિમા, અમાવાસ્યા અને ચતુર્દશીએ સર્પદંશ થયેલાનો નાશ કરનારી અશુભ તિથિઓ છે.

નક્ષત્રોના વિષયમાં પણ મતાંતર છે. જેમકે—

કૃતિકા શ્રવણં મૂલં વિશાખા ભરણી તથા

પૂર્વાસ્તિસસ્તથા ચિત્રાશ્લેષા દૃષ્ટો ન જીવતિ

આમાં શ્રવણ, ચિત્રા એ બે નક્ષત્રોનો (બીજાઓએ સારાં ગણાવેલાં છે છતાં, ખરાબ તરીકે) સમાવેશ કરેલો છે.

ત્રણે પૂર્વા તથા ત્રણે ઉત્તરાના સંબંધમાં ખાસ વિચાર નથી. પરંતુ એમાંથી ત્રણે પૂર્વા કર હોવાથી ખરાબ અને ત્રણે ઉત્તરા સૌમ્ય હોવાથી સારાં એમ માનવું પડે. અથવા એ ૭ નક્ષત્રોમાં રોગી બચે ચા ન પણ બચે તેમ સંદેહાસ્પદ રહે.

ગાથા ૭૮૬-૭૮૭ માં ચમદંધ્રા નામના ચક્રનો ઉલ્લેખ છે. આ ચક્રની વાસ્તવિક મતલબ એટલી જ છે, કે સૂર્યના નક્ષત્રથી ચંદ્રના નક્ષત્ર પર્યંત ગણતાં જો ૫, ૬, ૧૦, ૧૪, ૧૮, ૧૬ અને ૨૩ એ સાત નક્ષત્રો સર્પની કાઠ (ચમની કાઠ) તરીકે આવે છે. અને તેવા નક્ષત્રમાં સર્પદંશ થાય તો જીવે નહિ.

કોઈ પણ માણસને જો સાપ ગળું, ખભો, કુક્ષિ, હથેલી વચ્ચે, પેટ ઉપર, ઉપસ્થ (લિંગ) ઉપર, ગ્રુદામાં, તાળવામાં, બ્રમર વચ્ચે અથવા બરાબર હૃદય ઉપર કરડે તો તે જીવે નહિ.

ખીજી રીતે સર્પ ચક્ર બને છે. તેમાં પંદર નક્ષત્રો સાપના શરીરની અંદર અને બાર બહાર આવે છે. આમાં આદ્રાથી દિવસ નક્ષત્ર સુધી ગણવાનું હોય છે. બહાર આવેલાં બાર પૈકીને સર્પ-દંશ વાળાનું જન્મ નક્ષત્ર અથવા સર્પદંશ થવાના દિવસનું નક્ષત્ર હોય તો તે જીવશે એમ બાણવું.

સર્પચક્ર

ક્રમ	આદ્રાથી કે સૂર્યથી દિન નક્ષત્ર
મૃત્યુ થાય	૧-૬-૧૩-૨૧-૨૫
બહુ ક્ષેણ થાય	૨-૮-૧૪-૨૦-૨૬
સામાન્ય રીતે રોગી 'યે	૩-૭-૧૫-૧૯-૨૭
નિરોગી રહે વિષ ન ચડે	૪-૫-૬-૧૦-૧૧-૧૨-૧૬-૧૭ ૧૮-૨૨-૨૩-૨૪

આદ્રાથી અથવા સૂર્યના નક્ષત્રથી દિવસ નક્ષત્ર સુધી ગણતાં ૧-૬-૧૩-૨૧-૨૫ એ નક્ષત્રમાં સર્પદંશ થયો હોય તો જરૂર મૃત્યુ થાય છે. (વીસ વસા મૃત્યુ થાય છે.) ૮-૨-૧૪-૨૦-૨૬ એ નક્ષત્ર હોય તો ખડું કલેશ થાય છે. ૩-૬-૧૫-૧૬-૨૭ એમાં રોગી બચે છે.

આ ચક્રને જો સર્પાકારે બનાવીએ તો સર્પની પીઠ ઉપર આવનારાં નક્ષત્રો મૃત્યુકારક મધ્ય ભાગમાં આવનારાં ખડું કલેશ કારક છે. અધો ભાગે આવનારાં સામાન્ય કલેશ કારક છે. અને ખહાર રહી જતાં નક્ષત્રો નિર્ભયકારક છે. તે તરત જ સમજાશે. આદ્રાથી તેમજ સૂર્ય નક્ષત્ર બંનેથી આ ચક્ર જોવું જોઈએ.



વાર કષ્ટાવલી

રવિ રોમી રહે દિન નવ પીડા અથવા વીસ
શશીસતય દિન ભોમ અઠ્ઠા બુધ બારહ દિનવીશ ૭૬૫
વાર બૃહસ્પતિ ચઉદ્દહિન લગુ તેરહ કે સોલ
હીર કહે શનિબાર દિન વીતે કૈરે કલોલ ૭૬૬

રોગની ઉત્પત્તિ અસુક વારે થઈ છે, માટે નિર્ધારીત દિવસ પર્યંત પીડા રહેશે એમ સૂચ્યું છે. જેમકે રવિવારે રોગ થાય તો નવ દિવસ, અથવા ૨૦ દિવસ, સોમવારે ૧૭ દિવસ, મંગળવારે ૮ દિવસ, બુધવારે ૧૨ દિવસ, શુક્રવારે ૧૪ દિવસ, શુક્રવારે ૧૩ કે ૧૬ દિવસ, અને શનિવારે ૧૨ દિવસ પછી રોગ મટે છે.

નક્ષત્ર કષ્ટાવલી

પુષ્ય પુનર્વસુ ઉભહ પહ ઉક્ષ વાસર સાત
કૃત્તિકા લુજિ ભૈરો હુવર્ષ પછે કૈરે સવિ વાત ૭૬૭

અશ્વલિ કૃતિક સૂલ નવ વાસર પછે ઉદાર
ચિત્રા શતલિષ રૂદ્ર દિન શ્રવણ વાસર બાર ૭૬૮
હસ્ત વિશાખા રોહિણી ભરણી ધનિષ્ઠા પાખ
વીસ દિહાડા મધ્ય રિસી મૃગ ઉષાઠ ઇમ માસ ૭૬૬
અનુરાધા ને રેવતિ રેખી ઉઠઈ કપ્ત
જેઠા આદરા , અશલેષસુ પૂવા સાર્ધ પ્રતક ૮૦૦

આવી જ રીતે નક્ષત્ર ઉપરથી પણ અમુક દિવસ પીડા
રહેશે, એમ સમજાય છે.

વાર નક્ષત્રે કથાવલી

સોમ શુક્ર અશ્વિનિ રિસી રેખી દિન ઇમવીસ
ભરણી શનિ બુધ આહિતે રેખી દે બહુ ચીસ ૮૦૧
ગુરુ કૃતિકા તે દિન હસ રોહિણી શનિ દિન સાત
રવિ મંજલ શનિ મૃગશીરે તો યમપુરથી કરે વાત ૮૦૨
રિસી આદ્રા રોગે ભર્યો ભૂગુ ભોમે બહુ બ્યાધિ
શનિ બુધ સુર પુનર્નસુ દિન પંચ વિષે સમાધિ ૮૦૩
શશી ગુરુ પુષ્યે તેર દિન શશી શુક્ર અહિ મૃત્યુ
દિન ઉગણીસ મધ્ય શનિ રવિ બુધ સુભકર સત્ય ૮૦૪
પૂર્ણા ઉક્તા સોમ ગુરુ પીડા દિન અગ્યાર
હસ્તાં રવિ બુધ થાવરે દિન પનરે સુખકાર ૮૦૫
ચિત્રા સોમ ને સુરગુરુ સત્તર દિન નિરોમ
સ્વાતી રવિ શનિ બુધ સુ વીસ દિને શુભ થોમ ૮૦૬
મૃત્યુ વિશાખા સંપળે કૂરવાર ને થોમ
બુધ અનુરાધા બાર દિન ભુમતિ પાછે સુખસંભોમ ૮૦૭
જેષ્ઠા ગુરુ દિન વીસ કૂર વાર મૃત્યુ સૂલ
શશી બુધ ગુરુ પૂષા ઉષા દિન સપ્તમે અનુકૂલ ૮૦૮

શ્રવણ રવિ ભોમાં શનિ પીડા દિન પચવીસ
 મૃત્યુ ધાનજી રવિ કુળાં જમપુર કરે જમીશ ૮૦૬
 શતભિષ દિન હસે શુકે શુર પીડા પછે નિવાર
 પૂરવાભાદ્ર સૂર્ય શનિ મંગલ હુવઈ મૃતકાર ૮૧૦
 ઉત્તરાભાદ્ર ને રેવતી દિન અઢાર મુખકાર
 કહ્યા વાર રિસી હીર કંઠે કષ્ટાવલી વિચાર ૮૧૧

વાર અને નક્ષત્રના સંયોગના આધારે કેટલા દિવસ પીડા રહેશે, તે બતાવ્યું છે. આ બધા સામાન્ય નિયમો છે.

વાર પ્રમાણે કષ્ટ પામવાના દિવસોની સંખ્યા, નક્ષત્ર પ્રમાણે દિન સંખ્યા અથવા વાર નક્ષત્રના સંયોગથી રોગીને પીડા પામવાના દિવસોની સંખ્યાનો નિશ્ચય થવા છતાં ઔષધિઃક્રિયા અવશ્ય કરવી ભેદભરે. બૃહસ્પતિ સંહિતામાં નક્ષત્રો પ્રમાણે દિન સંખ્યા બતાવ્યા બાદ કહ્યું છે કે:—

ઈતિ નિગદિત રોગે વ્યાસ્ય રોગસ્ય શાંત્યૈ
 કથયતિ ચતુરાસ્યઃ કાલભિઞ્ઞૌષધીનામ્
 મરણહલનક્ષારકોષલૈપાદિપાન—
 પ્રવહહલનકર્મણ્યત્ર તસ્યોદિતેષુ

અર્થાત્—રોગશાંતિ માટે બ્રહ્માજીએ કાલને લેદનારી ઔષધીઓ બતાવી છે. અને તેની મારણાદિ ક્રિયાઓની વિધિઓ પણ કહી છે.

રોગીએ ઔષધ લેવાનું સુહૃત્.

વારેડતિશીઘ્રે ગ્રહસંયુતસ્ય રિક્તાસુ નંદાસુ જ્યાસુ યોગે ।
 લગ્ને ચરે ચન્દ્રનિરીક્ષિતે ચ ક્રિયાં વિદ્ધ્યાદપિ ઔષધીનામ્

અર્થાત્—અતિ શિઘ્ર સંજ્ઞક ગ્રહોના વારની અંદર રિક્તા, નંદા, અને જ્યા તિથિમાં ચંદ્રથી દૃષ્ટ હોય તેવા ચરસંજ્ઞક લગ્નમાં ઔષધી લેવી.

રોગમુક્ત સ્નાન મુહૂર્ત

રોગ મટી ગયા પછી પ્રથમ સ્નાનના માટે નિષિદ્ધ તિથિ-
વારાહિનો ખાસ પ્રયોગ છે. અને તેથી કહ્યું છે કે:—

વૈધૃતિવ્યતિપાતે ચ લદ્રાયાં સૂર્યસંક્રમે ।

રોગમુક્તો નરઃ કુર્યાત્કુવારર્ક્તિથિષ્વપિ ॥

વૈધૃતિ, વ્યતિપાત, વિષ્ટિ, સૂર્યસંક્રમણ વગેરે કુયોગ તથા
ખરાબ વાર નક્ષત્રો અને નિષિદ્ધ તિથિઓમાં રોગમુક્ત માણસે
સ્નાન કરવું.

જે નક્ષત્ર યોગતિથ્યાદિશુભવત્તાથી ભરેલાં અને શુભની વૃદ્ધિ
કરનારાં છે, તે ત્યજી કઈ જેમાં કરેલું કાર્ય વિક્ષણ થાય છે, તેવી
ક્ષણોમાં રોગમુક્ત સ્નાન કરવાનું કહ્યું છે. આમા ફરીથી રોગગ્રસ્ત
થઈ રોગ મુક્તસ્નાનનો પ્રસંગ ન આવે તેવી ભાવના રખાઈ છે.

નષ્ટપશુલાલ

રવિ રિસિથી આદિ છ વડાં ખાફી રિસી નવ ખાલ
ખારહ તરૂણાં છ વીચલાં હીર કહે મતિ નિહાલ ૮૧૨
વડાં ન છાંડે થાન નિજ ખાલાં ભાતિ વલાંતિ
તરૂણાં જ્યાં ગયાં ત્યાં રહ્યાં પાછાં વલિ નવ જોવાંતિ ૮૧૩

ખોવાએલાં પશુ સંબંધી વિચાર છે. સૂર્યના નક્ષત્રથી ચંદ્ર
નક્ષત્ર પર્યંત ગણતાર પહેલાં છ વૃદ્ધ, પછીનાં નવ ખાલક અને
છેલ્લાં ખાર તરુણ નક્ષત્રો છે. વૃદ્ધ નક્ષત્રમાં પશુ જ્યાં હોય ત્યાં જ
હોય છે. પોતાનું સ્થાન તજી ચાલ્યાં, જતાં નથી. (ખોવાતાં નથી)
ખાલ સંજ્ઞક નક્ષત્રોમાં ગએલાં પાછાં આવે છે. જ્યારે તરુણ સંજ્ઞક
નક્ષત્રોમાં ગએલાં પાછાં આવતાં નથી.

ક્રતિ મી હીરકલથ જૈન જ્યોતિષ ગ્રંથ છઠું પ્રકરણ સમાપ્ત

ચોગ પ્રકરણ સાતમું

ગતકલિથી કલગણના

શાકાં માંહે જોડીયૈ ત્રીન સહસ્સ એક સત્ત અંક
એ જોડી ઉપરી અધિક હુવધ ગતકલિ સુવિવેક ૮૧૪

શક વર્ષ (શાલિવાહન શક) ની અંદર ૩૧૭૬ જોડવાથી
કલિયુગનાં ગત વર્ષની સંખ્યા આવે. તેમાં એક જોડવાથી વર્ત-
માન વર્ષ આવે. હાખલા તરીકે શકે ૧૮૬૭ ની અંદર ૩૧૭૬
ઉમેરીએ તો ૫૦૪૩ કલિયુગનાં ગત વર્ષ થયાં ૫૦૪૭ મું વર્ત-
માન વર્ષ ગણાય.

યુગ પ્રમાણ

સહસ્સ બત્રીસ ચાર ચાર લક્ષ કલિયુગ એક પ્રમાણ
ચાર ત્રીન દુમ ગુણ સુકૃત ત્રેતા દ્વાપર બ્રહ્મ ૮૧૫

બત્રીસ હજાર અને ચાર લાખ એટલે ચાર લાખ બત્રીસ
હજાર વર્ષ ૪૩૨૦૦૦ કલિયુગનું પ્રમાણ છે. તેનાથી અનુક્રમે
ચાર, ત્રણ અને બેગણું સત્યયુગ, ત્રેતાયુગ અને દ્વાપરયુગનું
પ્રમાણ છે. અર્થાત્ કલિયુગ કરતાં ચાર ગણાં વર્ષ સત્ય યુગનાં,
ત્રણ ગણાં ત્રેતાનાં અને બે ગણાં દ્વાપર યુગનાં વર્ષ છે. પહેલો
સત્ય, બીજો ત્રેતા, ત્રીજો દ્વાપર અને ચોથો કલિયુગ એમ ચાર
યુગ થાય છે.

એક પંચાંગ ઉપરથી બીજું

પંચાંગ બનાવવાની રીત

ચૈત્ર વદિ બારસી દિણ બણીએ બારમે માસે
જે તિથિ બારસી હોઈ એક તિહ હીર પણાસે ૮૧૬
તિહાં માંહે ઠવિ ચ્યાર અંક મધ્યમ ઠવિ
ધ્રુમ પંચાંગ પ્રવીણ ૮૧૭

જો પડિવા દિન ચાહિ જે તે અમાવસી દીહ
 જે ઘડી પલ અંક હોય તે બિમણા કરી લીહ ૮૧૮
 પાછે જે ચઉદશ દિને જેતા માંડ્યા અંક
 તેતા તણ પડિવા દિને ઠાવિજે તણ વંક ૮૧૯
 એમ બીજી સહુએ તિથિ બાણી નૈ રિસિ યોમ
 પરતે લિખી જે હીર કહધ, તો લહીએ સવિભોગ ૮૨૦

આ ગાથાઓમાં એક જુના પંચાંગ ઉપરથી બીજું નવું પંચાંગ બનાવવાની રીત છે. પણ આ બતાવેલી રીતિ સ્પૂલ છે. તેનાથી વાસ્તવિક તિથિની ઘડી પળો આવી શકતી નથી. તેમજ પાઠ અશુદ્ધ જેવો અને અધૂરો હોવાથી તેનો વાસ્તવિક અર્થ પણ સમજાતો નથી.

સામાન્ય રીતે પંચાંગમાં (ગ્રહલાઘવીય પદ્ધતિનાં) તિથિ-ઓની ઘડીઓને બમણી કરી તેમાંથી પાછલી તિથિ બાદ કરવાથી આગળની તિથિનાં ઘટ્યાદિ આવે છે. અહીં અંથકારે તે રીતિ કહી છે. અને તેથી “જો પડિવા દિન ચાહિ જે” એમ કહ્યું છે લઘુ તિથિ ચિંતામણિ નામના ગ્રંથમાં આને માટે કહેવામાં પણ આનું છે કે:—

દ્વિશુભં તિથિવારાધં પૂર્વકોષ્ટેન હીનિતમ ।

અગ્નિમં કોષ્ટકં વિદ્યાદેવં નક્ષત્ર યોગયોઃ ॥

અર્થાત—તિથિનાં વારાદિને બમણાં કરી તેમાંથી પાછલાં વારાદિ બાદ કરવાથી આગળનાં દિવસનું વારાદિ પ્રમાણ આવે. આ હકીકત તે ગ્રંથનાં કોષ્ટકોના શુદ્ધિ કરણ માટે પરિશિષ્ટમાં કહેવામાં આવેલી છે. અંથકારે તેનો તરજુમો કર્યો છે. પણ વાસ્તવિકમાં તે હકીકત કેવળ કોષ્ટકની શુદ્ધિ તપાસવા માટે છે. એટલે તે રીતે આવેલાં ઘટ્યાદિલગભગનાં આવે છે, એ ધ્યાનમાં રાખવું. એક પંચાંગ ઉપરથી બીજું પંચાંગ ઉપજાવી મઠવા માટે નીચેના પ્રકાર વધારે ઠીક છે.

પંચાંગાદ્યપરસ્થ સાધનવિધો ક્ષેપ્યાઃ સામિતો ક્રમા-
દેયા વેદમિતા તિથૌ ધૃતિમિતાનાકચો મહી વાસરે ॥
નક્ષત્રે જ્વલના ત્રયોદશ ચુતૌ ગાહ ત્યજેદ્વિષ્ણુઃ
સ્વપ્ન્ટાઃ સ્યુતિથિવાર ધિષ્ણ્યયુતયઃ શ્રીસામરાજોદિતાઃ

અર્થાત-એક પંચાંગ ઉપરથી બીજી પંચાંગ બનાવવું હોય તો ઇષ્ટ દિવસના તિથિવાર નક્ષત્ર ઇત્યાદિમા અનુક્રમે તિથિમાં ચાર, વારમાં એક, તિથિનાં ઇટ્યાદિમાં અઠાર, નક્ષત્રની સંખ્યામાં ત્રણ અને નક્ષત્રની ઇટિકામાં તેર, યોગની સંખ્યામાં બે અને ઇટિકામાં ચૌદ ઉમેરવાથી એક વર્ષ પછીની તે તિથિનો વારાહ આવે છે. એમ શ્રી સામરાજ નામના પંડિતે કહ્યું છે.

હાખલા તરીકે:—

શકે ૧૮૬૭	તિથિ	વાર	ધરી	નક્ષત્ર	ધરી	યોગ	ધરી
ચૈત્ર શુક્લ પક્ષ	૧	શુક્ર	૨૩	અશ્વિની	૨૮	વિષ્કંભ	૨૭
ઉમેરવાના અંક	૪	૧	૧૮	૩	૧૩	૨	૧૪
શકે ૧૮૬૮ ચૈત્ર શુક્લ પક્ષ	૫	શનિ	૪૧	રેહિણી	૪૧	આયુ	૧૪
ઉમેરવાના અંક	૪	૧	૧૮	૩	૧૩	૨	૧૪
શકે ૧૮૬૯ ચૈત્ર શુક્લ પક્ષ	૬	રવિ	૫૯	પુનર્વસુ	૫૪	સૌભાગ્ય	૫૯

આ પ્રમાણે ઉમેરવાથી આગળનાં તિથિવાર નક્ષત્રાદિક આવે છે. અંકકારને પણ આ જ કહેવાનું છે. પરંતુ ગાથાઓ બરાબર ન હોવાથી તેવો અર્થ સ્વપ્ન્ટ રીતે નીકળે છે.

ઉપરના ઉદાહરણમાં ફાગણ વદ ૧૨ માં ઉમેરવાના અંક ઉમેરીએ તો બીજા વર્ષના ચૈત્ર સુદ ૧ ના ઇટીપણ વગેરે આવે

આનું વધુ સ્પષ્ટિકરણ નીચેના શ્લોકથી થાય છે. આ શ્લોક મઠકંઠ (પંચાંગ બનાવવાનાં કોષ્ટકો) સારણીમાં છે.

તપશ્ચાસિતદ્વાદશીતઃ ક્રમેષુ ક્ષિપેદ્દસંજ્યાતિથૌ તત્ વટીધુ
સપાદાષ્ટશીતાંશુનાહચશ્ચ વારે તથૈકં ત્રયં લે ધનં નાહિકાસુ
સપાદત્રિભૂનાહિકાશ્ચાયથોગે વિધું તત્ વટીધ્વષ્ટ વેદાંધિ હીનાન્ ॥
નવા વર્ષનાં ચૈત્ર સુઠ ૧ નાં તિથિવાર બાણવા માટે—

આ શ્લોકમાં તિથિ ક્ષેપક ૧-૧૮-૧૫ નક્ષત્ર ક્ષેપક ૩-૧૩-૧૫ અને થોમ ક્ષેપક ૧-૪૭-૪૫ જોમ વધુ સ્પષ્ટતા છે. તેમજ ક્રમણ વદ ૧૨ માં ઉમેરવાનું છે. એટલે અંશકારે જે “ચૈત્રવદિ ખારસી-દિષુ” કહ્યું છે, તે આ શ્લોકનું રૂપાન્તર હોવું જોઈએ.

વારજ્ઞાન

માસ દોઢા હીર કહઈ વધતો કરી રાજન
લેલી ભાગ સમ જે વધે માસાદિનો દનં ૮૨૧

ચૈત્રાદિથી જેટલા માસ ગયા હોય તેટલાને દોઢા કરી અને તેમાં વર્ષેશ ઉમેરી સાતથી ભાગ આપવો. એટલે જેટલી શેષ વધે તે ચોતાના ઇષ્ટ મહિનાની સુઠ ૧ નો વાર આવે છે.

દાખલા તરીકે શકે ૧૮૬૮ ના ચૈત્ર સુઠ ૧ ને શુક્રવાર છે. એટલે વર્ષેશ મંગળ થયો. હવે આસો સુઠ ૧ નો વાર બાણવો છે. તો ચૈત્રથી ગણતાં છ મહીના થયા માટે $૬ \times ૧૧ = ૬૬ + ૩ = ૧૨$ - ૭ શેષ ૫ એટલે આસો સુઠ ૧ ને શુક્રવાર આવે.

આ રીતમાં અંશકારે ૨૮૧૧ સૌર દિવસે એક અંક માસ થાય છે. તેથી પ્રતિમાસે ૧૧ દિવસ વધે જોમ અનુપાત કરી માસની સંખ્યાને દોઢા કરવાનું કહ્યું છે. અને તેમાં વર્ષેશ અર્થાત્ ક્રમણ વદ અમાસનો વાર ઉમેરવો જોઈએ જોમ ફલિતાર્થ છે. પણ ગાથામાં “ચૈત્રાદિ” પદ છે. તેથી સ્પષ્ટતા રહી ગઈ છે. મૂળ ગાથા નીચે સુબળ છે.

માસ દોઢા હીર કહઈ વધતો ચૈત્રાદિ દનં
લેલી ભાગ સમ જે વધે વાર તિકો રાજન

ઃ આથી ગાથાનાં પદ ફેરવી ઉપર શુદ્ધ ગાથા મૂકી છે. છતાં પ્રકાર સ્પષ્ટ છે. એ નિર્વિવાદ છે.

નક્ષત્ર જ્ઞાન

હીર કહધ જે માસ દિન તે એ ઘાટી કરેધ
માસ નામ જે રિસી વહધ સો ધુરિ દેધ મણેધ ૮૨૨

જે નામનો માસ હોય તે નામનું નક્ષત્ર વદ એકમના દિવસે (લગભગ) હોય છે. તેથી ત્યાંથી જે દિવસનું નક્ષત્ર બજીવું હોય ત્યાં સુધી ગણવાથી ધારેલા દિવસનું નક્ષત્ર આવે છે.

આ પ્રકારમાં સ્પષ્ટતા છે. કારણ કે મહીનાનાં નામ તે મહિનાની પૂર્ણિમાએ આવતા નક્ષત્ર ઉપરથી હોય છે. પરંતુ તે નક્ષત્ર પૂર્ણિમાથી આગળ પાછળ પણ એકાદ એ દિવસના અંતરે હોય છે. તેથી તેવા પ્રસંગે એકાદ નક્ષત્રનો ફરક આવી જાય.

યોગ જ્ઞાન

હીર કહે શ્રવણાં શશી પુષ્ય થકી ગિણી ભાણુ
ભેલી ભામ સગવીસ દે વધતો યોગ વખાણુ ૮૨૩

શ્રાવણથી લઈ દિન નક્ષત્ર સુધી ગણવું. અને પુષ્યથી સૂર્યના વર્તમાન નક્ષત્ર સુધી ગણવું. આ બેનો સરવાળો કરી સત્તાવીસથી ભાગ દેવાથી જે શેષ વધે તે યોગ સમજવો.

અશ્વિનિ આદિ રવિ શશી ઉભય ભેલિ તણ એક

હીર કહે મણી યોગ લ્યો વિષ્ણુભાદિ વિવેક ૮૨૪

અથવા અશ્વિનીથી સૂર્ય અને ચંદ્રનાં વર્તમાન નક્ષત્ર પર્યંત ગણી સરવાળો કરી એક બાદ કરવાથી પણ યોગ આવે છે.

અધિકમાસ જ્ઞાન

સંવત્ માંહેથી ટાલિ જે સોલેસો તેત્રીસ
શેષને ભામ ઉમણીસનો વધતો ધરો સુજમીસ ૮૨૫
ગિહું વધે આસુ વધે પંચે શ્રાવણુ દાખ
તેરે ભાદવા ચૈત્ર ત્રિહું ઇગ્યારે વધશાખ ૮૨૬

આઠે પુરે જેઠ યે સોલે વધે આસાઠ
 અધિક માસ તો હીર યે ખોલ્યા જ્યોતિષ ગાઠ ૮૨૭
 હીર કહે વદિ પંચમી જે રવિ પક્ષે રાશિ
 તો તિણુ પહિલો માસ જે વધત આગલે વરસી ૮૨૮
 અધિક માસ વીત્યા પછી માસ બત્રીસ વિહાય
 હીર કહે સોલે દિને માસ અધિક વલી થાય ૮૨૯
 માસ વધઈ દોઈ જનમતે પોષ અને આષાઠ
 શિવ મતે સાતઠ વધે ચૈત્રથી ગણીએ ગાઠ ૮૩૦

વર્તમાન સંવતમાંથી ૧૯૩૩ બાઠ કરી વધે તેને જ્યોગણી-
 સનો ભાગ આવવો જો યે વધે તો આસો, પાંચ વધે તો શ્રાવણ,
 તેર વધે તો બાહરવો, ત્રણ વધે તો ચૈત્ર, અગીઆર વધે તો
 વૈશાખ અને આઠ કે શુન્ય વધે તો જેઠ તથા સોળ વધે તો
 આષાઠ માસ અધિક જાણવો. આ સિવાયની શેષ વધે તો અધિક
 માસ આવતો નથી.

વડ પાંચમના દિવસે જે રવિ સંક્રાંતિ બઢલે તો જે મહી-
 નામાં તેમ બન્ધુ હોય તેની પહેલાંનો માસ આગલા વરસમાં
 અધિક માસ થાય છે. એક અધિક માસથી બીજે બત્રીસ મહીના,
 સોળ દિવસ પછી આવે છે. આને માટે કહ્યું છે કે:—

દ્વાત્રિંશદ્વિભર્ગતૈર્માસૈર્દિનૈઃ ષોઢશભિસ્તથા ।

ઘટિકાનાં ચતુર્ધેષુ પતત્યધિમાસકઃ ॥

સામાન્ય રીતે સાત મહીના અધિક તરીકે આવે છે. આ
 જ્યોતિષનો નિયમ છે. આને ગ્રંથકાર સાંપ્રદાયિક સંજ્ઞા આપે
 છે. જૈનોની ગણતરી મુજબ યે મહીના માત્ર પોષ અને આષાઠ
 જ અધિક માસ તરીકે આવે છે.

જે મહીનામાં સંક્રાન્તિ થાય તે અધિક માસ, અને જે
 મહીનામાં યે સંક્રાન્તિ થાય તે ક્ષય માસ કહેવાય છે. ક્ષય માસ

કાલાન્તરે આવે છે અને તે વર્ષમાં એ અધિક માસ આવે છે. એટલે ખરી રીતે તો તે વર્ષમાં એક અધિક માસ વધે છે.

અધિક માસમાં શુભ કર્મો થતાં નથી, તેમજ અધિક માસના કારણે કેટલાંક વિશિષ્ટ ફળ પણ થાય છે.

વર્ષના રાજાદિનો નિર્ણય

ચૈત્ર અમાવસી વાર નૃપ મંત્રી ધન રવિવાર

કુંભે રવિ જે વાર હુવર્ક તે સસ્યાધિપ સાર ૮૩૧

આ ગાથાના પ્રમાણે જોતાં અંધકારે પૂર્ણિમાના માસની પદ્ધતિ સ્વીકારી છે. અને તેથી ચત્ર અમાવાસી એટલે ફાગણ વદ અમાસ એવો અર્થ કરવાનો છે. ફાગણ વદ અમાસના દિવસે જે વાર હોય તે વર્ષનો રાજા, ધન સંકાન્તિના દિવસે જે વાર હોય તે મંત્રી અને કુંભ સંકાન્તિના દિવસે જે વાર હોય તે સસ્યાધિપતિ થાય છે. આ પદ્ધતિ ગુર્જર જ્યોતિર્વિદોની હતી.

આ ગાથામાં ઘણા મતમતાંતરો શ્રી મૈદ્યવિજયજી ઉપાધ્યાયે પોતાના વર્ષ પ્રબોધમાં સંગ્રહ્યા છે. અને તેમાં અંધકારને મળતું વાક્ય નીચે પ્રમાણે છે. તેઓ લખે છે કે અત્રાપિ મતાંતરમ્,

ધન મંત્રી કુંભ સસ્યપતિ ફાગણ અંતિ વાર

નિશ્ચય રાજા પરખીએ એહિ જોશ વિચાર ૮૩૨

અર્થાત્—ધન સંકાન્તિના દિવસનો વાર તે મંત્રી, કુંભ સંકાન્તિના દિવસનો વાર તે સસ્યપતિ અને ફાગણ માસના છેલ્લા દિવસ અમાવાસ્યાનો વાર તે નિશ્ચયે કરી રાજા થાય છે.

રાજાદિ અધિકારને માટે જુદા જુદા મતો નીચે પ્રમાણે છે. રાજાવદી અને કલ્પલતાના મત મુજબ.

૧ વર્ષેશ:—ચૈત્ર શુકલ પ્રતિપદનો (ઉદયકાલિક) વાર

૨ મંત્રી—મેષ સંકાન્તિ થાય તે દિવસનો વાર

- ૩ સસ્યેશ:-ઠકં સંકાન્તિ થાય તે દિવસનો વાર
 ૪ પશ્ચાદ્ધાન્યેશ:-ધન સંકાન્તિ થાય તે દિવસનો વાર
 ૫ મેઘેશ:-આર્દ્રા નક્ષત્રમાં સૂર્ય પ્રવેશ કરે તે દિવસનો વાર
 ૬ રસાધિપતિ:-તુલા સંકાન્તિ થાય તે દિવસનો વાર
 ૭ નિરસેશ:-મકર સંકાન્તિ થાય તે દિવસનો વાર
 ૮ કલેશ:-મીન સંકાન્તિ થાય તે દિવસનો વાર
 ૯ ધનેશ:-કન્યા સંકાન્તિ થાય તે દિવસનો વાર
 ૧૦-દુર્ગેશ:-સિંહ સંકાન્તિ થાય તે દિવસનો વાર આને કોટવાળ કહે છે.

વશિષ્ઠ મહારાજના જગન્મોહન નામના ગ્રંથમાં પણ ઉપર મુજબ જ કહ્યું છે. લગભગ ઘણાખરા આચાર્યોના મત મુજબ પણ ઉપર પ્રમાણેના રાબાદિ હોય છે. આ અધિકારી વધારેમાં વધારે દશ અને ઓછામાં ઓછા ત્રણ હોય છે. આપણા ગ્રંથકારની ગાથાના ઉત્તરાર્ધનો પાઠાન્તર નીચે મુજબ છે.

કુલે રવિ સસ્યાધિપતિ એ ત્રય જોઈષ સાર.

અર્થાત્—રાજા, મંત્રી અને સસ્યાધિપતિ એ ત્રણ અધિકારીઓ જ મુખ્ય છે.

હવે ઉપરના મતમાં ચૈત્ર શુકલ પ્રતિપદા ઔદયિક દેવી કે અમાવાસ્યાની દેવી એ પ્રશ્ન રહે છે? તેમાં મતભેદથી શુજરાતીઓ પ્રતિપદારંભ લે છે. જ્યારે દક્ષિણાત્યો ઔદયિક પ્રતિપદા લે છે. એવો ઉલ્લેખ છે. પણ હાલમાં આજુ પદ્ધતિ ઔદયિક પ્રતિપદા લેવાની છે. સર્વત્ર એ પ્રમાણે લેવાય છે.

પરંતુ તે સિવાય શ્રીમેઘવિજયજી ઉપાધ્યાય એક નવીન મતનું સ્થાપન કરે છે. તેનું મૂળ સ્પષ્ટ થતું નથી. પણ તે યુક્તિસંગત છે. તેઓ લખે છે કે—

ચૈત્ર શુકલપ્રતિપત્તિઆદૌ સ્યુર્નૃપાયવ: ।

ચૈત્રાદિવત્સરમતે ક્લન્તીત્યેવમુચિરે ॥

વિજયદશમ્યાં વાર ઇત્યાદિમતં સ્વતંત્રમતિક્લદમ્

સ્થાત્ કાર્તિકાદિવત્સરમતેઽપ્દર્શોદ્ભવાત્તત્ર ॥

અર્થાત્—ચૈત્રશુકલ પ્રતિપદાના આરંભનો વાર રાજા ઇત્યાદિ મતથી થતા અધિકારી ચૈત્રાદિ વર્ષના માટે ઉપયોગી છે. પરંતુ કાર્તિકાદિ વર્ષના માટે વિજયાદશમીના દિવસનો જે વાર તે રાજા થાય. આવો (અનુભવથી) અતિશય ક્લેશથી સ્વતંત્ર (મારો) મત છે. અને વર્ષનો ગર્ભ ત્યારે જંધાતો હોવાથી તેની કલ્પના કરી છે.

હવે કાર્તિકાદિ વર્ષ મુજબ અધિકારી કયા અને તે સંખં-ધમાં તેઓ કહે છે કે:—

- ૧ વર્ષેશ:—વિજયાદશમીના દિવસનો વાર
- ૨ મંત્રી:—તુલા સંક્રાન્તિ બેસે તે દિવસનો વાર
- ૩ દુર્ગેશ:—(કોટવાળ) વૃશ્ચિક સંક્રાન્તિ બેસે તે દિવસનો વાર
- ૪ રસાધિપ:—ધન સંક્રાન્તિ બેસે તે દિવસનો વાર
- ૫ સસ્યાધિપ:—મકર સંક્રાન્તિ બેસે તે દિવસનો વાર
- ૬ નીરસેશ (જલેશ):—જ્યેષ્ઠા નક્ષત્રમાં સૂર્ય પ્રવેશ કરે તે દિવસનો વાર
- ૭ મેઘેશ:—કાર્તિક માસમાં જે દિવસે મૂળ નક્ષત્ર હોય તે વાર

આમ તેઓ સાત અધિકારી જણાવે છે વર્ષના અધિકારીઓની સંખ્યા વધતાં વધતાં તેર સુધી પણ ગઈ છે. હાખલા તરીકે શુજરાતમાં કાર્તિક શુકલ પ્રતિપદાના દિવસે (બેસતા વર્ષે) સારપત્રિકા વંચાય છે, તેમાં ૧ રાજા, ૨ મંત્રી, ૩ અમ્ર ધાન્યેશ, ૪ મેઘેશ, ૫ રસેશ, ૬ પશ્ચાદ્ધાન્યેશ, ૭ કૌશેશ, ૮ મુધ્ધેશ, ૯ સેનેશ, ૧૦ છત્રેશ, ૧૧ નિરસેશ, ૧૨ વ્યાપારેશ, ૧૩ વ્યવહારેશ આમ તેર અધિકારી દર્શાવવામાં આવે છે.

પરંતુ વાસ્તવિકમાં રાજા મંત્રી અને સસ્યાધિપતિ એ ત્રણ જ મુખ્ય છે. કલ્પલક્ષ્મીના આ વિવાદમાં અંતે જણાવ્યું છે કે સ્વદેશ મુજબ વ્યવસ્થા કરી દેવી જોઈએ. અને આનાથી જ ગર્ભિત અર્થાત્ સ્પષ્ટિકરણ શ્રીમેઘવિજય ઉપાધ્યાયજીએ કાર્તિકાદિ વર્ષના પ્રમાણમાં સાત અધિકારીઓની કલ્પના કરી છે.

નવ સતીયાં જે બાર રિસી મેષ રવિ સીમંત સસ્યાધિપતિ કરકાં અરકાં એહ અનાગત તંત ૮૩૩

સત્તાવીશ તારાઓ (નક્ષત્રો) માં નવ સતી છે. અર્થાત્ સૂર્ય ૨૭ નક્ષત્ર ઉપર ભ્રમણ કરે તેમાં નવ નક્ષત્રો જ કામના છે. જ્યારે સૂર્ય આદ્રા ઉપર આવે છે ત્યારે વર્ષા ઋતુ થઈ થાય છે. અને ચિત્રા લોગવી લે છે, ત્યારે વર્ષા ઋતુ (ચિત્રામાસ) પૂરું થાય છે. અર્થાત્-આદ્રાથી લઈ ચિત્રા સુધીનાં નવ નક્ષત્રો (નવ સતીઓ) સૂર્ય બરાબર લોગવે છે. એટલે તે નવ સતીઓ છે.

બાર રાશિયો પૈકી મેષ રાશિને રવિનો સંયોગ થતાં સીમંત આવે છે. મેષનો સૂર્ય થતાં જ વરસાદનો ગર્ભ બંધાય છે. અને ઠંઠનો સૂર્ય થાય તે વખતનો વાર જ અન્નાધિપતિ છે. અર્થાત્-આદ્રાથી ચિત્રા સુધીનાં નવ નક્ષત્રો, મેષ સંક્રાન્તિ અને ઠંઠ સંક્રાન્તિ આ ત્રણ જ સુખ્ય છે. એ જ અનાદિ કાળથી વાહ્યા આવતા આ જગત્કેના સુખ્ય ભાગ છે. x

x આ રાજદિ અધિકારીઓ અને તેમનું કુળ વગેરે પંચાંગની શરૂઆતમાં જ લખવામાં આવે છે. આના ઉપરથી વર્ષમાં ધાન્યની પેદાશ વગેરેનો અંદાજ રહે છે. આમાં કમ એવો હોય છે કે પ્રથમ અધિકારી પછી ગુરુના નક્ષત્ર ઉપરથી વર્ષનું નામ. વર્ષના મેધનું નામ અને વરસાદ સંબંધી આગાહી હોય છે. વરસાદની આગાહી માટે શદિષ્ટીનો વાસો જોવાય છે. સંવત્સરનું નામ, સંખ્યા અને કાલી શદિષ્ટી (આવજી મહીનાની વદ આઠમ) આપાદી પૂર્ણિમા વગેરે યોગો જોવાય છે. વર્ષના ચાર સ્તંભો પૈકી કેટલા સ્તંભ છે, તે કાઢેલું હોય છે. ત્યાર બાદ વર્ષની અદર આવતા સૂર્ય કે ચંદ્રના ગ્રહણોનો ઉલ્લેખ હોય છે, અને આટલો વર્ષના ભવિષ્યનું સૂચન કરનારી ખાતો જાખ્યા બાદ ધર્મપુણ્યને ઉપયોગી તિથિઓનું વિગતવાર વર્ણન હોય છે. ત્યારબાદ ગ્રહોના ઉદય-અસ્ત વર્ષના દિવસો અને મુદતો ઉપરથી લાભાલાભ દર્શાવાય છે, જ્ઞાનીની નમ્રતા અને રાશિ ઉપરની સ્થિતિ તેમજ દૃષ્ટિ કઈ કઈ દિશાઓમાં મુખ અને કઈ કઈ દિશાઓમાં દુઃખ હોય છે. તે જાણાય છે. જ્યાં જ્ઞાનીની દૃષ્ટિ પડે ત્યાં દુઃખ પડે છે. સૌમાન્ય (લાભ) પંચમીની પછીઓ ઉપરથી આવતા વર્ષના અનાજના

દિનમાન સાધન

માસ મયા ત્રિગુણા કરી ભેલી એકાવન માંહી
આધા તિથિમેં ટાલીએ બાકી ઘડી કહાઇ ૮૩૪
દિવસ જેતા વધતા હુવે તે પલ ત્રિગુણ પ્રમાણ
હીર કહે મકરાદિ દિન કરકાદિક નિશિબળ ૮૩૫

પાઠાંતરે

અયન ગયા દિન ત્રિગુણા કરી ભેલી પનરસૈતીસ
સાઠે ભાંગે દીજતાં લખધ ઘડી સુજગીસ ૮૩૬
વધત અંક તે પલ હુવે મકર થકી દિન બાણી
કરક થકી નિશિ હીર કહે બેઠશ એ પરમાણી ૮૩૭
પંચ સયાં દશ અંક મહિં અયન મયા દિન વાઈ
વિસે ભાગ હરંતડાં લખધ ઘડી કહેવાઈ ૮૩૮

ભાવ સમજાય છે. સવત્સરના વિશા ઉપરથી સમયની સારાખોટાની અટકળ થાય છે. પ્રુનમ અને અમાસની ઘડીઓ ઉપરથી મી-તેલના ભાવ સમજાય છે. અમરસના ઉદય અને અસ્ત ઉપરથી વરસાદની મોસમ માલુમ પડે છે. બાવું બધું રાજવલી અમર રાજદિના મઘાળા હોળ પંચાંગમાં સ્વચ્ચાતમાં જ આપેલું હોય છે. ઉવટે સારાવલી સાંભળ્યા બાદ સાંભળનારને દાનપુણ્યનો ઉપદેશ આપેલો હોય છે. અને શુભાશીર્વાદ પણ હોય છે. દરેક મનુષ્યે વર્ષના આરંભમાં જ્યોતિર્વિદ્નું પૂજન કરી તેની પાસેથી આખા વર્ષના શુભાશુભનું વિગતવાર શ્રવણ કરવું જોઈએ અને દાનપુણ્ય કરવું જોઈએ. વળી ચૈત્ર શુદ્ધ પ્રતિપદાના દિવસે પણ વર્ષનો આરંભ (સકારંભ) હોઈ તે દિવસે તો ગુડી પડવાનો ઉત્સવ, પંચાંગ શ્રવણ વગેરે ઘણી બાબતો બતાવેલી છે. ગુજરાતમાં કાર્તિક સુદ ૧ ના રાજ સારપત્રિકા અથવા સારો એ નામથી પંચાંગનું તારણ જોશી લેધા પાસે સાંભળવાનો રીવાજ છે. બ્યારે દક્ષિણમાં ચૈત્ર સુદ ૧ ના રાજ ગુડી પડવો, સવત્સરાંભ, પંચાંગ શ્રવણ, લીમડો પીવાનો વિધિ વગેરે થાય છે.

—ગોરધનદાસ

વધત અંક ત્રિગુણ કરો તે લક્ષિયે પલ માન
 મકરે દિવસ કરકે રચણી હીર કહે જમ જાણુ ૮૩૬
 ખસે પંચાવન લિખિ ત્રણ સયા પણ્યાલી
 અયનાં આધા દીહડા ઉપરિ દે તિલિ રાલિ ૮૪૦
 મકરાદિકે મણીયે દિવસ કરકાદિક નિસિ લેઈ
 અધિક દિવસ દસ માંહિ ધરી વીસે ભાગે દેઈ ૮૪૧
 લખધ અંકમાં પચવીસ ઠવિ તેતી ઘડી લિખેઈ
 વધત અંક ત્રિગુણ પલાં દિન નિશિ હીર કહેઈ ૮૪૨
 અયન ગયા દિન આધા કરી ખિસ પંચાવન અંક
 મેલી કીજે એકઠા ટાલિ સઘલો વંક ૮૪૩
 ખિહુ અંકે થાયે ઘડી તિન પર છ ગુણો ઠાક
 હીર કહેઈ તે થાય પલ ઇમ દિનમાન કહાઈ ૮૪૪

દિનમાન લાવવાના ગણિતોક્ત ચરખંડ સાધિત ચરસંસ્કારને સામાન્ય રીતે બનાવવા અંશકારે પ્રયાસ કર્યો છે. અંશકારે જોધપુરીય પલભા ૫-૫૬ (સ્થૂલ રીતે ૬-૦) ઉપરથી બનતા દિનમાન પત્રમાંથી પરમ દિનમાન ૩૪ ઘડી ૩૦ પલ તેમજ અત્યલ્પ દિન માન ૨૫ ઘડી ૩૦ પલ ઉપરથી એક અંશમાં ૩ પલ જેટલી વૃદ્ધિ સ્વીકારી છે. અને તેના ઉપરથી સ્થૂલ રીતે દિનમાનાનયન કર્યું છે.

મકર સંક્રમણ પછી જેટલા મહીના ગયા હોય તેટલાને ત્રણથી ગુણી તેમાં એકાવન ઉમેરવા. પછી અડધું કરી નાખવું. એટલે દિનમાનની ઘડીઓ આવશે. માસની સંખ્યા પુરેપુરી લેવા જતાં ઉપર જેટલા દિવસ વધ્યા હોય તેટલી સંખ્યાને ૩ થી ગુણી તેટલી પલ તે ઘડીમાં જોડવાથી દિનમાન થાય.

જો કઈ સંક્રાન્તિથી ઉપરોક્ત ક્રિયા પ્રમાણે ગણતરી કરીએ તો શત્રીમાન થાય. આ ગણતરી ૬ અંગુલ પલભાવાળા જોધપુર

જયપુર વગેરે નગરો માટે ઠીક છે. અહીં મકર અને કર્ક સંક્ર-
મણ સાયન માનથી લેવાનાં છે એ ધ્યાનમાં રાખવું.

સાયન મકરારંભથી દિનમાન વધવા માંડે છે. અને સાયન
મિથુનાન્ત પર્યંત તે વધે છે. સાયન કર્કાદિ ચતાં જ વટવા માંડે
છે, અને રાત્રીમાન વધવા માંડે છે. સાયન મૈષાદિ તેમજ તુલા-
દિમાં દિનમાન રાત્રીમાન પુરાં ત્રીસ ત્રીસ ઘડીનાં હોય છે. અને
ત્યાંથી ત્રણ ત્રણ રાશિના અંતરે તેમની પરમ હ્રાસ અને પરમ
વૃદ્ધિ થાય છે. આને ખગોલ ગણિતમાં ચર કહે છે.

જ્યાં ૬ અંગુલ પલલા છે. ત્યાં ૨૫૫ પલ દિનમાનની
વૃદ્ધિ થાય છે. અને ૨૫૫ પલ હ્રાસ થાય છે.

અતઃપર આ મૂલતત્ત્વને લઈ જુદા જુદા પ્રકારો દર્શાવે છે.
પરંતુ અહીં એક જ હકીકત છે.

અંચકારના પ્રકારોને ગણિતની પદ્ધતિ મુજબ લખીએ તો:-
પ્રકાર પહેલો—

ઈષ્ટ માસ દિન-અચનારંભ = ગતમાસ + ગતદિન

$$\frac{\text{ગતમાસ} \times ૩ + ૫૧}{૨} = \text{દિનમાનની ઘડી}$$

$$\text{ગત દિન} \times ૩ = \text{પલ}$$

$$\text{દિનમાન ઘડી} + \text{પલ} = \text{વાસ્તવિક દિનમાન}$$

બીજો પ્રકાર—

ઈષ્ટ માસદિન - અચનારંભ = ગતમાસ + ગતદિન

$$\text{ગતમાસ} \times ૩૦ + \text{ગતદિન} = \text{ગતદિન}$$

$$\frac{\text{ગતદિન} \times ૩ + ૧૫૩૦}{૬૦} = \text{વાસ્તવિક ઘડી પલારમક દિનમાન}$$

ત્રીજો પ્રકાર—

અચનારંભથી ઈષ્ટદિન = ગતદિન

$$\frac{\text{ગતદિન} + ૫૧૦}{૨૦} = \text{ઘડી} + \frac{\text{શેષ}}{૨૦}$$

$$\frac{\text{શેષ}}{૨૦} \times \frac{૬૦}{૧} = \text{શેષ} \times ૩ = \text{પલ માટે ઘડી} + (\text{શેષ} \times ૩) =$$

પલ = દિનમાન

ચોથો પ્રકાર—

અયનારંભથી ઈષ્ટદિન = ગત દિન

$$\frac{\text{ગતદિન}}{૧} + ૩૪૫ + ૨૫૫ = \text{પલ} + ૬૦ = \text{દિનમાન ઘટિ પલા-}$$

ત્મક આ પ્રકાર બરાબર નથી.

પાંચમો પ્રકાર—

આયનારંભથી ઈષ્ટદિન = ગતદિન

$$\frac{\text{ગતદિન}}{૨} + ૧૦ + ૨૦ = \text{લગ્નિધિ} + \text{શેષ લગ્નિધિ} + ૨૫ = \text{ઘડી}$$

ઘડી + પલ = દિનમાન શેષ $\times ૩$ = પલ

છઠ્ઠો પ્રકાર—

અયનારંભથી ઈષ્ટદિન = ગતદિન

$$\text{ગતદિન} \div ૨ = \text{ગતદિનાર્ધ} + ૨૨૫ = \text{દિનમાન પલ} \div ૬૦ =$$

દિનમાન ઘડી $\times ૬$ = વાસ્તવિક દિનમાન.

આ બધા ગણિત પ્રકારો એક સરખું જ પરિણામ આપે છે. અંથકારની બુદ્ધિમત્તાનો આ પરિચય છે. પરંતુ આથી અંથકારનું બગેાળ શાસ્ત્રીય જ્ઞાન શોડું હોવાનું ભેદભેદે, એમ ભાસ થાય છે. આ દિનમાન લાવવાની રીત તો ભેદપુરીય પ્રદેશ સિવાય અન્યત્ર અનુપયોગી છે. જો અંથકારને તેનું વાસ્તવિક જ્ઞાન હોત તો તે ચરાનચન દ્વારા હરકોઈ સ્થળના વાસ્તવિક દિનમાનાનચનની રીત જણાવત.

ઉદાહરણો દ્વારા ઉપરોક્ત પ્રકારોથી એકજ પરિણામ આવે છે, તે સિદ્ધ કરવા માટે ધારો કે અયનારંભથી ૬૦ દિવસ પછીનો દિનમાન લાવવો છે તો ગતદિન-બરાબર ૬૦ થયા. અર્થાત્ ૩ માસ થયા.

પહેલો પ્રકાર:—

ગત ૩ માસ છે માટે.

$$૩ \times ૩ = ૯ + ૫૧ = ૬૦ \div ૨ = ૩૦$$

બીજો પ્રકાર:—

ગત દિવસ ૬૦ છે માટે

$$૬૦ \times ૩ = ૨૭૦ + ૧૫૩૦ = ૧૮૦૦ \div ૬૦ = ૩૦$$

ત્રીજો પ્રકાર:—

$$૬૦ + ૫૧૦ = ૬૦૦ \div ૨૦ = ૩૦$$

ચોથો પ્રકાર:—

આ પ્રકાર બરાબર નથી તેથી ઉદાહરણ આપ્યું નથી.

પાંચમો પ્રકાર:—

$$૬૦ + ૧૦ = ૧૦૦ \div ૨૦ = ૫ + ૨૫ = ૩૦$$

છઠ્ઠો પ્રકાર:—

$$૬૦ \div ૨ = ૪૫ + ૨૫૫ = ૩૦૦ \div ૬૦ = ૫ \times ૬ = ૩૦$$

દિનમાન રાત્રીમાનનો વૃદ્ધિક્રમ

જળ આવે રવિ મેષ તુલ તથા દિનનિશિનો માન
 તીસ તીસ ઘડીયાં વહે સાઠ ઘડી દૈન જ્ઞાન ૮૪૫
 વૃષ કન્યા રવિ સંક્રમે સાઠી ઘડી ઇમતીસ
 અઠવીસાં સાઠી ઘડી રજની કહી જગીશ ૮૪૬
 મિથુન સિંહ સંક્રાંતિ દિન ભેત્રીસ ઘડીઓ તેહ
 રજની સપ્તવીસાં ઘડી ભેત્રીસ નીવડીયાં નેહ ૮૪૭
 કરકાં સાઠ ચૌતીસ દિન નિશિ સાઠી પચવીસ
 જે પ્રમાણ કરકે નિશિ તે દિન મકર સરીસ ૮૪૮
 વૃશ્ચિક મીનાં દિન ઘડી અઠવીસાં પલ તીસ
 રજની ઘડી એકતીસ હુવૈ તિમ પલ હશને વીસ ૮૪૯
 ધન કુંભે રવિ સંક્રમે ઘડીયાં દિન સતવીસ
 તિમ રજની તેતીસ હુવઝ બોલૈ હીર સુનીશ ૮૫૦

ત્રેષ સંકાન્તિ તેમજ તુલા સંકાન્તિના આરંભમાં ઘરાબર ત્રીસ ઘડીનો દિવસ અને ત્રીસ ઘડીની રાત્રી હોય છે. વૃષભ અને કન્યા સંકાન્તિના દિવસે દિવસ ૩૧૧ ઘડીનો દિનમાન અને ૨૮૧ ઘડીની રાત્રી હોય છે. મિથુન અને સિંહ સંકાન્તિના રોજ દિનમાન ૩૩ ઘડી અને રાત્રી ૨૭ ઘડી હોય છે. કર્કારંભે દિનમાન ૩૪૧ ઘડી અને રાત્રીમાન ૨૫૧ ઘડી હોય છે.

કર્ક સંકાન્તિના રોજ જેટલી રાત્રી હોય છે, તેટલી મકર સંક્રમણના રોજ દિનમાન હોય છે.

વૃશ્ચિક અને મીન સંકાન્તિના રોજ ૨૮૧ ઘડી દિનમાન અને ૩૧૧ ઘડી રાત્રી હોય છે. ધન તેમજ કુંભ સંકાન્તિના દિવસે દિનમાન ૨૭ ઘડી અને રાત્રી માન ૩૩ ઘડી હોય છે.

આ દિનમાનની પરમ વૃદ્ધિ અને ધ્રુવ ૬ પલલાના પ્રદેશ માટે છે. બીજે સ્થળે તેમાં થોડું ઘણું ન્યૂનાધિક હોય છે.

લગ્ન પ્રમાણ

ત્રિણુ ઘડી હુવે મેષ મીન પલ પશુચાલીસ
વૃષભ કુંભ વહે ચ્યાર ઘડી પલ્લાં સોલ જગીસ ૮૫૧
પંચ ઘડી ને પંચ પલ્લ મિથુન મકરાદિક હીર
કરકાદિક ધન પલ ઇમિયાલીસ પશુ ઘડીયાં ઉદીર ૮૫૨
પલ બેચાલ પંચે ઘડીય સિંહા વૃશ્ચિક બેઉ
કન્યા તુલ પંચહ ઘડી પલ ઇમતીસ વહેઉ ૮૫૩

મેષાદિલગ્નનું ઘટિપલાત્મક પ્રમાણ બતાવ્યું છે. આ ઉદ્યમાન (લગ્નનાં પ્રમાણ) અણુહિલ્લવાઠ પાટણનાં છે.

અંશકારે નિમાનાનયનમાં જોધપુરીય પલલાનો ઉપયોગ કર્યો છે. તેનો અને અહીં અણુહિલ્લવાઠ પાટણનો નિર્દેશ પણ કર્યો નથી આથી અંશકારને ખગોલગણિતનો ખ્યાલ નથી. એમ સાબિત થાય છે. મુદ્દત્ અંશે સંબંધી જ્ઞાન દેખાઈ આવે છે.

ધર્મી-પળ	રાશિ	પલામક પળ
૩-૪૫	મેષ-મીન	૨૨૫
૪-૧૬	વૃષ-કુંભ	૨૫૬
૫-૫	મિથુન-મકર	૩૦૫
૫-૪૧	કર્ક-ધન	૩૪૧
૫-૪૨	સિંહ-વૃશ્ચિક	૩૪૨
૫- ૧	કન્યા-તુલા	૩૩૧

ઘટિકા સાધન

હીર કહે તનુ છાંહ મિણિ ૫૮ ભેલી સુવિશેષ
વીસાં સો વલી વાંટલાં લખે ધડી પલ શેષ ૮૫૪
હીર કહે સમાંગુલી તૃણાં છાંહ મિણેહ
પાછે સાત માંહી ઠવી દિતનો માન ગુણેષ ૮૫૫

સૂર્યોદયથી કેટલી ઘડી દિવસ ગયો છે. તે જાણવા માટે શરીરની છાયા પગલાંથી માપી, તેમાં છ ઉમેરવા અને ૧૨૦ થી ભાગ આપવાથી સૂર્યોદય પછીનો કેટલો સમય ગયો તેનું ઘટ્યાદિ પ્રમાણ આવે છે. આ હકીકત મેષ અને તુલા સંક્રાન્તિ માટે છે.

બીજા મહોનાઓમાં તેવી રીતે સમય જાણવો હોય તો છાયામાં સાત ઉમેરી અષાઠમાં ૧૧૫ થી, ચૌષમાં ૧૭૫ થી, જેઠ અને શ્રાવણમાં ૧૨૦ થી, ક્રાંતિક તથા ફાગણમાં ૧૬૦ થી, માગશર અને મહામાં ૧૮૦ થી, ભાદરવા અને વૈશાખમાં ૧૩૦ થી અને ચૈત્ર તથા આસોમાં ૧૪૪ થી ભાગ આપવાથી સૂર્યોદય પછીનો સમય આવે છે.

આ ગાથાઓમાં કહેલી હકીકત યુક્તિગમ્ય થતી નથી.

આસાદે સોપનરોત્તરાં પંચહોત્તરિસો પોષ
 બેઠા શ્રાવણ વીસસો ભાગ દેવો તજી દ્રોહ ૮૫૬
 કાતી ફાગુણ સાઠીસો અસીયાંસો માગશર માહ
 ભાદ્રવ ને વૈશાખ બે એકસો ને તીસાંહ ૮૫૭
 ચૈત્ર આસુચે ચુમાલસો ઇમ બારેહિ માસ
 ઘટે ઘડી વઘે પલાં લહિયે સૂરિજ પ્રકાશ ૮૫૮
 મુર્ષોદયથી કેહલી ઘડી દિવસ ગયો છે તે બાણવાની રીત
 અહનિશિમણુ માં ઘડીયાં જ્ઞાન ધારિથી મધ્યઅંતહ
 અંશુકા ધુરિ આઠ ઇગ દશ તિથી ઘડી અંતર ૮૫૯
 દોષ ૫૬ સદ્ર ઘડીયાં હુધ તરજણી સુબલણુહ
 તિન સાત વલી બારહ હુધ વચલી પરમાણુહ ૮૬૦
 પૂજનીયાં ચાર વસુ તેરહાં પાંચ નવ અવદે અંતિ
 ભુમત ઘડી એ હીર કહે અહનિશિ બેધ તંતિ ૮૬૧

આ ગાથાઓમાં પણ હાથની આંગળીઓ દ્વારા ઈષ્ટ કાળ બાણવાની રીતિ છે. પણ તે સર્પૂર્ણ સમજાતી નથી.

શત્રિમાન

રવિ રિસીથી મમનરિસી સમ હીન ત્યાં બાણી
 બાકી બિમણા હીર કહે રજની ઘડી પરમાણી ૮૬૨
 હીર કહે રજની નીરખી માથે જે રિસી હોઈ
 સમોદય અષ્ટોદય નવોદય લગે બેધ ૮૬૩
 આદિ પુનર્વસુ લેઈ છહ લેલી અભિયાં સ્વાતી
 મધ્યચારી એ આઠે રિસી સમોદય વિખ્યાતિ ૮૬૪
 અષ્ટોદય શ્રવણાદિકે દસ ઉત્તરમાંહે વિશ્રામ
 ૫૮ વિશાહ મૃગ આદ્રા કર ચિત્રા નવોદય જામ ૮૬૫

મૂરાદિક રિસા શશીરિસા ગણી સગ હીર કહેઈ
 વધઈ તિકે વિસ ગુણ કરિ નવ ભાગે દેઈ ૮૬૬
 લખધ અંક ઘડીયાં ઠવહુ સાઠગુણા કરો શેષ
 તે વલી દીજે ભાગ નવ લીજે પલ ગુણી શેષ ૮૬૭
 વધત અંક કરી સાઠ ગુણ ભાગે નવે તે ઠાઠ
 લખધ અંક તે રણ હુવે ઈમ નિશિ હીર વિહાઈ ૮૬૮

રાત્રીએ ગતરાત્રી કેટલી થઈ છે, તે જાણવાની રીત બતાવી છે. આકાશમાં સૂર્યને ફરવાના માર્ગને કાન્તિવૃત્ત કહે છે. નક્ષત્ર માળામાંનાં નક્ષત્રો પૈકી કેટલાંક તેની ઉત્તરે કેટલાંક દક્ષિણે તેા કેટલાંક તેની ધરાખર મધ્યમાં જેવાં છે. આના ઉપરથી ત્રણ યુગ જાણવામાં આવે છે.

અંશકારના મતમાં પુનર્વસુ આદિ છ નક્ષત્રો અને અભિ-
 જિત તથા સ્વાતિ એ આઠ મધ્યચારી છે. અને તેમની સમોદય સંજ્ઞા છે.

શ્રાવણ આદિ દસ નક્ષત્રો ઉત્તર દિગ્માં છે, અને અષ્ટોદય છે. જ્યારે વિશાખા આદિ છ, મૃગશીર્ષ, આર્દ્રા અને હસ્તા એ દક્ષિણ દિશામાં છે, અને નવોદય છે

આ ધરાખર નથી. વાસ્તવિક નક્ષત્રોથી આ કેમ તદ્દન જુદો છે. તેમજ બીજા અંશોથી પણ ઘણો જ તફાવત ધરાવે છે. આરંભસિદ્ધિના ભાષ્યમાં વ્યવહાર-પ્રકાશના નામથી કથાર્થુ છે કે:—

દક્ષિણમાર્ગે ૬૪લેષા પ્રાણત્રય કરયુગે દ્વિપતિષટ્કમ ।
 ઉત્તરતઃ પુનરભિજિત્રયમશ્વિત્રય ચોનયુગલાનિ ॥૧॥
 આજપાદદ્વયં સ્વાત્યાદિત્યે ચેતિ ભ્રમન્તિ રવે ।
 મધ્યમાર્ગે શતભિષક પુષ્યપૌષ્ણ મહા ચેતિ ॥૨॥

કેવલ અંદ્રનો યોગ કેવી રીતે દિગ્વિભાગથી થાય છે. તે જ

અહીં બતાવ્યું છે. શરવશાત ઉત્તર દક્ષિણ દિગ્વ્યવસ્થા આ નથી. છતાં અંથકારે જે કહ્યું છે, તેનું વાસ્તવિક પ્રમાણ મળતું નથી.

સૂર્યના નક્ષત્રથી મધ્યરાત્રીએ માથા ઉપર જે નક્ષત્ર હોય ત્યાં સુધીની સંખ્યામાં સાત ઉમેરી ૨૦ થી ગુણવા અને નવમો ભાગ આપવો. લઘિષ્ઠ ઘડીઓ આવશે. શેષને સાઠથી ગુણી પુનઃ નવથી ભાગતાં પળો આવશે. આમ ગતરાત્રીનું ઘટિપલાત્મક પ્રમાણ માત્રુમ પડશે.

આ હકીકતમાં ગુણક બાજકના અંક યુક્તિગમ્ય હોવા છતાં અંથકારે સાંભળીને આ કર્યાવથી ઉતારો કરીને આ હકીકતો દર્શાવી છે. જ્યોતિષ ગણિતની આવી ખામતો યુક્તિસંગત (ઉપપત્તિ યુક્ત) હોય તે જ માનવાનો સિદ્ધાન્ત છે. આથી છાયા ઉપરથી ઈષ્ટ કાળ તથા રાત્રીએ નક્ષત્ર ઉપરથી ઈષ્ટ કાળ સાધન માટે મારા સંપાદિત કરેલા ભૂતકચ્છદ્રિકા નામના અંથમાંથી પ્રકાર બતાવ્યો છે.

અથેષ્ટકાલં રવિચન્દ્રભાતોડ્ધુના પ્રવક્ષ્યે જનિકાલસિદ્ધયૈ ।

પાદપ્રભાદૌ વિભુષૈઃ પ્રસાધ્યા સમ્યક્ તુ સર્માશુલ શંકુ બા ॥

જન્મ વખતના કાળને સમજવા માટે રવિ તથા ચંદ્રની છાયા ઉપરથી ઈષ્ટ સાધન પ્રકાર કહ્યું છે.

પ્રથમ યુદ્ધિમાન પુરુષે પોતાની (પોતાના શરીરની) છાયા પગલાં ભરી માપી લેવી, અથવા સાત આંગળાના શંકુની છાયા આંગળોથી ભરી લેવી.

ત્રિદીન્દુષ્ઠેન્દ્રક્ષિકૃશાનુવેદબાણાંગબાણામ્યુધિમધ્યપાદાઃ ।

મેષાદિરાશિપ્રભવાઃ ક્રમેણ સ્થૂલા ઇમે સૂક્ષ્મતરાન્પ્રવચ્ચિ ॥

મેષાદિ સંક્રાન્તિમાં મધ્યાહ્ન વખતે અનુક્રમે ૩, ૨, ૧, ૦, ૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૫, ૪, પગલાં અથવા સાત આંગળાના શંકુની ૩ ઇંચાદિ આંગળ છાયા આવે છે. આ સ્થૂલમાન છે. સૂક્ષ્મમાન નીચે પ્રમાણે છે

સ્વાદિનવર્જિતમત્ર પરં દિનં શરહતં રસહૃતં લુદ્ધપ્રભા ।

વિરહિતા ચ તથેષ્ટપદપ્રભા નગચુતા દ્વિગુણા ચ તથા હૃતમ્ ॥

નગહૃતં દિનમાનમતઃ ક્લેવં ગતઘટી દિનપૂર્વદલે ભવેત્ ।
પરદલે યદિ શેષ ઘટી તતો રજનિકેષ્ઠઘટિં પ્રવહેડધુના ॥

જે દિવસની ઇષ્ટ ઘટી બનાવવી હોય તે દિવસના દિનમા-
નને સૌથી મોટા દિનમાનમાંથી બાદ કરવો, પછી તેને ૫ થી
શુભી ૬ થી ભાગ આપવો. જે આવે તેને મધ્યાહ્ન છાયા સમ-
જવી. આ પ્રમાણે સૂક્ષ્મ મધ્યાહ્ન છાયા થાય.

પોતાને જે વખતે ઇષ્ટ ઘટી કરવી છે, તે વખતની છાયા
ભરી તેમાંથી સૂક્ષ્મ મધ્યાહ્ન છાયા બાદ કરવી. પછી તેમાં સાત
ઉમેરી બમણી કરવી. જે આવે તેનાથી સાતથી શુભેલા દિનમા-
નમાં ભાગ આપવો. જે લબ્ધિ આવે તે દિવસના પૂર્વ ભાગમાં
(સૂર્યોદયથી બપોર સુધી) હોય તો સૂર્યોદયથી ગત ઘટિકા સમ-
જવી. અર્થાત્ સૂર્યોદયથી તેટલી ઘટી દિવસ ચઢ્યો છે, એમ
સમજવું. અને જે બપોર પછીનો વખત હોય તો સૂર્યાસ્ત થવામાં
તેટલી ઘટિકા બાકી છે, તેમ સમજવું. તેને દિનમાનમાંથી બાદ
કરીએ તો સૂર્યોદયથી આરંભી ઇષ્ટ ઘટિકા થાય. હવે રાત્રિએ
ઇષ્ટ ઘટી કાઢવાનો પ્રકાર કહું છું.

રવિભતો ગગનાન્તરગાવધિં ભગણુમૂનિતમદ્વિભિરાહૃતમ્ ।
નવરમિતેર્વિભજેન્નગને ચરૈર્ભવતિ લબ્ધમિતા રજની ગતા ॥

રાત્રિએ ઇષ્ટકાલે માથા ઉપર જે નક્ષત્ર હોય તેની સૂર્યના
નક્ષત્રથી ગણુતાં જે સંખ્યા થતી હોય તેમાંથી સાત બાદ કરવા.
અને ૨૦ થી શુભી નવથી ભાગ આપવો. જેટલી લબ્ધિ આવે
તેટલી સૂર્યાસ્તથી રાત્રી ગઈ છે, એમ સમજવું.

યા તર્જની મેરુરથો ધરાન્યા મધ્યા ઘટીનાં ત્રિતયં પરાયાઃ
દ્વયં દ્વયં તાભિરહોઢલં સ્યાત્પૂર્વે દલૈઽહ્નો વિગતશ્ચ શેષઃ ॥
મધ્યાહ્નિ સમાંશુલયઃ સમસ્તા હ્યુત્તાનિતાસ્તર્જનિકૌર્ધ્વગા ભા
સખણ્ડપર્વદિતયેન સાધ્યા કાર્યા તથૈવેષ્ટઘટી સ્ફુટા સા ॥

તર્જનીને મેરૂ અને બીજી આંગળીઓને પૃથ્વી સમજવી.
પછી મધ્યની મોટી આંગળીની ત્રણ ઘટી અને બીજીની બે બે ઘટીઓ

સમજવી. આમ છે હાથ બેઠે રાખીએ તો એક તર્જની સિવાયની બીજી આંગળીઓની ઘડીઓ મળી દિનાર્ધ થાય. પછી એવી રીતે હાથ રાખી તર્જની આંગળીના બીજા વેદામાંથી તર્જની ઉંચી કરવી. કે જેથી તેનો પડછાયો બીજી આંગળીઓ ઉપર પડે. તે છાયા જેટલી આંગળીઓ ઉપર પડી હોય તેટલી ઘડી બે દિવસનો પ્રથમ ભાગ હોય તો મધ્યાહ્નમાં બાકી છે, એમ સમજવું. અને મધ્યાહ્ન પછીનો ભાગ હોય તો તેટલી ઘડીઓ મધ્યાહ્નથી થઈ છે, એમ સમજવું. આ રીતે ઇષ્ટઘટિકા સાધન કરવું.

વર્ષ નામ વિચાર (સંવત્સર નામ)

ચૈત્ર અમાવસી જે રિસી ગુરુ હોય તાસ વિચાર
તિથુ નામ બે માસ તિહી વરસે કલો તિવાર ૮૬૬
ચિત્રા દુગ ચૈતર હુવૈ દુગ વિશાહ વૈશાહ
જેષ્ઠા મૂલ બે જેઠ કહી સાઠા દુમાપાઠાહ ૮૭૦
સરવણ તિથુાં સાવણે ભાદ્રવ પૂર્ણાહ તીયાહ
અશ્વિની ભરણી આશુએ કાતિ કૃત્તિ બિયાહ ૮૭૧
મગશર તીયા મિગશિરૈ પોષ પુષ્ય દુગ સત્ય
મઘા માઘ હુવઈ ફાગુણે પૂર્ણા ઉર્ણા હત્ય ૮૭૨
માસ તથી વરસા ઇસિ બે લાહિ પરતિ લિખંતિ
હીર કહઈ તે પુહનીએ બેતિષ માંહે મહંત ૮૭૩

મહિનાની પૂર્ણિમાસીએ આવતા નક્ષત્ર ઉપરથી મહિનાનાં નામ પડ્યાં છે. તેનો ક્રમ એવો છે કે ચિત્રા, સ્વાતિ; વિશાખા; જેષ્ઠા, મૂળ; પૂર્વાષાઠા, ઉત્તરાષાઠા; શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, શતભિષા; પૂર્વાભાદ્રપદ ઉત્તરાભાદ્રપદ, રેવતી; અશ્વિની, ભરણી; કૃત્તિકા, રોહિણી; મૃગશીર્ષ, આર્દ્રા, પુનર્વસુ; પુષ્ય; આશ્લેષા; મઘા, પૂર્વાશ્લેષુની, ઉત્તરાશ્લેષુની અને હસ્ત; આમ નક્ષત્રોના સમુદાયનો પૂર્ણિમા સાથે સંયોગ થતો જ હોઈ તે તે મહિનામાં ચૈત્ર, વૈશાખ, જેઠ, એમ ફાગણ પર્યંત નામ પાડવામાં આવ્યા છે.

આથી ફાગણ વહી અમાસના રોજ જે નક્ષત્ર ઉપર શુક્ર હોય, તેના ઉપરથી જે મહીનો બનતો હોય તે નામનું વર્ષ કહેવાય. ચૈત્ર વર્ષ, વૈશાખ વર્ષ ઇત્યાદિ.

વર્ષ પ્રયોધમાં તથા રામ વિનોદમાં કહ્યું છે કે-

અથાતઃ સંપ્રવક્ષ્યામિ શુક્રચારમનુત્તમમ્ ।

અનેન શુક્રચારેષુ પ્રભવાલ્પદસંભવઃ ॥

ઈત્યાદિથી વર્ષારંભે શુક્ર જે નક્ષત્રમાં હોય તે ઉપરથી વર્ષની કાર્ત્તિકી સંગ્રા ઉપરવત્ બતાવી પછી ફલ કહ્યું છે.

કાર્ત્તિક નામનો સંવત્સર હોય તો અગ્નિ તેમજ ગાયેથી આજીવિકા ચલાવનારાઓને પીડા થાય. શસ્ત્ર લય, અગ્નિ લય વગેરે થાય. પરંતુ ફલ તથા રંજથી આજીવિકા ચલાવનારાઓની વૃદ્ધિ થાય.

માગશર વર્ષમાં અદ્યવૃષ્ટિ થાય. અને અનેક પ્રકારે અના-
જની હાની થાય. રાજાઓ અંદરો અંદર લડયા કરે.

પોષ નામના વર્ષમાં બધા લોકો દેવ શુરૂતું ધૂજન વંદન કરનારા અને સુખી થાય. ખેતીને માફકસરનો વરસાદ આવે, અને સાર્વત્રિક કલ્યાણ થાય.

માઘ નામના સંવત્સરમાં સંપત્તિની વૃદ્ધિ થાય, ઠરેક પ્રાણી-
ઓનું કલ્યાણ થાય. વરસાદ સારો પડે.

ફાલ્ગુન નામના વર્ષમાં ચોર ભીતિ, સ્ત્રીઓનું દુરાચરણ,
ખંડ વૃષ્ટિ અને અનેક પ્રકારના ઉપદ્રવ થાય.

ચૈત્ર નામના વર્ષમાં રાજાઓ શાંત રહે. સ્ત્રીઓ અદ્ય પ્રજા
લાખી થાય (નવીન પ્રજા ઝોછી થાય) અદ્ય વૃષ્ટિ થાય. રોગ
ચાલે. ધાન્ય થાય.

વૈશાખ નામના વર્ષમાં રાજાઓ ધર્માચરણ લાખી થાય.
બ્રાહ્મણો યજ્ઞાદિ કર્મોમાં રત રહે અને જગત ઉપર આનંદ રહે.

જેઠ નામના વર્ષમાં ધાર્મિક લોકોને પીડા થાય, અને
દુકાળ રહે.

આપાઠ નામના વર્ષમાં રાબાજો અંદરો અંદર લેડે. કોઈ કોઈ જગ્યાએ ઉપદ્રવ થાય, ત્યારે કોઈ કોઈ જગ્યાએ શાંતિ રહે.

શ્રાવણ નામના વર્ષમાં પૃથ્વી ઉપર લીલા દહેર રહે.

ભાદરવા નામના સંવત્સરમાં ઘણા ખરા ભાગમાં ધાન્ય પાકે, જ્યારે કેટલાકમાં હાની થાય.

આસો નામના વર્ષમાં પહેલો પાક સામાન્ય થાય જ્યારે બીજો પાક સારો થાય. પ્રભને સુખ રહે.

આ પ્રમાણે ફલ શ્રતિ દર્શાવી છે.

શુક્ર નક્ષત્ર ફલ

મૃગશિર આદિ પાંચ રિસી જે સુરગુર આવંતિ

તો તિહાં હુધ કરવરો મનઘ ન કરવો બ્રાંતિ ૮૭૪

મઘા બેઠો દેવ શુક્ર મહી મંડલ રેલેઈ

અંન સમર્થા ઉત્તરા હસ્તે કોઈ ન લેઈ ૮૭૫

કર છાંડી શ્રવણાં મયો જે રેણુ ગાઠી થાય

થોડા તીસ પર જણો જન ભૂખડી ખપાય ૮૭૬

મૃગશીર્ષથી પાંચ નક્ષત્રમાં શુક્ર હોય તો વર્ષ કઠોર (કાઠું વર્ષ) હોય છે. મઘામાં પુષ્કળ વૃષ્ટિ થાય છે. ઉત્તરા ફાલ્ગુની અને હસ્તમાં ધાન્ય ઘણું થાય. ચિત્રાથી શ્રવણ પર્યંતમાં શુક્ર હોય તો ઋતુઓ સારી ફળે. અને ત્યાર પછીનાં મૃગશીર્ષ પર્યંતનાં નક્ષત્રોમાં સાફ ફળ આપતો નથી. હુકાળ પડે છે.

સંવત્સરફળ

સંવત્સર ફુગુણાંક કરિ પ્રજવાદિક સંભાલી

ત્રય ટાલી સમ ભાગ દે વધતા આંક નિહાલી ૮૭૭

એકણ ચિહ્નું સુભિક્ષ હુવે શૂન્યે રૌરવકાળ

તિય છહ મધ્યમ હીર કહે બે પાંચે સુખકાર ૮૭૮

સંવત્સરની આંકે સંજ્યા ઉપરથી વર્ષનું શુભાશુભ બાણ-

વાના અનેક પ્રકાર છે. અહીં સંવત્સર એટલે વર્તમાનમાં શાલિ-
વાહન શક હોવો જોઈએ.

મેઘનું નામ અને ફળ

વર્તમાન શાકો લેઈ ત્રણ અંક તેમાં દેઈ
પાછે ચિહ્ન લાગે ઠવે વધતો મેહ કહેઈ ૮૭૬
આવર્તક સાંવર્તકાં પુષ્કર દ્રોણ વિચાર
મંદ વૃષ્ટિ આવર્ત કે સંવર્તક બહુ ધાર ૮૮૦
થોડી વર્ષા પુષ્કર કરે દ્રોણે મેહ વરસેય
વહે નદી તિણુ વરસમેં જોઈશ હીર કહેઈ ૮૮૧

આવર્તક, સંવર્તક, પુષ્કર અને દ્રોણ એ ચાર નામના
મેઘ જ્યોતિષ શાસ્ત્રમાં કહ્યા છે. અને તેમના નામ ઉપરથી વર-
સાહનું ધોરણ સમજાય છે.

રોહિણી ચક્ર

જોતીષ રોહિણી ચક્ર લખી બારહ બવન ઠવેઈ
ચારે સાયર ચિહ્ન દિશે બાકી વિવરી કહેઈ ૮૮૨
આઠે સંધિ આઠે બવન ચાર ખૂણે મિરિ ચાર
ચાર લીલાં ને છોડે તટ આઠે સંભાર ૮૮૩
સાયર માંહે જે જે રિસી અવરે ઠામે એક
પૂરવ મેષ સંક્રાંતિ રિસી ત્યાંથી ધરો વિવેક ૮૮૪
તટ સંધિ મિરિ અનુક્રમે રિસી અડવીસ ગુણેઈ
રોહિણી રિસી જ્યાં આવહી તેહવો ભેદ કહેઈ ૮૮૫
સાયર વર્ષા બહુ તટ મિરિ ન વરસે નીર
સંધી ખડે સમતટે રોહિણી રિસી એ હીર ૮૮૬

પંચાંગમાં ફલ અતિમાં રોહિણી નક્ષત્ર કયાં પડયું છે, તે
જોવામાં આવે છે. કુંડલી બનાવી મેષ સંક્રાંતિના દિવસે જે
નક્ષત્ર હોય તેને પ્રથમ મૂકી અનુક્રમે નક્ષત્રો મૂકવામાં આવે છે.

અને તેના ઉપરથી રોહિણી નક્ષત્ર સમુદ્રમાં, તટમાં કે સંધિમાં અથવા પર્વત ઉપર છે, તે સમજાય છે.

રોહિણી ચક્ર



જો મેષ સંક્રમણના નક્ષત્રથી ૧-૨-૮-૬-૧૫-૧૬-૨૨-૨૩ એ સંખ્યામાં રોહિણી આવે તો તે સમુદ્રમાં સમજવી. ૩-૭-૧૦-૧૪-૧૭-૨૧-૨૪ અને ૨૮ એ સંખ્યામાં આવે તો તટ ઉપર. ૪-૬-૧૧-૧૩-૧૮-૨૦-૨૫-૨૭ એ સંખ્યામાં આવે તો સંધિમાં અને ૫-૧૨-૧૬-૨૬ એ ચાર પૈકી આવે તો પર્વત ઉપર રોહિણી જાણવું.

સાગરમાં રોહિણી હોય તો ખુબ વર્ષા થાય. પર્વત ઉપર હોય તો વરસાદ ન થાય. સંધિ ઉપર હોય તો ખંડ વૃષ્ટિ થાય જ્યારે તટ હોય તો સમાન (માફકસર) વરસાદ આવે છે.

વર્ષાના સ્તંભ

ચૈત્રેરવતી ભરણી વૈશાખ જ્યેષ્ઠ મુગશીર પુનર્વસુઆષાઢ એ ચારે ઉજ્જવલ પળે પડવા ચારે સ્તંભ જલ વરસે કણ નીપજે રાજ તેજ અભંગ ૮૮૭

ચૈત્ર, વૈશાખ, જેઠ અને અષાઢ એ ચાર મહીનાઓની સુદ
એકમના દિવસે અનુક્રમે રેવતી, ભરણી, મૃગશીર્ષ અને પુનર્વસુ
નક્ષત્ર (તિથિની સાથે સંપૂર્ણ) હોય તો તે વર્ષના ચાર સ્તંભ
મનાય છે. જે મહીનામાં કહેલું નક્ષત્ર ન હોય તો સ્તંભ ગયો
સમજવો. ચારેય સ્તંભ હોય તો વર્ષ ઘણું સારું નિવડે છે.

વર્ષ પ્રબોધમાં ચારે સ્તંભનું જુદું જુદું ફળ બતાવ્યું છે.
જેમકે જો ચૈત્ર શુકલ પ્રતિપદા અને રેવતીનો યોગ હોય તો ખુબ
વર્ષા થાય. વૈશાખ સુદ ૧ ને ભરણીનો યોગ હોય તો ઘાસ ઘણું
થાય. જેઠ સુદ ૧ ને મૃગશીર્ષ હોય તો શુભ ફળ આપનારો
વાયુ થાય. અને અષાઢ સુદી ૧ ના રોજ પુનર્વસુ હોય તો
ધાન્ય સારું પાકે.

સૂર્યગ્રહણ વિચાર

રાહ રિસી સૂરજ રિસી અમાવસિ પડિવા સંધિ-
મિલતે થાય રવિગ્રહણુ જોતિષ એમજ બંધિ ૮૮૮

ચંદ્રગ્રહણ વિચાર

હીર કહઈ શશી રિસી થકી રાહરિસી તિમ ભાણુ
પુનિમ પડિવા બે મિલ્યાં ચંદ્રગ્રહણુ પરમાણુ ૮૮૯

ગ્રહણ વાર ફલ

રવિવારે દુરલિખ કરઈ શશીરાયાં દુઃખ દેઈ
ભોમ અમનિ બુધ મહિં શીશુ ગુરુએ જલ વરસેઈ ૮૯૦
જલ શોષે શુકાંદિને શનિ એના ચતુરંગ
પીડઈ પરજા બાપડી શશી સૂરજ એ અંગ ૮૯૧

એક માસમાં બે ગ્રહણ થાય તેનું ફળ

એકણુ માસિ જો સૂરશશી દૈવયોગે મલે રાહ
તો વસુધા ઝૂઝે સુભટ મરઈ વહઈ રૂધિર પ્રવાહ ૮૯૨

ગ્રહણ પછી ૭ દિવસમાં વૃષ્ટિ થાય તો ?

ગ્રહણ હોઈ સાતાં દિન માંહિ વરસે મેહ
તો વરતઈ મહિ મંડલે સદા સુભિખખ સનેહ ૮૯૩

અહણના સ્પર્શની દિશાનું જ્ઞાન

રવિ રિસીથી છ ઉગમણી દેઈ ઇમ અમનેષ
પાછૈં છહ ઠવો દક્ષિણે અનુક્રમે ઇમ નૈ રેઈ ૮૬૪
પાછલાં છહ દિયો પછિમે વાવ્ય ખુણે લો એક
ઉત્તર માંહે છહ ઠવો એક ઇશાન વિવેક ૮૬૫
પૂનિમ અમાવસીને રિસી મણિ દિશિ વિદિશીહોઈ
અહણ ગૃહીને તિણી દિશિ હીર કહે જગ સોઈ ૮૬૬

ગ્રાસજ્ઞાન

ને ભુક્તા રવિ દિહડા તેતા વિશ્વા ગ્રાસ
આલ મ બાખીસ પડિયા ઘડીમ ઘાલીસ વાય ૮૬૭
સૂર્ય અને ચંદ્રના અહણ સંબંધી વિવેચન કર્યું છે. જેમાં
અહણ સંભવ અહણના વારતું ફળ વગેરે બધું બરાબર છે. પણ
ગાથા ૮૬૭ માં જે કેટલું અહણ થયે? તે સંબંધી કહેલું સ્પષ્ટ
માનથી છે. એ ચાહ રાખવા જેવું છે.

અગસ્ત્યોદય વિચાર વર્ષ ક્રમાંક

અહ બાવીસ તેવીસ દિન અહવા દિન ચઉવીસ
તો મુંહગાં અનં ઘી હુવઈ જાણો વીસવા વીસ ૮૬૮
અગસ્ત્યોદયનું ફળ દર્શાવતાં અહીં એક ગાથા ખુટે છે,
વર્ષ પ્રબોધમાં લોકેડપિ એમ કહી જે ગાથાઓનો સંગ્રહ છે, તે
બનતા સુધી હીરલકશનીજ છે. વર્ષપ્રબોધમાં અગસ્તિ દ્વારમાં
કહ્યું છે કે—

લોકેડપિ—

સિંહા હુંતિ ભકુલી દિન ઇકવીસે ભેઈ
અગસ્તિ મહાજ્ઞપિ ઉગીયા ધન બહુ વરસે લોય

હીરસૂર્યોડખ્યાહુ:—

હૃષિકાખમ વીસ દિવે ઇગવીસે હોઈ મન્નિજમ સમયં ।
બાવીસે ચ સુલિક્રૂખં સિંહાઓ મહારિસી ઉદયે ॥

અન્યાન્તરેડપિ—

ને વીસે તો વાણિઓ ધકવીસે તો વિપ્ર ।

આવીસે ને ઉગમે માલી ધરે જનમ ॥

વણિમુનિઃ અષ્ટવૃષ્ટયૈ દુર્લભાય દિને મુનિઃ ।

માલાણવી મુલિક્ષાય સિંહે સ્મર્યાત પરં કલમ્ ॥

આ ગદ્યું ખગોળ જ્યોતિષના વાસ્તવિક જ્ઞાનનો અભાવ સૂચવે છે. પલભા પ્રમાણે બુદ્ધાં બુદ્ધાં સ્થળોએ સિંહ સંક્રાન્તિના નિશ્ચિત દિવસોએ અગસ્ત્યનો ઉદય થાય છે. જેમ જેમ પલભા (અર્થાત્ ખીજ શબ્દોમાં અક્ષાંશ) વધારે તેમ તેમ સિંહ સંક્રાન્તિ દિવસોની સંખ્યા વધારે જ થાય. એ ગ્રહ ગણિતના અજ્ઞાનથી ઉપરોક્ત ફલ કહેવામાં આવ્યાં છે.

અમદાવાદમાં સિંહ સંક્રાન્તિના ૧૮ દિવસે અગસ્ત્યનો ઉદય થાય છે. મદ્રાસમાં કર્કના ૨૫ મા દિવસે થાય છે. કાશીમાં સિંહના ૨૪ મા દિવસે થાય છે. અર્થાત્ ઉપરોક્ત ફલ સુક્તિ શૂન્ય છે.

વાર શુક્ર જીજી વરસ વિધિ તિથિ પુનમ રિસિહસ્ત

લગન ધન મહ ભોમ ઠવિ સોલ ધ્રુવાંક સમસ્ત ૮૬૬

વર્ષના કેટલા ધ્રુવાંક છે, તેની ખીજ વિગતો તેમજ પ્રકાશાન્તરો વર્ષપ્રયોધમાં ઘણા દર્શાવ્યા છે. અહીં અંથકારે ફાગણ સુદ ૧૫ ના દિવસનો વિચાર દર્શાવ્યો છે.

ફાગણ સુદ ૧૫ ના દિવસે શુક્રવાર, હસ્ત નક્ષત્ર અને ધન રાશિમાં મંગળ હોય તો સોળ આના વર્ષ થાય છે.

આને સંમતિ દર્શક વાક્ય મળતું નથી. તેમજ આવો યોગ કેષિકે જ વખત અને, એટલે પ્રત્યેક વર્ષમાં તેનો ઉપયોગ થઈ શકે તેમ નથી.

વિધાનયન

શાક અંક ત્રિગુણ કરી દે સાતાં એ ભામ

વધત હુગુણ પણવીસ ઠવિ વરખા એવી લામ ૬૦૦

લખધ અંક ત્રિગુણા કરી સાતે ભાગ ઠવેઈ
 વધત કુણુ પણ મજિમ હવઈ અંન હીર સો લેઈ ૬૦૧
 લખધ લખધ ત્રિગુણા કરી પૂર્વરીતિ પરમાણુ
 તુણ શીત તેજ વાય વૃદ્ધિ ક્ષયવિગ્રહ સભ જાણુ ૬૦૨

પંચાંગમાં અન્ન, વર્ષા આદિ ઘણી ચીજોના વસા લખેલા હોય છે. વસા કેવી રીતે ઉપભવવા તે માટે ગ્રંથાન્તરોમાં જુદા જુદા પ્રકાર છે. અહીં ગ્રંથકારે વર્ષા તથા અંનના વસા દર્શાવ્યા છે. તેમજ તુણ, શીત, તેજ, વાયુ, વૃદ્ધિ, ક્ષય અને વિગ્રહ જોમ નવ ચીજોના વસા ઉપભવી શકાય છે.

કદપલતા, રાજવલી વગેરે ગ્રંથોમાં તેમજ વર્ષાગ્રંથો-
 ધમાં વર્ષા, ધાન્ય, તુણ, શીત, ઉષ્ણતા, (તેજ) વાયુ, વૃદ્ધિ,
 ક્ષય, વિગ્રહ, જો કેમથી જ વસાઓ દર્શાવેલા છે. અને તેમના
 સંયોગને દશથી ભાગી સર્વ નિષ્પત્તિ કેટલી તે દર્શાવેલું છે. ઘણી
 વખત ૮૧ અને તેથી પણ વધુ વસાઓ પંચાંગકારો પંચાંગોમાં
 લખે છે.

આયન્યય

રાશિ અધિપ સંવત અધિપ અંક મેલી ત્રિગુણાઈ
 પંચમેલી ભાગે પનર વધતે લાલ કહાઈ ૬૦૩
 લખધ અંક ત્રિગુણા કરી ભેલી પંચતિથિ ભાગ
 આયપ ખરચ ઇમિ રાશે સવિ ઇમિ અઠોત્તર ભાગ ૬૦૪
 મેષ વૃશ્ચિક લોમ વસુ વૃષ તુલ ભૃગુ એકવીસ
 મિથુનૈ કન્યા શુક્ર સત્તર કરક ચંદ્ર પનરીસ ૬૦૫
 સિંહાં સૂરજ અંક સહ કુલ મકર દસ મંદ
 ધન મીનાં ઓમણીસ ગુરુ બોલે હીર મુણીંદ ૬૦૬
 આયપત વરાના અંક મણિ સમય પરિખ સંભાલ
 આય અંક વધતાં ભલા વરા વધતાં કાલ ૬૦૭

અષ્ટોત્તરી કથાનુસાર બાર રાશિના આયવ્યયનું કોષ્ટક બને છે. અંથકારે કોષ્ટક બનાવવાની રીતિ કર્યાવી છે, તે સુજબ તૈયાર કોષ્ટક નીચે સુજબ છે.

આયવ્યય કોષ્ટક

રાશિ અહ	મે	જૂ	મિ	કર્ક	સિં	કન્યા	તુ	વૃ	ધ	મ	કું	મી
સુ	૨૧૧ ૧૪	૧૪ ૫	૧૪ ૨	૮૧૧ ૨૧૧	૮૧૧ ૨	૧૪ ૨	૧૧ ૫	૨ ૧૪	૫ ૫	૮ ૧૪	૮ ૧૪	૫ ૫
મં	૧૪ ૨૧૧	૮૧૧ ૮	૫ ૮	૫ ૮	૮ ૨	૧૧ ૮	૮૧૪ ૧૧	૨ ૨	૧૪ ૧૧	૧૪ ૧૪	૧૪ ૧૪	૨ ૧૧
મ'	૮ ૧૪	૨ ૮	૫ ૫	૧૪ ૨૧૧	૨ ૧૧	૫ ૫	૨ ૮	૮૧૧ ૧૪	૧૪ ૫	૧૪ ૧૪	૧૪ ૧૪	૧૧ ૫
કુ	૫૧૪ ૫૧૧	૨૧૧ ૧૧	૧૪ ૮	૧૪ ૨	૨ ૧૧	૨ ૧૧	૧૪ ૧૧	૫ ૫	૮૧૧ ૧૧	૧૧ ૫	૧૧ ૫	૮ ૫
ચ	૧૧ ૫૧૪	૫ ૧૧	૮ ૧૧	૨ ૧૧	૫ ૫	૮ ૧૧	૫૧૧ ૧૪	૧૪ ૫	૨ ૧૧	૨ ૮	૧૪ ૧૧	
સુ	૨૧૧ ૮૧૪	૧૪ ૧૧	૮૧૧ ૧૧	૮૧૧ ૫	૧૪ ૧૧	૧૪ ૧૧	૧૧ ૮	૨ ૧૪	૫ ૮	૮ ૮	૫ ૧૪	
સ	૧૪ ૧૪	૮૧૧ ૮	૫ ૫	૫ ૧૪	૮ ૫	૧૧ ૫	૮૧૪ ૮	૨ ૮	૫ ૨	૫ ૨	૨ ૮	

જે વર્ષેશ હાય તેના આયવ્યય પ્રમાણે તે વર્ષની આય-
વ્યય રહે છે. તેમાં જે આયના અંકનો સરવાળો વ્યયના સર-
વાળા કરતાં વધારે હોય તો તે વર્ષ સાફ બાય છે.

વર્ષ કિનની સંખ્યા ઉપરથી ફલ
દિન પંચાવન તિનસઈ અધમ સમો તે જોઈ
મધ્યમ સમો સત્તાવનૈ અધિકે અધિકો હોઈ ૯૦૮

વર્ષના દિવસોની સંખ્યા ઉપરથી વર્ષનું શુભાશુભ દર્શાવ્યું
છે. ૩૫૪ દિવસનું વર્ષ ખરાબ છે. ૩૫૪ થી ૩૫૭ નું મધ્યમ
છે. જ્યારે તેની ઉપરના દિવસોવાળું વર્ષ શ્રેષ્ઠ છે.

નક્ષત્રોનાં મંડલો-અગ્નિમંડલ

કૃત્તિક પૂ.ભદ્ર પુખ્ય મધ્યા અને વિશાહા રિખખ
ભરણી પૂર્વાશ્વિનુની હીર કહે તે રિસી સાલે શીખ ૯૦૯
જમ અગ્નિ મંડલ ઈમસાત રિસી વાઈવિષ્ણુતિમસાત
ઈમ વાઙ્મુઈ સાત રિસી તિમ આહેન્દ્ર વિખ્યાત ૯૧૦
તે માંહે જે ગ્રહણ હુવઈ ભૂમિકંપ દિગદાહ
રિમત પાંસુ પહાણુ પડણુ વાળે પવન અમાહ ૯૧૧
કેતુ દિસણુ તારા પડણુ શશી સૂર પરિવેષ
ઉલકાપાત હોઈ અંબરે તસ ફલ મુણો વિશેષ ૯૧૨
ત્રિહું વરણુ પીડા કરે નેત્રરોમ અતિસાર
અદ્ય ફલને અદ્યક્ષ નીર ન દિસે ધાર ૯૧૩
અંમ શુધા વાધે પ્રભલ ભારી એતા દેશ
ઉત્તરપંથિ વાલ્મિકી સિંધુ મંડલ મુવિશેષ ૯૧૪
યમુનાને જલધરી કાંબોળે કાશ્મીર
એ વિણસે દુખ પાવહી જોલે જોતિષ હીર ૯૧૫

વાયુમંડલ

ઉ. ફા અશ્વિનિ ચિત્રા કર મૃગ પુનર્વસુ ને સ્વાતિ
વાઈવ મંડલ એ રિસી હીર કહે વિખ્યાતિ ૯૧૬
ધરમહીણુ હુવઈ વરણુ સહુ વાળે વાયુ અલેખ
મઠ મઠ મંદિર માલીયાં પુહવી પડે વિશેષ ૯૧૭

ઉનમીયાં આવે બહુ છંટ ન દિસે લેસ
 વરતે હાહા ભૂમિ સવિ ઉભડે સવિ દેશ ૯૧૮
 સોરઠ સોરઠ બમ્બે મહેન્દ્ર મગધ કરણાટ
 પાંચાલે ઉજેણીયે દ્રવિડ અયોધ્યા લાટ ૯૧૯

વારણ મંડલ

રેવતી શતલિપ મૂલ અહિં ઉ. ભહ આદ્રા પૂ. પાઠ
 વારણ મંડલ એ રિસી વરસે મેહ આપાઠ ૯૨૦
 તુણ કણ બહોલાં નીપજે ગાયો મહેલે ખીર
 રોગ સર્વ જાએ પરા વણસે નાગર કીર ૯૨૧
 ઉઠંબર અહિં છત્રસુ' સોરઠ સાગર સંધિ
 ધરમી સીદાઈ છે ખરા પાપી વાધઈ ગેંધિ ૯૨૨

માહેન્દ્ર મંડલ

ઉત્તરાષાઠા આહિ ચિહ્નું રોહિણીને અનુરાધ
 જેઠા સહિત સાતે રિસી માહેન્દ્ર નિરાબાધ ૯૨૩
 ગાયો દૂધ ઘણો કરે વાઘે તરવર નૂર
 પ્રભ સહુ હરખીત હુવે જાઈ રોગ સવિ દૂર ૯૨૪
 મધ્યદેશ માગધ સમુદ્ર કુરુક્ષેત્રે જલમામ
 તે દેશે ઉપદ્રવ થશે અવર સવે સુખ લાભ ૯૨૫

ફલ દિવસ નિષ્ક્રમ

અમનિયે વીસ રચણી વાયુ સાઠિ ફલેષ
 વારણ ફલઈ ત્રીસે દિને માહેન્દ્ર સમ દિન લેઈ ૯૨૬
 (શુકલબીજ આહિ કદી દશમો અધારી શીમ
 શુકલ પક્ષ સુજસ કરે જોતીપ ભાખે ઈમ) ૯૨૭

અગ્નિ, વાયુ, વારુણ અને માહેન્દ્ર એવાં નક્ષત્રોનાં ચાર
 મંડલો છે. ગ્રહણ, ભૂમિકંપ, ક્ષિપ્રાહ, રજોવૃષ્ટિ, જ્વાળામુખી વગેરે
 ઈભ્ય, અંતરીક્ષાદિ ઉપદ્રવો જે નક્ષત્રમાં થાય તે નક્ષત્ર જે મંડ-

બહુ હોય તે પ્રમાણે તેનું ફળ થાય છે. અને તેનું ફળ મહેળના કારણે અમુક દિવસોમાં મળે છે. નીચેનું કોષ્ટક જોવાથી સંપૂર્ણ હકીકત સ્પષ્ટ સમજાશે.

અગ્નિ આદિ મહેલ

મહેલ	નક્ષત્રો	ફલ	પ્રદેશ	દિવસ
અગ્નિમહેલ	કૃતિકા ભરણી, પુષ્ય, વિશાખા, પૂ. ૩૦, પૂ. ૩૦, મધ્ય	પીકા, દુષ્કાળ	હિંમ્નો ઉત્તર ભાગ સિંધ કાશ્મીર	૨૦
વાયુ મહેલ	મૃગશીર્ષ, પુનર્વસુ, અશ્વિની, હસ્ત, ચિત્રા, સ્વાતિ, ઉ. ૩૦	ધર્મનાથ હાહાકાર થાય	સોરઠ, મધ્ય પ્રાંત, મગધ, કર્ણાટક, બયોધ્યા, ગુજરાત	૬૦
વારુણ મહેલ	આર્દ્રા, આશ્લેષા, ઉ. ૩૦ રેવતી, શતભિષા, પૂ. ૫૦ મૂલ	સારા વરસાદ યાય-સુદાળ આશે	દરિયા કિનારા સોરઠ સિવાયના દેશ	૩૦
માહેન્દ્ર મહેલ	જ્યેષ્ઠા, અનુરાધા, શકિણી, ધનિષ્ઠા, શ્રવણ, અભિજિત ઉ. ૫૦	અન્નને હર્ષ. નિરાશતા સારી પેદાશ.	મધ્યદેશ, મગધ, કુર્બેલ રાવાળના દેશ	૭

મેષ સંક્રાંતિ

મેષે રવિ નંદા સલીલ ભદ્રા ગુરૂ રાય
જયા રોમ રિગતા પશુ પૂરણા અનં કુવાય હરહ

કરક સંક્રાંતિ ઉપરથી વિધાનયન

કરકે રવિ સુરજ હહાં શશી વીસાં ભોમ અકુ
બુધે બારહ અહારહ ગુરૂ થાવર પુહવી કકુ હરહ

દેવયોગે જો શુક્ર હુવઈ તો જગે હોય સુભિખ
ચઉપદ પીડા ઉપજઈ જોઈશ એહ પરીખખ ૯૩૦

સિંહસંક્રાંતિ ફલ

સૂરજ સિંહે સંક્રમે સુરગુર કે બૃશ્પવાર
તો યુહવી ઉપરી રૂધિર વહ અનોપમ ધાર ૯૩૧

ધન સંક્રાંતિ

રવિવારે ધન સંક્રમે તો કણુ ત્રિમણો મોલ
શનિ ત્રય મંગલ ચઉગુણો અવર વાર સમતોલ ૯૩૨

મીન સંક્રાંતિ

મીને ભાણુ રવિ સંક્રમે તો વાજે બહુ વાય
શશી ગુર શુક્રાં સુભિખ ભોમ ચોપદ પીડાય ૯૩૩
મંદવાર દૂરભીખ કરે જો હોય બુધવાર
તો ડર ડંમર હોવૈ બહુ જોઈસ એહ વિચાર ૯૩૪
અશુભ વાર ત્રય પાંચ છહએક જે વાર શુભવાર
સંક્રમણુ જો રવિ કરે એહ સમો આકાર ૯૩૫
જીહા ભરણી શતભિષા આદરા સ્વાતિ અશલેશ
કૂર વાર જો તિહાં નિલે તો રવિ કરે કલેશ ૯૩૬

મેષ, કર્ક, સિંહ, ધન અને મકર એ પાંચ સંક્રાન્તિના
પ્રવેશ દિનના વાર ઉપરથી ફળ કહ્યું છે. ખીજી સંક્રાન્તિઓનું
વાર પ્રમાણે ફળ નીચે સુજળ છે.

વૃષભ સંક્રાન્તિ જો શનિ, મંગળ કે રવિવારે જોસે તો
હુર્ભિક્ષ કરે, દેશમાં કલેશ થાય, ઘઉં મળે નહિ, કપાસ, ફળ-
ફળાદિ, રસકસ તથા રંગમાં મોઘવારી આવે. જો સોમવાર હોય
તો ધાન્ય સસ્તાં વેચાય. અને બુધ, શુક્ર કે શુક્રવાર હોય તો
રસકસ મોઘાં થાય.

મિથુન સંક્રાન્તિ શનિ, મંગળ કે રવિવારે આવે તો પાપ,

રોગચાળો, અગ્નિભય ઈત્યાદિ વધે, ઝનાજ મોંઘાં થાય, બુધવારે આવે તો પૃથ્વી ઉપર આનંદ રહે. સોમ, શુક્ર કે શુક્રવારે આવે તો સર્વત્ર હુકાલ પડે.

કન્યા સંક્રાન્તિ શનિવારે આવે તો વરસાદ ન થાય, ધાન્યનો નાશ થાય. મંગળવારે આવે તો રોગચાળો વગેરે ઉપદ્રવો થાય, અદ્યપવૃષ્ટિ થાય, અન્ન મોંઘાં થાય. શુક્ર, સોમ, શુક્ર કે બુધવારે આવે તો સુખ રહે. પરંતુ યશ્ચિમ દિશામાં થોડોક વિનાશ થાય.

તુલા સંક્રાન્તિ રવિવારે એસે તો બ્રાહ્મણો ગાયો વગેરેને હંખ થાય, શનિવારે આવે તો યુદ્ધ યાય. અને ધી ઘણું મોંઘું થાય. બુધવારે આવે તો પાક સારો થવાથી પૃથ્વી પરિપૂર્ણ થાય. સોમ, શુક્ર કે શુક્રવારે આવે તો અન્ન સસ્તાં થાય. મંગળવારે આવે તો હલકાં ધાન્ય ખુબ થાય.

વૃશ્ચિક સંક્રાન્તિ બે રવિવારે આવે તો ધોળી વસ્તુ મોંઘી થાય. શનિવારે આવે તો રહેઝહ લોકોમાં રોગ આવે. મંગળવારે હોય તો ધાન્યનો સંગ્રહ કરવો, આગળ તંગી પડે. બુધવારે આવે તો સુખવાસની ચીજો, કરીયાણાં મોંઘાં થાય. શુક્રવાર કે શુક્રવારે આવે તો તલ, તેલ, કપાસ, સુતર અને ચાંદીમાં તેજ આવે. સોમવારે આવે તો ખધાને સુખ રહે.

કુંભ સંક્રાન્તિ રવિવારે આવે તો પૃથ્વી ઉપર વિગ્રહ આવે. પશુઓનો વિનાશ થાય. શનિવારે આવે તો ખેતીમાં ઉપયોગી બ્રાહ્મણોનો નાશ થાય. મંગળવારે આવે તો મનુષ્યો પરસ્પરમાં વેર રાખનારા થાય. પરંતુ બુધ, શુક્ર, સોમ કે શુક્રવારે આવે તો સામાન્ય સુખાકારી રહે.

મીન સંક્રાન્તિ શનિવારે આવે તો દરિયા પારની ચીજોનો નાશ થાય. (દરિયાઈ તોફાનોમાં નુકશાન થાય) મંગળવારે હોય તો સોનું મોંઘું થાય. રવિવારે હોય તો સૈનિકો પ્રખળ થાય, સોમવારે હોય તો ધી, તેલમાં તેજ આવે, પરંતુ પ્રજાને સુખ

શાય, શુંક કે ખુંધે હોય તો સુકાળ રહે, અને શુરુવારે આવે તો રોગ ચાલે.

આ પ્રમાણે બારે સંક્રાન્તિઓના પ્રવેશ વખતના વાર, તિથિ વગેરેથી વિવિધ ફળ થાય છે. આગળ અંશકાર પૂર્ણિમાના દિવસે કે તેની આબુ બાબુ સૂર્ય સંક્રમણ થાય તો તેનું ફળ સંભળવે છે. ગાથા ૯૩૭ થી ૯૪૯ સુધી તેનું ફળ દર્શાવ્યું છે. પરંતુ સંક્રમણ કોઈ પૂર્ણિમા ઉપર જ થતું નથી. ગમે તે તિથિ એ થાય છે. તેથી પ્રથમ અંશકારે પાંચ સંક્રાન્તિઓને ઉદ્દેશી વિવિધ ફળ કહ્યું છે.

સંક્રાન્તિ વખતના ચંદ્રનું ફળ

હીર કહે રવિ મેષ દિન તે દિન ચંદ્ર તુલ રાશી
મિલતે અંન સંગ્રહ કરો ફલ આપે છંભાસી ૯૩૭
જે દિન રવિ વૃષે સંચરે તે દિન ચંદ્ર વૃશ્ચિક રાશી
તે દિનથી દૂઝ માસ મહોં અંન હીએ ફલ તાસ ૯૩૮
મિથુને રવિ દિન ચંદ્ર ધન રાશી આવિ મિલત
તો તિણિ વેલાં સંગ્રહણ ચિહ્ન માસે ફલ હુંતિ ૯૩૯
સૂરજ કરકે આઘ જળ તળ જે મકરે ચંદ્ર
આવે તો ધનધાન સવિ લીધાં કરે આણુંદ ૯૪૦
મિંહે રવિ જળ સંચરે અને ચંદ્ર હોવઝ કુંભ
તિમ મિલે તો માસ છડે અંન લાલ પ્રારંભ ૯૪૧
જે દિન કન્યા સૂરજ હુવે તે દિન ચંદ્ર હોવઝ મીન
તે મલે તો કાલ કહીએ પુહવી થાઈ ખીણ ૯૪૨
તુલે સૂર્ય મેષે શશી મિલતે ગૃહીએ ધાન
તે પાંચે માસે ફલ હીએ સાચો જોતીષ માન ૯૪૩
વૃશ્ચિકે રવિ સંચરે તે દિન વૃષે શશી હોય
તો તલ તેલાં સવિ સંગ્રહણ કીધાં ફલ દે લોઘ ૯૪૪

જે દિન રવિ ધન સંચરે શશી મિથુન આવેછ
 જાણી સંચો અંન તો પંચ માસે ફલ દેછ ૯૪૫
 મકરે રવિ જે દિન હુવૈ તે દિન કરકે ચંદ્ર
 તો સૂત્ર કપાસ ચોગુણો લીધો આપે આણુંદ ૯૪૬
 કુંભે રવિ સિંહે શશી મિલતે સંગ્રહો અંન
 પાંચે માસે ફલ દીયો જોતિષ એહ વચન ૯૪૭
 જળ મીને રવિ સંચરે તવ કન્યા શશી જોઇ
 તે મિલતે અંન લીધો સહુ તો જમણો લાભતે જોઇ ૯૪૮

મેષ સંક્રાંતિગઃ સૂર્યસ્તુલે ભવતિ ચંદ્રમા
 ષટ્ માસાન્ દુર્ભિક્ષં ચ ભવતીહ ન સંશયઃ ॥૧॥
 વૃષ સંક્રાંતિગઃ સૂર્યઃ વૃશ્ચિકે ચ ભવેન્મશી
 તદ્વા રોદ્રં ચ દુર્ભિક્ષં પંચ માસાન્ સંશયઃ ॥૨॥
 મિથુને સંક્રમેત્સૂર્યઃ ધને ભવતિ ચંદ્રમા ।
 તદ્વા ભવતિ દુર્ભિક્ષં માસા પંચ ન સંશયઃ^૧ ॥૩॥
 કર્ક સંક્રાંતિગઃ સૂર્યઃ મકરે ભવતિ ચંદ્રમા ।
 તદ્વા ભવતિ દુર્ભિક્ષં ષટ્ માસા નાત્ર સંશયઃ^૨ ॥૪॥
 સિંહે સંક્રાંતિગઃ સૂર્યઃ કુંભે ભવતિ ચંદ્રમા ।
 તદ્વા રુદ્રં ચ દુર્ભિક્ષં પંચ માસા ન સંશયઃ ॥૫॥
 કન્યાયામર્ક સંક્રાંતિ મીને ભવતિ ચંદ્રમા ।
 ક્વય માસ મહારોદ્ર^૪ સર્વત્ર શૂન્યકારક^૫ ॥૬॥
 તુલ સંક્રાંતિગઃ સૂર્યઃ મેષે ભવતિ ચંદ્રમા ।
 ષટ્માસ^૬ ચ દુર્ભિક્ષં જાયતે નાત્ર સંશયઃ ॥૭॥
 વૃશ્ચિક સંક્રાંતિગઃ સૂર્યઃ વૃષે ભવતિ ચંદ્રમા ।

૧ આ ચોગમા તેલ સંગ્રહ કરવાથી સારો લાભ ચાર માસે મલે. ૨.
 આ ચોગમા સર્વ ધાન્યમા તેજ થાય. મુલત નથી. ૩ ૭ માસે ફલ. ૪
 મહાકાલ. ૫ પૃથ્વી લીધુ થાય. ૬ પાંચ માસ.

ફર્લિક્ષં ચ વિબ્ભનીયાત્^૭ પંચ માસાન્ન સંશયઃ ॥૮૮॥

ધન સંક્રાંતિગઃ સૂર્યઃ મિથુને ભવતિ ચંદ્રમા ।

ફર્લિક્ષં ચ વિબ્ભનીયાત્^૮ દ્વય માસા ન સંશયઃ ॥૮૯॥

મકર સંક્રાંતિગઃ સૂર્યઃ કર્કે ભવતિ ચંદ્રમા ।

તકા ભવતિ ફર્લિક્ષં^૯ દ્વય માસા ન સંશયઃ ॥૯૦॥

કુલ સંક્રાંતિગઃ સૂર્યઃ સિંહે ભવતિ ચંદ્રમા ।

ફર્લિક્ષં ચ વિબ્ભનીયાત્^{૧૦} દ્વસ^{૧૦} માસા ન સંશયઃ ॥૯૧॥

મીન સંક્રાંતિગઃ સૂર્યઃ કન્યા ભવતિ ચંદ્રમા

સર્વ દેશેષુ ફર્લિક્ષં^{૧૧} ભવતીહ ન સંશયઃ ॥૯૨॥

સૂર્ય સંક્રાંતિથી ૭ મી રાશીના ચંદ્રમાનું ફલ છે. ઈતિ બાર રાશીએ સંક્રાંતિ બદલાય તે વખતના ચંદ્રમાની રાશીનું ફલ—

નોંધ—હીરકલ્પશના પાઠ સાથે ઉપરનો સંક્રાંતિનો પાઠ મેળવતાં થોડો ફેરફાર જણાય છે.

અથ બાર રાશીની સંક્રાંતિ બદલાય તે વખતનાં ચંદ્રની રાશીનાં ફલ. બીબ્ભ છુટક પરચુરણ ગ્રંથોમાંથી પાકાંતરોનો સંગ્રહ.

૧. મેષ રાશીની સંક્રાંતિમાં પાકાંતર—સર્વ ધાન્ય સંગ્રહ કરવાથી ત્રીજે માસે બમણો લાભ. ચોથા માસે ખોટ. વળી ૭ માસે ત્રણ ઘણો લાભ.

૨. વૃષ સંક્રાંતિમાં પાકાંતર—સર્વ ધાન્ય સંગ્રહ કરવાથી એક માસે લાભ થાય. વળી બીજી વસ્તુઓનો સંગ્રહ કરવાથી ૭ માસે બમણો લાભ થાય છે. સાતમા માસે ખોટ. વળી ચોથા માસે લાભ થાય.

૭ તલ તથા તેલનો સંગ્રહ કરવાથી લાભ થાય છે. સુદત નથી. ૮ અન્ન સંગ્રહ કરવાથી પાંચ માસે લાભ થાય છે. ૯ સુતર તથા કપાસનો સંગ્રહ કરવાથી ચાર ગણો લાભથાય. સુદત નથી. ૧૦ અનાબનો સંગ્રહ કરવાથી પાંચ માસે લાભ થાય. ૧૧ અનાબનો સંગ્રહ કરવાથી બમણો લાભ થાય, સુદત નથી.

૩ મિથુન સંક્રાંતિમાં પાકાંતર-જવ, ઘઉંનો સંગ્રહ કરવાથી
ખમણો લાભ થાય છે. વળી તલ, તેલ તથા અનાજનો સંગ્રહ
કરવાથી ચાર મહિને લાભ થાય છે. વળી સર્વ વસ્તુઓનો
સંગ્રહ કરવાથી છ મહિને ખમણો લાભ થાય છે. સાતમા મહિને
ખોટ.

૪ કર્ક સંક્રાંતિમાં પાકાંતર-કચુંભો, અહિરક વસ્તુ, પીળા
રંગની વસ્તુઓ, કપાસ તથા ધાન્યનો સંગ્રહ કરીને જેઠ માસમાં
વેચાણ કરવાથી ખમણો લાભ થાય છે. વળી સર્વ વસ્તુઓનો
સંગ્રહ કરવાથી છ મહિને ખમણો લાભ થાય છે. સાતમા મહિને
ખોટ.

૫ સિંહ સંક્રાંતિમાં પાકાંતર-પાંચના બદલે છ મહિના.
વળી સર્વ ચીજ વસ્તુઓ પદમણિ, મોતી, સોનું, રાતી વસ્તુ-
ઓનો સંગ્રહ કરીને પાંચમા મહિને વેચાણ કરવાથી ખમણો
લાભ થાય છે. વળી સર્વ વસ્તુઓનો સંગ્રહ કરવાથી પાંચમા
મહિને ખમણો લાભ થાય છે. છઠા મહિને ખોટ.

૬ કન્યા સંક્રાંતિમાં પાકાંતર-ઉત્તરાર્ધમાં બે મહિના મહા-
કાલના બદલે પાંચ માસનો પાઠ છે અને રાજભય છે. વળી
હસ્તિ, અશ્વ, ઊંટ, ગધેડાં, ખરગર, જવ, ઘઉં, ચણાનો લોહ
સંગ્રહ કરવાથી અને ચાર મહિના પછી વેચવાથી ખમણો લાભ
થાય છે. વળી ઉત્તમ વસ્તુઓનો સંગ્રહ કરવાથી ચાર મહિના
પછી ખમણો લાભ થાય છે અને પાંચમા મહિને ખોટ.

૭ તુલા સંક્રાંતિમાં પાકાંતર-કંગલ-વેસણ-તુષ ધાન્ય સર્વે
પ્રકારનાનો સંગ્રહ કરવાથી ત્રીજા મહિને ખમણો લાભ થાય છે.
વળી સર્વ ધાન્યનો સંગ્રહ કરવાથી ત્રીજા મહિને ખમણો લાભ
થાય છે. ચોથા મહિને ખોટ. પાંચમા મહિને લાભ થાય છે.

૮ વૃશ્ચિક સંક્રાંતિમાં પાકાંતર-તિલ અને તેલીળીયાનો
સંગ્રહ કરવાથી તથા દરેક જાતનાં અનાજનો સંગ્રહ કરવાથી

જે મહિને જમણો લાલ થાય છે. વળી સર્વ વસ્તુઓનો સંગ્રહ કરવાથી બીજા મહિને જમણો લાલ થાય છે. ત્રીજા મહિને ખોટ.

૯ ધન સંક્રાંતિમાં પાઠાંતરે-ધાન્યનો લાવ પાંચ ઘણો વધી જાય, પાંચમા મહિને પાંચ ઘણો લાલ થાય. કપાસ, ઘી, સૂતર વગેરે સફેદ વસ્તુઓનો સંગ્રહ કર્યો હોય તો પાંચમા મહિને પાંચ ઘણો લાલ થાય છે. વળી સર્વ વસ્તુઓનો સંગ્રહ કરવાથી પહેલા મહિને જમણો લાલ. બીજા મહિને હાનિ-ખોટ.

૧૦ મકર સંક્રાંતિમાં પાઠાંતરે-ગોળ, ઘી, કપાસ વગેરેનો સંગ્રહ કર્યો હોય તો પાંચ માસે જમણો લાલ થાય છે અને જહમાથ સ્ત્રી તથા પુરૂષોનો નાશ થાય છે. વળી અનાજનો સંગ્રહ કરવાથી પાંચમા મહિને જમણો લાલ થાય છે. છઠ્ઠે ખોટ જાય છે.

૧૧ કુંભ સંક્રાંતિમાં પાઠાંતરે-સર્વ જાતના અનાજનો સંગ્રહ કરવાથી ચોથા મહિને લાલ થાય છે. વળી પાંચમા મહિને નફા મળે છે. વળી ધાન્યનો સંગ્રહ કરવાથી પાંચમા મહિને લાલ થાય છે અને છઠ્ઠા મહિને ખોટ.

૧૨ મીન સંક્રાંતિમાં પાઠાંતરે-અનાજનો સંગ્રહ કરવો. વળી સર્વ જાતનાં અનાજનો સંગ્રહ કરવો. વળી ધાન્યનો સંગ્રહ કરવાથી ચોથા મહિને જમણો લાલ થાય છે. પાંચમા મહિનામાં ખોટ.

નોંધ-ઉપરના પાઠોમાં દરેક સંક્રાંતિમાં જે જે ત્રણ ત્રણ વાર વળી વળી ને આવે છે તેનો અર્થ જુદા જુદા અર્થોના આ પાઠ ભેદો છે. તેમ સમજવાનું છે.

લાલની સમજણ કોઈ અર્થમાં નથી પરંતુ મારી સમજણ મુજબ લાલ સવાયો ગણાય છે. એટલે કે મુડીથી સવાયા નાણાં થાય તેનું નામ લાલ, દોઢા નાણાં થાય તે જમણો લાલ. પોણા જે ધણાં નાણાં થાય તેનું નામ ત્રણ ગણો લાલ, અને મુડીથી જમણાં નાણાં થાય તે ચાર ગણો લાલ સમજવો જોઈએ.

સંક્રાન્તિનાં નામ

ધોરા ધ્વાંક્ષી મહોદરી મંદાકિની બુધવાર
મંદા મિત્રા રાક્ષસી રવિવારાદિ વિચાર ૯૪૯

નામ પ્રમાણે ફળ

મંદા બાંભણ સુખ દીએ મંદાકિની ખત્રીય
વૈશ્યાને સુખ ધ્વાંખીયાં ધોરા શૂદ્રાં સુખીય ૯૫૦
ચોર મહોદરી સુખ દીએ રાક્ષસીયાં ચંડાલ
મિત્રા પશુને સુખ દીએ ઇમ સંક્રાંતિ નિહાલ ૯૫૧
રવિ ધોરા બહુ પીડા કરે શશી નિરાં ધ્વાંક્ષી
ભોમ મહોદરી રૌરવ હુવે બુધ રસ ક્ષય મંદાક્ષી ૯૫૨
સુરગુર મંદા વૃષ્ટિ કરે મિત્રા કાય ભૃગુવાર
થાવર વારે રાક્ષસી એહ સંક્રાંતિ વિચાર ૯૫૩

સંક્રાન્તિ મુહૂર્ત

ત્રીસ મુહૂરત અભિચ શ્રવણ દુગ મધા સુગ મૂલાં કિત
અનુરાધા પુષ્ય પૂરવા ત્રય દેવસ્સણિ કર ચિત ૯૫૪
પનર મુહૂરત શતભિષા જ્યેષ્ઠા સ્વાતિ અશલેશ
ભરણી આદરા છહ રિસાં રવિ સંક્રમણ કલેશ ૯૫૫
પણચાલીસે છહ રિસાં ઉત્તમ સંક્રમિયાંહ
પુનર્વસુ રોહિણી ઉત્તરા વલી ત્રિશાહ રિસીયાંહ ૯૫૬

સંક્રાન્તિ મુહૂર્ત ફલ

સવિ સંક્રાન્તિ મુહૂરતાં ત્રય સયાં મલિ સદ્ધી
અધિકે અધિકે ફલ દીએ ઉણધ મધ્યમ માઠિ ૯૫૭

સંક્રાન્તિ ઊભી યેઠી સ્ત્રી જ્ઞાન

બવ બાલવ ગર વાંણિજાં ભદ્રા પંચે યેઠી
રવિ સંક્રમે જો ઇયાં કરણાં તેા વિગ્રહ હોઈ કઠેક ૯૫૮

નામ ચતુષ્પદ તૈતલે એ ત્રણ કરણે આદિતઆધ
 તૃણ કણને પીડા કરે સૂતી સુતે બાઈ ૬૫૬
 શકુની કૌલવ કિંસતુદ્ર એ ત્રણ કરણે સૂર
 ઊભી જગ ઊભો કરે અંન પાન ભરપૂર ૬૬૦

સંક્રાન્તિ ચક્ર

વાર	સંક્રાન્તિનું નામ	નક્ષત્ર	કાને સારી ?
રવિ	ધૈરા	બ-મ. પૂ-ફા. પૂ. પા. પૂ. બા.	શદ્ર
સોમ	ધ્વાક્ષી	અશ્વિની, પુષ્ય હરત	વૈશ્ય
મંગળ	મહોદરી	પુ. રવા. ગ્ર. ધ. શતભિષા	ચોર
બુધ	મંદાકિની	મૃ. ત્રિ. અનુરાધા રેવતી	રાજા
શુક્ર	મંદા	રે. ઉ-ફા. ઉ-પા. ઉ-બા.	બ્રાહ્મણ
શુક્ર	મિશ્રા	કૃતિકા-વિશાખા	પણ
શનિ	રાક્ષસી	આર્દ્રા, આશ્લેષા જ્યેષ્ઠા, મૂલ	મહેત્ત

સુદર્પ ગોધક ચક્ર

સુદર્પ	નક્ષત્ર
પંદર	જ્યેષ્ઠા, આદ્રા, સ્વાતિ, આશ્લેષા, ભરણી, ક્રત્તિકા
ત્રીસ	અ. કૃ. મૃ. પુષ્ય. મઘા પૂ. ફા. દ. ચિ. જ્યે. મૃ. પૂ. ભા. મ. ધનિષ્ઠા પૂ. ભા. રેવતી
પીસ્તાલોસ	વિશાખા, પુનર્વસુ, ઉ. ફા. ઉ. પા. ઉ. ભા. શકિણી.

સંક્રાન્તિની ઘડી ઉપરથી શુભાશુભ

સંક્રાન્તિ જે હોય ઘડી માંહે તિમાં નવ ઘાલી
પછી સાત ગુણા કરી દિયો ત્રિહુ ભાગ વિખ્યાતિ ૯૬૧
વધતે એકણિ લાભ બહુ જીને સમતા ભાવ
શૂન્યે હાનિ સંક્રાન્તિ ઇમ ભાખ્યો બેઘશરાય ૯૬૨

સંક્રાન્તિ એસવાની ઘડી ઉપરથી સુભિક્ષ, દુર્ભિક્ષાદિ જ્ઞાન
કરવું હોય તેનો પ્રકાર દર્શાવ્યો છે. વર્ષ પ્રયોધર્મા પણ આવું
જ કહ્યું છે. જેમકે

સંક્રાન્તિનાદયો નવભિર્વિમિશ્રાઃ

સપ્તાહતાઃ પાવકભાજીતાશ્ચ ।

સમર્ધમેકેન સમં દ્વિકેન

શૂન્યે મહર્ધ મુનયો વહન્તિ

સંક્રાન્તિની ઘડીઓમાં નવ ઉમેરી સાતથી ગુણવા, અને
ત્રણથી ભાગ દેવો. જો ૧ વધે તો સમર્ધ, ૨ વધે તો સમાનતા
અને ૦ વધે તો મહર્ધ (મોંઘવારી) બાણવી.

સંક્રાન્તનાં વાહન, વસ્ત્ર, લોખન, વિલેપન, આયુધ, જાતિ, પુષ્પ વગેરે જોવાય છે.

કરણ	વાહન	ઉપવાહન	વસ્ત્ર	લોખન	વિલેપન	આયુધ	જાતિ	પુષ્પ	અવસ્થા
અવ	સિંહ	હાથી	શ્વેત	ભાત	કસ્તુરી	ભૂશુંડી	દેવ	નાગ કેશર	જેડી
ખાલવ	વાધ	ઘોડો	પીત	ફુધપાક	કેસર	ગદા	નાગ	ગમ- ફળ	જેડી
કૌશલ	ભૂંડ	બળદ	લીલું	ભિલા- ન	ચંદન	ખડગ	ભૂત	કેશર	જિભી
તૈતિલ	મદંબ	ખરો	ફીકડું	પક- વાન	માટી	દંડ	પક્ષી	કમળ	સુતી
મર	હાથી	મદંબ	લાલ	ફુધ	ગોરાચન	ધનુષ	પશુ	ફેતકી	જેડી
પ્રણિજ	પાડો	ઊંટ	કાળું	દહીં	અલતો	તેતર	મુગ	દૂધાં	જેડી
વિષ્ટિ	ઘોડો	સિંહ	કાજળ જેવું	વિચિત્ર અન્ન	રસ	કુંત (લાલો)	ભૂંડ	આક- ડો	જેડી
શકુનિ	કુતરો	રથ	ગનેક રંગી	ઝાળ	હળદળ	પાસ	ક્ષત્રિય	ગિરવ	જિભી
ચતુ- બદ	ખરો	રથ	કંબલ	મધ	કાજળ	અંકુશ	વૈશ્ય	માલ- તી	સુતી
નાગ	બળદ	રથ	નગન	ધી	અગેર	તલ- વાર	શૂદ્ર	યુલાળ	સુતી
કિસ્તુ- દન	કુકડો	રથ	ધોરો રંગ	સાકર	કપૂર	ખાણુ	વર્ણ- શકર	જપા કુસુમ	જિભી

સંક્રાન્તિ કાળની આગળ પાછળની સોળ સોળ ઘડોઓ તેનો પુણ્યકાળ રહે છે. તેમાં સ્નાન, દાનાદિક કરવાથી ઘણું

પુણ્ય પ્રાપ્ત થાય છે. જેઓના જન્મ-નક્ષત્રમાં સૂર્ય સંક્રમણ થયું હોય તેમણે અવશ્ય સ્નાન દાન કરવાં જોઈએ.

આર્દ્રા પ્રવેશ

પ્રહર સમૈ અથવા દો પુહરી આદરા લાગે કાલ
સંક્રાંતિ મધ્યમ રચણી લાગત હીર મુગાલ ૯૬૩
આર્દ્રા ઉપર સૂર્ય પ્રવેશ થાય એ વર્ષના સંયોગ જોવા માટે ઉત્તમોત્તમ કાલ છે. આર્દ્રાથી નવ નક્ષત્ર પર્યંત વર્ષાનો સંભવ રહે છે. પહેલા અને બીજા પ્રહરમાં આર્દ્રા પ્રવેશ થાય તે અશુભ છે. જ્યારે ત્રીજા અને ચોથા પ્રહરમાં કે રાત્રીએ આર્દ્રા એસે તે સારું ફળ આપે છે.

પાંચ વાર ફળ

શ્રાવણ ચૈત્ર માગશિરે જો થાયે પાંચ વાર
શનિ દુર્ભિક્ષ રવિ રોમ બહુ મંગળ નૃપતિ ભાર ૯૬૪
પાંચ શનિશ્ચર પાંચ રવિ પાંચે મંગળ હુંતિ
અંન ધન જલ ક્ષય કરે અવર ચ્યાર શુભંતિ ૯૬૫
કોઈ પણ મહોનામા પાંચ શનિ, પાંચ રવિ કે પાંચ મંગળ વાર આવે તો અશુભ ફળ મળે છે. અંન, જલ તથા ધનનો નાશ થાય છે. જ્યારે સોમ, બુધ, શુક્ર કે શુક્રવાર પાંચ હોય છે, તો માસ સારો જાય છે.

શુક્ર ઉદય

ચોષાં માહાં ફાગુણાં વૈશાહાં આષાઢ
શ્રાવણે ઉગ્યો ભૂગુ કરે દુરભિજ્જને વલિકાઢ ૯૬૬
ભાદ્રવ આસુ કાતીયે જેઠું મિમશીર ચૈત્ર
ભૂગુ ઉગેં જો હીર કહેં નિપજઈ સરવઈ ખેત્ર ૯૬૭
મેષ સંકરાંતે માલિણી વૃષ સંકરાંતે કુલાલિ
ધ્રમ આરહ સંક્રાંતિ ભૂગુ શુભ અશુભ નિહાલી ૯૬૮

ત્રિયા રિસી ઉગે માલિણી નર રિસી ઉદય કુલાલિ
ધણિ પરિ ભૃગુ બુધ લેખવો શુભ અશુભ નિહાલી ૯૬૬

શુક્રસ્ત

આથમતે ભૃગુ ચૈત્ર સુખ શ્રાવણે અંન મુગાલ
જેઠે આણુંદ આપાઠે જલ બાકી સહુ વિકરાલ ૯૭૦
વિગ્રહ કાતી ફાગુણુધ પોહ માઘ બહુ સીય
ભાદ્રવને વૈશાખ બિહુ પશુઆં પીડ સહીય ૯૭૧
પરબ પીડધ આસુચધ મગશીર નૃપતિ ભંમ
અવરે માસે હીર કહેઈ શુકનધ નવ નવરંમ ૯૭૨

શુક્ર ચતુષ્ઠ

સમય બંધ ગુ ચોકડા બોલ્યા ભેતિષ માંહિ
ભરણી આદિ ચાર રિસી ચોપદ પીડા કહાઈ ૯૭૩
આદ્રા આદિ ચિહુ રિસી છુટી વરસે મેહ
મઘા આદિ રિસી પાંચહુ સગપણ દાખે છેહ ૯૭૪
સ્વાતિ આદિ ત્રણ રિસી પ્રેમ જગાવે સૂલ
પંચ રિસી જેષા થકી અંન ઉઠાવે શૂલ ૯૭૫

ધાન

ધાન ધનિષ્ઠાથી લિયો ભરણી જે નાવેઈ
મઘા ચિત્રા ચિચી વેચીઈ ભેતિષ હીર કહેઈ ૯૭૬

મેઘ જ્ઞાન ત્રિનાડી ચક્ર

એકણુ નાડી રાશી ભોમ ગુરૂ આવે જે વૃતાંત
તો તિણુ દિવસે હીર કહે વરસે મેહ વિખ્યાત ૯૭૭

શુક્રના ઉદયાસ્ત તથા નક્ષત્ર ચાર મુખબ દ્વલ નિર્દેશ છે
આદ્રાથી દશ નક્ષત્રો સ્ત્રી સંજ્ઞક છે. વિશાખાથી ત્રણ નપુંસક
છે. અને મૂળથી ચૌદ નક્ષત્ર પુરુષ સંજ્ઞક છે.

શુક્રના નક્ષત્ર ચાર સંબંધમાં કહ્યું છે કે—

પદ્મત્રિક મધ્યે ધાન્યં શ્રાદ્ધં પંચક મધ્યે ધાન્યં દેવમ્

એવં લક્ષ્મીઃ ધાન્યવતાં સ્યાદ્ ભાર્ગવ ચારસ્યેષ વિચારઃ ॥

ધનિષ્ઠાદિ છનો સમુહ છે. અને સ્વાતિ, વિશાખા, અનુરાધાનો ત્રિક સમુહ છે. શુક્ર જ્યારે ધનિષ્ઠાથી ભરણી પર્યંત કે સ્વાતિથી અનુરાધા પર્યંત હોય ત્યારે ધાન્યના ભાવ મંદા રહે છે, તેથી તે વખતે ધાન્યનો સંગ્રહ કરવો. મઘાથી ચિત્રા સુધીના પાંચ નક્ષત્રોના સમુહમાં જ્યારે શુક્ર હોય છે, ત્યારે ધાન્યની તેજ હોય છે. તેમજ જેષ્ઠાદિ પાંચમાં પણ તેજ હોય છે. તેથી તે વખતે વેચવો. ધાન્યના સંગ્રહ વાળાઓને આમ કરવાથી લક્ષ્મી મળે છે શુક્રના ચાર માટે આ ખાસ વિચાર છે. મેઘમાસમાં કહ્યું છે કે—

જો આવણમાં સિંહ રાશિ ઉપર શુક્ર આવે તો વરસાદ બંધ થઈ જાય છે. જો કદાપિ વરસે તો ઘણો વરસે છે. અને આસો તથા કાર્તિકમાં રોગ કરે છે. આ યોગ દર વર્ષા ઋતુમાં અવશ્ય તપાસવા જેવો છે. નક્ષત્રોના સંયોગથી શુક્ર કયા દ્વારમાં છે. અને તેથી કેવી વૃષ્ટિ થશે ? તે બધાનો અંથાન્તરમાં ઘણો ઉલ્લેખ છે.

ગુરુ ત્રિરાશિ સ્પર્શ યોગ

એક વરસ ત્રિહુ રાશિયાં જો ફરસ કરઈ જવ

તો તે વરસે મુહટ ઉપર વસુધા પાડઈ ચીવ ૯૭૮

કેટલાક વર્ષા યોગ

વૃશ્ચિક વૃષભ ભોમ ગુરુ જો આવે સમકાલ

તો તુષ ધાન્ય સહુ હુવે જોતિષ એહવે ટાલ ૯૭૯

આમલ હીંડે ભૂમિ મુત પુઠે હીંડે રાહ

તો મહિયલ નર બચ ઘણો હોય અચિંતો દાહ ૯૮૦